NEDERLANDS CARMELITAANS INSTITUUT

Titus Brandsma

Brocardus Meijer O.Carm

1951

NIET DE DOOD MAAKTE HEM TOT EEN HEILIGE, REEDS HET LEVEN HAD HEM TOT EEN HEILIGE GESTEMPELD.
IN DEZE SLAPPE TIJD MOETEN WIJ OPZIEN NAAR DE MANNEN DIE - WETEND DAT HET HUN WAAR-SCHIJNLIJK HET LEVEN KOST - TOCH SPREKEN VAN GOD, TOCH ANDERE MENSEN MET GOD TRACHTEN TE VERENIGEN, OMDAT ZIJ GELOVEN DAT DIT HEN GELUKKIG MAAKT.
IK ZOU DE KLOKKEN WILLEN DOEN BEIEREN OM AAN DE WERELD TE ZEGGEN, HOE SCHOON DE LIEFDE IS.
(Titus Brandsma over St Bonifacius)

IMPRIMATUR:
Megchelen G. Geerdink Johannink c.a.h.
die 15 Junii 1951
Cum licentia Superiorum

EERSTE HOOFDSTUK
INTROIBO
DE JEUGD VAN ANNO SJOERD

Wie bij helder weer en strakke hemel vanover de afsluitdijk bij Zurich in de Friese gouwen belandt, kan in de verte, rechts langs de nieuwe hoofdweg naar Sneek, gemakkelijk de robuuste grijze Sint Maartenstoren van Bolsward ontdekken. Eenzaam in de eindeloze vlakte van de Zuidwesthoek staat hij daar als de trotse getuige, die eeuwen geleden, in zijn prille jeugd, beurtelings de Friese, Gelderse, Bourgondische, Spaanse en Hollandse legioenen zag voorbijtrekken en die daarna, gekneusd maar niet geveld, de mateloze furie van Dirk van Bronkhorst en zijn geuzen had te ondergaan.
Bolsward zelf, het oude Hanzestadje dat mettertijd steeds verder het binnenland werd ingeschoven, stelt zich heel wat later aan de bezoeker voor. Naarmate de zee haar geur verliest en de welvaart van de Friese landaristocratie u blijmoediger tegenlacht, doemt het langzaam uit de kim voor u op als een breed en hoekig terras, waarop mét de Martinikerk ook de oude Broerekerk voor eeuwig gegrondvest schijnt. “Ûs Boalsert” is voor de bewoners van de Greidhoek wat Ljouwert is voor alle Stanfriezen: een onveranderlijk symbool en een onmisbare levensvoorwaarde, de oeroude burcht van een rijke streekcultuur, het kloppende hart van een bedrijvige en stambewuste gemeenschap. De daverende wapenfeiten van de Friese edelen, de knallende boete-preken van pater Brugman en de lyrische gezangen van Gysbert Japiks klinken er nog na in de zware dreun der klokken van de Martini en in het tintelend spel van het raadhuisuurwerk. De drukte op de kantoren en de bureaus, in de depots en de winkelzaken, is er duidelijk een van een kleine maar heuse metropolis.
“Kunt U ons misschien zeggen waar Oegeklooster ligt?” vragen wij aan de eerste de beste voorbijganger.
“Oegekleaster?” verbetert de man, “U gaat zeker op bezoek bij de familie van professor Brandsma. Aan de oude Snekerweg, vooraan links, Eerwaarde!”
Oegeklooster ziet er wel iets anders uit dan wij ons hadden voorgesteld. Geen kerkdorp, geen gehucht, geen aanwijsbare buurtschap zelfs, maar een drietal rijkelijk ver vaneen gelegen boerderijen, die hun saamhorigheid en hun collectieve naam te danken hebben aan de omstandigheid, dat zij eens, lang geleden, het gezamenlijk ruim honderd hectaren metende domein hebben uitgemaakt van een nevenstichting der Hartwerdse Cisterciënzers, die er op een centrale, inmiddels geëgaliseerde terp het buitenhuis “Sint Augustinus” onderhielden. Elk van de drie boerderijen heeft haar eigen rijke en bewogen geschiedenis. Die van de familie Terwischa van Scheltinga, een

stelphoeve van het zuivere West-Friese type, beroemt er zich op gedurende meer dan honderd jaren het bezit van de familie Brandsma te zijn geweest. In 1820 kocht de grootvader van pater Titus, Hendrik Mebius Brandsma, haar voor een aantal guldens, waarmede in 1932, toen zij in handen van de bloedverwante van Scheltinga's overging, nauwelijks het meubilair betaald zou zijn geweest. Een huis als een kerk! De afmetingen van de stal-, tas- en bedrijfsruimte zijn voor iedere burgerman een openbaring en de vijf en vijftig glanzende koeien, vaarzen en kalveren, die rustig de negentig pondemaat welig weiland afgrazen, laten ook de vreemdeling iets proeven van de oprechte en intieme boerengeneugte, waar het greidhoekse melkerslied van zingt: "'t Brûzt yn 'e amer, fiif persint fet!"
Hier in dit huis werd in de vroege ochtend van woensdag 23 februari 1881 Anno Sjoerd geboren. Hij was het vijfde kind en de eerste zoon van Titus Hendrikszoon Brandsma en Tjitsje Annes Postma. Vader gevoelde zich gelukkiger dan ooit en dankte de Lieve Heer op bei zijn knieën, omdat Hij hem eindelijk de lang verbeide stamhouder geschonken had, maar moeder Brandsma maakte zich enige zorgen over het tere postuurtje en de fragiele ledematen van het haast roerloos sluimerende wicht, dat veiligheidshalve nog diezelfde morgen in de katholieke Sint maart en ten doop werd gehouden. Boukje en Plône, de oudsten der meisjes, hadden kennelijk iets indrukwekkenders van de ooievaar verwacht en Gatske en Siebrigje konden er maar moeilijk aan gewennen, dat de belangstelling van de vrienden en de verwanten zich voortaan zo goed als geheel concentreerde op het kleine wiegje naast moeders bed.
De doopgenade heeft aan de kleuter Anno al spoedig bewezen, dat zij van gave bloeisels geen verschrompeld ooft maar tierige vruchten maakt. Onder de goede zorgen en het waakzame oog van vader en moeder groeide het kind op tot een wakkere en pientere knaap, die zich lichamelijk weliswaar niet met zijn vier zusjes en zijn jonger broertje Hendrik kon meten, maar wiens schrandere geest en godvruchtige inborst reeds zeer vroegtijdig aller aandacht trokken. Nieuwsgierige kinderen kunnen een kwelling zijn voor de ouders en bedilzucht is iets, dat men niet alleen in oudere mensen gispt; de nieuwsgierigheid van Anno had echter niets onhebbelijks en bedilzucht is een lelijke benaming voor zijn opvallend goede kijk op wat katholieke kinderen mogen en wat zij moeten doen.
"Hij was de beste en de vlugste van ons allen," zegt Mevrouw Gatske de Boer-Brandsma met een lichte weemoed in haar stem. "Ik was drie jaar ouder dan Anno, maar ik heb meer aan hem te danken dan hij aan mij. Dit laatste kan trouwens ook gezegd worden van Boukje, Plône en Siebrigje. En vooral van Hendrik. Vraagt U het hem zelf maar eens....
"Anno was eigenlijk maar een nietig kereltje, altijd sukkelend en van uur tot uur door moeder volgestopt met eieren, melk en andere versterkende middelen. Een boer zat er niet aan. Vader zou het wel graag gewild hebben, want ons bedrijf deelde in die dagen in de algemene malaise van de Friese boerenstand en een goede kracht uit eigen kring zou hem daarom heel wat waard geweest zijn. Maar Anno miste de lichamelijke eigenschappen, waarover een greidboer moet kunnen beschikken. Het was waarlijk geen onwil of traagheid van begrip, dat hem van meet af aan wat onwennig tegenover ons bedrijf deed staan. Hij wist er meer van dan een van ons. Hij plunderde vaders boekenkast en las daaruit alles wat maar over plant- en dierkunde, landbouw en veeteelt te vinden was. Ook hielp hij graag een handje mee, dreef tegen melktijd het vee samen in de "jister" en was behulpzaam bij het keren en het binnenhalen van het hooi. En toch - ik weet niet hoe ik het moet zeggen - had hij er zijn handen niet naar staan. Een Friese boer moet tegen een slootje kunnen; hij moet fysiek zo hard zijn als staal, gelijk vader het was. En in dit opzicht had Anno juist niets van vader weg."
Mevrouw de Boer-Brandsma haalt uit een prachtig antiek eikenhouten dressoir enkele oude familiestukken te voorschijn. Het ouderlijk huis en face en en profil, een schoolportret van anno 1890 en een volledige gezinsfoto van 1891.
"Ziet U daar vader staan? Een norse man zo te zien, maar een man met een eerlijk geweten en een gouden hart, eenvoudig, werkzaam en opgeruimd van aard. Hij was zeer goed ontwikkeld op allerlei gebied, is jarenlang lid van de gemeenteraad geweest en heeft in samenwerking met de vertegenwoordigers van de andere christelijke partijen hard geijverd voor het bijzonder onderwijs. In

deze hoek van Friesland heeft de katholieke cultuur, inzonderheid de katholieke pers, wel het een en ander aan hem te danken. Vader was echt een man van gebed, die de zondagmiddagen heiligde met geestelijke gezangen en met voorlezingen uit de Navolging van Christus en andere stichtelijke boeken. Zijn liefde en opoffering voor ons gezin kunnen alleen door ons, zijn kinderen, ten volle worden gewaardeerd. “Titus” heette hij en het is heus geen toeval, dat Anno zich in het klooster naar hem noemde, want Anno hield veel van vader, omdat hij veel met hem gemeen had, alle vertrouwen in hem stelde en met al zijn grote en kleine vragen bij hem terecht kon.
Toen ik in 1901 trouwde, besloot vader de boerderij maar aan mijn man en mij over te doen. Hij heeft zich toen geheel van het boerenbedrijf losgemaakt, is met moeder in de stad gaan wonen en heeft daar tot zijn dood in Oktober 1920 een vroom en rustig leven geleid.
Moeder was een engel van een vrouw, buitengewoon godsdienstig, intelligent en ijverig. Maar lichamelijk niet van de sterksten. Zij had het eigenlijk veel te zwaar, vooral in de eerste tijd, toen Boukje en Plône haar nog niet konden helpen. In de negentiger jaren karnden de boeren nog zelf. Dat gaf ook aan de boerin veel werk en ik herinner me nog levendig, dat moeder 's avonds eens bewusteloos in haar stoel zakte en dat zij naderhand herhaaldelijk aan vader vroeg, hoelang het nog duurde vóór de fabriek de boter- en kaasbereiding van de boeren zou overnemen.
Moeder was uitgesproken voorstandster van het katholiek isolement. Wellicht was dat in die tijd meer nodig dan tegenwoordig, maar het komt me voor, dat wij, kinderen, wel wat erg vreemd tegenover onze naaste omgeving stonden. Thuis hadden wij het echter onderling erg prettig. Er heerste liefde en gezelligheid en in dezelfde mate, waarin vader en moeder ons geestelijk en lichamelijk weldeden, waren wij aan onze ouders gehecht en deden wij ons best om hun onze liefde en gehoorzaamheid te betonen.
Moeder heeft tot mei 1933 geleefd, na vaders dood in 1920 als kostdame in het gasthuis der zusters.
Op de foto kunt U goed zien, dat Anno het meest van ons allen op haar geleek.
Geheel rechts ziet U onze oudste zus Boukje zitten. En naast haar, staande, Plône. Boukje was erg serieus, haast té serieus, vonden wij. Maar Onze Lieve Heer heeft er blijkbaar zijn bedoelingen mee gehad. Zij leek echt geknipt voor het beschouwende leven en het verwonderde dan ook niemand, dat zij in 1893 Bolsward verliet om in Megen Claris te worden. Plône was heel wat levendiger en opgewekter van aard. Dat zij naar het klooster zou gaan, lag veel minder in de lijn der verwachtingen. Maar Onze Lieve Heer kan ook vrolijke gasten gebruiken en intussen heeft zuster Barbara reeds in 1947 haar gouden professiefeest gevierd als Franciscanes van de heilige Lucia.
Naast moeder staat ons Siebrigje. Zij is het langst van allen bij ons gebleven en eerst nadat vader de boerderij aan ons had overgedaan ingetreden bij de zusters van het Kostbaar Bloed te Beek en Donk. Alleen Plône is nog in leven. Siebrigje stierf in februari 1939 en Boukje is haar een half jaar later gevolgd.
Ja, en dan uiterst links, vóór mij, staat de kleine Anno. Over hem behoef ik U verder niets te vertellen. Hij kijkt voor zijn doen wel wat ernstig, is het niet? Juist als de negenjarige Hendrik, die naast moeder staat. Eigenlijk zijn wij allemaal, op Boukje na, veel ernstiger op de foto gekomen dan wij in werkelijkheid wel waren. Op dat moment hadden wij er echter wel reden voor om ernstig te kijken. Dat kwam zo. Volgens de deskundige aanwijzingen van mijnheer de fotograaf waren wij in zijn atelier minstens een half uur doende geweest om de juiste pose te vinden. Het begon ons kinderen lichtelijk te vervelen. We hadden enige afleiding nodig en die kwam, toen de man van de levensgrote camera plotseling onder het zwarte laken verdween. Wij proestten het uit van het lachen. “Stil, bern!”, gromde vader met zijn vervaarlijke stentorstem. Wij een gezicht of we onverwachts voor een vuurpeloton stonden. En meteen was het gebeurd!” En dan vertelt mevrouw de Boer een dozijn lang voorbije geschiedenissen, die haar zo bij het eerste nadenken te binnen schieten. Van vaders liefde voor eer, recht en plicht, van moeders overgrote bezorgdheid voor het welzijn van haar kinderen en vooral van pater Titus, die alles deed om zijn ouders ter wille te zijn en wiens gehechtheid aan het ouderlijk huis zich plotseling als een teergevoeligheid openbaarde, toen Michiel de Boer er in 1932 toe overging om de oude en vertrouwde stelpboerderij aan Rein Terwischa van

Scheltinga te verkopen, omdat hemzelf, even welkom als onverhoopt, de mooiste boerderij van Oegeklooster, de kapitale hals-, kop- en romphoeve aan de oude Snekerweg ter overname werd aangeboden. Uit alles blijkt, dat de tere maar schrandere Anno zich reeds in zijn prille jeugd met hart en ziel op al die christelijke deugden heeft toegelegd, waarvoor een kind van zijn leeftijd zich maar open kan stellen. Godsdienstzin, oprechtheid, zelfverloochening, aanhankelijkheid, trouw, behulpzaamheid en vrijgevigheid waren de verdienstelijke eigenschappen waar hij in uitmuntte en waar zijn zusjes en vooral zijn broertje Hendrik volop van hebben kunnen genieten. Als de goedhartige, inmiddels tot een bejaarde Franciscaan gerijpte pater Henricus Brandsma in Drachten over deze dingen te spreken komt, schiet hem het gemoed vol:
“Ja, aan Anno heb ik meer te danken dan ik U zeggen kan,” vertelt hij met zijn beminnelijke franciscaanse eenvoud. “Hij was een goed jaar ouder dan ik, maar ik kan mij uit zijn vroege jeugd nog vrij veel herinneren. Zo zie ik het nog duidelijk voor me, dat hij voor de eerste maal naar school ging, terwijl ik hem schreiend nastaarde als gold het een afscheid voor immer. Gelukkig kwam hij tegen vier uur in de middag terug en hij heeft het toen honderd uitverteld over de aardige mijnheer en de nog aardiger juffrouw, over het bord en de lessenaar, over de platen aan de wand en de inktkokers in de banken. Ik vond het echter maar wat vervelend, dat hij mij overdag alleen liet, en was zo blij als een engel als ik hem 's avonds weer bij mij had. Dan maakte hij veel goed en onderrichtte hij mij in de eerste geheimen van de leesplank en van het tafeltje van tien. Hij deed dat met zoveel toewijding, dat mijn veel onbedrevener geest zich tegen aller verwachting in gaandeweg aan de diepzinnigheden van het elementaire schoolonderricht ging gewennen. Het jaar daarop mocht ik met Anno mee en samen stapten we hand in hand onder de veilige hoede van Gatske en Siebrigje over het smalle klinkerwegje naar de stad en huiswaarts. Ja, Anno en ik waren altijd samen. Wij sliepen in hetzelfde bed en brachten onze vrije tijd door met gemeenschappelijke spelletjes en korte reisjes in vaders sjees. Anno had altijd de leiding en van hem ging steeds het initiatief uit. Ik weet niet meer, of het kinderlijke jaloezie van me geweest is, maar soms kon ik het maar moeilijk verdragen, dat hij mij op het punt van de conversatie veruit de baas was. Ik heb hem dat wel eens laten merken door hem bijvoorbeeld heimelijk onder de tafel een duw te geven, wanneer hij in groter gezelschap van zijn brede belezenheid deed blijken. Anno werd daar nooit boos om, deed integendeel zijn uiterste best om tot de heel wat geringere graad van mijn conversatievermogen af te dalen. Toen hij in mei 1892 als ventje van elf jaar zijn eerste heilige Communie deed, was hij zo ingetogen als wellicht niemand onzer het ooit heeft kunnen zijn. Een van onze zusjes, ik meen dat het Gatske was, heeft hem daar naderhand om geprezen., Anno', zei ze,, je hebt je in de kerk voorbeeldig gedragen. Vader en moeder waren er ook in gesticht, zoals jij je ogen dicht en je handen gevouwen hield.' En weet U, wat Anno antwoordde?, Als je met Onze Lieve Heer alleen bent, kun je je toch niet met andere zaken bemoeien?'
Ja, Anno was een beste, brave en vrome jongen. Alle goede gedachten waren nuttig aan hem besteed, maar de meeste kwamen uit zijn eigen brein naar voren. Het prettige daarbij was, dat hij zijn diepe godsdienstzin en eerlijke liefde voor het gebed zo eenvoudig en aantrekkelijk, zo vrij van alle opdringerigheid en pedanterie aan ons wist voor te leggen. Het gebeurde eens, dat wij beiden, Anno en ik, gelijktijdig ziek werden. Wij hadden, ik zou haast zeggen, natuurlijk dezelfde ziekte, een onverklaarbare ontsteking aan het hoofd. De dokter wist er niet goed raad mee, vond het nog al ernstig en voorspelde ons een rustkuur van minstens drie weken. Wij baden de ene rozenkrans na de andere en ons lieve moederke had de grootste zorgen met ons; viermaal daags bette zij de zere plek en legde zij een nieuw verband op. Omdat zij een godvruchtige vrouw was en een sterk vertrouwen had in de alvermogende voorspraak van de Moeder Gods, verzocht zij frater Casimirus de Boer, onze achterneef, die enkele jaren tevoren bij de Karmelieten was ingetreden en toevallig in Bolsward zijn eerste vakantie doorbracht, ons het scapulier op te leggen. Het is natuurlijk moeilijk uit te maken, in hoeverre onze beterschap aan de bemiddeling van Maria te danken is geweest, maar een feit is, dat Anno reeds de volgende dag gezond en wel het bed mocht verlaten, terwijl mijn genezing slechts enkele dagen later volgde. Anno vond, dat wij nu wel verplicht waren om ter ere van Onze Lieve

Vrouw de een of andere dankoefening te beginnen. Hij sprak er over met vader en moeder, met frater Casimirus en met mij en het resultaat is geworden, dat wij een maand lang samen iedere dag de kleine getijden van Maria hebben gebeden. Ik heb daar ijverig aan mee gedaan, al had ik, manneke van nog geen tien jaar, de grootste moeite om mijn gedachten er bij te houden. Bij Anno scheen alles veel gemakkelijker te gaan. Die liet zich door niets afleiden en deed zijn best om de psalmen woord voor woord te verstaan.
Vlak daarop is Anno naar Megen vertrokken om er voor priester te studeren. Hoe dat allemaal precies in zijn werk is gegaan, weet ik me niet zo goed meer te herinneren; er hangt me alleen nog iets bij van drukke besprekingen met de pastoor onzer parochiekerk en van geleidelijke onthullingen, waardoor Anno mij van zijn grootse plannen op de hoogte bracht. Voor het overige vonden wij het allemaal de gewoonste zaak van de wereld, dat ons broertje priester wilde worden, iedere andere keuze zou voor ons een verrassing zijn geweest."

Op een mistige Septemberdag, klokslag zeven uur, telde pater Marianus Joosten, de prefect van het gymnasium "Sint Antonius" te Megen, de nieuw binnengekomen kandidaten voor zijn school: Hollanders, Geldersen, Brabanders, Limburgers en een viertal Friezen, waaronder Anno Sjoerd Brandsma uit Bolsward.
Anno Brandsma was de jongste en de kleinste van allen: elf jaar en zeven maanden, en twee turven groot. Maar zijn papieren stonden uitstekend. Pastoor Wilhelmus Cornelius de Keijzer van Bolsward had hem een prachtig getuigschrift meegegeven, waarin te lezen stond, dat Anno een zwak ventje was dat duurzaam een bijzondere verzorging behoefde. Maar voor het overige niets dan goeds over hem. Een jongen met pit, een goed studentje en echt een vriendje van Onze Lieve Heer. Over zijn roeping, zijn capaciteiten en zijn studie-ijver had niemand zich zorgen te maken en als hij zich eenmaal met vallen en opstaan door de moeilijke jaren had heengeworsteld, zou hij het ook lichamelijk wel kunnen bolwerken.
De volgende jaren hebben 'Vaijer' de Keijzer volledig in het gelijk gesteld.
Anno Sjoerd – "de Punt" noemden de studenten hem vanwege zijn minimale lichaamsgrootte - paste zich reeds in de eerste weken van het cursusjaar 1892-'93 uitstekend aan zijn nieuwe omgeving aan. Van de eerste dag af kon hij het best met zijn leraren en medestudenten vinden en onder de overige zeven en negentig jongens was er geen, die zo volledig aan het speurende oog en het keurend beraad der Megenaren voldeed als hij.
Megen was in die dagen wat het thans nog is: het vriendelijke oude stadje aan de Maas, waar een enkele drinkebroer daargelaten, alleen maar brave mensen wonen, wier enige zorg het is, dat zij in de schaduw van de franciscanenpijen en in trouwe dienst aan de jeugdige studentengemeenschap hun eeuwige zaligheid bewerken. Binnen de bocht van de beschermende hoge dijken liggen de eenvoudige burgermanshuisjes heel genoeglijk samengetast rond het klooster en het gymnasium der paters. Half Megen lijkt van en voor de jeugdige priesterkandidaten te leven, want het is er vol van grote en kleine hospitia. In Anno's jaren waren het er een dertigtal: twee grote met een accommodatie voor twaalf studenten, waarover de paters professoren geregeld toezicht hielden, de overige met een bescheidener plaatsruimte voor twee tot vijf man onder leiding van even keurige als betrouwbare kostjuffrouwen.
Anno werd de eerste drie jaren met nog elf anderen ondergebracht in het grote huis van de dames Remmen, de rest van de tijd was hij, samen met zijn broertje Hensie die hem in september 1893 naar Megen gevolgd was, de gast van Miet en Doortje Grooten. De Remmens, Miet en Doortje zijn reeds lang ter ziele, maar andere Miekes en Doortjes - in Megen heeft iedereen gekend - kunnen zich nog als de dag van gisteren herinneren, hoe ijverig Anno Brandsma zijn huiswerk verzorgde en met welk een devotie hij zijn morgen- en avondgebeden bad en in de paterskerk de heilige diensten bijwoonde. "De broafste hedde as vrommes gaauw in de gate, wor?", zegt Marieke Driessen. "De beste hoalde d'r licht uut." En zij prijst zich gelukkig, omdat zij in haar jeugd "unnen heilige" heeft gekend. Anno maakte met zijn studies goede vorderingen. Het liep van een leien dakje en ieder jaar opnieuw ging

hij met de beste punten strijken. Als leerling van de kleine en de grote Figuur sleepte hij vijf prijzen in de wacht. Op de Grammatica waren het er alweer vijf, op de Syntaxis werden het er zes en toen de Punt in de zomer van 1896 van naam veranderde en voortaan Oane ging heten, klom het aantal over de 7 naar de 10. Het laatste jaar is wel buitengewoon succesvol voor hem geweest. Bij de eindexamens in de zomer van 1898 plaatste hij zich gemakkelijk als primus boven zeventien mededingers. In zes van de dertien vakken was hij nummer één, te weten: in het Grieks, het Latijn, het Frans, het Duits, de letterkunde en de mathesis. In godsdienst en Nederlands werd hij tweede en voor het Engels, de algemene geschiedenis, de natuurkunde en de kerkgeschiedenis behaalde hij respectievelijk de rangcijfers 3, 3, 7 en 8. Alleen in het bekoorlijke vak van de declamatie bleef Anno duidelijk beneden de middelmaat. Zijn beste rangcijfer is een 10 geweest, maar meer dan eens heeft hij beneden de 20, een enkele maal zelfs onder de 30 gestaan. Aan zelfvertrouwen haperde het hem niet, zeggen de kroongetuigen; wat hij miste was het gemak van zegging en van stembuiging. Hij had zijn keelorgaan niet mee. Hoe hij zich ook oefende en welke eloquente medescholier hij zich ook tot zijn bijzondere leermeester koos, het lukte hem niet om van Schiller's Glockenlied of van Deijssel's prozamin een aanvaardbare creatie te geven. Dit valt temeer op, omdat Anno onmiskenbaar van veel goede smaak voor het literair schone getuigde. Zo was hij bijvoorbeeld een van de actiefste leden van de “Soos”, die selecte en plezante lezers- en schrijversclub, waartoe alleen de leerlingen van de hoogste klassen toegang konden vinden. Als op de leestafel de nieuwe aflevering van het intercollegiale studententijdschrift “Utile Dulci” verscheen, was Anno er als de kippen bij om er de verdienstelijkste bijdragen uit te puren en in het genoeglijke periodiekje “Helios”, dat de soosleden eigenhandig volschreven, kwamen leerzame en goed gestileerde artikelen voor met de ondertekening A. B. Het waren twee schetsmatige didactische essays over natuurkundige en historische onderwerpen, één afschrift van het prozadicht, dat hij bij gelegenheid van Sinte Katriensdag in het openbaar had voorgedragen, en een jubeldicht in zes en zestig verzen op het naamfeest van pater prefect Engelbertus Engels. Dichten deed Anno graag.
Hij is er reeds als de Punt mee begonnen en heeft het volgehouden tot zijn laatste levensjaar.
Dat hij geen ernstig mededinger is geworden van zijn hoogvereerde voorbeelden Schaepman en de Veer, zal men graag voorbijzien omwille van de spontane eenvoud, waarmede hij zich aan het rijmwerk zette en omdat zijn artistieke ambities niet verder reikten dan waar bevriende kringen hem om vrome gedachten in gevoelige vormen vroegen.
De oudste van hem bekende gedichten zijn vermoedelijk: het “Feestlied op een eerst-communicantje,” dat hij in het voorjaar van 1893 schreef op verzoek van zijn vriendje Holke Wierema, en de korte lofzang op zijn naampatroon, de heilige Anno van Keulen, waarin hij ongeveer een jaar later als leerling van de grote Figuur de goede zorgen van de Rijnlandse bisschop gedacht:

“Gegroet, Gij dierb're Leidsman,
Mijn heil'ge Schutspatroon,
Die na veel jaren strijdens
Thans jubelt bij Gods troon.

U bied ik nu mijn hulde,
U wijd ik nu mijn lied; Gij,
die Gods wens vervuldet,
Versmaad de mijne niet.

Neen, Keulen's trouwe herder
Zal steeds mijn schreên gelein;
Hij brenge mij steeds verder
Tot bij de eng'len rein.

Ja, Anno, heil'ge bisschop,
Geleid Gij steeds mijn schreên,
Breng mijn geluk tot 't toppunt
In 's hemels heerlijkheên."

Kon Anno Sjoerd Brandsma met zijn oudere medestudenten Gerard de Greeve en Theodoor Huygens tot de vlijtigste en vaardigste dienaars van de muzen der poëzie gerekend worden, Thalia en Euterpe beleefden veel minder plezier aan hem. Want terwijl de latere Borromeus zich reeds in zijn Megense tijd als een boeiend en temperamentvol redenaar deed kennen en de jeugdige Huygens met veel zwier en elegantie het klavier streelde, hield Anno zich bewust afzijdig van alles wat met voordracht, toneel, zangkunst of muziekinstrumenten te maken had. Hij was nu eenmaal geen executant, al had hij het volgens eigen getuigenis graag willen zijn. Hij vond het verkieselijker om luisterend te genieten van Gerards klankvolle stem en van Theo's welluidende orgelimprovisaties dan om zelf tot veler vrolijkheid zijn keelgeluid aan een aria te beproeven of op een trompet te blazen, waarmede hij alleen maar de kippen van zijn buurlui de schrik op het lijf kon jagen.
Anno hield er in zijn vrije tijd zo zijn eigen liefhebberijen op na. Gelegenheidsgedichten schrijven, in vlotte en sierlijke letters voor leraren en medestudenten geschiedkundige en natuurhistorische voorlezingen compendiëren, taalkundige, literaire en algemeen-culturele artikelen lezen en verder met zijn vriendjes praten over alles en nog wat. Zijn vriendjes, dat waren zonder uitzondering al zijn klasgenoten en, vanzelfsprekend, broer Hensie, die zowel geestelijk als lichamelijk aan Anno scheen vastgekluisterd en wiens meer normale begaafdheid met de adviezen en instructies van "de verstandigste van heel het stel" haar gevoelig voordeel heeft gedaan.
Van sport werd toentertijd in Megen nog niet veel werk gemaakt. Het voorpleintje, de zogenaamde Area, zo groot als een Amsterdams volkstuintje, was te klein voor veldspelen en in de recreatiezaal konden het biljart, het dambord en de kaarttafel Anno niet langer dan een kwartier bezig houden. Maar als in de winter de Oude Maas lag dichtgevroren en de jongens van Sint Antonius met hun prestaties op schaats en slee de brave burgers van Megen naar de dijk trokken, was Anno degene, die met Holke Wierema, Assie Mulder, Bernard Boskase en Ate de Jager het meeste applaus in de wacht sleepte. Voor het overige bleven de lichamelijke oefeningen van de studenten beperkt tot de dagelijkse middag- en avondwandelingen over de dijk van de gevangentoren tot de tweede afweg en vice versa. Anno wandelde met zijn klasgenoten mee, vertelde veel maar luisterde meer, en liet zich bij tijd en wijle hoorbaar boeien door de stille schoonheid van Gods schepping in dat goede en gezegende land. De vlotte en begaafde jongen, die Anno was, gaf aan de patersleraren alle reden om voor de toekomst niets dan goeds van hem te verwachten. Zijn heldere kop en scherpe speurzin, zijn voorkomende gedienstigheid en waakse edelmoedigheid, zijn onverstoorbare aandacht onder de liturgische plechtigheden, zijn opvallende toeleg om met hart en ziel het jaarlijkse feest van de heilige Sacramentsprocessie mee te vieren en vooral de zuivere ingetogenheid, waarmede hij aan de gemeenschappelijke gebedsoefeningen placht deel te nemen, dat alles stempelde hem tot een volwaardige priesterkandidaat. Het was bijna anders gelopen!
In het tweede semester van het cursusjaar 1894 - '95 maakte pater prefect, Carolus Gadet, zich ernstig ongerust over de lichamelijke zwakte van de beenmagere Anno. De jongen zag er uit, of hij een zware hongersnood had doorgemaakt, en het was hem aan te zien, dat hij zich niet kiplekker voelde. Maar op de vraag, wat hem eigenlijk mankeerde, antwoordde hij, bang om teveel te zeggen: "Och, pater Prefect, het is niets en het zal wel overgaan. Ik behoor niet tot de sterksten en een dikkerd zal ik nooit worden." "Voel je je dan ziek, Anno, of heb je ergens pijn?" "Neen, pater Prefect, ziek voelen doe ik mij niet, alleen heb ik 's nachts wel eens wat last van weeë pijnen in de maagstreek. Maar dat zal wel een gunstig teken zijn; ik denk, dat het de groei is. Vader zei in de paasvakantie ook al, dat zijn kleine prulventje in zijn veertiende jaar wel uit zou schieten."
Maar vader Brandsma zelf was er toch ook niet al te gerust op. Bij zijn tweede bezoek aan zijn dochter, de Claris Maria, kwam hij zekerheidshalve ook eens met pater Gadet over de

gezondheidstoestand van Anno praten. Over Hensie had hij geen klagen. Die at, dat het een lust was, en groeide als kool. Maar het lichamelijk verval van Anno verontrustte hem zeer en toen hij ontdekte, dat het ventje sinds de paasvakantie alweer was achteruitgegaan, had hij, besluitvaardig man als hij was, onmiddellijk zijn plannen klaar. Zijn zieke zoontje moest met hem mee naar huis. Hij was nog jong genoeg om een voorschot te kunnen nemen op de vrije tijd in zijn latere leven en kon dus best een jaartje wachten. Als hij voldoende aangesterkt was mocht hij, indien hij dat zou willen, later wel weer naar Megen terug. Het stond Anno niet bijster aan, dat hij, zij het dan ook voorlopig, afscheid moest nemen van zijn schone idealen en zijn goede vriendjes. Hij vroeg vader, vriendelijk maar dringend, terwille van zijn levenskansen en zijn gewetensrust op het gymnasium te mogen blijven en de paters steunden zijn verzoek met al de argumenten, waarover zij beschikten. Pater Adelbertus Woolderink gaf als zijn mening, dat Anno beslist een extra verzorging nodig had maar dat een ongewenste vakantie in Bolsward zonder lessen en zonder leerboeken het vlugge en weetgrage studentje eerder kwaad dan goed zou doen, en pater Prefect veronderstelde, dat Anno nergens een beter kosthuis zou kunnen vinden dan bij hem. Anno zou nog langer mogen uitslapen en nog meer versterkende middelen krijgen en als hij geen zin had in de studie, dan behoefde hij het maar even aan pater Prefect te melden en stonden hem alle mogelijke vrijstellingen te wachten. Onder zoveel gunstige voorzeggingen kon het hart van vader Brandsma niet ongevoelig blijven. Het haastige besluit werd opgeschort. Hij zou het nog eens een tijdje aanzien, zei hij. Maar als Anno er met augustus nog zo bleek en magertjes uitzag, hield hij hem bij zich in Bolsward. Daar konden de paters van op aan. Het was tenslotte zijn kind! Anno heeft niemand teleurgesteld.

Hij at tegen zijn broertje op en de extra bijvoeding, welke pater Prefect hem veelal eigenhandig toereikte, miste haar uitwerking niet. Hij werd wel geen gezet geval, geen zwaargewicht atleet, maar hij mocht er nochtans zijn en zijn roepnaam “de Punt” verloor gaandeweg met zijn zin ook zijn gangbaarheid.

Intussen begon Anno serieus aan de verdere ontwikkeling van zijn roeping tot het heilig priesterschap te denken. Reeds als leerling van de Syntaxis moet hij zich herhaaldelijk hebben afgevraagd, in welke richting hij zijn geestelijk geluk zou beproeven. Want het viel op, dat hij alles las wat er over de verschillende religieuze orden en congregaties maar te lezen was. Hij sprak er met zijn vriendjes over en vond het ene nog bekoorlijker dan het andere. Het contemplatieve leven trok hem aan, omdat hem niets prettiger toescheen dan voortdurend in de afzondering met God te verkeren, en het actieve leven had zijn belangstelling, omdat de liefde voor het apostolaat hem in het bloed zat. Maar het strenge kartuizer- of trappistenleven was te zwaar voor hem en het seculiere priesterambt eiste grotere spreek- en preektalenten dan hij vermoedelijk bezat. “Als je niet op statie wilt en het harde slotleven teveel van je zwakke krachten vraagt - adviseerde pater Woolderink -, ga dan naar de Jezuïeten.” “Word maar Franciscaan, Anno, die kennen we hier in Bolsward het beste,” meenden vader en moeder Brandsma. Anno had adviseurs genoeg. Hij had er, die hem op de goede naam van de Dominicanen, de Witheren en de Kapucijnen attent maakten, en anderen, die hem de verdienstelijke arbeid van de missionarissen voorhielden. Hij had ook een raadgever, die zijn aandacht op het gematigde contemplatieve leven in de Karmel vestigde. Het was zijn verre neef en nabije vriend, de pasgewijde Karmeliet pater Casimirus de Boer. Deze kwam hem eens op een vrije middag vanuit het naburige Oss bezoeken en zijn instructieve uiteenzettingen over het grote verleden en de schone idealen van de moeizaam herboren Karmelorde maakten zoveel indruk op de kleine Anno, dat de jongen er samen met zijn klasgenoten Willem Cox en Jan van de Staaij toe overging om zich voortaan met een bijzondere toewijding te verdiepen in de geschiedenis en de doelstellingen van de Orde der broeders van Onze Lieve Vrouw.

En zo is, langzaam maar zeker, bij Anno het besef gegroeid, dat de Voorzienigheid hem had voorbestemd om Karmeliet te worden. Met zijn sterke aanleg voor de studie van het geestelijk leven en zijn uitgesproken voorliefde voor de dingen van Gods natuur en Gods genade, kon hij zich nergens beter op zijn plaats weten dan in de hof van de Karmel, waar eeuwenlang de mystieke

genade als een dauw over de bloemen hing en onder de vruchten van Gods liefde de heerlijkste gewassen te pronken staan.
Anno Brandsma besloot in de zomer van 1898 zich in het oude en roemrijke klooster van Boxmeer als novice te melden.

DE BESTIJGING VAN DE KARMEL

Het is met de kloostergemeenschappen als met de huisgezinnen: elk heeft zijn eigen geestelijk klimaat, dat voor een goed deel wordt bepaald door de bouw en de ligging van het huis, de geschiedenis van de plaats en het temperament van de naaste omgeving. De Karmel van Boxmeer in zijn eeuwenoude met de Brabantse Maaskant vergroeide historie dringt aan de bezoeker onmiddellijk zijn eigen plechtstatige en serieuze vormen op. Zij zijn groots en schoon, maar ook strak en straf en menige kandidaat voor pij en kruin, die zich hier voor het eerst met zijn nieuwe leven kwam confronteren, is onder de indruk gekomen van de sombere gevel, welke aan een deftige gevangenis doet denken. En onwillekeurig is hem het opschrift te binnen geschoten, dat Dante voor de hellepoort heeft uitgedacht: “Laat, die hier binnentreedt, nu alle hoop maar varen!” Zó onbeukbaar massief zijn de grauwe muren, zo solide de stalen spijlen voor de vensters en zo zwaar de sloten en de scharnieren van de hoofddeur. En heeft de overigens gedienstige broederportier de kloosterpoort eenmaal achter U dichtgeslagen om U, al dwalende door de ruime gangen en vertrekken van het huis, een eerste uitzicht te geven op de dingen van uw naaste toekomst, dan bekruipt U een ogenblik het vreemde gevoel, dat U zwevende bent aan de rand van een tijdloze geschiedenis, ergens tussen het leven en de dood. Daar is, om te beginnen, een vertrouwelijk necrologium, dat U een indrukwekkende lijst voorhoudt van paters en broeders die hier het tijdelijke tegen het eeuwige hebben uitgewisseld, en er is een dode monnik die U dreigend bezweert, dat het morgen uw beurt kan zijn. In het pand hangen de portretten van de voormalige priores en pastoors en hun ogen hebben niets bemoedigends. Zij zien U aan, de een nog ernstiger dan de ander, met de keurende blik van examinatoren, die maar half over uw prestaties tevreden zijn. En in de refter, waar men zich in de eetzaal van een middeleeuws slot kan wanen, zien de hoogedele graven en gravinnen uit het geslacht van den Bergh en Hohenzollern vanuit de hoogte op U neer, duidelijk te verstaan gevend, dat zij het bezoek van de indringer maar matig op prijs stellen.
Toch is het niet de weemoedige herinnering aan vergane grootheid welke hier de richting en het tempo van het leven bepaalt. De kloosterlingen, die in dit huis van heilige ernst en stemmige rust hun onderdak vinden, hebben niet alle contact met het tegenwoordige, strevende en zwoegende, liefhebbende en ruziemakende mensdom verloren. Het zijn opgewekte mannen, die geheel blijken te leven naar het paulinisch beginsel: “Ziet niet om naar wat achter U ligt, maar geeft acht op wat vóór U is.” Volgens het zinvolle embleem van hun ordesideaal, waarin het vlammende zwaard als een bliksemschicht uit een heldere sterrenhemel schiet en de apostolaatsdrift ontstoken wordt aan de zuivere beschouwing van de goddelijke Goedheid, leggen zij zich naarstig toe op alles wat de ijver in de dienst des Heren wakker slaat en wat er de natuurlijke uitbloei van is: gebed en offer, studie en overweging, onderwijs en prediking, voorkomende naastenliefde en ingeroepen bijstand.
Toen Anno Sjoerd Brandsma zich op zaterdagavond 17 september van het jaar 1898 aan de kloosterpoort meldde, was hij een gewaarschuwd man. “De eerste indruk van het Boxmeerse klooster heeft iets naargeestigs,” had pater Casimirus de Boer hem voorspeld. “De dagen van het postulaat zijn niet de prettigste; je voelt je zo'n beetje als van God en iedereen verlaten. Maar als je eenmaal novice bent en de kloostergemeenschap je als haar lidmaat heeft aangenomen, wordt het spoedig anders. Na een week of wat ben je volkomen gewend. Je zult het zien, Anno, ik spreek uit eigen ervaring.”
Anno had geen week nodig om zich in het klooster op zijn plaats te weten. De geest, die er heerste, trok hem onmiddellijk aan en zijn acht en dertig huisgenoten, van de hoogeerwaarde pater provinciaal Joseph Kersten tot de jongste keukenbroeder, waren allen beminnelijke, godvrezende,

deemoedige en werkzame mensen. De drie paters, die de Orde meer in het bijzonder met de leiding over de eerstejaars priesterkandidaten had belast, beschikten over al de goede eigenschappen, die nodig zijn om de jeugdige adepten van het religieuze en priesterlijke volmaaktheidsideaal met rustige zekerheid en bevallige ernst in te wijden in de geheimen van het karmelitaanse geestesleven. De prior van het huis Gabriël Wessels, de bekende vorser naar de verloren of vergeten documenten over de geschiedenis van de Karamelspiritualiteit, was het toonbeeld van deemoed en plichtsbetrachting, ondernemingszin en doorzettingsvermogen. In het persoonlijk beeld van novicemeester Pius Cox traden vooral de natuurlijke goedhartigheid, de geestelijke kalmte en het tactvolle beleid naar voren en aan socius Macarius Walterbosch kon men hoogstens een iets doortastender trant van optreden toewensen. Drie voortreffelijke mannen dus, waaraan het zeventienjarige postulantje met alle gerustheid zijn hart en ziel kon toevertrouwen!

Na vele inleidende instructies, geestelijke verklaringen, gemeenschappelijke oefeningen en lichte beproevingen, die vier volle dagen in beslag namen, had op donderdagmorgen 22 september vóór de hoogmis van negen uur in de paterskerk de plechtige inkleding plaats van de kandidaten voor het nieuwe noviciaatsjaar. Ze waren met hun zessen: Hein Heggelman uit Schiedam, die de kloosternaam Dionysius aannam, - Willem Cox uit Oss, die voortaan frater Tarcisius ging heten, - Jan van de Staaij uit Harmelen, die voorlopig de naam van Gerardus, naderhand definitief die van Aloysius kreeg toegewezen, - Anno Sjoerd Brandsma van Bolsward, die zich in het klooster naar zijn vader Titus noemde, - de Oldenzaler Herman Croonen, omgedoopt tot frater Plechelmus, en Theo Lokkers uit Leiden, die als jongste de rij sloot en de heilige Polycarpus tot zijn bijzondere schutspatroon verkoos.

Met deze klas begon pater magister Pius Cox, liefdevol en met het kalme overleg dat een jeugdig functionaris siert, het tweede jaar van zijn verantwoordelijk ambt. Hij heeft over de goede wil en de taaie volharding van zijn pupillen geen klagen gehad. Zij volgden vol aandacht de geestelijke lessen, maakten met een stiptheid die niets te wensen overliet alle gemeenschappelijke oefeningen mee, bestudeerden vol ijver de regel en de constituties der Orde, stichtten zich aan diverse heiligenlevens en maakten zich voorts voor het convent verdienstelijk door beurtelings, een blauwe schort vóór en het ambtelijk wapen in de hand, als trappenveger, murenboender, gangendweiler, mattenklopper, glazenwasser en koperpoetser te fungeren. Onder zoveel uitstekende beoefenaars van de kloosterlijke gehoorzaamheid en de religieuze versterving was het moeilijk uit te blinken. Zonder uitzondering wisten allen zich met het grootste gemak te schikken in de nog al lastige dag- en nachtindeling, zoals die toentertijd nog gebruikelijk was. Geen, die des nachts om twaalf uur voor het bidden van de metten op het koor ooit te laat kwam of verstek liet gaan. En dat zij om de drie maanden met elkaar van cel moesten verwisselen, scheen de novicen al evenmin droef te stemmen als de omstandigheid, dat de ongezellige zolderkamertjes in de wintermaanden, als de scherpe noordwester de dakramen vol bloemen kraste, hun enige warmte plukten van de oude, roestige “zwarte Piet”, die op de smalle tussengang angstvallig het zuivere midden probeerde te houden. Met zulke novicen had pater magister niet de minste moeite en het zestal werd dan ook na het eerste noviciaatsjaar met algemene stemmen waardig gekeurd om de kleine geloften af te leggen. Zo stroomde het volk van Boxmeer op dinsdag 3 oktober 1899 andermaal in de parochiekerk bijeen om met de naaste bloedverwanten van de novicen getuige te zijn van het rijke ceremonieel, dat de religieuze professie tot een van de indrukwekkendste kerkelijke plechtigheden maakt. Ook vader en moeder Brandsma waren voor die gelegenheid overgekomen. Het was hun wel een lange dagreis waard om van nabij te kunnen delen in het geluk van hun beider kind, dat zichzelf in dit meest beslissende uur van zijn leven onvoorwaardelijk van de wereld terugtrok en aan God wegschonk. Zij hadden er zich allang mee verzoend, dat Anno geen Franciscaan o£ Jezuïet werd maar zich aansloot bij een religieuze Orde, welke in het Nederland van die dagen nog maar weinig aanzien genoot. “Men kan overal gelukkig worden,” had Anno hun voorgehouden, “de naam alleen zegt me niets. Het is de geest, die levend

maakt, en de geest van de Karmel trekt mij aan." [1] Vader en moeder Brandsma hadden dit bij enig nadenken ten volle begrepen en het waren tranen van puur oudergeluk, die een nevel voor het altaar trokken, toen frater Titus, geknield voor het Allerheiligste en ten aanhoren van pater provinciaal, van heel het convent en een kerk vol mensen, zijn heilige geloften aflegde: "Ik, frater Titus, doe mijn professie en beloof gehoorzaamheid, armoede en zuiverheid aan God, aan de zalige Maagd Maria van de berg Karmel en aan de hoogeerwaarde pater Aloysius Galli, prior generaal van de broeders der Orde van diezelfde zalige Maagd Maria van de berg Karmel, en aan zijn opvolgers volgens de regel van genoemde Orde tot aan de dood."
Het tweede noviciaatsjaar - de klas van frater Titus is de laatste geweest die dit heeft doorgemaakt - onderscheidde zich in niets van het eerste, tenzij door de bijkomstigheid, dat de bezem, de boender, de dweil en de stoflap vervangen werden door Kleutgen's handboek "Ars Dicendi". Voor de drie oud Megenaren betekende dit geen merkbare vooruitgang. Op het gymnasium Sint Antonius had de edele kunst der retorica reeds schier het uiterste van hun improvisatievermogen en spreektalent gevraagd. Het was af geweest, indrukwekkend soms van durf en vinding, maar de wat gezapige vorm, waaronder thans de goede en bekwame pater Joannes de Visser dit vak doceerde, kon hen niet bepaald tot grootse gedachten en daverende redevoeringen inspireren. Frater Tarcisius deed zo goed mogelijk zijn best, al bleek hij reeds in de eerste les het hele boek van buiten te kennen. Frater Aloysius werkte met liefde thema's uit en las die voor, maar vond het "alles bijeen een vervelende geschiedenis". Alleen frater Titus scheen zich weinig meer van Megen te herinneren en was er zich duidelijk van bewust, dat hij op dit terrein nog een aanzienlijke achterstand had in te halen. Hij benutte de tijd die hem daarvoor werd toegewezen met de nauwgezette studie van al de gangbare regels der woord- en redekunst, werkte volgens een schema dat de professor hem opgaf verschillende thema's uit en belichtte ze aan de vakkundig verantwoorde predicaties van de gevierde kanselredenaars, die in dat jaar bij gelegenheid van de heilig Bloedprocessie voor de deelnemers aan "de Vaart" de lof van de heilige Eucharistie bezongen. Wat niemand verwacht had, gebeurde. Frater Titus wist gaandeweg meer kleur en klank aan zijn voordracht te geven en heeft in de loop van het tweede jaar enkele zeer goed geslaagde proeven afgelegd van zijn kundigheid in het opstellen en declameren van geestelijke en kerkhistorische verhandelingen. Eén daarvan heeft hij zijn leven lang met zorg bewaard. Het is een panegyrische persoonsbeschrijving van zijn vereerde patroonheilige en draagt tot titel: "Korte Levensschets van den heiligen Titus, leerling van den apostel Paulus, eerste bisschop van Kreta, apostel van Dalmatië". De roemrijke metgezel van Sint Paulus staat daarin getekend als de bekeerde patricierszoon, "de vurige jongeling, vol van de liefde Gods", die door zijn leraar en geestelijke vader met de dubbele taak van vredestichter en geloofsverkondiger werd bedeeld. De eerste opdracht heeft hij met zoveel ijver en liefde vervuld, dat hij de misleide Korintiërs met de wat norse Paulus wist te verzoenen. "Het was vooral door zijn voorbeeld, dat hij allen aanspoorde tot deugd en tot liefde. Wat nog niet verzoend was, werd bijgelegd; waar nog een vonkje gloeide van die haat onder elkander, werd dit uitgedoofd, en eindelijk mocht Titus zich verheugen allen met liefde te horen spreken over Paulus, die toch hun eerste vader was." Het geheim van Titus' vruchtbaar apostolaat onder de heidenen was in hoofdzaak het geheim van het vurige hart en het getrouwe gemoed, "ijver, onverpoosd, voor het heil der zielen, voor de vervulling van zijn plicht; getrouwheid, sterk tot in de dood, aan de wet en de inspraken Gods".
Frater Titus had zich een waardige patroon gekozen. En de schutsheilige kon tevreden zijn over zijn beschermeling. Want in liefde, ijver en trouw deed de achttienjarige novice ternauwernood voor zijn grote voorbeeld onder. Geschillen waren er in de vreedzaam levende gemeenschap van het Boxmeerse convent niet bij te leggen en het actieve apostolaat onder de mensen was een zorg voor later, maar men kan zich moeilijk voorstellen, hoe een vurig, offervaardig en plichtsgetrouw kloosterling aanstekelijker op zijn beperkte omgeving zou kunnen werken dan frater Titus dit deed, die bij alles wat hem werd opgelegd en wat hij eigener beweging mocht ondernemen zijn aan God en

[1] Mondelinge mededeling van Mevr. G. de Boer-Brandsma.

alle goede dingen verpande hart liet spreken. Intussen was het de oversten van het huis niet ontgaan, dat de zwaar bezette dagorde wel iets teveel vergde van het schriele mannetje dat blijkbaar meer rust nodig had dan hem door de wetten van het gemeenschappelijk communiteitsleven werd toegestaan. Een onderbroken nachtrust van goed zes uren en een siësta van amper drie kwartier bleken niet voldoende om hem op de duur voor een bijkans chronische oververmoeidheid te vrijwaren. Volgens het oordeel van de patiënt zelf had dat alles natuurlijk weer niets te betekenen. Het was nog immer een kwestie van lichamelijke groei, dacht hij. De oversten moesten zich daar maar geen zorgen over maken; het zou wel weer overgaan. Maar toen in de gure Decemberdagen de zwakke ingewanden zich weer eens meldden en de huisarts een lichte zwelling constateerde aan het onderlijf, nam prior Gabriël maar meteen een kloek besluit: frater Titus mocht des nachts niet meer op het koor verschijnen en moest voortaan de metten en de lauden maar privé bidden. Titus vond het allesbehalve prettig niet in alles met zijn klasgenoten mee te kunnen doen. Hij hield niet van uitzonderingen. “Ik had er altijd het land aan opvallend te zijn,” schreef hij later eens, toen hij aan deze tijd terugdacht. Het woord van zijn overste was echter ook toen reeds evangelie voor hem en dus legde hij er zich met liefde bij neer.

Hij kon het in zekere zin als een uitkomst beschouwen, dat op het provinciaal kapittel van het volgend jaar, in verband vooral met de voorgenomen intensivering van de hogere studies en de steeds meer energie opeisende cura animarum, het nachtelijk koorgebed definitief werd afgeschaft. De meeste fraters vonden het jammer en hoopten, dat deze maatregel slechts van tijdelijke aard zou zijn, maar Titus, die zich inmiddels geheel met zijn “korte” werkdag had verzoend, troostte zichzelf en zijn vrienden met een zinspeling op de gelijke kappen van de gelijke monniken.

Het kapittel van 1900 bracht nog een andere verrassing. De duur van het noviciaat werd bekort op één jaar en de wijsgerige cursus zou voortaan in Boxmeer gegeven worden en niet in Oss, zoals tot dan toe het gebruik was geweest. Dit bracht voor de klas van frater Titus mee, dat zij plotseling uitgroeide van zes tot tien man. “Deken” Dionysius werd zich op slag van zijn nieuwe verantwoordelijkheid bewust en de professoren Antonius Wessing en Joannes de Visser konden het eerste jaar direct met een noemenswaardig auditorium van wal steken.

In die dagen stond de wijsgerige scholing nog op het gemoedelijke peil van de wetenschap, die men plichtshalve aanleerde om haar ambtshalve zo spoedig mogelijk weer te vergeten. De frisse geest van het Leuvense réveil was nog niet tot in de filosofie lokalen onzer grootseminaries doorgedrongen en de oude, getrouwe en niemand in de steek latende Zigliara placht juist iets teveel wetenschappelijke klaarheid te geven om de meer zelfstandige speurders naar inzicht en waarheid afdoende te kunnen bevredigen.

Of frater Titus zich altijd met de tientallen in starre denkschema's geperste stellingen heeft kunnen verenigen, valt zeer te betwijfelen. Met zijn oude makker Tarcisius Cox behoorde hij duidelijk tot de prominenten van de klas, maar het waren twee vrienden van geheel verschillende metafysieke aanleg en wetenschappelijke voorkeur. Terwijl de orthodoxe Tarcisius zich vooral verlustigde in het zoeken en ontdekken van de gepatenteerde oplossingen, hield Titus er wel van om bij tijd en wijle eens met een oorspronkelijke opvatting voor de dag te komen. “Ik was eigenzinnig in die dagen,” noteert hij later, “en ik had hier en daar wat andere meningen dan in de school geleerd werden.” Fries bloed? Wie zal het zeggen? In ieder geval heeft zijn eigenzinnigheid geen halsstarrige vormen aangenomen. Hij wist zijn zucht naar originaliteit op tijd te temperen en professor Antonius was een verstandig en goedhartig leermeester. Voor het overige leverden de logica en de algemene zijnsleer geen onoverkomelijke moeilijkheden op voor het vlotte studentje, dat zowel op het examen als bij de publieke these genoegzaam van zijn natuurlijke intelligentie deed blijken.

Frater Titus was niet alleen intelligent, hij was ook vroom en een minnaar van de geschiedenis der karmelitaanse spiritualiteit. Dat had hij reeds in het eerste jaar van zijn noviciaat bewezen, toen hij met een gemak, dat iedereen verblufte, de gezamenlijke werken van Teresia van Avila had doorgelezen en bemediteerd. Op het dubbele voorstel van prior en magister was hij in de winter van 1900 -'01 dan ook onmiddellijk bereid om een Nederlandse vertaling te verzorgen van enige

representatieve stukken uit de Franse uitgave van d'Andilly. De uitvoering van deze opdracht heeft hem niet veel tijd en moeite gekost. Reeds in juli 1901 lag de kopij van het florilegium persklaar op het kantoor van de firma Malmberg te Nijmegen en twee maanden later verscheen de “Bloemlezing uit de werken der heilige Teresia. Uit het Frans. Door frater Titus Brandsma O. Carm.” Een handig boekje, waarin vooral die gedeelten uit de geschriften van de Spaanse Karmelietes zijn bijeengelezen, die een inzicht geven in haar persoonlijke verhouding tot God.
De Friezen hebben de naam wél te kunnen redeneren maar niet te kunnen zingen. Frater Titus kon beide. Zijn keelorgaan was de laatste jaren opmerkelijk williger geworden en enkele van zijn confraters herinneren zich nog, hoe hij reeds als novice met een stem, die wellicht nog wat arm was aan registers maar waarin de zuivere gloed der bezieling klonk, in de kerk de vesperpsalmen en op het koor het Salve Regina meezong. Als hij de recreatie binnenstapte, neuriede hij meestal het een of ander Tantum Ergo of een van de oude vertrouwde wijsjes, waardoor het katholieke kerkvolk getuigenis pleegt af te leggen van zijn liefde voor de hemel en zijn geheimen. Titus zong ook in de voorname tale der gerenommeerde eigentijdse poëten. Zo nu en dan laaide de oude liefde voor de edele dichtkunst vol durf en tederheid in hem op en men kan niet zeggen, dat hij het er slecht afbracht. Wie zal bijvoorbeeld iets afdingen op de struise vormen en de gevoelige inhoud van deze klinkerd, waarmede hij zus Gatske verraste, toen zij zich de een en twintigste mei 1901 voor het leven met Michiel de Boer verbond?

Het plechtig “Ja” weerklonk. Bruid, bruidegom zijn één,
Door liefde en door geloof voor eeuwig saam verbonden
In 's levens huik, de zee der wereld ingezonden,
Die naar de haven streeft, die God is, God alleen....

Zo liefde Uw hart vereent, één wil slechts 't scheepke richt,
En 't anker van de hoop in 't weerzijds teer beminnen
Het kruis omvat om er de vruchten van te winnen,
Dan mijdt het elke klip, door 't zeegestarnt verlicht.

Ja, dat de Star der zee in 't barnen der gevaren
Het lichte hulkje leid' door d'opgezweepte baren,
Het naar de haven richt' trots 's vijands wild gevecht.

Sint Michaël's fiere leus: “Wat kan God evenaren!”
Zij d'Uwe want hier kan slechts godsdienst vreugd vergaren,
En moog Sint Gratiaan U zeegnen in Uw echt!

Het valt op, dat frater Titus zich in het tweede cursusjaar belangrijk minder op de beoefening der vrije vakken heeft toegelegd dan tevoren. Hij had er zijn reden voor. De klas had namelijk een nieuwe professor gekregen, zo een waar je tegen opziet als ware hij Sint Thomas van Aquino in eigen persoon. Het was de nog jeugdige Dr. Hubertus Driessen, die gedurende zijn tienjarig verblijf in Rome bij herhaling getuigenis had afgelegd van zijn grote bedrevenheid op het terrein der metafysica en vooral van zijn haast wonderlijk vermogen om een hele staf van gezapige en halfvakkundige filosofie docenten tot grotere inspanning en betere resultaten te dwingen. Ook de Nederlandse Karmel koesterde enige nauw omschreven verwachtingen omtrent zijn verstandige voortvarendheid, met name beseften de meer conservatieven uit het provinciaal bestuur, dat men op de eerstvolgende vergadering op enkele ingrijpende voorstellen in studie-aangelegenheden kon rekenen.
De ontmoeting tussen pater Hubertus en frater Titus was er direct al een van het veelbelovende soort. Het begon in de eerste kosmologie les. Het studentje staarde de Latijn sprekende, sober gebarende

maar diepzinnig betogende nieuwe professor aan met een blik van: “Daar heb je nu de wetenschap in levenden lijve! Hier past geen wederwoord; hier past alleen het zwijgen”. De professor van zijn kant ontdekte in de ogen van het fratertje terstond de inventieve schranderheid en de heilige ondernemingszin, waaraan de Orde vermoedelijk nog veel plezier zou kunnen beleven. Het is verder gelopen, zoals het lopen moest.

Titus is, aanvankelijk in de beperkte kring van de Boxmeerse studiegemeenschap, later op het bredere terrein van alle provinciale aangelegenheden, de vriend en vertrouweling van pater Hubertus geworden. Beter dan iemand anders het zou kunnen verhalen heeft hij dit zelf verteld in zijn bijdrage voor het Album Amicorum, dat pater Hubertus in 1937 bij gelegenheid van zijn gouden professiefeest werd aangeboden:
“U is veel meer dan een leermeester, U is een vader en een heel bijzondere vriend voor mij geweest. Al dadelijk schakelde U mij in de verhouding, waarin U tot ons, jonge fraters, kwam te staan. U sprak Latijn, U deed het op zijn Italiaans, wij verstonden U nauwelijks. Ik kwam bij U of U goed kon keuren, dat ik, wat U allemaal vertelde, beproefde in het kort op te schrijven om het na verbetering door U te multipliceren. U voelde daar niet veel voor en wilde het dan maar liever zelf opschrijven. En U schreef - in één jaar drie boeken vol! - en wij multipliceerden en studeerden. Ik werd de eerste bemiddelaar en Uw vertrouwensman.”
Met Kerstmis werd frater Titus ziek. En ernstig ziek: bloedspuwing. De dokter trok een bedenkelijk gezicht, schreef versterkende medicijnen, een zwaar dieet en volslagen rust voor en deelde aan pater Hubertus mede, dat de patiënt vermoedelijk een half jaar lang de lessen zou moeten verzuimen. De communiteit had bij een ziekte van haar prior niet zó onder de indruk kunnen zijn als zij het nu was om de ziekte van frater Titus. Twee lieten er de moed niet bij zinken. Het waren Titus zelf en zijn vereerde leermeester, wiens dagelijks bezoek een gunstiger uitwerking bleek te hebben dan het beste apothekersflesje had kunnen geven. Ook toen reeds was het Titus' vitale geest, die het teergevoelige lichaam telkens weer over zijn nukken en weigeringen heenhielp. En die geest heeft in de wintermaanden van 1901 -'02 in hoge mate aan levensmoed en levensdrift gewonnen door de geestelijke injectie van het liefdevolle en gezaghebbende woord, waarmede Hubertus zijn latere metgezel en strijdmakker op gezette tijden kwam troosten. Titus zelf geeft er de volgende beschrijving van:
“Wij begrepen elkaar en voelden ons tot elkander getrokken. De afstand bleef altijd bewaard. Wij stonden er beiden op en zorgden er beiden voor. Wij jij-en jou-den niet. Maar die afstand belette niet, dat wij ons aan elkander verwant voelden in menigerlei opzicht en er tussen ons iets groeide van de meest oprechte en innige vriendschap, ingegeven door een gemeenschappelijk ideaal: de Karmeliet studeren en door de studie en de bevordering van de studie in de Karmelde oude glorieuze traditie te doen herleven.... U kwam bij mij aan bed. Aan studie mocht ik niet denken. U sprak ook nooit van filosofie, maar in die korte minuten vertelde U mij nu dit dan dat van uw Romeinse tijd, van uw beproevingen en moeilijkheden .... om mij te laten zien, dat er iets gedaan moest worden en gedaan kon worden, dat het niet behoefde te zijn, zoals het was, en Onze Lieve Heer wilde, dat het anders werd en er mensen moesten komen die het stuur omgooiden, niet in opstandigheid maar in oprechte liefde tot de Orde en haar ware bloei. Uw vrienden werden mijn vrienden. Ik hield van U, die mij zoveel vriendschap bewees. Uw vrienden - ik had ze nooit gezien - zij waren mij lief. Generaal Galli ging ik met U vereren. Caruso, de procuratorgeneraal, Alfonso de Rosa, assistent-generaal in San Martino, Alleva in Napels en Cuschieri in Malta, zij kregen in mijn hart een plaats, misschien haast groter dan in het uwe. Wij spraken over hen, ik vroeg U naar hen, U schreef naar hen over mij en ik kreeg door U hun groeten. Er kwam met en door U een groep van vrienden in de geest bijeen, allen bezield met hetzelfde ideaal....
Na een jaar scheidden zich onze wegen. Ik ging naar Zenderen voor de theologie en U bleef in Boxmeer.”

Frater Dionysius en zijn klasgenoten waren na hun afscheid van de oude Heerlijkheid en na de grote professie, die zij de 5de oktober in Zenderen hadden afgelegd, nog maar nauwelijks aan de nieuwe omgeving gewend, toen pater Hubertus hen reeds met een tweedaags bezoek kwam vereren. Was het om ter plaatse poolshoogte te nemen en te zien, wat zijn pupillen uitvoerden en hoe zij zich onder de leiding van hun nieuwe professoren Telesphorus Croonen en Albertus Peulen schikten in het sierlijke maar nauwe keurslijf van de wetenschap der heilige godgeleerdheid? Frater Titus wist wel beter!

Natuurlijk hadden de successen en de moeilijkheden van de eerstejaars theologanten de volle belangstelling van de man, die in één jaar tijds hun metafysisch inzicht boven het gebruikelijke niveau had weten te verheffen, en natuurlijk kreeg de een deze, de ander die nuttige vermaning mee, maar de eigenlijke reden, waarom Hubertus naar Zenderen kwam, was toch een andere.
Hij had van Rome het vererend verzoek ontvangen om zich daar te komen vestigen en als procuratorgeneraal zijn diensten te wijden aan het welzijn van heel de Orde. Dat ging niet zonder het nodige overleg. Er moest uitvoerig over nagedacht en breeduit over gesproken worden en daarom zocht hij ook even het Twentse klooster op om het geval voor te leggen aan pater provinciaal Lambertus Smeets en aan. . . . frater Titus.
De eerste gaf er zijn goedkeuring aan, maar had enkele reële bedenkingen, de terugval bijvoorbeeld van de wijsgerige studie in de eigen Nederlandse provincie. De tweede had geen enkel bezwaar. Hij juichte het plan van alle kanten toe en zag er de wijze beschikking in van de goddelijke Voorzienigheid, die alles zó leidde, dat het tweemanschap Driessen -Brandsma over enige jaren, als de laatste krachtens priesterschap en wetenschappelijke vorming meer recht van spreken had, de grote en veelbesproken ommekeer in de wijsgerige en theologische studiën der Orde tot stand zou kunnen brengen. Zij hadden deze dingen al van verschillende kanten bekeken en er stond al het een en ander op het programma: volwaardige vakmensen op de professorale stoelen, een nieuwe methode, nieuwe boeken en nieuwe vakken, en een verlenging van de filosofische cursus tot drie jaar. Titus heeft zich zijn leven lang herinnerd, hoe blij hij was met deze gang van zaken: “Ik vond het heerlijk. Ik stelde mij er heel veel van voor. Voor het bezwaar van uw jeugdige leeftijd voelde ik niets. Ik was twee en twintig en zag tegen U op als tegen een man op jaren, al was U twee en dertig. Ik meende, U moest zeker gaan, U kon heel veel goeds voor de Orde doen. Ik zou voor U bidden, méér kon ik niet, en in uw richting werken, voorzover ik dat op mijn manier meende te kunnen en te moeten.” Pater Hubertus is gegaan. En frater Titus heeft zijn woord gehouden.
Herhaaldelijk is hij er in zijn brieven aan de procuratorgeneraal te Rome op teruggekomen, dat hij dolgraag het zijne zou willen bijdragen tot de vaartversnelling van het proces der wetenschappelijke wedergeboorte maar dat hij zich voorlopig, zowel uit hoofde van zijn jeugdige ongeoefendheid als uit overwegingen van christelijke deemoed en religieuze gehoorzaamheid, nog niet geroepen achtte om “de grote man” in Rome doeltreffender handlangersdiensten te bewijzen dan die van de belangstellende toeschouwer. Die belangstelling openbaarde zich op vele wijzen, op de eerste plaats natuurlijk in de vorm van het hartgrondig en aanhoudend smeekgebed.
Zelf heeft hij zich daar nooit uitdrukkelijk over uitgelaten, maar zijn vrienden vanaf het begin, Aloysius en Polycarpus, herinneren zich nog als de dag van gisteren, hoe frater Titus, zonder ooit arrogant te willen zijn, zich vooral in de jaren na de grote professie met hart en ziel toelegde op het gebed voor de Orde, het offertje voor zijn medebroeders en het beetje propaganda, dat hij in de kleine kring van zijn mededisciplen voor de verwachte nieuwe koers mocht maken. Spectaculair is hij nooit geweest en nimmer heeft hij zich aan geestdrijverij schuldig gemaakt en toch was er in hem, reeds vóór zijn priesterwijding, iets van het charisma der verkondiging te bespeuren. Zijn zin voor het apostolaat van de religieuze bezieling won met de dag aan kracht en gaandeweg groeide zijn liefde voor God en evennaaste uit tot die heilige bezetenheid, die allen beroerende en niemand stotende ondernemingsdrang, waarmede hij zich in zijn latere leven letterlijk voor alle goede mensen en alle goede dingen zou uitsloven. Gedurende het jaar te Zenderen kwam dat nog niet zo tot uitdrukking. Daar wist hij zich bescheiden op de achtergrond te houden en gaven de paters

professoren hem geen kans om zijn ijver nog op iets anders dan op de spirituele en theologische zelfontwikkeling te beproeven. Maar in Oss werd het hem wat gemakkelijker gemaakt. Daar begon hij als intellectueel enigermate mee te tellen, daar vond zijn verdediging van het plan-Hubertus de nodige klankbodem en kon het contagium van zijn haast beminnelijke vernieuwingsdrift rustig om zich heen grijpen. In het klooster waren reeds enkele geestverwanten van de procuratorgeneraal, goedwillige en voortvarende mannen, wier enige zorg het was, dat de reorganisatie der bestaande studievormen voorlopig wel een illusie zou blijven, omdat de sterke leider, die het aankon, voortijdig naar Rome was geroepen. De paters Cyprianus Verbeek, Eugenius Driessen, Serapion de Lange en Gregorius Meijer voelden stuk voor stuk veel voor de vaag begrepen actie, maar zij misten ofwel de vereiste organisatorische talenten ofwel het nodig improvisatievermogen om er eigener beweging de grote stoot aan te kunnen geven. Frater Titus - dat zag iedereen - beschikte wél over deze twee gaven. Alleen schoot hij in twee andere voorwaarden tekort. Vooreerst was hij nog maar het kleine en onaanzienlijke ventje, dat in de hiërarchische structuur van de vaderlandse Karmelgemeenschap ambtelijk niets te vertellen had, en bovendien werd de weliswaar veelbelovende maar niettemin hoogst onvoldragen beginneling in de vakken van de geest eigenlijk door niemand competent geacht om als wetenschappelijk instructeur van de veel wijzere en ondervindingrijke paters op te treden. Echter: het eerste bezwaar werd goeddeels ondervangen door de ruggensteun, die hij van zijn professoren Dr. Cyprianus Verbeek en Dr. Eugenius Driessen kon verwachten. De tweede moeilijkheid wist hijzelf op handige wijze te ondervangen.
Pater Cyprianus, de uitstekende, suggestieve en tegelijkertijd zeer suggestibele moraalprofessor, werd na pater Hubertus al spoedig de tweede vriend van frater Titus. Wat diens eerste vriend hem in vertrouwen over de verstandelijke aanleg, de vrome gezindheid en de enorme werklust van die jongeman uit Friesland had medegedeeld, bleek volledig uit te komen. Frater Titus was intelligent en vroom en ijverig, en omdat hij daarenboven aan niets méér het land bleek te hebben dan aan eerzucht en dikdoenerij, was hij het type, dat het hart van Cyprianus kon bekoren. En wie zich eenmaal in de goede gezindheid van pater Cyprianus mocht verheugen, kon wel tegen het slootje, waardoor de conservatieve verguizers van alles wat nieuw is hem aan het wankelen trachtten te brengen. “Meester, ik sta achter je,” moet “de Cyp” wel gezegd hebben. “Zie maar eens wat je er van terecht brengt. Lukt het niet, dan schaadt het niet. Maar als het lukt, zal iedereen je daar later dankbaar voor zijn.” Frater Titus is er dus mee begonnen. Op de vindingrijke manier, die zijn eigen wetenschappelijke onvoldragenheid buiten ieder geding plaatste, en met een brio, waarvoor op de duur ook de meest gereserveerde geesten moesten bezwijken. Hij overwoog zeer nauwkeurig de grootte van het aandeel, dat hij als ongediplomeerd rekruut tot de verwerkelijking van het plan-Hubertus zou kunnen bijdragen, dacht een soort van academisch werkcollege uit, waarin alle deelnemers op voet van gelijkheid het vak van hun voorkeur konden beoefenen, beperkte zijn activiteit voorlopig tot de vorming van een wetenschappelijke trainingclub onder de fraters, maar hoopte met de hulp van Onze Lieve Heer en de zedelijke steun van zijn overheid naderhand ook onder de paters in Oss en elders actieve belangstelling voor het gezonde initiatief te winnen.
Niemand kan zich thans nog voorstellen, hoe het in die dagen mogelijk is geweest, maar reeds in november 1903 - de klas van frater Titus was nog pas twee maanden in Oss - was op de recreatie onder de naam “Baptista Mantuanus” een wetenschappelijke en letterkundige vereniging tot stand gekomen en nauwelijks twee jaar later verscheen na enkele goedgeslaagde, met de hand geschreven en gehectografeerde voorproeven het gedrukte tijdschrift “Van Neerland's Karmel”, waaraan niet minder dan een dertigtal paters van Oss en overal hun medewerking verleenden. Hetgeen frater Titus van de eerste opzet af met deze onderneming heeft voorgestaan, was niet de stichting van een periodiek van grootse allure, waar katholiek Nederland van zou opzien, maar de aanleg en de outillering van een geschikt oefenterrein, waar al de stijlkunsten kennislievende karmelbroeders zich naar hartenlust zouden kunnen bekwamen tot alleszins vakkundige en leesbare scribenten, die zonder al te veel inspanning toegang moesten kunnen vinden tot de elite van de geest, wier wetenschap en stijlvaardigheid groot genoeg waren om in brede kring genoten te worden.

“Van Neerland's Karmel” is stellig niet alleen het werk van frater Titus geweest. Pater Cyprianus, die met liefde en toewijding als voorzitter fungeerde, en de actieve rubrieksredacteuren Augustinus Breek, Eugenius Driessen, Amandus Böse en Fidelis Metternich hebben allen zonder uitzondering het hunne bijgedragen tot de waarlijk goede sier, welke “het Maandschrift van de Nederlandse provincie der Orde van Onze Lieve Vrouw van de berg Karmel” heeft mogen maken. Wat echter de ijverige, allen bezielende en op alles bedachte secretaris Titus voor dit maandblad heeft gepresteerd, was meer dan een van zijn medebroeders ooit had kunnen volbrengen. Het succes van deze broederlijke samenwerking, dat geven allen toe, is zijn succes geweest. “Van Neerland's Karmel” heeft niet gefaald, al had het een langer leven beschoren kunnen zijn. Het is in 1909 op de jeugdige leeftijd van drie jaar en tien maanden onder het gewicht van zijn eigen geestelijke corpulentie bezweken, maar het zou langer hebben geleefd, indien het blijvend had mogen rekenen op de leiding van zijn geestelijke vader Titus Brandsma.
Intussen scheen de rompslomp van redactionele werkzaamheden voor frater Titus geen beletsel te vormen om zijn volle aandacht te geven aan datgene wat tezelfdertijd een kwestie van eenvoudige plicht en benijdenswaardig recht voor hem was: de versterking van zijn religieuze geest en de afbouw van zijn theologische en algemeen wetenschappelijke ontwikkeling. Het gebedsleven van frater Titus stond op een hoog peil, constateren de getuigen zonder veel verder commentaar; gedurende de meditatie was hij het toonbeeld van ingekeerdheid en onder het gemeenschappelijk koorgebed was hij het, die de meeste overtuiging in zijn stem wist te leggen. De kloostergeloften brachten hem blijkbaar nimmer moeilijkheden. Het scheen allemaal vanzelf te gaan. Steeds was hij de correcte inachtnemer van de religieuze gevoeglijkheid, die geen uitdrukkelijk voorschrift of vermaan behoefde om de heilige deugd van gehoorzaamheid te betrachten: een rechtschapen natuur en een overvloed van genade. Met de studie was het niet anders. Lichtvoetig bewoog hij zich over de genuanceerde paden van de Bijbelstudie, de dogmatiek en de moraal en professor Cyprianus moest minstens een dozijn verwarrende omstandigheden bijeendenken om zijn beste leerling onzeker te maken in de doolhof van een wat overjaarse casuïstiek. Iedereen zag het er van komen: frater Titus zou vroeg of laat wel naar Rome gaan om daar aan de Gregoriana of het Angelicum de doctorstitel te halen. Ongemerkt, bijna te haastig, vlogen de zeven jaren van voorbereiding op het priesterschap voorbij. Iedere dag geleek op zijn voorganger en de ene jaarkalender maakte plaats voor de andere, maar ergens in het jaar werd een zaterdag met dik rood potlood omlijnd; een mijlpaal om even bij stil te staan en nauwkeurig de afstand te berekenen, die hen nog van het grote feest in de Bossche kathedraal scheidde. Zaterdag 19 december 1903: subdiakenwijding - zaterdag 28 mei 1904: diakenwijding - zaterdag 17 juni 1905: priester. Weer stroomde een massa volk bijeen om getuige te zijn van het indrukwekkend ceremonieel, waarmede de Kerk de sacramentele heiliging van haar beste lidmaten omluistert. En weer kwamen vader en moeder Brandsma vanuit het hoge Noorden een dagreis ver naar een Brabantse stad om van dichtbij te kunnen delen in het geluk van hun kind, dat thans door de goddelijke voorkeur werd getekend met het geestelijk stigma der bedienaren van Gods geheimenissen. Nooit heeft pater Titus de weelde van dit uur vergeten. Als hij in zijn later leven de vreugden proeft van de priester, wiens stem met aandacht wordt gehoord en wiens zegen wonderen uitwerkt van moed, liefde en edelmoedigheid, dan zal hij zich altijd herinneren, dat het de goede God was, die hem door de handen van monseigneur van de Ven geladen heeft met een kracht, die zijn geest sterk en zijn hart brandende maakte.
En wanneer hij zich als zestigjarige sjouwer voor de Heer plotseling bewust wordt dat hem erge dingen te wachten staan, zal hij uit dankbaarheid voor wat de priesterwijding hem schonk zonder de minste moeite het tergend naderen van een ongewisse dood verdragen: “Mijn roeping tot de Kerk en tot het priesterschap heeft mij zoveel heerlijks en moois gebracht, dat ik er ook graag iets onaangenaams voor op mij neem.” [2]

[2] „Mijn Cel", Tilburg '44, blz. 7.

TWEEDE HOOFDSTUK
PRIESTER EN RELIGIEUS
DE KLEINE DOCTOR

Zó eenvoudig als velen zich het verdere beloop van zaken hadden voorgesteld, is het toch niet gegaan.

Titus mocht na zijn priesterwijding niét naar Rome. Hij kon netjes in Oss blijven om daar samen met de anderen de normale priesterstudie af te maken; en toen hij dit in mei 1906 met het jurisdictie-examen had volbracht, werden wél zijn klasgenoten Tarcisius Cox en Eliseus van de Weijer tot lector gepromoveerd, maar Titus Brandsma schoot er naast. Bij wijze van troostprijs werd hij enkele maanden naderhand door zijn confraters met het baantje van sacrista bedacht, iets wat aan een jong en onervaren priesterkloosterling het nodige zelfvertrouwen pleegt te schenken maar waar tenslotte een derdeklas HBS'er ook wel raad mee zou weten. Voor het overige fungeerde hij beurtelings als gelegenheidsjournalist, invallerassistent en ambulant zielzorger. Alles bijeen toch maar een pover vervolg op het zo veelbelovende begin!

Broodetende profeten hebben de naam niet erg betrouwbaar te zijn. In dit geval waren het procuratorgeneraal Hubertus en lector Cyprianus, die profeteerden en.... brood aten. De twee gezworen vrienden, die uit hoofde van hun professorale praktijk het best in staat konden worden geacht om over Titus' intellectuele capaciteiten te oordelen, hadden sinds lang voor zichzelf uitgemaakt dat, als er iemand in aanmerking kwam om ter verdere voltooiing van zijn studie naar Rome te worden gezonden, de kleine pittige Friese jongen dit was. Geen van deze heren had toen nog veel in te brengen, maar nauwelijks had pater Hubertus in het najaar van 1903 zijn hoge benoeming ontvangen, of de zaak was bekeken. Cyprianus zou in Nederland van pater provinciaal en de Osse huisarts de nodige toestemmingen zien te verkrijgen en Hubertus zou in Rome wel met de generaal tot een akkoord komen. Titus kon dan nog vóór zijn priesterwijding met de universitaire studies beginnen. Het was te mooi om waar te zijn.

Generaal Pius Mayer gaf na enige aarzeling wel zijn toestemming, liet de beslissing althans aan zijn procurator over. Maar provinciaal Lambertus Smeets aarzelde geen ogenblik. Er kon niets van komen, zei hij. Mogelijk, dat zijn opvolger er anders over zou oordelen; hij dacht er in ieder geval niet aan verlof te geven.

Hubertus heeft er verder maar wijselijk het zwijgen toe gedaan, Cyprianus berustte in gewillige gehoorzaamheid en frater Titus vond het volkomen normaal dat hij, vóór er van een Romeinse universiteit sprake kon zijn, eerst in Oss de gewone cursus diende af te maken. Stellig was hij volledig op de hoogte van de vererende plannen, die zijn twee beschermers met hem voorhadden; het kostte hem nochtans niet de minste moeite zich bij de ongunstige beslissing neer te leggen. Toen hij echter zijn studies in Oss had voltooid, mocht hij nog niet naar Rome en tot overmaat van tegenslag werd hij bovendien zeer ostentatief voorbijgegaan bij de benoeming van twee nieuwe lectoren. Het is het enige drama in het leven van Titus geweest, waaraan hij naderhand herhaaldelijk met gemengde gevoelens terug denkt. Het was een drama, zoals er in ieder mensenleven voorkomen, niet groter en niet kleiner: een onmoedwillige en volkomen onschuldige botsing tussen twee geheel verschillende karakters, waaruit nu eenmaal diegene het gaafst naar voren komt, die toevallig over de grootste weerbaarheid beschikt. En dat was in dit geval pater Eugenius Driessen. Waarom het nu uitgerekend de broeder van pater Hubertus moest wezen, die hier voor de donkere tinten zorgde, is een van de vele vragen waarvoor geen mens een antwoord weet. Het zou onrechtvaardig zijn pater Eugenius af te tekenen als een stuurs en grimmig mens, die uit hoogmoedige verering voor zijn eigen inzichten geen afwijkende mening eerbiedigde en geen tegenspraak verdroeg. Hij was eerder een wat eenzijdig paladijn van de kerkelijke orthodoxie, waaronder hij, uitstekend maar angstvallig katholiek geleerde als hij was, veiligheidshalve maar zijn eigen Schriftuurlijke en dogmatische visie verstond. Van de hovaardij des levens was bij hem geen sprake. Hij was een eenvoudig en hoogstaand religieus.

Maar het zou evenzeer onrechtvaardig zijn frater Titus als een eigenzinnig en opstandig betweter voor te stellen. Het beeld, dat hij ons zelf van zijn jeugdig temperament ophangt, is niet geheel juist. Het kan ons sterker van zijn deemoed dan van zijn werkelijkheidszin overtuigen: “Ik was nog jong en eigenwijs en had in vele dingen mijn eigen, soms zeer geprononceerde meningen.... Ik was erg eigenzinnig in die dagen en in allerlei filosofische en theologische vragen had ik een eigen mening, iets, dat Heerbroer helemaal niet zetten kon en zelfs gevaarlijk vond.”[3] Neen, zó erg is het heus niet geweest, zeggen de getuigen. Frater Titus was een Friese jongen met al de onverzettelijkheid van zijn ras en met die uitgesproken neiging om er zo zijn eigen meningen op na te houden. Maar reeds in het eerste noviciaatsjaar was het voor iedereen duidelijk, dat hij er zich ernstig op toelegde om zijn natuurlijke vasthoudendheid te temperen in al die vele dingen die het niet waard waren, en tegen het einde van zijn zevenjarige voorbereiding op het heilig priesterschap konden de klasgenoten zich van frater Titus alles voorstellen, behalve dat er uit hem ooit een dwaal herzien en intussen een acte van oprecht berouw te verwekken. Daarmee wist Titus wel, hoe laat het was. Door zijn onvoorzichtigheid had hij zijn vereerde leraar en goede medebroeder geërgerd en voor zichzelf de redelijke kans op een wetenschappelijke loopbaan
verspeeld.
Het commentaar, dat Titus later op dit pijnlijke voorval heeft gegeven, mist alle rancune en is er een van een edel, eerlijk en eenvoudig iemand: “Heerbroer had gelijk, in zover hij mijn gebreken beter zag en mij ook vele wenken gaf die heilzaam voor mij waren, mij soms terugzette waar ik mij naar voren drong. Dat was goed en nuttig en ik heb er mijn voordeel mee gedaan. Ik ben hem ook dankbaar.... Door zijn invloed heeft hij, toen onze klas de studies af had, bewerkt, dat ik geen lector werd al scheen ik aangewezen. Men passeerde mij. Er was ook reden voor. . . . Erg heb ik dat nooit gevoeld. Het was een der vele lessen welke ik nodig had.”
Pater Titus was reeds volledig aan zijn nieuwe, bescheiden en verdeelde werkkring gewend, toen men in Oss, heel onverwacht, vanuit Rome het bericht ontving, dat de procuratorgeneraal in verband met de ziekte van zijn moeder voornemens was om binnenkort naar Nederland over te komen. Cyprianus wachtte de komende dingen rustig af, Eugenius nam zich voor om broerlief eens heel duidelijk uiteen te zetten waar het met die jonge en eigenzinnige pater Titus naartoe ging, en Titus zelf nam ergens, ver buiten het klooster de post waar van invallend geestelijk surveillant over een gesticht voor geesteszieken.
De procuratorgeneraal scheen bij zijn aankomst enigszins verbolgen, toonde zich althans veel minder spraakzaam dan men voorheen van hem gewend was. “Waar is Titus?” “In Coudewater.” “Laat hem onmiddellijk naar hier komen!”
Diezelfde avond nog - het was donderdag 18 oktober 1906 - maakte pater Titus in Oss zijn opwachting bij de procuratorgeneraal. Het werd een toespraak, geen tweegesprek. Titus behoefde niets te vragen, niet te antwoorden en geen op- of aanmerkingen te maken. Hij had alleen maar toe te luisteren.
“Beste Titus, hoor eens!”, zei Hubertus, “je gaat met me mee naar Rome. Onze nieuwe provinciaal is het er zeker mee eens. Gedeeltelijk heb ik hem al van mijn ontevredenheid over de gang van zaken en van mijn plannen om je hier weg te halen op de hoogte gesteld. Ga nu zo spoedig mogelijk naar hem toe om de zaak volledig te regelen en afscheid van hem te nemen en zorg, dat je de volgende week woensdag in Weert bent, dan kunnen we donderdag van daaruit vertrekken en zijn we nog deze maand in Rome.”[4]
“En mijn dwaalzucht dan?” meende Titus nog in het midden te brengen. Maar de procuratorgeneraal had met zijn hand al de beweging gemaakt van de ruitenwisser. En daarmee stond alles vast. Provinciaal Telesphorus Kroonen toonde zich een en al inschikkelijkheid. Ja, natuurlijk moest Titus

[3] „Album Amicorum", aangeboden aan Dr. Hubertus Driessen bij gelegenheid van zijn gouden kloosterjubilé in '37.

[4] Mondelinge mededeling van P. Hubertus en bijdrage van P. Titus in het Album Amicorum.

gaan. Het was de kans van zijn leven. De enige moeilijkheid kon misschien zijn zwakke gezondheid zijn en daar maakte de provinciaal zich eerlijk gezegd wel wat zorgen over. De énige moeilijkheid? Titus stond te kijken, of men hem in de maling nam. Was pater provinciaal dan alleen vreemdeling in Jeruzalem? Was hij niet goed ingelicht en wist hij niets van het conflict met pater Eugenius? Dan zou Titus zelf het hem maar zeggen. En hij vroeg ronduit: “Pater Provinciaal, is het U bekend, dat U een gevaarlijk heerschap vóór U hebt staan, dat er veel eigen meningen op nahoudt? En acht U het onder deze omstandigheden wel verantwoord mij naar Rome te laten gaan?”
“Dan moet je juist naar Rome!” zei de provinciaal. Vijf dagen later vertrokken Hubertus en Titus uit Weert. Zij reisden over Duitsland en Zwitserland en overnachtten in Keulen, Würzburg, Mainburg, München en Verona. Daags voor Allerheiligen kwamen zij in Rome aan. Op deze dag heeft maart en Luther zijn revolutionaire stellingen opgehangen, dacht Titus nog een ogenblik. Het was een triestige avond, vol regen en wind.
Het slechte weer bleef vier dagen aanhouden en Titus had alle moeite om zich voor te stellen, dat hij vijftienhonderd mijlen ver van huis in het hart van zonnig Italië vertoefde.
Maar de hemel werd helder en mét de hemel begon ook zijn plaatselijk bewustzijn op te klaren.
Wat was Rome groot, grijs en indrukwekkend!
Van het internationaal college San Alberto naar de Piazza Pia was slechts een steenworp ver en daar mocht Titus reeds op zijn eerste wandeling met Hubertus heel de verleden tijd proeven, zoals die hem uit de Latijnse lessen van Megen en de historia ecclesiastica in Boxmeer, Zenderen en Oss was bijgebleven: de wrakke geur van het grauwe Tiberwater, de adembenemende lotgevallen van Seneca en Cicero, de ongetemde roemzucht van keizer Hadrianus, de verfijnde weelde van keizerin Poppaea, het stoutmoedige zelfverweer van Petrus en Paulus, de vreugden en de pijnen van de eerste christenmartelaren, de verschrikkingen onder de Oost- en West-Goten en de artistieke visioenen van Bramante en Michel Angelo. Aan zijn linkerhand lag somber, beangstigend haast door zijn massieve eenvoud, de Engelenburcht. Als hij zijn blikken even naar rechts wendde, zag hij, tussen de afbraak van de oude Borgowijk door, recht tegen de Sint Pieter op en vlak vóór hem, aan de overzijde van de rivier, spreidde zich in een bonte mengeling van vormen en kleuren heel de stad uit met haar vele drukke corso's en groots aangelegde piazza's en met al die heidense en christelijke monumenten die er liggen tussen de Villa Borghese en de Termen van keizer Caracalla.
In het college zelf, nog vers uit de troffel en de schilderskwast, was liet een gezellig internationaal wereldje van tien volksstammen en twintig streektalen. Daar leefden in broederlijke gemeenschap met de rasechte Romeinen: goedlachse Lombarden, gevatte Sicilianen, onbezorgde Maltezers, heetgebakerde Spanjaarden, flegmatieke Ieren, stoere Beieren, gemoedelijke Oostenrijkers en bedaarde Nederlanders. De laatsten waren niet talrijk - “Drie man en een paardenkop,” schertste Titus -, maar zij vielen op door hun grote werklust en de deugdelijkheid van hun religieuze levensopvatting. Vanzelfsprekend was het Hubertus, die met waardigheid en ere over de “Hollandse kring” het geestelijk leiderschap uitoefende. Pater Gabriël Wessels, in 1902 op het generaal kapittel naar Rome geroepen en als eerste assistent-generaal na de generaal en zijn procurator de derde man in de Orde, was de nestor van het gezelschap en zorgde door zijn waarlijk vaderlijk medeleven voor de echte clubsfeer. Antoninus van Kerkhoff, in de wandeling “Toon de Dichter” genoemd, was de geestige improvisator, droeg te pas en te onpas een van zijn laatste verzen voor en fungeerde verder op ongewisse tijden als enfant terrible.
Pater Titus werd, indien men dit woord tenminste in zijn argeloze en mannelijke betekenis wil verstaan, het enfant chéri. Uit hetgeen hier en daar nog aan correspondentie en aan levende herinneringen uit die dagen is overgebleven valt nauwkeurig en zeker op te maken, dat de drie oudere broers letterlijk niets onbeproefd hebben gelaten om de benjamin het leven zo draaglijk en genoeglijk mogelijk te maken. Titus zat nog immer te sukkelen met zijn onwillige maag en er waren duidelijke aanwijzingen, dat hij binnen afzienbare tijd weer eens op een ernstige en langdurige inzinking kon rekenen, indien althans de Italiaanse nacht niet langer en de Romeinse kost niet voedzamer werd.

“Heremijntijd!” had moeder Driessen vóór het vertrek uit Weert aan haar heerzoon gevraagd, “moet dat tengere en zieke fratertje mee naar Rome? Hij is nog te zwak om hier vakantie te houden en wil je hem nu daarginds nog aan de studie zetten?” Maar Hubertus had zijn vriend eens glimlachend aangekeken: “We rukken het samen wel, is het niet Titus?” Thans, achteraf, scheen mevrouw Driessen toch nog gelijk te krijgen. Want de nacht duurde van tien tot vijf, de studie nam bijna de dubbele tijd in beslag en de maaltijden, waar de schriele Italiaantjes genoegen mee namen, waren nog altijd iets te mager om de nog schrielere pater Titus behoorlijk in het leven te houden, 's Morgens een grote kop sterke koffie met een onooglijk brokje droog brood, in de middag een bord spaghetti, soms een sprietje vlees en altijd een toetje zonder naam of wezen, en 's avonds het een of ander onnoemelijk vis- of kaasgerecht met veel opmaak en weinig voedingswaarde. “De kost is hier vreemd, soms zelfs echt gek,” schreef Titus een week na zijn aankomst aan de provinciaal. “Maar ik eet van het meeste en behoef nooit met honger van tafel te gaan.”[5] En intussen prees hij de vele charmes van de Italiaanse landwijn. Hubertus, Gabriël en Antoninus staken de hoofden eens bij elkaar. Er werd een comité van actie gevormd, zoiets als een werkgemeenschap ter bevordering van de lichamelijke en geestelijke belangen van pater Titus. Hubertus bracht de nodige contanten in en deed zijn inkopen bij de kruidenier van tegenover: boter, eieren en meel. Antoninus, de reumaticus die al lijdende een bekwaam keukenmeester was geworden, bakte daarvan voortreffelijke omeletten en elegante broodjes. Gabriël wist op een raadselachtige manier aan een wijnsoort te komen, zoals er in heel Italië alleen maar in het gezonde Bari gedronken wordt. En de Nederlandse novicemeester op San Martino, Venantius Leemreize, mocht zo nu en dan voor een extraatje zorgen en voorts kosteloze instructies geven over de mogelijke resultaten van de behandeling en de vermoedelijke vooruitzichten voor het eerstvolgende trimester. Als dat niet hielp, wisten allen, dan viel er aan de gezondheid van pater Titus geen eer te behalen. Er was aan zijn gezondheid geen eer te behalen! Generaal Mayer mocht dispensaties verlenen zoveel hij wilde en de Nederlandse kolonie kon zich uitputten in toegewijde verplegersdiensten en andere vormen van broederlijke barmhartigheid, na een jaar was de patiënt nog even broodmager als toen hij arriveerde en wéér een jaar later leek het er zelfs ernstig op, dat al de zorgen voor de lichamelijke gezondheid van il piccolo Olandese tevergeefs waren geweest.

Men kan het zeker niet alleen op rekening van zijn zwak gestel schrijven, dat zijn Romeinse tijd zo vol is geweest van doktersbezoeken, rustkuren en weekends bij zijn gastvrije confraters in het nabije Albano. Het heeft voor een goed deel aan de zware academische studie gelegen en voor een nog groter deel aan pater Titus zelf, die van geen beperking wist en zichtbaar teveel van zijn povere fysieke krachten vergde. De colleges aan de Gregoriaanse Universiteit vulden nagenoeg de gehele dag. Vrijwel onmiddellijk na zijn aankomst in Rome was Titus bij de rector magnificus op bezoek geweest om zich voor de volledige cursus in de wijsbegeerte te laten inschrijven. Die cursus behelsde meer dan Titus eigenlijk nodig had én.... kon verwerken. Logica, criteriologie, algemene zijnsleer, kosmologie, psychologie, theodicee, experimentele zielkunde, hogere fysica, ethica, sociologie, geschiedenis van de wijsbegeerte, analytische meetkunde, infinitesimaalrekening en sterrenkunde: het was haast teveel voor de scherpzinnige maar lichamelijk uiterst tere student, die naast zijn lessen nauwelijks één uur per etmaal voor de noodzakelijke zelfstudie overhield. Titus was niet verplicht om de volledige cursus te volgen. Hij had zijn doctorstitel goedkoper kunnen hebben! Daar voelde hij echter niet de geringste neiging voor. Pater Antoninus adviseerde hem eens om terwille van zijn gezondheid met de bekorte cursus genoegen te nemen, maar Titus wees dit voorstel beleefd maar overtuigend van zich af: “Daar kan ik niet over denken, vriend; dan had ik evengoed in Nederland kunnen blijven!” En toen Cyprianus, ook al uit bezorgdheid voor het zwakke paterke, op het idee kwam om hem “even” aan de Sint Thomas-Academie te laten promoveren, was Titus zelfs een ogenblik verontwaardigd: “Ik wil de titel waard zijn óf ik wil hem niet!”

[5] Brief aan Prov. Telesphorus Kroonen, Nov. '06.

“Laat hem maar begaan!” zei pater Hubertus. Hij nam daarmede een beslissing, waarvan hij vermoedelijk zelf de gevolgen niet overzag. Want aan pater Titus carte blanche verstrekken heeft, zo hebben duizenden het gezien, altijd gelijk gestaan met hem overleveren aan al de edele passies, waarmede de goede God zijn ziel had uitgerust. Titus ging dus zijn gang. Hetgeen in dit verband zeggen wilde, dat hij zijn studiekansen tot de laatste toe probeerde uit te buiten. Hij was bovenmate goed te spreken over de wijze, waarop de Mandato en Natalini de metafysica doceerden, maar vond toch, dat twee wijsgerige vakken, de sociologie en de geschiedenis van de filosofie, niet geheel tot hun recht kwamen. Ze raakten danig in de knel onder de opvallend grote belangstelling, waarmede de Gregoriana de exacte wetenschappen bedacht. Natuurlijk hadden de hogere wiskunde, de toegepaste fysica en de sterrenkunde de volle liefde van pater Titus en de professoren Goretti en Muller hadden geen klagen over de vorderingen van het studentje dat, toen hij aan deze studie begon, nog niet eens wist wat men onder integraalrekening of Armilla-spheer had te verstaan. Maar de twee zuiver wijsgerige vakken, die van de filosoof eerst recht een levend en sociaalvoelend mens maken en waar wel héél sterk zijn persoonlijke voorkeur naar uitging, mochten voor zijn gevoel toch niet zo zwaar bestiefmoederd worden. Daarom zou hij ze maar voor zichzelf gaan bestuderen.
Met de geschiedenis van de wijsbegeerte was dit niet zo eenvoudig. Aan welk wetenschappelijk instituut werd daarover uitvoerig en indringend college gegeven? En waar moest hij de tijd vandaan halen om er zich serieus in te verdiepen?
Het grote standaardwerk van Friedrich Ueberweg bracht gedeeltelijk uitkomst en het dagelijks kwartiertje, waarin hij aan een der keukentafels mét de gul bereide bijvoeding al lezende ook de kwistig gelanceerde wijsgerige stelsels genoot, loste het probleem zo goed als geheel voor hem op. Na een jaar tijds, vertelt zijn oude vriend Grammatico, wist hij op waarlijk oordeelkundige wijze met erkende vakmensen van gedachten te wisselen over de filosofische betekenis van het Averroïsme, het Cartesianisme en al de verdere noemenswaardige doctrines die er geweest zijn tussen de inductieleer van Socrates en het Intuïtionisme van Henri Bergson.
Met de wijsgerige gemeenschapsleer had hij minder moeite. Als op gouden schalen werden hem de kansen aangeboden. En die hij zich heeft uitgekozen, was stellig de schoonste en de beste. Pater Antoninus van Kerkhoff en de Romeinse correspondent van Het Huisgezin, de heer van den Eerenbeemt, hadden hem al heel spoedig in contact gebracht met niemand minder dan monseigneur Antoine Pottier, de vermaarde Belgische pionier van de christelijk-sociale beweging, die sinds 1901 aan het Leonijns Instituut voor een uitgelezen gehoor zijn lievelingsvak doceerde. “Viens donc assister, mon Père!”, had Pottier hem minzaam uitgenodigd. En professor Aalberse had vanuit Nederland dit voorstel krachtig gesteund. Een vurig jong priester, met kennis van zaken en veel liefde voor de minder bedeelden, was hem voor zijn werk alles waard. En bovendien: er kon kostbare copy uit groeien voor het Katholiek Sociaal Weekblad. Pater Titus aarzelde geen ogenblik. Hij wist het met de studie aan de Gregoriana nog juist zo te regelen dat hij ’s Maandags en 's zaterdags de boeiende en leerzame colleges aan het Leonianum kon volgen, bezocht de sociologieprofessor dikwijls aan huis en liet Aalberse niet lang op een fikse serie hoogst lezenswaardige artikelen over de Coöperatie wachten.[6] Als pater Alberto Grammatico op het internationaal College San Alberto met U over zijn vroegere vriend en studiemakker gaat spreken, dan zal deze geleerde en voorbeeldige Siciliaan niet vergeten voor twee zaken uw heel bijzondere aandacht te vragen. Het zijn de “esprit de vie vraiment vertueux, saint et édifiant” van de jeugdige pater Titus én zijn hartelijke omgang met professor Pottier: “J'assistais souvent aux conversations du maitre avec Ie jeune et savant carme, qui l'interrogait assidüment, Ie rensei-gnait aussi au sujet des problèmes dont, ce temps la, la presse hollandaise traitait énergiquement sous la direction du professeur Aalberse.”[7]

Pater Titus deed meer dan hij lichamelijk kon verwerken. En hij had nog zoveel méér willen doen!

[6] „Over Coöperatie". Naar de lessen van professor Dr. A. Pottier, gegeven in het Leonijns Instituut te Rome, Kath. Soc. Weekblad 1907, jg. VI, blz. 551-553; 564-566; 575-576; 587-590 en 602-604.
[7] Geschr. meded. van pater Grammatico.

Hij had al de gemeenschappelijke oefeningen van de communiteit willen meemaken en dag en nacht in touw willen zijn voor Onze Lieve Heer, zijn Kerk, de medebroeders en de medemensen. Hij had Van Neerlands Carmel willen cureren, toen het nog geen jaar na het afscheid van zijn alomtegenwoordige en alles beredderende secretaris tekenen van verval van krachten vertoonde. Hij had aan de redactie van de Katholieke Illustratie goed gedocumenteerde en prachtig geïllustreerde bijdragen willen toesturen over Rome, Florence en Bologna. Hij had als graag gelezen contribuant van het Katholiek Sociaal Weekblad en als vast medewerker van De Voorhoede liever twintig artikelen geschreven dan twee en hij zou ook met alle plezier het aangeboden correspondentschap van Het Centrum op zich hebben genomen. Maar hij kon niet. Zijn werkdag was met twaalf uren volledig uitgeteld en wat erger was: zijn zwakke maag nam met de dag gevoeliger en gemelijker allures aan en appelleerde onophoudelijk om rust, rust en nog eens rust. “Maar flink vakantie houden, Titus,” ried pater Hubertus hem aan. “Alle zorgen uit je hoofd zetten en vooral: lang slapen!” En om het zijn beschermeling zo aanlokkelijk en gemakkelijk mogelijk te maken, nodigde hij hem in de Kersttijd en gedurende de zomermaanden uit om mee te gaan naar Albano, Napels, Florence, Venetië, Bologna, Wenen, Straubing, Mainburg en naar overal. Het baatte iets, maar niet alles.

Het eerste jaar ging het met de universitaire studie geheel naar wens, maar nauwelijks had hij zijn baccalaureaats gemaakt of de gevolgen van de te grote geestelijke inspanningen lieten zich gelden. Hij had weinig eetlust, kon niet goed meer slapen, vermagerde zienderogen en stelde de procuratorgeneraal voor pijnlijke zorgen. “Zou je maar niet verstandig doen en die goede Titus naar zijn vaderland terug laten gaan?” informeerde vol ongerustheid de generaal. “Als ik het te vertellen had, liet ik hem in geen geval verder studeren,” verzekerde de bezorgde Antoninus. En Venantius drukte zich op zijn manier over het hopeloze van het geval uit: “Dat loopt beslist verkeerd af; die jongen gaat ons hier dood!”

Hubertus verbood Titus langer dan acht uur per dag te werken. Hij mocht naast de lessen aan de Gregoriana de twee colleges van Pottier blijven volgen en de artikelen, die persklaar lagen, konden nog gepubliceerd worden, maar daar moest het dan ook bij blijven. “Die journalistieke neigingen onderdruk je maar. Berg die maar op voor later!”

Titus gehoorzaamde en met veel kunst- en vliegwerk gelukte het de Hollandse kolonie hem wederom een jaar op drift te houden. Op donderdag 9 juli 1908 legde hij nog met goed gevolg het licentiaatsexamen af. Daarna was het mis.

Het heeft zeker niet alleen aan het vertrek van pater Hubertus gelegen, dat pater Titus in het eerste trimester van zijn derde jaar zieker en zieker werd. Gabriël, Antoninus, Venantius en vooral die goede broeder Elia Salvatore Mariani deden wat zij konden en stonden hem met alle goede diensten ter zijde. Maar Titus kon ineens het Romeinse leven niet meer aan. Op een middag in december kromp hij plotseling van pijn ineen. Op het bed gaf hij bloed op. “Haemoptysis”, constateerde dokter Pio Constantini, “dat wil zeggen, dat pater Titus zonder kunstmatige voeding de crisis niet te boven komt. Een kwestie van een week of vier. En daarna nog enige tijd pal het bed houden met een streng dieet en zuiverende maagtabletten.”

Ruim drie maanden heeft Titus zo gelegen. Op San Alberto vreesde men het ergste en de broeders baden de ene novene na de andere. Om beurten gingen zij hem bezoeken om hem op te beuren en moed in te spreken. Het was niet nodig. Dat het erop of eronder ging, daarvan was Titus zich wel bewust. Hij hield er ernstig rekening mee, dat het thans met zijn studie, misschien zelfs met heel zijn priesterlijke werkzaamheid voorgoed gedaan kon wezen. Maar troost behoef-den zijn confraters hem niet te bezorgen. Wat viel er te troosten? Had God hem soms onheus behandeld? Of had hij zichzelf iets te verwijten? Ja, alle mensen hebben hun fouten en gebreken en hij had de zijne, maar men moest bij hem niet aankomen met het lichtvaardige verhaal, dat hij zichzelf met voorbedachten rade de ziekte op de hals had gehaald omdat hij zich niet had willen sparen. Dat heeft zijn vriend Alberto Grammatico eens ondervonden. “Waarom zou een mens, die iets voor God over heeft, zich eigenlijk

sparen?" vroeg Titus, "Onze Lieve Heer heeft voor mij gedaan wat Hij kon, ik heb eerlijk gemeend naar best vermogen voor Hém te moeten doen wat ik kon."
Grammatico vond het raadzaam aan het gesprek een andere wending te geven. "Titus", zei hij, "je bent echt een Godskind!" De zieke zei daar niets op. Althans niet met woorden. "Il me souriait, tranquille, comme un saint," weet Grammatico zich nog te herinneren.
Het Romeinse bedrijf is niet het laatste geweest in Titus' leven. Het heeft een vervolg gehad.
Na drie maanden volslagen rust was voor pater Titus het levensgevaar geheel bezworen. Half maart mocht hij weer voor enige uren per dag het bed verlaten en begin april gaf de dokter verlof om heel kalmpjes aan weer met de studie te beginnen. De dokter kende Titus niet.
Hij had hem een scherp uitgetekende dagorde moeten voorleggen en geen vertrouwen mogen stellen in volkomen denkbeeldige rentenierssplannen. Als Titus werkte, dan werkte hij hard. Zo was hij nu eenmaal. Hij kón niet anders. Uitdrukkingen als "Haast je langzaam", "Kalmte kan je redden" en "Morgen komt er weer een dag" kwamen in het woordenboek van deze altijd bedrijvige en voor alles zorgende man niet voor.
Nu achtte Titus zich verplicht nog in datzelfde jaar - het was inmiddels 1909 geworden - zijn doctorale studie te beëindigen. In luttele weken tijds probeerde hij een achterstand van vele maanden in te halen. Je kon immers niet weten. Examen doen heeft altijd iets met geluk o£ tegenslag te maken. Veel kans gaf hij zichzelf niet, vooral niet, toen hij zich weer ziek begon te voelen en tot overmaat van ramp de datum werd vervroegd. Dinsdag 11 mei : schriftelijk; maandag de 17de: mondeling.
Zwak en ellendig, rillend van de zenuwen en met een zware koorts onder de leden onderging hij het vonnis: herexamen - in oktober terug komen. De uitslag had onmogelijk beter kunnen zijn dan hij geworden is.
Het laatste tafereel uit zijn studentenloopbaan werd één afwisseling van spanning en ontspanning. Titus ging vier maanden naar Nederland om zich onder de bekwame leiding van zijn goede mentor Hubertus "kalm en rustig" voor te bereiden op de definitieve slag. Na veel zon en zorgeloosheid was hij maandag 25 oktober weer in Rome terug om het nog eens te proberen. Thans voelde hij zich kiplekker en kon hij met een gepaste vrijmoedigheid zijn professoren opnieuw te woord staan. "Geslaagd!" telegrafeerde hij naar Bolsward, Zenderen en Oss. Voortaan waren de brieven, die hij ontving, geadresseerd aan "Doctor" Titus Brandsma.

HET APOSTOLAAT VAN DE WETENSCHAP

Men kan geloven, dat de jonge doctor met een opgeruimd gemoed en een hoofd vol plannen naar het vaderland is teruggekeerd! Hij behoefde de reis niet alléén te maken. Hij had, héél feestelijk en héél verzorgd, zijn chaperon. Niemand minder dan pater Eugenius vergezelde hem met al de betuigingen van plichtmatig dienstbetoon en spontaan medeleven, waartoe zijn consciëntieuze inborst en vergevingsgezinde hart in staat waren.
En het ouderlijk home in Oegeklooster was niet het enige tehuis, dat Titus een prettig onthaal bereidde. De Osse Karmel had de primeur en natuurlijk was het daar pater Hubertus, die hem het eerst de hand kwam drukken. De vrienden waren weer eens bij elkaar.
Doctor Hubertus Driessen en doctor Titus Brandsma. Was er in het Nederland van die dagen een Fedor Dostojewski geweest die van nabij getuige had kunnen zijn van de voorbeeldige en vormende omgang tussen deze twee hoogstaande priesterkloosterlingen, dan had hij in een van zijn romans stellig het stichtende verhaal verwerkt van het gezworen tweemanschap Hubertus -Titus, zoals de grote rus in "De gebroeders Karamazow" de eerbiedwekkende vriendschap heeft beschreven tussen starets Zozima en zijn leerling Aljosja. Het zou het verhaal geworden zijn van een natuurlijke en begenadigde wederkerige genegenheid, van een verstandig en doeltreffend beraad, van een lelie maar begrijpelijke obstructie en van veel prachtige en eerlijk verdiende successen. Leraar Hubertus had iets van de wijze en imponerende starets. Alleen had hij in zijn manier van doen het koele,

beredeneerde en zakelijke van de westerse geest en was het minder duidelijk bij de exclusieve gunst van de goddelijke illuminatie, dat hij zijn geestelijke zoon boeide en leidde. En Titus geleek enigermate op de jongste der Karamazow's, al was het slechts vanwege zijn natuurlijke onbevangenheid en de kracht van zijn alles vergevende liefde voor de evenmens. Maar Titus was minder "lam", minder teer en zoetig dan Aljosja. Hij had zijn eigen scherp verdedigde beginselen en in het gesprek met zijn hoogvereerde meester was hij niet de uitsluitend volgzame en nimmer toonaangevende ambtgenoot en strijdmakker, die Aljosja is geweest. Dat was al gebleken toen pater Hubertus, nog vóór Titus zijn doctoraal maakte, als ernstig kandidaat voor de provinciale waardigheid van zijn vriend en leerling brieven ontving vol wijze en oprechte vermaningen als deze: "Wees gedurende het kapittel niet scherp, blijf kalm en zakelijk, respecteer zoveel mogelijk de mening van anderen doch zet er, als die niet met de uwe strookt, eenvoudig uw mening tegenover, zonder de anderen daarom aan te vallen."[8] Nauwelijks was Hubertus tot provinciaal gekozen of Titus, die in de rustperiode tussen zijn beide doctoraals herhaaldelijk beloofd had zijn toekomstige overheid van tijd tot tijd wel eens te zullen opporren, loste zijn woord in. In de Augustusmaand hadden de kapittelheren zich na veel voors en tegens tenslotte kunnen verenigen met het voorstel van hun nieuwe provinciaal om heel de hogere studie in Oss samen te trekken en het onderwijs in Zenderen stelselmatig op te voeren tot de hoogte van de door de staat erkende gymnasia. De uitvoering van het plan kostte de ontwerpers veel hoofdbrekens. De provinciaal had weken nodig om er eens rustig over te kunnen denken. Titus was in drie dagen klaar. Prompt na de sluiting van het kapittel deed hij pater Hubertus al een uitgewerkt systeem van richtlijnen aan de hand. Er moesten binnen de termijn van zes jaren tien academisch gevormde professoren komen, zes voor de theologie en vier voor de wijsbegeerte, en Sint Albertus kon, als de leraren eenmaal hun vakdiploma zouden hebben gehaald, nog binnen het decennium de vergelijking met de meer bekende gymnasia doorstaan. Dat het moeilijk was om uit een handjevol volk zo maar een fiks aantal paters voor de studie af te zonderen, wist Titus ook wel. Maar als het ooit kon gebeuren dan was het er nu, onder het doortastend bestuur van provinciaal Hubertus, de tijd voor. "Het gaat niet ineens, maar men moet het ijzer smeden als het nog heet is. Er is periculum in mora. Ziezo, nu heb ik U weer genoeg aangepord. Er zullen er toch genoeg zijn om het te remmen."[9] Op deze wijze is pater Titus steeds aan het porren gebleven en Hubertus, die overigens niet veel prikkels nodig had om met grootse en gedurfde initiatieven voor de dag te komen, liet zich de bemoeizucht van "zijn" Titus gaarne welgevallen. Wat Titus zei, was waarheid, behalve wanneer Hubertus zelf er anders over dacht. Samen hebben zij vijf en dertig jaren lang geijverd voor de herwaardering van de studie in de Karmel van Nederland en van ver daarbuiten. Een zeker radicalisme is hun niet vreemd geweest. Maar het was door de broederlijke caritas in voldoende mate getemperd om geen halsstarrigheid te heten en het was juist vurig genoeg om niet onder de eerste de beste tegenaanval van de conservatieven te bezwijken. Als er een belangrijke beslissing viel - de invoering van de driejarige cursus wijsbegeerte, de universitaire opleiding van de docenten en de voltallige bezetting van de leerstoelen voor de filosofie ën de theologie - dan was het in de regel pater Hubertus, die het voorstel officieel ter tafel bracht en het met zijn gezag over de aarzelingen van de behoudsgezinde heenhielp. Maar Titus had dan al de weg geëffend en op voorhand voor de nodige bijval gezorgd. Hij deed dat steeds op zijn manier: lachend en schertsend, kalm vertellend of druk gebarend, zwaar betogend of licht bezwerend, maar nimmer zonder een beroep op de roemrijke geschiedenis van de Orde, welke voorheen, toen en toen en daar en daar, vooraan stond in het kerkelijk apostolaat van de wetenschap. Op één punt zijn de twee vrienden het samen nooit goed eens kunnen worden. Het betrof de verzorging van het middelbaar onderwijs buiten direct ordesverband.

Hubertus ging van het beginsel uit, dat de beoefening van de wijsbegeerte en de heilige godgeleerdheid het hoofd van de religieus beter siert dan een diepere kennis van profane vakken als: de klassieke en moderne talen, de algemene en vaderlandse geschiedenis, de wis- en natuurkunde, de

[8] Brief van Titus aan Hubertus van 4 Aug. '09.
[9] Brief van Titus aan Hubertus van 30 Aug. '09.

aardrijkskunde en al die verdere wetenschappen, waar onze gymnasia en H.B.S.en zo vol van zijn.
“Allemaal goed en wel, mijn beste Titus, maar er zijn grenzen. Ik wil helemaal niet zeggen, dat een pater, die zijn dag vult met het oplossen van algebraïsche formules, daardoor de staat van genade verliest, maar zolang de hogere studie ook maar iets te wensen overlaat, is er voor hem iets beters te doen en denk ik er niet aan voor dergelijke banen goede krachten beschikbaar te stellen!”[10]
Zo niet Titus. Die wenste iedere reële kans om de mensen te benaderen en ze godsdienstig-zedelijk te vormen op staande voet uit te buiten. Hij bezag het geval meer vanuit de vraag dan vanuit het aanbod en is altijd erg bang geweest voor isolement en eenzijdigheid. Een uitstekende staf professoren voor het hogere studiehuis van de provincie was ook voor hem het eerst noodzakelijke. Maar buiten God noemde hij alles betrekkelijk en hij achtte het met name mogelijk om het ene behoorlijk te volbrengen zonder het andere gans en al te verwaarlozen.
En zo is de Nederlandse Karmel er na veel aanlopen en vergeefse sprongen mettertijd tóch toe overgegaan om hier en ginds in het land de verzorging van het middelbaar onderwijs op zich te nemen. Een eerste poging om in het hart van Zuid-Limburg een katholieke H.B.S. te beginnen stuitte af op de onverzettelijkheid van het toenmalige definitorium. De tweede slaagde in zoverre, dat het alleen bedenkingen van financiële aard waren, waarvoor het ordesbestuur terugdeinsde. Echter, de handelsschool in Oss kwam er toch maar dóór. En enkele jaren later werd het een echte H.B.S. En weer wat later volgde Oldenzaal met een indrukwekkend lyceum. Uit overwegingen van vriendschap en goedwilligheid vierde doctor Hubertus, opnieuw procuratorgeneraal, in Rome de stichtingsdag van de Osse Hogere Burgerschool mee door een pittige Hollandse sigaar op te steken. Maar toen in het vaderland de liefde voor het middelbaar onderwijs nog allerminst geblust scheen en na Oss en Oldenzaal ook Enschede en Hengelo genoemd werden, begon hij bedenkelijk zijn wenkbrauwen te fronsen en ging hij geleidelijk tot de zure toscano's over. Titus ijverde maar rusteloos verder en vond duizend redenen uit, waarom het zó goed was en het niet anders had mogen zijn. De enige reden, die Hubertus mogelijk tot nadenken had kunnen stemmen, vergat hij steeds te noemen, de omstandigheid namelijk dat de Karmelorde in Nederland nu over een man beschikte, die alles aandurfde en ook werkelijk alles aankon: Titus zelf. Die zag overal naar veilige garanties uit, drong bij ministers en statenleden op subsidies aan en draaide een voltallige gemeenteraad een systeem van plattegronden, zijaanzichten, curven en getallen voor om van te duizelen. Die verstond als geen ander de kunst om tegenstanden te breken en tegenstellingen met elkaar te verzoenen en trok er met een bijzondere voorliefde op uit om voor de pas afgestudeerde katholieke leken de zeldzame kans te scheppen op een emplooi, dat hun geestelijke verlangens en hun sociaaleconomische noden ten volle zou kunnen bevredigen.
“Je moet je niet opsluiten binnen je eigen kringetje!” was zijn antwoord als iemand hem vroeg, of hij al aan Geldern, Boppard en Mainz gedacht had. “Als we tijd van leven hebben beginnen we daar ook nog!”

Inmiddels zijn wij al vele jaren op de geschiedenis vooruitgelopen. Dat kan gemakkelijk gebeuren met de haastige Titus, die altijd op iedereen een ronde vóór lag.
Wie hem van dag tot dag wél konden volgen, al was het dan ook maar binnen de enge omheining van het kloosterslot, dat waren zijn studenten. Want de jonge doctor had in het najaar van 1909, vrijwel onmiddellijk na de bekroning van zijn Romeinse studiën, met veel overtuiging en elegantie de professorale katheder beklommen. Al orerend legde hij voor het auditorium de geheimen uit van het zijn in z'n absolute algemeenheid en in de verschillende verschijningsvormen, waaronder het zich aan ons openbaart. Dat het geen tot de nok gevulde aula was, waarin de professor zijn wetenschappelijke voorlezingen hield, zal iedereen kunnen begrijpen die iets afweet van de toenmalige laagteconjunctuur in de statistiek van de klooster-en priesterroepingen der twintigste eeuw. Er zijn vóór en onder de eerste wereldoorlog jaren geweest, waarin slechts een tweetal

[10] Mond. meded. van pater Hubertus.

jongemannen zich aanmeldde voor de karmelietenpij en één keer is het zelfs voorgekomen, dat het noviciaatshuis te Boxmeer geheel onbevolkt bleef. Maar of de klas nu twee of tien scholastieken telde en of de filosofische cursus nu twee of drie jaargangen omvatte, dat maakte voor pater Titus niet het minste verschil uit. Hij gaf zijn colleges steeds met dezelfde toewijding en troostte zich verder met zijn eigen voorspelling, dat de Osse Karmel over tien, twintig jaren beslist te klein zou zijn.
De natuurlijke Godsleer, de sociologie en de geschiedenis van het wijsgerig denken hadden zeer duidelijk zijn voorkeur. Maar er kan tussen de logistiek en de experimentele psychologie geen filosofisch vak bedacht worden, of Titus heeft het in de loop der jaren met kennis en naarstigheid gedoceerd. Het was niet zijn ideaal. Het was bittere noodzaak. En hij zegende de dag, waarop de Nederlandse Karmel over méér krachten zou beschikken en het aantal docenten voor de filosofie van twee tot vier kon worden opgevoerd. Tot zolang moest het in vredesnaam dan maar behelpen blijven. Justinus Meulendijks en Titus Brandsma verstonden elkaar en konden zich behelpen. Op de duur kregen zij er zelfs plezier in om stuivertje te wisselen en, al overdragend en overnemend, in enkele jaren tijds heel de wijsgerige encyclopedie te doorlopen.
Twee vakken heeft pater Titus altijd voor zichzelf behouden. Het waren de sociologie en de geschiedenis van de wijsbegeerte. Voor de wijsgerige gemeenschapsleer had Titus in Rome bij professor Pottier nu eenmaal de bijzondere smaak en de nodige vakkennis opgedaan. En de geschiedenis van de verschillende wijsgerige overtuigingen was juist een kolfje naar de hand van de bekwame metafysicus, die sinds zijn noviciaat steeds een opvallende belangstelling had getoond voor wat anderen er van dachten.
Er viel voor pater Titus méér te doen. Ook op wetenschappelijk terrein. Die eens de oprichter van de studieclub “Baptista Mantuanus” was en als redacteur van “Van Neerland's Karmel” de heetste ijver aan de dag legde, kon nu zijn sterke plannen, om de wetenschap ook in boek en blad voor Christus en zijn Kerk te laten getuigen, nog niet vergeten zijn.
Zo herinnerde zich iedereen, zo profeteerde iedereen. Er waren wetenschappelijke tijdschriften die pater Titus, zodra hij eenmaal in de officiële kring der vaderlandse wijzen was opgenomen, smeekten om copy en er was nog steeds een Aalberse, die dankbaar en vol vertrouwen terugdacht aan die prachtige artikelen in het Katholiek Sociaal Weekblad, waarover ook Aengenent en de andere voormannen der K.S.A. zich stil vergenoegd de handen hadden gedreven: dat eerste, wat schuchtere relaas over de plaats van de mester in het sociale leven, zoals monseigneur Radini Tedeschi het, - de drie inleidende stukken over de katholieke Kerk en het maatschappelijk vraagstuk, - dat korte maar krachtige opstel over de sociale wetenschap, - die warm toegejuichte serie uiteenzettingen van Pottier's coöperatiebegrip, - het zeer instructieve rapport over de katholieke Actie in Italië en eindelijk het vertraagde tweetal bijdragen over de doelmatige schoonheid en het sociale nut van tuinsteden.[11]
En opeens gebeurde wat niemand voor mogelijk had gehouden: er gebeurde niets.
De wetenschappelijke inspiraties schenen bij pater Titus plotseling geluwd; zijn vruchtbare pen was onverwachts steriel geworden. Aan de Oude Singel te Leiden zat een redactiechef eindeloos en vruchteloos op maatschappelijke beschouwingen van Titus Brandsma te wachten. “Boekenschouw” was al blij als het zo nu en dan een korte gedegen boekbespreking kreeg toegestuurd en het enige tijdschrift, dat na veel moeite en geduld beslag heeft kunnen leggen op een goedgeschreven en uitstekend gedocumenteerd wetenschappelijk artikel van zijn hand, was “De Katholiek”. “De Ruimte” heette weids en breed het knappe werkstuk van de haast vergeten filosoof, wiens zintuig voor het universele en abstracte gedurende de Romeinse jaren duidelijk aan scherpte en

[11] „Mgr Radini Tedeschi over de plaats van de priester in het sociale leven", K.S.W. '06, jg. V, blz. 18-20. - De katholieke Kerk en het maatschappelijk vraagstuk", blz. 229-232; 241-244; 253-254. - „Sociale Wetenschap", 07, jg. VI, blz. 455-459. - „Over Coöperatie", blz. 551-553; 564-566; 575-577; 587-590; 602-604. - „De organisatie der Katholieke Actie in Italië", '08, jg. VII, blz. 219-220; 229-230; 241-245. - „Tuinsteden", '10, jg. IX, blz. 231-235; 242-246.

betrouwbaarheid gewonnen had.[12] Velen hebben zich afgevraagd, wat ter wereld pater Titus toch kan bewogen hebben om aan zijn wetenschappelijk publicistische bedrijvigheid een zo abrupt einde te maken. Er zijn gissingen gedaan van niet kunnen en niet mogen, van een lichaam ontredderende ziekte en van veel geestdodend bijwerk, maar de oorzaak van deze onwaarschijnlijke stilte was veeleer van psychologische dan van zedelijke of lijfelijke aard. Titus zag er eigener beweging van af. Hij had er zijn weloverwogen reden voor.

Jaren geleden, toen hij nog de secretaris van "Baptista Mantuanus" was, had hij - jong en onervaren maar zeer begaafd en vol bruisende werklust - een plan gemaakt, dat even stout van verbeelding als vlammend van ondernemingsdrift mocht heten. Hij had zich namelijk ernstig voorgenomen om mettertijd in een handbare en leesbare vorm een wijsgerige studie van het schone te publiceren. Het zou één grote lofpsalm worden op de Schepper en een eerlijke hulde aan de natuur, een vertroosting voor de goeden en een wekroep tot bezinning voor de bozen. En er zou geen enkele van al die vragen in vergeten blijven, waarvoor de mens, die met grage ogen en luisterende oren door de wondere wereld van Gods schepping dwaalt, te zijner tijd het juiste antwoord zoekt.
Het begon met een voorstudie in "Dietsche Warande en Belfort". Een onopvallend en pretentieloos dingetje maar, waarin Titus in weinige sobere trekken de waarde ener schoonheidstheorie ontvouwde.[13] Een half jaar later ondernam hij in "Van Neerland's Karmel" een poging om het geheim van de schoonheid van binnenuit te benaderen.[14] Hij had er veel voor gelezen en er lang en diep over nagedacht en het resultaat kon hem in zoverre wel bevredigen dat het hem als detailstudie volkomen aanvaardbaar voorkwam. Het kon in elk geval iets zijn voor "Van Onzen Tijd", vermoedde hij. Zekerheidshalve zou hij even het advies van enkele deskundige confraters vragen: Hubertus natuurlijk, Cyprianus, Justinus en Modestus. De uitslag viel niet mee. Hubertus meende dat de uitweidingen over de muziek een middelmatig soort dilettantenwerk waren, Cyprianus vond vier en twintig aanhalingen een overdadige weelde voor een artikel van acht kolommen druks, Justinus was er erg over te spreken maar Modestus kwam met een krakende kritiek voor de dag, zoals alleen Modestus die kon geven:
"Ik zeg niet, dat de stijl slecht is, maar onbeholpen is hij hier en daar wél.... En wat ik U raden zou? Niet publiceren! Beschouw het als een oefening, meer niet; en oefen U voortdurend verder. Ga zelf uw stuk nog eens zin voor zin na en vraag U af, of ge zelf wel alles begrijpt wat ge geschreven hebt; of uw eigen denkbeelden U wel zó helder voor de geest staan, dat ge geen gevaar kunt lopen datgene voor een lichtbron aan te zien, wat slechts een lichtende nevel is. Als ge dan na enige jaren van ernstige studie van Uzelf kunt getuigen, In mijn jeugd heb ik veel gepresteerd; ik heb de hitte en de kou doorstaan,' dan twijfel ik niet of de Orde zal veel van U mogen verwachten. Dat geve God."[15]
Titus was daar niet verontwaardigd over. En evenmin ontmoedigd. "Zij hebben gelijk," was zijn eerste reactie. "Dus, om te beginnen, jarenlang studeren. Daarna kunnen we dan wel eens verder zien." Toen Titus Brandsma echter na zijn driejarige studie te Rome als vakbekwaam filosoof in het vaderland terugkeerde, werd zijn wetenschappelijke aandacht door een andere schoonheid dan door die van de natuur opgeëist. Het was de schoonheid van de goddelijke genade met haar ontzaglijke mogelijkheden en in de duizenderlei gestalten waaronder zij zich in de loop der christelijke geschiedenis onder de mensen heeft geopenbaard. Zijn oude liefde!
De fratersjaren hadden de fijne genieter van de geest in direct contact gebracht met de hoofdbronnen der karmelitaanse spiritualiteit: het Liber de Institutione, Joannes Soreth, Teresia van Jesus, Joannes van het Kruis en Maria Magdalena de Pazzi. En na zijn zorgen voor de bloemlezing uit de werken van de grote Teresia had hij in het laatste jaar vóór zijn priesterwijding andermaal een welsprekend getuigenis afgelegd van zijn overwogen eerbied voor de goddelijke waarden van de menselijke geest.

[12] De Katholiek, '06, dl. 149, blz. 81-106.
[13] „De waarde eener Schoonheidstheorie", Dietsche Warande en Belfort, '05, blz. 326-331.
[14] „Het Schone", Van Neerlands Carmel, '06, jg. I, blz. 32-36.
[15] Brief van Modestus aan Titus van mei '06.

In een machtig artikel, dat weliswaar trilde onder de gezwollen preektoon maar waarin de speurende gedachte zich geen ogenblik in vrome fantasieën verloor, stond de christen Virgilius, Baptista van Mantua, getekend als de heilige, optimistische karmelietenmonnik, die zonder de geringste reserve zijn vele en grote begaafdheden in dienst stelde van het kerkelijk apostolaat.[16] Baptista kweet zich met evenveel toewijding van het hem opgedragen lectoraat in de theologie als van de litteraire taak, waarmede hij zichzelf belast had. “Ondanks zijn professoraat en zijn letterkundige arbeid liet hij zijn talenten als redenaar niet ongebruikt. . . . Met de grootste talenten begaafd deed hij alles uit overtuiging en ware liefde. Hij leefde in hetgeen hij deed. En hij leefde er in als een heilige, brandend van liefde en ijver.” Vijf, zes jaar later keerde Titus tot zijn vroegere liefde terug. Het begon heel bescheiden, omdat de liefde zich liet temperen door de wijsheid. De doctor had zich geleidelijk leren aanpassen aan het gewoonterecht van de wetenschappelijke stand. Zijn toon was bezadigder, zijn stijl verzorgder en zijn inzichten waren veel en veel dieper geworden.
“Het Gastmaal der goddelijke Liefde” naar het Duits van pater Moritz Meschler S.J. is het begin geworden van een lange, schier onmetelijke reeks publicaties op geestelijk gebied, waarin sommige stukken heel sterk de aandacht hebben getrokken. Zo was daar vooraan in de eerste jaargang van Het Boek die minutieuze beschrijving van de miniaturen van Johannes van Deventer en verscheen in 1918 bij Paul Brand, zomaar of het niet de minste moeite had gekost, een uitnemende Nederlandse vertaling uit het Spaans van Teresia's eerste geschrift, het Boek van haar Leven. De weinigen, die het konden weten, vertelden onder elkander, dat het een knap en verdienstelijk stuk werk was, en het lezend publiek genoot er, onder meer als een smakelijke voorproef van het vele dat er nog te wachten stond, met graagheid de geestelijke vruchten van.
De ondernemende pater Titus was weer eens met een schoon en groots plan voor de dag gekomen! Hij had op de vaderlandse boekenmarkt een smartelijke achterstand in de wetenschappelijk verantwoorde ascetische en mystieke literatuur geconstateerd en met name de noodzaak en de mogelijkheid ingezien om la Santa Teresa dichter bij het Nederlandse volk te brengen. Vrij gemakkelijk slaagde hij er in drie van zijn bekwaamste medebroeders voor het vertaalwerk te associëren. Athanasius van Rijswijck en Eugenius Driessen namen onder zijn directie het Boek der Kloosterstichtingen, de Weg der Volmaaktheid en het Kasteel der Ziel voor hun rekening, Hubertus zou in drie beurten de honderden brieven verzorgen, en de rest - een veelvoud aan mededelingen, raadgevingen, beschouwingen, verzuchtingen en extatische, vermanende of vertroostende gedichten - was dan weer voor de organisator zelf. Om een dergelijk zwaar en verantwoordelijk werk tot een goed einde te brengen moet men over veel energie en een zee van vrije tijd beschikken. Aan energie ontbrak het Titus niet. Aan vrije tijd zoveel temeer. Want in het tweede, moedeloze en tegelijkertijd zo tomeloze decennium van deze eeuw waren er in Oss en in de wijde omgeving belangrijke dingen te doen. En als daar iets belangrijks te doen viel, dan wist men, daar kon iedereen Amen op zeggen, doctor Titus Brandsma er vóór te spannen.
Zo kon het gebeuren, dat de Teresia uitgave na een redelijk aanvangstempo van lieverlede vaart begon te minderen en na een eerste bijdrage van Hubertus zelfs voorgoed tot stilstand dreigde te komen. Gelukkig heeft een andere medebroeder zich mettertijd over Teresia én Titus ontfermd en zijn de werken van de grote Spaanse mystica thans in hun geheel toegankelijk voor de Nederlandse minnaars van de geestelijke literatuur.[17] Maar al heeft Paul Brand zich wel eens een beetje kwaad gemaakt om de ongedurigheid van Brandsma's mystieke aandriften en al hebben honderden belangstellenden jarenlang tevergeefs op de voltooiing van de serie zitten te wachten, dat wij thans in onze eigen moedertaal alles kunnen lezen, wat de Moeder van het geestelijk leven ook voor ons geschreven heeft, hebben wij toch hoofdzakelijk te danken aan het initiatief van de man, die niets

[16] „Baptista Mantuanus Spagnoli", De Katholieke Gids '04, jg. XVI, blz. 747-759.
[17] „Werken van de Heilige Teresia". Uit het Spaans vertaald door Dr. Titus Brandsma, Dr. Athanasius van Rijswijck, Dr. Hubertus Driessen. Herzien en voltooid door Mr Dr. Thomas Keulemans. Paul Brand, Bussum '49.

kon weigeren en die daarom voor alles en door iedereen werd gepraaid. Tot schade wel eens van een opzet, dat een beter lot verdiend had.

HET APOSTOLAAT VAN HET HART

Tot de vele dingen, waaraan pater Titus als een door God en de mensen geroepene zijn goede diensten heeft verleend, behoort wel ongeveer alles wat hoe dan ook maar verenigbaar is met de wijdingsmacht, de jurisdictie en de eer van de priesterkloosterling. “Pater Titus is de herdershond van Onze Lieve Heer!” moet professor van der Grinten eens gezegd hebben. Het beeld is juist, maar men kan het gemakkelijk misverstaan.
Er zijn twee soorten herdershonden. Die, welke door hun natuurlijke waaksheid bij uitstek zijn aangewezen voor de handhaving van de tucht onder het schapenvolk, en die andere, die nagenoeg in ieder land een eigen naam dragen en een eigen ras vertegenwoordigen, maar waarin men altijd en overal een hoge graad van scherpzinnigheid en vurigheid bewondert. Een waaks toeziener op de kudde Christi kon men Titus eigenlijk niet noemen. De pastorale surveillance was zijn opdracht niet en misschien had hij er te weinig ambtelijk besef en juridisch gevoel voor. Veeleer was hij de intelligente, ijverige en altijd bedrijvige dienaar, die onder alle omstandigheden en in duizenderlei vormen zijn medechristenen wist te stimuleren tot grotere deemoed en ruimere edelmoedigheid tegenover hun Herder.
Het geheim van Titus' enorme activiteit was het geheim van zijn allesomvattende liefde. Steeds was hij op de eer van God en het heil van de zielen bedacht. De geringste opdrachten en de eenvoudigste bezigheden waren voor hem goed genoeg om er waarden voor de zielzorg uit te puren. Zo was het uitsluitend in het licht van een hoger ideaal, dat hij evenveel zorg besteedde aan de correctie van een strompelend ingezonden stuk, waardoor een arbeider van de Jurgensfabrieken in De Stad Oss zijn hart meende te moeten luchten, als aan de technische en redactionele verbetering van de drukproeven, waarin doctor Hubertus de filosofie ën van Immanuël Kant en Arthur Schopenhauer te lijf ging of de katholieke Maatschappijleer van zijn Spaanse ordebroeder Llovera voor het Nederlandse volk toegankelijk trachtte te stellen. En of hij nu in de eenzaamheid van een donkere gastenkamer de aspiranten voor het noviciaat op hun kennis van de Anabasis, de plakkatenstrijd en de stelling van Pythagoras had te testen of dat hij als eerste dirigent van een parochiaal, plaatselijk, gewestelijk of landelijk feest het woord mocht voeren op een massameeting, steeds trilde in zijn stem de eerlijke en aanstekelijke bewogenheid om het bevoorrechte lot van de mens, die zich mag koesteren in de goddelijke liefde.

Zo was Titus nu eenmaal.
Ook in de betrekkelijk kleine gemeenschap van de Karmel. Dat de wedergeboorte van de Nederlandse provincie zich zo gemakkelijk en in zo korte tijd heeft kunnen voltrekken, is hoofdzakelijk zijn werk geweest: het werk van iemand, die zich spelenderwijs met de leiding belastte en die dat mocht doen, omdat zijn mening zuiver was en zijn optreden ieders recht erkende en ieders mening eerbiedigde.
Neen, het was niet de prediking van een huiselijke opstand, geen onwettige greep naar de macht en geen driest en dolzinnig avontuur op koppige ideeën, waar Titus het heil in zocht. Hij deed wat zijn begenadigde geest hem ingaf en waarop de besten onder zijn confraters sinds jaren lang hadden gehoopt. Zijn ideaal was de zuivere weerspiegeling van een weliswaar lang voorbije maar gelukkig gegroeide en goed begrepen traditie; zijn activiteit steunde op de kracht van een oersterk geloof, van veel gebed en veel studie; zijn methode kon hij voor zichzelf en zijn oversten uitstekend verantwoorden en de middelen, die hij gebruikte, waren alle ingegeven door de liefde. Titus Brandsma was zelfs geen hervormer in de brave zin, waarin men Joannes Soreth, Teresia van Avila en Joannes van het Kruis hervormers noemt, want met een bijna kinderlijke angstvalligheid beleed hij het goed recht van de bestaande ordesregel en de kloosterconstituties en het is nimmer in zijn

hoofd opgekomen om zijn professiebrief van anno 1899 te vervangen door een nieuwe, welke mogelijkerwijze nog religieuzer en nog offervaardiger zou kunnen wezen.
Pater Titus was niet meer of minder dan de eenvoudige, trouwhartige en in de grond o zo conservatieve Karmelbroeder, die alleen hierin de meerdere was van de meesten zijner confraters, dat hij als geen ander de kunst verstond om aan alle goede wensen van alle goede vrienden tegemoet te komen en het vuur van zijn religieuze ijver te laten uitlaaien in al de richtingen, waarbinnen kruis en altaar, lessenaar en kansel, de inktkoker en de schrijfstift, het vlammende zwaard van Elias en het bezwerend gebaar van Eliseus een zin en een roeping kunnen hebben.
Vele jaren is hij als assistent of definitor lid geweest van het provinciaal ordesbestuur en wat hij in die hoedanigheden door zijn ingrijpende initiatieven en onversaagde werkkracht tot stand heeft gebracht, had niemand hem kunnen verbeteren. Maar ook zonder ambtelijke of occasionele volmachten wist hij tevreden en verdienstelijk te leven. Tweemaal achtereen - eerst in het prille begin van zijn professorale loopbaan en later nog eens, toen de provinciaal voor enige maanden naar het buitenland ging - heeft Hubertus hem met het oog op zijn zwakke gezondheid uitdrukkelijk verboden zich met andere zaken dan de wijsgerige studie in te laten. De laatste keer werd het zelfs een formeel voorschrift voor de overste van het huis. Prior Arnoldus Wijtenburg mocht pater Titus met geen enkele niet filosofische opdracht belasten en moest bovendien scherp toezien, of zijn werklustige onderdaan misschien eigener beweging het een of ander bijbaantje op zich nam. “Ik ben dus ongeschikt verklaard voor iedere betrekking!” constateerde Titus schertsend, toen deze oekaze hem ter ore kwam. En ernstig nadenkend over de voorrechten en de plichten van de religieuze staat zond hij zijn reizende provinciaal een openhartig maar vriendelijk en berustend briefje na: “Het is maar goed, dat die declaratie onder de retraite komt. Dan kan je zowat beter verdragen. En bovendien: het komt van U. Van je vrienden moet je het hebben. Gekheid hoor! Heel rouwig ben ik er niet om. Overigens zou me dat ook niet veel baten.”[18]
Echter: ambt of géén ambt, overste of onderdaan, als pater Titus ergens een kans bespeurde om goed te doen, dan vond hij licht een weg om met volstrekte inachtneming van de christelijke deemoed en de kloosterlijke gehoorzaamheid het hart van zijn overheden te vermurwen. Provinciaal Hubertus kon nóg zo principieel zijn en prior Arnoldus mocht in de uitoefening van het toezicht heel de ernst leggen van zijn waarlijk indrukwekkende persoonlijkheid, wanneer Titus weer eens met een origineel plan voor de dag kwam, toonden zij zich op z'n minst bereid om naar hem te luisteren. Het werd altijd een lawine van argumenten en tegenargumenten en al betogende zag Titus zijn kansen groeien. Niet altijd had hij succes met zijn voorstel. Hij kon soms teveel willen en in te hoge mate alle persoonlijk belang riskeren. Dan dankte hij minzaam voor de weigering en legde hij er zich heel gemakkelijk bij neer, terwijl hij zijn troost vond in de gedachte, dat hij in dit geval geen gelijk mocht hebben, omdat zijn oversten de roeping van de Orde wel verstonden en een betere kijk hadden op de bijzondere taak van Titus Brandsma dan Titus Brandsma zelf.
In vele gevallen gelukte het hem echter wél het nodige verlof te verkrijgen. Zijn ondernemingsdrang kende dan geen grenzen meer en binnen de kortste keren had de prior een volledig uitgewerkt schema vol namen en uren en getallen en kabbalistische tekens vóór zich op tafel liggen.
In dit verband mag men Titus' aandeel in de stichting en de ontwikkeling van het devotietijdschrift “Carmelrozen” relevant noemen. Iemand kan over het nut en de wenselijkheid van een zoveelste devotietijdschrift zijn schouders ophalen en van mening zijn, dat het hierbij meer om de stoffelijke liefdeblijk voor de religieuze uitgevers dan om de geestelijke aalmoes voor de goede christengemeente te doen is, dit neemt niet weg dat pater Titus, gedeeltelijk bij toeval in deze hoek beland, in veel sterkere mate bedacht is geweest op de ideële kant van deze onderneming dan op de financiële baten, die er overigens zowel ten gerieve van het binnenlands apostolaat als van het buitenlandse missiewerk rijkelijk uit zijn voortgevloeid. Oorspronkelijk had hij iets anders voorgestaan.

[18] Brief van Titus aan Hubertus van 23 Sept. '12.

Toen in het voorjaar van 1908 het maandblad “Van Neerland's Karmel” bedenkelijk begon af te takelen en bij ontstentenis van zijn lijfarts even jong als onherroepelijk dreigde ter ziele te gaan, was Titus in Rome alweer met nieuwe uitgeversplannen bezig. De Nederlandse provincie beschikte over te weinig geroutineerde krachten om alléén de verzorging van een wetenschappelijk tijdschrift op zich te kunnen nemen. Maar waarom zouden de Karmelieten uit de verschillende landen niet samenwerken en zoiets als een internationale karmelitaanse revue beginnen? Het moest mogelijk zijn, overwoog Titus, en als het mogelijk was diende het ook te gebeuren. “Als ik klaar was, zou ik er desnoods enige zure-appelbijterij aan wagen om wat op touw te zetten. Nu is het onmogelijk en ik heb tot nu toe ook nog niemand kunnen vinden, die het aandurft of misschien zou mogen aandurven. . . . Jongen, het valt niet mee!”[19] Enkele jaren naderhand - de Romeinse periode was al voorbij en Van Neerland’s Karmel was reeds overzichtelijke geschiedenis geworden - durfde pater Titus het zelf niet meer aan. Maar zijn zin voor gemeenschappelijke publiciteit wist van geen tanen. Hij confereerde met provinciaal Hubertus en hield ruggespraak met zijn jongere wapenbroeders Amandus, Modestus, Berthold en Arnoldus. Er werden in Oss en Boxmeer enkele vergaderingen belegd en de 9de november 1911 kwam het er door. “Géén zwaar wetenschappelijk tijdschrift”, ordonneerde de provinciaal. “En géén flodderblaadje zonder bloed of ruggengraat,” adviseerde Titus. “En jij geen hoofdredacteur,” zei pater Hubertus weer. “Uitstekend,” oordeelde Titus, “als er maar iets gebeurt!”

Er is iets gebeurd. In mei 1912 verscheen in een oplage van enkele honderden exemplaren de eerste aflevering van “Carmelrozen”, geïllustreerd maandschrift, gewijd aan de verering van Maria. Pater Titus was geen hoofdredacteur. Hij werd méér dan dat. Want wat hij als redacteur en vast medewerker, contactofficier, technisch adviseur, kas- en boekhouder, leider van de colportage en chef van de expeditie voor de groei en bloei van dit tijdschrift heeft gedaan, had een voldoende reden kunnen zijn om hem de Nobelprijs voor Mariadevotie en missie-ijver toe te kennen. Een degelijk verantwoorde en zeer lezenswaardige bijdrage voor het eerstvolgende nummer, dagelijkse besprekingen met directeur Modestus, een geregelde briefwisseling met pater provinciaal en de rector van het gymnasium te Zenderen, tientallen gevraagde en ongevraagde instructies voor de twee paters die in Noord en Zuid op propagandatocht gingen en honderd adviezen voor de fraters, die zich op de expeditieafdeling met de adressering en de verzending van de afleveringen belastten, vormden wel het minimumaandeel dat pater Titus maandelijks tot de goede gang van zaken bijdroeg. Het resultaat was meer dan hij er zelf van verwacht had. In precies twee jaar tijds steeg het aantal betalende abonnees van luttele honderdtallen tot dertien duizend. Titus was in zijn nopjes. Fidelis Metternich dankte minstens eenmaal in de week voor zoveel geldelijke steun voor de opleiding van priesterstudenten, provinciaal Serapion de Lange van Brazilië getuigde van zijn hartelijk medeleven door alsmaar te prijzen en aan te moedigen en de beminde gelovigen genoten van een prachtig uitgegeven maandblad, dat hun liefde voor Onze Lieve Vrouw wakker
hield zonder het peil hunner verstandelijke ontwikkeling te onderschatten.

Maar Carmelrozen is niet de enige periodiek geweest, waarin pater Titus gedurende zijn professorale loopbaan in Oss zijn nuttige en bekoorlijke denkbeelden publiceerde.

Lang vóórdat het eigen maandblad van de Karmel zijn bijzondere toewijding kwam opeisen had hij zijn even gewaardeerde als trouwe medewerking verleend aan het K.S.W., de Voorhoede en aan. ... de door de paters van Brakkenstein geredigeerde devotieblaadjes “God met Ons” en “Ss. Eucharistia”. Weloverwogen en boeiende gedachten over de centrale plaats van de Eucharistie in het christelijk leven en over de grote waarde van de dagelijkse Communie. Prachtig apostolaat van een vroom en geleerd priester! Daarnaast deed dan, het ene blad na het andere, ook de rest van de vaderlandse katholieke pers een beroep op zijn opvallende Schrijversgaven. Na de Analecta der Orde volgden successievelijk Boekenschouw, het Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek, het Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen, De Katholiek, de Nederlandse Katholieke Stemmen, De

[19] Brief van Titus aan Aloysius van 5 Jan. '08.

Nieuwe Eeuw, Opgang, het Missiewerk, de Bossche Bijdragen, het Historisch Tijdschrift en andere semiwetenschappelijke organen, die ten onzent zo ongeveer heel het katholieke studiefront bestreken. En om de uitkomsten van zijn veelzijdige overpeinzingen nu ook maar voor te leggen aan dat deel van de vaderlandse christengemeenschap, waarvoor de culturele maand- en weekbladen een te voornaam en kostbaar gewaad dragen en dat daarom gewoon is zijn algemene ontwikkeling op peil te houden door de lectuur van de huiskrant, stuurde hij van tijd tot tijd actuele en leerzame artikelen toe aan De Maasbode, De Tijd, Het Centrum, Het Huisgezin, De Stad Oss, Het Dagblad van Noord-Brabant, De Gelderlander en Ons Noorden. Preken deed pater Titus niet veel.
Prior Arnoldus Wijtenburg en zijn opvolger Anastasius ter Haar spaarden hun gewilligste maar ook gevoeligste onderdaan zoveel zij konden en gunden hem liever zijn kans op de schriftelijke prediking, welke hem niet teveel moeite kostte, dan op het apostolaat van het gesproken woord, dat van zijn fysieke krachten misschien het onmogelijke zou vragen.
Overigens was pater Titus geen Demosthenes en geen Borromeus de Greeve. Hij was eerder conferencier en lesgever dan redenaar en predikant en reeds zijn eerste Mariapreek op zondag 12 augustus 1906 in de paterskerk van Oss maakte het voor elkeen duidelijk, dat hij zijn kracht meer zocht in de verstandelijke benadering van het goddelijk geheim dan in het beeldend betoog over wat de christen door de doopgenade is en wat hij worden kan. Aan gemoedswarmte en mimisch vermogen ontbrak het hem niet, maar als verteller kon hij niet bijster bekoren en de golving van zijn stem werd te vaak door een ongewild staccato gebroken om het gemakkelijk tempo van zijn haast overdadige gebarentaal te kunnen bijhouden. Toch kon hij boeien. Vooral de meer ontwikkelden. Het moet de heer Jan Jurgens geweest zijn, die na in Nijmegen en Den Bosch naar vermaarde predikanten te hebben geluisterd, in Oss terugkeerde met de verzuchting: “Geef mij Titus Brandsma maar!”. De heer Jan Jurgens behoorde in die lichtelijk vormelijke tijd blijkbaar tot de weinigen, die een predicatie allereerst op haar inhoud keurden.

Zolang Hubertus als provinciaal of regens van de studie van nabij toezicht kon houden op de werkzaamheden van zijn jongere vriend, wiens geestelijke passie even eindeloos was als zijn lichamelijke gezondheid kwetsbaar, ging alles goed en behoefde niemand zich zorgen te maken over een overladen werkprogram van pater Titus. Maar Hubertus werd in de zomer van 1919 voor de tweede maal als procuratorgeneraal naar Rome geroepen en meteen was voor de universele ijveraar het hek van de dam.
Officieel hield hij een surveillant naast zich, pater Cyprianus Verbeek, en het zou bepaald onrechtvaardig zijn deze geboren bestuurder en leidsman te verwijten, dat hij niet voldoende zijn best heeft gedaan om de onstuimige en in alle richtingen uitslaande werkdrift van zijn geestelijke pleegzoon in toom te houden.
Maar pater Cyprianus, hoewel geenszins het toonbeeld van besluiteloosheid en gebrek aan energie, kwam toch wel in een geheel andere verhouding tot Titus te staan dan pater Hubertus, wiens vriendelijke bemoeiingen en vaderlijke zorgen reeds begonnen waren toen het broze fratertje nog niet eens de meerderjarige leeftijd had bereikt. Ook in een hiërarchisch geordende gemeenschap als de kloostercommuniteit plegen de natuurlijke en hechte verhoudingen zich langzaam en geleidelijk te ontwikkelen. De positie, waarin Cyprianus bij het afscheid van Hubertus kwam te verkeren, was een plotseling verworvene en daarom allerminst benijdenswaardig. Want enerzijds toonde Titus zich ten overstaan van iemand, die niet krachtens ordesrecht zijn overste was, gevoelig voor alle goede wenken behalve voor die éne, waardoor men hem trachtte te beduiden dat hij zichzelf moest sparen, en van de andere kant zag iedereen op Hubertus na de kleine filosofie professor, die inmiddels de veertig naderde, voor mans genoeg aan om, zolang het niet de geprivilegieerde voorschriften van de wettige overheid betrof, voor zichzelf uit te maken wat hem te doen of te laten stond. Met deze verklarende factoren dient men rekening te houden, ook als men achteraf geneigd is vast te stellen, dat pater Cyprianus als regens van de studie tegenover Titus meer commandant en minder raadgever

had kunnen zijn. Het apostolisch vuur in Titus Brandsma kreeg dus plotseling vrij spel. En daar begon het!
De hernieuwing van zijn daadwerkelijke belangstelling voor de Friese Katholieke Beweging, waarin hij juist twee jaren geleden al een duchtig woord had meegesproken, vormde nog slechts een bescheiden inleiding op wat komen ging.[20] Zijn Friese bloed begon te bruisen als nooit tevoren. Er werden duurzame contacten gelegd met de mannen die daarginds, in Leeuwarden en in Dokkum, in Bolsward en in Workum, bleven strijden voor het behoud van het Friese volkskarakter en de eigen Friese taal of die als pioniers de eerste stoot gaven aan de bewustwording van het rijke katholieke verleden, waarop Friesland terecht groot kan gaan. Die enkele lezing over de Friese missieactie voor de Roomsk Frysk Boun en die paar gemakkelijke artikeltjes in en over de Roomsk Frysk Almanak geven ons maar een schamel beeld van de onbeschrijfelijke hoeveelheid activiteit, welke Titus Brandsma als zoon van zijn volk in die jaren aan de dag heeft gelegd in voorbereiding op hetgeen in de dertigerjaren eerst recht een vrome passie van hem zou worden.
Dat zijn gedachten dagelijks bij zijn stamgenoten in het Noorden en overal vertoefden, was voor pater Titus geen beletsel om ook de dingen in zijn naaste omgeving te dirigeren. “Gaat het stedeke Oss zich nog eens de luxe permitteren Osse ereburgers te scheppen,” zegt Aukes, “dan mag het onder degenen die het postuum die eer aandoet Titus wel vooraan plaatsen.” Ongelofelijk, wat deze apostolische werker, die geen deken was van de stad en geen pastoor over een parochie, geen prior van het huis en geen rector van de paterskerk, die alleen maar zijn heldere geest en goede hart had aan te bieden, in minder dan vier jaren voor de bevolking van het vriendelijke maar druk besproken Brabantse stadje heeft tot stand gebracht! De stichting van de Hogere Burgerschool - thans het Titus Brandsmalyceum! - is de bekroning geweest van een fikse reeks ondernemingen, waarvan men alleen maar kan zeggen, dat het evenzovele successen geworden zijn, omdat zij werden gedragen door de slagvaardige attentie en het heilige optimisme van de man, die op de duur ook van zijn felste tegenstrevers eerbied voor zijn plannen wist af te dwingen.
Het begon met de wedergeboorte van De Stad Oss, het weliswaar genoeglijke maar hoogst wispelturige lokaaltje e, dat de abonnees iedere woensdag en zaterdag opnieuw in spanning hield, of het in een omvang van acht, zes of twee pagina's zou uitkomen óf dat het helemaal niet zou verschijnen. Het ding zocht zijn aantrekkelijkheid vooral in wonderverhalen over de fruitboom van landbouwer van Erp, die voor de tweede keer binnen het jaar in bloei stond, en in hartroerende gelukwensen voor de geslaagden van de beide Ulo's en van de plaatselijke vakschool. Daar moest verandering in komen, vond Titus, en in het voorjaar van 1919 wist hij zelfs in het gepantserde hart van pater Hubertus belangstelling te wekken voor de verbetering van de plaatselijke pers. Geen kwaads van uitgever Jan Acket, maar met een beetje goede wil moest er van zijn krantje toch iets belangrijkers gemaakt kunnen worden. Hoe het verder gelopen is, vertelt pater Titus zelf in de annalen van de Osse Karmel, die hij als de kroniekschrijver van het huis had bij te houden. “Eind april zijn verschillende mensen, die zich niet met de redactionele verzorging van De Stad Oss, het plaatselijk blad dat tweemaal in de week verschijnt, konden verenigen, in vergadering bijeengekomen ter bespreking van de mogelijkheid om een ander weekblad uit te geven. Onze paters waren het daar niet mee eens. Zij vonden het zeer ongewenst om in een zo kleine gemeente met twee weekbladen naast elkaar uit te komen en vreesden er maar ongenoeglijkheden van. Zij gaven toe, dat de bestaande krant van Acket niet bood wat men er voor een bloeiende katholieke gemeente van mocht verwachten. Maar zij achtten het toch verstandiger om in plaats van met een nieuwe krant voor de dag te komen onderhandelingen aan te gaan met de uitgever over een betere verzorging van de zijne. De paters Hubertus Driessen en Titus Brandsma wisten bij de uitgever te bereiken, dat het hoofdredacteurschap aan pater Titus werd overgedragen.... Deze vond in en buiten het klooster vele medewerkers en het heeft niet lang geduurd of de krant mocht zich in een goede naam verheugen.”

[20] „Waarom een, Roomsk Frysk Boun?"", Ons Noorden 24 Oct. '17; - „Us Patronesse", in de 1ste afl. van For Roomsk Fryslan '17; - Voorwoord in „De plaats der katholieken in de Friese Taaibeweging" door J. J. v. d. Wey, Amsterdam '18.

Het staat er heel simpel. Alsof met een kop thee en een goede sigaar de zaak volledig beklonken was. Alsof de nieuwe zorgen voor pater Titus hoegenaamd geen zorgen betekenden. De eerste maanden ging het hem overigens duidelijk voor de wind. Maar nauwelijks was hoofdcontroleur Hubertus naar Rome afgereisd en hadden de mederedacteuren hun eerste journalistieke kruit verschoten, of de inspiratie van het Osse schrijversgild verslapte in hetzelfde tempo, waarin de persen ter drukkerij hun toerental opvoerden. Iedereen, op één loffelijke uitzondering na, liet het op pater Titus aankomen; die had zich vrijwel alleen door de dagelijkse rompslomp van algemene persberichten, gevraagde bijdragen en ingezonden stukken heen te worstelen en moest bovendien geregeld voor een hoofdartikel zorgen. Hij deed dat con amore, belichtte al de sociale vraagstukken die er liggen tussen de kiesvereniging der vrouwen en de wispelturigheid van de Beerse Maas, en vond overal een gerede aanleiding om zijn medeleven te betuigen met het lot van de geestelijk en lichamelijk slecht bedeelden. Het verwonderde niemand, dat hoofdredacteur Brandsma als peiler en opvoeder van de publieke opinie alle kansen uitbuitte om met de steun van iedereen een voor de stad heilzame actie op touw te zetten. De eenvoudige omstandigheid, dat hij niet begreep waarom men iets zou nalaten, was voor hem voldoende reden om het te doen. “Waarom zouden wij hier in Oss in het centrum van de stad, op de Wal bijvoorbeeld, niet een Heilig-Hartmonument oprichten?” vroeg Titus zich op een goede dag af. Geen week later ging er al een algemene
zendbrief in zee, medeondertekend door deken de Boer, burgemeester Van den Elzen en prior Cajetanus van Hengstum. De katholieke Ossenaren hadden iets over voor hun Koning; allen - “één of twee uitgezonderd” - droegen het hunne bij en op een financiële basis van zes duizend guldens kon onder leiding van pater Titus het grootscheepse plan worden uitgevoerd. Er kwam een uitgebreid burgercomité aan te pas, een legertje kunstenaars en een achtenswaardige jury, bestaande uit de professoren Raphaël Ligtenberg O.F.M., Gerard de Hoog en Huib Luns. August Falize zond het ontwerp in dat de meeste stemmen op zich vergaarde. En daar verrees - Regi Suo Cives - als een huldeblijk van de Osse burgerij voor haar Koning, het majestueuze Heilig-Hartmonument, dat nu al over de dertig jaar waakzaam en zegenend het beeld van de bedrijvige binnenstad beheerst. Op maandag 26 juni 1922, de grote dag van de openbare inhuldiging, was het Monseigneur Diepen die de liturgische plechtigheden verrichtte. Deken de Boer las de opdracht voor en deed in naam van twaalf duizend Ossenaren de oefening van eerherstel. Burgervader Van den Elzen overtrof zichzelf in gewijde welsprekendheid en prior Justinus Meulendijks hield de schoonste preek van zijn leven. Pater Titus heeft die dag niet veel gezegd.
“Vandaag is het woord aan de magistraten,” fluisterde hij Aloysius in het oor.
In verband met dit feest voor hoofd en hart had hij zijn woord al wel gedaan!
Van de drukke voorbereiding op een kerkelijke festiviteit naar de stille zorgen voor een knusse leeszaal was voor pater Titus maar één stap.
Dr. Schoengen, de knappe provinciearchivaris voor Overijssel, toen reeds zijn vriend, had hem op het idee gebracht. In oktober 1919 zette Titus er zijn schouders onder en iets meer dan een jaar later kon hij met de moeizaam verkregen subsidies van Rijk, provincie en gemeente en met de prachtige steun van de plaatselijke fabrikanten Jurgens, van de Berg, Hartog en Zwanenberg in het katholieke Bondsgebouw “zijn” openbare leeszaal openen. Zij begon al direct met de aanzienlijke inventaris van veertien honderd boekdelen en een zestigtal weekbladen en tijdschriften. Titus had alles tot in de puntjes geregeld. Er was een vakkundige directrice, een ijverige assistent en een alomtegenwoordige bibliothecaris en de bevolking bleek deze nieuwe vorm van zielzorg op hoge prijs te stellen, want de tijdschriftenzaal werd letterlijk geplunderd en maandelijks werden er over de duizend boeken ter lezing gevraagd. Alleen dat éne armzalige vertrek in het Bondsgebouw leek een te enge behuizing voor zoveel ingenaaide en gebonden wijsheid en schoonheid. Ook daar heeft Titus de juiste oplossing voor gevonden. Het is de laatste etappe geweest in zijn bemoeiingen voor de lectuurvoorziening van Oss en omstreken. Zij was niet de zwaarste, al had zij met een beetje geluk heel wat gemakkelijker kunnen zijn. “De grote moeilijkheid was het vinden van een geschikte lokaliteit. Ik zal maar niet vertellen op welke huizen ik een begerige oogopslag wierp. . . . Genoeg zij

het te zeggen, dat ik heel veel blauwtjes liep. Blij was ik, toen we eindelijk het zaaltje in het huis van de heer Kroes konden open stellen."[21] En terwijl pater Titus druk doende was met de organisatie en de verdere uitbreiding van het moderne en nuttige vormingscentrum in de Molenstraat, kwam in de week van 16 tot 23 juli, nog geen maand na de plechtige onthulling van het Heilig-Hartmonument, de bevolking van het Brabantse stadje opnieuw bijeen voor een machtige betoging van christelijk idealisme en katholieke caritas. In de ruime patronaatsgebouwen achter de grote kerk werd een missietentoonstelling gehouden zoals slechts weinige vaderlandse steden ze ooit hebben mogen beleven.
Er moet daar in en rond die panden aan de Korenstraat zoveel apostolaatszin, heilige geestdrift en godsdienstige bewogenheid aan de dag zijn gelegd, dat provinciaal Cyprianus Verbeek onwillekeurig vooruitdacht op de kerkelijke feestelijkheden van het aanstaande heilige jaar in Rome en dat professor Eugenius Driessen zich plotseling heel scherp kon voorstellen, hoe het er op de eerste Kerk vergadering van Nicea aan toe moet zijn gegaan. Vier bisschoppen en drie en vijftig missionarissen, zeven predicaties en zestien officiële redevoeringen, een tentoonstelling met een en twintig boeiende missiestands en een allegorische optocht met als hoofdmomenten veertien indrukwekkende praalwagens, tweehonderd paar naaiende en bordurende vrouwenhanden en meer dan vijftien duizend weetgrage en opgetogen bezoekers, - dat was de belichaming van de missieliefde der Kerk, welke in Oss onder het octaaf van het Karmelfeest wel zeer nadrukkelijk haar volheid van geest en haar innerlijke levenskracht ten toon spreidde. Er waren vele notabelen, die zich bij die gelegenheid als leiders en organisatoren van hun beste zijde lieten kennen. Dokter Wasmann bijvoorbeeld, de ijverige voorzitter van het Missiecomité, secretaris van Grunsven, provinciaal Cyprianus, de deken en de burgemeester der stad, de pastoors van de omliggende parochies en nog zo velen meer. Er was er maar één, die voluit "de enorme stuwkracht, de grondlegger, de voorbereider en de uitwerker"[22] mocht heten. Dat was - hoe kon het anders? - Dr. Titus Brandsma, van wie dokter Wasmann met of zonder aanleiding en ten overstaan van iedereen getuigd heeft, dat, als menselijke inspanningen ooit de moeite van een bedankje waard zijn, zijn inspanningen voor deze missietentoonstelling de volledige dank verdienden van al de een en twintig missionerende orden en congregaties en van heel de katholieke bevolking van de noordoostelijke Maaskant. Titus zelf scheen deze lof volkomen misplaatst te vinden. Hij hevelde de hem gebrachte hulde gemakkelijk over op de schouders van die er beter tegen konden en prees zichzelf gelukkig, omdat hij een nieuwe en kostbare ervaring rijker was geworden voor het bewogen en genoeglijk ambacht van rondtrekkend etnologisch voorlichter en missiepropagandist.
De groots opgezette en schitterend geslaagde Osse Missietentoonstelling was namelijk niet zomaar als een meteoor uit de hemel komen vallen! Zij was bedoeld als een grootscheepse viering van het zesde eeuwfeest der Bulla Sabbatina en had een zijdelingse maar trefzekere voorbereiding gevonden in het apostolisch sjouwerswerk van pater Titus, die als een echte missionaris sinds jaar en dag stad en land afstroopte met zijn lezingen over de Missie der Karmelieten in het wonderland Brazilië. Struise gedachten en nuttige raadgevingen voor de ouderen, eenvoudige lantaarnplaatjes met toepasselijke ulevellengedichten voor de kleinen.
"Mijn beste Titus, dat is geen werk voor jou," had het al eens dreigend van over de Alpen gegromd. "Laat dat aan anderen over; jij hoeft toch alles niet alléén te doen!"
Maar waren er waarschuwingen van links en van rechts, er was ook de aanmoediging van het legertje missionarissen in Brazilië, dat vriendelijk maar dringend om nieuwe rekruten vroeg. Niemand kon daar zo goed voor zorgen als Titus. En niemand verstond deze roepstem zo goed als hij. Zelfs de lichtste aansporing was voor hem voldoende om het kleinste restje van zijn lichamelijke krachten en het laatste kwartiertje van zijn overbezette dag te besteden voor de samenstelling van een spannend commentaar op de nieuwste foto's uit Rio de Janeiro, San Paulo en Mogy das Cruzes of voor de

[21] Verslag over de Openbare Leeszaal in het voorjaar van '22.
[22] Th. Wolters in Carmelrozen, jg. XI, '22, blz. 134.

determinatie van het onlangs toegezonden opgezette exemplaar van een vreemdsoortig oerwouddier uit het hartje van Paracatü.
Bijna was de langdurige en vermoeiende voorbereiding op de missiologische feesten te Oss de voortijdige uitleiding van zijn eigen priesterlijke activiteit geworden!
Het was in de eerste hete Julidagen van 1921 dat Titus, pas terug van een propagandatocht in Zeeland en vlak vóór de drukte van het eerste Nederlandse Missiecongres te Maastricht, in Boxmeer aankwam om daar het missieweekend op te luisteren met zijn plaatjes en zijn praatjes over de rijpe oogst in vreemde landen en verre continenten, die om maaiers vroegen en om de gebeden en offers van allen. Ineens was het met heel de missie-ijver en al de romantiek over sluipende jaguars en gluipende krokodillen gedaan. Totaal óp van de vermoeienissen der laatste maanden en rillend over heel zijn lichaam kromp hij op zondag 3 juli, 's avonds na etenstijd, plotseling van pijn ineen. De volgende dagen kon hij aan de hand van zijn moeder, die toevallig langs de blindgeweten weg Rijkevoort -Oss -Megen haar jaarlijks tournee maakte, strompelend en amechtig nog juist de drempel van het Osse Karmelklooster bereiken. Daar stond prior Cajetanus klaar om hem letterlijk en figuurlijk op zijn armen te dragen en deed de huisarts het onmogelijke om hem zo spoedig mogelijk weer op de been te helpen. Maar pater Titus was aan zijn nieuwe kruisweg begonnen en het werd er een met vele staties. De ene maagbloeding volgde op de andere, de zieke ging zienderogen achteruit en Dr. Peutz, de bekende internist van het Westeinde te Den Haag wist evenmin klaarheid en zekerheid te verschaffen als de specialist uit Nijmegen en dokter Wasmann uit Oss. Totdat zij gedrieën na maandenlang vruchteloos experimenteren tot de ontdekking kwamen, dat de levenswil en de werkdrift van hun patiënt een gunstiger uitwerking hadden dan al die gecondenseerde geneeskracht in doosjes en in flesjes. Op het feest van Maria-Geboorte kwam er een einde aan de langdurige rustkuur met afwisselende diëten en kunstmatige voedingen en half november kon Titus voor de zoveelste keer naar alle richtingen seinen, dat de doktoren hem voor volkomen genezen hadden verklaard.
Hubertus was een van de eersten, die hem geluk wensten. De goede man had in Rome de zwaarste angsten van zijn leven doorgemaakt en was als een kind zo blij, toen hij eindelijk vernam, dat de ziekte van zijn vriend, “welke absoluut niet nodig was geweest”, bezworen was. Hij had het hun nog zó gezegd, dat zij Titus met rust moesten laten! Zijn laatste waarschuwing was voor pater Cyprianus geweest. Die kon het echter ook niet helpen, dat de toenmalige overheden oogluikend toestonden wat hun voorgangers met zoveel vaderlijke tact hadden afgeraden. “Ik kan niet begrijpen hoe het mogelijk is, dat pater Titus nu ook weer belast is geworden met lessen aan de Handelsschool. Jullie praten daar allemaal voortdurend, dat hij teveel werk heeft, het niet af kan en het zo ook niet kan uithouden. En toch. . . . zodra er ergens iets te doen is, wordt het hem opgedragen.”[23]
En na het bericht van de nieuwe maagbloedingen: “Wat een Jobstijding! Dat ontbrak er nog maar aan! Ik hoop, dat hij weer herstelt en liefst zo spoedig mogelijk. Het is wel, zoals je zegt, veel zijn eigen schuld omdat hij nooit wil luisteren, maar dat neemt niet weg dat het me geweldig spijt en het wezenlijk voor ons een groot verlies zou wezen, indien hij ons, wat God verhoede, kwam te ontvallen. Geneest hij, wat ik vurig hoop en waarvoor ik het hele huis reeds aan het bidden heb gezet, dan zal ik zien wat ik doen kan om hem van die andere kwaal, te hard werken, te genezen.”[24]
procuratorgeneraal Hubertus Driessen behoefde niet omstandig te zoeken naar een geschikte mogelijkheid om pater Titus, ter bescherming van 's mans gezondheid, voor lichamelijke en geestelijke overbelasting te vrijwaren. Hij had zijn plannen al lang klaar. Welke die waren, kon Cyprianus toen al sterk vermoeden en enkele maanden later, na zijn benoeming tot provinciaal, heel zeker weten. Titus zou naar Rome gaan om daar in de onmiddellijke omgeving van de generale staf en onder het toeziend oog van meester Huub, uitsluitend het apostolaat van het gebed en de wetenschap te dienen en als professor in de wijsbegeerte en in de geschiedenis van het geestelijk

[23] Brief van Hubertus aan Cyprianus van 8 Oct. '20.
[24] Brief van Hubertus aan Cyprianus van 13 Juli '21.

leven der Orde het zijne bij te dragen tot de wederopbloei van de studiën aan het Internationaal College.
Generaal Elias Magennis had al eens een gevoelig beroep gedaan op de collegiale inschikkelijkheid van provinciaal Lambertus en daarbij minzaam aangedrongen op een voorlopige aanwijzing van twee van zijn beste onderdanen, waartoe de generaal in ieder geval pater Titus rekende. Begin september 1920 was er in Zenderen niet geheel onverwacht een brief aangekomen, waarin onder meer het volgende te lezen stond: "Ik heb de twee knapste religieuzen van de Ierse provincie, één nog wel uit Australië, naar hier geroepen, ofschoon pater provinciaal zich daarover vele zorgen heeft gemaakt. Ik verwacht nu, dat ook onze goede Hollandse provincie minstens twee zeer bekwame professoren zal sturen. Van de namen, die op de lippen zijn van al de hier vertoevende paters, is die van pater Titus het best gekend en het meest geprezen. Die twee professoren zullen de allerbesten moeten zijn, omdat zij niet enkel de Nederlandse provincie hebben te vertegenwoordigen maar ook de Orde in Rome."[25]
Eind oktober 1921 was pater Titus van zijn ziekte geheel hersteld. Hij voelde zich fit en tot alles in staat als nooit tevoren. Cyprianus was inmiddels zijn provinciaal geworden en zelf was hij met het ambt van definitor belast. Hetgeen zeggen wilde, dat er grote dingen op til waren en dat Rome van de Nederlandse Karmel enige duidelijk omschreven verwachtingen koesterde, waarin het tweemanschap Cyprianus-Titus op vaderlandse bodem en met die stoere Hollands-Friese ondernemingszin de hoofdrol zou hebben te vervullen. Zelfs Hubertus zag omwille van de schone kansen als toeziend voogd over Titus het een en ander door de vingers. In dit gelukkige uur zou de aftocht van "de porder" voor de Nederlandse provincie een aderlating geweest zijn, welke praktisch gelijk stond met zelfmoord. Pater Titus mocht dus voorlopig in Oss blijven.
"Overwerk je nu niet, Titus!" adviseerde Cyprianus onophoudelijk, terwijl zijn adjudant voortging met de grondige revisie van zo ongeveer heel het culturele leven van Oss en omgeving. "Pater Provinciaal, ik ben nu de veertig gepasseerd en zo langzamerhand zullen toch ook voor mij de jaren des verstands wel zijn aangebroken!" En inmiddels was De Stad Oss een toonbare krant geworden, had de burgerij haar leeszaal, haar Heilig Hartbeeld en haar missietentoonstelling gekregen en was er een feilloos uitzicht op een echte vijfjarige H.B.S. "Titus, mijn jongen, doe nou in vredesnaam wat kalmpjes aan!" vermaande de procuratorgeneraal in zijn wekelijkse brieven. "Neen hoor geen zorgen! Provinciaal Cyprianus is nu mijn controleur en ik kan U verzekeren, dat het in orde is!" En dan sprak hij er zijn voldoening over uit, dat de Nederlandse provincie eindelijk eens van aanpakken wist. Want onder het bestuur van Cyprianus werd in Merkelbeek druk onderhandeld over de aankoop van een trotse Benedictijnerabdij, verrees in Oldenzaal het lang verbeide Twents Karmellyceum, werd in Mainz stelselmatig beslag gelegd op de aloude en roemrijke Karmeliterkirche en verwachtte Oost-Java de eerste Karmelieten missionarissen uit het moederland. Dr. Titus Brandsma was de man, die dit alles dirigeerde.

Op een ogenblik dat niemand het verwachtte, midden in de ontelbare tactische, technische en financiële beslommeringen van het grootse avontuur, waardoor de tot nu toe onopvallende vaderlandse Karmel zich vrijmoedig en met een breed elan aan het Amerikaanse tempo ging wagen, werd de stafchef tóch verplaatst.
Het verwonderlijkste was, dat pater provinciaal meer dan eens in alle duidelijkheid op het komend afscheid van pater Titus had gezinspeeld, zonder daarbij ook maar de geringste graad van weemoed te verraden. De confraters begrepen er niets van. Na alles wat zich in het eerste semester van 1923 reeds had afgespeeld, kon één verrassing meer of minder voor de communiteit geen reden zijn om van ontsteltenis achterover te slaan, maar dat Titus Oss zou gaan verlaten, kon men toch maar moeilijk geloven. Die kon daar, naar het scheen, hoegenaamd niet worden gemist, want in Oss

[25] Brief van generaal Elias aan provinciaal Lambertus van 3 Sept. '20.

woonde de provinciaal en vanuit Oss waren door Titus de coulissen verzet en de rollen over een breed speelvlak gedistribueerd.
Maar de Voorzienigheid had met pater Titus iets anders voor. Op een late Junidag wist pater provinciaal te vertellen, dat de beslissing gevallen was. Na het middageten zou de filosofie professor zelf er de bijzonderheden wel van geven.
"Naar Zandvoort of naar Schevening, waar zulle we henen gaan?" zong Titus, toen hij die middag de recreatie binnenstapte. "Naar de Minahassa!" raadde de oude Norbertus in het wilde weg. "Naar Java!" meende Basilius van Resteren. "Naar Rome natuurlijk!" dacht pater Marcus zeker te weten.
"Allemaal mis!" constateerde Titus met iets in zijn houding van Julius Caesar. "Gaat zitten en luistert!"

DERDE HOOFDSTUK DE HOOGLERAAR

BINNEN DE UNIVERSITAIRE GEMEENSCHAP

De acht en twintigste juni 1923 mochten de Nederlandse dagbladen den volke dan eindelijk konde doen van het blijde nieuws, dat in afwachting van het koninklijk besluit de oprichting van de katholieke Universiteit te Nijmegen haar beslag had gekregen. Sinds jaar en dag had de Sint Radboudstichting met onuitputtelijke energie gebouwd aan de passende levenskansen voor de Alma Mater Carolina, die door twee en een half miljoen katholieke Nederlanders begroet zou worden als het overtuigend symbool van hun culturele emancipatie. Duizend grote en kleine moeilijkheden waren daarbij te overwinnen geweest, maar toen het jeugdig enthousiasme van het roomse volksdeel eenmaal doortastend genoeg was gebleken om voor de toekomst een behoorlijke financiële zekerheid te waarborgen, kon men in de zomer van 1923 veilig met de werving van professoren beginnen.
Dat de faculteit van de godgeleerdheid een behoorlijke bezetting zou krijgen, scheen op voorhand wel vast te staan. De vaderlandse instellingen van theologisch onderwijs, die de bisschoppelijke en reguliere grootseminaries zijn, beschikten over voldoende bekwame leerkrachten om de twijfelzuchtigen onder ons op dit punt gerust te stellen. De voorziening in de drie zetels, welke voor de filosofie waren opengesteld, kon al evenmin veel zorgen baren, want al waren wij in die dagen de wijsgerige kwakkelperiode nog maar nauwelijks te boven, een luttel drietal geschoolde denkers, die de katholieke wijsbegeerte aan de eigen hogeschool, zij het na enige oefening, op het academisch niveau zouden kunnen brengen, leek vrij gemakkelijk te vinden. De letteren en de rechten stelden de organisatoren wel voor enigszins moeilijker problemen, maar professor Schrijnen, de eerstaangewezen onder de uitverkorenen, heeft wel eens voor zwaardere opdrachten gestaan dan toen hij "in Dei nomine feliciter" op pad toog om naar geschikte kandidaten voor het universitair katholiekwetenschappelijk kader te speuren. Van Ginneken en Brom, Van der Heyden en Van der Grinten waren als voor de katheder geboren en schenen reeds te lang naast de kans op een benoeming te hebben gestaan, die hen officieel in de topklasse onzer vaderlandse geleerden kon plaatsen. Aan anderen, wier wetenschappelijke naam nog niet ten volle tot klank was gekomen, mocht op grond van hun onmiskenbare aanleg gerust de gelegenheid worden gegeven om zich als hoogleraar "te maken". En indien men onverhoopt voor sommige vakken tevergeefs naar deskundigen onder onze eigen mensen mocht zoeken, was er altijd nog een beroep mogelijk op de hulpvaardigheid van katholieke vakgeleerden in het buitenland.
Lang heeft de Sint Radboudstichting de nieuwsgierigheid der geïnteresseerden onder hoogspanning gehouden. Allerwegen was er de bemoedigende belangstelling, die de moeiten van de organisatorische voorbereidingen verlicht door ze met instemming te volgen. F,n voorzover het de keuze van de hoogleraren betrof, stelde men algemeen vertrouwen in de wetenschappelijke feeling en de katholieke smaak van professor Schrijnen en zijn naaste medewerkers. Toen op die gedenkwaardige donderdagavond de benoemingen onder grote opmaak door de kranten werden bekend gemaakt, wist katholiek Nederland, waar het met dit nieuwe stadium van zijn culturele

ontwikkeling aan toe was. Het Nijmeegse docentencorps mocht er zijn. Het stond kennelijk in het teken van het geroutineerde intellect, maar naast de wetenschappelijke renommee had ook het groeiende talent zijn kans gekregen. Men was blijkbaar niet afkerig geweest van het veilige avontuur, want te midden van de vele grootheden, die verwacht waren, figureerde een aanzienlijk aantal coming men, waarop de gewone burger niet direct gerekend had. Tot deze laatsten behoorde ook de Karmeliet Titus Brandsma. In het cultureel wetenschappelijk leven van ons vaderland rond de eerste wereldoorlog was hij bepaald geen vreemde meer. De minnaars van ascese en mystiek hadden hem reeds als een bekwaam leidsman leren waarderen; in de kringen van de Beiaard en van het Katholiek Sociaal Weekblad placht men met graagte de studieuze artikelen van Brandsma te lezen, en de voormannen van de Friese Actie hadden alvast met een zekere na-ijver beslag gelegd op zijn opvallende gaven om een goed plan over een berg van moeilijkheden heen naar zijn voltooiing te stuwen. Niettemin was zijn benoeming tot hoogleraar in Nijmegen voor de meesten een verrassing. Zelfs voor velen onder zijn medebroeders. Pater Titus in toga was een beeld, waaraan de paters in Oss, Boxmeer en Zenderen zich gemakkelijk konden gewennen, maar het beste kanspaard was hij in hun ogen stellig met. Dat was Eugenius Driessen, “de Doctor”, die alles wist en wiens nimmer aarzelende uitspraken over alle onderdelen van de gewijde wetenschap voor iemand, die niet beter wist, iets onweerstaanbaar overtuigends hadden. De met pauselijk goud bekroonde biblist mocht al niet over de boeiende sprekersgaven beschikken, die de klassikale Bijbelstudie tot een volledige geneugte maken, in ons land was hij een der zeer weinige oud testamentici, wier vakbekwaamheid buiten twijfel stond. Voor de wijsbegeerte kwam hij natuurlijk niet in aanmerking. Daarvoor scheen, als Sint Radboud bij de Karmelieten mocht aankloppen, zijn broer de procuratorgeneraal Hubertus de aangewezen man. Hubert gold voor zijn medebroeders als “de filosoof”. De meesten hunner had hij ingewijd in de eerste problemen van het zijn en van de diverse zijnsbeschouwingen. Zijn oordeel was in de regel erg positief, té positief wellicht voor een wijsgeer van de twintigste eeuw, maar zijn verdiensten aan het internationaal college te Rome en zijn meer oordeelkundige deelneming aan de wijsgerige pennenstrijd in ons vaderland hadden ook buiten de orde de aandacht getrokken. Unaniem was men van mening, dat Hubertus in metaphysicis dieper van inzicht en breder beslagen was dan zijn leerling en vriend, het Manusje-van-alles: Titus.
Zo beoordeelden de buitenstaanders de kansen. Maar de Voorzienigheid heeft anders beschikt. Pater Eugenius werd gemakkelijk voorbijgestreefd door de zeer bekwame Paul Heinisch. En toen de Rolducse hoogleraar Ferdinand Sassen zich voor de hem toegedachte zetel in de wijsbegeerte voorlopig nog niet beschikbaar kon stellen, werd in zijn plaats Titus Brandsma aangewezen.
Hoe het nu precies in zijn werk is gegaan en welk aandeel de Beiaardman en vriend van Titus, Hoogveld, in deze benoeming heeft gehad, doet verder weinig ter zake; het belangrijke is, dat Titus Brandsma, in het bewustzijn dat zijn onvoorziene uitverkiezing geen achteruitzetting betekende van Sassen “die toch wel komen zou”, het professoraat aanvaardde in een serie vakken, waaraan ook groteren dan hij hoofd en handen vol zouden hebben gehad. Professor Dr. Titus Brandsma zou, zo meldden de dagbladen, in de faculteit van de Letteren en de Wijsbegeerte doceren: de geschiedenis van de wijsbegeerte (uitgezonderd die van de Grieken en de Romeinen), de natuurfilosofie, de natuurlijke Godsleer, de wijsbegeerte van de geschiedenis en de geschiedenis van de Mystiek, met name van de Nederlandse Mystiek.

Toen pater Titus aan de Nijmeegse Universiteit zijn colleges begon, was hij een goede veertiger, in de volle kracht van zijn leven en bezield met al de goede voornemens, die men een pasbenoemd hoogleraar van een gloednieuwe academie maar kan toewensen. Voor hem, zoals voor veruit de meesten van zijn collega's, viel er methodisch en organisatorisch nog veel te leren en alles te doen. De eerste stap op de weg van zijn professorale bedrijvigheid leek hem het persoonlijk contact met zijn naaste ambtgenoten Hoogveld en Spoorman. Zij stonden voor eenzelfde zware opgave als hij. Hoogveld, sinds lang zijn vriend, had de katheder van het Culemborg's seminarie verlaten om de Nijmeegse studenten in te wijden in de geheimen van de logica, de algemene metafysiek, de

psychologie, de ethica, de rechtsfilosofie ën de pedagogiek; een taak dus, die evenveel aan persoonlijke kwaliteiten en inspanningen vroeg als het brede quintet van Brandsma. En Spoorman, de classicus, had het wijsgerig program te completeren met voorlezingen over de geschiedenis van de wijsbegeerte der Grieken en Romeinen, terwijl hij daarbij zijn aandacht bijzonder moest concentreren op de tekst van Plato en Aristoteles. Hoogveld, Spoorman en Brandsma stelden zich van meet a£ aan op elkander in en vulden elkander aan door, omzichtig maar doelbewust, de goede kansen te benutten, die zij als strijders voor eenzelfde zaak onder de individuele signatuur van hun persoonlijke aanleg aanwezig wisten. De samenwerking was zonder meer voorbeeldig te noemen en het viel in het bijzonder op, met welk een zuiver verantwoordelijkheidsgevoel dit driemanschap zich heeft bezonnen op de voordelen van het collegiaal overleg en van het wetenschappelijk teamwork. De vlekkeloze eensgezindheid, gegroeid uit het gemeenschappelijk inzicht in de wetenschappelijke belangen van de universiteitsstudent kon op de duur echter niet tot deze pedagogische zakelijkheid beperkt blijven. Geleidelijk aan heeft zich die diepe en edele vriendschap ontwikkeld, welke slechts mogelijk is tussen gelijkgezinde mensen met hoge idealen en een christelijke visie op de dingen van deze wereld en van dit leven.
Hoogveld en Brandsma hadden naar postuur en temperament maar weinig met elkaar gemeen en de buitenstaander vroeg zich verwonderd af, hoe zij tweeën zulke gezworen vrienden konden zijn. Hoogveld, zoon van een oud en stoer Betuws geslacht, had in zijn aristocratisch voorkomen iets, dat onwillekeurig aan de trots van de roemruchte hertogen van Gelder deed denken. Brandsma vond in hem iets van pater Hubertus terug: “Hij heeft het statige en indrukwekkende van Hubèrt; misschien dat ik me daarom zo tot hem getrokken voel”. De bedachtzame verstandsmens, die Hoogveld was, zocht vóór alles zekerheid en placht zijn vele bezigheden systematisch af te wikkelen volgens een vooropgezet plan. Achter de rustige, ietwat stroeve vormelijkheid van zijn omgang kon de diepe bewogenheid om het wel en wee van zijn evenmens nochtans maar moeilijk verborgen blijven. De bezadigd kalme filosoof was niet voor niets geestelijk adviseur van de internationale katholieke Vrouwenbond en van zovele katholiek culturele verenigingen meer. Hoogveld was een geleerde met een warm kloppend hart. Degene, die dit het best begreep, was Brandsma. Hij koesterde eerbied en genegenheid voor Hoogveld, omdat deze niet alleen een begaafd professor was, maar ook een innig vroom priester, die de noden van zijn tijd verstond en wilde lenigen. De temperamentvolle Brandsma, van nature spontaan, dynamisch en beweeglijk, kon in vele opzichten het tegendeel lijken van zijn naaste collega, beider karakters pasten intussen zo uitstekend bij elkaar, dat men zich op de duur de een niet meer zonder de ander kon voorstellen. In de eerste jaren van hun ambtelijke samenwerking, toen Brandsma nog in de Spoorstraat, later aan de Kronenburgersingel woonde, bezocht hij Hoogveld bijna dagelijks. Naderhand, toen de vrienden geen buren meer waren, zijn deze visites wat minder geworden; Brandsma moest zijn bezoeken om zakelijke redenen tot eenmaal in de week beperken, maar Hoogveld maakte veel goed door om de andere dag aan de Doddendaal de krant te bezorgen, want samen hadden zij, de een uit echte overtuiging de ander meer uit religieus plichtsbesef, omwille van de zuinigheid lange tijd maar één abonnement op de Tijd en de Maasbode. In de moeilijke jaren van de bezetting hebben zij veel voor elkander gebeden en geofferd. Plaatselijk van elkaar gescheiden, wisten zij zich naar de geest meer één dan ooit tevoren. Hoogveld werd als een der eersten van de Nijmeegse garde door de Sicherheitspolizei in Schutzhaft genomen en Brandsma zuchtte: “Dat ze nu juist onze Hoogveld er uit moeten pikken; hem kunnen we helemaal niet missen!” Maar toen in het voorjaar van 1942 de rollen waren omgekeerd en Brandsma in een Duits kamp de ergste dingen had te ondergaan, kon de pas ontslagen, onherstelbaar geknakte Hoogveld zijn gemoed niet welsprekender luchten dan met te zeggen: “Dit is het ergste wat ze ons kunnen aandoen; die goede Titus, waaraan heeft hij het verdiend?” De vriendschap tussen professor Brandsma en professor Spoorman was bijna even innig en universeel.
Victor Spoorman had, toen hij in de universitaire gemeenschap werd opgenomen, reeds een behoorlijke mensenleeftijd achter de rug. Zijn ambtsperiode kon maar amper zes jaren duren. Of het nu de gemeenschappelijke belangstelling voor de geschiedenis van Boxmeer geweest is of beider

open en ongecompliceerde karakter of de moederlijke enigszins overdreven bezorgdheid, waarmede mevrouw Spoorman- Alfrink de gangen van de betrekkelijk nog jeugdige pater Titus volgde, zeker is, dat deze korte tijd voldoende is gebleken om banden van vriendschap te smeden, die even strak als duurzaam zouden blijken. Het is begonnen met een vertrouwvol beraad over de gecombineerde strategie voor de colleges in de geschiedenis van de wijsbegeerte, maar het duurde niet lang, of de Sormani's ontdekten tot hun vreugde en troost "het grote hart van onze kleine pater Brandsma". De eerste kennismaking groeide stelselmatig uit tot een vorm van kameraadschap, zó oprecht en hartelijk, dat het echtpaar in 1931 gedurende zijn maandenlange tocht door de Italiaanse dreven zelfs de sleutels van hun geldkistje aan professor Brandsma toevertrouwde. Het was voor de Karmeliet, die voor alles behalve voor kassier geboren scheen, geen gemakkelijke opdracht zich van andermans geldelijke zorgen te moeten kwijten en het gebeurde wel, dat de een of andere schuldeiser kwam vragen, waar om de drommel de lang beloofde centen bleven. Maar alles bijeen heeft de familie Spoorman over het financieel beleid van haar volontairprocuratiehouder geen klagen gehad. De hulpvaardigheid van "ons profke" bleef echter niet tot de alledaagse huishoudelijke dingen beperkt. Toen zijn oude vriend in de tien jaren, die een welverdiend emeritaat hadden moeten zijn maar die meer en meer in een rusteloze beproeving ontaardden, de tastbare steun van een Godsgezant behoefde, was het Brandsma, die hem geestelijk sterkte en die hem voorging in het gebed van berusting en dankbaarheid. De kinderen Spoorman weten met welk een beminnelijke onbaatzuchtigheid pater Titus op ieder uur van de dag klaar stond om de helpende hand te bieden en hoe hij, na vaders dood in het prille begin van 1940, zonder mankeren eenmaal in de week een bezoek bracht aan het pension Keizer Karelplein 5, waar moeder dit beetje troost met graagte in ontvangst nam. Een andere vriend, die onder alle omstandigheden op Brandsma kon rekenen, was professor Schrijnen.

Een rechtstreekse wetenschappelijke belangengemeenschap bestond er tussen hen beiden niet, maar op het terrein van de universitaire organisatie en waar het er om ging contact te nemen met de hogere instanties, hebben zij veel en goed met elkaar kunnen samenwerken. In de regel was het zo, dat datgene wat Schrijnen aan nieuwe plannen uitdacht door "de uitermate vriendelijke inspanningen van collega Brandsma" werd uitgevoerd. Uit de vele, doorgaans zeer confidentiële brieven, die Brandsma gewoon was van Schrijnen te ontvangen, zou een rijke bloemlezing van opdrachten samen te stellen zijn: "Amice Brandsma, zet Gij daar uw schouders maar weer eens onder. - De uitgeschreven faculteitsvergadering moet beslist worden uitgesteld; zorgt Gij er voor, dat het in orde komt. - Drerup heeft er weer zijn eigen mening over; tracht hem op uw beminnelijke manier tot andere gedachten te brengen. - Wilt Gij ten spoedigste naar Mgr. Diepen en Mgr. Hopmans tijgen en zeggen, dat ik vanwege mijn zwakke hartspier beslist einde van dit jaar gaan moet?" En Brandsma zette er zijn schouders onder, wist de faculteitsvergadering te verdagen, kon collega Drerup bekeren en deed bij de Monseigneurs wat van hem gevraagd werd.

De verhouding tussen Schrijnen en Brandsma was echter een betere dan die tussen de meester en zijn dienaar. De grote pionier van de katholieke Universiteit, een vervaarlijk iemand met een teder gemoed onder een ruige schors, placht de zo menselijke stemmingen van zijn weke hart onder norse woorden en gebaren te verbergen. Het kostte hem moeite zich voor anderen te geven zoals hij was. Maar voor Brandsma had hij geen geheimen. En Brandsma niet voor hem. Schrijnen gaf Brandsma standjes over omslachtige colleges en roekeloze voortvarendheid en Brandsma kapittelde Schrijnen om de stuursheid, waarmede hij weer eens een student in verlegenheid had gebracht. Zulke dingen konden de vrienden zich zonder gevaar voor verwijdering veroorloven. Er was een verregaande wederzijdse verdraagzaamheid, omdat men elkander begreep. Men heeft zich wel eens afgevraagd, hoe dit bij iemand als Schrijnen mogelijk was. Maar welk een geweldenaar hij naar het uiterlijk ook moge zijn geweest, de getrouwen, die hem kenden, wisten wel beter, want diep in zijn hart leefde een sterke behoefte aan goedwillig medeleven en adelende vriendschap. Dat kon Brandsma, en niemand meer dan Brandsma, hem geven. Die verstond de kunst om zijn teerhartige collega, als hij zich van een onvriendelijk woord te beschuldigen had of door anderen werd misverstaan, over de beklemming

van zijn ergernis heen te helpen. Schrijnen wist, dat hij zich altijd op Brandsma kon verlaten. Dat schonk hem vooral in zijn latere levensjaren die veilige gemoedsrust, waarvoor hij zijn goede vriend niet dankbaar genoeg kon zijn. “Ik dank U van ganser harte voor al hetgeen Gij voor mij doet. Ik zal dat nooit vergeten en ik bid God U daarvoor te belonen.”[26] De in deze clausule neergeschreven erkentelijkheid veronderstelde bij de adressant doorgaans nog iets anders dan de zoveelste gedienstige inspanning van hoofd en hand.
Er waren onder de Nijmeegse hoogleraren nog anderen, die zich gelukkig prezen tot de nauwere vriendenkring van Titus Brandsma te behoren. Jac. van Ginneken bijvoorbeeld. En Weerenbeck. De eerste mocht Titus graag lijden, omdat hij zo'n duidelijk Godskind was. “In de glimlach van Gods genade lag de opgewektheid van zijn geest als een blank zonbeschenen eiland in een groot blauw meer van doorstraalde bezonkenheid.”[27] Professor Weerenbeck kon het ook uitstekend met pater Titus vinden. Wat hem bijzonder aantrok, was het zegenend en heiligend gebaar van de voortreffelijke priestermonnik, in wiens leven de christelijke caritas een zeldzaam bekoorlijke gestalte had aangenomen.
Van Ginneken, de breed gebarende, had de nog onervaren Brandsma bij de eerste kennismaking al aanstonds met een bemoedigende glimlach onder zijn vaderlijke bescherming genomen. Brandsma vond het maar wat heerlijk zich te mogen koesteren in het licht van deze vermaarde Jezuïet. Hij vroeg hem van alles en legde hem al zijn ambtelijke moeilijkheden voor: over de indeling van het lesschema, over de beste doceertrant en over de te behandelen stof. “Wat dunkt U van Ruusbroec - had Brandsma bijvoorbeeld gevraagd -; ik zou hem graag zo volledig mogelijk behandelen, maar zal ik die taak taalwetenschappelijk aankunnen?” En Van Ginneken antwoordde: “U moet, als U op uw college Ruusbroec of andere Middelnederlandse auteurs gaat lezen en vertalen, een beetje oppassen, want dat ziet er gemakkelijker uit dan het is; en zonder U iets te miszeggen, geloof ik U hierin tot grote voorzichtigheid te moeten manen. Niets zou de goede zaak meer schaden dan wanneer men ons op filologische Nederlandse fouten betrapte.”[28] Van Ginneken heeft plezier gehad van zijn leerling. De verhouding tussen vader en zoon wijzigde zich stilaan in die tussen twee gelijkwaardige strijdmakkers. Mettertijd zijn de bezoeken van Van Ginneken aan de Doddendaal even frequent geworden als die van Brandsma aan de Stijn Buysstraat. De organisatorische instructies en wetenschappelijke informaties gingen over en weer en toen in de tweede helft der dertiger jaren de geharnaste liefde voor het ware auteurschap van de Navolging wat aan luidruchtige strijdlust had ingeboet, moest de taalkundige reus, die Van Ginneken was, ruiterlijk erkennen, dat hij gedurende de laatste tijd als vorser op het terrein der Middelnederlandse geestelijke letterkunde minstens evenveel zuivere inzichten van collega Brandsma ontvangen had als hij aan hem had kunnen geven.
Die andere intimus van pater Titus, professor Weerenbeck, onderhield relatief maar weinig wetenschappelijke betrekkingen met zijn grote vriend, maar mocht zich al evenzeer vermeien in de hulpvaardigheid en het medeleven van de kleine monnik, die deed alsof hij geen andere zorgen kende dan deze. Er zijn maanden geweest, waarin Weerenbeck bijna dagelijks bij pater Titus de menselijke troost vond die hij zocht, en jaren, die hij tot de gelukkigste van zijn leven rekent, omdat zij vol waren van de geestelijke verkwikking, die alleen de hechte en ongeveinsde vriendschap met een goed mens vermag te schenken.

Hoogveld, Spoorman, Schrijnen, Van Ginneken en Weerenbeck, waren de hoogleraren, voor wie Brandsma een bijzondere genegenheid koesterde en die wederkerig veel van Brandsma hielden. Maar Brandsma had meer vrienden onder zijn ambtgenoten. Hij excelleerde nu eenmaal door de alomvattendheid en alomtegenwoordigheid van zijn liefde. Zijn hart stond voor allen open en “de van alle kanten en uit alle mensentypen bijeengelezen curieuze wereld der professoren” kon voor

[26] Brief van Schrijnen aan Brandsma van 11 Jan. '36.
[27] Gedachtenisrede, uitgesproken in de plechtige rouwzitting van de Senaat der Universiteit, door professor van Ginneken.
[28] Brief van Van Ginneken aan Brandsma van 9 Juli '23.

anderen een te gemêleerde gemeenschap zijn om haar in elk van haar gewrichten en lidmaten beminnenswaardig te vinden, voor hém vormde deze complexité primitive de société geen bezwaar. Niemand onder de Nijmeegse professoren had reden om te geloven, dat Brandsma met een zekere aarzeling tot hem naderde of dat hij het huisnummer van zijn collega slechts wist te vinden als hij iets nodig had. Dikwijls had hij iets nodig; technische voorlichting, wetenschappelijke opheldering, bemiddelend advies, gunstige voorspraak, financiële steun en nog veel meer, maar nimmer was zijn bezoek er een van koele zakelijkheid, alleen maar uit nuchtere berekening. De bedelaar zocht de mens, de warmbloedige en goedwillige mens, niet zijn geestelijk en stoffelijk bezit. Hij deed alles met het hart en al de hoogleraren hebben zonder uitzondering hun kans gekregen om Brandsma's bede om hulp als een geestelijk cadeau te genieten. Daar was bijvoorbeeld professor Mulder, wiens wetenschappelijke werkzaamheden in menig opzicht na verwant waren aan die van professor Brandsma. Beurtelings namen zij de leiding in de ingewikkelde redactionele voorbereidingen op de uitgave van de Bibliotheca Neerlandica Praereformatoria en herhaaldelijk hebben zij in broederlijke eendracht aan hun beider studenten een intellectuele en morele steun gegeven, die aanmerkelijk groter was dan de hulp waarom zij hadden gevraagd. “Niets prettiger dan met uw Titus te mogen samenwerken,” heeft professor Mulder eens aan zijn retraitanten in de Boxmeerse Karmel verteld. “Hij heeft letterlijk alles voor een ander over en wat je ook voor hém doet, je hebt altijd het gevoel zijn gunsteling te zijn.”

Daar waren die andere professoren van de faculteit der Letteren en Wijsbegeerte: Baader en Kosch, Roels en Cornelissen, Pompen en Lampen, De Waele en Bellon. Zij bewaren allen kostbare en onuitwisbare reminiscenties aan het goede hart van hun allervriendelijkste collega, die veel vroeg maar méér gaf.

De laatste herinnert zich nog als de dag van gisteren, hoe Brandsma eens bij hem kwam om een vriendendienst in de vorm van een geldlening ten bate van een berooide middenstander. “En nu kom ik maar eens bij U aankloppen - zo diende Brandsma zich aan -; wij kennen elkaar en als ik appelleer aan uw hart, twijfel ik er geen ogenblik aan of U zult me willen helpen.” “Awèl, maar Gij weet, ik ben geen kapitalist!” “Hindert niet; ik heb ook maar weinig nodig.” “Hoeveel dan wel?”

“Tweehonderd en vijf en twintig gulden.” “Niet weinig, zou ik denken. En waarvoor is het?” “Voor een middenstander hier in de stad; een brave huisvader, die buiten zijn schuld voor het faillissement is komen staan. Ontzettend veel tegenslag. Maar er is een kleine kans, dat alles nog goed gaat. Met een goede tweehonderd gulden is hij geholpen. U krijgt het geld beslist terug.”

“Een kleine kans, zegt U. Maar dan lijkt me die belegging toch niet erg safe. Het komt er dus op neer, dat U een gift van mij verwacht.” “Toch niet. Ik stel mezelf borg.”

“Allé dan!” heeft professor Bellon toen maar gezegd, en bedenkend, dat het een verdienstelijk werk is goed te doen zonder om te zien, schudde hij zijn mager spaarpotje voor Brandsma uit. “Dat het weg is, staat vast; of het ooit terug komt, zullen we maar afwachten.” Het geld kwam werkelijk terug en Brandsma heeft zijn woord gehouden. Bij stukjes en beetjes - eerst een briefje van vijf en twintig, later veelal tientjes, soms ook een enkele rijksdaalder - werd de rekening vereffend. Er is wel enige tijd overheen gegaan, maar na twee jaren en een maand mankeerde er alleen nog maar een rest in losse guldens. Die werden Brandsma geschonken, want het was Bellon inmiddels duidelijk geworden, dat het de borg was, die het zekerheidsfonds voor zijn intussen toch gefailleerde beschermeling had te dekken. Hij deed dat uit de karige revenuen van zijn toen nog vrij incidentele journalistieke bedrijvigheid. “Ik vind het echt prettig dit voor onze Titus te hebben kunnen doen,” getuigde professor Bellon.

De namen van twee Nijmeegse hoogleraren, die uit hoofde van hun ambt toch wel het een en ander met professor Brandsma te overleggen hadden, werden nog niet genoemd: die van Ferdinand Sassen, sinds 1929 professor in de Griekse en Romeinse wijsbegeerte, en van Gerard Brom, de uitnemende kenner van ons vaderlands artistiek verleden.

De eerste kennismaking tussen Brandsma en Sassen dateert al uit de jaren, waarin de laatste als pasgepromoveerd doctor zijn vers gewonnen inzicht in de aard van Plotinos' wijsbegeerte ging

verruimen door zijn verstandelijke aandacht uit te strekken over het brede front van de spiritualiteit der Middeleeuwen. Reeds in 1918 was er de eerste uitwisseling van wetenschappelijke gegevens, welke naderhand door vele andere gevolgd zou worden. Sassen zocht en vond in Oss de gewenste inlichtingen over de nieuw platoonse invloeden op de mystiek van de Spaanse, Franse en Duitse landen; Brandsma vroeg en verkreeg in Breda, Roermond en Rolduc het nodige bescheid over de geestelijke verwantschap tussen Plotinos en de pseudo-Areopagiet. Na de benoeming van Brandsma tot hoogleraar in Nijmegen heeft hij met ongeduld zitten wachten op de komst van Sassen: "Sassen zal wel spoedig komen; hij hoort hier thuis," en toen zij eenmaal collega's geworden waren, was Brandsma de eerste, die de pasbenoemde met warme dankbaarheid en blijmoedige hoop begroette. In Nijmegen is de samenwerking bestendigd gebleven en er groeide tussen de twee vakgenoten een vriendschap, die getuigde van oprecht wederzijds respect en medeleven. Maar tot een eenheid van ziel en zinnen is het nooit gekomen. Er was van meet af aan een geestelijke afstand, een soort van onzichtbaar scherm, dat hen menigmaal belette dezelfde dingen op dezelfde wijze te zien. Waar nu precies de psychologische oorzaken te zoeken zijn, waarom de vriendschap tussen Brandsma en Sassen nimmer die tussen Brandsma en Hoogveld of Spoorman heeft kunnen evenaren, lijkt moeilijk vast te stellen, er zijn nochtans enige aanwijzingen, die er op duiden, dat het een verschil van mening betrof over de vraag, hoe een priesterleraar zijn taak aan de katholieke Alma Mater dient te volbrengen. Sassen heeft uit overtuiging, en blijkbaar niet ten onrechte, bezwaar gemaakt tegen de wijze, waarop Brandsma zich van zijn roeping als professor in de wijsbegeerte kweet. In oktober 1939 schreef Sassen bij gelegenheid van het veertigjarig professiefeest van zijn collega in de Gelderlander een huldigingsartikel met deze goedbedoelde maar nog al pijnlijk aangekomen klacht: "De veelvuldige en gevarieerde werkzaamheden, welke hij bij het hem opgedragen ambt van hoogleraar in de wijsbegeerte op zich heeft genomen, onthouden professor Brandsma de tijd en geestelijke rust, welke tot het voortbrengen van wetenschappelijke geschriften nodig zijn. Voor de Nijmeegse Universiteit ligt daarin een grond voor een zekere na-ijver ten opzichte van de vele 'goede zaken', waar hij met zijn hart zijn energie aan heeft verpand. Zij moet zuinig zijn op haar krachten."[29] Heel in het kort heeft Sassen later zijn bezwaar nog eens herhaald onder deze vorm: "Ik heb het betreurd, dat hij zich zo weinig aan wetenschappelijk werk voor de wijsbegeerte heeft gegeven. Het vele goede werk, dat hij buiten zijn professoraat verrichtte, heeft hem van wetenschappelijke arbeid afgehouden. Ik ben van mening, dat de katholieke Universiteit allereerst tot taak heeft onderwijs en wetenschap te dienen".[30]****

Dat Sassen deze dingen dacht, vond Brandsma heel niet erg. Toen hij het huldigingsartikel las, was hij zelfs geneigd hem goeddeels gelijk te geven: "Sassen heeft gelijk. Alleen overschat hij de tijd en de inspanning, die de goede zaken buiten het universitair verband van mij vragen. Deze dingen zijn voor mij de nodige afleiding, waaraan ik als priester behoefte gevoel. Graag zou ik het in de wijsbegeerte even ver brengen als ik meen in de wetenschap der mystiek gekomen te zijn. Maar als de Universiteit dat van mij eist, waarom vraagt men mij dan voor alles en nog wat? Dat doen de heren professoren, de bestuurders van Sint Radboud, de bisschoppen, tot zelfs de aartsbisschop toe." Brandsma bestreed het door Sassen verdedigde ideaal dus niet. Hij beriep zich slechts op de harde werkelijkheid, die niet alleen door zijn schuld zo hard was. En wanneer er nu maar de vriendelijke bemiddelaar was geweest, die in een conferentie van drie de verdeelde opvattingen in kameraadschappelijke geest met elkaar had weten te confronteren, dan had professor Brandsma collega Sassen spoedig geheel gevonden, zoals hij Hoogveld vond en Spoorman. Maar die bemiddelaar was zelf als de beschuldigde partij in het conflict betrokken. Nu bleef de gedeeltelijke vervreemding voortbestaan en kon Brandsma er niet toe komen zich als verongelijkte in een tête-à-tête met zijn hoogvereerde collega over deze dingen uit te spreken. Vooral niet, nadat deze hem op de dag van zijn professiefeest in het openbaar had menen te huldigen met er op te wijzen, dat hij vele "goede zaken" gedaan had, die hij niet had moeten doen. Gelukkig heeft deze psychische impasse,

[29] De Gelderlander van 2 Oct. '39.
[30] Brief van professor Sassen aan de schrijver van 26 Jan. '46.

welke van volmaakt onschuldige aard was omdat zij van beide kanten op een klein maar praktisch onoverkomelijk misverstand berustte, geen kleingeestige gevolgen gehad die de eer en de goede naam van deze twee hoogstaande priesterhoogleraren hadden kunnen ontsieren. Het scherm bleef, maar daar overheen hebben beiden elkander broederlijk de hand gedrukt. Brandsma kon geen misprijzend woord over Sassen horen en sprak altijd vol lof over hem - "Sassen is de rechte man op de rechte plaats" -; en Sassen heeft duidelijk getuigenis afgelegd van zijn schier onbegrensde hoogachting voor de "geleerde priester met het gouden hart". "Voor de persoon van pater Titus en zijn werk onder ons als collega heb ik een onbegrensd respect. Wij hadden ons geen betere collega kunnen denken. Altijd opgewekt, altijd vriendelijk, altijd bereid om moeilijkheden op te lossen en tegenstellingen te verzoenen. Hij verzekerde onder ons de goede geest en de gewenste eendracht. Ik kan U eerlijk zeggen, dat wij hem in dat opzicht erg hebben gemist."[31]
Tot degenen die het spijtig vonden, dat professor Brandsma zijn ontegenzeglijk enorme energie over zoveel goede dingen verdeelde, behoorde ook professor Brom.
Gerard Brom, weleer de sterkste stuwer in de kringen van de Beiaard, was in Nijmegen als hoogleraar in de kunstgeschiedenis en de schoonheidsleer uit hoofde van zijn ambt natuurlijk in belangrijk mindere mate op samenwerking met Brandsma aangewezen dan collega Sassen. Maar Brandsma had vroeger in de eerste bezieling van zijn priesterlijk leraarschap al eens geliefhebberd in de filosofie van het schone en besteedde naderhand in zijn Nijmeegse colleges over de geschiedenis van de oudvaderlandse wijsbegeerte uitzonderlijk veel aandacht aan de christelijke culturele levensvormen in onze gewesten van het Frankische tijdperk tot de Reformatie. Dit was voor hem voldoende reden om met Brom intiemer contact te nemen en zonder dat men nu zeggen kan, dat zij gezworen vrienden geworden zijn, heeft zich mettertijd tussen hen beiden toch een verstandhouding ontwikkeld, welke met de benaming "wederkerige genegenheid" beslist te vlak wordt weergegeven. Brom heeft nimmer de gewoonte gehad een blad voor de mond te nemen. Hij zegt de dingen, zoals hij ze ziet, en hij ziet ze vaak verbazend zuiver. Maar hij pleegt niet altijd op de gunstigste gelegenheid te wachten om met zijn inzichten voor de dag te komen. Zijn natuurlijke afkeer van alles wat naar schipperpolitiek of afleidingsmanoeuvre zweemt heeft hem menigmaal tegenstanders bezorgd. Maar bij Brandsma kon het geen gevaar. Als professor Brom "onze Titus" onder vier ogen en vierkant mededeelde, dat hij dom en gevaarlijk deed met alles tegelijk te willen zijn: hoogleraar, apostel van Friesland, journalist, architect, zieken verpleger, pastoor en koster, dan kon Brandsma dat niet alleen uitstekend verdragen, hij was zijn corrector ook dankbaar en beloofde hem hartgrondig beterschap. Nooit heeft hij kunnen begrijpen, waarom anderen Brom om zijn openhartigheid meenden te moeten misprijzen. "Brom pleegt op de man af eerlijk en gefundeerd te zeggen waar het op staat. Een vrijmoedige overtuiging, welke in sommige kringen blijkbaar niet wordt gewaardeerd." Brom werd wel eens van antiklerikale neigingen verdacht, Brandsma dacht daar het zijne van: "De zucht naar zelfbehoud is een gevaarlijke raadgever; Brom had voorzichtiger kunnen zijn, maar wij hadden hem de kans niet mogen geven zó over ons te denken." Toen in januari 1936 de Amsterdamse gemeenteraad uit wel zeer kortzichtige overwegingen Gerard Brom van een zetel aan de gemeentelijke Universiteit geweerd had, zoals hij dat vroeger al eens met Jac. van Ginneken had gedaan, legde Brandsma in een vlammend artikel voor de Gelderlander - "Blijf maar hier!" - getuigenis af van zijn even oprechte als veelzijdige vreugde de katholieke geleerde die in ons midden "met zoveel eer zijn zetel bezet" voor Nijmegen te mogen behouden.
Dat anderzijds professor Brom, ondanks zijn duidelijk bezwaar tegen Brandsma's religieuze overmoed die hem tot duizend goede dingen bewoog welke met zijn professoraat eigenlijk maar weinig van doen hadden, zijn van liefde brandende collega een goed hart toedroeg, was al evenmin voor twijfel vatbaar. Het kon blijken uit de hartelijke omgang, en meer nog uit de vrij drukke correspondentie, begonnen en gecontinueerd als een zakelijke uitwisseling van vragen, antwoorden en bedankjes, maar nooit zonder de gevoelige toon van het persoonlijk medeleven. Op Sint Titusdag

[31] Zie 30.

1940 bijvoorbeeld kwam op de Doddendaal onder de vele gelukwensen ook deze binnen van de Sint Annastraat 185: “Waarde Collega, Hartelijk dank voor de moeite om me nog een plezier te doen met schrifturen van Niévo, die ik dankbaar heb aanvaard. Alleen veroorloof ik me (achteraf, na uw goede dienst genoten te hebben!) de vraag, of deze nooit rustende collega eindelijk niet zijn hoofd en hand een beetje ruim verdiende rust kan gunnen. Ik heb vanmorgen op het naamfeest natuurlijk aan U gedacht. “Er is na Rembrandt's zoon Titus (met zijn Friese moeder) maar één Titus,” zei de Waele vanmiddag. Zo is het! Beste wensen en groeten. Gerard Brom.”
Zeven jaar later, op de vijfde herdenkingsdag van Brandsma's dood, getuigde Brom, zich herinnerend hoe Titus hem in de eenzaamheid van zijn gevangenschap bedacht had met een bemoedigend Teresiaans cantiek: “Onze goede Titus was de beste van ons allemaal. Men kan hem zijn teveel aan bemoeiingen wel vergeven, want hij heeft veel gepresteerd en hij deed alles uit zuivere liefde Gods.”
De vriendschappelijke samenwerking met de afzonderlijke professoren beperkte zich niet tot de collegiale omgang binnen de grenzen van de eigen faculteit. Ook onder de docenten in de Godgeleerdheid en de Rechten waren er velen, met wie hij zeer bevriend was. De theoloog Magister de Langen Wendels bijvoorbeeld; en de twee “zuilen” van de juridische afdeling, Van der Grinten en Van der Heyden. Toen de Langen Wendels nog voor het ingaan van het tweede lustrum der Carolina het tijdelijk voor het eeuwige had verwisseld, haastte Brandsma zich om in de Nieuwe Eeuw als “een stout kind dat niet stil kan zijn ook al schudt de Magister het hoofd” zijn overleden collega te prijzen in woorden, die een antwoord hadden kunnen zijn op de bedenkingen, die de professoren Brom en Sassen naderhand tegen hemzelf zouden inbrengen. Hij roemde de universele activiteit van de geleerde priesterreligieus, die overal en altijd voor iedereen klaar stond, waaraan de studenten een vader hadden en aan wiens stuwende leiding met name de internationale katholieke Vrouwenbeweging en de Nederlandse rooms-katholieke vredesbond veel van hun opvallende bloei te danken hadden. Maar deze, zich aan vele goede zaken wijdende Nijmeegse hoogleraar, “op en top een man van actie”, was toch allereerst een man van wetenschap, ook al kwam dat niet in grote publicaties tot uitdrukking: “Hij heeft geen dikke boeken geschreven. Zijn publicaties zijn meest kleinere gelegenheidsgeschriften, breed opgezet en goed gedocumenteerd, in haar verscheidenheid uitingen van zijn veelzijdige en beweeglijke geest. Tot grote werken is hij niet gekomen. Maar dat zegt allerminst, dat hij de wetenschap niet met hart en ziel beoefende en dat hij voor haar geen grote verdiensten heeft.”
Brandsma heeft vaker een overleden collega het laatste vaarwel toegeroepen met een stem, die trilde van eerbiedige bewogenheid om de vruchtbare, menswaardige en menslievende wetenschappelijk-heid van zijn verscheiden makker. In de plechtige rouwzitting van de academische senaat sprak hij voor Josephus Hubertus van der Grinten zijn oprechte bewondering uit, omdat hij niet alleen de wetenschap gediend had doch ook een man geweest was van “de daad, die andere mensen meer geluk waarborgde”. Uitdrukkelijker nog heeft hij dit gevoelen vertolkt door een herdenkingsbijdrage in de plaatselijke pers, waarbij het heette: “Zelden ontmoette ik een rechtsgeleerde, als hij doordrongen van de liefde tot de mensen. Hij tuurde zich niet blind op de boeken, maar het was of hij bij zijn studie achter de boeken de mensen voor zich zag oprijzen.” Heeft diezelfde rouwomfloerste en van heilig ontzag voor de apostolische wetenschap ontroerde stem ook niet luid geklonken in het pieuze “Egidius, waer bestu bleven?” waarmede Titus Brandsma vlak voor zijn eigen afscheid het veelzijdig bedreven aardse leven van professor Egidius van der Heyden uitluidde? De afscheidsgroet was intussen niet het eerste en het laatste wat hij voor zijn collega's deed. Zij was het einde van veel wetenschappelijke en huiselijke diensten en het begin van een duurzame gedachtenis, waaraan somtijds een bijzonder reliëf werd gegeven in de vorm van een geschilderd portret, dat de overleden ambtgenoot blijvend moest vertegenwoordigen in de grote aula, de plaats waar de universitaire gemeenschap zich voor haar plechtiger zittingen pleegt te verzamelen.

Iemand vroeg eens aan professor Hoogveld, wat hij als collega en vriend in de persoon van pater Titus het meest waardeerde, zijn vakbekwaamheid, zijn organisatorisch talent of zijn zin voor broederlijke samenwerking.
“Dat is erg moeilijk te zeggen - meende Mgr. Hoogveld - Pater Titus was ontegenzeglijk een goed filosoof, die zich niet met een tweedehands wijsbegeerte tevreden stelde. Maar als kenner van de mystiek sla ik hem toch hoger aan. Als zodanig heeft hij meer gepresteerd dan wij kunnen becijferen. Op organisatorisch gebied heeft hij ook vele en grote verdiensten. In dit verband kan ik u in vertrouwen zeggen, dat wij, onderling nakaartend over de ontwikkeling van dit en van dat, menigmaal ons gevoel gelucht hebben in deze zin: .Hadden wij de plannen van Brandsma maar gevolgd!' En wat de broederlijke samenwerking betreft, die was zonder meer voorbeeldig. Onze Titus was de gedienstigheid en de hartelijkheid zelve: de beroepsmiddelaar, door de natuur en de genade voorbestemd voor een vriendschap, die aanstekelijk werkte en die onder ons professoren een corpsgeest kweekte, waaronder alle onenigheidjes en gevoeligheidjes stuk voor stuk bezweken.”
“En het aandeel van pater Titus in de dingen, die meer onmiddellijk met de wetenschappelijke roeping van de katholieke Alma Mater in verband staan?"
“Te veel om op te noemen! Ik kan u slechts zeggen, dat hij zich aanvankelijk heel bescheiden op de achtergrond hield. Naderhand wist hij zich echter geleidelijk dermate in de belangrijke vraagstukken van het katholiek universitair onderwijs in te werken, dat hij steeds met verantwoorde en nuttige adviezen voor de dag kwam. Met veel van die adviezen heeft hij succes gehad. Ik denk bijvoorbeeld aan zijn bemoeiingen inzake de regeling van de examens wijsbegeerte, pedagogiek en psychologie in het algemeen en van het kandidaats wijsbegeerte in het bijzonder. Neem daarnaast zijn verdiensten als bestuurslid en voorzitter van onze Universiteitsvereniging of als ontwerper van de Universiteitsuitgaven. Heus, teveel om op te noemen. Want waarmee heeft hij zich eigenlijk niet vruchtbaar ingelaten?” “En bent U het in de regel met zijn bemoeiingen eens geweest?” “Geweest niet, maar wel geworden!” was het wijsgerige besluit van dit vraaggesprek.
De overige collega's, die zich, hoewel doorgaans in mindere mate vertrouweling dan Hoogveld, toch met recht en reden Brandsma's vrienden mochten noemen, stemmen in hun oordeel over de verdiensten, die pater Titus zich voor de Nijmeegse Universiteit verworven heeft, merkwaardig met professor Hoogveld overeen. Ook degenen onder hen, wier wetenschappelijke belangstelling zich beroepshalve in een andere richting bewoog dan die van de zoeker naar de geestelijke schatten in ons vaderlands verleden, prijzen Brandsma unaniem om wat hij als kenner van de mystiek, als organisator en als collega voor de katholieke academische gemeenschap gepresteerd heeft. Hetgeen niet belet, dat ook zij het naar de mate van hun intellectualistische instelling betreurd hebben, dat Brandsma, die nu eenmaal niets kon weigeren, teveel opdrachten te verwerken kreeg om alles tot een volkomen bevredigend einde te kunnen brengen.
Het uitvoerige verslag van wat de hoogleraren Jansen, Heinisch, Kreling, Molkenboer, Lampen, de Waele, Dagens, Doyle-Davidson en lector Vidos over de haast bovenmenselijke, uiterst vruchtbare en zeer gracieuze staat van dienst van hun aller Titus te getuigen hebben zou echter een eentonig verhaal worden, ware het niet, dat professor Brom “die op de man af eerlijk en gefundeerd pleegt te zeggen waar het op staat” voor de nodige afwisseling zorgde door op te merken, dat er in de wijze, waarop Brandsma onder zijn collega's optrad, toch wel eens een accent gelegen heeft, dat stoorde: “Pater Titus was een en al goedheid, dienstwilligheid en belangeloosheid, daar zijn we het allemaal wel over eens. Hij was ook door en door nederig. Hoogmoed en kleineerzucht waren hem absoluut vreemd. Ik heb zelden een eenvoudiger man ontmoet. Daarom moet U me goed begrijpen, als ik zeg, dat Titus graag haantje de voorste speelde. Het woord, opdringerig' klinkt te profaan voor zijn heilige voortvarendheid, maar er was in zijn doen en laten toch iets, dat er in de verste verte op geleek. Titus had meer moeten blijven zitten, meer toeschouwer, luisteraar moeten zijn. Maar dat kon hij niet. Hij moest altijd zijn partijtje meeblazen, ook als een ander het wijsje beter kende. Zo is het wel eens voorgekomen, dat hij, met de beste bedoelingen van de wereld overigens, een collega nodeloos passeerde.” “Kunt U misschien een voorbeeld noemen, professor?” “Ja, dat kan ik zeker!” Professor

Gerard Brom streelde even zijn baard, raadpleegde zijn feilloos geheugen en noemde toen, correct volgens de tijdsorde, de drie voorvallen, die naar zijn mening in dit verband wel het welsprekendst zijn geweest: “In het voorjaar van 1933 heeft pater Titus bij gelegenheid van de Willem de Zwijgerherdenking in, De Vereniging' een feestrede gehouden, waarvoor niet hij, maar professor Cornelissen de aangewezen man was. In maart '36, toen de bisschop van Athene onze Universiteit met een bezoek vereerde, sprak hij in de grote aula over de betekenis, welke Griekenland voor ons land heeft gehad. Dat was zijn terrein niet. Dat had Drerup moeten doen. En dan die akelige senaatsvergadering in het begin van de bezettingstijd, waarbij de angstvallig ontweken Baader onverwachts tegenwoordig was. Toen heeft Titus ons in een moeilijk parket gebracht door geheel onnodig bij Baader op clementie voor onze Universiteit aan te dringen. Dat had hij moeten laten. Het was een misplaatste entreprise. - Maar voor alle duidelijkheid nog eens: hij bedoelde het goed; er was geen greintje verwaandheid of zelfzucht bij. Wij zijn er allen heilig van overtuigd, dat pater Titus deze dingen deed uit een vergeeflijke onbedachtzaamheid en met de zuivere mening om de katholieke zaak zo goed mogelijk te dienen.” Zijn deze bemerkingen op het collegiaal gedrag van pater Titus in overeenstemming met de feiten? Of heeft professor Brom de ernst van deze aangelegenheid wat erg zwaarwichtig bekeken? Geheel ongelijk heeft Brom zeker niet. Pater Titus nam graag een beslissend aandeel in alle zaken, waarin hij gemoeid werd of waarmede hij zich eigener beweging meende te mogen inlaten. Dat hebben ook zijn medebroeders en zijn medewerkers op niet-universitair terrein bij herhaling ondervonden. Zelf heeft hij meermalen gezegd, dat het hem als voorzitter, als initiatiefnemer of als uitvoerder moeite kostte een wezenlijk deel van de leiding aan anderen over te laten. Hij had ontegenzeglijk iets voortvarends over zich, dat hem wel eens belette zich tijdig op de rechtmatige mededinging van anderen te bezinnen.
Maar of Brandsma nu tweemaal achtereen “met de beste bedoelingen van de wereld” een collega gepasseerd heeft, die meer rechten had dan hij, is een vraag, waarover professor Brom zelf bij ander inzicht enigszins anders is gaan denken.
Op dinsdag 21 februari 1933 heeft pater Titus bij gelegenheid van de plechtige Willem de Zwijgerherdenking in de grote zaal van, De Vereniging' de Vader der Vaderlands gehuldigd in een rede, die fonkelde van temperatuur en geestdrift maar waarvoor sommige andersdenkenden zich volmaakt ongevoelig toonden. Zij waren van mening, dat de bruine monnik met zijn witte mantel en zijn religieus betoog een sfeer had geschapen, waarin degenen die voor een zakelijke huldiging van Oranje gekomen waren zich erg onbehaaglijk moesten gevoelen. Het organiserend comité werd ondubbelzinnig te verstaan gegeven, dat het zwaar in gebreke was gebleven. Het had een neutrale spreker moeten vragen, geen katholiek, en zeker geen uitgesproken katholiek als professor Brandsma, van wie men bezwaarlijk iets anders kon verwachten dan dat hij van de plechtige voor iedereen toegankelijke zitting een gezellig rooms onderonsje zou maken.
Of pater Titus zich werkelijk bezondigd heeft aan een eenzijdige belichting van de wat wisselvallige gelovige, die Oranje geweest is, lijkt een vraag, waarover men kan twisten, maar dat de malcontenten vooral tegenover het comité hun ontevredenheid luchtten, was formeel volkomen in orde. Het initiatief was namelijk van het Diets Studentenverbond uitgegaan, niet van de Universiteit noch van Brandsma. De academische senaat was er slechts zijdelings in betrokken en Brandsma, de toenmalige rector magnificus, had niets anders gedaan dan Ja gezegd, toen men hem was komen vragen of hij de feestrede zou willen houden. Van enige opdringerigheid is in dit verband niets gebleken en wie de altijd bereidvaardige Titus van een tekort aan bescheidenheid zou willen betichten, dient te bedenken, dat zijn rede, wat men verder ook van haar katholieke kleur moge zeggen, van een scherp inzicht en een grote belezenheid getuigde. Men moet toegeven, dat professor Brandsma drie jaar later op dinsdag 3 maart als feestredenaar heel wat minder beslagen voor de dag kwam. De grieks-katholieke bisschop van Athene Mgr. Gregorius Chalavazis bracht een bezoek aan Nijmegen en van die gelegenheid maakte de Universiteitsvereniging gebruik om onder auspiciën van het Apostolaat der Hereniging aan de professoren en de studenten der Carolina een feestavond aan te bieden. Brandsma hield de redevoering, waarin hij met veel vuur en iets te weinig vakmanschap de

vraag behandelde, wat Griekenland in de loop der tijden voor Nederland betekende. “Boeiend, maar niet diep,” was het oordeel van de meeste aanwezigen. “Ik heb gedaan wat ik meende te moeten doen,” verweerde Brandsma zich, er op wijzend dat men een onder praktische zorgen vergrijsd hoofd als dat van de Atheense Monseigneur niet nodeloos mocht vermoeien met wetenschappelijke diepzinnigheden van theologische, wijsgerige of taaltechnische aard. Brandsma stond in zijn recht, al had hij waarschijnlijk verstandiger gedaan met een minder ingewikkeld onderwerp te kiezen. Het was een feestvergadering, geen wetenschappelijke bijeenkomst. En men mag het de bestuurders van het Apostolaat der Hereniging en van de Nijmeegse Universiteitsvereniging niet kwalijk nemen, dat zij hun actiefste medelid de feestelijke Brandsma als gelegenheidsredenaar op het podium plaatsten. Wie had het anders moeten doen? Professor Drerup, zoals Brom opmerkte? Maar Drerup kwam daar hoegenaamd niet voor in aanmerking, want afgezien nog van de vraag of de schrandere maar weinig bezielende graecus wel voldoende belangstelling vermocht op te brengen voor het kerkelijk herenigingswerk, was het niet de Universiteit, die deze avond organiseerde, maar de Universiteitsvereniging in samenwerking met het Apostolaat. Professor de Waele misschien? Ook hij was lid van het hoofdbestuur der Hereniging en had als zodanig elders in den lande Mgr. Chalivazis al vele malen gehuldigd met een uitstekende causerie over het land en de godsdienst van Hellas. De Waele had de verzorging van de Nijmeegse feestavond echter met liefde aan zijn vriend en collega overgelaten, want die kon een dubbele rechtstitel doen gelden en beschikte voor het overige over de benijdenswaardige gave om binnen de vijf minuten de grootste zaal in stemming te brengen. Pater Titus werd uitdrukkelijk gevraagd; hij heeft zichzelf niet opgedrongen, niet eens aangeboden!
Tenslotte is daar dan als derde bewijsstuk tegen Brandsma's collegiaal maatgevoel, zijn gewraakt dialoog met professor Baader. Om de zin daarvan zuiver te kunnen verstaan, moet men iets afweten van de persoonlijke voorgeschiedenis, waaruit dit gesprek mogelijk is geworden. Tot aan de acht en twintigste februari 1941, de datum waarop de bewuste senaatsvergadering werd gehouden, had professor Theodor Baader onder al zijn Nijmeegse collega's geen betere vriend gehad dan “den vorzüglichsten Priester, den es überhaupt gibt,” pater Titus Brandsma. Die hielp hem wetenschappelijke contacten leggen, stond hem met raad en daad ter zijde en was zijn geestelijk adviseur tot in de intieme moeilijkheden van de huiselijke kring. Er zijn tijden geweest, waarin Baader veelvuldiger dan enig ander collega naar professor Brandsma kwam om zich in de ontroering van een gevoelige vriendschap te verlustigen. Baader kon in alle omstandigheden op Brandsma rekenen en Brandsma meende volledig op Baader te mogen vertrouwen. Zelfs toen, na de inval van de Germaanse legioenen, de politieke gedragingen van de Duitse hoogleraar een wat verdachte wending hadden genomen, bleef professor Brandsma van zijn vriend en collega het goede verwachten en het beste hopen, al kon hij voor diens vreemde handelwijze dan ook geen betere verontschuldiging vinden dan die, waaronder Laërtes de kwaadaardigheid van Hamlet's vermoedelijke ontrouw tegenover Ophelia voor zichzelf dacht te bedekken: “His will is not his own, for hè himself is subject to his birth”.
Op de genoemde vergadering heeft de senaat de ingekomen stukken afgehandeld zoals ze daar lagen, koel zakelijk en zonder de geringste zinspeling op de noodtoestand, waarin de Universiteit onverhoopt was komen te verkeren. Men wilde Baader, die men om begrijpelijke redenen niet had uitgenodigd en wiens onverwachte aanwezigheid de toch al zwakke geestdrift geheel lam legde, de kans onthouden om lucht te geven aan politieke gevoelens, die het rechtsgevoel der anderen alleen maar zouden kunnen kwetsen.
Professor Brandsma bezag de zaak voor de zoveelste maal weer eens van de optimistische kant. Hij kon zich Baader nog steeds niet als vijand voorstellen en meende daarom als zijn persoonlijke vriend met succes een beroep te kunnen doen op de edele neigingen van zijn hart: “Collega Baader, zou ik U, nu de verhoudingen tussen uw land en het onze zich zo radicaal in ons nadeel hebben gewijzigd, mogen verzoeken al het mogelijke aan te wenden om onze Universiteit, die toch ook de uwe is, voor de ergste gebeurlijkheden te bewaren?” Men kan zich voorstellen, dat Brandsma met deze toespraak z'n collega's de stuipen op het lijf heeft gejaagd. En Brom heeft gelijk, wanneer hij wijst op een

tactisch tekort: “Hij had ons die ergernis moeten besparen; hij had moeten blijven zitten.” Maar van een zinloze onderneming mag men hier toch niet spreken. Brandsma meende er zijn goede reden voor te hebben. Als iemand Baader tot betere gedachten zou kunnen brengen, dan was hij het. Het was niet de angst, die hem dreef, maar de moedige liefde voor de goede zaak. Brandsma sprak als vriend tot vriend, niet als kruipende dienaar tot zijn nieuwbakken principaal.
“Ik had al wel iets in deze richting vermoed,” zei professor Brom, toen hij van de volledige toedracht der feiten kennis nam, “trouwens aan de zuivere bedoelingen van pater Titus heb ik nooit getwijfeld. Alleen: ik blijf het betreuren, dat in het indrukwekkend geheel van de beminnelijke deugden, die zijn leven hebben gesierd, de voorzichtigheid zo weinig op de voorgrond is getreden.”

VRIJMOEDIGE VOORKEUR

Waarom Titus Brandsma reeds voor zijn benoeming tot hoogleraar de stichting van de katholieke Universiteit zo toejuichte en wat hij tot op de dag van zijn heengaan op wetenschappelijk en algemeen cultureel terrein van haar verwachtte, heeft hij tienmaal uitvoerig beschreven en honderd keer uitdrukkelijk gezegd. Er is van Amersfoort tot Delfzijl en van Franeker tot Enschedé in heel het Noorden van ons land geen plaats van enige betekenis of zijn krachtige stem heeft er van de kansel of van het podium de lof bezongen van de eigen katholieke Alma Mater, een eeuw geleden reeds door Le Sage ten Broek met aandrang van de hemel afgebeden als het zekere onderpand en het rijke toonbeeld van de vrije ontwikkeling der katholieke gedachte.
Echter: geen gelegenheidspredicatie en geen propagandaspeech, zelfs niet de belangwekkende rede waarin hij op dinsdag 4 september '34 de Utrechtenaren in hun jaarbeursgebouw opwekte tot “Meer besef van de betekenis onzer rooms-katholieke Universiteit,” kon zijn inzichten in de eigen doelstellingen van de Nijmeegse hogeschool zo zuiver vertolken als de rustige en bezonken voordracht, waarmede hij op zaterdag 15 november '30 bij gelegenheid van de Sint Augustinusherdenking te Nijmegen de grote kerkvader huldigde als het welsprekend beeld van de veelzijdige vruchtbare katholieke Universiteit.
“Allen die dimmen, die climmen in vijf puncten,” zo begon Brandsma met een citaat uit een anoniem middeleeuws traktaatje zijn vloeiend betoog.[32]
Augustinus heeft zijn levensopgang volbracht langs de vijf banen, die voor de kortzichtige en zelfzuchtige mens de enige weg zijn om tot de zekerheid van het in God geborgen bewustzijn te geraken. Hij is begonnen met tastend naar veiligheid te zoeken. De walging van het leven, dat zich aan zichzelf verzadigt, werd hem tot een zuiverende kwelling en de kommernis om de mensengeest, die in schijn en leugen ten onder dreigt te gaan, wekte in hem de heilige drift naar verlossing door de waarheid. Een nostalgie naar wat reële zin en inhoud heeft was de eerste schrede op zijn weg naar de volle vrijheid van geest en zinnen.
Onze Universiteit behoeft de levensgang niet in te zetten met walging en zelfverwijt, maar zij kan zich om te beginnen met Augustinus vrij maken van alle zelfzucht en eigenwaan en de waarheid zoeken om der waarheid wille. “Gelijk Augustinus zijn klooster met zichzelf verplaatste, zo trok indertijd de Academia Palatina met keizer Karel mee van Palts tot Palts en zal ze ook in Nijmegen haar zetel hebben gehad. Nu moge de Keizer Karel Universiteit een dertigtal hoogleraren en enige honderden studenten hebben samengebracht, wier taak het is in vereniging met elkander de wetenschap te dienen, ons werk zou zijn mooie kant verliezen, indien het niet geschiedde uit liefde tot de waarheid. . . . Wij mogen op dit feest van Augustinus wel een ogenblik indrinken de vreugde, die hij in de beoefening van de wetenschap genoot, opdat vreugde ons in onze levenstaak vergezelle, van hem lerend de hartstocht en de zucht naar het recht ter zijde te stellen om enkel en alleen de waarheid te zoeken om haarzelfs wille.”

[32] „De heilige Augustinus als beeld van onze Universiteit".

Om zich uit de knellende banden van een egocentrisch en zelfverzekerd bestaan vrij te kunnen maken, had Augustinus moker en breekijzer nodig. Maar hij heeft ook de troffel en het penseel gehanteerd. De strijdbare apologeet, die zich zo overtuigend van zijn vroegere dwalingen distantieerde, is de grootste wijsgeer en dogmaticus van het patristisch tijdvak geworden. Wat hem het sterkst boeide, was de blijvende waarde van de dingen, niet de acute bevrediging, die de overwinning op een tegenstander tot een wellust maakt. “Wij, die onze Universiteit wel eens teveel zien als een vorm van verweer en verdediging, maken de vragen te weinig los van onze tijd. Wij richten ons tot deze of gene, die op dit ogenblik aan het woord is, en we vergeten, dat na hem anderen zullen spreken. Als wij de vraag in het hart grijpen, geven we allen antwoord. Bovendien ontneemt het aan de studie het bestrijdend, vijandelijk karakter, de zucht om een tegenstander te verslaan. Wij hebben wel iets beters te doen!” Wat in de persoon van Sint Augustinus wel het meest opvalt, is zijn universele beslagenheid en zijn eerlijke belangstelling voor alles wat waar en goed is. Hij was biblist, dogmaticus, moralist, rechtsgeleerde, geschiedvorser, letterkundige, kunstminnaar, asceet en zielzorger. Al zijn gedachten, ook de meest abstracte, hadden levensvatbaarheid, omdat zij bevrucht waren door de beroering met het bloedwarme hart. “Ik zou durven zeggen, dat de viering en de huldiging van Sint Augustinus in deze tijd van bijzondere opbloei van de thomistische wijsbegeerte providentieel mag worden geacht om deze richting voor te ver gaande abstractie, absolutisme en hyperintellectualisme te behoeden .... Augustinus rijst voor ons op als een levende Universiteit, toegerust met evenzovele schitterende vermogens als deze wetenschappen omvat.” De alzijdige belangstelling van Augustinus voor de dingen van deze wereld en van dit leven steunde duidelijk op het fundamentele, door en door katholieke inzicht, dat er op het ondermaanse geen werkelijkheid bestaat of zij is betrekkelijk, afhankelijk van de overige realiteiten en geordend op de allerhoogste. “De heilige Augustinus is vol verrukking over de doelmatigheid der dingen, hun strekking en hun waarde voor het geheel in het plan Gods. De zuiver intellectualistische, eenzijdig abstracte beschouwing van het ding, zoals het in zichzelf is, kan hem niet blijvend vasthouden; zijn aandacht reikt verder en hij gaat het ding zien in verband met de grote wereldorde, dus meer in zijn relatieve dan in zijn absolute eigenschappen. . . In deze tijd van specialisatie en abstractie, waarin men de eenheid van wereldbeschouwing met versnippering bedreigt, moge ik hier ter plaatse, waar dit gevaar uit de aard der zaak niet het geringst is, op de heilige Augustinus wijzen als de ziener van het ding in zijn betrekkingen, de relativiteit in de ware zin des woords.” Tenslotte - en dit stempelt de kerkvader tot de bij uitstek katholieke denker - is Augustinus “ons een voorbeeld, hoe de levendige Godsgedachte ons tot een veel sterkere synthese moet dwingen dan zovelen, voor wie in de wetenschap God niet of nauwelijks meer bestaat.” Iemand kan zijn brein gevuld hebben met de kennis van alle mogelijke wetenswaardigheden, en de feitelijke rangschikking van de ontelbare ontische en logische waarheden voor een waanzinnig bestel houden. Zolang in het bonte panorama van de encyclopedische wetenschappen het allesbeheersende en alles leidende Godsbeeld ontbreekt, moet de kosmos een onbegrepen en bruut gegeven blijven en kan men het leven niet hoger waarderen dan als een tamme berusting in het onontkoombaar lot, of als de genieting van een gedeeltelijk genot, dat even ras vervliegt als het is komen opdoemen. Alleen God kan de existentie van alle dingen aanvaardbaar maken, Hij is de laatste zin van alle leven en van alle kennis. Deze theonomie in het licht te stellen is volgens Brandsma het voornaamste doel van onze katholieke Universiteit. Zij heeft tot taak de volledig katholieke mens te vormen. Als instelling van hoger onderwijs moet zij in hoofdzaak het verstand dienen, maar niet met veronachtzaming van de belangen van het hart. En wanneer zij doet wat onvermijdelijk is en het studieprogram baseert op de indeling van heel het menselijk weten volgens vakken en faculteiten, dan zal zij toch krachtens haar katholieke naam verplicht zijn aan haar alumni duidelijk te maken, dat ook de speciale, zogenaamd neutrale wetenschappen als de rechtsfilosofie, het Sanskriet en de cultuurgeschiedenis der Hellenen een religieuze waarde vertegenwoordigen. Al wat het menselijk vernuft uit de wisselende stroom der onderscheiden verschijningsvormen aan eeuwige wetten weet op te diepen, vindt zijn laatste

bestaansgrond in de verstandige en liefdevolle plannen van Degene, die de bron is van alle waarheid en wijsheid.

Men heeft Brandsma's visie op het totaalbeeld van de katholiekuniversitaire doelstellingen doorgaans hooglijk geprezen, ook al kon men het met zijn inzicht in het onderdeel niet altijd eens zijn. Was zijn oordeel dikwijls niet te gemakkelijk en deed hij niet, of een goede opzet ook onder de moeilijkste omstandigheden onweerstaanbaar moet kunnen slagen? Een eigenzinnig doorzetter was hij niet, een dweper nog veel minder, maar zijn duizenderlei bezorgdheid en zijn rusteloze ijver voor de goede zaak van de Carolina hebben, zoals sommigen menen, wel eens het karakter aangenomen van een heilig fanatisme, een soort van katholieke bezetenheid, die hem er toe dreef zich rechtstreeks met alle zorgen van de universitaire gemeenschap in te laten, zonder daarbij altijd de vereiste techniek onder de knie te hebben of de bedachtzame tactiek te betrachten. Die Brandsma goed gekend hebben, weten met welk een zuivere liefde hij plannen beraamde en voor zijn mening vocht. Daar was geen greintje verwatenheid bij. Hij gaf zich even gemakkelijk aan de betere mening van de derde assistent-bibliothecaris als aan de gezagvolle beslissing van Sint Radboud gewonnen. “Arrogant is hij helemaal niet”, zei professor Kreling, “maar als er op universitair gebied iets ondernomen wordt, wil hij er bij zijn. Hij legt zich gemakkelijk bij het oordeel van anderen neer, maar eerst nadat hij zijn eigen inzichten naar voren heeft mogen brengen. Natuurlijk krijgt hij niet altijd zijn zin en ik betwijfel sterk, of hij daarop gesteld zou zijn; daarvoor is hij te eerlijk van overtuiging en te ruim van opvatting. Maar aan zijn beminnelijk enthousiasme heeft onze Universiteit veel nieuwe vormen te danken, waar zij hem altijd dankbaar voor moet blijven. Zo iemand als pater Titus is met geen goud te betalen. We hebben hem nodig om jong te blijven en de vaart er in te houden.” Aan jeugdig elan heeft het Brandsma nooit ontbroken. Het was geen kortstondig vuurwerk, geen geestdrift, die onder de eerste reactie bezwijkt, maar een, die tot het laatste kansje toe fervent blijft en onmiddellijk van koers verandert als ze op de rechte weg een onneembare hindernis ontmoet. Dat hebben de heren van Sint Radboud, de curatoren en de hoogleraren bij herhaling kunnen ervaren. Zo toonde Brandsma bijvoorbeeld een indringende belangstelling voor de behuizing, waarin het universitaire gezin werd ondergebracht. Voor zichzelf was hij met het minste tevreden. Iedereen wist tenslotte, dat hij maar een eenvoudige bedelmonnik was, en moest het daarom billijken, dat zijn pij er wat povertjes uitzag en dat zijn hoed scheef stond onder het aanhoudend geweld van de vriendengroet. Maar de Universiteit, de trots van katholiek Nederland, mocht er niet schamel uitzien. Zij moest een voornaam voorkomen hebben; dat was zij aan haar stand verplicht. Nu waren de gebouwen, waarover de Catholica bij haar stichting in 1923 de beschikking kreeg, geen overtuigend symbool van de geestelijke adel, die zij herbergde. De vlotte villa aan het Keizer Karelplein kon er mee door, al leende het kostbare pand zich niet tot de uitbreiding, waaraan de Universiteit mettertijd behoefte zou gaan gevoelen. Maar de bibliotheek, de leeszaal en de instituten, waarvan de onkosten alleen reeds door aankoop en verbouwing meer dan twee ton hadden bedragen, waren ergens aan de Waalkant zielig weggeborgen in de benauwde driehoek tussen de Snijderstraat, de Platemakerstraat en de Muchterstraat. Het is er nooit prettig werken geweest. Wanneer je van het hoofdgebouw uit, na de weidse Molenstraat, de gezellige Broerstraat en het wat droefgeestige kromme gasje, de toegang tot de uitleen gevonden had en langs vele vermoeiende kronkelgangetjes ten langen leste in het professorenzaaltje of in de instituutskamer belandde, bekroop je onwillekeurig het gevoel, dat het voorlopig met je vrijheid gedaan was. Professor Brandsma heeft het van het begin af betreurd, dat de katholieke Universiteit reeds bij haar geboorte lijdende was aan beklemming op de borst. Hij begreep echter, dat de vroedkundigen alles gedaan hadden om van het kind te maken wat er van te maken was, en legde zich daarom gemakkelijk bij de barre feiten neer. Wat ga je met de prachtigste idealen beginnen, als de bittere noodzaak je dwingt er van af te zien?
Maar in het voorjaar van 1927 dreigde er in Nijmegen iets onherstelbaars te gebeuren. Zo althans heeft professor Brandsma het gezien. Het was in de kringen van de professoren al maandenlang bekend, dat de Sint Radboudstichting nieuwe verbouwingsplannen koesterde. Door aankoop

eigenares geworden van enige percelen om en bij de Universiteitsbibliotheek had zij zich reeds een duidelijke voorstelling gevormd van wat het worden moest. De academische senaat had daar zonder veel bezwaar nota van genomen; het daar aanwezige complex was immers een te bekrompen onderdak voor de instituten en wat daarmede samenhangt.
Toen het in de laatste week van februari de professoren echter plotseling bleek, dat de verbouwingssom niet minder dan 200.000 gulden zou moeten bedragen, was het professor Brandsma, die als eerste meende met een vrijmoedig initiatief voor de dag te mogen komen. Onverwijld toog hij met collega Slijpen naar Utrecht om opschorting van de inmiddels uitgeschreven aanbesteding te verkrijgen, hetgeen hem gelukte. Daags daarop was hij bij rector magnificus Mulder voor de bijeenroeping van een buitengewone spoedeisende senaatsvergadering ter bespreking van de vraag, “of het niet beter zoude zijn de Sint Radboudstichting te verzoeken af te zien van de zeer kostbare ontworpen verbouwing van de aangekochte panden bij de Universiteitsbibliotheek en liever de bouw ter hand te nemen van een nieuw gebouw op het Julianaplein”.
De vergadering van de senaat werd op korte termijn vastgesteld en in een oriënterend rondschrijven aan zijn collega's legde pater Titus uit, dat hij zich natuurlijk geen vreemde rechten wilde aanmatigen en met zijn voorstel niet de minste kritiek bedoelde op de wijze, waarop tot heden vrij dure panden werden aangekocht, omgebouwd en ingericht. “Zonder dat zou de Universiteit er misschien nog niet zijn geweest. Alleen zou door de thans ontworpen kostbare verbouwing bestendigd worden wat slechts een voorlopig karakter moest hebben.” Wat er nu staat, heeft al ruim 200.000 gekost; wat er bij komt, zal nog eens datzelfde bedrag vragen. Dat is bij elkaar al meer dan vier ton, becijferde Brandsma, en met dat al blijven we daar in de oude benedenstad toch maar een armtierig bestaan leiden en dreigt ons verdrongen complex een chronisch geval te worden. In minder dan geen tijd had hij Amsterdam en Utrecht bezocht, vanwaar hij terugkeerde met een aktetas vol architectonische gegevens over de ligging en de structuur van de academische gebouwen. Twee dagen lang is hij daarna op zijn werkkamer aan de Kronenburgersingel aan het toveren geweest met geheimzinnige formules, grafische voorstellingen, cijfers, rechten en krommen, en reeds op woensdag 2 maart kwam hij met een gloednieuw, goed getekend en breed omschreven plan voor de dag. Het moet er vroeg of laat toch van komen - vond pater Titus -, waarom zouden we dan maar niet onmiddellijk beginnen? De gemeente Nijmegen heeft ons in bewonderenswaardige offervaardigheid een van de mooiste pleinen van de stad ter beschikking gesteld. Als Sint Radboud de gebouwen aan de Waalkant verkoopt en het geld, dat zij voor de verbouwing bestemde, voor het Julianaplein voteert, zijn we van alle narigheid af. Laten we dus beginnen.
De toelichting op het plan was wel in staat om de collega's, wier hoofden zo dikwijls schudden over zoveel ongeriefelijkheid aan de Snijderstraat, in een prettige stemming te brengen: “Gedacht is aan een gebouw, dat de gehele Universiteit omvat en voor het ogenblik slechts het nodige geeft op een wijze, dat het naar alle zijden kan worden uitgebreid, terwijl daar eventueel ook enige gebouwen van de vierde en de vijfde faculteit aan kunnen worden toegevoegd. Het terrein is hellend, zodat aan de Bijleveldsingel het gebouw hoger uit de grond rijst dan aan de Waldeck-Pyrmontsingel. Gelijkvloers is de bibliotheek gedacht, welke uitkomt aan de Bijleveldsingel, waar deze betrekkelijk lage verdieping de hoogste ramen en een aanzienlijke ingang kan hebben. In het midden van het gehele gebouw komt in kruisvorm het magazijn, waarvan echter voorlopig slechts twee armen behoeven te worden gebouwd. Dit magazijn zou dan reeds een half miljoen boeken kunnen bevatten, terwijl het zonder aanzienlijke kosten aanzienlijk kan worden uitgebreid. Rondom dit magazijn liggen onder de gehele Universiteit, en derhalve ook van de hoofdingang te bereiken, de dienstruimten voor de bibliotheek. Deze is aldus, hoewel allernauwst met de Universiteit verbonden, geheel zelfstandig. Boven het magazijn komen aan de zijde van de Bijleveldsingel de leeszaal en haar nevenzalen, aan de zijde van de Waldeck Pyrmontsingel het instituutsgebouw met de koppen samen. De verbinding tussen de beide gebouwen is tevens de plaats, waar met liftjes de boeken zowel voor de leeszaal als voor de instituten uit het magazijn worden gedistribueerd. De instituten zijn op die wijze geheel zelfstandig en vormen een eigen instituutsvleugel met een eigen ingang aan de Waldeck

Pyrmontsingel. Op dezelfde hoogte, waarop de leeszaal en de instituutsvleugel liggen, komen eventueel in het aan het Julianaplein liggend hoofdgebouw de collegezalen. Dit hoofdgebouw heeft boven de collegezalen nog een verdieping, waarop de in de regel niet voor de studenten toegankelijke administratievertrekken en officiële Universiteitslokalen liggen voor de senaat, de faculteiten, de rector, de curatoren enzovoort. Deze verdieping zou dan natuurlijk met een lift te bereiken moeten zijn. In het midden is een aula gedacht, recht tegenover de hoofdingang." [33]
Professor Brandsma had de zaak goed bekeken. Er was in heel het corpus academicum geen onderdeel, dat aan zijn aandacht ontsnapte. "Waar haalt hij het in vredesnaam vandaan?" vroeg collega Slijpen zich af. "Als het niet zo fraai was, zou ik zeggen: het kan iets worden!" De academische senaat kon met enig voorbehoud het plan-Brandsma wel aanvaardbaar noemen. De classici van de litteraire faculteit, Drerup, Schrijnen, Slijpen, Spoorman en Steffes, stelden enige noodzakelijke wijzigingen voor in verband met de onderlinge schikking van de aula, de leeszaal, de instituten en de collegezalen; voor het overige verklaarden zij zich geheel eens met de projectie van de nieuwbouw, "met name wat betreft: het oprichten van een gebouw, dat hoofdgebouw, bibliotheek en instituten omvat; het aanbrengen van bibliotheekmagazijnen in het souterrain over de gehele oppervlakte van het gebouw, het ontwerpen van een aula, enzovoort." Om zijn collega's terwille te zijn heeft professor Brandsma aan de oorspronkelijke plannen veel geschaafd en gewreven met als resultaat, dat hij als lid van de gecombineerde commissie van onderzoek een door de Haarlemse architect van Oyen ontworpen schets mocht verdedigen, welke, tot het mogelijkst minimum teruggebracht, aan de Sint Radboudstichting nog altijd een offer van 500.000 gulden in het vooruitzicht stelde. Daar ging Sint Radboud niet op in. De stichting was van mening, dat professor Brandsma misschien een goed architect maar in ieder geval een slecht rekenmeester was, en liet in augustus de verbouwing van de bestaande instituten aanbesteden. Toen de rector magnificus, zelf een ijverig voorstander van het plan-Brandsma, de verliezer kwam condoleren, antwoordde Titus: "Het is toch wel erg moeilijk om een zaak van alle kanten tegelijk te bekijken. Maar dit is zeker: ik heb er mee geleerd. Dat het zo gelopen is, vind ik voor óns wel een beetje spijtig, maar voor mezelf is het heel goed." Hij kwam gemakkelijk over de tegenslag heen en beriep zich voor hen, die de loop der dingen meenden te moeten betreuren, op de wijze beschikking van de goddelijke Voorzienigheid, wier beleid altijd te loven is. Wrok tegen zijn wederstrevers en mismoedigheid om veel vergeefse energie lagen niet in de aard van de blijmoedige religieus, wiens eeuwige glimlach wel zwaardere beproevingen heeft doorstaan dan deze. Brandsma was de mislukking van zijn met zoveel kracht en zwier ondernomen pogingen spoedig vergeten. Toen hij in september 1933 als de scheidende rector magnificus het tweede lustrum van de Universiteit mocht uitluiden met een overdrachtsrede, die verantwoording moest geven over de belangrijkste facta et gesta uit de jeugdgeschiedenis der Catholica, kwam hij onwillekeurig ook over de instituten te spreken. Men kan zich moeilijk voorstellen, hoe zijn verslag van de veelbesproken bouwpolitiek van Sint Radboud eerlijker en objectiever had kunnen zijn.
"Ik richt mijn blik naar de Platemakerstraat en de Snijderstraat, waar in de loop der tien jaren een verscholen maar niettemin betekenende groei van het universitaire leven is waar te nemen geweest. Men moge met velen betreuren, dat niet een andere bouwpolitiek is gevolgd en dat de brandpunten van het universitaire leven daar in die twee straten zijn weggestopt tot nadeel voor een gemakkelijke verdere ontwikkeling, maar vooreerst is het duidelijk, dat in een zo moeilijke en gecompliceerde zaak verschil van inzicht verwacht moest worden, en zijn de besluiten te eerbiedigen, waarin een andere zienswijze werd gevolgd, met erkenning van veel goeds ook daarin gelegen, en vervolgens liggen de groei en de bloei van de Universiteit allerminst op de eerste plaats gewaarborgd in een groot, representatief en allesomvattend gebouw. Dat hebben we aan de Platemakerstraat en de

[33] Uit de toelichting, welke 2 maart aan al de Nijmeegse collega's werd toegezonden.

Snijderstraat reeds duidelijk kunnen zien. Hier is, voor het oog verscholen, de Universiteit gegroeid en met reuzenschreden vooruitgegaan." [34]
Tot de ontwikkeling van het universitaire leven tussen de vervallen bouwsels in de benedenstad heeft Brandsma zelf in hoge mate bijgedragen. Met collega Brom was hij wel de trouwste bezoeker van de instituten. Als hij, groetend naar links en naar rechts, bij van Dijk en Witte schuin de markt overstak, kwam hij alleen maar dagelijkse bekenden tegen en conciërge van Valkenburg behoefde niet eens van zijn naai- en plakwerk op te kijken om te weten, welke professor zo haastig aan het loketraam voorbijsnelde. Het gebeurde maar zelden, dat Brandsma verstek liet gaan. Hoe het mogelijk was, begreep niemand, maar van dezelfde dag, waarop hij in Den Haag bij de minister van Onderwijs op audiëntie was, in Maastricht een wetenschappelijke voordracht hield of in Leeuwarden met de voormannen van Frisia Catholica confereerde, wist hij de nodige tijd af te nemen om in het instituut voor de Nederlandse Mystiek nog het een en ander te beredderen. Dit zaaltje is gaandeweg het toonbeeld geworden van zijn beweeglijke, breedgeoefende en ordelijke geest. Mede door de bekwame zorgen van zijn assistenten, de dames Rooswinkel en Feugen, is het in enkele jaren tijds van een rommelige bergzolder omgetoverd in een geriefelijk studeervertrek, waar de minnaar van het mystieke leven verrassend veel historische documenten over het geestelijk leven in Nederland binnen een overzichtelijk systeem vindt bijeengebracht. Brandsma, de instituutsdirecteur - en in '39 de voorzitter van de instituutsdirecteuren - had alle reden om trots te zijn op zijn "hoekje' en mocht de collega's en de studenten, die nog naar de eenvoudigste en prettigste vorm van academische zelfstudie zoekende waren, gerust uitnodigen om op kamer M "achterin-boven" eens te komen kijken, hoe hij het deed.
Professor Brandsma heeft voor de universitaire gemeenschap nog iets anders gedaan dan alleen maar pleiten voor de nieuwbouw en aantrekkelijke orde scheppen in het zaaltje voor de Nederlandse Mystiek. Waar zich de kans voordeed om in de wetenschappelijke vorming van de hope des vaderlands enige verbetering aan te brengen, stond hij op de brug. En als met name het academisch statuut van 1922 dringend om herziening vroeg, nam de beroepsorganisator een doorgaans beslissend aandeel in de moeilijke werkzaamheden van de nieuwe reglementering.
Zo had de Nijmeegse Universiteit bijvoorbeeld zonder veel commentaar van haar ervaren oudere zusjes de inrichting van de filosofische studies overgenomen en waren ook voor haar de examens in de wijsbegeerte een luxueus compromis gebleven, omdat de filosofie haar schone naam gaf aan een academische vorming, die alles met praktijkvakken en weinig met de kunst van het diepzinnig peinzen te maken had. Deze verordening leek meer uit nood dan uit spontane bezieling geboren. De economische vooruitzichten van de jeugdige filosoof zijn in het maatschappelijk bestel van ons vaderland zo mogelijk nog somberder dan die van de jonge volbloedkunstenaar. Wie aan een Nederlandse Universiteit wijsbegeerte studeert en zich niet de luxe van een pleiziervak kan permitteren, moet zijn financiële zekerheid wel zoeken in bijvakken, die de kost opleveren. Pater Titus was niet blind voor de dwang van deze omstandigheden, maar vond, dat er door de wederinstelling van het kandidaats voor de wijsbegeerte nog wel iets te redden viel. Deze overtuiging was voor hem voldoende om zich met hart en ziel tot de verwerkelijking van het bereikbare in te spannen. Hij raadpleegde zijn collega's in Nijmegen, overlegde met zijn ambtgenoten aan de overige Nederlandse Universiteiten en wist Beysens, Roels, Gunning, Ovink, de Sopper, Casimir en Kohnstamm gemakkelijk voor zijn opvatting te winnen. Spoorstraat 26 had maandenlang veel weg van een landelijk administratiekantoor. De klanten kwamen af en aan en directeur Brandsma verzond in alle windrichtingen briefkaarten, brieven en aangetekende stukken. Op zijn beurt ontving hij van overal hele en halve antwoorden, die hij op zijn bureautafel keurig sorteerde onder de hoofden "Regering", "Radboudstichting", "Curatorium", "Faculteit", "Amsterdam I", "Amsterdam II", "Groningen", "Leiden" en "Utrecht". Wat hij beoogde, kreeg hij gedaan. Het afzonderlijk kandidaatsexamen in de wijsbegeerte kwam er in '26 door en een zakelijke,

[34] „De katholieke Universiteit", overdrachtsrede van 18 september '33, blz. 30.

vlotgeschreven brochure deed de rest om voor de metafysiek aangelegde jongeren uiteen te zetten, dat zij voortaan in Nijmegen filosofie konden studeren, zonder tot de hongersnood gedoemd te zijn.[35] Ideaal was de stand intussen nog niet. Het bleef tenslotte bij een minnelijke schikking tussen vlees en vis en er is van de wijsgerige studie in Nijmegen niet dat terecht gekomen, wat Brandsma er zich van had voorgesteld. “Zijn verwachting, dat velen dit kandidaatsexamen als uitgangspunt zouden nemen voor een doctoraal in de reeds bij het kandidaats gekozen bijvakken, om daarin onderwijsbevoegdheid te verkrijgen, is slechts in weinige gevallen in vervulling gegaan, bijvoorbeeld voor een paar doctoraalexamens in de Nederlandse taal- en letterkunde en een klein getal doctoraalexamens in de wijsbegeerte met als hoofdvak de experimentele psychologie.” [36] Ook in zijn gewijzigde vorm liet het academisch statuut nog het een en ander te wensen over.
Maar Brandsma zou Brandsma niet zijn geweest, indien hij zich bij de pakken had neergezet, overwegend dat het een zondig vergrijp tegen de natuur moet wezen, zijn krachten in te spannen voor een zaak die op z'n hoogst een voorlopige bevrediging kan schenken. “Wie niets doet, maakt helemaal geen kans,” dacht hij, en opnieuw zette hij zich aan het werk om de beste oplossing te vinden. Met een indringende belangstelling volgde hij alles wat er in Nijmegen en elders ondernomen werd om voor de wijsgerige bijvakken een academische opleiding en een praktische taak te verzekeren. Hij kwam op de Amersfoortse vergadering over de instelling van een acte “pedagogiek” met zeer oorspronkelijke ideeën voor de dag en bleef sindsdien vurig pleiten voor de academische vorming van leraren, die mét de nodige vakbekwaamheid ook in voldoende mate het praktisch inzicht bezitten in de moeilijke psyche van de studerende jeugd. De encyclopedische plaats van de empirische psychologie in het raam van het universitair onderwijs aan de hogescholen in Nederland en de inrichting van de theologisch-maatschappelijke Afdeling als een zuiver Nijmeegse aangelegenheid hadden al evenzeer zijn geboeide aandacht. Er ontging hem maar weinig van al wat er tussen de beide wereldoorlogen in ons vaderland over de structuur van de academische studies te doen is geweest. Maar zijn ijverigste zorgen zijn immer uitgegaan naar de opbouw van de universitaire cursus in de filosofie. Daarvoor bleef hij tot het laatste toe op verbetering aandringen, zonder dat hem het nu bepaald wenselijk voorkwam de wijsgerige propedeuse voor alle faculteiten verplichtend te stellen.

De Nijmeegse Universiteit was nog geen jaar oud, toen professor Brandsma voor zijn collega's de eerste proeve van zijn organisatorisch talent aflegde. Op een goede dag was in de senaat de vraag geopperd, of er niets te zeggen was voor een serie-uitgave van wetenschappelijke monografieën onder leiding van het corps der professoren. “Wie acht zich geroepen om in deze zaak de eerste leiding te nemen?” had de voorzitter gevraagd en de geprononceerde practicus had onmiddellijk zijn vinger opgestoken en gezegd: “Mag ik het eens proberen?” Hij stelde in enkele dagen - alweer: in enkele dagen - een gedetailleerd schema op voor wat hij noemde: “Nijmeegse Studiën en Teksten”. Het was bedoeld als een voorlopig plan, waaraan zijn collega's naar hartenlust zouden mogen schaven, maar dat er nu eenmaal moest zijn om de actie in deze richting op gang te brengen. Geen enkel onderdeel van de zo ingewikkelde uitgeverskunst was onbelicht gebleven en professor Mulder, die bij acclamatie als advocaat van de duivel was aangewezen, kon na langdurige en diepzinnige overdenkingen tegen het breedgetekende en zwaarbecijferde plan geen sterkere bezwaren inbrengen dan die van de te gemakkelijke censuur en van een vermoedelijk tekort aan publicistische inspiraties. Organiseren deed pater Titus graag. Het liefst binnen het kader van de universitaire gemeenschap. Wat hij na de historische Silvesterdag 1926, waarop hij met Slijpen het leeuwenaandeel nam in de glorieuze ontvangst van de Chinese bisschoppen Philippus Tchao en Aloysius Tch'en aan intochten en ommegangen, meetings en congressen, herdenkingsplechtigheden en feestavonden heeft uitgedacht, geregeld en geleid, grenst aan het ongelofelijke. In Nijmegen was hij jarenlang de

[35] „De studie van de wijsbegeerte aan de R.K. Universiteit in verband met de wederinstelling van het candidaatsexamen in de wijsbegeerte", Nijmegen '26. Zie ook het Jaarboek der R.K. Universiteit te Nijmegen '25-'26, blz. 78-86.
[36] Van Ginneken, Gedachtenisrede, blz. 2.

dirigent van het feestvierend Christendom, de impresario van zo goed als alle jubilante manifestaties van het katholieke beschavingsleven, die van Universiteitswege of althans met medewerking van de academische senaat op touw werden gezet. Het ging hem uitstekend af en er was maar weinig, dat aan zijn initiatief of keurend oog ontsnapte. Hij mat de lengte van de straten en de breedte van de banen, die daarop moesten worden uitgezet, zocht passende teksten, anagrammen en symbolische voorstellingen voor de praalwagens en de spandoeken en ontwierp kleurige klederdrachten voor de middeleeuwse schildknapen en voor de onpersoonlijke zinnebeelden, waarin de leerlingen van Mater Dei werden omgetoverd. Professor Brandsma verzorgde de dingen tot in de puntjes. Als mijnheer Jansen, de cameraman van de Nederlandse Filmmaatschappij nu maar op zijn post was geweest, dan had het filmminnend publiek vele schone uren kunnen beleven aan een aantal stichtende en allergenoeglijkste rolprenten over de wijze, waarop onze katholieke Universiteitsstad haar religieuze feesten weet te vieren. Alleen de inleiding over de producers zou wat eentonig uitgevallen zijn. Zoiets als: “Algemene leiding: Titus Brandsma - Artistiek toezicht: Charles Estourgie - Draaiboek: Titus Brandsma - Spelleiding: Titus Brandsma - Muzikale leiding: Simon Terpstra en Remi Schelstraete - Decors: Titus Brandsma - Kostuums: Titus Brandsma - Aan de camera: Jansen.”
De levensvreugde van pater Titus was een vreugde om de liefde Gods, die zich in de gedragingen der mensen manifesteert. Zij strekte zich uit over al de openbaringen van de genade in de verrichtingen van 's mensen geest en handen. Of deze nu in Amsterdam, Ter Apel of Nijmegen om zijn aandacht vroegen, was voor hem volkomen om het even. Met allen, die te juichen hadden, juichte hij mee en het leek wel, of hij geen inniger genoegen kende dan die van het officiële felicitatiebezoek, waarbij hij als vertegenwoordiger van de Nijmeegse Universiteit mocht delen in de jubel van anderen. Dat begon al toen hij nauwelijks een maand de professorale toga droeg. Op de Sint Thomasfeesten, die de Dominicanen van Zwolle in september '23 organiseerden, was met Hoogveld, Roels, de Langen Wendels, Jansen, Kors en Molkenboer ook Brandsma van de partij. Hij speechte, lachte en genoot alsof het zijn eigen feest was. “Pater Titus kon zo echt en hartelijk met anderen medeleven,” zei professor Hoogveld eens in een onderhoud over de mogelijkheden om iets voor de gevangene van Amersfoort te doen. “Dat heb ik voor de eerste keer in Zwolle gemerkt. Op het feest van Sint Thomas was hij de gelukkigste van allen.” Het aantal representatieve visites, dat hij nadien buiten Nijmegen heeft afgelegd, moet wel in de honderd belopen. Alleen reeds in het cursusjaar 1932-'33, het jaar van zijn rectoraat, is hij er achttien keer op uitgetrokken om in naam van de katholieke Universiteit zijn gelukwensen aan te bieden en mee te jubelen. Zijn drievoudig bezoek aan Amsterdam en zijn reis naar Milaan en Rome vormden in dit verband wel de hoogtepunten. In onze hoofdstad waren het achtereenvolgens de ingebruikneming van de natuur- en scheikundige laboratoria van de Vrije Universiteit, de nationale Willem de Zwijgerherdenking in het Concertgebouw en het stadionfeest bij gelegenheid van koningin Wilhelmina's vijf en dertigjarig regeringsjubilé, die hem tot deelneming uitnodigden. In Rome mocht hij aan Zijne Heiligheid de Paus verslag uitbrengen over de lotgevallen van onze Alma Mater en op 8 december '32 riep de stad van Sint Ambrosius hem een hartelijk welkom toe, omdat de Heilig Hart Universiteit, slechts drie jaar ouder dan haar Nijmeegse zusje, aan haar vreugde over de nieuwe en ruime behuizing in het aloude Sant Ambrogioklooster een mondiale uiting wilde geven. “Ik mag wel zeggen,” aldus memoreerde professor Brandsma dit feit in zijn overdrachtsrede, “dat naast gevoelens van oprechte deelname in de vreugde ook gevoelens van stille benijding in mij opkwamen en dat ik met veel bewondering, niet slechts voor de materiële inrichting maar ook voor hetgeen daar in en voor de Universiteit gedaan wordt, uit Milaan ben teruggekeerd.” [37]
Als iemand professor Brandsma er opmerkzaam op maakte, dat de door hem georganiseerde in- en uittochten, hoe verdienstelijk en indrukwekkend op zichzelf ook, voor het eigenlijke doel van de Universiteit tenslotte maar van zeer ondergeschikte betekenis waren, kreeg hij ten antwoord, dat men het ene kon doen zonder het andere te laten. Het katholiekuniversitaire leven werd immers nog uit

[37] „De katholieke Universiteit", blz. 19.

andere bronnen gevoed dan alleen uit die van de reine Vernunft. Overigens heeft professor Brandsma zijn organisatorische bedrijvigheid niet beperkt tot het ontwerp van een uitwendig decor voor de feestende christenziel. Hij hield van vlaggen en wimpels, van schallende trompetten en zingende mensen, maar niet van waanzinnige opschik en loze fanfares. Daar was hij te ernstig, te diep van geest en te strak van geweten voor. Zijn bemoeiingen voor de goede sier der universitaire zeden hielden gelijke tred met zijn zorgen voor de innerlijke opbouw van het universitaire leven. Waarom eenzijdigheid? vroeg pater Titus zich af. Kan het lichaam leven zonder geest en kan de keel verkroppen wat op 's herten grond ligt?

Op de beide Pinksterdagen van het jaar 1927 vierde de stad Nijmegen haar vermaard geworden Sint Canisiusfeesten. De voorzitter van het Canisiuscomité, professor Brandsma, kon en mocht zich natuurlijk niet onbetuigd laten en sprak in de plechtige academische zitting een korte maar zeer instructieve rede uit over het inwendig leven van de Nijmeegse heilige. Hij betoogde, dat men bij de apostel, die Canisius geweest is, geen tegenstelling moet forceren tussen zijn indrukwekkende veelzijdige bedrijvigheid naar buiten en zijn geestelijke ingekeerdheid: de rustige en tevreden genieting van de liefdegaven, die God in zijn ziel heeft neergelegd. De dankbaarheid dwong Petrus Canisius er van te getuigen. Zijn uitwendige werkzaamheid ontving haar rijke gestalte uit de volheid van zijn innerlijk leven. “Zulk een verbinding van innerlijk en uiterlijk leven behoefde zijn tijd, behoeft ook onze tijd, waarin hij door zijn heiligverklaring weer in ons midden staat.” In deze zin heeft professor Brandsma zijn collega's en studenten bij herhaling toegesproken en er is geen opwekking, die zo veelvuldig van zijn lippen kwam als deze: “Laten wij, leden van de katholieke Universiteitsgemeenschap, van Petrus Canisius - van Sint Augustinus, van Santa Teresia, van Sinte Liduina - leren, hoe ons leven, dat door de openbaring en de genade Christi op veilige fundamenten staat, zich noodzakelijkerwijze moet uiten in apostolische liefdewerken en in woorden en zangen van vreugde om het bewust verworven kindschap Gods.”

Het kan niemand verwonderen, dat de ijveraar voor alle goeds met een zekere voorkeur belangstelling toonde voor de wetenschappelijke vorming van de katholieke jeugd in ons vaderland en dat hij zijn uitzonderlijke werfkracht speciaal in dienst stelde van die Universiteit, waaraan hij zich met hart en ziel verknocht wist. De vormen van de stoffelijke steun, die hij voor de Catholica vergaarde, kunnen niet beschreven worden, omdat de stille weldoeners verdienen, dat men hun stilte eerbiedigt. Zijn propaganda voor biddend medeleven en geestelijk wapenbroederschap moet wel onbeschreven blijven, omdat zij zich onder zoveel gedaanten over het brede apostolaatsveld van preekstoel, lezenaar, dagblad, tijdschrift en losse folder heeft verspreid, dat pater Titus er ten laatste zelf geen oog meer op had en zich niet kon herinneren, of hij ten gunste van de Universiteit nu in twintig of in veertig bladen aan het geweten van katholiek Nederland had geappelleerd, noch, in hoeveel kerken - van de trotse Sint Jansbasiliek in den Bosch tot de bescheiden Sint Cyriacus in het dorpje Dalfsen - zijn woord een wekroep was geweest tot geestelijke en stoffelijke steun voor de eigen hogeschool te Nijmegen.

Wat hij zich wél kon herinneren, dat waren: de vlijtige zorgen die hij, na collega Schrijnen, als voorzitter van de Nijmeegse Universiteitsvereniging besteedde aan de verinniging en verruiming van het contact tussen de Carolina en de wetenschappelijk geïnteresseerden onder de burgerij, de naarstigheid waarmede hij op het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en bij de curatoren van de overige Nederlandse Universiteiten voor de belangen van Nijmegen was opgekomen, en vooral: de hardnekkige toewijding die zijn nasporingen naar de relieken van de heilige Radboud, de schutspatroon van de naar hem genoemde stichting en van haar Nijmeegse beschermelinge, tot een overtuigend succes had gemaakt. Sinte Radbodus heeft de onvermoeibare Brandsma danig aan het werk gezet!

Reeds lang vóór de heilige ijver voor het gebeente van Sint Radboud over hem vaardig werd, had de Nijmeegse professor in de geschiedenis van de Nederlandse mystiek een uitgebreide en piëteitvolle studie gemaakt van de persoon en het werk van onze roemrijke middeleeuwse kerkvorst, die zich door de charismatische vervulling van zijn hogepriesterlijk ambt, door de kracht van zijn christelijk

getuigenis en de vruchtbaarheid van zijn hagiografische talenten een veel ruimere verering verdiende dan die hem in de tien voorbije eeuwen door het katholieke kerkvolk werd toegedragen. In al de grote bibliotheken van ons land was Titus op inspectie geweest en tientallen parochiële archieven had hij letterlijk geplunderd. In voorbeeldige samenwerking met zijn assistenten was hij maandenlang doende geweest met het fotokopiëren van de Vitae Radbodi Episcopi, zoals deze in de codices van den Haag, Brussel, Munster en Trier zijn bewaard gebleven, en op die wijze had de professor stelselmatig een onnoemelijk aantal gegevens bijeengegaard over Sint Radbouds eigen lyrische en hymnische beschrijvingen van heiligenlevens: het officie van de heilige Martinus, de lofzangen op Martinus, Switbertus en Lebuinus, en de panegyrieken op Servatius, Willibrordus, Bonifacius, Martinus, Switbertus, Lebuinus en Amelberga.
Brandsma moest zich wel indringend met de persoon van Sint Radboud bezig houden, want overal kwam hij hem tegen en altijd was er iets, dat hem in de opvolger van Sint Willibrord bijzonder aantrok. In zijn ambtelijke studie ontmoette hij Radbodus viermaal: als de zeer bescheiden Gascogner die de esprit gaulois over Keulen naar Nederland bracht, als de leerling van Monno en Scotus Eriugena aan de palatijnse school, als de minnaar en vertegenwoordiger van de benedictijnse geest en als de zoveelste in de rij der suffragaanbisschoppen van Utrecht. En buiten alle vakstudie om was het voor Brandsma toch wel een prikkel tot nader onderzoek te weten, dat deze in Frankrijk geboren en van moederszijde aan het oude geslacht der Friese hertogen verwante Nederlandse prelaat vanuit de hemel onder zijn land- en geloofsgenoten van onze tijd een speciale zending te vervullen heeft als schutsheilige van de katholieke Universiteit. Het was waarlijk geen toeval, dat professor Brandsma bij zijn herhaalde bezoeken aan pastoor Mets van de Lieve-Vrouwparochie te Assen hevig belang stelde in het reliquiarium, dat daar sinds het midden van de achttiende eeuw bewaard werd. De bisschoppelijke waarmerken van Mgr. Baron van Wijkerslooth en Mgr. Zwijsen schenen het namelijk in hoge mate aannemelijk te maken, dat dit schrijn een gedeelte van het gebeente van Sint Radboud bevatte. Dat was voor Brandsma voldoende reden om zich aan te gorden en op jacht te gaan naar de eventuele historische bescheiden, die opgediept uit stoffige bibliotheken en verborgen archieven, mogelijk enig licht zouden kunnen werpen op de verstrooide resten van de bisschop van Utrecht, die in Deventer zijn residentie had.
De speurtocht heeft veel tijd en energie van hem gevergd. De geschiedenis van Sint Radboud's gebeente is er een van zeven zegels, negen standplaatsen en twintig overtochten. Op verzoek van de aartsbisschop, Mgr. de Jong, heeft Brandsma de zegels nauwkeurig op hun echtheid gekeurd, in Deventer, Ootmarsum, Oldenzaal, de Boerhaar, Wijhe, Munster, Oegstgeest, Utrecht en Assen de oorkonden geïnspecteerd, en kris kras door het land, al de wegen nagegaan, die de relieken van Deventer, Utrecht, de Boerhaar en Assen in de loop der eeuwen hebben afgelegd. Na veel rusteloos zoeken en tasten mocht hij eindelijk in de zomer van '37 het geluk smaken van de detective, die zijn zaak “rond” heeft gekregen. In het jaarboek van de Sint Radboudstichting van dat jaar kan men het zeer uitvoerige, zwaar gedocumenteerde en lichtelijk trotse verslag lezen van de duizenden-één moeilijkheden, die Brandsma op zijn jacht achter de stoffelijke resten van Sint Radboud aan heeft moeten overwinnen.[38] Maar ook nu weer kon hij over de belangeloze medewerking van goede en bekwame vrienden beschikken. Mgr. de Jong, altijd trouw en medelevend, gaf nuttige adviezen en veilige verklaringen, de pastoors Thuis van Deventer en Mets van Assen deden meer dan van hen gevraagd was en verwacht mocht worden, de president-curator van de katholieke Universiteit, Dr. W. A. Boekelman, was met zijn goedwillig en bezadigd oordeel overal en altijd present, en professor A. J. P. van den Broek, de directeur van het anatomisch laboratorium te Utrecht, deed of hij geen andere zorgen kende dan deze: langs ontleedkundige weg de zuivere determinatie te vinden van de drie schedelstukken, die in het bisschoppelijk paleis te Utrecht en in de parochiekerken van Assen en de Boerhaar werden bewaard.

[38] Jaarboek S. R. Stichting '37, blz. 31.

Het resultaat van dit alles is geweest, dat de verstrooide relieken met genoegzame zekerheid konden worden geverifieerd en.... dat professor Brandsma op dinsdag 22 februari 1938 twee kostbare gedeelten - het onderste stuk van het voorhoofdsbeen uit de parochiekerk te Assen en een opperarmbeen uit de grote schrijn in de Sint Lebuinuskerk te Deventer - naar Nijmegen mocht overbrengen. Toen pater Titus op die mistige winterse dag de kostbare last in een plechtige overdracht aan zijn confrater, de pastoor van de Universiteitskerk, in bewaring had gegeven en zijn collega's Bellon, Cornelissen, van Welie en Baader hem de hand kwamen drukken: “Prachtig, Titus, daar heb je een goed werk mee gedaan!” straalde hem het geluk de ogen uit en lag er iets feestelijks in zijn stem: “Ja, het is een succes geworden. Wij mogen Mgr. de Jong en de pastoors Thuis en Mets wel heel erg dankbaar zijn, want het is aan hen te danken, dat wij nu een zichtbaar onderpand bezitten van de goede zorgen, waarmede de heilige Radboud voor de troon van God als onze bemiddelaar optreedt.”
“Ja, natuurlijk. Maar als jij er met je initiatief en je taai volhouden niet zo fel achteraan had gezeten....”
“Allicht. Ieder moet wat doen. In elk geval heeft onze Universiteit een paar kostbare relikwieën van haar beschermheilige. Hoe heb ik dat het vorig jaar ook weer gezegd? O, ja: dat wij voortaan de gedachtenis van onze schutspatroon gaan vieren door de verering van zijn schedel, die zijn wijsheid beschutte, en van zijn arm, die hij zegenend ophief.”

DE PROFESSOR EN ZIJN STUDENTEN

Ieder mens - hij moge over de fortuinen van Salomon beschikken of zo haveloos zijn als Job - vindt ergens zijn geliefkoosd eigendom, zijn kroondomein, dat hem als zijn oogappel dierbaar is en waaraan hij zijn beste zorgen wijdt. Voor Brandsma was het de kring van zijn studenten: die ongeorganiseerde en steeds wisselende gemeenschap van “jongens en meiskes”, filosofen, historici, romanisten, germanisten, neerlandici en minnaars van het geestelijk leven, die onder zijn leiding hun geest scherpten in de problemen van zijn en worden, doen en denken, kunnen en mogen, menselijke hulpbehoevendheid en goddelijke tegemoetkoming.
Brandsma's liefde voor zijn studenten was aanmerkelijk groter dan zijn vermogen om ze in alles ter wille te zijn. Wellicht is dit een normaal verschijnsel. Het volmaakte leraarschap eist nog zoveel meer dan de nodige vakbekwaamheid. Het vraagt met name de benijdenswaardige en zeldzame kunst om met een zuiver ingesteld psychologisch maatgevoel de wetenschap vlot en boeiend aan de man te brengen. En studenten zijn in de regel erg kritische wezens. Zij hebben de neiging om de wetenschappelijke tekortkomingen, waaraan zij onverhoopt op het examen mochten blijken te laboreren, op voorhand op hun instructeurs te verhalen. Dat hebben in Nijmegen ook “keien” als Schrijnen, van Ginneken en van der Grinten bij herhaling ervaren. Professor Brandsma maakte hierop geen uitzondering. Vooral niet, omdat hij zeer uitdrukkelijk de welbespraaktheid van verschillende zijner ambtsbroeders miste. Hij beschikte niet over wat men noemt: een flux de paroles. Hij had niet het natuurtalent om a l'improviste een sluitend en pakkend betoog ineen te zetten, geen macht over het woord, dat de gedachten spelenderwijs op anderen overdraagt. Als hij zijn toehoorders toch wist te boeien, dan gebeurde dit uit kracht van een geestelijk fluïdum, dat contacten smeedde waar de gebrekkige volzinnen en de wat overdadige mimiek haast teveel afleiding waren om aan zijn intenties een licht verteerbare vorm te geven. Ofwel, hij had zich door ampele voorbereiding dermate in zijn stof ingewerkt en in de voordracht ingeleefd, dat alles plotseling als vanzelf ging en zijn sonore stem, het gebaar van zijn tengere handen en de klare tinteling van zijn ogen het vederlichte voertuig werden van gedachten die altijd waard waren dat men er naar luisterde. De dames en heren studenten, waar Brandsma als professor vooral mee te maken had, waren in hun ambities nog al van uiteenlopend slag. De linguïsten vormden doorgaans de meerderheid. Niet direct geroepen tot de diepzinnige bespiegelingen van het abstraherend verstand, toonden zij in de regel meer belangstelling voor de concrete voorstelling van het tastbare beeld en

van het aangrijpend symbool dan voor de droge denkvormen, die slechts een bemiddelende functie hebben en die geen of weinig steun vinden in de zintuiglijke waarneming. Hun interesse voor de wijsgerige overpeinzingen droeg veelal een plichtmatig karakter en het kon maanden duren vóór zij Brandsma konden volgen, en jaren vóór zij hem wisten te waarderen. Voor de psychologen en de historici viel meestal wel een hoger aandachtcijfer te noteren; want Brandsma kon zo fijntjes de zielkundige ontwikkeling van een middeleeuwse generatie of van een vaderlandse grote ontleden; en met hem te speuren naar de bronnen over de faits et gestes van de grote onbekende met de fascinerende naam was een onverdeeld genot, dat ongemerkt de uren verslond. Maar tenslotte waren het toch de schaarse filosofie studenten en het handjevol toegewijde beoefenaars van de geschiedenis der Nederlandse mystiek, die professor Brandsma de voldoening schonken, dat zijn jubelende stem om het succes van zijn frequente en dikwijls zware onderzoekingstochten niet over de hoofden van zijn alumni heenklonk om slechts gehoord en verstaan te worden door zijn Nijmeegse collega's en zijn strijdmakkers in Amsterdam, Utrecht, Groningen en Antwerpen. Of zij hem steeds konden volgen en of hun professor altijd aan hun verwachtingen heeft voldaan, is een andere vraag. Brandsma was van nature een ontdekker, geen naprater van reeds lang geweten dingen. Hij had de gewoonte meer aandacht op te eisen voor het probleem dan voor de oplossing. Hij liet zijn studenten mee zoeken, gaf hun de noodzakelijke richtlijnen en de mogelijke vindplaatsen en meende voor het overige te kunnen volstaan met een bondig resumé van de tot dusver gemeenschappelijk bereikte resultaten. Deze methode had, vooral voor de beginnelingen, haar bezwaren. Zij veronderstelde teveel en wekte wel eens de indruk, dat de professor het zich gemakkelijk maakte. Dat de professor zich thuis minstens vijf uren van de dag met dezelfde studie bezig hield en dat hij, na een haastig college, in de trein of op de boot de besproken vraagstellingen dieper overdacht en uitspon, kon alleen voor de meer gevorderden duidelijk blijken uit de waarlijk verbluffende trefzekerheid, waarmede hij wijsgerige opvattingen aan elkaar toetste en mystieke verschijnselen tegen elkaar afwoog.

Voor zijn studenten was professor Brandsma bereid door water en vuur te gaan. Hij had er alles voor over en deed er alles voor. Maar hij deed het op zijn manier, onnavolgbaar, ietwat roekeloos, met weinig berekening en veel improvisatie, en volgens een schema dat hem eerst na de tenuitvoerlegging duidelijk voor ogen kwam te staan. Zijn professorale activiteit was al evenzeer met het stigma van zijn zeer persoonlijk leven getekend als iedere andere taakvervulling, die hij in de loop der jaren op zich heeft genomen. Zij brak met eerbiedwaardige tradities en ontwrong zich aan de gepatenteerde verhoudingen van het academisch gewoonterecht in ons vaderland. Zij is moeilijk te beschrijven. Men kan er geen schets van geven. Slechts een uitgewerkte plattegrond, met veel elkaar kruisende lijnen en rijkelijk gearceerd. Elk symbool van de professorale waardigheid blijft in Brandsma beneden de maat. Baret en toga maakten de hoogleraar niet, al mocht hij er zich graag mee tooien. Brandsma voor de lessenaar was een aardig plaatje voor de toverlantaarn, maar miste het diepe reliëf, dat hij aan zijn wetenschappelijk ambt wist te geven. En de collegezaal vond hij een te enge ruimte om er zijn collectieve en individuele bemoeiingen met zijn leerlingen in onder te brengen. Professor Brandsma had duizend dingen nodig om zich in de vervulling van zijn taak tegenover de studenten verantwoord te weten. Hijzelf kon niet eens zeggen welke, omdat iedere student voor hem weer een nieuw geval was en andere zorgen wakker riep in zijn denkende kop en zijn priesterlijk hart. Die er om vroegen, konden op ieder uur van de dag met alle mogelijke moeilijkheden bij hem terecht, en die het zich lieten welgevallen, werden letterlijk achterna gezeten met methodische adviezen, wetenschappelijke voorlichting, vaderlijke voorspraak, geestelijke raad en soms ook geldelijke steun. Vooraan stond de hulp in aangelegenheden van de wijsgerige en mystieke studie. “Komt U maar eens praten. Ik moet U eerst wat beter leren kennen om U te kunnen zeggen, waar uw kansen liggen en in welke richting U het moet zoeken.” Iedereen mocht bij hem komen. En iedereen werd geholpen. Het overtuigendst wellicht, het uitvoerigst zeker, diegenen die mentaal het verst van hem afstonden. De protestanten onder zijn studenten schenen wel zijn bijzondere voorkeur te genieten. Hij zocht ze op tot in de noordelijkste uithoeken van het land en

omgekeerd is zijn intieme kloostercel op Doddendaal 8 een vertrouwde omgeving geworden voor velen, wier gemoed aanvankelijk bekropen was door een vreemde huiver voor de middeleeuwse monnikspij. Zonder er positief voor te strijden maakte professor Brandsma het gezag van zijn lerarend woord, de volmacht van zijn priesterschap en de stijl van zijn religieuze leven voor iedereen aannemelijk. Hij had niet de gewoonte om zijn katholieke overtuiging omwille van de tactiek het zwijgen op te leggen, maar kwam altijd en overal ronduit voor zijn mening uit. Maar hij deed het met een natuurlijke en beminnelijke openhartigheid, die elk verzet op voorhand zinloos maakte. Brandsma sprak immer de taal van het hart. Ook in de dingen, die langs de weg van de verstandelijke bezinning tot een overtuiging geworden waren. Vooral in de verkondiging van wat tot de inhoud van zijn geloof behoorde, wanneer hij de vraagsteller bijvoorbeeld inwijdde in de scholastieke verantwoording van een moeilijk dogmatisch leerstuk of van een voor onmogelijk gehouden mystieke begenadiging. Zelfs in zijn colleges, die uiteraard veel minder persoonlijk werden gehouden dan de gesprekken van man tot man dat konden zijn, wist hij door de vanzelfsprekendheid waarmede hij zijn overtuiging voordroeg de andersdenkenden onder zijn toehoorders te boeien voor waarheden, die alles met het katholieke geloof, weinig met de gereformeerde belijdenis en niets met de natuurlijke zekerheid van doen hebben. De dank, die Dr. Glazema in het voorwoord op zijn Amsterdams proefschrift aan de nagedachtenis van professor en vriend Brandsma heeft betuigd, is in dit verband even relevant als merkwaardig.[39] En Dr. Glazema is niet de enige niet-katholiek geweest, op wiens geest professor Brandsma's colleges over het innerlijk leven een diepe indruk hebben gemaakt.

Wat de studenten in hun professor heel bijzonder waardeerden, was het begrip voor ieders eigen aanleg en ambitie. Brandsma vroeg geen onmogelijke dingen en dicteerde niet vanuit de hoogte, welk gedeelte van de stof zij op het examen moesten kennen. Dat mochten - behalve Brandsma's eigen ordebroeders! - de kandidaten praktisch voor zichzelf uitmaken, zoals zij ook zelf het onderwerp mochten kiezen voor hun kandidaatsscriptie en doctorale these. Voorwaarde was, dat zij over een voldoende ruim terrein zelfstandig werk leverden, dat wetenschappelijk goed verantwoord was en waarmede zij in het openbaar gerust voor de dag mochten komen.

Het resultaat was in menig opzicht verrassend. Al gebeurde het maar zelden, dat een filosofie tentamen bredere einders opende dan die de examinator er zich van had voorgesteld, en al kon het examen in de mystiek menigmaal een eervolle vermelding maar nooit de graad van uitmuntendheid behalen, oorspronkelijk waren deze proeven van wetenschappelijke bekwaamheid in de regel toch wél. Brandsma behoefde zich over de zelfstandigheid van zijn leerlingen geen al te grote zorgen te maken. Het waren geen napraters van anderen, die dezelfde dingen al veel beter hadden gezegd. Er was een duidelijke toeleg om niet alledaagse verschijnselen tot in hun diepste gronden te bevroeden en er was bepaaldelijk veel geestdrift voor de originele belichting: de tendens om zich een wetenschappelijk gefundeerd en scherp omlijnd oordeel te vormen over personen en problemen, waaromtrent de uitvoerigste encyclopedieën en de best verzorgde verzamelwerken weinig of geen uitsluitsel plegen te geven. De scripties voor het kandidaats en het licentiaats lieten in dit verband niets aan duidelijkheid te wensen over. Zij vormden samen een chrestomathie van de beste soort: een wetenschappelijk bewerkte bloemlezing uit de geschiedenis van het profane en religieuze denken, waaraan wellicht alle tekortkomingen kleefden van de jeugdige eenzijdigheid en van het nog onvoldragen intellect, maar die in ieder geval méér was dan een bleek aftreksel van wat elders reeds gedrukt of geschreven stond. De algemene situatietekeningen en de zo moeilijk naspeurbare overzichten over dit tijdperk en dat stelsel namen vanzelf een belangrijke plaats in. Maar zij vormden niet de hoofdschotel. Want veel indrukwekkender naar het getal en veel belangwekkender naar de inhoud waren de afzonderlijke en voorbeeldloze portretstudies. Naast goed opgezette monografieën over de middeleeuwse vromen Adalbold de Tweede, Rupert van Deutz, Thomas Becket, Adam de Premonstratenzer, Walter van Brugge en Jan van Leeuwen, en enkele uitstekende verhandelingen

[39] „Gewijde plaatsen in Friesland", Meppel '48.

over de geestelijk-wetenschappelijke roem der Karmelorde, zoals deze door Hendrik Hane, Sibertus van Beek, Hendrik van Oyta en Joannes Brammart over onze gewesten werd uitgedragen, zijn het vooral de studies geweest over de Welt-anschauung van Duitse denkers en dichters als Wilhelm Raabe, George Simmel, August Messer en Stefan George, die zowel aan de leraar als aan de leerling veel voldoening schonken. Als promotor is professor Brandsma niet zo heel dikwijls opgetreden. Dat was niet zijn schuld. Dat lag aan de materiële inrendabiliteit van de wetenschappen die hij doceerde: luxevakken, waarnaar een ieder eerbiedig pleegt op te zien maar die aan niemand de bestaanszekerheid geven, welke de gemiddelde universiteitsstudent van zijn studies verwacht. Wel was er indertijd een modus getroffen - professor Brandsma had er het hardst voor geijverd -, die de kandidaat in de gelegenheid stelde om de beoefening van de wijsbegeerte of van de studie der mystiek te combineren met de noodzakelijkheid om in een ander vak onderwijsbevoegdheid te verkrijgen. Maar het bleef bij een compromis en het is niet geworden wat velen er zich van hadden voorgesteld. Het prius vivere deinde philosophari is een levenswet, die in de Nederlandse verhoudingen te dwingender is, naarmate ons sociaal bestel meer dan dat van onze zuidelijke buurvolken verankerd schijnt in het besef, dat de praktische waarde van de speculatieve wetenschappen omgekeerd evenredig is met haar deftige voornaamheid.
Zo mocht professor Brandsma zich achteraf toch nog gelukkig prijzen, dat hij met het aantal proefschriften, waaraan hij vorm en gestalte had helpen geven, ruim het gemiddelde behaalde. Overigens hebben de promoties hem in het algemeen meer hoofdbrekens gekost dan men zou kunnen vermoeden. Niet dat de studenten, bij tekort aan eigen inzicht en bedrevenheid, hun promotor het werk lieten doen, maar de anders zo zwierige en doortastende professor liet als corrector van een proefschrift plotseling alle vlotheid varen. Hij vond, dat een dissertatie uitzonderlijk veel zorg vereist om op Nederlands peil te kunnen staan, bedacht plotseling, dat de wetenschappelijkheid niet gebaat kan zijn niet getuigenissen van anderen zolang zij niet tot in de jota's geverifieerd zijn, ontdekte hier een volzin te veel en daar een woord te weinig, en betoogde dat hij er eerst nog eens een paar nachten over moest slapen om er achter te komen, of in een bepaalde zinswending niet het een of ander gevoeligheidje priemde dat beter vermeden kon blijven. En als de kandidaat hem dan, lichtelijk teleurgesteld, verzekerde, dat het toch wel erg moeilijk en tijdrovend was om het de professor in alles naar de zin te maken, dan kreeg Brandsma met zijn patiënt te doen en ging hij er zelf uren en dagen voor zitten om in de opzet en de tekst van de dissertatie de correcties aan te brengen die hem gewenst voorkwamen.
Zo is daar het verhaal van de promotie des heren Kaare Skredsvik. Het begon als een sprookje, dreigde zich een ogenblik in een tragedie te ontwikkelen, maar eindigde als een short story met een happy ending. Kaare Skredsvik, een in Zweden geboren en getogen dominee, schrijver en catecheet van naam, nam op een goede dag het stoutmoedige besluit om terwille van zijn gemoedsrust met de Zweedse Staatskerk te breken en zijn toevlucht te zoeken in de schoot van de Moederkerk. Daarmee leverde hij zichzelf, zijn vrouw en vier kinderen, uit aan een vereenzaamd en kommerlijk bestaan. Maar Mgr. Johannes Erik Muller, apostolisch Vicaris van Zweden, ontfermde zich over hem en heeft als een zorgzaam vriend en vader Kaare's kansen gewikt en gewogen. Hij vond tenslotte deze oplossing: Kaare zou naar Nederland gaan om daar aan de katholieke Universiteit van Nijmegen zijn studies te bekronen met de doctorstitel, die hij ter oorzake van zijn gewijzigde levenskoers aan de Universiteit van Upsala niet meer kon bereiken. Eenmaal in het bezit van de doctorsbul zou hij dan in zijn vaderland met succes naar een openbare betrekking kunnen solliciteren. Monseigneur en zijn beschermeling stelden zich beiden in verbinding met professor Brandsma, de ijveraar, die voor alle goede dingen te vinden was, en het antwoord was gunstig. Mijnheer Skredsvik moest de nodige stappen doen bij het Ministerie van Onderwijs; Brandsma zelf zou de zaak wel met zijn collega's zien te regelen. In de lente van het jaar 1936 nam Kaare te Visby de boot voor de verre reis naar de Nederlandse Keizer-Karelstad. Dat was het sprookje. Toen kwam de prozaïsche werkelijkheid.
Wie was het ook weer, die gezegd heeft, dat pasbekeerden zo dartel en toomloos zijn als het jonge vee in de voorjaarswei? Hun gemoedsleven, ontworteld aan de zekerheid, die weleer hun levensstijl

bepaalde, en geënt op het nieuwe geloof, is nog niet geheel tot evenwicht gekomen. Hun idealen zijn dikwijls als opgejaagde schimmen, die zich tegen de wanden van het beeldvlak te pletter lopen. Die van Kaare Skredsvik trachtten ook de grenzen van het menselijk mogelijke te doorbreken. Hij had zich blijkbaar voorgesteld in de recordtijd van twee a drie weken de nodige tentamina te doen, het doctoraal te maken en zijn proefschrift te verdedigen. Professor Brandsma dacht daar anders over. Goed, hij begreep de noodtoestand waarin het gezin Skredsvik was komen te verkeren; hij zou ook alles doen om Kaare zo spoedig mogelijk zijn kans te geven. Maar er waren grenzen. Een licentiaat in de theologie van een niet-katholieke Universiteit kan men in Nijmegen toch niet zomaar één, twee, drie, tot doctor in de scholastieke wijsbegeerte bombarderen. Zelfs niet wanneer de kandidaat, zoals in het onderhavige geval, een behoorlijk proefschrift kan overleggen en ook overigens blijk geeft, dat hij zich danig in de synthetische maar ingewikkelde structuur van de katholieke gedachtewereld heeft ingewerkt. Het ging dus traagzamer dan Kaare had gewild. In de maand april van het jaar 1936 legde hij bij de professoren Hoogveld, Bellon, Sassen en Brandsma met goed gevolg de tentamina af en begin juli deed hij zijn doctoraal. Daarop keerde hij naar zijn vaderland terug en moest tot mei van het volgend jaar geduld oefenen vóór de promotor Brandsma hem opriep om opnieuw naar Nijmegen te komen voor de verdediging van zijn dissertatie. Geduld had Kaare Skredsvik echter niet veel. Hij maakte zich kregelig, trachtte de zaak te forceren, stuurde venijnige brieven naar Brandsma en diende zelfs een heuse aanklacht in bij de Minister van Onderwijs met de verzekering, dat hij in het uiterste geval zijn recht bij Hare Majesteit de Koningin zou zoeken.

Professor Brandsma is daar niet van omgevallen. Hij betoogde slechts, dat de heer Skredsvik de dingen wel wat te eenvoudig zag. Het had misschien iets vlugger, maar zeker niet in marstempo kunnen gaan. Men moest er zich eens een idee van vormen, hoeveel zorgen op het hoofd van de promotor neerkwamen!
“De collega's, bij wie hij behalve bij mij examen moest afleggen, waren uiterst welwillend, maar het was onmogelijk aan zijn verlangen onmiddellijk examen te doen tegemoet te komen. Hij moest eerst bij ieder een tentamen maken, opdat wij iets naders zouden weten omtrent zijn kennis in hoofd- en bijvakken. Uit de besprekingen moest de definitieve omschrijving der bijvakken tot stand komen, daarop nog de goedkeuring van de Faculteit worden gevraagd; eerst dan kon het examen worden gedaan. Daar hij over heel weinig middelen beschikte, heb ik persoonlijk moeite gedaan om voor hem het nodige geld bijeen te krijgen voor het examen.... Een paar weken heb ik hem bijna dagelijks enige uren ontvangen om hem met betrekking tot de verbetering en de aanvulling van zijn proefschrift de nodige aanwijzingen te geven. Hij heeft naar mijn aanwijzingen toen veel verbeterd, zodat ik met zijn proefschrift, wat de inhoud betreft, tevreden kon zijn. Nu ontstond er een tweede moeilijkheid, dat namelijk de vorm veel te wensen overliet. Hetgeen hij mij uit Zweden had toegezonden, was daar door een vriend, die goed Duits kende, verbeterd. Wat hij er hier volgens mijn aanwijzingen aan toevoegde, liet wat de Duitse redactie betrof veel te wensen over. . . . Begin september waren de drukkers klaar met hun arbeid, zegt de heer Skredsvik. Ik moet dit verbeteren: met de drukproef. De heer Skredsvik meent, dat ik alles zomaar kan goedkeuren.... Corrigeren is lastig en ik had hier eigenlijk op iedere bladzijde met een woord of een uitdrukking te worstelen. Bovendien had ik nog een tweede proefschrift lopen, dat bijzondere verantwoordelijkheid en moeilijkheden met zich meebracht. Ik moest om verschillende redenen dit proefschrift vóór laten gaan. Een der redenen, waarom het proefschrift van drs. Skredsvik moest worden achtergesteld was, dat hij niet over het nodige geld beschikte, noch om de promotie te betalen noch om de druk van het proefschrift te bekostigen. Ik heb zeker vijf en twintig brieven geschreven aan vrienden en bekenden, instellingen en genootschappen om het nodige geld voor hem bijeen te krijgen. Ik vraag mij af, hoeveel hoogleraren zulks voor hun totaal onbekende promovendi zouden doen.... Nog slechts enkele dagen geleden, dus eerst in deze maand maart , heb ik de bijdrage ontvangen, waarmede de druk gedekt is. ... Ik hoop de heer Skredsvik in mei tot de promotie te kunnen toelaten. Eerder zal het niet gaan. Met de correctie ben ik eindelijk ongeveer gereed. Nu komt nog het afdrukken en de termijn,

gedurende welke de proefschriften ter inzage worden gegeven aan de leden van de Faculteit. Laat het voor de heer Skredsvik een lange weg geweest zijn, Uwe Excellentie zal na het gelezene wel met mij van oordeel zijn, dat als de heer Skredsvik tenslotte schrijft "dat de promotie slechts door de passiviteit van professor Brandsma nog langer wordt uitgesteld" deze opvatting niet geheel strookt met de feiten, daar het uitstel aan heel veel andere en meer ingrijpende factoren te wijten is."[40]
Op maandag 31 mei had te Nijmegen de promotie plaats van de heer Johann Kaare Skredsvik tot doctor in de wijsbegeerte op het proefschrift: "Die Filosofie des jungen Geyer in ihrem ideengeschichtlichen Zusammenhang".
Het is zowel voor de promotor als voor de promovendus een ware feestdag geworden. Professor Brandsma heeft in zijn officiële toespraak met geen woord gerept van de enigszins pijnlijke verwijdering, die zo spoedig na de eerste kennismaking was ingetreden. Dat was al lang vergeten geschiedenis, een kortstondig intermezzo in het genoeglijke maar niet bijster opwindende wetenschappelijk verkeer tussen de hoogleraar en zijn studenten. Het enige wat bij de weinige insiders mogelijk het gevoel heeft kunnen opwekken, dat professor Brandsma toch nog een ogenblik aan het verwarde en rumoerige voorspel terugdacht, was zijn even goedwillige als beknopte vermaning tot de promovendus om terwille van het geestelijk succes de deugd van gematigdheid te betrachten.
Aan de feestdis op de Doddendaal toonde de jonge doctor zich erkentelijk voor het onnoemelijk vele dat professor Brandsma voor hem gedaan had. Kaare zag zijn promotor begrijpend in de ogen: "Ich habe Ihre lieben Worte recht gut verstanden, Herr Professor. Ich danke sehr und werde nunmehr versuchen Ihren guten Rat eifrigst zu befolgen." De promotor dankte Kaare voor zijn bereidwillige medewerking en was de opgeruimdheid en de hartelijkheid zelve. Hij wenste vriend Kaare geluk, en zijn vrouw en kinderen, en de katholieke Missie in Zweden, en de Universiteit van Upsala, en iedereen.
Zo eindigde het kleine misverstand in een duidelijk getuigenis van wederzijds begrip voor eikaars goede bedoelingen en eerlijke inspanningen.
"'n Prettige dag geweest!" zei Pater Titus, toen in het late avonduur het feestdiner met een laatste heildronk beklonken werd.
De omstandigheid, dat professor Brandsma met de onbaatzuchtige toewijding, die hem tot een weldoener stempelde, voor de veelzijdige belangen van zijn eigen leerlingen opkwam, kon voor de andere studenten geen reden zijn om te geloven, dat hun lot hem niet ter harte ging. Hij stelde zijn hart voor allen open en was te allen tijde bereid om iedereen te helpen. Zijn voorkeur ging zichtbaar uit naar de gevraagde en nimmer opgedrongen persoonlijke leiding, maar waar het individueel contact om de een of andere reden niet tot stand kwam, daar vond hij de studenten gemakkelijk in het groepsverband van "Carolus Magnus", van een van zijn onderafdelingen of van de Nijmeegse studentengemeenschap in haar geheel. Het waren vooral het Diets Studentenverbond en de Studenten-Missieclub, die van zijn goede zorgen genoten.
Als het D.S.V. vergaderde - in de intimiteit van een studenten-"hok" of meer luxueus in de bovenzaal van "Metropool" - was professor Brandsma van de partij. Hij was een gevoelig voorstander van de Groot-Nederlandse gedachte en nam in april 1933, bij gelegenheid van het achttiende Diets Studentencongres met beide handen de kans waar om als rector magnificus een belangwekkende en geestdriftige begroetingsrede te houden over de ideale cultuurgemeenschap tussen de stamverwanten van Noord en Zuid. Hij had Vlaanderen, oudste bakermat van onze christelijke beschaving, lief als was het zijn eigen vaderland. En de Vlamingen, die naar Nijmegen kwamen, zonder vooraf bedacht te hebben waar zij hun bivak zouden opslaan, konden nergens en bij niemand een gastvrijer onthaal vinden dan in de Karmel bij professor Brandsma. Daar weet de heer van Look, toenmalige directeur en hoofdredacteur van het Belgische "Omhoog" van mee te praten!

[40] Antwoordbrief van professor Brandsma aan de Minister van Onderwijs van 17 maart 1937.

Het meest heeft de Studenten-Missieclub aan professor Brandsma te danken gehad. Eerst in 1933 werd hij officieel als haar geestelijk adviseur geïnstalleerd, maar lang voordien had hij aan zijn oude, in Oss zo terdege beproefde liefde voor het missiewerk lucht gegeven door vastberaden zijn schouders te zetten onder alles wat er in corpsverband aan missieactie te ontwerpen en te organiseren viel. Hij was het, die reeds in '28 de voorlopige statuten had opgesteld voor de studieclub, welke op woensdag 27 februari van het volgend jaar bedeesd maar doelbewust met haar werkzaamheden begon. Hij was niet over één nacht ijs gegaan, maar had, na rijkelijk voeling te hebben genomen met de apostolaatszin onder de studenten, met de experts van een twintigtal missionerende orden en congregaties in Nederland een zware en vruchtbare correspondentie gevoerd over de reële kansen voor een werkgemeenschap, zoals het Nijmeegse studentencorps die onder zijn leden dacht tot stand te brengen. Het vlotte alles wonderlijk goed en toen de clubleden eenmaal over hun eerste schroom heen waren en enkel nog een handleiding nodig hadden om hun liefde voor het apostolaat onder de heidenen in de daad om te zetten, was het natuurlijk weer professor Brandsma die zich, als kende hij geen andere zorgen, onmiddellijk bereid toonde om zijn scherp inzicht in de roeping der ecclesia, zijn brede kennis van de christelijke beschavingsgeschiedenis en zijn ruime ervaring op het gebied van de missieactie, in dienst te stellen van de studenten, wier uitdrukkelijk christendom zich niet beperkte tot het bijwonen van de zondagse studentenmis en het opluisteren van de kerkelijke diensten, die van Universiteitswege op spaarzame tijden in de Augustinuskerk of in de Maria-Geboorte werden gehouden. Zijn spreekbeurten over Sint Bonifacius, over de kerkelijke organisatie van de missie, over het apostolaat der Hereniging en over de Universiteitsstudent als missievriend, behoorden tot de leerzaamste en boeiendste, die hij in de loop der jaren voor het studentencorps Carolus Magnus en de meest katholieke van zijn onderafdelingen heeft gehouden.

Wat professor Brandsma voor zijn studenten geweest is, zal wel nimmer volledig beschreven worden, omdat zijn gevoeligste en beslissendste zorgen verborgen bleven achter het scherm van zijn discrete stilzwijgendheid en binnen de vertrouwelijke wanden van zijn studeervertrek. Er is nochtans één jaar geweest, waarin zijn vaderlijk medeleven met het wel en wee van de Nijmeegse studentengemeenschap zich zo duidelijk voor iedereen tentoonstelde, dat menig buitenstaander zich wel eens vol zorg heeft afgevraagd, of zijn liefde niet te ver ging en de teerhartigheid van de beminnelijke hoogleraar niet spotte met de elementairste wetten van de heilige voorzichtigheid. Het was het cursusjaar 1932-'33, het jaar van Brandsma's rectoraat. Er zijn veel vleiende dingen gezegd over de bevallige staatsie, waarmede hij de rectorale ambtsketen droeg, over de illustere wijze waarop hij ginds en overal de katholieke Alma Mater vertegenwoordigde, en over de prachtige Diesrede die hem ook buiten het kamp van de katholieke intellectuelen veel roem vergaarde. Maar wat hem het minst opvallend misschien, toch het meest sierde, was de overwogen en enthousiaste nadrukkelijkheid, waarmee hij als rector magnificus voor de eer en de rechten van de Nijmeegse academici opkwam. Rector magnificus Brandsma was heus geen sullig goedprater van alles wat er, dikwijls tot grote ergernis van zijn collega's in het professoraat en het priesterschap, in de kringen der studenten omging. Hij trof het integralisme in zijn onstuimigste gestalte en lachte er niet mee. Hij liet “de kwaadsten” bij zich komen en wees ze openhartig maar liefdevol terecht. Hij strafte anderen als hun wangedrag ernstige afmetingen had aangenomen. Hij zond een van verontwaardiging trillend protest naar de redactie van de Vox Carolina, toen een pedant scribentje zich in het openbaar kleinerend had uitgelaten over Mr. Marchant en Dr. van Gils, “twee mannen van over de zeventig, die heel hun leven in de volle strijd hebben gestaan, ont payé de sa personne zoals maar weinigen, en die in het bijzonder voor onze Universiteit de grootste verdiensten hebben.”
Maar in de onwil en de onhandelbaarheid van “de” Nijmeegse studenten kon hij niet geloven. Daar was hijzelf en daar waren ook zij te nuchter en te goedwillend voor.
In zijn overdrachtsrede kon hij de actuele kwestie van de opstand der integralen natuurlijk niet langszij gaan. Hij vond dat ook helemaal niet gewenst, want nu kreeg hij de kans van zijn leven om naast het zonderlinge gebaar van enkelingen ook eens de rechtschapen kwaliteiten van de Nijmeegse

studenten in het zonnetje te zetten. Brandsma kweet zich van zijn taak, zoals alleen hij dat kon. De feiten werden intact gelaten maar van alle belastende contaminatie ontdaan. “Een kinderlijke manier van optreden,” oordeelden sommigen. In werkelijkheid was het een getuigenis van verstandig beleid, goed begrip en goede smaak. Men kon de dingen droeviger zien dan Brandsma het deed. Men kon ze niet droeviger maken dan ze geweest waren. Waar anderen een somber gezicht trokken en hun vertrouwen in het gezag en de goede naam van de Catholica dreigden te verliezen, meende Brandsma nog reden te hebben om te lachen. “C'est Ie ton qui fait la musique,” zei hij. Hij vond een blijmoedige toon. Hij hield zich aan de tekst maar zong het lied op zijn wijze. Een melodie in majeur. “Er is in den lande teveel gesproken over de studenten van Nijmegen dan dat ik in deze rede over hen zou kunnen zwijgen. Jammer genoeg hebben de houding en de uitlatingen van enkelen een blaam op allen doen werpen, welke zij niet verdienen gelukkig. Er is nu eenmaal in deze tijd van radicalisme en integralisme een stroming in de wereld, welke ook in het katholieke kamp althans een tijdlang velen heeft meegetrokken in een sfeer van enerzijds pessimistisch neerzien op het leven in de Kerk, niet het minst van de geestelijkheid, anderzijds van een optimistisch eisen van de volmaakte beleving van het christelijk ideaal.... Deze stroming was in haar eerste opkomst te oppervlakkig dan dat zij op de duur mensen, die naar dieper inzicht zoeken, zou kunnen bevredigen o£ voldoen. Ik zal niet ontkennen, dat deze stroming enige tijd wat aanhang onder de studenten van Nijmegen heeft gevonden. Eigenlijk wel te veel. Ik acht dit van de ene kant voor jonge mensen heel verklaarbaar en ten dele zelfs getuigend, zij het nog niet evenwichtig, van liefde en geestdrift voor het goede, van de andere kant, hoewel te betreuren, toch allerminst gevaarlijk of verontrustend. Daar is mij de student van Nijmegen, als ik het geheel beschouw te goed en te reëel, te ernstig zoekend naar het ware en het goede voor.... Ik had liever gezien, dat deze stroom van radicaal integralisme onze studentenkringen niet had beroerd, en nog liever, dat deze bij die beroering er onontvankelijk voor zouden zijn gebleken. Maar men kan ook teveel verlangen en ik kan me best verklaren, dat deze stroming hier verwante maar edeler gestemde geesten een ogenblik meenam. Ik maak er mij weinig bezorgd over. Ik heb genoeg vertrouwen in de Nijmeegse studentengemeenschap dat ik durf verklaren, dat de geest, die er leeft en aan kracht wint, een goede is, een die moed geeft voor de toekomst en de schoonste verwachtingen van onze jonge studenten doet koesteren.”[41] De studiosi Noviomagenses wisten wat zij aan professor Brandsma hadden. Een tactisch leidsman en een zorgende vader. Een eerlijk pleitbezorger met een scherp verstand en een warmkloppend hart. Kon van hun kant het gevoel van eerbied en aanhankelijkheid verborgen blijven?

En was het een wonder dat, toen in de avond van dinsdag 17 oktober het tweede lustrum van de Alma Mater Carolina op uitbundige wijze werd gevierd, de studenten bij hun aubade voor het Oranjehotel alsmaar om professor Brandsma riepen en dat na afloop de fakkeldragers buiten het programma om een opmars improviseerden naar de Doddendaal, waar de hijgend gearriveerde oud-rector van achter het groene hekje vruchteloze pogingen aanwendde om met enkele jubelende volzinnen het eindeloos gejuich op straat te overstemmen? “Wij waarderen U - schreef André Munnichs zes jaar later in het Album Amicorum - als kloosterling, als priester, als hoogleraar, bijzonder als professor in de geschiedenis der Mystiek. Buitendien brengen wij u vooral ook dank voor geheel uw priesterlijke persoonlijkheid, die gij te allen tijde voor ieder der studenten geheel ter beschikking stelt. Door uw blijmoedig en onverwoestbaar optimisme hebt gij menig student weer nieuwe moed gegeven. Gij hebt zoekenden en vragenden getroost waar er te troosten was of geholpen met raad en daad waar men uw steun en oordeel vroeg. Uw grote, eenvoudige toegankelijkheid is ons een grote schat!”

[41] Overdrachtsrede, blz. 22-24.

VIERDE HOOFDSTUK DE WIJSGEER EN ZIJN LIEFSTE GEDACHTEN

GOD MET ONS

De eclectici hebben in de geschiedenis van de wijsbegeerte geen onverdeeld goede naam. Cicero en Seneca zijn de klassieke voorbeelden van denkers, die wellicht grote filosofen hadden kunnen zijn maar die uit tijdnood of door tekort aan belangstelling voor de metafysieke problemen verzuimd hebben het te worden. Als professor Brandsma in zijn colleges over de wijsbegeerte van de latere tijd iemand behandelde, wiens wereldbeschouwing een synthese was van wat anderen reeds hadden vóórgedacht, vond hij doorgaans een excuus in de opmerking, dat de man het vermoedelijk te druk had om in alles oorspronkelijk te kunnen zijn. Juist als Cicero en Seneca; die hebben ook de wereld en het leven door de bril van anderen bekeken, omdat de werkzaamheden op velerlei gebied hun niet toelieten zich diep op de mogelijkheden en de realisatie van het zijn te bezinnen.
Het merkwaardige is, dat professor van Ginneken in zijn pieuze gedachtenisrede voor de senaat der Universiteit Brandsma zelf een eclecticus heeft genoemd. Daarbij gaf hij genoegzaam te verstaan, dat de wijsgerige persoonlijkheid van zijn betreurde collega duidelijker sprak uit het gemak, waarmede hij de meest willekeurige onderwerpen tegenover elkaar wist af te wegen, dan uit een gesloten systeem dat hij nooit heeft beproefd. Van Ginneken had er nog aan toe kunnen voegen, dat Brandsma permanent in tijdnood verkeerde, omdat zijn belangstelling even universeel was als zijn aanleg. Brandsma was dus een eclecticus. Maar een van de goede soort. Tenslotte kan geen enkele denker volmaakt oorspronkelijk zijn. De grote Augustinus heeft leentjebuur gespeeld bij de platonisten en St. Thomas van Aquino in niet mindere mate bij Aristoteles. Op de zelfstandige verwerking van het wijsgerig erfgoed komt het aan. En professor Brandsma was origineel genoeg om de gedachten van anderen niet klakkeloos over te nemen. Zijn aarzelende houding tegenover wat hij noemde “het altijd beperkte eenmanssysteem” en zijn ontvankelijkheid voor alle waarheden, in welke school of bij welke wijsgeer ze ook te vinden zijn, waren in diepere gronden geworteld dan in gemakzucht en verspreide aandacht. Hij had, met een sterkere concentratie en méér tijd, een prominent metafysicus kunnen worden, maar zijn metafysica zou geen andere geweest zijn dan die, waaraan hij nu de diepere waarde van de natuurlijke dingen toetste. Deze werd reeds sinds zijn studententijd bepaald door zijn indringende, men is geneigd te zeggen “begenadigde” visie op het goddelijk getuigenis in de natuur. Een soort van ongedwongen en onveranderlijke religieuze Godservaring lag ten grondslag aan zijn conceptie van het zijn en aan al zijn oordelen over de ingeschapen wetten en de natuurlijke verhoudingen. Het was geen tekort aan inventief vermogen, dat hem naar ideeën bij anderen deed zoeken, maar het verlangen naar de uitbouw van zijn wereld- en levensbeschouwing, die in haar hoofdlijnen eigenlijk al van meet af aan door zijn persoonlijke instelling bepaald was. Wat hij bij Descartes, Leibniz, Malebranche, Scheler, Eucken, Heymans en Kohnstamm aan aanvaardbare metafysiek ontdekte, had voor hem doorgaans meer de verrassing van een oorspronkelijke belichting dan van een gloednieuwe vondst. In de regel raadpleegde hij de klassieke denkers veeleer voor de bredere documentatie en de scherpere formulering dan om een nieuwe, volledig ongeweten waarheid te achterhalen.
Professor Brandsma was thomist. Uit overtuiging en uit plichtsbesef. Maar “thomisme” is een nog al ruime verzamelnaam en men ontkomt niet aan de indruk, dat het thomisme van Brandsma sterk op het augustinisme geïnspireerd was, zoals dat van anderen dikwijls na verwant is aan andere leerstelsels, die zich met thomistische beginselen laten verzoenen. Elkeen denkt tenslotte voor een goed deel zoals hij is en de dynamische, idealistische Brandsma deed stellig aan heel andere voorbeelden uit de geschiedenis der katholieke wijsbegeerte denken dan bijvoorbeeld de bedachtzame Beysens of de zakelijk rustige Hoogveld. In zijn leven was de kracht van de liefde zichtbaar sterker, minstens indrukwekkender, dan de macht van de rede. Al werd de denker niet op non-actief gesteld door de apostel, de praktijk won het toch van de bespiegeling. Brandsma achtte de metafysiek van de liefde dan ook veel belangwekkender dan de metafysiek van de kennis en de

algemene zijnsleer scheen door hem hoofdzakelijk gewaardeerd te worden naar de mate, waarin zij de metafysiek van de liefde mogelijk maakt. Brandsma dacht er niet aan het primaat van het verstand te ontkennen, maar hij vond het ook niet nodig daar sterk de nadruk op te leggen en plaatste daarom steeds de reserve, die hem nagenoeg bij ieder oordeel van de lippen kwam: “tot op zekere hoogte”. De verstandelijke bezinning op de vraagstukken van wereld en leven achtte hij noodzakelijk, maar kon voor zijn gevoel geen mensenleven vullen. Wat van het meeste belang is moet ook het sterkst gepraktiseerd worden. Geen mens kan zijn voltooiing bereiken zonder de stuwkracht van de liefde. Het meest aanbiddelijke in God is zijn liefde; het meest eerbiedwaardige in de mens zal ook zijn liefde zijn. Het is ook voor de wijsgeer nuttig deze dingen te bedenken, vond Brandsma, en met deze opvatting stond hij dichter bij St. Thomas dan velen hebben gemeend. Kon het anselmiaanse “credo ut intelligam” - mijn geloof leert me inzien - bij de Aquiner een redelijke verantwoording vinden, het “intelligo ut ardeam” - ik verwerf mij inzicht om in liefde te kunnen ontvlammen -, dat de levensspreuk van Brandsma had kunnen zijn, is naar zijn inhoud niet minder thomistisch. De Nijmeegse hoogleraar in de wijsbegeerte scheen opzettelijk afstand te nemen van hen, die zich in de praktijk van hun leven met een halve St. Thomas tevreden stellen, omdat zij in de engelachtige leraar uitsluitend de minnaar zien van wijsgerige en theologische speculaties, daarbij vergetend, dat hij ook een heilige was en een mysticus, een apostel en een begenadigd zanger voor de Heer.
Hetgeen professor Brandsma, ook vanuit wijsgerig oogpunt, het hevigst interesseerde, was de concrete, strevende en werkzame mens, die onder de dikwijls gecompliceerde gestalte van zijn leven zijn enige doelstelling vindt in de werkelijkheid van zijn volgroeide “totale” natuur. Wie dit leven diende, was voor hem een goed mens; wie metterdaad getuigde er de diepere zin van te begrijpen, was in zijn ogen een vruchtbaar denker.
De bespiegeling om haarzelfswille kon hem blijkbaar maar matig bekoren. Werkelijkheden, die te groot of te klein zijn om door de geest beleefd te worden, zegden hem niet veel. Vooral niet, zolang zij in het dode schema van getal en formule voor hem lagen. Statistieken konden hem tergen, zodra zij buiten de orde van de recherchedienst of van het financieel beleid op de kwaliteiten van de geest werden toegepast. Hij was ook in de wijsbegeerte de practicus, die achter iedere waarheid en achter elk probleem de mens zag staan: de door God geschapen en door God geroepen mens. Wellicht is juist onder dit opzicht zijn wijsbegeerte het sterkst verwant geweest aan de augustijnse wereldbeschouwing, waarin onder elke verstandelijke bespiegeling de polsslag van het leven en de klopping van het menselijk hart voelbaar zijn. Zijn neiging voor de mystiek is daaraan niet vreemd. Goedbeschouwd valt zij daarmee samen. Want men kan van professor Brandsma tenslotte met evenveel recht zeggen, dat zijn voorliefde voor de mystiek hem tot op zekere hoogte het intellectualisme deed prijsgeven als dat zijn aangeboren voorkeur voor de wijsbegeerte van het concrete hem in de richting van de mystiek deed gaan.
Toen professor Brandsma in het najaar van 1923 zijn filosofie colleges begon, kon men nog moeilijk voorzien langs welke lijnen zijn belangstelling zich zou ontwikkelen. Voor de wijsgerige vakken omvatte het programma: algemene inleidingen op de geschiedenis van de wijsbegeerte en op de wijsbegeerte van de geschiedenis en de behandeling van het bijzondere vraagstuk uit de metafysica over de stof en de wezensvorm; vrij algemene onderwerpen dus, waaruit vooralsnog geen bepaalde voorkeur viel af te leiden. Lang werden de studenten echter niet in het onzekere gehouden. Reeds in het eerste zaterdagmorgencollege maakte de professor het zijn auditorium duidelijk, dat de studie van de wijsbegeerte even prettige als belangrijke uitzichten opent op de bedoelingen, die God met de mens voorheeft. Hij gaf een globaal overzicht over de werkstof voor de wijsbegeerte van de geschiedenis, het merkwaardige vak dat eigenlijk geheel tegen de kosmologie, de psychologie en de theodicee aanleunt, en vond het nodig op voorhand te bedenken, dat in de dikwijls grillige geschiedenis niets zó grillig is, of God houdt de draden gespannen volgens de plannen van zijn voorzienigheid. In de latere jaren is het de studenten gebleken, met welk een gemak hij onder de wisselende fenomenen der historie telkens weer de strakke lijnen van het goddelijk beleid hervond. Want of hij nu te spreken kwam over het reactieverschijnsel, het optimisme of het verval in de

geschiedenis, over de invloed van de massa op het individu of over de macht van de persoonlijkheid over de massa, steeds mondde zijn betoog uit op een wetenschappelijke overdenking van datgene, waaraan hij in het studiejaar 1934-'35 een volledige cursus heeft gewijd: de Lex Domini in historia, de wet des Heren in de geschiedenis. Over de mogelijkheden en de roeping van de wijsbegeerte heeft de professor veel gesproken maar helaas weinig geschreven. Jarenlang heeft hij, min of meer tegen alle redelijke verwachtingen in, uitgezien naar de gunstige gelegenheid, "het rustige jaar" zoals hij het zich droomde, om een metafysica te kunnen schrijven. Het zou, zo vertelde hij nog in 1940 aan iedereen die het wilde horen, een zijnsleer worden met veel nieuwe gezichtspunten en met een scherpe beklemtoning van de onderlinge betrekkingen tussen de dingen, de gemeenschappelijke opgang naar de voltooiing en de bekroning van het geheel in de volmaakte mens.
Het is jammer, dat hem de kans om dit voornemen te volbrengen onthouden is gebleven, want uit zijn colleges over het zijn, over de potentialiteit, de stof, de tijd en de ruimte, over de wereldorde, het natuurverlangen en het vrije initiatief, had men kunnen afleiden, dat zijn metafysica het stempel zou hebben gedragen van zijn optimistische en totalitaire persoonlijkheid. Men kan nu slechts gissingen maken met als ongeveer de enige zekerheid, dat Boutroux en Ollé-Laprune vermoedelijk met evenveel welbehagen op het werk van de verzoeningsgezinde filosoof zouden hebben neergezien als Mercier en Maritain. Of zijn er duidelijker tekenen dan de fragmentarische beschouwingen over de rijke zin van het "tout tient a tout" en over de metafysiek van de op God georiënteerde verhoudingen? Heeft Brandsma zelf wellicht reeds een verstaanbaar beeld gegeven van de inhoud en de vorm zijner metafysiek, toen hij in zijn rede bij gelegenheid van de eerste filosofische Week in Nijmegen uiteenzette, wat hij onder wijsbegeerte verstond?
"De stoffelijke wereld is het voorwerp van diepgaande studie.... Na de stoffelijke wereld komt de wereld van de geest onze aandacht vragen.... Daarbij moeten wij ons bezinnen op de eerste beginselen, de grondbegrippen, ons niet beperken tot de beschrijving en de analyse, maar trachten te komen tot een stelsel, een geordend geheel, opgebouwd van de grond af, op de meest fundamentele begrippen van het zijn en de eerste differentiëring van zijn vormen.... Tenslotte moet de werkzaamheid van het menselijk verstand hierin culmineren, dat het zo diep mogelijk tot de grond der dingen doordringt. Het is niet voldoende, dat wij in het zintuiglijke het verstandelijk kenbare zien openliggen; het is niet voldoende, dat wij in de zijnsvorm, die daar vóór ons ligt, de transcendentele eigenschappen van het zijn en de andere bepalingen van de zijnsvorm door de onderscheiden predicamenten leren onderscheiden; het is niet voldoende, dat wij meer in het bijzonder naast het absolute, dat er in de dingen schuilt, oog hebben voor het relatieve en dat wij de dingen zien, alle dingen, in de duizenderlei onderlinge betrekkingen waarin zij tot elkander staan, de wereld als een groot geheel, waarin alle delen zijn zoals ze zijn, omdat de andere zijn gelijk ze zijn en elk deel aldus een betrekking insluit tot elk ander deel; - wij moeten eerst en vooral in de dingen de meest fundamentele betrekking weten te zien van afhankelijkheid van God en diens werking ons in elk wezen zien tegen stralen. God heeft ze geschapen, hetgeen zeggen wil, dat Hij ze nog schept, dat ze slechts bestaan omdat Hij wil dat ze bestaan, dat Hij alles doordringt en met zijn werking, dus met zijn wezen vervult. Onze abstractie moet zó ver gaan, dat wij die afhankelijkheid van God in al het eindige als een wezensbepaling zien en in alles een afstraling van zijn Wezen."[42]
Deze dingen zijn heel aanvaardbaar gezegd en geen thomist zal tegen de formulering ernstig bezwaar maken. Maar de uitwerking van deze summaire gedachten zou vermoedelijk wel enige bedenkingen hebben uitgelokt. Niet tegen de katholieke rechtzinnigheid; die stond voor een ieder wel a priori vast, maar tegen de ruimhartigheid, waarmede aan Pascal en Malebranche een overigens bescheiden plaats werd toegewezen, die hun, naar sommigen menen, rechtens niet kan worden toegestaan. Daarnaast zou men Brandsma's metafysiek waarschijnlijk hooglijk hebben geprezen om de originele, scherpe en overvloedige belichting van Gods veelvoudige oorzakelijkheid in de structuur van mens en kosmos.

[42] „Het begrip Wijsbegeerte", in het verslag van de eerste Philosophische Week blz. 3-16, Nijmegen '32.

Men heeft hem wel eens voorgehouden, dat hij van al de filosofische vakken theodicee maakte. Zijn antwoord leek even afdoende als verrassend: “Het ligt er maar aan wat U onder filosofie ën theodicee verstaat; kan ik het helpen, dat God in alle dingen getuigenis aflegt over zichzelf?” Voor het overige wees hij met een zekere trots op zijn uitvoerige cursussen over stof en wezensvorm, tijd en ruimte, het kritisch en het methodisch realisme en de zielkunde van St. Thomas, al kostte het hemzelf blijkbaar wel enige moeite onder zoveel behandelde onderwerpen uit de natuurlijke Godsleer deze thema's uit de kosmologie en de rationele psychologie terug te vinden. Wellicht doen wij zowel aan de geschiedenis als aan het eergevoel van de professor het juiste recht wedervaren, wanneer wij constateren, dat hij ambtshalve zijn wijsgerige belangstelling eerlijk over de verschillende vakken heeft verdeeld, maar dat zijn persoonlijke voorkeur toch wel zichtbaar is uitgegaan naar die vraagstukken, die onmiddellijk verband houden met de eer van God en de roeping van de mens. De filosoof kon de priester nu eenmaal moeilijk doen vergeten en geen ogenblik ging bij hem de zekerheid van Gods liefde verloren onder het amalgaam van de natuurlijke vraagstellingen. Ongezocht, haast instinctief, plaatste hij het wijsgerig probleem tegen de achtergrond van 's mensen religieuze roeping. De edele, op God betrokken mens trok hem onweerstaanbaar aan en presenteerde zich voor hem overal, waar het concrete zijn om een wetenschappelijke verklaring vroeg. Ook hierin toonde hij zich een begaafd en dankbaar leerling van St. Thomas van Aquino, want wat Jacques Maritain van Thomas' wijsbegeerte heeft getuigd, dat kan men met evenveel recht van Brandsma's wijsbegeerte zeggen: “Elle est indépendante en elle-même des données de la foi, et ne relève dans ses principes et dans sa structure que de l'expérience et de la raison. Cette filosofie cependant, tout en restant parfaitement distincte d'elles, est en communication vitale avec la sagesse supérieure de la théologie et avec celle de la contemplation.”[43]

Als Brandsma's door en door religieuze instelling na al zijn wijsgerige colleges over de Godsbewijzen, de natuurlijke Godsidee, de ontwikkeling van de Godsgedachte in Nederland, God en de wereld en de Wet Gods in de geschiedenis, nog bewezen moest worden, zou men met vrucht kunnen wijzen op zijn rede over “Het Godsbegrip”[44] uitgesproken bij gelegenheid van de negende Dies Natalis van de R.K. Universiteit op maandag 17 oktober 1932. Zij vond alom in den lande een gunstig onthaal en buiten de vaktijdschriften was ook de dagbladpers vol lof over “dit oorspronkelijk stuk wetenschappelijk denkwerk”. Anton van Duinkerken oordeelde in De Tijd, dat deze voordracht, “die we zonder overdrijving mogen noteren als een datum in de katholieke cultuurgeschiedenis van de dag”, de aandacht verdiende “naast en boven vele rectorale redevoeringen van de laatste kwarteeuw”. Onder de hoorders waren er weliswaar enige, die bedenkelijk het hoofd schudden over zoveel eigendunkelijkheid en nieuwlichterij. Zij vonden Brandsma's wijsgerige overpeinzingen erg vreemd, om niet te zeggen onwijsgerig; want het Godsbegrip laten meedeinen met de wisselende tijdgeest en in de natuurlijke Godskennis een plaats inruimen voor de intuïtie, dat is toch meer dan men van een katholiek denker mocht verwachten. De afkeurende houding van sommigen onder zijn hoorders heeft de gemoedsrust van Brandsma echter geen ogenblik kunnen beroeren. Zij was te duidelijk ingegeven door een vergissing; de ongegronde teleurstelling over de Rector magnificus, die zonder syllogismen en zonder veel ergo's en derhalve's een les in de geschiedenis scheen te geven, waar iedereen op een stevig stuk klassieke wijsbegeerte gerekend had. Nochtans was deze rede een filosofisch werkstuk van de beste soort. Ondanks de haast gemoedelijke taal, waarin ze gezegd werd, en ondanks de gelaakte intuïtie, waaronder Brandsma toch zeer duidelijk iets anders verstond dan de beeldloze Godskennis der ontologisten. “Hoe is het Godsbeeld zo verduisterd, dat zovelen er niet meer door getroffen worden? - zo begon Brandsma zijn voordracht. - Is daar tekort alleen aan hun zijde? Of wordt er iets van ons gevraagd om het weer in helderder licht te doen stralen over de

[43] „Le Docteur Angélique", Parijs z.j.
[44] „Het Godsbegrip", Nijmegen '32.

wereld en mogen wij de hoop hebben, dat een studie van het Godsbegrip deze grootste aller noden tenminste lenigen zal?....
Het is niet mijn bedoeling het Godsbegrip te verdedigen; er is apologie teveel. Al te veel bewandelen wij de negatieve weg van afweer en weerlegging, terwijl het edeler en nuttiger is op positieve wijze de waarheid te doen stralen in het licht, dat van haar uitgaat en altijd bekoring heeft voor de menselijke geest." Door een overzicht te geven van de wisselingen, die het Godsbegrip in de loop der eeuwen in ons vaderland heeft ondergaan, wil professor Brandsma laten zien, hoe ook onze tijd zijn eigen Godsbeeld hebben kan en hebben moet.
In het eerste tijdperk van opkomende cultuur en ontworsteling aan het heidendom was het beeld nog enigermate verwant aan dat van de heidense bewoners dezer landen. God was de Macht en de Majesteit, de onweerstaanbare strijder, tegen wie de landgoden niets vermochten. Dit godsbegrip heeft zich onder de wijsgerige bezinning, waarin Plato en Augustinus de toon aangaven, geleidelijk veredeld tot het meer mystieke beeld van de God der Minne. Graalsagen en kruistochten putten hun inspiratie uit de overtuiging, dat God de bron is van alle licht en kracht. Bij de opkomst van het aristotelisme kwam naast de werkzaamheid van de verbeelding ook het verstandelijk begrip om zijn rechten vragen. De concrete voorstelling van de God, die alles bezielt, werd gezuiverd door het bewustzijn, dat de genade van een wezenlijk andere orde is dan de natuur. De mensgeworden God, zo diepgodsdienstig en tegelijkertijd zo kinderlijkvroom uitgebeeld door de middeleeuwse kunst, werd gezien als het soevereine maar niet te evenaren voorbeeld van rechtschapenheid en deugd. Na een wat oppervlakkige overgangsfase, waarin vooral onder de eenzijdige belichting van de aristotelische beginselen het godsdienstig leven vervlakte tot uiterlijk dienstbetoon, ontwikkelde zich, mede onder invloed van de opkomende predestinatiegedachte en van de Moderne Devotie, een nieuw Godsbeeld, dat van de Christus, die door zijn genade in ons woont en die in het deugdleven een openbaring geeft van zichzelf. Daarop is een tweevoudige ontaarding van het Godsbegrip gevolgd. De herwaardering van het platoons subjectivisme, zoals Descartes deze voorstond in de kenleer, heeft haar trieste gevolgen gehad in de kleurloze theodicee der deïsten. Men ging God eren door over Hem te zwijgen en gaf aan de natuur de lofprijzing, die alleen aan Hem toekwam. Had de Verlichting aan het Godsbeeld de absolute ongenaakbaarheid gegeven en het in het positief oneindige doen verloren gaan, het kantiaans postulaat trachtte het uit het negatief oneindige weer naar voren te brengen. Dit nieuw gewonnen Godsbegrip, dat niet uit de bezinning op het uitwendig ervaringsgegeven maar als voorwaarde van de praktische zekerheid en de zedelijke verantwoording gegroeid is, vertoonde en vertoont nog altijd de afwijkingen van het psychisch monisme. Na deze even scherpzinnige als oorspronkelijke uiteenzetting over het Godsbegrip, zoals het leefde in de verschillende tijdperken van ons vaderlands verleden - van de prille jeugd onzer cultuur af over de feodale, mystieke en scholastieke middentijden, over Moderne Devotie en Reformatie, over Humanisme, Renaissance, Aufklarung en Modernisme tot de dagen van nu en morgen -, vraagt professor Brandsma zich af, of wij katholieken niet verplicht zijn te bouwen aan een Godsbeeld, dat aan onze tijd is aangepast en waar onze mensen in zekere zin om vragen.
"Het komt mij voor, dat wij bij de bepaling van hetgeen in het Godsbeeld in deze tijd op de voorgrond wordt geplaatst, vooral rekening moeten houden met drie tendensen in de ontwikkeling der gedachte. Op de eerste plaats is er een drang naar meer metafysisch inzicht. Wij zien, hoe uit de materialistische stromingen vooral onder invloed van de evolutiegedachte geleidelijk een inzicht geboren is, waarbij achter het zichtbaar waarneembare het onzichtbare wordt nagespeurd en ontdekt, hoe achter de verschijnselen gezocht wordt naar een voorstelling van het wezen, dat aan de eigenlijke waarneming ontsnappend gekend wordt als het voorwerp van een boven de zinnen uitgaand vermogen. In de "Wesenschau" van Husserl wordt dit tot uitdrukking gebracht en omschreven.... Een intellectualistisch karakter moge aan dit standpunt niet kunnen worden ontzegd, het is toch een intellectualisme van een bepaalde soort, in zoverre hier sprake is van het intellect in de zin van een intuïtief vermogen.... Dit brengt ons tot een tweede distinctief in de moderne gedachte, het intuïtieve karakter, dat aan de menselijke kennis wordt toegekend. Van Max Scheler tot Bergson is er een rijk

gevarieerde opvatting van dit intuïtieve karakter. Ik meen de aandacht te moeten vestigen op de waarde, welke hierbij weder aan de menselijke natuur wordt toegekend in zoverre deze uit haar aard en wezen met een zekere spontaneïteit gebracht wordt tot de aanname van waarheden, welke de rede niet bewijst en waarvan de gronden niet dan vaag worden gezien ....
Allernauwst is hiermede een derde merkwaardig karakter der moderne gedachte verbonden, welke ik het pragmatische zou willen noemen. De waarheid, voor het verstand onmiddellijk niet kenbaar, is toch voor de mens geen onbereikbaar bezit, omdat zijn natuur op de waarheid is ingesteld, hem de waarheid doet beleven en uitleven en zich in haar veredelende werking voortdurend sterker in de voortschrijdende cultuur openbaart. Ook hier zijn sterke nuances. Van James tot Schiller is er nog grote verscheidenheid en in hun beider volgelingen komt nog rijker verscheidenheid voor de dag. . . .
Voegen we hier nog bij, niet als een vierde kenmerk naast de even genoemde drie, maar als een al deze drie gelijkelijk omvattende gewijzigde oriëntering, dat de gedachte niet langer zo uitsluitend subjectief gericht is, een meer objectieve richting zich steeds sterker aftekent, een meer relatieve tegenover de vroeger zo absolute visie, een meer divergerende tegenover de vroeger sterk convergerende beschouwing zich baanbreekt. Dat wil zeggen, dat de mens zich minder streng opsluit in zichzelf, doch uitgaat naar de kosmos waarmede hij zich één weet."
Reeds in de aanvang van zijn betoog heeft Brandsma er voor gewaarschuwd niet bij het oude te zweren, omdat het oud is. Nieuwe tijden vragen nieuwe vormen. Wie de traditionele opvattingen voldoende acht, is geneigd te zeggen, dat wij onze voorstelling van de toch onveranderlijke God niet mogen aanpassen aan plaatselijke voorwaarden en tijdelijke behoeften. Maar waarom zouden we dat niet mogen? Is het goddelijk Wezen, dat zich in zijn werkzaamheid naar buiten voor ons kenbaar maakt, dan zó beperkt, dat het maar één facet heeft? Brandsma voteert zeer bewust voor het actuele, vitale en boeiende Godsbegrip, dat wijsgerig stellig in verschillende richtingen zou kunnen worden uitgediept, maar dat enerzijds niet beneden de maat blijft, terwijl het anderzijds slechts het mogelijke vraagt van de denkvaardigheid en de scherpzinnigheid van onze mensen. "Wij die God liefhebben - zo gaat de redenaar voort - en die Hem gaarne door allen aanbeden en verheerlijkt zouden willen zien, moeten in ons rijke Godsbeeld vooral de volgende elementen op de voorgrond stellen om te komen tot een beeld aan deze tijden aangepast. Wij moeten allereerst God zien als de diepste grond van ons wezen, verholen in het meest innerlijke van onze natuur, maar daar toch te zien en te aanschouwen, na eerste beredenering duidelijk kenbaar, bij geregelde instelling daarop zonder telkens herhaalde beredenering en als bij intuïtie, zodat wij ons zien in voortdurende aanschouwing Gods en Hem niet slechts aanbidden in ons eigen wezen maar evenzeer in alles wat bestaat, allereerst in de medemens, maar dan ook in de natuur, in het heelal, alom tegenwoordig en alles doordringend in het werk zijner handen. Die inwoning en inwerking Gods moet niet enkel het voorwerp van intuïtie wezen, maar zich in ons leven openbaren, in onze woorden en daden tot uitdrukking komen, uitstralen uit heel ons wezen en optreden....
Wat ik dus verdedig en als noodzakelijk voor deze tijd beschouw, is de beschouwing van al wat is in zijn afhankelijkheid en zijn voortkomst van God, wiens werk wij daarin moeten zien, wiens zijn wij daarin moeten onderscheiden, die wij daarin moeten erkennen en aanbidden, allereerst in onszelf. God is daar en openbaart zich daar aan ons. Hij wil daar gezien en erkend worden. Hij is tenslotte nergens beter voor ons kenbaar dan in de grond van ons wezen. Leefde die gedachte aan Gods inwoning, aan de algehele afhankelijkheid van heel de natuur van God, aan Gods leiding en openbaring in alles, wat andere daden zouden er worden gesteld om ze in overeenstemming te doen zijn met hun karakter van Godsopenbaring. De mensen moeten weer God zien en in de aanschouwing Gods leven."
Professor Brandsma, die nimmer een omvangrijke filosofische studie in het licht gaf en op wiens wijsgerige ambitie heus wel iets viel af te dingen, heeft zich door enkele kleinere publicaties over onderwerpen van wijsgerige aard althans in zoverre een goede naam verdiend, dat men van hem zeggen moet: hij kón het. Hij beschikte duidelijk over de scherpte van geest en de breedheid van visie, die nodig zijn om de vraagstukken van de wereld en het leven in hun natuurlijke problematiek

te overzien en te doorschouwen. Daarnaast had hij het voorrecht ook als denker volledig kind van zijn tijd te zijn. Zijn zin voor het actuele en zijn zuivere smaak voor het eeuwig onveranderlijke onder de presente levensvormen stelden hem in staat de levende mens in zijn reële noden te verstaan en bij te staan. Hoe meer men echter over deze dingen nadenkt, des te meer is men geneigd de verdeeldheid van zijn belangstelling en de veelzijdigheid van zijn activiteit te betreuren.
Of moet men zeggen, dat bij hem het metafysisch inzicht zich op een gelukkige wijze in de praktijk van het volle leven heeft weten vruchtbaar te maken?
Hoe het zij, ook de rijk getalenteerde, voor alles en voor iedereen klaar staande, dag en nacht arbeidende Brandsma was beperkt in zijn vermogens. In hem zijn de wijsgerige capaciteiten toch wel voor een goed deel achter de indrukwekkendheid van zijn minder speculatieve bezigheden verborgen gebleven. Het is te begrijpen, dat velen de evenwichtige ontwikkeling van heel zijn persoonlijkheid in hem prijzen, zoals het ook begrijpelijk is, dat anderen hem een sterker wijsgerig concentratievermogen hebben toegewenst.

GEESTVERWANTSCHAP BIJ VAKGENOTEN

Brandsma's zeer aanzienlijke boekerij was in de latere jaren van zijn professoraat verspreid over drie afzonderlijke lokaliteiten. De kloosterbibliotheek herbergde het meer lijvige materiaal zoals de grotere serie-uitgaven, de wetenschappelijke tijdschriften, de minder handzame opera omnia van bekende filosoof en de uitgebreide Thomas a Kempiscollectie. De afdeling “Mystiek” - het zullen, de tientallen staande dossiers en de honderden losse bergmappen niet meegerekend, een kleine tweeduizend banden geweest zijn - was gehuisvest in “het zaaltje”, de ruime werkkamer van de professor en zijn assistenten. De filosofica waren enger behuisd; zij vonden hun onderkomen in Brandsma's kloostercel. Daar stonden tegen de lange wand links van de deur zo goed als alle vermaarde wijsgeren van niet-katholieken huize vis a vis van de scholastieken, die zich aan de overzijde tussen de beide ramen in broederlijke eendrachtigheid en correct volgens anciënniteit rond hun aller St. Thomas hadden geschaard. Er was nog een derde groep, die der katholiek maar niet scholastiek denkenden. Zij moesten genoegen nemen met een wisselvallig plaatsje boven het opklapbed, naast het nachtkastje of ergens in een hoek. Dit laatste was niet symbolisch bedoeld. Een kwestie van plaatsgebrek, meer niet. Want Brandsma worstelde met tekort aan ruimte, zoals hij ook .met een tekort aan tijd te kampen had. Wie de professor in zijn cel bezocht, behoefde niet over de gave van helderziendheid te beschikken om te ontdekken, dat zijn interesse voor de geschiedenis van het wijsgerig denken zich strikt rechtvaardig over de verschillende stromingen en stelsels verdeelde. “De vertroosting der Wijsbegeerte” van Boëtius zag er even beduimeld uit als de theologische Summa van Thomas. Descartes, Leibniz en Spinoza hadden ezelsoren gekregen en Bergson, Scheler en Husserl waren in voorbeeldige lotsverbondenheid met Nietzsche uit de band gesprongen. Hoe deze algemene slijtage onder de filosofen mogelijk was, hebben de meesten van de huisgenoten nooit begrepen. Want eerlijk gezegd gebeurde het maar zelden, dat men pater Titus op zijn kamer aantrof in gezelschap van een wijsgerig boekwerk. In de regel was het 't een of ander vergeelde manuscript uit de Middelnederlandse geestelijke literatuur, waarover hij in onverstoorbare studie zat neergebogen. Het geheim van zijn vertrouwelijke omgang met de wijsgeren lag in zijn aktetas: de eeuwige metgezel van de professor, wanneer hij zich buitenshuis bevond. Pater Titus had de mogelijkheden om in de verschillende vakken, die hij aan de Universiteit te doceren had, uitstekend bekeken. Bij de studie van een willekeurig onderwerp uit de vaderlandse mystiek had hij steeds twintig dingen tegelijk nodig: oorspronkelijke teksten en afschriften, collatiën en uittreksels, parafrasen en commentaren, de alfabetische klapper en nog veel meer. Met de wijsbegeerte was dat anders. Daar waren de monografieën legio en lag het studiemateriaal veelal pasklaar in de vorm van gemakkelijk leesbare en zichzelf verantwoordende boekdelen. Het was dus, uit het oogpunt van tactiek, zo dwaas nog niet, dat Brandsma op zijn vele reizen naar ginds en elders en overal de mystieken wat rust gunde om zich wat indringender met de grotere figuren uit de geschiedenis van

de wijsbegeerte te bemoeien. Niemand werd daarbij overgeslagen. Naast de meer normale denkers kregen ook “de zonderlingen” eerlijk hun beurt. De aktetas heeft zonder aanziens des persoons aan alle wijsgeren van Augustinus tot Kohnstamm huisvesting verleend.
Het zou moeilijk geweest zijn om aan de hand van zijn geestelijk reisgezelschap een bepaalde voorkeur te constateren, ware het niet, dat in de colleges de keuze van de stof en de opzet van het betoog accenten schiepen en de stemverheffing een bijzondere belangstelling verried. In werkelijkheid had Brandsma hier, zoals overal elders, zijn persoonlijke voorliefde. Hij was er stellig de man niet naar om zich ten koste van een bredere oriëntering uitsluitend in de figuur van één enkele wijsgeer te verdiepen en hij zou, uit overwegingen van ambtelijke plicht, geen belangrijke historische strijdvragen onbesproken laten terwille van die éne, die zijn volle aandacht had. Maar voorkeur had hij ongetwijfeld. Dat kon reeds enigermate blijken uit het overigens sterk gevarieerde lesprogram, dat hij in de achttien jaren van zijn professorale loopbaan heeft afgewerkt; het werd zonder meer evident in de steeds groeiende bereidvaardigheid, waarmede hij op ieder ogenblik van de dag klaar stond om te spreken over. ... de middeleeuwse wijsbegeerte in de Nederlanden of over de hernieuwing van het zedelijk verantwoordelijkheidsbesef in het Europa van heden. Als hij met zijn metafysica klaar was dan zou hij, zo had hij zich vast voorgenomen, over de Nederlandse wijsbegeerte mooie boeken schrijven....
Brandsma's visie op de filosofie van de Middeleeuwen dekte zich globaal genomen, het spreekt welhaast vanzelf, zo goed als geheel met die van de grote katholieke experts op dit gebied: Grabmann, Mandonnet, de Wulf en Gilson. Vooral in de eerste jaren hield hij zich zorgvuldig aan de hoofdlijnen van “Die Geschichte der Scholastischen Methode”. In de latere tijd heeft hij wellicht sterker dan te doen gebruikelijk was de nadruk gelegd op de levensfilosofie, zoals deze in de maatschappelijke vormen en in de beeldende kunsten gestalte kreeg. Voor Scotus Eriugena had hij opvallend veel vriendelijke woorden over en tegen de gangbare gewoonte in kende hij aan St. Bernard en zijn school een beslissende, hoewel geruchtloze invloed toe in de strijd om de dialectiek. Ook kon hij het niet eens zijn met de veel gehuldigde, aanvankelijk ook door collega Sassen voorgestane opvatting, dat het Augustinisme in de Middeleeuwen regelrecht zijn belichaming heeft gevonden in de franciscaanse School. “Alsof Bonaventura en Duns Scotus met dezelfde wijsgerige maat te meten zijn!” corrigeerde Brandsma. Maar voor het overige wist hij zich gemakkelijk bij de gangbare mening aan te sluiten en liet hij, zoals ieder weldenkend historicus, de geschiedenis van de middeleeuwse wijsbegeerte rijkelijk vroeg beginnen bij Boëtius en Dionysius de pseudo-Areopagiet en eindigen bij Joannes Baconthorp of daaromtrent. Op het brake terrein van de geschiedenis der Middelnederlandse wijsbegeerte viel voor professor Brandsma oorspronkelijker en, naar het zich liet aanzien, ook vruchtbaarder werk te verrichten. Daar lag voor hem Klondike en kon hij met behoorlijke kansen delven naar de verloren of vergeten schatten van onze oude vaderlandse cultuur. De eerste cursus, die hij aan de middeleeuwse wijsbegeerte in de lage landen wijdde, was niet meer dan een voorzichtige benadering daarvan. “De Nederlandse Wijsbegeerte vóór de Hervoming”, zo heette zeer algemeen het thematisch gegeven voor het studiejaar 1924-'25. Over de eigenlijke Middeleeuwen werd niet veel gesproken. Zoveel te meer over het geestelijk erfgoed, dat de middeleeuwers hadden overgedragen aan de Scholen van de Minderbroeders en de Dominicanen. Hendrik van Werle en Willem van Gouda, Jacobus van Calcar, Petrus van Nijmegen, Vincentius van Beverwijck, Cornelius van Sneek en Joannes van Baerle werden zorgvuldig op hun geestelijke verwantschap onderzocht en het kwam vast te staan, dat deze voortreffelijke mannen, hoezeer zij ook de invloed van den vreemde hadden ondergaan, hun wetenschappelijke vorming toch niet uitsluitend aan het buitenland te danken hadden.
Vier jaar later ging Brandsma er toe over in de uiterste zuidoosthoek van Nederland een bron aan te boren, welke hij door de vergetelheid goeddeels aan onze belangstelling onttrokken wist. “De middeleeuwse wijsbegeerte in Nederland vóór St. Thomas” was wel een te brede benaming voor de opdracht, die hij zichzelf in het cursusjaar 1928-'29 stelde, maar “de Luikse Kapittelschool” ware stellig een te benauwde samenvatting geweest van de vele wetenswaardigheden, die hij in dat jaar

ontdekte en doceerde. Zijn wetenschappelijke onderzoekingen concentreerden zich weliswaar in hoofdzaak op de figuren van Notker en Alger van Luik, Adalbold van Utrecht en Odo en Simon van Doornik, maar zij openden toch ook een onmiddellijk uitzicht op veel wat slechts langs omwegen met de school van Luik in oorzakelijk verband kon worden gebracht.
Naarstig en zonder kommernis om enkele teleurstellende resultaten heeft professor Brandsma zich in de ingewikkelde materie ingewerkt en in het voorjaar van 1931 was hij reeds zo ver, dat hij het veld behoorlijk meende te kunnen overzien. Zijn eerste voorlopige, maar zoals achteraf gebleken is hoogst waardevolle bevindingen heeft hij vastgelegd in de vorm van een preadvies voor de Katholiek-Wetenschappelijke Vereniging. [45]
Het gedegen werkstuk, waarop Brandsma op zaterdagavond 30 mei 1931 in Delft de leden van de Katholiek-Wetenschappelijke vergastte, was misschien niet zo strak van opzet noch zo logisch in zijn ontwikkeling als het exposé van professor Sassen, die als eerste spreker de algemene historisch-wijsgerige grondslag plaatste, waartegen de Middelnederlandse filosofie in haar eigen vormen moest worden afgetekend. Maar het was ontegenzeglijk oorspronkelijker en tot op zekere hoogte ook leerzamer, want pater Titus, die tot de zeldzamen behoorde wier speurzin zich bij voorkeur op het moeilijk vindbare schijnt te richten, had hier de stof gevonden, waar iets van te maken viel: een terra incognita, waarin de edelste voortbrengselen van onze vaderlandse geest verborgen lagen onder de ostentatie van de latere veel pompeuzer en luidruchtiger eeuwen. De vraag, waarmede hij zijn thema entameerde, was, of wij eigenlijk wel van een eigen Nederlandse wijsbegeerte kunnen spreken. Was ons gedachtegoed niet altijd import uit de grote nabuurlanden? Het antwoord groeide gaandeweg uit tot een duidelijk “Ja, wij hebben een eigen filosofie !” Er was natuurlijk wel enig voorbehoud te maken; met name heeft ons vaderlands geestesleven zijn oorspronkelijkheid doorgaans in belangrijker mate te danken gehad aan de omstandigheid, dat wij, op onze grote buren aangewezen Nederlanders, de invloeden die wij vanuit den vreemde in ons opnamen op ónze wijze wisten te weerspiegelen, dan aan de originaliteit, waarmede wij onszelf ideeën en beeldconstructies schiepen. Maar oorspronkelijk is onze wijsbegeerte zeer zeker. Zij bestaat in “het zien van de werkelijkheid, zonder zich daartoe te kunnen bepalen, en met de sterke zucht in de werkelijkheid de betrekkingen tot God te zien, die betrekkingen in een welberedeneerd, praktisch' leven tot uitdrukking te brengen. Of korter zou het misschien aldus te omschrijven zijn, dat de Nederlandse wijsbegeerte zich doet kennen als een poging tot de praktisch beredeneerde verbinding van werkelijkheidszin en Godsbeschouwing.” “Typisch Brandsma!” zullen velen gedacht hebben, zoals velen ook een geestelijke verwantschap tussen de spreker en zijn betoog moeten hebben geconstateerd, toen zij te vernemen kregen, dat de bloeitijd onzer vaderlandse wijsbegeerte zich niet eerst met Descartes, Spinoza, Geulinx, Hemsterhuis, Opzoomer en Heymans heeft ontwikkeld, maar reeds veel vroeger, in de tijd van de Moderne Devotie. Brandsma's zienswijze bleek echter niet dermate subjectief te zijn, dat hij zijn schrandere hoorders aan het einde van zijn uiteenzetting aan ernstige twijfels moest overlaten. Naarmate zijn voordracht vorderde, groeide bij alle aanwezigen een bewuste eerbied voor de werkelijke, nadien nimmer herwonnen waarden van onze middeleeuwse wijsbegeerte.
“Wanneer ik de geschiedenis der wijsbegeerte in de Middeleeuwen in Nederland overzie - zo ging spreker voort - dan komt het mij voor, dat zich daarin vooral vier tijdperken laten onderscheiden, die een voortdurende stijging betekenen.”
Het eerste tijdperk stond geheel in het teken van de zich ontwikkelende dialectiek en werd, na goed voorbereidend werk van de aloude Maastrichtse school en van de Utrechtse domschool, hoofdzakelijk gedragen door de Akense schola palatina, de wetenschappelijke instellingen van de Benedictijnen en de reguliere kanunniken en de bisschoppelijke scholen van Luik en Utrecht. Tegen de twaalfde eeuwwisseling trad een nieuw tijdperk in; dat van de gematigde antidialectiek met als positieve keerzijde een meer spiritualistische verdieping van de zielkunde. Hier waren duidelijk de Franse invloeden over St. Bernard tastbaar en gaven, met de Cisterciënzers en de Norbertijnen,

[45] „De Middeleeuwse Wijsbegeerte in de Nederlanden" in de Annalen van de K.W.V. '31, afl. 2, blz. 18-80.

vooral Walter van Mortagne en Alanus van Rijssel de toon aan. Met de verspreiding van de bedelorden over de landen van West-Europa kon daarna het Aristotelisme in onze gewesten ingang vinden. De oude school van Keulen, waar Albertus de Grote, Thomas van Aquino en Joannes Duns Scotus hun wetenschappelijke inzichten doceerden, werd voor ons het naaste cultuurcentrum en Walter van Brugge, Egidius de Lessines, Hendrik van Gent, Godfried de Fontaines, Sibertus van Beek en Joannes Brammart waren in ons midden de invloedrijkste vertegenwoordigers van de nieuwe metafysica. Na de overvloedige infiltratie van krachten uit den vreemde wordt wijsgerig Nederland eindelijk zichzelf. Het bouwt zelfstandig aan een eigen cultuur, waarin het veelsoortig leengoed "zich op de meest harmonieuze wijze oplost in een bloeiende eigen Nederlandse School". Oxford, Cambridge, Parijs, Lille en Keulen, blijven ons ook verder geestelijk voeden, maar op onze eigen grond verrijst de glorieuze Universiteit van Leuven met haar wijsgerige en theologische faculteiten, symbool en bronader tevens van het beste dat ons volk in de vijftiende eeuw weet voort te brengen: de innige, van Godsliefde en werkelijkheidszin getuigende levenssfeer, waarin Dionysius van Leeuwen en Adriaan Floriszoon Boeyens boven zichzelf kunnen uitgroeien en waaraan de moderne devoten hun zuivere levenskijk, de regionale gotiek en de gewestelijke rederijkerskunst haar diepe inspiratie danken.

De voordracht, die twee volle uren lang de aandacht van de aanwezigen gespannen hield, vond een bijval, die de inleider zelf niet had durven vermoeden. De voorzitter sprak van een voortreffelijk werk met nog voortreffelijker vooruitzichten en elkeen zeide van de spreker te verwachten, dat hij, in samenwerking met collega Sassen, volgens het gegeven bestek eenmaal de volledige geschiedenis van de Middelnederlandse wijsbegeerte zou beschrijven. Professor Brandsma zelf hoopte en verwachtte dit ook. En om nu maar meteen aan zijn voornemen kracht bij te zetten, besloot hij voortaan ieder jaar een cursus te geven over een bepaald hoofdstuk uit de geschiedenis van onze vaderlandse filosofie in de Middeleeuwen. Door op die wijze zijn aandacht duurzaam over de verschillende denkrichtingen, stromingen, scholen en stelsels te verdelen, zou hij dan zo tegen het jaar 1940 met de uitwerking van het totaalprogram wel klaar kunnen zijn.

Het is er natuurlijk alweer niet van gekomen.

Zoals op zo menig ander gebied heeft Brandsma ons ook hier een Unvollendete nagelaten. En opnieuw denken we met een lichte weemoed aan de vele mogelijkheden, waarover deze hoogbegaafde priesterleraar beschikte, maar die, wel zeer tegen zijn heilige bedoelingen in, niet in vervulling zijn gegaan.

De colleges over de voorlopers en de volgelingen van Descartes behoorden tot de uitvoerigste, die hij op het plan van de algemene en vaderlandse filosofie geschiedenis heeft gegeven. Hoe de professor het nu precies klaarspeelde om de zeer uiteenlopende gestalten van Rabelais, Marot, Montaigne, de la Marée, Valla, Lefèvre d'Etaples, Agricola, Erasmus, More, Nicolaas van Kues, Charron, Lipsius, Franciscus van Sales en Joannes Calvijn met een gemeenschappelijke maat te meten, hebben maar weinig studenten ooit begrepen, maar allen is het duidelijk geworden, dat de onstuimige zestiende eeuw om Descartes "riep". De pleitbezorgers van de philosophia perennis konden hun tegenstanders niet meer de baas en uit de algemene kentering der gedachten moest onvermijdelijk vroeg of laat een nieuw stelsel naar voren komen, waarin de klemtoon van het kenvoorwerp op het kennend subject werd verlegd en de sterk theocentrische wereldbeschouwing der Scholastiek de plaats inruimde voor een meer anthropocentrische.

In onmiddellijk verband met een serie lessen over de beginselen van de cartesiaanse wijsbegeerte wijdde Brandsma een geheel jaar aan de studie van het Cartesianisme in Nederland. Daarbij belichtte hij heel scherp, hoe in onze streken de nieuwe wijsbegeerte uiteraard een aangelegenheid van de calvinisten en de jansenisten is geworden: "Het stelsel van de methodische twijfel en van de opbouw van de wereld onzer kennis uit de heldere begrippen van de geest, die van nature denking is, moest wel, zij het onbewust, aanhang vinden bij de mannen der Hervorming, die braken met het leergezag

en die geloofden in de eigen inspiratie, en evenzeer bij de jansenisten met hun strenge bestemmingsleer en de schijnbare verheffing van de goddelijke grootheid."[46]
Met een variant op het bekende oordeel van Hieronymus over de stille ontwikkeling van het Arianisme stelde Brandsma vast, dat bij de veroordeling van het Cartesianisme heel protestants Nederland er zich over verwonderde cartesiaan te zijn. Het was niet alleen Descartes' roekeloze vriend, de onbesuisde Regius, die de nieuwe wijsbegeerte aanhing, ook de met plakkaten vechtende Universiteiten van Leiden en Utrecht en de bij hemel en hel zwerende tegenstanders Voetius en Harderwijk kwamen onweerstaanbaar onder de invloed van zijn beginselen.
Ging het bij de beoordeling van het godsdienstig-wetenschappelijk conflict meer om de praktische consequenties van de cartesiaanse theodicee en ethiek, bij de behandeling van Geulinx en De Spinoza kon hij, zoals wel vanzelf spreekt, dieper ingaan op de betwiste of gechargeerde stellingen uit de criteriologie en de algemene metafysica. Met een klein voorbehoud ten aanzien van de eerste passus verdedigde hij de stelling van Brulez: "Die beiden grössten nieder-landischen Denker, Geulinx und Spinoza, sind die unmittelbaren Fortsetzer des cartesianischen Gedankenganges." Daarbij had hij dertig lesuren nodig om zijn studenten er van te overtuigen, dat het occasionalisme van Geulinx toch heus niet zo onnozel was als een oppervlakkige kritiek wil doen vermoeden, terwijl het een te eenvoudige oplossing is Spinoza's pantheïstische wereldbeschouwing toe te schrijven aan een zeer persoonlijke trouvaille; zij was in eerste instantie het resultaat van het zeldzame vermogen om tot aan het uiterste einde toe op de beginselen van de cartesiaanse criteriologie dóór te denken.
De wijsgerige prestaties van de nieuwste tijd kon hij niet bijster geslaagd vinden. Wellicht, omdat er zo moeilijk een synthese van te maken is. "Zoveel hoofden, zoveel zinnen. Alles botst tegen elkaar en alles loopt door elkaar." De grote leidende gedachte is zoek, en daarom vond Brandsma het maar beter zijn studenten te wijzen op een bepaalde trek in de wijsgerige opvattingen van sommige hedendaagse denkers, die hij zonder meer verheugend noemde en waarvan hij vermoedde, dat ook anderen er een verblijdend teken in zouden zien. Hij bedoelde de hernieuwde belangstelling voor de zuivere waarden van de menselijke geest, met name de heroriëntering van het wijsgerig onderzoek op de metafysiek van de liefde, waardoor de mens, spontaan en vrij, mag medewerken aan de vervolmaking van zijn eigen persoonlijkheid en van de hem omringende natuur. Voor Brandsma, zoals voor vele anderen, gold de Deen Sören Kierkegaard als de grote profeet van het verantwoordelijkheidsbesef, dat de geesten zeer overtuigend uit de droom van het idealisme heeft gewekt. De zedelijke normen, waarnaar de mens zijn gedragingen heeft te richten, zijn niet langer een kunstmatige constructie die hij zichzelf bouwde; het zijn primaire gegevens van het bewustzijn, zijnsbepalingen van de persoonlijkheid, die de innerlijke stem van Christus heeft verstaan of die haar verwacht. De angstvallig overwogen beleving van wat de concrete mens ontisch nastreeft veronderstelt een keuze die zich door een werkelijk ideaal laat leiden, niet door de uitwendige ordonnantiën van een verkeerd begrepen ethiek. "De schrikwekkende taal der wet", heeft Kierkegaard gezegd, "klinkt daarom zo schrikwekkend, omdat het is alsof de mens zich uit eigen kracht aan Christus houdt, terwijl het juist de Christus is, die hém vasthoudt." Dit aforisme, bedoeld als een wekroep tot het behoorlijk georganiseerde maar schrikbarend oppervlakkige christendom van de vorige eeuw, heeft sterke weerklank gevonden in het kamp van de wijsgeren, die betere metafysici zijn dan Kierkegaard zelf. Men heeft zich gaandeweg ontworsteld aan de zelfgenoegzame overpeinzingen van het subjectivisme en aan de kortzichtige denkbeelden van het materialisme. Men is zich vooral gaan bezinnen op het Godsprobleem en op de dingen, die met de bestemming van de mens in wezenlijke betrekking staan.
Wat bij deze nieuwe instelling van het wijsgerig zintuig in hoge mate opvalt is, dat de onderscheiden vraagstellingen zich meer richten op het mogen dan op het moeten, meer op de dynamische mogelijkheden van het handelend subject dan op de stuwende en remmende voorschriften van "de eerste moraal".

[46] „Descartes in Nederland", uitgewerkt schema voor colleges, blz. 23.

Aan de redelijke verantwoording van het Paulinistisch woord: “Ik vergeet wat achter mij ligt; ik reikhals naar wat vóór mij ligt,” zijn wij nog lang niet toe. Zij is welbeschouwd niet eens mogelijk, omdat het uitzicht op de voltooiing voor de gelovige uiteraard een andere is dan voor de wijsgeer. Er is echter een goede kans, dat naast de filosofia scholastica ook de “neutrale” wijsbegeerte eerlang de autochtone waarheden van het Christendom volledig zal weten te eerbiedigen door ze vanuit de eerste zekerheden van de natuurlijke rede, zo dicht mogelijk te benaderen.
Als dat geschiedt, zullen de grote denkers van deze tijd, Bergson en Scheler, hun wijsgerige navorsingen bekroond zien met het succes dat zij verdienen. Waar het er immers, zo redeneerde Brandsma, bij de opbouw van een levensbeschouwing allereerst op aan komt te weten, wat het leven is, wat het worden kan en worden moet, hebben deze twee wijsgeren zich alleen daardoor reeds onvergankelijke verdiensten verworven, dat zij vanuit oorspronkelijke zijnsbepalingen, die alom in de wereld opmerkelijk veel sympathie wisten te winnen, een dwingend beroep hebben gedaan op het rechtmatig zelfbewustzijn en op het zedelijk verantwoordelijkheidsbesef van onze mensen. Aan de wijsbegeerte van Bergson heeft professor Brandsma uitzonderlijk veel aandacht geschonken. Zij gold voor hem als de exponent van het Europese denken van de laatste halve eeuw. “Bergson heeft zijn stempel gedrukt op deze tijd, of liever, deze tijd heeft in de wijsbegeerte van Bergson de formulering gevonden voor de gedachten, die deze tijd beheersen.” Brandsma wist natuurlijk heel goed, dat het Bergsonisme, vooral onder het opzicht van de algemene metafysica, niet volledig beschreven ligt in “Les deux Sources de la Morale et de la Religion,” maar zijn belangstelling is toch wel heel sterk naar dit hoofdwerk uitgegaan, omdat het “zulk een originele en heerlijke verantwoording is van datgene, wat wij in de mystiek ‘toegeesting' plegen te noemen”. Hierin wordt een nieuw licht geworpen op de homo tentans, de om zijn geluk worstelende mens. Het spreekt met hart en geest van de dynamische ordening op een schoon maar ongeweten doel en, wat belangrijker en bekoorlijker is, de zuivere ongeforceerde liefde vindt er een ruime plaats in. Het is de liefde, die zich weliswaar gebonden weet aan het program, dat de gesloten gemeenschap aan de enkeling oplegt, maar die als het ware boven de ervaringen van de uitwendige pressie vermag uit te groeien door de aspirator van de aan ruimte en tijd ontheven werkelijkheid, waarvoor de mens als deel van de open gemeenschap van nature open staat. Het is hoegenaamd geen wonder, vond Brandsma, dat Henri Bergson zoveel belangstelling toonde voor de katholieke mystieken. Bij Max Scheler ligt de zaak enigszins anders. Als hij de van buiten opgelegde verplichtingen minimaliseert en de liefde omschrijft als “emotionele Beweging zuur Werterkenntnis”, dan hebben deze begrippen naast een andere formulering ook een andere fundering. Maar men kan niet weerspreken, dat wij daarin iets terugvinden van de elan vital en van de évolution créatrice, die in het systeem van Bergson de hoeksteen vormden, waarop heel de antropologie werd opgetrokken. Er is blijkbaar een gemeenschappelijk platform, dat als basis kan dienen voor een gemeenschappelijke waardering van het menselijk handelen. Er is voor Scheler een vruchtbaar gesprek mogelijk met al die andere denkers van de laatste tijd, die in hun eigen stelsel de wezenlijke gedachten van De Bérulle, Pascal, Malebranche en Bossuet menen te hervinden.
Ook Scheler ziet het als de eerste taak van de wijsgeer de metafysiek van de liefde op te bouwen. Het woord van St. Augustinus, die gezegd heeft, dat ons hart geen rust kan vinden vóórdat het rust in God, is voor de gepassioneerde fenomenoloog Scheler even indrukwekkend, even leerzaam en behartenswaardig, als voor de vader van het evolutionisme, Henri Bergson, en voor de integraalrealisten Ollé-Laprune en Maurice Blondel. Bij de pioniers van het moderne denken is de grondtoon, waarop de variaties van thema en uitwerking zijn afgesteld, ontegenzeglijk deze, dat het menselijk leven in wezen liefde is, vrije “scheppende” liefde, liefde tot de gemeenzaamheid met het Opperwezen, “Drang um sich in Gott zu verlieren”.

Als Brandsma goed doceerde, voelde hij zich geestelijk volledig in beslag genomen door het boeiende van de actuele stelling of van de levendige belichting. Dan was hij er bij met hart en ziel en had zijn voordracht iets aanstekelijks.

Niet alle wijsgeren konden hem bekoren en niet alle filosofische bedenksels waren in staat om aan zijn voorlezingen de bezieling te geven, die zij nodig hadden om alleszins aanvaardbaar te zijn. Zodra hij mocht spreken over de gulden tijd der Middeleeuwen, de herleving van de realiteitszin, het Godsprobleem, de schoonheid van de schepping, het prachtige spel der onderlinge verhoudingen, de adel van de mens, de rijke mogelijkheden van het intellect of over de psychologie van de liefde, hadden de filosofie studenten alle reden om hun leraar dankbaar te zijn. Er waren echter ook wijsgerige richtingen, stelsels en losse bedenksels, waarover Brandsma zich, zoals hij dat noemde, niet enthousiast kon maken. Hij kon er uit overwegingen van ambtelijke plicht niet achteloos aan voorbijgaan, maar het kostte hem moeite voor deze colleges het brio op te brengen, waarnaar hij anders niet behoefde te zoeken.
Daar was bijvoorbeeld de wijsbegeerte, zoals deze gedurende de laatste decennia aan onze rijksuniversiteiten placht beoefend te worden. Mannen als Bolland, Bierens de Haan, Heymans en Leo Polak waren voor hem psychologische raadsels; hij typeerde ze als “technisch knappe denkers maar met een smalle kijk op de werkelijkheid”. Voor Kohnstamm, althans in diens latere gestalte, toonde hij een beogende aandacht; bij hem vond hij een geestverwantschap, die hij bij de overige Nederlandse wijsgeren in de regel zeide te missen. De colleges, die hij aan Bollands bewustwording van de absolute geest, aan Bierens' intellectuele doorschouwing van de diepste wereldgrond en aan het kantiaans kriticisme van Polak gewijd heeft, waren nochtans talrijker dan men van hem zou hebben verwacht. Hij gaf ze eerlijk objectief, daarbij getuigend van een sterk geestelijk penetratievermogen. Maar zijn hart scheen afwezig; deze stelsels lagen hem niet. Ook het psychisch monisme van Heymans kon aan zijn voorlezingen geen glans geven. Hij sprak er over zonder animo, bijna werktuiglijk. Ook zonder meedogenloze kritiek, want een stelsel te behandelen met geen ander doel dan om het van top tot basis af te breken, was niets voor de professor, die overal naar het goede zocht en die het er slechts om te doen was zijn studenten geestelijk met werkelijke waarden te verrijken.
Maar Heymans was niet alleen de verkondiger van een onaanvaardbaar monisme, hij was ook een baanbreker op het terrein van de speciale zielkunde. Dit laatste trok Brandsma onweerstaanbaar aan. Hij heeft zich maandenlang ingewerkt in de systematiek van de karaktertypen en toen hij in het tweede semester van 1925-'26 de pas verschenen “Psychologie der Frauen” commentarieerde, deed het hem oprecht genoegen in de wijsbegeerte van ons vaderland van heden naast veel verschaalde vruchten ook menig goed en oorspronkelijk werk te kunnen aanwijzen.
De filosofie van Philip Kohnstamm is tweemaal het voorwerp geweest van een uitvoerige en diepgaande bespreking. De eerste keer - het was in de cursus “Over de eigentijdse Nederlandse wijsbegeerte” in 1925-'26 - kwam de kenleer van de transcendentaalidealist ter sprake. De studenten kregen te horen, dat Kohnstamm wel op de verkeerde weg moest zijn, omdat zijn visie op onze kenmogelijkheden alleen al vanwege haar ontmoedigend karakter beslist foutief was. “De mens weet door zijn bewustzijn, waartoe zijn natuur hem brengt, maar de grond ener extramentale werkelijkheid kan hij niet betreden. Hij dwaalt in zichzelf als in een doolhof rond. . . . Ondanks de schoonste vooruitzichten is het einde van elke tocht een botsing tegen spiegels. Droombeelden jaagt hij na, die bij bezinning hun bepaling verliezen, vervagen en zich oplossen in een subjectieve aandoening. ... Is het wonder, dat onder invloed van deze gedachtegang de beginselen van wetenschap en redelijkheid over boord worden geworpen en dat de mens zonder doel voor ogen rusteloos ronddobbert op de wereldzee om zijn graf te vinden in het eindeloze water?”[47]
Tien jaar later kwam Kohnstamm opnieuw naar voren. Nu als de personalist op Bijbelse grondslag, die het contact met de realiteit hervonden had. Deze Kohnstamm had aan pater Titus iets te zeggen: ware en goede gedachten over de goddelijke Werkelijkheid en over de doorleefde ontmoeting met een ander subject, dat kent en liefheeft. Hier ontdekte Brandsma weer geestverwantschap; over deze dingen kon hij met vuur en overtuiging spreken. Over de leerstellingen van de vaderlandse adepten

[47] Uit een uitvoerig geschreven schema voor colleges over het transcendentaalidealisme van Ph. Kohnstamm, blz. 7-8.

van de Badense en de Marburger school kon hij dat niet. Daarvoor miste hij de vereiste ontvankelijkheid. Hij vroeg zich zelfs af, hoe het ter wereld mogelijk was, dat iemand genoegen kon nemen met een wereldvreemde wereldbeschouwing en met een levensbeschouwing, die veel van een lijkschouwing wegheeft. Kan een droomwereld het paradijs zijn voor het Ik met zijn zeer reële eisen en verlangens? En kan het leven leven zijn zonder de steun van buiten en zonder het uitzicht op een volgroeide werkelijkheid?
Brandsma's heus niet oppervlakkige colleges dankten hun aanvaardbaarheid niet aan de scherpe synthese noch aan de schone vorm, maar aan de gloed, waarmede zij werden voorgedragen. En omdat zijn gemoed niet op gang kon komen zolang zijn verstand zich teweer stelde, heeft zijn voordracht over "vreemdsoortige" denkers steeds een kunstmatig karakter gedragen en waren dit de dorre lessen, waarover
sommige studenten zich wel eens bij de professor zelf en bij anderen
hebben beklaagd.
Gelukkig heeft de passieloze reporter herhaaldelijk getoond ook een
hartstochtelijk pleiter te kunnen zijn.
Als het maar over een wijsbegeerte ging, die de eer van God en de
rechten van de mens niet te na kwam!

VIJFDE HOOFDSTUK

VOORLEZINGEN OVER ÜE MYSTIEK EN HAAR GESCHIEDENIS

"GAET UTE HEM TE ONTMOETE"

Het toch wel begrijpelijk bezwaar van velen tegen de aarzelende wijze, waarop professor Brandsma zijn onbetwistbaar sterke wijsgerige aanleg in zijn colleges over de algemene en bijzondere metafysiek tot zijn recht deed komen, mag reeds voor een goed deel gecompenseerd zijn door de even instructieve als originele voorlezingen over hoofdstukken uit de geschiedenis der filosofie, het wordt in de overtuiging van allen, die uit hoofde van hun vakkundigheid daarover mogen oordelen, afdoende in de schaduw gesteld door een oprechte, dikwijls bewonderende waardering voor wat hij op ander gebied voor het katholiek universitair onderwijs, met name voor de mystiek en haar geschiedenis gepresteerd heeft.
Misschien was hij te universeel van aanleg en liefde om zich eenzijdig te binden aan wat goed was, zonder daarom het beste te zijn. En zeker hebben zijn diepe eerbied voor het leven en zijn weergaloze apostolaatsdrift hem er van weerhouden zijn kracht te zoeken in de ontleding en synthetisering van begrippen, die in sterkere mate het verstand dan het hart beroeren. Zijn levens- en plichtsopvatting was totalitair met de nadruk op datgene, wat in verband met ieders persoonlijke levensroeping de volle ontwikkeling van de gehele menselijke samenleving het meest ten goede komt. Brandsma was geen idealist in de wijsgerige en metafysische zin van het woord, maar in de goede en optimistische zin, die de christelijke moraal en de op God gerichte ascese daaraan gegeven hebben. Zulk een idealisme waardeert ten volle de rechten van het intellectualisme, zoals het ook hartelijke belangstelling toont voor de eigen waarden van natuur en kunst, abstractie en bespiegeling, maar het legt de klemtoon elders: op de hulpbehoevende wereld, die een goede kans maakt op genezing, en op de mens, wiens eerste roeping het is mede te werken aan het herstel van het geschonden Godsbeeld, dat hijzelf is. Dat Brandsma zich in sterke mate tot de ontleding, de ordening en de beschrijving van het mystieke leven voelde aangetrokken, kon niemand, die hem kende, verbazen. Veel meer dan in de metafysica en in de geschiedenis van het wijsgerig denken kon hij in de prachtige wereld van de godevolen geest en in de rijke historie van de vaderlandse vroomheid de geschikte klankbodem vinden voor de stem van zijn bovenal toch apostolische persoonlijkheid. Apostel was hij óók in de wetenschap. Hij diende de school om het leven. En dat hij een

persoonlijkheid was, kwam ook in zijn wetenschappelijk werk tot uiting. Elk referaat, dat hij hield, iedere publicatie, die van zijn hand verscheen, was oorspronkelijk. Brandsma kopieerde nooit of zelden. En als hij het deed, gebeurde dit naar de letter, niet naar de geest. “Het is een dwaasheid naar eenvormigheid te streven,” heeft hij eens gezegd. “Ieder zijn eigen taak en ieder zijn eigen wijze van doen,” was een van zijn vele leuzen.
Mystieke theologie doceerde hij niet in Nijmegen. Dit vak vond in de faculteit van letteren en wijsbegeerte geen plaats en in de theologische faculteit was daarmede een ander belast. Daarom zoekt men in de Series Lectionum van '23 tot '42 tevergeefs naar voorlezingen over het wezen van de mystiek, haar verhouding tot de ascese, haar richtingen en wegen, haar inwendige structuur en haar uitwendige verschijningsvormen. De onderwerpen, die hij voor de linguïsten, de historici en de filosofie studenten behandelde, waren alle van geschiedkundige aard. Onder de naam “Brandsma” vinden we in de jaarroosters vernield cursussen over de mystieke school van de Karmel, de Middelnederlandse geestelijke literatuur, Hadewych, Ruusbroec, Liduina, de vertegenwoordigers van de Moderne Devotie Geert Groote en Thomas a Kempis, Joannes Brugman, Dionysius de Kartuizer en over veel, wat rond deze hoofdfiguren aan wetenschappelijk materiaal te ontdekken en te verwerken viel. Even prettig als het voor hem was zich op de geestelijke waarde van deze historische en veelal vaderlandse figuren te mogen bezinnen, even vererend was het ook voor hem daarover tot zijn studenten te mogen spreken. Tussen de duizend-en-één geschreven stukken, die hij ons heeft nagelaten - schetsmatige, niet uitgewerkte verhandelingen over velerlei gegevens, die bezwaarlijk bijgewerkt en gepubliceerd kunnen worden zonder hun originaliteit te verliezen - bevinden zich vele schema's voor colleges over de mystiek, waaruit duidelijk blijkt, dat Brandsma, als hij deze zaken behandelde, zijn hart liet spreken door het verstand in de geheimen van goddelijke goedheid en menselijke schoonheid binnen te leiden. Zij zijn doorgaans even vroom van stemming als puntig van zegging: écht de priester en écht de leraar Brandsma. Hier is een voorbeeld. Het betreft een inleidend college, in hoofdzaak bedoeld voor eerstejaarsstudenten: “Heerlijk te spreken over God en de vereniging met Hem - “Gott so nah und ferne, Gott ist immer da” - Ontzettende gedachte - godvergetenheid - God, die in ons woont en ons met zijn gunsten en weldaden wil overladen - In de tuin der wereld - Bloemen van deugd en heiligheid - Rondleiden in die tuin - Tuin bij huis - In die tuin gaan met kennis van bloemen - Zal ze U wijzen - Docti a Domino - Kelkjes die het zonlicht opvangen en stralen in schoonheid - Maar dan moet het niet duister zijn als wij die bloemen gaan zien - Ook in ons moet het zonnetje schijnen - Ik kan dat zonlicht niet ontsteken - Kunstlicht hinderende gedachte.”[48] Professor Brandsma had zijn studenten iets te geven. Zijn horto-logische lessen over “de mooiste bloemen in de tuin der wereld” kunnen de buitenstaander wat kinderlijk aandoen, geen van de hoorders heeft ooit het gevoel gehad bij Brandsma in een bewaarschool of in een retraitehuis te zijn. De eenvoudigste beeldspraak, waarin hij de bestgeslaagde mensenlevens “de mooiste bloemen uit Gods tuin” noemde en de persoonlijke geloofsgenade vergeleek met “het eigen zonnetje”, kon geen ogenblik doen vergeten, dat het om dingen ging, die van de geest alle aandacht en inspanning eisen. De colleges over de edelste mannen en vrouwen onzer geschiedenis waren vaak zeer diepzinnig van analyse en bijna altijd veeleisend van betoogtrant. Geen dor verstandelijke reportages, die de onwennige geest tegenover dergelijke zo moeilijk te beredeneren werkelijkheden gemakkelijker tot scepsis dan tot zekerheid kunnen dwingen. Het waren van leven tintelende verslagen, tot op zekere hoogte zelfopenbaringen van iemand, die tot oordelen bevoegd was, omdat ook in hem “het zonnetje” brandde.
Wie het universitair onderwijs eenzijdig intellectualistisch wil zien en de academicus uitsluitend verstandelijke genoegens gunt, zou wellicht van mening kunnen zijn, dat de hoogleraar in de geschiedenis van de mystiek van zijn colleges godsdienstoefeningen heeft gemaakt. De waarheid is, dat Brandsma bij alles wat hij deed priester was en het katholieke christendom predikte. Maar zelf zou hij de laatste zijn om de wetenschappelijke taak van de universiteitsprofessor te onderschatten.

[48] Schema voor een inleidend college over de geschiedenis van de Nederlandse mystiek, inzonderheid bij Beatrijs van Nazareth, Hadewych, Ruusbroec en Mande.

Hij was slechts bang voor overschatting en zag zich bij herhaling gedwongen om, waar het intellect als functie en voeder van het leven in gebreke bleef, de rechten van het leven tegen het solipsisme van het verstand in bescherming te nemen. Ten andere vroegen zijn colleges over de mystiek en de mystieke verschijnselen, ondanks de hartelijke en haast kinderlijkenthousiaste wijze, waarop ze werden gegeven, zoveel van de weetgierigheid en de denkvaardigheid van het auditorium, dat menig student, vooral in het zicht van tentamen of examen, mismoedig bij de professor is komen klagen over zijn moeilijke lessen, die veel gaven maar nog méér veronderstelden.
Het spreekt wel vanzelf, dat Brandsma, die zowel in de collegezaal als daarbuiten veel belangwekkends over de geschiedenis van het mystieke leven te zeggen had, ook in de vraagstukken van de mystieke theologie van zijn diep en weldoordacht inzicht heeft doen blijken. Hoe zouden anders de wetenschappelijke accuratesse en de grote beslistheid te verklaren zijn, waarmede hij al die vele en veelsoortige grondvormen van de mystieke richtingen en stromingen uit het verre en nabije verleden ontleedde en beschreef? Wie over het meest wezenlijke van alle mystieke begenadiging een aarzelend of gebrekkig oordeel heeft, kan dat onmogelijk presteren. In werkelijkheid had hij zich mettertijd in zijn geest een synthese, een bijna organisch te noemen eenheid van gedachten gevormd, waarbinnen, met uitsluiting van alle schoolextremisme, de veeltallige elementen van de mystieke levensgang hun natuurlijke plaats vonden in de saamhorigheid van het geheel.
Mystiek was voor hem geen Fremdkörper in de wereld van de godsdienstige fenomenen, maar de hoogste graad van Gods tegenwoordigheid in de mens. “Mystiek”, heeft hij eens gezegd in een rede over de mystiek en de pseudomystiek, “is een aanraking van God met ons en wederkerig van de mens met God. Het is niet iets geheel nieuws, maar: een verdere uitbloei en ontwikkeling van de tegenwoordigheid Gods in ieder van ons in de gewone orde der natuur, kenbaar en zichtbaar voor ons abstraherend verstand, een verdere uitbloei en ontwikkeling van de bijzondere tegenwoordigheid Gods in de kinderen zijner Kerk in de orde van de genade, kenbaar door de goddelijke openbaring, aan de Kerk gegeven en in de Kerk bewaard en voorwerp van het geloof. In een derde staat van overvloedige en overweldigende liefde van God tot de mens gaat het goddelijke niet langer schuil achter het menselijke en wordt de goddelijke tegenwoordigheid voorwerp van onmiddellijke innerlijke ervaring. Een diepe ingekeerdheid is nodig om hetgeen verscholen zichtbaar en kenbaar in ons is werkelijk te zien en te kennen. Tot die ingekeerdheid kunnen wijzelf heel veel bijdragen. God, het voorwerp onzer kennis en liefde, kan ook zijnerzijds beslag leggen op onze vermogens en ons tot ingekeerdheid, dat is toegekeerdheid naar Hem, dwingen.”[49] Rondom en in verband met deze leidende gedachtegang heeft professor Brandsma aan de begrippen: volmaaktheid, deugd, ascese, ingekeerdheid, overweging en beschouwing, verworven en ingestort gebed, gebed van rust, geestvervoering en geestverrukking, mystieke verloving en mystiek huwelijk, extatische toestand, visioen en openbaring, en aan vele andere kernbenamingen uit het mystiek lexicon meer, een nauwkeurig afgebakende inhoud gegeven, zonder daarbij de eenheid van de mystieke opgang naar God schematisch te verbrokkelen tot een veelheid van psychische ervaringswijzen, die zich in het mystieke huwelijk tot een bovenmenselijke en onafzienbare hoogte zouden samentassen. Hij wilde niet van een scherp onderscheid tussen ascese en de mystiek horen en vond, dat men van een door God behoedzaam geleide psychische overgang als die van het verworven tot het ingestorte gebed te dikwijls een radicale tegenstelling maakt. De vele begrippen, waarmede de mystieke theologie werkt en moet werken, behouden stellig hun zelfstandige waarde en het zou dwaas zijn heel die lange en dikwijls moeizame weg van de mystieke opgang te willen herleiden tot het simpele geval van een bijzonder sterke Godsbeleving, want de totale structuur van de “toegeesting” en nadering tot God kent meerdere fasen, ervaringsverschijnselen en bewustzijnstoestanden. Maar die begrippen kunnen, als zij in een te pregnante zin worden verstaan, gemakkelijker dan hun betrekkelijke equivalenten in de natuurlijke psychologie aanleiding geven tot misverstand. Immers, het bilateraal karakter van de mystiek, waarin op een gegeven punt de klemtoon van de menselijke inspanning verlegd wordt op de

[49] „Mystiek en pseudo-mystiek" in R.K. Artsenblad, jg. VIII, '29, blz. 266-283.

goddelijke activiteit, zou ons licht kunnen doen vergeten, dat het mystiek begenadigde leven geen veelslachtige aaneenschakeling is van goddelijke en menselijke werkzaamheid, maar één vergoddelijkt mensenleven.
Prachtige en zeer verdienstelijke dingen heeft professor Brandsma gezegd en geschreven over de mystiek van de Karmel en over de mystiek van de oosterlingen. Zag hij, de overtuigde en voorbeeldige Karmeliet, de eerste vooral als de vereniging met God door het mariale leven, dat zich vanuit het bewustzijn van de theotokoi, die God in zich voelen geboren worden en leven, onweerstaanbaar in de gemeenschap manifesteert door het actieve apostolaat, in de oosterse mystiek bewonderde hij vooral de katholiciteit, de gemeenschapszin, de berusting en het spiritueel karakter. Daarnaast heeft hij zich vele mystieke beelden en uitdrukkingen tot voorwerp van studie genomen. Zo gaf hij bijvoorbeeld een uitstekende cursus en publiceerde hij hier en daar originele ideeën over de "scintilla animae", die hij beschrijft als een "goddelijke vonk, door God in ons neergelegd, die wij brandend moeten houden". Het zielevonkje in ons diepste binnenste is moeilijk te ontdekken en nog moeilijker te beredeneren; door de beperktheid van ons geestelijk gezichtsvermogen en onze belangstelling voor meer banalere zaken, is het voor onze waarneming omsluierd. Echter: "in het diepste van ons wezen gloeit dat vonkje nog altijd. Het moet weer een vuur worden. Alles in ons moeten we weer doen dienen tot brandstof voor dat vonkje. Wij moeten gloeien van goddelijk vuur. . . . Meer ideëel kan het gezien worden als de gave om door goddelijk licht de waarheid en de zedelijke goedheid te onderscheiden.... De stem van God moet steeds luider in ons opklinken; wij moeten nog slechts spreken wat die stem zegt. Wie ons hoort, moet God horen, zoals wij God horen in onszelf."[50] Het mystieke beeld, waarvan hier sprake is en dat men bij Eckart uit theïstische overwegingen heeft willen censureren, blijkt naar zijn rechtzinnige betekenis noch een uitvinding noch een onvervreemdbaar eigendom van de Duitse school te zijn geweest. Brandsma heeft dezelfde gedachte en dikwijls ook hetzelfde beeld elders gezocht en gevonden. Kan Augustinus wellicht de eerste genoemd worden, die de aller-intiemste gemeenzaamheid van God met de mens - Iele corde tuo interior est - uitdrukkelijk constateerde en bevestigde, Sint Thomas van Aquino belichtte er de ideële, Sint Bonaventura het affectieve karakter van. In Zuid-Nederland vindt men dit beeld o.a. uitgewerkt in de aan Hadewych toegeschreven Mengeldichten, bij Ruusbroec en in "Een cleyn tractaetken van de liefde Godts" van Jan de Sangere; in Noord-Nederland waren het vooral Johannes Brinckerinck, Thomas a Kempis en pater Brugman, die het beeld met een zekere voorliefde uitwerkten of parafraseerden.
De beste colleges, die Brandsma ooit heeft gegeven zijn die geweest, waarin hij de navolging van Christus behandelde. Hij, die in ieder mens een godsgelijkenis ontdekte en die in elke christen een andere Christus zag, moest wel christocentrisch zijn in zijn denken en beminnen en kon niet anders dan de navolging prediken van de Godmens, die de beste onzer vrienden en de eerste onder onze broeders is. De ernstige toewijding, waarmede de hoogleraar in de Mystiek de studie van de Moderne Devotie ter hand nam en tot in de laatste dagen voor zijn dood benutte, is niet de oorzaak, wél een gevolg te noemen van zijn verlangen om zich in lotsverbondenheid en gemeenschappelijke strijd zo innig mogelijk met zijn goddelijk Voorbeeld één te weten. Reeds lang vóór zijn benoeming te Nijmegen en zelfs vóór zijn priesterwijding in 1905 had hij zich een overtuigd apostel van de Godmens getoond. Heel zijn levenshouding werd door deze geestelijke instelling bepaald. De eerlijke en hartelijke liefde voor Jezus' Moeder, die hem al sinds zijn jeugd tot een Mariakind stempelde, was geen willekeurige vorm van onoverwogen vroomheid, maar een weldoordachte devotie, gegroeid en gevoed vanuit zijn grote liefde voor de Mensgewordene. En het was de verlossingsgenade van Jezus, waaruit hij bewust en dankbaar de krachten putte om al die vele soms moeilijke successen tot stand te brengen, waartoe hij in staat is gebleken.
Wie eens zijn leerling was en thans, na zoveel jaren, de dictaten nog eens doorleest, bijeengeschreven ergens in een onvindbare uithoek van de Instituten en aan de voeten van de even

[50] „Scintilla animae", getypte studie.

vrome als levenslustige leraar, komt onvermijdelijk onder de indruk van de opvallend talrijke passages, waarin de grote mystieken worden opgeroepen om te getuigen voor het recht en de plicht van de navolging van Christus. La Santa Teresa leert, dat het ons volkomen onverschillig moet laten, wat anderen van ons denken, als wij de goddelijke Majesteit maar eren en dienen. Juan de la Cruz houdt ons voor, dat het een weelde voor de ziel moet zijn om Jezus' wille te mogen lijden en verguizing te ondergaan. Maria Magdalena de Pazzi verkiest het christoforme lijden boven de dood, omdat de dood het einde van dat lijden betekent. Hadewych gaat op werftocht om ons te rekruteren voor de hoofse liefdedienst. Jan van Ruusbroec nodigt ons op een bruiloftsfeest: “Siet, de Brudegom comt; gaet ute Hem te ontmoete!” Pater Brugman houdt zijn felle predicaties om de gelovigen tot een oprechter navolging van Christus te dwingen, en de vertegenwoordigers van de Moderne Devotie: de Broeders van het Gemene Leven en de Windesheimers tonen ons door woord en daad, dat er niets menswaardiger is dan mede te leven, mede te strijden en mede te lijden met Jezus' heilige Mensheid.
De lijdensmystiek had de grote voorliefde van Brandsma. Zijn Nijmeegse studenten, die begrijpelijkerwijze niet altijd even goed te spreken waren over de vorm en het tempo, waarin de professor zijn altijd originele maar dikwijls tussen hemel en aarde zwevende gedachten ten gehore bracht, hebben nochtans zelden boeiender colleges bijgewoond dan die, waarin het thema van de lijdensmystiek werd behandeld. Dan tuurden Brandsma's ogen regelrecht in een verre en vreemde wereld, waarin de pijn geen pijn en het leed geen leed meer is. Zijn magere handen toverden uit de ruimte rechts en links tastbare beelden te voorschijn of tilden zeer omzichtig de offerande van het eigen ik omhoog. Zijn woorden, steeds gedragen door een ietwat vibrerende stem, kwamen recht uit zijn hart en de bewogenheid, die er in trilde, wekte onweerstaanbaar ontroering, ook bij diegenen, die er buiten de collegezaal prat op gingen met beide benen op de grond te staan.
Het lijden en de dood hadden voor hem een veel diepere betekenis dan die van een straf, die wij als Adam's kinderen, met instemming of met tegenzin maar in elk geval onontkoombaar hebben te ondergaan. Hij vreesde geen strijd en geen offers, noemde de voorzichtigen die de gemakkelijkste weg zoeken “minimumlijders” en had tientallen argumenten om in de levensstrijd de grote levenskans te zien en de dood een welkome bevrijding te vinden. Eén daarvan ontleende hij aan de wijsbegeerte; de “katholieke” wijsbegeerte, zoals hij zich haastte aan te vullen, als was hij bang het contact met de verlossingsgedachte te verbreken. “Een van de schoonste en heerlijkste stellingen der katholieke wijsbegeerte is de eenheid van de menselijke natuur bij een duidelijke samenstelling van geest en stof.... In de mens vertoont de stof een wonder van niet vermoede potentialiteit. Haar bezielbaarheid door een geest is iets, dat haar wondere natuur, haar ondoorgrondelijke natuur, haar voortkomst uit Gods hand op schitterende wijze openbaart en het levende menselijke lichaam - de door de geest bezielde en levend gemaakte stof, de zo samengestelde en toch zo éne menselijke natuur - maakt tot het meest bewonderenswaardige voorwerp onzer zintuiglijk-geestelijke beschouwing. Door die potentialiteit is de stof geschikt gemaakt te delen in het hoogste doel der schepping, de verheerlijking van God, niet slechts als voorwerp van beschouwing in louter passieve zin, maar als onderwerp actief daaraan deelnemend in alle eeuwigheid. Dat is de glorie van de stof; dat is haar hoogste heerlijkheid.
Zien wij de verhoudingen niet verkeerd! Ondanks de schoonste onderordening is er voortdurende strijd. Het is wel een van de schoonste paradoxen, dat de menselijke natuur, geschapen op de harmonie tussen geest en stof, tussen ziel en lichaam - heel het leven zoekend naar het evenwicht, schommelend tussen de overheersing nu van het éne dan van het andere -, tot de volledige harmonie, tot het stabiele evenwicht niet komt dan door de schijnbare verbreking van alle verbinding in de dood, maar dat zij juist door de dood kan komen tot de verrijzenis uit die dood.”[51]
Uitweidingen als deze, over de tweeslachtigheid van het menselijk bestaan en het verzoenend karakter van de dood, waren bij professor Brandsma geen losstaande overpeinzingen, die zich toevallig ontwikkelden naar aanleiding van een plotseling opkomende vraag; het waren gedachten

[51] „De dwaasheid des Kruises", getypt antwoord op artikelen van P. Geurts in De Tijd van 14-19-25 maart '24 over Carmen de Sojo.

met een uitzicht op een brede en diepere verantwoording. Hij gaf ze nooit alléén; steeds noemde of behandelde hij daarbij de verdere oriëntatie op datgene wat in laatste instantie het albevredigend antwoord op alle levensvragen geeft: het kèrugma van de Verlosser. Was de wijsgerige verklaring van de menselijke problemen voor hem slechts een voorlopige, méér uitzicht en méér zekerheid kon de katholieke leer over de Gemeenschap der Heiligen reeds geven. Wij christenen staan immers niet met onze moeilijkheden alleen en hebben niet stuk voor stuk en naast elkaar onze eigen persoonlijkheid op te bouwen. Wij werken samen en in organisch verband aan de vervolmaking van ieder van ons. Wij kunnen dat, omdat wij eikaars geestelijke verwanten zijn, bloedverwanten door de genade van Christus, die in onze gemeenschap leeft en werkt. De Kerk is niet het resultaat van geloof en genade, maar de door Christus bezielde oorzaak daarvan. Zij is in de volle zin van het woord een levende en immanent werkzame gemeenschap, die zich aan Christus voedt en groeit en levens wekt uit zijn kracht. “Zij grijpt over ruimte en tijd heen en verenigt allen in en door Christus. De gelovigen van thans zijn met alle overige christenen in de wereld en met de in God gestorvenen van alle eeuwen één. Er is een afhankelijkheidsverhouding tussen de mensen, óók in de bovennatuurlijke orde. Daarom moeten wij in de gemeenschap der heiligen alles voor allen zijn.”[52] Het geheim van de vruchtbare uitwisseling onzer geestelijke verdiensten, waarvoor de katholieke schrijvers van het nieuwe, herlevende Frankrijk die schone naam “réversibilité” hebben bedacht, berust in het dankbaar aanvaarden en wijs benutten van Jezus' verlossingsgenade. Tenslotte hebben wij al deze prachtige mogelijkheden en rijke kansen uitsluitend aan het offer van de Mensgewordene te danken. Als Teresia voor de medemensen bidt en Liduina voor hen lijdt, als Sint Franciscus zich om hunnentwille in lompen hult en Damiaan de melaatsheid zoekt, delen zij mét zichzelf Christus aan de wereld mede. Wat zij ondernamen was het initiatief van Christus, wat zij predikten was zijn woord en wat zij volbrachten was zijn werk. Het apostolaat vraagt altijd moed en offers, want de wereld verzet zich en de leerling is niet beter dan zijn meester. “Wie de wereld wil winnen voor hogere idealen, moet de moed hebben met haar in conflict te komen,” heeft professor Brandsma eens betoogd. Het lijden, dat Jezus van ons vraagt, is iets anders en iets beters dan een zuiver verstandelijke overweging of een louter sentimentele beleving van de gruwelijke smarten, die Hij onderging. In vereniging met Jezus en uit zijn kracht het eigen kruis dragen, dat God hem voorhoudt, dat is de levenskunst van de apostel. En de heilige mens is degene, die dat zó doet, dat men hem aan zijn edelmoedigheid, zijn liefde en zijn moed, als een andere Christus herkent. “Hij kust de hand, die hem slaat, de roede, die hem geselt.”

Vanaf de katheder en de kansel, in dagblad en in periodiek, op wetenschappelijke vergaderingen, in godsdienstige bijeenkomsten en als conferencier voor niet-katholieken, heeft pater Titus met kleur en verve de bekoorlijkheid van het met Christus gedragen lijden geschilderd. Hij deed het met de overtuiging van iemand, die in het kruis het triomfale teken ziet van de enige Middelaar, in wiens naam alle geslachten geheiligd worden en door wiens Menswording en Verlossing alle dingen van de hemel en de aarde zijn samengebracht. Wat hij in zichzelf trachtte te verdiepen, was zijn vereniging met God in de gemeenzaamheid met de Godmens, en de sociale roeping, die hij te vervullen had, was het apostolaat, dat, gevoed door het bewustzijn van Gods aanwezigheid in hem, liefde wekt voor Christus. Als de Lieve-Vrouwbroeder met zijn kinderlijke en warme verering voor de Moeder en Luister van Karmelde naam van Maria verheerlijkte of een bijzondere devotie predikte voor Sint Josef en Sinte Teresia en Sint Franciscus van Schalies en voor alle heiligen van Gods Kerk, vergat hij geen ogenblik, dat alle vroomheid slechts waarde heeft, wanneer zij zich gewijd en gebonden weet aan de Verlosser. En als hij het mystieke leven de heerlijkste openbaring van onze godsdienst noemde, “omdat zij de innige vereniging laat zien van de mens met God en van God met de mens”, dan liet hij niet na daarbij te bedenken, dat elke vereniging tussen God en de mens haar veilige grondslag en haar ontzagwekkend voorbeeld vindt in de hypostatische vereniging van de goddelijke natuur en de menselijke natuur binnen de eenheid van de Persoon van het Woord.

[52] Conferenties voor niet-katholieken, verslag Prov. Drentse en Asser Courant, 13 Febr. '39.

In Brandsma's overtuiging had iedere ware devotie Christus tot voorwerp en was alle mystiek: Christusmystiek.
De godvruchtige religieus en enthousiaste bewonderaar van Gods openbaringen in natuur en genade bleek inmiddels nuchter genoeg te zijn om de extraordinaire verschijnselen, die zich hier en elders plaatselijk voordeden en waarvoor "men" doorgaans een te gemakkelijke verklaring wist of zocht, met het rustige en zakelijke oog van de deskundige criticus te observeren.
Wanneer hij zich uit hoofde van zijn ambt of op verzoek van een kerkelijke overheidsinstantie verplicht zag met fysiologisch onverklaarbare gebeurlijkheden van dichtbij voeling te nemen, deed hij dat met liefde en toewijding. Maar steeds wist hij correct de afstand te bewaren, die nodig is om het bijkomstige van het wezenlijke te kunnen onderscheiden. Mystiek was voor hem de gemeenzaamheid tussen God en de mens, welke de grenzen van de natuurlijke en de bovennatuurlijke maar algemene Godsopenbaring doorbreekt, zonder dat de mens daardoor ophoudt zichzelf te zijn. Al het overige is bijzaak. Daarom is het dwaas aan de zogenaamde mystieke verschijnselen, die de vreemdsoortige uitingen van het mystiek begenadigde leven zijn, zoveel aandacht te besteden, dat men ze gaat zien als een waarborg voor de Kerk of als een controle op ons heilig geloof. Men mag het mystieke verschijnsel vrij de taal noemen, waardoor de mystiek begenadigde mens zijn geestelijke gewaarwordingen uit, maar men dient te bedenken, dat deze taal in de regel nog al dubbelzinnig is en dat ze, hoezeer we overigens klaarheid en scherpte zouden wensen, gerust dubbelzinnig mag zijn. Want op de beleving van het Goddelijke komt het aan en die kan altijd gemakkelijker blijken uit de heilige sfeer, waarbinnen de ziel door deugdoefening naar de ware volmaaktheid streeft, dan uit de wirwar van vreemde fenomenen, die als zuivere expressie van het mystieke leven moeilijk te benaderen is en blijft. Brandsma vond het spijtig, dat de gemiddelde burger dit maar niet schijnt te kunnen begrijpen. Veruit de meeste bezoekers van een gestigmatiseerde komen om de sensatie; een gewijde sensatie misschien, maar dan toch een sensatie, die het uitzicht op het wezenlijke bemoeilijkt. Zij zoeken een theophanie, waar de mens getuigt. "Velen zien zo hoog tegen het mystieke leven op, dat zij er de mens geheel in idealiseren, ja vergoddelijken, en niet bedenken, dat tenslotte ook deze vereniging van God met de mens iets is in de menselijke natuur, daarin opgenomen naar de aard en de gesteltenis, het bevattingsvermogen en het aanpassingsvermogen van die natuur."[53] Een andere groep komt het geval bekijken met het zelfverzekerde oog van de man, die het wel weet. Zijn diagnose luidt: duivelskunst, telepathie, fanatisme of hysterie, al naar gelang de beoordelaar zijn kritisch zintuig in een bepaalde richting heeft ontwikkeld. Men meent de moeilijkheden op te lossen met er andere voor in de plaats te stellen. Aan een goddelijke inwerking op de ziel, aan een oprechte liefde van de mens tot God, wordt niet gedacht. Daartegenover heeft Brandsma scherp stelling genomen met te betogen, dat men zelfs in een duidelijk geval van pseudomystiek eerbied kan hebben voor de macht, die God op de ziel uitoefent: "Al is in de pseudomystiek heel veel af te keuren, dikwijls is haar diepste grond de zucht naar God.... Een onvolmaakte openbaring daarvan is verre te verkiezen boven een algehele onderdrukking. . . . Men heeft wel eens gauw het vernietigende woord, hysterici' of .fanatici' klaar, maar die hysterici en fanatici hebben toch iets, waarvoor eerbied niet ongepast is.... Wij doen niet goed met zonder enig voorbehoud de verschijnselen van mystiek leven te veroordelen, welke wij buiten de katholieke Kerk ontmoeten, hetzij dit dan is bij de orthodoxen in Rusland of Griekenland of in andere landen van het Oosten, hetzij eindelijk bij de Indiërs, de oude Grieken en enkele van de primitiefste volkeren. God is ook hun nabij en hun verstand doet hen bewust of onbewust naar het Goddelijke verzuchten."

Waar duidelijk sprake is van een mystiek begenadigd mensenleven, zeggen de mystieke verschijnselen, die het vergezellen, uiteraard iets meer. Maar ook daar is gevaar voor overschatting. Ons geloof steunt niet op de altijd gebrekkige en nimmer oorspronkelijke openbaringen van mystieke

[53] „Mystiek en Pseudo-mystiek", R.K. Artsenblad jg. VIII, '29, blz. 266-283.

zieners en ziensters, maar op de volheid van de Openbaring, die wij in Christus ontvangen hebben. “Hoog boven de nevelen, die het mystieke leven omgeven, staan de veilige hoogten van ons verstand en de Openbaring door de Kerk bewaard.” Maar als de visioenen, de mededelingen en de lichamelijke verschijnselen ons geloof niet kunnen bevestigen, waarom zouden we dan onze weetgierigheid daaraan willen bevredigen, onderwijl vergetend ons hart te verwarmen aan de stichting, die er van het in God geborgen mensenleven uitgaat?
Professor Brandsma liet niet na er op te wijzen, dat de mystiek begenadigde, ook in de hoogste graad van geestelijke vervoering, zijn eigen aard blijft behouden en dat met name de verbeeldingskracht en de ontvankelijkheid van het gemoed medebepalend zijn voor de mate en de vorm, waaronder het ongewone fenomeen zich voordoet. Dit was voor Brandsma de enige zekerheid, die wij in verband met de mystieke verschijnselen nodig hebben. De rest is voor de studie van de mystiek misschien nuttig, maar allerminst noodzakelijk. Dit even doelmatige als heldere inzicht maakte het hem mogelijk met beslistheid te antwoorden op al de vragen, waar de meeste belangstellenden het hoofd over breken. Dat er op de tien gestigmatiseerden negen vrouwen zijn, mocht volgens hem niemand verontrusten. De lichtelijk jaloerse man, die niet vermocht in te zien, waarom God aan de vrouwen grotere genade zou geven dan aan de mannen, en de vertegenwoordiger van het intellect, die op grond van diezelfde numerieke wanverhouding met een laatdunkend knipoogje alle mystieke waarde van stigma en visioen weglachte: “Och ja, die vrouwen ....”, werden door Brandsma afdoende voorgelicht met de bemerking, dat niemand zich ongerust behoeft te maken, omdat de mystiek nu eenmaal geen eenzijdig goddelijke aangelegenheid is. De mens stelt zijn activiteit in dienst van God, mogelijk laat hij zich volledig door God in beslag nemen en zijn vermogens door Hem overrompelen, maar het Goddelijke wordt door de mens opgevangen en iedere mens heeft zijn eigen concrete en onvervreemdbare natuur. Omdat de vrouw gevoeliger is voor zintuiglijke indrukken dan de man, zal de fysieke reactie op een goddelijke prikkel bij haar gewoonlijk ook sterker zijn. Zo vond Brandsma het eveneens vanzelfsprekend, dat de bloedige visioenen, de pijnlijke krampen en de stigmata pas in de dertiende eeuw het bijna natuurlijke geleide werden van de diepdoorleefde Christusmystiek in het Westen. Kon het anders? Werd niet eerst door de laat middeleeuwse kruisliefde de klemtoon van het overwinningsteken verlegd op het werktuig van lichamelijke marteling en geestelijke pijn? Wat wij bedoelen, wanneer we van mystieke verschijnselen spreken, is te bilateraal, te zeer “achter het menselijke schuilgaande goddelijkheid” om een precieze graadmeter te kunnen zijn voor de staat, waarin de mystiek begenadigde ziel verkeert. Niet de stigmatisatie, de langdurige onthouding van spijs en drank, de lijdensvisioenen, de xenoglossie en de levitatie, maar de verheven kennis van de goddelijke dingen, de liefde en de nederigheid, de tastbare vooruitgang op de weg van de volmaaktheid, de ongevoeligheid voor lofprijzingen, de algehele onthechting aan het aardse en het verlangen naar lijden en dood waren voor Brandsma het shiboleth, waaraan hij de aanwezigheid en de graad van de mystieke begenadiging placht af te lezen.
Met deze veilige wetenschap uitgerust heeft hij in de Oktobermaand van 1930 een herhaald bezoek gebracht aan het veelomstreden Konnersreuth, van waaruit Theresia Neumann reeds gedurende vele jaren ruchtbaarheid verwekte door een systeem van zo raadselachtige psychofysische verschijnselen, dat de wetenschappelijke wereld er een ogenblik van in haar voegen scheen te kraken. Onder het waakzame oog van Theresia's consciëntieuze ouders, van de verstandige pastoor Naber, in laatste instantie van de bisschop van Regensburg, hadden katholieke zaakkundigen als Gerlach, Wunderle, Mager, Richtstatter en Crobach samen met vele andersdenkende medici, fysiologen, psychologen en psychiaters het geduldige meisje ondervraagd, geobserveerd en onderzocht, met als resultaat twee volledig aan elkaar tegenovergestelde meningen: de verschijnselen zijn wél, en.... de verschijnselen zijn niét natuurlijk te verklaren.
Wie verlangend was in deze moeilijke zaak van professor Brandsma een beslissende uitspraak te vernemen, is wel zeer bedrogen uitgekomen. Hij had op de octaafdag van het feest van de kleine heilige Teresia “die Resl” onder de gunstigste omstandigheden mogen gadeslaan; hij had haar handwonden gezien en was getuige geweest van haar smartelijke lijdensvisioenen. Men meende dus

van de Nijmeegse hoogleraar in de Mystiek, naast een uitgebreide en minutieuze beschrijving van personen en toestanden, een scherp afgetekend standpunt, minstens een duidelijke aanwijzing in de richting van de vermoedelijke verklaring te mogen verwachten. Zijn hoorders in Nijmegen, Delft, Maastricht en Oss, en de lezers van De Maasbode, De Tijd, De Residentiebode en Het Schild kregen echter te vernemen, dat het Brandsma maar matig interesseerde, of de merkwaardige verschijnselen, die zich bij Teresia Neumann voordeden, bovennatuurlijk waren of niet: "Wat doet het er toe, of daar nu een wonder is? Daar zijn toch geen grote belangen mee gemoeid? Daar moet toch Gods Kerk niet mee worden bevestigd?"[54] En indien er iemand mocht opstaan en vragen: "Maar professor, wat bent U dan in de woestijn gaan zien?" dan had Brandsma zijn antwoord klaar en zei hij, dat hij er zich ten zeerste over verheugde met een ziel in contact te zijn gekomen, die blijkens haar heldhaftige deugdoefening wel zeer innig met God verbonden moest zijn: "Ik ben in Konnersreuth vrij ongevoelig gebleven voor de stigmatisatie, de bloedige tranen en zelfs voor de voedselderving van Theresia Neumann, maar diepe indruk heeft op mij gemaakt het feit, dat een mens zó geheel met God kan leven."[55]
Vanuit diezelfde diepkatholieke mentaliteit en sterk gefundeerde overtuiging reageerde hij ook op de uitlatingen van de wijzen, die nog voor andere mysterieuze gevallen dan dat van Konnersreuth een exacthedenschappelijk onderzoek eisten naar de alles verklarende oorzaak van het omstreden fenomeen. Toen hij zich in 1936 op grond van betrouwbare gegevens genoegzaam op de hoogte had gesteld van wat er in het Poolse plaatsje Krasne met het grieks-katholieke meisje Nastja Woloszyn gaande was, gaf hij zijn eerste indrukken weer met deze duidelijke woorden: "Het kan ons koud laten, of zulke verschijnselen al dan niet van bovennatuurlijke aard zijn.... De waarde er van wordt veel te hoog aangeslagen. Daarom zou ik de eis om Theresia Neumann naar een kliniek te brengen, de eis om het nieuwe geval van Anastasia Woloszyn aan een uitgebreid en nauwkeurig onderzoek te onderwerpen, niet zo sterk willen urgeren."[56] Het had er in de dorre jaren tussen de beide wereldoorlogen veel van, dat ieder land zijn vermaard stigmatisatiegeval zou krijgen. Ten onzent had het Welbergse meisje Janske Gorissen, overigens zeer tegen haar bedoeling in, door haar vreemde ervaringen enig rumoer verwekt. Brandsma heeft haar op Hemelvaartsdag 1938 een bezoek gebracht en kwam sterk onder de indruk van de ongedwongen eenvoud, de blijmoedige gehoorzaamheid en de warme liefde, waarmede het meisje de vereniging met Jezus beleefde. Dit was hem voldoende; meer inzicht en een grotere zekerheid zocht en vond hij niet. In zijn zakboekje heeft hij een ware litanie van voorrechten uitgeschreven, het éne nog merkwaardiger dan het ander, waarmede Janske door de hemel begunstigd scheen. De laatste notitie - hij heeft er ook elders nog gebruik van gemaakt - geldt Brandsma's persoonlijke indruk: "haast troppo grazia", hetgeen wij in verstaanbaar Nederlands zouden mogen vertalen met: "haast teveel van het goede".

Reeds bij zijn beoordeling van het geval Konnersreuth had hij, tot grote verbazing van de velen die van hem blijkbaar iets anders hadden verwacht, de hoop uitgesproken, dat het de wetenschap nog eens zou mogen gelukken voor de mystieke verschijnselen een natuurlijke verklaring te vinden. Dat klonk wel wat vreemd in de mond van iemand, die toch waarlijk niet zonder reden de naam had een katholieke geleerde en een vroom priester te zijn.
Men heeft Brandsma op dit punt wel eens misverstaan. Hij wilde het domein van de eigen menselijke capaciteiten hoegenaamd niet aan de goddelijke Almacht onttrokken zien en stond daarom in het geheel niet wantrouwend tegenover de mogelijkheid en de eventuele determinatie van een wonder in onze tijd. Wat hij vroeg was een scherpere belichting van de goddelijke genadewerking, die in verband met de beschrijving van het mystieke leven uit andere dingen moet blijken dan uit de omstandigheid, dat zich rondom de geestelijke gemeenschap tussen God en mens hier en daar raadselachtige tonelen afspelen. Het leek hem beter, dat de wetenschap een natuurlijke oplossing

[54] Verslag van de rede over Theresia Neumann, gehouden te Delft, Residentie bode 13 Febr. '33.
[55] „Wondtekenen", getypte lezing.
[56] „Bij een nieuw geval van stigmatisatie", getypt artikel.

vond voor het probleem van het mystieke verschijnsel dan dat een overdreven belangstelling voor de uiterlijkheden de aandacht van het wezenlijke aftrok. Om de hoofdzaak - de intieme levensgemeenschap tussen God en mens - voldoende tot haar recht te doen komen tegenover de bijzaak - de reflex daarvan in de orde van het zintuiglijke -, dient men precies te weten, waartoe de eigen menselijke vermogens in staat zijn en waar hun krachten ophouden. Daarvoor zijn experimenten nodig, klinische onderzoekingen en proefnemingen van allerlei aard. Professor Brandsma zou de laatste zijn om dergelijke expertises af te keuren. Integendeel, hij heeft ze van harte toegejuicht. Alleen niet voor een geval als Konnersreuth, Krasne of Steenbergen. Daar zou zulk een onderzoek een ontwijding zijn, althans kunnen zijn, van een eerbiedwaardige plaats met een heilige sfeer. Daarbuiten mochten de psychologen en de psychiaters experimenteren zoveel zij wilden. Hun bevindingen zouden slechts ten goede kunnen komen aan de kennis van het mastiekbegenadigde mensenleven en aan de bewondering voor hetgeen God daarin uitwerkt. Zo is het te begrijpen, dat dezelfde professor, die de pogingen om Theresia Neumann aan een klinisch onderzoek te onderwerpen energiek van de hand wees en die ronduit verklaarde, dat het hem maar matig interesseerde of de wonderen in Konnersreuth echt waren of niet, zich met een onverbeterlijke ijver naar die plaatsen spoedde, waar de experimentele zielkunde in verband met de verklaring van extraordinaire psychofysische toestanden nieuwe successen boekte. Er gebeurden in zijn dagen ook ten onzent wel eens vreemde dingen, die in staat waren de wetenschappelijke belangstelling voor de geheimzinnige krachten in de menselijke natuur te prikkelen. Zij droegen echter meestal een te delicaat karakter en waren voor het overige in verband met het onderzoek naar de mogelijkheden van de pseudomystiek te onbetekenend om er hier uitdrukkelijk melding van te maken.
Anders stond het met het geval van het evangelistlutherse meisje Elisabeth Kolb in de Hohemark bij Frankfurt am Main. Daar mocht gerust bekendheid aan worden gegeven, want de geneesheer-directeur van het sanatorium voor zenuwzieken, de uitstekende psychiater Dr. Alfred Lechler, had er zelf al het een en ander over gepubliceerd en bedoelde met zijn proefnemingen eigenlijk niets minder dan een wetenschappelijke en openbare weerlegging te geven van de katholieke apologie van Konnersreuth. De resultaten, die hij met de psychogene behandeling van het zwaar hysterische meisje wist te bereiken, waren zonder meer verbluffend te noemen. Onder hypnose gebracht onderging de zieke de verschillende fasen van de passie onzes Heren met zoveel geestelijke en lichamelijke gedweeheid, dat zij bloedige tranen schreide en zich op haar schedel, haar handen en voeten, rauwe wondtekens vormden.
Verrassender wellicht dan deze verhoopte maar niet vermoede uitslag was voor Dr. Lechler de reactie daarop van de Nijmeegse hoogleraar in de Mystiek, die hem en zijn patiënte op vrijdag 3 mei 1935 met een bezoek kwam vereren. De geleerde priester bleek er hoegenaamd niet zijn geestelijk evenwicht bij te verliezen, wenste de dokter geluk met zoveel tastbaar succes en scheen het alleen maar jammer te vinden, dat de gelijkenis met Konnersreuth niet nóg welsprekender was.
Met dit laatste bedoelde Brandsma allerminst het belang van Dr. Lechler's ontdekkingen te kleineren. Wie dat mocht menen, zou ter correctie van zijn ideeën met vrucht de reeks artikelen nog eens kunnen herlezen, die Brandsma, haastig maar diepdoordacht, in De Maasbode aan Elisabeth Kolb gewijd heeft.[57] “Wij hebben in Hohemark wel aan het ongelofelijke grenzende dingen gezien,” zegt hij daar, “maar niet hetgeen te Konnersreuth nu al zoveel jaren de aandacht vraagt. ... Ik geef gaarne toe, dat men in overigens gelijke omstandigheden bij katholieken eerder op hysterische verschijnselen bedacht moet zijn dan in andere kringen, zeker dan in de kringen van protestanten..... maar al reken ik daarmede, dan moet ik toch verklaren, dat mijns inziens de feiten van Konnersreuth zo ver boven het tot nu toe bekende uitgaan, dat zij daarin nog geen bevredigende verklaring kunnen vinden.”
- “Nog geen bevredigende verklaring”. - Ligt in deze woorden een toon van spijt of van voldoening?

[57] „Wondtekenen en Lijdensvisioenen", 6 mei-21 Juli '35.

Vermoedelijk geen van beide. Professor Brandsma was in de belijdenis van het katholieke christendom even eerlijk als in de bevordering van de wetenschap. Voor hem kon de rijkdom van onze godsdienst vooral blijken uit het hoog begenadigde leven van de mystieken. Wat doet het er dan toe, of het mystieke leven van wonderen vergezeld gaat? Als de mens zich maar met God verenigd weet en de Schepper in zijn schoonste scheppingswerk gediend wordt!

TUINIER VAN ONS GEESTELIJK ERF

De Mystiek, dat was Brandsma's roeping en keuze. Aan de studie daarvan heeft hij zijn beste krachten gegeven en daarin heeft hij wetenschappelijk naam gemaakt. Zelf wist hij dit ook. Toen prior Wijtenburg hem eens lastig viel met de nog al bitse vraag: “Waarom bemoei je je ook met alles en nog wat? Op die manier word je nooit een kei in het vak!” moest Brandsma voor zichzelf getuigen: “U hebt gelijk, pater Prior, ik gun me de tijd niet om te ontdekken, of ik een groot wijsgeer zou kunnen worden, maar in de studie van de Mystiek zien ze me, geloof ik, toch wel voor vol aan.” Dat was de waarheid. De mystieke vakken, die met Brandsma zelf aan de Nijmeegse Universiteit zijn gekomen, hebben vooral door zijn bezielende leiding een vlucht genomen, die zij tevoren in ons vaderland niet konden hebben, omdat de organisator ontbrak, die de verspreide krachten wist samen te bundelen. Uiteraard gold dit het meest voor de beschrijving van de geestelijke letterkunde der lage Landen: een wereld van gedachten en idealen, waarin de katholieke historici zich nog maar nauwelijks thuis voelden. Bekwame vakmensen waren er behoorlijk veel. Stracke, van Mierlo, Reijpens, de Vreese, Kruitwagen, van Ginneken, Schoengen, Huyben, Mulder, Lampen e.a. hadden reeds nuttig voorwerk verricht. Maar voorwerk is hier stukwerk; op het punt van de synthese der stukken binnen het totaalbeeld van figuur en school bleef een ruime achterstand in te halen op onze protestantse volksgenoten, die bij monde van Clarisse, Moll, Acquoy, Kühler, de Vooys en Hyma de onzen het een en ander hadden te zeggen. Al ware het slechts, dat de Middelnederlandse vroomheid wellicht in haar totale structuur en stellig in de diepgang van haar mentaliteit het best door katholieken kan worden begrepen. Professor Brandsma leek er de aangewezen man voor om verzamelen te blazen. Hij beschikte over al de gaven van hoofd en hart, die nodig zijn om latente krachten wakker te roepen en geestdrift te wekken voor een groot en gemeenschappelijk plan. Hij verstond de kunst om de meest uiteenlopende vrienden van de middeleeuwen tot elkanders vrienden te maken, en hij kon, ook zonder dat hijzelf een indrukwekkende voordracht hield - hetgeen hij intussen maar moeilijk kon nalaten -, op een congres van Ruusbroec of Geert Groote vereerders een eigen stempel drukken. Zijn liefde voor de geschiedenis van de vaderlandse vroomheid strekte zich uit van Beatrijs van Nazareth tot Joannes Brugman en zij werkte zó aanstekelijk, dat Dom Huyben bij gelegenheid van pater Titus' veertigjarig professiefeest namens al zijn vakgenoten meende te mogen verklaren, dat heel katholiek Nederland de jubilaris dankbaar kon zijn voor de levenwekkende stuwing, die van zijn blijmoedige ijver op de studie van ascese en mystiek was uitgegaan.

Het eerste ruimere contact tussen de beoefenaars van de geschiedenis der Middelnederlandse literatuur werd gelegd in het voorjaar van 1926. Het initiatief daartoe ging uit van de oprichters en eerste leden van het pasgeboren Ruusbroec Genootschap, de Belgische Jezuïeten Stracke, van Mierlo, Reijpens en Poukens. Aan de Frankrijklei te Antwerpen bespraken zij met enige vertegenwoordigers van Noord en Zuid de kansen van een nieuw op te richten tijdschrift voor de geschiedenis van de Middelnederlandse geestelijke letterkunde. Het zou om de vier maanden verschijnen en de schone naam dragen van “Ons Geestelijk Erf”. Daarin moesten dan “de resultaten van detailstudie en bijzondere opzoekingen, samen met voorlopige en gedeeltelijke synthesen, voor het definitieve eindwerk worden opgeborgen”. De jonge Nijmeegse professor in de Mystiek - hij was eerst twee en een half jaar in functie - behoorde tot de genodigden. Men heeft er geen spijt van gehad hem geroepen te hebben. Hij droeg edelmoedig zijn penning bij ter bestrijding van de eerste onkosten, deelde links en rechts adviezen uit over vorm en inhoud van het tijdschrift, maakte

propaganda voor de radio, in de pers en in het gesprek van man tot man, trad toe tot de redactieraad, leverde menige belangwekkende bijdrage en schiep in de kring van de medewerkers een sfeer, die evenzeer tot individuele werklust prikkelde als tot onderling begrip en gemeenschappelijke planvorming. Pater Stracke kon over vriend Titus tevreden zijn. “Brandsma is de pressing link in ons gezelschap,” zei hij eens. Brandsma op zijn beurt was meer dan tevreden over de leiding van pater Stracke. In het Decembernummer 1935 van “Wetenschap in Vlaanderen” publiceerde Brandsma een huldigingsartikel onder de titel “De hovenier op het geestelijk erf”. Daarmede was Stracke bedoeld, die zijn zestigste verjaardag vierde. Natuurlijk kwam ook het tijdschrift ter sprake. De stem kon niet anders dan dankbaar klinken: “Men heeft, Ons Geestelijk Erf' wel eens wat medelijdend bekeken en niemand van degenen, die op het erf werkten, zal zeggen, dat het geen medelijden verdiende, maar nu we zoveel jaren hebben gewerkt en de leiding van pater Stracke zijn blijven volgen, nu blijkt steeds meer, dat hij het best lacht, die het laatst lacht.”
Omdat Brandsma tot die groep van mensen behoorde, die ieder aanvaardbaar plan vastgrijpen om er nieuwe uit op te bouwen, vond hij gemakkelijk een aanleiding om als redactielid van Ons Geestelijk Erf een onderneming op touw te zetten, welke strikt genomen buiten de taak van de tijdschriftleiding viel. Die aanleiding was de plechtige inwijding van de nieuwe Karmel te Nijmegen en wat hij ondernam was niets minder dan een grootscheeps congres van de Noord- en Zuid-Nederlandse vrienden van Ons Geestelijk Erf. Zo kon het gebeuren, dat in 1930 van zondag Driekoningenavond tot woensdag daaropvolgend de nieuwbouw aan de Doddendaal wel een convict leek van de verenigde katholieke orden en congregaties. Naast wereldheren waren daar Karmelieten, Benedictijnen, Dominicanen, Jezuïeten, Franciskanen, Kapucijnen, Norbertijnen, Augustijnen, Lazaristen, Passionisten, Missionarissen van het H. Hart, Priesters van het H. Hart en Priesters van het Allerheiligst Sacrament. Dat professor Brom en Dr. Schoengen te van zoveel bruine pijen, zwarte togen en witte habijten lichtelijk uit de kleur vielen, werd genoegzaam gecompenseerd door de eenheid van stemming, waarin allen rond Brandsma verdieping en voldoening zochten in de wetenschappelijke bezinning op het geestelijk erfgoed onzer vaderen. Die stemming was niet op de laatste plaats te danken aan het feu sacré, waarmede Brandsma als organisator, gastheer en eerste inleider, het illustere gezelschap drie dagen lang in de ban van zijn geestelijk fluïdum wist te houden. De leiding van de vergadering liet hij graag aan de vlotte en geestige causeur Stracke over: “Hij wilde niet leiden maar hij moest, omdat niemand het kon als hij.” Het onderwerp, waarvoor Brandsma in zijn rede over “De Mystiek van de Karmel, meer in het bijzonder in Nederland vóór de Hervorming” de aandacht vroeg, bleek even rijk te zijn aan inhoud als boeiend van gestalte en voordracht. Het was waarlijk geen goedkope lofspraak, toen de voorzitter de inleider dank bracht voor het eenvoudige en toch zo diepzinnige betoog, dat in alles maar vooral in zijn dynamische structuur de wezenstrekken van zijn maker verried.
Het eerste congres slaagde uitstekend. Maar het kon nog beter. Deskundige sprekers uitnodigen en hun bij de keuze van het onderwerp enige ruimte gunnen, lijkt weliswaar de aangewezen weg om zich bij voorbaat van wetenschappelijk succes te verzekeren, maar als het om analyses en synthese tegelijk gaat, ligt de omgekeerde methode toch meer voor de hand: eerst een onderwerp kiezen en dan sprekers vragen. Brandsma, Verschueren, Mulder, Brom, Verjans, Reijpens, Schoengen, Heyman en Huyben waren voortreffelijk voor de dag gekomen, maar de Karmelmystiek en de Norbertijnse vroomheid bieden weinig tastbare steun aan de Sacramentsverering in de latere middeleeuwen en aan de verbreiding van de Nederlandse godsvrucht in het buitenland. En Ruusbroec, Geert Groote, Hendrik Mande, Hendrik Herp en Hendrik van Santen konden voor het gevoel der congressisten bezwaarlijk een sterkere eenheid vormen dan die van een bont gezelschap van vereenzaamde grootheden. Brandsma overwoog en overlegde, stelde voorlopige schema's op, liet zich door velen raden, hield besprekingen met de overige redactieleden van Ons Geestelijk Erf en kwam tot het zeer aannemelijk besluit om het eerstvolgend congres te wijden aan de herdenking van de zalige Joannes Ruusbroec. Men had in de Paasweek van 1932 de vijfhonderdvijftigste verjaardag van de godvruchtige dood van deze grootste onder alle Nederlandse groten niet waardiger kunnen

vieren dan met de veelzijdige belichting van zijn persoon en zijn werk. Weer was de Nijmeegse Karmel te klein om alle belangstellenden te herbergen en weer hield Brandsma een scherpzinnig en warm betoog, ditmaal over de groei en de uitbloei van het mystieke leven volgens de heilige Teresia en de zalige Joannes Ruusbroec.
Het derde congres, dat van 30 juli tot 3 augustus 1934 werd gehouden, stond geheel in het teken van Sint Norbertus. Het begon in Nijmegen en nam een feestelijk einde in de abdij Berne, welke dat jaar haar achtste eeuwfeest vierde. De ijverige Karmeliet was ter plaatse met een album amicorum voor de communiteit, een ridderorde voor prelaat Stöcker en een fraaie speech op al de grote mannen, die de orde van Premonstreit in de vele eeuwen van haar bestaan aan ons vaderland heeft geschonken.
In 1936 werd het katholiek meisjeslyceum aan de Reinier Vinkeles-kade te Amsterdam tot congresgebouw gekozen. Daar zijn de vrienden van Ons Geestelijk Erf, door spijtige omstandigheden jammer genoeg voor de laatste maal, samengekomen om zich op de Benedictijnse spiritualiteit te bezinnen. Egmond was herrezen en wat lag er nu meer voor de hand dan dat men deze verheugende gebeurtenis zou gaan vieren met een wetenschappelijk en devoot congres, gewijd aan het zo vruchtbare apostolaat van de aloude roemrijke abdijen? Het nieuwe klooster bood niet voldoende accommodatie voor zovelen. Maar het laatste woord moest natuurlijk zo dicht mogelijk bij de cultuurbron gezegd worden. En even natuurlijk was het, dat Brandsma, die bij afwezigheid van Stracke reeds de Amsterdamse vergaderingen had voorgezeten, dit laatste woord zou spreken. Zijn gloedvolle rede over Mande was, hoe vreemd het ook klinke, een rechtstreekse hulde aan de diepe en vrome geest, die de Benedictijnen in hun liturgische plechtigheden beleven.

Zijn aangeboren afkeer van halfslachtigheid en onoverzichtelijkheid, tekortkomingen waaraan de katholieke studie van de Middelnederlandse geestelijke letterkunde nog steeds in bedenkelijke mate laboreerde, had hem intussen naar nieuwe mogelijkheden doen uitzien om de achterstand in te halen. Onderling begrip en wil tot samenwerking waren wel verzekerd. Het kwam er nog slechts op aan initiatieven te nemen en te laten nemen.
Dit laatste gebeurde met een veilige voortvarendheid, die binnen enkele jaren uit de bezorgde trekken van weifelmoedige gezichten een bewonderende en dankbare glimlach wist te toveren. Het is niet alles meegelopen. Veel initiatieven zijn in hun aanloop blijven steken. Maar veel is geslaagd en zelfs wat niet gelukte pleit voor degene, die menigmaal niet kon begrijpen, waarom de stoffelijke waarden wel eens worden verdedigd tegen de waarden van de geest. Het lijkt niet nodig, niet eens noodzakelijk, dat een hoogleraar op alle dingen, die zijn wetenschappelijke belangstelling gaande maakten, een eigen en oorspronkelijke visie heeft. Maar in een betrekkelijk jong vak als dat van de geschiedenis van de geestelijke literatuur in de lage landen kunnen de ontdekking en de plaatsing van de figurae et monumenta met de persoonlijke smaak van de onderzoeker ten zeerste gebaat zijn. De speurzin, waarmede Brandsma, doorgaans even geheimzinnig als betrouwbaar, de onontgonnen gebieden aftastte, heeft dikwijls overtuigende stukken aan het licht gebracht, die door historici met minder feeling nimmer zouden zijn ontdekt. En de sterk persoonlijke intuïtie, waardoor hij zich bij zijn eerste schreden in de richting van een nieuwe einder liet leiden, deed hem herhaaldelijk, en doorgaans terecht, een oorzakelijk verband vermoeden, waar anderen slechts aan een toevallige verwantschap dachten. Op zijn speurtochten door ons geestelijk erf beschikte hij over een haast feilloos voorgevoel, dat men het natuurlijk kind zou mogen noemen van zijn door en door Nederlandse mentaliteit en zijn rijke ervaring in het geestelijk leven. Brandsma kende de vaderlandse spiritualiteit, omdat hij haar aanvoelde en doorleefde. Als hij het een of ander nog niet volledig gedetermineerd stuk in studie nam, geleek zijn verdieping in het vraagstuk van de herkomst meer op een meditatieve beschouwing van de inhoud dan op een kritisch onderzoek van de tekst. Zelden gaf hij onmiddellijk een positief oordeel. Dat kwam later. Niettemin was het eerste resultaat van zijn studie in de regel verrassend om zijn juistheid. Hij had de gewoonte bij het vaststellen van de voorlopige conclusie zijn bril af te leggen, zich de ogen te wrijven en dan zijn medewerker te

adviseren: “Laten we daar eens kijken; ik heb zo'n idee, dat we daar moeten zijn.” Tien tegen één, dat de oplossing daar te vinden was.
Zijn sterk divinatievermogen heeft hem vele gelukkige vondsten bezorgd. Mannen als van Ginneken en Mulder erkenden ronduit, dat zij bij hun onderzoekingen niet zó nauwkeurig te werk konden gaan, of Brandsma wist hun verwaarloosde gezichtspunten en vergeten bronnen aan te wijzen. Deze toch wel excellente geschiedvorsers hebben bij herhaling verstomd gestaan over het grote gemak en de haast volkomen trefzekerheid, waarmede de professor in de Mystiek nieuwe vergezichten opende. Dat hij daarbij wel eens dingen ontdekte, die al lang ontdekt waren, namen zij graag op de koop toe. Brandsma, de altijd drukke Brandsma, kon, reizende tussen Haarlem en Den Helder ergens in Silezië of in Andalusië een zoekgeraakt handschrift terugvinden, en de overal zich mee inlatende Brandsma vermocht tussen een college, een vergadering en een feestrede door, aan de hand van luttele gegevens de volledige structuur van een onbekende middeleeuwer te concipiëren.
Wij hebben zoeven de namen genoemd van de professoren Mulder en van Ginneken. Zij vormden met professor Brandsma het Nijmeegs driemanschap, dat, merkwaardig veel gelijkend op de Belgische trits: Stracke, Reijpens en van Mierlo, met elan en succes de beschrijving van de geschiedenis onzer geestelijke letterkunde met sprongen vooruit hielp. Zonder eenzijdig te zijn was ieder van hen een specialist. Bij Mulder viel de klemtoon op de geschiedenis, bij van Ginneken op de literatuur en bij Brandsma op de geestelijke waarde daarvan. Als goede collega's en hartelijke vrienden hebben zij eikaars inzichten beurtelings betwist en gewaardeerd, maar steeds eerbiedigden zij elkanders vakmanschap; met name hebben Mulder en van Ginneken Brandsma immer geprezen als iemand met wiens oordeel niet te spotten viel. De twee Jezuïeten waren in zekere zin de uitersten, waartussen de bezadigde en toch zo suggestibele Karmeliet ten naaste bij het midden hield. Mulder was historicus, en goed historicus. Zijn kracht lag in de berekening, niet in de fantasie. Zijn ontdekkingen waren de uitkomsten van wiskundige becijferingen, solide en vatbaar voor controle, maar ietwat naakt en dorstig. Van Ginneken was letterkundige bij geboorte en genade. Een helderziende, wiens aanwijzingen altijd indrukwekkend maar dikwijls minder naspeurlijk waren. Ook hij werkte met wiskundige hulpmiddelen maar deed dat anders dan Mulder. Hij greep naar de liniaal om er de Marsbewoners mee te lijf te gaan en hanteerde de passer om er de plattegrond van het hemels Paradijs mee te beschrijven. Zijn fantasie was fenomenaal, maar eiste uitdrukkelijk toezicht. Had van Ginneken astronomische ruimte nodig en Mulder een bibliotheek, Brandsma had veelal aan zijn geheugen en één enkel boek voldoende. Hij vond betrekkingen van afhankelijkheid, die Mulder menigmaal voor een complete verrassing plaatste, omdat zij nergens beschreven of aangeduid stonden. Zijn verbeeldingskracht was minder opzienbarend, minder verreikend ook dan die van Van Ginneken, maar zij trof in de regel beter doel. De vondsten, die hij deed, misten het mondiale en brillante van van Ginneken's stoutmoedige ontdekkingen, maar zij hadden gemeenlijk het voordeel van een grotere tastbaarheid en schonken op de duur meer bevrediging.
Reeds in de eerste jaren na de stichting onzer katholieke Alma Mater groeiden er in de kring der Nijmeegse professoren van de litteraire faculteit twee zelfstandige plannen voor de uitgave van een documentair verzamelwerk van grootse allure.
Het eerste was een gemeenschappelijk ontwerp van Mulder, van Ginneken, Brom en Brandsma, en beoogde de totstandkoming van een Bibliotheca Praereformatoria Neerlandica, die men zich aanvankelijk als een soort Nederlandse Migne voorstelde, maar welke naderhand om doelmatige redenen schematisch werd ingekort tot een tiendelig standaardwerk in groot formaat, waarin bij wijze van goede en zakelijke bronnenpublicatie de belangrijkste geschriften van de Moderne Devotie zouden worden opgenomen. Het spreekt welhaast vanzelf, dat Brandsma met het hoofdaandeel in de voorbereidingen belast werd. Alles scheen wonderwel te zullen slagen. De Vooys, de Vreese, Kühler, Hyma en andere vakgeleerden boden onmiddellijk hun medewerking aan. Reeds in mei 1926 kon men zich met een concreet voorstel tot de uitgevers Nijhoff en Dekker en van de Vegt wenden. De brief, die de firma Nijhoff te 's-Gravenhage van de ge-zamenlijke redacteurs ontving, was uitermate enthousiast en geleek meer op een vlammend manifest dan op een zakelijke mededeling:

“Wij willen voorzien in een behoefte, die zich bij het hoger onderwijs en bij de studie onzer latere middeleeuwen dringend doet gevoelen. Wij willen dat doen, omdat wij Nijmeegse hoogleraren zijn en iets voelen voor de taak, die Nijmegen in dezen te vervullen heeft, omdat het het roomse deel onzer geschiedenis geldt. Wij willen uitgeven een Bibliotheca Praereformatoria Neerlandica. . . . Wij willen zo spoedig mogelijk beginnen en prospectussen over heel de wereld zenden.”[58] Het is er niet van gekomen. Soortgelijke plannen van elders, die de opzet van de Nijmegenaren voor de voet liepen althans goeddeels doorkruisten, hebben samen met moeilijkheden van technische en commerciële aard de uitvoering belet. Het Nijmeegse initiatief is een ongeboren vrucht gebleven.
Het tweede plan, dat nagenoeg geheel op Brandsma's naam staat, betrof de uitgave van een reeks oorspronkelijke Middelnederlandse teksten met daarnaast een nieuwnederlandse vertaling van de rijpste voortbrengselen onzer geestelijke letterkunde. De publicatie werd begonnen in samenwerking met “Ons Geestelijk Erf”, wiens vrienden zich met hart en hand voor dit werk interesseerden. Maar men kon het werk nog niet aan. Het resultaat bleef beneden de maat en woog niet op tegen de zwaarte van de krachtsinspanning. In '32 werden de jammerlijk groeiende zorgen overgedragen aan het Instituut voor de Nederlandse Mystiek van de Nijmeegse Universiteit, waar directeur Brandsma met veler hulp zou trachten het kind in leven te houden. Twee jaren later was ook dit initiatief ter ziele. Was de opzet te fraai? Of ons taalgebied te klein? Hoe het zij, de belangstelling voor deze onderneming is erg miniem gebleken. Het aantal abonnementen kon niet uitkomen boven een fractie van hetgeen de initiatiefnemer en vele idealisten met hem er zich van hadden voorgesteld. De Bloemen van Ons Geestelijk Erf zijn niet bepaald tot een bloemen-tuin uitgegroeid. Het is bij een bescheiden bouquet gebleven.

Inmiddels was professor Brandsma als secretaris van de commissie van voorbereiding voor de uitgave van de Bibliotheca Praereforma-toria Neerlandica in contact gekomen met de vermaarde Vlaamse mediaevist en paleograaf Dr. Willem de Vreese. Deze uitzonderlijk heldere, arbeidzame en fijngevoelige geest heeft heel zijn leven gemaakt tot een speurtocht naar Middelnederlandse handschriften, waarvan hij er bij zijn overlijden in december 1938 bijna 23000 had beschreven, ruim de helft na eigen onderzoek in 1215 Europese bibliotheken, de overige op grond van documentaties, die zijn overal ter wereld verspreide correspondenten hem hadden bezorgd. Als geen ander heeft Brandsma - “mijn heerlijke vriend”, zoals de Vreese hem begroette - er zich voor ingespannen om de Bibliotheca Neerlandica Manuscripta aan te kopen voor de Nijmeegse Universiteitsbibliotheek. “Ik behoef U niet te zeggen, dat ik persoonlijk zeer gaarne zien zal, dat de Bibliotheca Neerlandica Manuscripta naar Nijmegen komt, omdat ik er grote waarde aan toeken, het werk gaarne verenigd en levend zou houden en mij voorstel de wegen en middelen te vinden, waar het meer benut zal worden, waar het meer ook voor U toegankelijk kan worden gesteld en waar meer kans is, dat het tot een uitgave komt.”[59] Brandsma correspondeerde met professor de Vreese, met mevrouw Wantje de Vreese-van de Poll, met Bonaventura Kruit-wagen, met de Radboudstichting, met de Katholiek Wetenschappelijke Vereniging, met Mulder, van Ginneken en Lampen. Hij kon tenslotte zeer aannemelijke voorstellen en nog behoorlijker tegenvoorstellen doen, maar kon niet voorkomen, dat de kostbare verzameling na de dood van haar stichter in andere handen overging. Het heeft waarlijk niet aan Dr. de Vreese en evenmin aan professor Brandsma gelegen, dat ook deze prachtige kans voor Nijmegen verloren ging.
Maar de Vreese had zich nog op ander gebied verdienstelijk gemaakt. Hij had indertijd, toen hij nog aan de Gentse Hogeschool doceerde, fotografische afdrukken van Middelnederlandse handschriften verzameld, een onder elk opzicht kostbare onderneming, waarvan men thans alleen maar kan zeggen, dat het jammer is, dat hij haar na de eerste wereldoorlog om verschillende redenen moest afbreken.

[58] Brief van 2 mei '26 aan de firma Nijhoff te Den Haag, namens de professoren Brandsma, Brom, van Ginneken en Mulder, ondertekend door de laatste.
[59] Uit de brief van Brandsma aan de erfgenamen van Dr. W. de Vreese, gedateerd 23 Jan. '38.

De collectie was nog niet groot, ruim duizend fotocopieën in een tiental banden, maar het was een begin, en een veelbelovend begin, mits.... een ander er zijn krachten onder zou zetten. Die ander werd professor Brandsma.
In het huis aan de Kronenburgersingel wist hij in de zomer van 1927 enige intimi rond zich te vergaren om met het zoeken van vindplaatsen en het catalogiseren van fiches aan het plan een flinke stoot te geven. Hij vond de nodige weldoeners bereid om de eerste onkosten te bestrijden, schafte zich een verouderde maar nog goed bruikbare "Kine-Exacta" aan en begon met veel elan papiersoorten te keuren, afmetingen te berekenen en proeven te nemen. Bij dit laatste stond hem een broeder van het huis ten dienste; voor het "hoofd"-werk genoot hij de bijna belangeloze medewerking van Dra Rooswinkel, later van zijn confrater Dr. Joannes van Rooy en van mejuffrouw Feugen. Het werk vlotte zienderogen. Van heinde en verre kwamen de aan-gevraagde stukken binnen en de planken van het metershoge boekenrek vulden zich geleidelijkaan met de zware bruine banden van de Middelnederlandse Geestelijke Handschriften-Bibliotheek. Toen bij het losbranden van de laatste wereldoorlog deze alle landen beroerende onderneming om begrijpelijke redenen voorlopig en, zoals later bleek, definitief moest worden gestaakt, had Brandsma in honderd-zeventig kloeke albums ruim 16000 fotocopieën bijeengebracht. Het heeft hem gedurende twaalf jaren veel geestelijke en lichamelijke inspanning gekost. Tot heel laat in de avond placht hij zich, gebogen over het een of andere oude handschrift, in de inhoud daarvan te verdiepen. Het behoorde tot het ritueel van de avondrecreatie, dat de prior van het huis zijn veel te veel van zichzelf vragende onderdaan adviseerde: "Vanavond op tijd naar bed gaan, Titus. Ik sta er op en je hebt het nodig!" Maar de volgende morgen was de ongeneselijke delinquent bij pater prior aan de deur. Hij was toch maar wat langer opgebleven. Hij had zich kiplekker gevoeld en er was haast bij geweest.
Naast de niet te becijferen moeite, die Brandsma zich voor dit werk gegeven heeft, en naast de even onmisbare als onbaatzuchtige bedrijvigheid van tientallen medewerkers, zijn er vele duizenden guldens nodig geweest om de Bibliotheca tot stand te brengen. Zij kwamen uit de middelen van de Universiteitsbibliotheek, uit de gulle beurzen van vrienden, wier namen niet genoemd mogen worden, en uit het nietige arbeiderskapitaaltj e, dat pater Titus zich met verlof van zijn oversten als journalist had bijeengespaard. Maar het resultaat gaf reden tot voldoening. In een brief aan het bestuur van de Katholiek Wetenschappelijke Vereniging, gedateerd 25 mei 1941, kon de professor in de Mystiek met rechtmatige trots getuigen van de grote waarde, die zijn handschriftenverzameling vertegenwoordigde: "Er wordt zeer druk gebruik van gemaakt, terwijl ze ook tot verrassende resultaten heeft geleid. Dit laatste vooral, doordat de verzameling en vastlegging op één plaats vergelijking van teksten mogelijk maakt en men er telkens naar kan grijpen. Geheel onbekende tractaten zijn op die wijze weer opgedoken en op naam van de oorspronkelijke schrijver gebracht. Uiterst zeldzame handschriften, vaak op slechts één plaats bewaard, zijn nu hier te consulteren en blijven, wat de tekst betreft behouden, als ze vernietigd worden. Zo is het belangrijke handschrift, in bruikleen bij pater Dr. Kruitwagen te Rotterdam verbrand, het handschrift dat Dicta van Geert Groote en Florens Radewijnsz bevat, hier in goede foto's bewaard gebleven. Vermoedelijk zijn nog meer handschriften, in deze oorlog vernietigd, hier aldus bewaard. In de verzameling is ook een groot aantal handschriften opgenomen uit Engeland, Frankrijk, Oostenrijk enz., die zelfs in normale tijden moeilijk te raadplegen zijn."
De waarde van een fototheek is moeilijk te schatten. Maar dat hier groots werk is verricht, een werk dat overigens nog op zijn afbouw wacht, hebben met van Ginneken reeds tientallen experts spontaan getuigd. De Middelnederlandse Geestelijke Handschriften-Bibliotheek, een der kostbaarste stukken van de Nijmeegse Universiteitsbibliotheek, zal, nog lang na de dood van haar stichter, Brandsma aanwijzen als de geniale ijveraar, die mensen en boeken aan het licht bracht en groepeerde, omdat hij, verstandelijk begaafde en innig-vrome persoonlijkheid als hij was, hun geest vermoedde en bevroedde.

GALERIJ DER VROMEN

Als resultaat van de vlijtige en vruchtbare studie, waardoor de Nijmeegse professor in de Geschiedenis van de Mystiek aan het totaalbeeld van onze vaderlandse vroomheid meer en meer reliëf en kleur wist te geven, in verband vooral met de op- en uitbouw van zijn Middelnederlandse Geestelijke Handschriften Bibliotheek - “ce plan aussi audacieux que fécond”[60] - is er door Brandsma's publicistische werkzaamheid in boek en blad gaandeweg zoiets als een panorama op het Rijk Gods in de Nederlanden geopend.
Het waren op de eerste plaats de mystieken als Hadewych en Ruusbroec, Teresia en Jan van het Kruis, die zijn aandacht opeisten. Dat betekende nochtans geen veronachtzaming van die figuren uit de geschiedenis van ons christelijk beschavingsleven, die men wellicht juister onder de naam “vromen” dan onder die van “mystieken” samenbrengt. Want mystiek was voor Brandsma niet een louter goddelijke aangelegenheid, welke volledig buiten de categorieën van tijd en ruimte valt, alsof de mens er slechts ondanks zichzelf in zou kunnen worden betrokken. De mystiek heeft haar geschiedenis, omdat zij leeft in de mens, en het mystieke leven blijkt evenzeer als het natuurlijke leven onderworpen aan de wetten van een ontwikkelingsproces, dat haast onopvallend begint om door dikwijls moeizaam vorderende jaren, waarin de tweede oorzaken zich met meer of minder voorkomendheid bereid houden voor de plannen van de goddelijke Voorzienigheid, zo goed als ongemerkt een volgroeide werkelijkheid te brengen. Het mystieke leven veronderstelt een geëigend natuurlijk klimaat. Het heeft in het godvruchtig leven van de gemeenschap en in de deugdoefeningen van de afzonderlijke gelovigen zijn onmiddellijke aanleidingen en voorbereidingen, zoals het in het versterkt christelijk bewustzijn van het kerkvolk en in de verinnigde beleving van de persoonlijke geloofsovertuiging zijn directe weerklank vindt. De godsdienstig-zedelijke verwantschap tussen de leden van eenzelfde samenleving en tussen de elkaar opvolgende generaties binnen één stam maakt de beschrijving mogelijk van een geschiedenis van de mystiek, welke méér is dan een dorre opsomming van onsamenhangende feiten, waarvoor de mens ten enenmale alle maatgevoel zou missen.
Voor de beschrijving van zulk een geschiedenis leek professor Brandsma de aangewezen man. Want sterker dan veruit de meeste andere minnaars van het mystieke leven legde hij de nadruk op de historisch-menselijke zijde daarvan en bovendien placht hij als goed wijsgeer en met een zuiver gevoel voor de verhoudingen naarstig te zoeken naar wisselwerkingen en afhankelijkheidsbetrekkingen. Hij zag ook de mystiek onderhevig aan de deiningen van de menselijke geschiedenis en wist iedere figuur geplaatst in haar eigen milieu en ieder feit verweven met tientallen andere feiten. Heel zijn explora-tieve werkzaamheid steunde op dit inzicht. Vanuit het manuscript ontdekte hij de schrijver, de auteur verwees hem naar de school, in de school vond hij de verbijzondering van een bepaalde stroming en alle stromingen bleken tenslotte uit te monden in de éne brede bedding van de menselijke veelzijdige ontvankelijkheid voor de goddelijke genade.
Het was daarom heel niet verwonderlijk, dat hij, in aansluiting op zijn Osse studies over de persoon en het werk van de grote heilige Teresia, zijn universitaire loopbaan begon met een uitgebreide en diepzinnige analyse van de karmelitaanse spiritualiteit. De colleges, de lezingen en de losse notities, die hij aan dit onderwerp gewijd heeft, zijn eenvoudig niet te tellen. Kon men het de overtuigde Carme-liet kwalijk nemen, dat hij overal aanwijzingen vond, die zijn inzichten in de kracht en de draagwijdte van het ordesideaal verscherpten of corrigeerden? En kon het bevreemding wekken, dat hij, geschoold in de geestelijke oefeningen van de heilige Albertus, de zalige Joannes Soreth, Sinte Teresia en Sint Jan van het Kruis, zijn apostolaatsvuur ontstak aan de liefde, die hem als de Lieve-Vrouwbroeder met Maria's Kind verbonden hield, en dat hij het brandende hield naar het voorbeeld van die geduchtste onder alle oud-testamentische apologeten: de profeet met het vlammende zwaard, Elias? Geen ogenblik echter kon zijn duidelijke voorkeur voor de Karmelmystiek in een kortzichtige voorliefde ontaarden. Waar de geleerden onder elkander van mening verschilden over de vraag, wat

[60] Dom Huijben in La Vie Spirituelle, t. XXXI, '32, no. 153, blz. 173.

mystiek is en onder welke vormen zij zich het weelderigst openbaart, koos hij bewust partij voor de opvatting van zijn roemrijke ordesgenoten, inzonderheid van Teresia van Jesus en Jan van het Kruis, "de herstellers en de stralendste lichten van de karmelitaanse school".[61] Hij hield niet op de heerlijke middenweg te prijzen van de Karamelspiritualiteit, die het actieve leven vruchtbaar maakt door de contemplatie en die in de contemplatie zowel aan het hart als aan het verstand zijn kansen gunt. Maar wie kon van de andere kant met zoveel kennis van zaken en met zoveel oprecht pathos over de grote Nederlanders Ruusbroec, Liduina, Groote en Brugman spreken en schrijven als pater Titus? Wie had zich een vollediger overzicht verworven op de veelvuldige mystieke richtingen en scholen, die sinds de eeuw van Beatrijs van Nazareth onder onze voorouders opgang hebben gemaakt, en wie is, ook in zijn bemoeiingen met de aangelegenheden van andere mystieke scholen dan de zijne, zo universeel pleitbezorger geweest als de Carme-liet van wie gezegd is, dat hij alles mooi vond, omdat hij in alle dingen God herkende?
Onder de spaarzame woorden, waarmede Brandsma in het inhoud-zware artikel van de Katholieke encyclopedie over "Mystiek" de spiritualiteit van de Karmelvergeleek met die van de Dominicanen en de Franciskanen, bleven nagenoeg geheel de wijde belezenheid en het knappe doorzicht schuil gaan, die het hem elders mogelijk maakten om de eigen waarden van deze scholen tot in de laatste consequenties tegen elkaar af te wegen. Hij beschikte over een ontstellende hoeveelheid parate kennis van personen en publicaties, van feiten en toestanden, en hij bezag al deze dingen met een pieuze wijsheid, die zowel bij de voortvarende als bij de meer voorzichtige critici verbazing wekte. In de meer Augustijns getinte, sterk voluntaristische mystiek van de Franciskanen en de Cisterciënzers ontdekte hij met veel gemak het verstandelijk accent, waarnaar menig vertegenwoordiger van een anders georiënteerde richting tevergeefs zeide te zoeken. De bruidsmystiek van Sint Bernard en zijn school en de liefdevolle onthechting van Sint Franciscus en zijn zonen - "twee weidse kruinen op één stam" - heeft hij vooral geprezen om het zuivere evenwicht tussen de verstandelijke bezinning en de overgave van het hart, waarmede zij door Dionysius de Kartuizer en vele anderen met hem in ons vaderland ingang hebben gevonden. Maar wie mocht denken, dat bij Brandsma, die zoveel goeds en schoons heeft gezegd van Sint Bernardus en Sint Franciscus, van Sint Bonaventura en Dionysius en Hendrick Herp en Frans Vervoort en van al die andere minnaars van de affectieve mystiek, de Duitse Dominikanenschool van Eckehart, Tauler en Seuse, geen genade heeft kunnen vinden, vergist zich zeer. Pater Titus was namelijk van mening, dat men deze school groot onrecht heeft aangedaan door haar om haar woorden te misprijzen, terwijl zij toch in haar leer volkomen rechtzinnig verstaan kon worden. Was het exemplarisch idealisme ook al niet geheel vanuit de thomistische beginselen te verantwoorden en had het zijn signatuur voor een goed deel te danken aan de nieuw-platoonse invloeden, die zich over de pseudo-Areopagiet en Hugo van Sint Victor tot in de Duits-sprekende landen hadden kunnen verbreiden, de orthodoxe Sint Thomas heeft het bij Eckehart en zijn leerlingen toch duidelijk gewonnen van de twijfelachtige Dionysius. Zeker, Eckehart heeft een eigen terminologie, die hier en daar gewaagd klinkt, vooral wanneer hij de mystieke éénwording van God en mens theologisch tracht te verklaren. "Wat in de school van Sint Victor met een zekere gematigdheid werd voorgedragen, werd vooral in Duitsland in steeds sterkere bewoordingen gezegd en bereikte in Eckehart wel de meest krasse uitdrukking."[62] Maar Denifle en Daniels hebben de vader van de Duitse speculatieve mystiek met goede redenen verdedigd en professor Brandsma kon het daar volkomen mee eens zijn. Als men Eckehart goed wil verstaan, moet men eerst Tauler en Seuse lezen, heeft hij honderdmaal betoogd. Wie dat doet komt tot een gunstig, minstens tot een gematigd oordeel. "Men heeft Eckehart beschuldigd en aangeklaagd van ketterij; ook ten onzent kent men klachten tegen enkele zijner medebroeders. . . ., maar de

[61] „Sainte Thérèse d'Avila et saint Jean de la Croix n'ont point eu d'autre but que de rendre a l'Ordre du Carmel son esprit ancien: ils ne sont point les créateurs de l'école spirituelle carmélitaine, mais tout a la fois ses restaurateurs et ses plus brillantes lumières", art. „Carmes" in Dictionnaire de Spiritualité, fase. VIII, col. 157.
[62] Uit een voor de K.R.O. gehouden rede over „Mystiek in Nederland".

rechtzinnigheid van Eckehart mag wel boven alle verdenking verheven worden geacht."[63] Neen, Brandsma brak de andere school niet af om alleen de zijne zalig te kunnen prijzen. Ter oorzake van de veelzijdige ontvankelijkheid van de altijd originele individuele menselijke natuur - de enige waar het mystieke leven in kan gedijen -, was de goddelijke genadewerking voor hem zo gevarieerd van vorm en kracht, dat er naast de overwegend affectieve mystiek van Bernardus en Franciscus ruimschoots plaats moest zijn voor een mystieke ervaring, waarin het verstand in sterkere mate deelt dan de wil. Dat hij persoonlijk voteerde voor een meer evenwichtige deelneming van de geestelijke vermogens in schouwing en liefde, kon men de geoefende gids met zijn aangeboren voorkeur voor de gulden middenweg niet kwalijk nemen. De ruimheid van geest, waarmede hij zich voor de oorspronkelijke waarden van elke volksaard en van ieders persoonlijk vermogen openstelde, liet hem van Seuse's intellectualistische beschouwingen over "die Ueberbilding in der Gottheit" genieten, zoals hij ook zijn geestelijke genoegens vond in de tedere bruidsmystiek in "Van der Herten Bereidinghe". Maar onwillekeurig zocht hij toch de harmonie der verhoudingen. Hij vond ze bij Ruusbroec en Teresia, bij de vrome mannen uit het bloeitijdperk van de Moderne Devotie en bij Joannes Brugman. En het zijn deze stuwers van het geestelijk leven, waaraan hij zijn sterkste en schoonste gedachten heeft gewijd.

Het thema, dat professor Brandsma zich voor het donderdagmiddagscollege van het eerste cursusjaar der R.K. Universiteit ter behandeling had uitgekozen, kon al aanstonds de overtuiging wekken, dat hij ook in de wetenschap zowel voor zijn vaderlandse aard als voor zijn religieuze roeping zou getuigen: "De relatione inter Ruusbroec et Sanctam Teresiam mysticos", een vergelijkende studie over de Vader van de Nederlandse mystiek en de Moeder van het geestelijk leven.

Zonder een onmiddellijke afhankelijkheid te willen suggereren, heeft hij er zijn studenten toch met nadruk op gewezen, dat Teresia aan Ruusbroec leenplichtig moet zijn geweest, omdat de Nederlandse, door de geest van "de Wonderbare" gevormde spiritualiteit in de zestiende eeuw tot diep in het Spaanse volksleven was doorgedrongen, terwijl Teresia deed, wat alle godvruchtige zielen plegen te doen: zich geestelijk oefenen door de vrome gedachten van anderen in zich op te nemen. Kon zij niet dagelijks putten uit de fascinerende rijkdom van het beroemde boekje van onze Thomas van Kempen, dat daar "de Verachting van de wereld" heette? Waren Gerard Zerbolt van Zutfen en Jan Mombaer, beiden uit de school van Groote, niet in Spanje geïntroduceerd om er het gebedsleven methodisch te ordenen en het te maken tot een vlucht in God? En had de Mechelse gardiaan Hen-drick Herp geen even toegewijde als betrouwbare tolken gevonden in zijn Spaanse confraters Franciscus de Osuna, Bernardin de Laredo en Alonso de Madrid?

Met deze en soortgelijke vragen reageerde Brandsma fel op het wel erg schamele licht, dat de heer A. van Dam, in de schaduw van zijn nog weifelachtiger voorganger W. Davids, op 6 april 1923 in het Madrileens Athenaeum had geworpen over "Las relaciones literarias entre Espana y Holanda", de betrekkingen tussen de Spaanse en de Nederlandse letterkunde in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw. Deze heren zijn zwaar in gebreke gebleven, meende pater Titus. Met name over de geestelijke betrekkingen tussen beide landen hadden zij belangwekkender dingen kunnen en moeten zeggen dan alleen dit, dat de invloed, die er van Ruusbroec's werken op de Spaanse literatuur mocht zijn uitgegaan, een probleem vormt, waaraan de Spaanse geleerden zich met vrucht zouden kunnen wijden. Zo problematisch was het geval niet. Er is in het na-reformatorische Spanje wel degelijk een grote, ook voor ons naspeurbare invloed van de Nederlandse geestelijke letterkunde. Wie in dit verband slechts aarzelend de naam van Ruusbroec durfde noemen, had liever moeten zwijgen. Want nog ongeacht de vele Ruusbroec-vertalingen in handschrift, die reeds vóór Teresia in omloop waren, en niet geteld de talrijke al of niet bewerkte Spaanse uitgaven van de kostbaarste kleinoden onzer vaderlandse geestelijke literatuur, hebben alleen reeds de Vader van de Nederlandse mystiek en de grootste onder de Spaanse mystieken zoveel met elkander gemeen, dat niemand het recht heeft deze frappante overeenkomst door een wonder of een toeval te verklaren.

[63] „Overgangen in onze geestelijke Letterkunde", De Gelderlander van 3 mei '41.

Dat de heilige Teresia persoonlijk van de bestaande geschreven Ruus-broec-vertalingen heeft gebruik gemaakt, waagde Brandsma niet uitdrukkelijk te beweren. Hij had er trouwens geen behoefte aan om dit te doen. Leerlingen uit de school van Ruusbroec werden in ieder geval wél door haar gelezen. Dit zouden wij geweten hebben, ook als Teresia ze niet met evenveel woorden had genoemd. Reeds een vluchtige kennismaking met de terminologie en de gedachtegang van haar Autobiographie, De Weg der Volmaaktheid en Het Kasteel der Ziel, geeft ons de zekerheid, dat de serafijnse maagd aan de al of niet aan Ruusbroec toegeschreven, in ieder geval door zijn geest bevruchte theologia mystica niet achteloos is voorbijgegaan. Teresia van Avila bleef Spaanse, zoals Jan Ruusbroec van Groenendael Nederlander is gebleven. Tegenover de meer nuchtere en zakelijke noorderling dacht Teresia sterk subjectief, psychologisch en emotioneel. Zij stelde geen pogingen in het werk om de oneindige afstand tussen God en mens in de mystieke éénwording van Bruidegom en bruid tot enigszins overzichtelijke proporties terug te brengen. Des te opvallender is daarom het gemak, waarmede zij zich van de schematische indelingen, de beelden en de situatietekeningen heeft bediend, welke in de mystieke werken van Jan van Ruusbroec tot het wezenlijke en belangwekkende behoren.

Wie ook maar enigermate op de hoogte is van de kerngedachten uit Teresia's ontzagwekkend oeuvre, ontdekt met professor Brandsma in “Dat Hantvingerlinc”, ook “Van den blinckenden Steen” geheten, gemakkelijk een Nederlandse bron. Op beide plaatsen sterk affectieve mystiek, een soort van lyrische speculatie, die aan het verstand en de verbeelding de kans geeft om zich vruchtbaar te maken voor het hart. Ogenschijnlijk meer bespiegelende overweging dan ontlading van het liefdevolle gemoed, nochtans één ontboezeming van de door God bezette mensengeest in een uitbundige jubel van serafijnse bewustwordingen en gevoelens. Markanter nog blijkt, na zorgvuldige analyse, de overeenkomst tussen de afzonderlijke taferelen, die de ontwikkeling van de mystieke opgang uittekenen en belichten en die bij beiden tot het beste behoren wat de geestelijke letterkunde ooit heeft voortgebracht. Daar is de indeling van het gebedsleven in zeven vormen of trappen, die, naarmate de goddelijke begenadiging zich nadrukkelijker in de ziel laat gelden, van de menselijke vermogens een gedweeër en onbelemmerder instelling vragen. Daar is vooral het beeld, waardoor de opgang van de zielebruid tot de goddelijke Bruidegom wordt gesymboliseerd. Ruusbroec, de thomistisch gevormde theoloog met zijn duidelijke voorliefde voor de geschiedenis der Schrift, ziet de begenadigde mensenziel als een geestelijke verbondsark, “den geesteliken tabernakel”, waarin de goddelijke Bruidegom zijn intrek neemt om voor de menselijke geest de onmiddellijke bron te zijn van extatische beschouwing en genieting. Teresia, de dochter van het land der ridders, denkt in burchten, wallen en grachten, en vergelijkt de ziel met een middeleeuws kasteel, waarin “Zijne Majesteit” zijn geliefde uitnodigt tot de intieme gemeenzaamheid en de overrompelende vreugden van het bruidsvertrek.

De Nijmeegse studenten van de eerste ure, die Brandsma bij zijn Spaanse speurtochten naar geestelijke verwanten van onze grote Ruus-broec hebben mogen vergezellen, konden hun leraar dankbaar zijn voor de scherpzinnige observatie, waarmede hij hen is voorgegaan door de wondere wereld van de Nederlandse en de Spaanse mystiek. Hij heeft ze in Het Kasteel der Ziel iets laten meegenieten van “Die Chierheit der geestelike Brulocht” en hun inzicht verscherpt in de mogelijkheden, die God zich weet te scheppen om de mens geheel door zijn liefde te overmeesteren. Een jaar lang heeft hij hen de schoonheid laten proeven van twee bloemen, de schoonste wellicht, uit de tuin van God in deze wereld. En natuurlijk heeft hij zijn laatste college niet kunnen besluiten zonder een priesterlijke peroratie, die na de geest ook het hart aanspreekt: “Het is gelukkig, dat voor ons in deze tijd de figuur van Ruusbroec weder in heerlijkheid schittert en dat wij in hem de veilige gids, de wijze vader en de beproefde leermeester van het geestelijk leven mogen begroeten. Och, het was misschien niet nodig dat beeld nog te plaatsen naast dat van de Mater Spiritualium, de Moeder van het geestelijk leven, door heel de Kerk vereerd en gevolgd als de door God verlichte maagd, maar het waarborgt hem meer navolgers en trouwe aanhankelijkheid te weten, dat de opvatting van

het mystieke leven, welke hem heeft geleid, in grote trekken dezelfde is als die van de serafijnse maagd van Avila."[64]

Indringender nog en veel omvattender dan de vergelijkende studie over de mystiek van Jan van Ruusbroec en Teresia is zijn wetenschappelijke bezinning geweest op het geestelijk réveil van Geert Groote en zijn kring, die in reactie op de pijnlijke gespletenheid tussen de nauwkeurige bespiegelingen over het geloof en de zwaar gedegenereerde levenspraxis hunner dagen met hart en vurigheid de alarmklok luidden en het volk van Nederland opwekten tot een minder theoretische en meer integrale geloofsbeleving. Men kan gerust zeggen, dat professor Brandsma van september 1924, toen hij zijn colleges over de moderne devoten begon, tot lang na het beëindigen van het cursusjaar 1936-'37, waarin hij zijn wetenschappelijke belangstelling meer uitdrukkelijk op de vader van de Moderne Devotie concentreerde, nagenoeg ononderbroken is bezig geweest met al die duizend dikwijls omslachtige en haarfijne navorsingen, die de geestelijke herschepping van een historische figuur als die van de hervormer van Deventer zo moeilijk en tegelijkertijd zo aantrekkelijk maken.
Brandsma, het spreekt welhaast vanzelf, kon dit werk onmogelijk alleen af. Maar hij gaf er vele van zijn beste krachten aan en vond de geschikte wegen, waarlangs zijn doel bereikt kon worden. Zoals elders ging hij ook hier te werk. Voorzover hij zelf niet in staat was om aan zijn zwaar bezette dagen de vele uren te ontwringen, die nodig zijn om een dergelijke onderneming tot een behoorlijk einde te brengen, fungeerde hij als animateur, werkverschaffer en toeziend voogd. Daar konden zijn vrienden-vakgenoten en zijn studenten over meepraten! Hij ging naar de Vreese voor contacten en vindplaatsen, naar Kühler en Kruitwagen om oorspronkelijke manuscripten en afschriften; hij verzocht Huyben om scherpe karakteristieken, riep Mulder's bekwame assistentie in voor het minutieuze werk van verificatie en ontleding van de tekst, informeerde bij van Ginneken naar diens laatste ontdekkingen en schreef naar Reypens en van Mierlo om nieuwe gezichtspunten vanuit België. Twee van zijn confraters stimuleerde hij tot een dissertatie, die in even sterke mate zijn persoonlijke weetgierigheid bevredigde als de kennis van de Moderne Devotie ten goede kwam: pater Joannes Soreth van Rooy schreef zijn proefschrift over Gerard Zerbolt van Zutfen en pater Borromeus Tiecke promoveerde op Groote zelf. Mejuffrouw Feugen tenslotte stond hem trouw en dienstvaardig ter zijde bij het opsporen en catalogiseren van de handschriften, waarin tractaten en brieven van Groote voorkomen, met als tastbaar resultaat een prachtig, ruim honderd quartovellen beslaand overzicht op het materiaal, dat men eerlang hoopte te benutten voor de volledige uitgave van Groote's werken. Laat dat schone plan ook niet verwezenlijkt zijn, omdat de oorlog en de dood van de initiatiefnemer als spelbrekers zijn opgetreden, geheel onvruchtbaar is het moeilijke voorwerk toch niet gebleven. Tussen de jaren 1936 en 1942 hebben de abonnees van "Ons Geestelijk Erf" en de lezers van De Gelderlander herhaaldelijk kunnen genieten van pas ontdekte of opnieuw ontdekte handschriften en van vers verworven inzichten, die over de machtige vóór-reformatorische binnenkerkelijke hervormingspoging in de Nederlanden een steeds vollediger licht wierpen. En de voorzitters van studieclubs, volksuniversiteiten en andere culturele instellingen behoefden maar een verstaanbare wenk te geven en pater Titus kwam met een warm en gedegen betoog de moeilijkheden en de successen verkondigen van de grote Nederlander uit de veertiende eeuw, die zijn naam heeft gegeven aan een beweging, welke meer dan enige andere ons volk groot heeft gemaakt in de ogen van andere volkeren. De indrukwekkendste rede, die Brandsma ooit over dit onderwerp gehouden heeft, is wel die geweest, waarin hij samen met collega Post medio oktober 1940 - het was bij gelegenheid van de zeshonderdjarige herdenking van Groote's geboortedag - "de Keer naar de Heer" behandelde. "Zeldzaam breed, scherp en geestdriftig", was het oordeel van de heer H. J. ter Kuile, de voorzitter van de Vereniging voor de beoefening van Overijssels Recht en Geschiedenis, die de bijeenkomsten presideerde.

[64] Geschreven college.

In verband met de studie over de persoon en het werk van Ruus-broec's beroemde Noordnederlandse vriend, is Brandsma's belangstelling gaandeweg uitgegroeid over heel die stamboom van religieuze families en geestelijke geslachten, die in het teken van hun gemeen-schappelijke vader de noodzakelijkheid predikten van een katholieke levensverdieping door middel van de navolging van Christus en het methodisch gebed. Wat heeft hij ze zuiver geplaatst, scherp getekend en boeiend geschilderd, die prachtfiguren uit de school van de grote Geert: Florens Radewijnsz en Jan Brinckerinck, de apostolische werkers met hun wereldhervormende idealen en hun praktische kijk op de mogelijkheden en kansen, - de Windesheimers Gerlach Petersz en Hendrick Mande, de eerste in zijn godvruchtige alleenspraak met God en in zijn pieuze correspondentie met zijn zuster Lubbe, de ander, oud-hofbeambte van graaf Willem VI, de meest mystieke uit Groote's school en zo weinig belust op "werkheiligheid" - Gerard Zerbolt van Zutfen, de ijveraar voor de vulgarisatie van de praktische vroomheid in de volkstaal, - de eerste priorin van Diepenveen, Salome Sticken, "de wijste en meest verlichte vrouw tussen hier en Romen", en die andere edele ziel uit datzelfde klooster, Catharina van Naaldwijk, die zich volgens de wens van haar hemelse Bruidegom met de dag bevalliger tooide voor het feest van de komende ontmoeting.

En Thomas van Kempen, de meest beroemde van al onze vaderlandse geestelijke schrijvers?

Het is waarlijk opvallend met hoeveel minder overtuiging professor Brandsma zijn aandacht aan de figuur van Thomas Hamerken heeft geschonken dan aan die van bijvoorbeeld een Groote, een Zerbolt of een Mande.

Thomas verwaarlozen deed hij zeker niet. Ingewijden hebben hem geprezen als een goed kenner en een warm vereerder van de monnik van de Agnietenberg. Brandsma heeft er leerzame en dikwijls boeiende colleges over gegeven en hij kende De Navolging op zijn duimpje. Tot het kostbaarste bezit van de inmiddels verbrande Nijmeegse Karmel-bibliotheek behoorde een door hem aangelegde verzameling van een driehonderd en zeventig verschillende, merendeels zeer oude binnenlandse en buitenlandse drukken van de Imitatio. Hij heeft, naar aanleiding van de een of andere publicatie betreffende de problematiek van het auteurschap, over Thomas van Kempen meer dan eens diepzinnige en vleiende dingen geschreven en er zelfs een ogenblik aan gedacht om in de vorm van een populaire levensbeschrijving de "samensteller" van de Imitatie de hulde te brengen, die hem als de hersteller van het hartelijke en doorleefde gebed ruim toekomt. Geen van de paters in het Nijmeegse convent kon 's morgens onder het ontbijt met meer vuur en groter bezieling een hoofdstuk uit De Navolging voorlezen dan pater Titus en toen een van zijn medebroeders - het was in de jaren dat Titus waarnemend prior was - met de duidelijke bedoeling om hem te plagen eens verzuchtte: "Die zwaarmoedige Thomas a Kempis op mijn nuchtere maag maakt me de hele dag kapot!" gaf Titus hem de snedige raad: "Dan moet je hem door je eigen optimisme maar weer heel zien te maken!" Neen, Brands-ma had voor de Navolging van Christus teveel eerbied om er een kwaad woord over te willen horen.

Toch kan degene, die pater Titus van meer nabij heeft gekend, maar moeilijk de gedachte van zich afzetten, dat Thomas van Kempen, hoewel zijn liefde, toch niet zijn wetenschappelijke voorkeur had. Was de oorzaak daarvan te zoeken in een verschil van geestelijke instelling tussen de wat zwaarmoedige asceet, die in een eeuw van geestelijk verval zichzelf en anderen aanspoorde tot heilzaam zelfverwijt, en de eeuwige optimist, die bij voorkeur de woorden van Sint Paulus tot de zijne maakte: "Ik vergeet wat achter mij ligt en ik reikhals naar wat vóór mij ligt?" Het lijkt niet geheel uitgesloten. Maar vermoedelijk benaderen wij de waarheid meer, wanneer wij aannemen, dat professor Brandsma, met alle respect voor de oorspronkelijke kwaliteiten van het godvruchtige boekje dat hij in zijn soort onverbeterlijk noemde, in De Navolging van Christus toch niet geheel het eigen werk van Thomas van Kempen kon waarderen. Zoals hij tegen de gangbare gewoonte in uit overwegingen van recht en billijkheid liever Gerlach Petersz dan Hendrick Mande "de Ruus-broec van het Noorden" noemde, zo had hij ook meer bewondering voor de oorspronkelijkheid van Groote en van andere moderne devoten dan voor die van Thomas. Want in zijn hart was hij het toch wel zo'n beetje eens met het standpunt, dat professor van Ginne-ken met voortvarendheid schiep en

verdedigde tegenover de vrij unanieme traditie, die wilde dat Thomas van Kempen de eigenlijke auteur van De Navolging is geweest. Dat Groote dit werk geschreven heeft, achtte hij nauwelijks te bewijzen, maar dat het Groote's geest is, die daarin leeft, stond voor hem zonder meer vast. Iedere gelegenheid, die zich voordeed, nam hij te baat om er op te wijzen, dat in de veertiende en de vijftiende eeuw de christelijke gedachten gemeenschappelijk bezit waren, het eigendom van de Ecclesia Catholica. Op de bediening, de gebruikmaking daarvan kwam het aan; de eigen inventie hield zich verborgen achter de anonimiteit. In dit opzicht behoefde Thomas geen uitzondering te zijn. Mande, de beproefde klerk en geroutineerde copiïst, heeft het vermoedelijk heel wat bonter gemaakt. "Dat overnemen van elkander is zo algemeen in die tijd, dat wij met de toewijzing van geestelijke tractaten zeer voorzichtig moeten zijn, omdat de geschriften uit de vruchtbare vijftiende eeuw ons niet zelden schatten geven van een veel vroeger tijdperk onzer letterkunde."[65]

Het was echter niet uitsluitend op grond van deze overtuiging, dat professor Brandsma De Navolging van Christus, "dit enige, harmonieuze boekje, zo echt Nederlands van opzet en toon," veeleer de vrucht noemde van de school, die in Geert Groote haar geestelijke vader vereerde, dan van hem, op wiens naam het staat.[66] Brandsma vond andere en sterkere aanwijzingen voor de hypothese, dat Thomas slechts in zeer beperkte zin de schrijver van de Imitatio moet zijn geweest. Toen hij in de jaren 1938-'40 op zijn speurtochten naar verloren pater-Brugman-teksten geen bibliotheek in Europa ongemoeid liet, heeft hij vele nuttige vondsten gedaan, die niet alleen op de grote verdiensten van de Kempenaar Brugman maar ook op de betekenis van diens even beroemde plaatsgenoot Thomas Hamerken nieuw licht wierpen. Onder meer ontdekte hij een Brugmanhandschrift onder de titel "Het Lijden Ons Heeren in Gebeden en Ontboezemingen", dat duidelijk ten grondslag bleek te liggen aan Thomas van Kempen's "Meditationes de Vita et Passione Domini Nostri Jesus Christi cum gratiarum actione". Een zorgvuldige analyse van beide teksten bewees zonneklaar, dat, hoe Thomas ook bij het schrijven van De Navolging te werk moge zijn gegaan, zijn Meditaties over het leven en lijden onzes Heren slechts in zeer betrekkelijke zin zijn werk kunnen worden genoemd. Daarmede had Brandsma een spoor ontdekt, dat opvallend sterk in de richting wees van de door Jac. van Ginneken met zoveel brio geponeerde stelling: Niet Thomas van Kempen, maar Geert Groote is de auteur van de Navolging. Al is hij het met het positieve gedeelte van deze these nimmer eens kunnen worden, hij haastte zich toch daarover zekerheid te verkrijgen en heeft daarom aanstonds een beroep gedaan op de speurzin van zijn vakgenoten om "met vereende krachten te bereiken wat voor de eenling praktisch onbereikbaar is". In elk geval: "Thomas van Kempen deed met de Brugman-tekst precies wat collega van Ginneken meent, dat hij in de Imitatio heeft gedaan met een oudere tekst van Geert Groote."[67]

Kan het ons verwonderen, dat professor van Ginneken gemeend heeft collega Brandsma te moeten prijzen als een van de weinigen, die hem begrepen?

In de spectaculaire strijd rond de auteursvraag van De Navolging had Brandsma zich weliswaar nooit ostentatief aan zijn zijde geschaard; de zachtmoedige Karmeliet was hem zelfs menigmaal aan de Stijn Buijs-straat komen bezoeken om hem binnenskamers op een zwak in zijn argumenten te wijzen, maar in hoofdzaak hadden beiden toch wel zo ongeveer dezelfde visie op het geval. Hun scherpe intuïtie in de mogelijkheden van een schrijverstalent, dat zich uit meer dan één werk laat onderkennen, en hun brede kijk op de situaties van het litteraire leven gedurende het tijdvak van de Moderne Devotie, gaven hun ten minste deze zekerheid, dat, op Groote na, de afzonderlijke figuren uit zijn kring veel minder oorspronkelijk zijn geweest dan de gemeenschappelijke geest, die hen allen bezielde. Dat professor Brandsma zich met betrekking tot de vraag, of Thomas van Kempen wel de eigenlijke auteur van de Navolging genoemd mag worden, zo goed als geheel buiten het

[65] „Hendrick Mande", lezing, gehouden te Beverwijk bij gelegenheid van het vierde Mystieke Congres.
[66] „Geert Groote, zijn Keer naar de Heer", rede, gehouden te Deventer op 15 October '40 op de herdenkingsbijeenkomst bij gelegenheid van het zesde eeuwfeest van Groote's geboorte. G.G.G.-serie no. 608, blz. 26.
[67] Uit een lezing over Brugman voor de Academische Kring te Nijmegen op 9 Nov. '40.

polemisch rumoer van die dagen heeft gehouden, vond zijn reden blijkbaar niet in de aarzelende waardering voor Thomas, noch in een tekort aan bevoegdheid of aan moed om over deze zaak een verstandig woord mee te spreken, maar uitsluitend in het simpele feit, dat hij er weinig voor voelde om in een kwestie van betrekkelijk zo ondergeschikt belang het wetenschappelijk handgemeen nog kwaadaardiger te maken dan het reeds was. Op ander terrein heeft hij zijn inzichten in de doelstellingen, de kansen en de successen van de Moderne Devotie wél verdedigd. Zo bijvoorbeeld, waar de katholiciteit van Groote en de zijnen in twijfel werd getrokken.
Een oude en in menig opzicht reeds verjaarde mening gelieft in de hervormingsbeweging van de moderne devoten een stevige maar mislukte aanloop te zien op de grote Reformatie, die eerst onder Luther en zijn medehervormers zou slagen. Toen professor Jan Romein, die deze honderdmaal weerlegde opvatting nog steeds instantelijk verdedigde, met nieuwe bewijzen voor de dag kwam, achtte Brandsma het nodig zich schrap te zetten. Wessel Gansfort en Rudolf Agricola kon hij zich met een beetje goede wil wel in domineestoga voorstellen, maar een Groote als protestantse dienaar van het woord leek hem te uitsluitend het product van de verbeelding om hem voor ernst te kunnen nemen. Hij had bij tientallen de argumenten te zijner beschikking om de mannen van de Moderne Devotie van onkatholieke bedoelingen en praktijken vrij te pleiten. De normen, waaraan zij het christelijk leven gebonden wisten, waren ónze normen; zij predikten de gehoorzaamheid aan het kerkelijk gezag en hun godsdienstige wereldbeschouwing stak als typisch katholiek af tegen de belijdenis en de daarop zich baserende levensvisie van de reformatoren. Dit laatste is al heel scherp tot uiting gekomen in het appèl a l'esprit et au coeur, waarmede mannen als Groote, Thomas van Kempen en Joannes Brugman het christenvolk opwekten tot de inspanning van de hoogste menselijke energie om zich de genade des Heren waardig te tonen en van het leven iets beters te maken dan een gewaagd avon-tuur. “Waar zij zo sterk de nadruk legden op de menselijke medewerking, op het systematisch beoefenen der deugden om Gods bijzondere begenadiging deelachtig te worden, daar is het onbegrijpelijk, hoe men om enige punten van oppervlakkige overeenkomst. . . . daarin een voorbereiding van de Hervorming heeft willen zien.”[68] Als professor Romein en anderen met hem voor deze overwegingen niet bezweken zijn, dan heeft pater Titus toch ten minste dit bereikt, dat hij hen heeft kunnen overtuigen van de ernst en de liefde, waarmede ook de katholieke historici hun standpunt inzake de Moderne devotie op wetenschappelijke gronden weten te verdedigen.
In het jaar 1938 begon professor Brandsma zijn belangstelling te concentreren op de wat vergeten figuur van pater Jan Brugman. Na de zeer verdienstelijke maar nog wat schoolse studies over de verhouding tussen de Nederlandse en de Spaanse mystiek, met name tussen Jan van Ruusbroec en Teresia van Avila, waarmede hij zijn wetenschappelijke en universitaire loopbaan had ingezet, en na de werkelijk belangwekkende navorsingen naar de zich in leer en leven openbarende geest van de moderne devoten, die hem een decennium lang zo goed als onafgebroken had bezig gehouden, kon hij de laatste jaren van zijn professoraat te Nijmegen wijden aan de man, die toch wel op een zeer bijzondere wijze zijn hart veroverd scheen te hebben: de vermaarde minderbroeder uit Kempen, wiens naam voor zijn land en volksgenoten te lang een loze klank was gebleven om de waardering te vinden die hij verdiende.
Vóór 1938 was Brugman in het college maar een enkele maal en dan nog slechts terloops ter sprake gekomen. Eén korte les voor de Nijmeegse Volksuniversiteit over de mystiek van Brugman en één vrij mager artikel in Sancta Liduina van 1932 over Duitse Brugmanvertalingen waren moeilijk vindbaar geweest tussen de vele tientallen doorgaans indrukwekkender lezingen en publicaties over andere leidende persoonlijkheden uit onze vaderlandse beschavingsgeschiedenis. Maar Brandsma heeft in vier jaar tijds ruimschoots goed gemaakt wat hij in vijftien jaren zonder schuld had nagelaten. Toen Sinte Liduina van Schiedam hem eenmaal op het goede spoor had gebracht en Geert Groote's geest ook in de devote oefeninghe van de fameuze franciscaanse boeteprediker overal bleek

[68] „Mystiek in Nederland".

rond te waren, had Brandsma plotseling zijn man gevonden. Hij begon zijn studie met de sterke nadruk op het godvruchtige, maar nadat hij zich eenmaal genoegzaam van de wetenschappelijke stand van zaken op de hoogte had gesteld en secuur wist, wat er zoal te wensen overbleef en in welke richting vermoedelijk nog iets te ontdekken viel, werd zijn inzicht in de structuur van Brugman's veelzijdige persoonlijkheid met de dag vollediger en precieser.
Wat het geweest is, dat professor Brandsma in Joannes Brugman zo bijzonder heeft aangetrokken, lijkt gemakkelijk te gissen. Het was de idealistische geest van Brugman, een geest van inkeer weliswaar, zich bezinnend op de betrekkelijkheid van het aards bestaan en op de schuldigheid van het menselijk geweten, maar toch een geest, die, zonder de geringste tekenen van levensmoeheid, zijn heil verzekerd wist in Jesus en die daarom doelbewust en in stoutmoedige verwachting jacht maakte op het goddelijk wild der zielen. Als Brandsma over de persoon en het levenswerk van de grote vijftiende-eeuwse volksprediker mocht spreken, plaatste hij de wetenswaardige dingen, die hij over hem te zeggen had, onder het troostrijke motto der eerste dichtregels van de geestelijke gezangen, waarin Brugman wel de diepste en teerste gevoelens van zijn hart heeft uitgezongen: “lek heb ghejaecht mijn leven lanc”, “Bliden moet in teghenspoet” en “Met vroechden laet ons singen”. Heeft het er niet veel van, dat Brandsma in Brugman zichzelf heeft ontdekt?
In een resumé van de inhoud van pater Brugman's werken heeft hij vijf leidende gedachten opgesomd, die stellig ook zijn eigen gedachten waren. Het geestelijk leven van Brugman was Christocentrisch, ingesteld op de navolging van Christus, rouwmoedig maar vooral hoopvol, sociaal-heiligend en vol werfkracht.
Pater Titus waagde het niet Brugman in de eigenlijke zin een mastiekbegenadigde te noemen. Met Jan van Ruusbroec bijvoorbeeld was hij maar heel vaag te vergelijken. Hij mag dan al gedacht en gesproken hebben in exempelen, die meer dan alleen maar een sterke herinnering opwekten aan de symbolische figuren, waardoor de zalige van Groenendael aan de intieme levensgemeenschap tussen God en de mastiekbegenadigde ziel tastbare gestalte heeft willen geven, bij de vrome Kempenaar mist men toch de diepzinnige, haast bovenzinnelijke, extatische ervaringen van de Wonderbare.
Voor de overtuiging van Brandsma kon ieder andere Nederlander Ruusbroec benijden om de hoge vlucht van zijn mystieke gewaarwordingen en gedachten. Óók Brugman. Maar deze had toch iets, waarop Ruusbroec op zijn beurt met recht jaloers had kunnen zijn: het rijkgeschakeerde en prachtige bezit aan talenten naar lichaam en geest, waardoor hij zijn universele liefde zo vruchtbaar kon uitdragen over alle rangen en standen van het christenvolk van die dagen, en het profetisch vuur, dat machtige contagium van zijn aan het Lumen Christi ontstoken blijmoedigheid, die het geheim is van elk apostolaat. De enorme activiteit van de schrijver en de zanger, de boeteprediker en de zielzorger, de reformator en de initiatiefnemer tot alle goeds, die pater Brugman geweest is, heeft niet in het luchtledige gehangen. Zij vond haar steun- en uitgangspunt in de diepe en gestage overweging van Jesus' heilige, offerende en verdienende Mensheid en was bewust geordend op het hoogste wat de christen met Gods hulp in dit leven kan presteren: met Christus mede strijden en mede lijden om in gemeenschap met Hem ook te mogen zegepralen. Laat de godsvrucht van pater Joannes Brugman dan ook niet de diepe bronnen hebben aangeboord, waaruit anderen wellicht hun mystieke ervaringen, inzichten en gevoelens hebben geput, zij was in ieder geval door en door katholiek, zowel om de zuiverheid van haar oorsprong en doelstelling als om het universele en overtuigende karakter van het uit haar opgegroeide apostolaat.
Deze en nog vele andere zaken had professor Brandsma reeds lang bij zichzelf overwogen, toen hij in 1938 een bezoek ging brengen aan het Frans-Vlaamse stadje Saint Omer om er de eerste onder het stof van eeuwen vervlakte sporen van de barrevoeter terug te vinden, die van daaruit ergens in noordelijke richting gaan. Bij deze éne buitenlandse studiereis is het praktisch gebleven. Hij was graag naar Berlijn en Trier en Einsiedeln en Kempen en Emmerik gegaan om persoonlijk contact te nemen met de daar eventueel aanwezige documenten, maar de waakse zorgen, waarmede het Duitsland van de laatste vooroorlogse jaren zijn veiligheid meende te moeten beschermen, stonden hem dit niet toe.

Brandsma was er de man niet naar om zich door zulke kleinigheden uit het lood te laten slaan. Hij zou zijn laatste kansen benutten en er in ieder geval van maken wat er van te maken was. Een brief is licht geschreven en bibliothecarissen zijn in de regel zeer behulpzame mensen. Als Mohammed niet bij de berg kan, moet de berg maar bij Mohammed komen, dacht Brandsma en zijn wens is ten minste in zoverre in vervulling gegaan, dat men hem van alle kanten beschrij-vingen van handschriften, afwrijfsels van banden, korte tekstformuleringen en nieuwe indicaties toezond. Met behulp daarvan poogde hij zo goed en zo kwaad als het ging de volledige structuur op te bouwen van Brugman's persoonlijkheid en levenswerk, die bij Moll en zijn medewerkers nog steeds onvoltooid waren gebleven. Het was in zijn colleges te speuren en aan zijn bedrijvigheid te zien, dat professor Brandsma met een onderneming bezig was, waar muziek in zat. In de Instituten plaatsten en zochten ijverige handen de folio's, waarnaar de klappers onder de naam Brugman verwezen. De kloostercel, anders keurig bijgehouden, had af en toe iets weg van een rommelig boeken-antiquariaat en het zaaltje nam de allures aan van een heus postkantoor. Telefoongesprekken met Universiteitssteden in binnen- en buitenland en een correspondentie, waarmede de best-betaalde klerk zijn salaris zuur zou hebben verdiend. Zelf zat Titus tot laat in de nacht gebogen over vergeelde handschriften, die hij door de loupe betuurde met de accuratesse van een horlogemaker. Uit alle windstreken kwamen de zendingen binnen, van Rome, Parijs, Brussel, Gent, Namen, Berlijn, Keulen, Emmerik, Trier, Einsiedeln, Sint Gallen, Wolffenbüttel en Karlsruhe. Reizen naar Amsterdam, Leiden, Voorschoten, Den Haag, Utrecht, Deventer en Roermond, brachten alsmaar nieuwe stukken aan het licht en deden de boekenstapels rond Brandsma's werktafel uitgroeien tot een hoogte, waarachter de tengere figuur van de vorser maar nauwelijks zichtbaar was. Hoe het precies in zijn werk is gegaan, weet niemand, maar pater Titus heeft de belangstellenden over de groei van zijn bevindingen niet in het ongewisse gelaten. Met de regelmaat van een klok hield hij voordrachten en publiceerde hij artikelen over pater Brugman als redenaar, pater Brugman als dichter, pater Brugman als Maria-dichter, pater Brugman als lijdenspredikant, pater Brugman als leermeester van het geestelijk leven, over pater Brugman in Parijs, in Friesland, in Drachten, in Nijmegen en overal.[69] Over het resultaat van zijn onderzoekingen heeft professor Brandsma even trots als consciëntieus verantwoording afgelegd in zijn op 30 december te Rotterdam voor de Katholiek Wetenschappelijke Vereniging gehouden rede over “Pater Brugman-Problemen”. Ja, er bleef nog veel te wensen over; bij herhaling en met klem werden zijn medeleden-vakgenoten van de K.W.V. uitgenodigd om hun scherpzinnige aandacht te wijden aan een aantal toch wel belangrijke punten, die de referent zelf, gezien de zwaar ingedamde mogelijkheden waarbinnen hij zich mocht bewegen, tot zijn grote spijt nog niet tot voldoende klaarheid had kunnen brengen. Hij had intussen toch wel het een en ander ontdekt en er waren bepaald goede successen te noemen in verband met het onderzoek naar de publicistische bedrijvigheid van de welsprekende Franciscaan. Sommige van de aan hem toegeschreven werken konden onmogelijk authentiek zijn of bleken, zoals het eerste en het tweede Liduina-leven, althans waarschijnlijk ten onrechte op zijn naam te staan, en andere door pater Titus gevonden tractaten - waaronder het reeds genoemde “Lijden onzes Heeren in Gebeden en Ontboezemingen”, dat in de bewerking van Thomas van Kempen “Meditationes de Vita et Passione Domini” heette - waren stellig wél van hem. Door dat alles was in pater Brug-man's leven meer stijl en tekening gekomen en had zijn geest duidelijk aan vroomheid, diepgang en evenwicht gewonnen. Dat zijn Rotterdamse rede over Brugman het afscheid betekende van al het lief en leed, dat hij de laatste jaren zo volop en zo van ganser harte met de grote Nederlandse Minderbroeder had gedeeld, heeft pater Titus zeker niet vermoed. Maar het laatste woord, dat hij over deze dingen sprak, kon toch wel de overtuiging

[69] De belangrijkste lezingen zijn: in '38 te Drachten voor de Groningse afdeling van Geloof en Wetenschap; in '39 te Bolsward voor Frisia Catholica en in Leeuwarden voor de Fryske Akademy; in '41 te Rotterdam voor de letterkundige afdeling van de Katholiek Wetenschappelijke Vereniging.
Van de artikelen over Brugman vooral: De Gelderlander 18 en 25 Juni '38; 7, 14, 21, 28 Jan., 11, 18, 25 maart , l, 8, 15, 22, 29 april , 10, 17 Juni en 30 Dec. '39; 6 Jan., 14, 21, 28 Sept., 5, 12, 19, 26 Oct. '40; 31 mei, 7, 14, 21, 28 Juni, 2, 9 Nov. '41. - Frisia Catholica, 25 Juni, 2, 9, 16 Juli '38; 23 Sept. '39. - It Beaken, Sept. '39. - Tijdschrift voor Taal en Letterkunde (feestnummer Pompen), XXVII, '38, afl. 2. - Annalen van de Katholiek Wetenschappelijke Vereniging jg. XXXII, '41, afl. 2.

wekken, dat de inleider zich te allen tijde bereid hield om zijn reeds ver gevorderd onderzoek uit handen te geven: “Er is reeds zoveel teruggevonden wat verloren scheen, dat ik.... een beroep meen te mogen doen op de speurzin van zovelen onzer, opdat we met vereende krachten komen tot een zo volledig mogelijk beeld van deze waarlijk grote Neder-lander.”[70]
Wellicht zullen anderen nog eens het machtige werk voltooien, dat hij noodgedwongen in schema's en in fiches, in catalogi en in losse stukken heeft moeten achterlaten. Maar wie daarvan ook de beschrijver of de lezer zal mogen zijn, hij zal zich bij het doornemen van de geboorteacte van de voldragen studie onvermijdelijk realiseren, dat pater Johannes Brugman in niemand een bekwamer en geestdriftiger pleitbezorger had kunnen vinden dan in pater Titus Brandsma, die hem geestelijk zo nabij stond.
Jan van Ruusbroec, Teresia van Avila, Geert Groote en pater Brugman waren de figuren, die in de colleges en de publicaties van professor Brandsma zó uitdrukkelijk de leiding hebben genomen, dat men een ogenblik de ernst zou kunnen vergeten, waarmede hij ook aan andere mystieken zijn wetenschappelijke aandacht heeft geschonken. Brandsma deed niets zonder spontaneïteit, enkel plichtmatig omdat het nu eenmaal zo moest en omdat hij er onder de dwang van het voorschrift niet buiten kon. Als hij het toch deed, dan gebeurde dit uit liefde voor het ideaal, dat hij met de vervulling van zijn plicht het best gediend wist, en bleek hij er met een haast verbijsterend gemak voor te kunnen zorgen, dat datgene wat behoorde hem ook bekoorde.
Alleen reeds om deze reden zou het een vergissing zijn te menen, dat hij zich louter uit plichtsbesef gewijd heeft aan de studie van al die andere vertegenwoordigers onzer katholieke vaderlandse vroomheid, die naast en min of meer in ondergeschiktheid aan Ruusbroec, Groote en Brugman, in de loop der jaren op het lesrooster en in de courante bijdragen voor tijdschrift en dagblad als onderwerp hebben gefungeerd. Er is echter meer dat voor de liefde pleit, waarmede de studie van deze mystiek-begenadigden werd ondernomen. Daar is bijvoorbeeld de van de hoogleraar toch niet direct gevraagde zorg om ook de meest minutieuze gegevens in zijn bezit te krijgen, die dikwijls meer tot de omlijsting dan tot de integriteit van de historisch te reconstrueren persoonlijkheid behoren en die minstens in even sterke mate de godvruchtige interesse van priester en gelovige als het wetenschappelijk belang dienden. Daar zijn verder de wetenschappelijk verantwoorde maar toch vooral stichtende artikelen, die onder de titel “Van Ons Geestelijk Erf” van 30 april 1938 tot 11 oktober 1941 wekelijks in De Gelderlander verschenen. Jan Brugman heeft daarin een goede beurt gemaakt, maar Ruusbroec, Groote en Thomas van Kempen kwamen in de galerij der vromen niet voor. Als mét pater Brugman, die in die jaren Brandsma's bijzondere liefde genoot, de Mechelse minoriet Franciscus Vervoort, de stichter van de Oister-wijkse school Nicolaus van Esch en de Roermondse begijnenpastoor Jan Pelgrim Pullen in kleur en verve aan den volke werden voorgesteld, dan moeten ook deze mannen door hun geestelijke adel de schrijver wel sterk hebben geboeid. Zoals ook die andere helden en heldinnen van deugd en heiligheid, die hij beschreef. Want wat betekenen tenslotte een drietal namen tussen zovele, waaraan pater Titus opnieuw een verstaanbare klank heeft gegeven? En wat is dan nog een dozijn namen te midden van de tientallen studieuze beschou-wingen over anonieme geestelijke tractaten, mystieke kloosterscholen, pieuze oefeningen en particuliere devoties en over de grote lijn, die al deze kostelijke verworvenheden - ondanks de “Overgangen in onze Geestelijke Letterkunde”[71] - historisch samenbindt? Wat in dit verband niet onvermeld mag blijven is, dat de Nijmeegse hoogleraar in de Mystiek, wiens hart ieder ogenblik van de dag bereid was om het geluk van de genade en de vreugden van het Rijk Gods te bezingen, al de jaren dat hij de professorale toga gedragen heeft wel zeer sterk gebannen werd gehouden door de in het geestelijk lied verklankte vroomheid van de begijnen Hadewych en Geertruide en van de “clusenerse” Bertken van Utrecht. Hadewych's regels:
“Die minnen moet u doen bekinnen, Hoe men met minnen mint in minnen.”

[70] „Pater Brugman-Problemen" in de Ann. van de K.W.V.
[71] „Overgangen in onze geestelijke Letterkunde", De Gelderlander van 26 april en 3, 10, 17 en 24 mei '41.

behoorden tot de steeds parate verzenvoorraad, waarmede pater Titus onder alle omstandigheden en bij iedere gelegenheid een mogelijk wat lauwe en ijverloze vriend liefde en geestdrift voor Gods plannen trachtte bij te brengen. En als er iemand tot hem kwam met de bekentenis, dat hij de moed niet vermocht op te brengen om het aardse voor de hemel te vergeten, dan kreeg hij een van de vele "costelike liedekijns" te horen, waarin de onthechting aan de dingen dezer wereld vreugde in Christus heet te zijn. Zoals in de laatste strofe van zuster Bertken's "Ie was in mijn hoof ken om cruyt gegaen":
"Jhesus is sijn name, die minre mijn, Ie wil hem eeuwelic dienen ende sijn eigen sijn; Sijn min heeft mi gegeven zo hogen moet, Dat ie niet meer en achte dit eertsche goet."
Wanneer professor Brandsma langer onder ons had mogen leven, en als het weinige, dat met zekerheid over Hadewych, Geertruide van Oosten en zuster Bertken te zeggen valt, niet reeds genoegzaam door anderen was uitgevorst, dan had hij er bepaald wel enige jaren zoekens en zwoegens voor over gehad om dit drietal uit de verborgenheid van een verre historie op te diepen. Nu moest hij zich bepalen tot de verificatie of een eventuele correctie van reeds bestaande hypothesen; voor de rest kon hij volstaan met de exacte weergave van hetgeen van Mierlo en anderen al met stelligheid in analyses en syntheses over deze zangeressen Gods wisten te vermelden. Toch droegen zijn colleges ook hier een sterk persoonlijk karakter. Al was het slechts, omdat hij zijn priesterhart liet spreken en dankbaar de kans benutte om zijn studenten naast de kennis van de waarheid ook de smaak bij te brengen voor de goedheid en de schoonheid van wat deze troubadours in haar liederen bezongen: "Het ware te wensen, dat nog weder zulke zangeressen opstonden, niet om te zingen wat ons God doet vergeten maar wat ons omhoog voert naar de Bron van ons geluk, wat ons in het bewustzijn terugroept de adel van onze met God verenigde natuur en dat ons, bloempjes op deze heide, onze kopjes doet opheffen naar de Zon, die hoog boven ons maar tegelijk met haar licht en haar kracht in het hart van onze bloemkelk staat, om het vol te gieten met geur en zoetheid, opdat wij bloeien en geuren in de tuin van de hemelse Hovenier."[72]

APOSTELEN VAN NEDERLAND

De beschrijving van Brandsma's verdiensten in verband met de studie van de Nederlandse mystiek zou zwaar in gebreke blijven, als naast de opsomming van de originele documentaties, waarmede hij vele nieuwe inzichten in afzonderlijke vraagstukken introduceerde en legitimeerde, zijn degelijk verantwoord uitzicht over heel de Nederlandse beschavingsgeschiedenis onbesproken bleef. Ruusbroec, Groote en Brugman, of indien men volledigheid wenst: al de illustere bloemen, die mettertijd op ons mystiek erf hebben staan prijken, zijn geen transcendente, volkomen aan de menselijke samenleving ontgroeide grootheden geweest. Zij waren de edele vruchten, de edelste wellicht, van onze vaderlandse bodem en van ons vaderlands klimaat, geteeld en geworteld in het geloofs- en genadeleven van ons volk, gegroeid en gerijpt uit de vruchtbare vroomheid van Noord- en Zuid-Nederland. Dom Huijben mocht de oorspronkelijke stijl en de eigen vormen van de Nederlandse spiritualiteit al in twijfel trekken, Brandsma dacht er het zijne van en achtte de Nederlandse mystiek voor het geoefende oog ook vrij gemakkelijk te onderscheiden van hetgeen andere volkeren op dit gebied aan geestelijke waarden ten toon spreiden. Al kon hij het met zijn Belgische vriend pater van Mierlo niet in alles eens zijn en maakte hij met name bezwaar tegen de willekeurige wijze, waarop deze de geschiedenis van de Nederlandse mystiek meende te moeten beperken binnen de grenzen van de dertiende en de veertiende eeuw, toch helde zijn overtuiging duidelijk over naar diens stelling, dat wij Nederlanders ons mogen beroemen op een eigen mystieke school, "zij het zonder scherpe tegenstellingen met andere scholen en met de nadruk op hetgeen in de verschillende katholieke scholen als gemeenschappelijk op de voorgrond moet worden gesteld. Het feit, dat de hoogtepunten van mystiek leven in de Nederlanden liggen in tijden, waarin niet de

[72] Uit een getypt college over Hadewych.

enkeling maar het volk er zich toe getrokken voelde, dat de begijnenbeweging en de moderne devotie specifiek Nederlands zijn en de hoofdwerken der Nederlandse mystieken, zoals de zangen van Hadewych,, de Chierheit der geesteliker Brulocht' van Ruusbroec en, de Evangelische Peerle', in de volkstaal zijn geschreven, illustreert, hoe de Nederlander, gematigd en vijand van tegenstellingen, een volksbeweging nodig heeft om tot grote hoogte te kunnen stijgen en geeft aan de Nederlandse mystiek een middenpositie tussen de sterk intellectualistische school van Eckehart en de sterk affectieve van Sint Bernardus, tussen de Duitse en de Franse school, als een gematigd en voor brede kring bevattelijke, harmonieuze verbinding van beide richtingen, terwijl daarnaast de nuchtere en praktische aard van het Nederlandse volk, hoewel graag theologiserend en niet afkerig van bespiegeling, bijzondere waarde wil gehecht zien aan de beoefening der deugd."[73] Niet altijd heeft professor Brandsma over het specifiek-eigene van de Nederlandse mystiek de heldere voorstelling gehad, die hij hier beschreef. Er is een tijd geweest, waarin hij speurend en tastend zocht naar de precieze contouren, die het mede door volksaard en cultuur bepaalde geestelijk leven onzer lage landen van de Angelsaksische, de Romaanse en de Duitse vroomheid onderscheiden. In de colleges van de eerste jaren was zijn blik nog vrij vaag en zijn oordeel aarzelend. De vergelijkende studie over de mystiek bij Ruusbroec en Teresia heeft hem een goed eind op weg geholpen en wat hij daarna al niet ondernomen heeft om het gezichtsveld te verruimen en aan de mystieken ook in breder verband de plaats te geven, die hun in de tuin van God in de wereld toekomt, is even rijk aan succes als gecompliceerd van aard. Er was geen Kerk- of algemene cultuurgeschiedenis van enige faam, geen erkend handboek over volkskunde en folklore en geen lezenswaardig artikel in een van de vele internationale encyclopedieën voor de geschiedenis van cultuur en beschaving, of de leergierige en nijvere Brandsma heeft er het zijne uit gepuurd. Met hetzelfde gemak, waarmede hij in vroegere jaren reeds Mourret en Kronenburg citeerde, haalde hij later gehele passages aan uit de standaardwerken van Knowles, Gebhardt, Hauck en Denifle. En omdat deze "tweedehands-wetenschap" hem tenslotte toch niet de voldoening kon schenken, die hij zocht, maakte hij, om het gelezene aan de werkelijkheid te kunnen toetsen, heuse studiereizen naar Duitsland en Frankrijk, naar Italië, Spanje, Ierland en de Verenigde Staten. Professor Brandsma was verstandig genoeg om te weten, dat een kortstondig verblijf in Spanje - hij bracht er in 1929 zijn paasvakantie door - hoogst onvoldoende is om er de Spaanse geest in te kunnen peilen. Maar hij was een goed observator en ten andere beoogde hij met zijn bezoek aan Castilië en Catalonië niet zozeer de gloednieuwe ontdekking van een vreemde landsaard als het levend contact met een volk, dat hij uit een langdurige en intieme vriendschap met verschillende Spaanse ordebroeders reeds behoorlijk kende. Met zijn herhaald bezoek aan Ierland heeft hij hetzelfde voor gehad. Van het land, waaraan de Nederlanden voor een zeer belangrijk deel hun kerste ning te danken hebben, is steeds een sterke bekoring op hem uitgegaan en de diep-innerlijke, zich in vaste en onkwetsbare vormen manifesterende katholieke levensdrift, die hij daar mocht ervaren, liet hem iets proeven van de echt apostolische geest, waarmede oudtijds de missionarissen uit de school van Columbanus geladen zijn geweest.
Zijn langdurigst bezoek heeft hij gebracht aan de Verenigde Staten. Op uitnodiging van zijn confraters in New-York, Chicago, Washington, Niagara-Falls, Middletown en Allan-Town heeft hij daar in de zomermaanden van 1935 colleges gegeven over de hoofdproblemen van de mystiek en over de eigen spiritualiteit van de Karmel. Men heeft vol lof over Brandsma's onderricht gesproken en zelf vond hij het prettig, dat hij zijn opdracht blijkbaar tot ieders voldoening had volbracht. Wat niet belette, dat hij nadien de schoonste herinneringen bewaarde aan hetgeen hem in Amerika buiten de eigenlijke opdracht om was wedervaren. Toen zijn lezingen onder de titel "Karmelite-Mysticism" in boekvorm werden vastgelegd,[74] was hij er trots op, dat er na enige honderdtallen losse opstellen eindelijk van zijn hand eens een uitvoeriger studie verscheen, maar een grotere voldoening schonk hem toch de kennis, waarmede hij zichzelf had kunnen verrijken. Want wat kan nuttiger zijn voor de vergelijkende studie van de verschillende landsaarden dan de persoonlijke kennismaking met een

[73] Uit de oorspronkelijke redactie van het artikel „Mystiek" voor de K.E.
[74] „Carmelite-Mysticism", The Carmelite Press, Chicago '36.

mentaliteit, die ons van nature niet erg ligt? Zijn ervaring was, dat “de enigszins haastig gecultiveerde psyche van de Yanks” alle kinderziekten en luidruchtige escapades ten spijt beslist mogelijkheden inhoudt voor een affectieve mystiek. De kansen van een “United-States-Mysticism” zijn zeer uitdrukkelijk niet op het terrein van het bespiegelende denken gelegen, maar in de moeilijk definieerbare roeping van het hart, dat aan een kinderlijk geloof voldoende heeft om aan zijn vereniging met God klank en kleur te geven. Wereldschokkende resultaten hebben Brandsma's buitenlandse studie-reizen niet opgeleverd. Wat hij er zich van had voorgesteld heeft hij er nochtans mee bereikt: hij mocht zijn uit boeken en gesprekken gewonnen oordeel over de mentaliteit van een volk confronteren met het volk, dat deze mentaliteit vertegenwoordigt. Dat betekende voor hem meteen een verheldering van het uitzicht op de Nederlandse mystiek tegen de brede achtergrond van veelsoortige vormen, waaronder het mystieke leven zich elders openbaart. Geen geweldige wetenschappelijke vondsten dus, maar wel de benijdenswaardige kunst om met gloed van overtuiging over deze zaken te spreken en te schrijven.

De zekerheid, dat de Nederlandse mystiek met haar harmonieuze toepassing van alle geestelijke waarden en haar voor brede kring bevattelijke, op het deugdleven beproefde eigenschappen een eigen plaats inneemt te van de veelvormige uitingen, waaronder andere volkeren hun innige gemeenschap met God plegen te beleven, sluit niet uit, dat men er een weerspiegeling in kan zien van veel, dat in zijn afzonderlijke en meer exclusieve gedaante in andere landen pregnanter tot uitdrukking komt. Brandsma vond er, zij het ook menigmaal in sterk vervaagde aftekening, sporen in terug van de hartstochtelijke getuigende, strakke en stoere spiritualiteit van de Ierse monniken, van de op Sint Augustinus georiënteerde gevoelige en bezonken geest, die de Engelsman Anselmus kenmerkte, van de heldere en hartelijke esprit gaulois van Sint Bernardus en de door hem beïnvloede school van Cluny, van de theologisch sterk gefundeerde evenwichtige genadeleer van Sint Thomas en Sint Bonaventura, die Italianen waren, van de op moeilijke bespiegelingen beluste Duitsers Eckehart, Tauler en Seuse, en van de harde geestelijke oefeningen van de Spaanse heiligen Teresia van Jesus, Joannes van het Kruis en Ignatius van Loyola.

Het spreekt welhaast vanzelf, dat de professor met zijn uitgesproken belangstelling voor het levende beeld van de steeds zich ontwikke-lende geschiedenis meer dan alleen maar ambtshalve gespeurd heeft naar het eigen karakter van de buitenlandse invloeden, waarvoor de vrome geest der Nederlanden mettertijd ontvankelijk is gebleken. De opsomming van al wat hij in verband met de historische ontleding van de Nederlandse mystiek heeft ondernomen zou het eentonige verhaal worden van de duizend-en-één apostelen, die van de vreemde kwamen om stuk voor stuk iets van de geestelijke rijkdommen van hun eigen vaderland in onze gewesten binnen te dragen. Maar zoals elders heeft Brandsma ook hier zijn duidelijke voorkeur gegeven aan wat hij het belangrijkst vond, met name heeft hij zijn aandacht geconcentreerd op de drie geestelijke nederzettingen, de indrukwekkende invasies van het Christendom in onze landen: de prediking van de eerste geloofsverkondigers, de vroegste missiearbeid van de Benedictijnen, de Cisterciënzers en de Premonstratensers, en de apostolische werkzaamheid van de middeleeuwse bedelorden.

De exacte beschrijving van de facta et gesta der eerste geloofsver-kondigers moest en wilde hij graag aan anderen overlaten. Maar hun ontdekkingen betekenden ook voor hem een winst, omdat zij hem de geest hielpen benaderen, die de apostelen van Nederland moet hebben bezield. Want het was hem niet zozeer om de uitwendige levensstijl van deze mannen te doen als om hun religieuze gedachten- en gevoelsleven, om hun spiritualiteit, die onder een andere hemel gegroeid in ons midden een nieuwe gestalte heeft aangenomen. De brave mannen en vrouwen, die vanuit ons oudste cultuurcentrum, de roemrijke Zuid-Nederlandse stedendriehoek: Tongeren-Maastricht-Luik, het geloof, de hoop en de liefde, tot ver buiten de boorden van de Maasvallei over het volk van Nederland hebben uitgedragen,

is altijd iets bijgebleven van de bruisende liefdedrang, waarmede de oosterling Sint Servatius in de liturgische viering van de heilige geheimen de kracht van de goddelijke deugden heeft gedemonstreerd. En naast het Oosten hebben ook het Zuiden en het Westen de eerste ontwikkeling

van de Nederlandse vroomheid bepaald. Al weten wij van Servatius, Monulphus, Gondulphus, Amandus, Lambertus, Hubertus, Gertrudis, Begga en Oda juist zoveel, dat wij met enige historische zekerheid hun namen kunnen spellen en een enkele maal zelfs vrij nauwkeurig de tijd en de plaats van hun geestelijke activiteit kunnen aanwijzen, de legenden, waarin deze levens verweven zijn, leren ons toch, dat zij het volk hebben geboeid en dat hun stem tot in verre eeuwen heeft doorgeklonken. Het was een geluid, dat beurtelings aan de ruisende volkszang in een Byzantijnse kathedraal, aan de stemmige cantus in een Romeinse basilica en aan het rhythmisch koorgebed in het klooster van lona deed denken, maar dat later, tot evenwicht gekomen, een duidelijk Nederlandse toon heeft aangenomen.

Wie studie maakt van de Nederlandse mystiek en het vraagstuk van haar eigen karakter in zijn volle omvang wil bezien, kan zich niet tevreden stellen met de fragmentarische beschouwing van een bepaalde periode. De menselijke geest mag als zelfstandigheid één zijn, de ontwikkeling van zijn werkzaamheid is zo veelzijdig, dat degene, die deze complexe werkelijkheid zuiver wenst te beoordelen, het niet zonder de nauwkeurige analyse van de afzonderlijke motieven, prikkels en hoedanigheidsbepalingen kan stellen. Geldt dit reeds voor het natuurlijk leven van de menselijke geest, het is uiteraard in veel sterkere mate van toepassing op het mystieke leven van de door de goddelijke genade bezette geest, wiens natuurlijke vermogens door bovennatuurlijke krachten worden bespeeld. Daarom: “Als wij spreken van mystiek leven in Nederland, dan moeten wij niet beginnen met Hadewych of Beatrijs van Nazareth, dan moeten wij het oog richten op de roeping van Nederland tot het katholieke geloof.... We eren en vereren de apostelen van Nederland, de apostelen van bepaalde gewesten en streken, en wij begrijpen, dat onze vaderlandse heiligen een voorname plaats moeten innemen in onze heiligenverering. Al zijn niet alle heiligen mystieke personen, velen weten wij toch op een bijzondere wijze door God begenadigd. En al hebben wij niet van allen even authentieke gegevens, van velen weten wij uit de meest geloofwaardige bron, dat zij mannen waren van gebed en van innig verkeer met God.”[75]

Was het in de Maastrichtse school op de eerste plaats de weelderige manifestatie van het katholieke credo die hem boeide, bij Sint Willibrord, Sint Bonifacius en hun gezellen waardeerde Brandsma vooral de onkreukbare apostolaatszin en de strakke tucht, die hen zelfs voor de harde Friese koppen onweerstaanbaar maakten. Niemand heeft Willibrord in het herdenkingsjaar 1939 hartelijker en uitbundiger kunnen herdenken dan de professor in de geschiedenis van de Nederlandse mystiek, die zijn volk gelukkig prees, omdat het in zijn eerste bisschop een even getrouwe als toegewijde Petrus heeft gevonden,[76] en niemand had aan de Friezenapostel Bonifacius zoveel hulde kunnen brengen als zijn geestelijke nazaat, wiens wetenschappelijke loopbaan van het begin tot het einde getraceerd scheen door de grillige maar doelzekere wegen, die de Paulus van het Noorden bewandeld heeft.[77] Daarbij heeft pater Titus de andere apostelen van Nederland niet vergeten. Hij heeft ze meer dan alleen maar genoemd; hij heeft ze uitvoerig besproken en ijverig geprezen. Adalbert, Plechel-mus, Wiro, Otger, Lebuinus, Ludger, Jeroen en Radboud; het waren allen eerlijke en hartstochtelijke getuigen van de liefde Gods, die als Bonifacius “met vrienden en magen een gebedenverbond stichtten” om over ons vaderland de gaven af te smeken van de goddelijke Geest. In onmiddellijke samenhang met het moeilijke maar vruchtbare pionierswerk van de eerste geloofsverkondigers placht professor Brandsma in zijn colleges de apostolische werkzaamheid van de Benedictijnenorde te behandelen. Hij legde dan uit, hoe onze gewesten na de intocht van het Christendom geleidelijkaan overspannen werden met een net van monasteria, die veel hebben bijgedragen tot de verduurzaming van de eerste successen der geloofsprediking. Zij hebben het jeugdige nog niet geheel tot rijpheid gekomen katholieke leven aan vaste steunpunten gebonden. Na de rondzwervende predikers - de

[75] „Mystiek in Nederland".

[76] Redevoeringen te Oss (10 Sept. '39) en te Leeuwarden (24 Nov. '39), en een triduum te Lemmer (Nov. '39). - Artikelen in De Gelderlander, l Juli- 25 Nov. '39; Frisia Catholica '39; Kath. 111., 2 Nov. '39.

[77] Redevoeringen te Dokkum '27, Zwolle '27 en Leeuwarden' 39. – Artikelen in De Tijd, 4 Juli '25, 15 Juli '34; De Maasbode, 16 Juli '26; Ons Noorden, 24 Nov. '26, 6 Aug. '35; Frisia Catholica, Aug. '38.

peregrinantes in Domino - waren de kloostermonniken de, remanentes domo', de hokvaste maar daarom nog niet wereldschuwe zielzorgers. Zij bouwden kerken en kapellen; zij bewerkten en ontgonnen de grond en mét de grond de geest van de mensen, die er op woonden. Elno, Nijvel, Odiliënberg, Dokkum en Claercamp zijn slechts enkele van de vele christelijke cultuurhaarden, waarvoor Brandsma in de laatste jaren van zijn professoraat van zijn studenten, van de leden der Friese Akademy en van de lezers van Frisia Catholica een bijzondere aandacht heeft opgeëist. Deze door de storm der eeuwen weggevaagde, inmiddels bijna tot legende geworden abdijen zijn weleer de voorposten geweest van het Christendom in ons vaderland. Van daaruit is de straffe, ondernemende en charismatische geest van Sint Benedictus en de kerugmatische, aanstekelijke liefde van Sint Bernar-dus tot in de verre omstreken doorgedrongen en als het geweld van de Noormannen niet zoveel prachtige successen abrupt had gesmoord en een nieuwe woekering van oude veten niet bij velen de aanvankelijke bereidwilligheid tegenover het Evangelie in een halsstarrige onverschilligheid had doen ontaarden, zou de benedictijnse vroomheid zich stellig veel indringender en steviger in ons volksleven hebben vastgeworteld dan zij het nu heeft gedaan. Thans moesten de monniken over een breed front het veld ruimen, terwijl zij zich elders gedwongen zagen hun met hart en ziel begonnen werk aan andere handen over te geven.
Door de bevordering van de kerkelijke gemeenschapsgedachte, de invoering van het veelvormig gebed en de liturgische diensten, de verspreiding van de Christus-Koning-devotie en de heiligenverering hebben de eerste Benedictijnen en na of naast hen de Cisterciënzers en de Premonstratensers onze voorouders een onvervangbare dienst bewezen, al was het slechts, omdat zij met een zuiver gevoel voor de Nederlandse verhoudingen de grondvormen hebben uitgezet, waarbinnen ons volk naderhand met Gods genade zijn aanleg voor een eigen geestelijk avontuur zou kunnen uitvieren. De benedictijnse spiritualiteit heeft in onze gewesten niet die invloed kunnen krijgen, die men er onder gunstiger omstandigheden van had mogen verwachten. Het mystieke tijdvak, dat de vele eeuwen bestrijkt die tussen de vestiging van het bisdom Tongeren en de stichting van de eerste begijnhuizen verlopen zijn, was er, zoals Brandsma het noemde, een “van ijzer”. Er lag teveel onbestendigheid in de wat eenzijdig gevoede Nederlandse geest, die van nature het brede evenwicht zoekt, en de jeugdige dynamiek werd te herhaaldelijk door veelal onvoorziene tegenstand gestuit om de eerste periode van onze geestelijke beschavingsgeschiedenis in de volle zin van het woord een mystiek tijdvak te kunnen noemen. Er vielen nochtans enige wezenlijke trekken aan te wijzen van datgene, wat tegen het einde van het feodale tijdperk in “de zilveren eeuw” zou uitgroeien tot een mystiek, waardoor het kleine Nederland zich verdiend een grote naam heeft verworven.

De reden, waarom Brandsma de geschiedenis van onze vaderlandse mystiek in de dertiende eeuw verzilverde, valt gemakkelijk te raden. Hij zag in de toekomst van het voor allerlei invloeden openstaande begijnenwezen de beslissende poging tot de vorming van een eigen Nederlandse mystiek, welke in Ruusbroec haar eerste leider en voornaamste vertolker zou vinden. De merkwaardige spirituele beweging van het begijnendom, dat men bagatelliseert als men er niets anders dan een surrogaat-vroomheid van afgewezen kloostercandidaten in ziet, was een samenbundeling van krachten, waarin zich naast de benedictijnse, de norbertijnse en de bernardijnse godsvrucht, die er duidelijk de eerste gestalte aan heeft gegeven, mettertijd ook de spiritualiteit van de opkomende bedelorden wist af te beelden. Langs welke wegen de onderscheiden geestelijke invloeden binnen de omheining van de begijnenconventen en begijnhoven zijn doorgedrongen, was voor Brandsma wederom een vraagstuk, dat hij aan de wetenschappelijke speurzin van anderen moest overlaten. Wat hem persoonlijk vooral interesseerde was, waar en in welke mate de idealen, die in hun afzonderlijke stellingen bij de Franciskanen, de Dominicanen, de Augustijnen en de Karmelieten de religieuze richting bepaalden, in het leven en de geschriften van de heilige begijntjes tot uitdrukking zijn gekomen. Want dat men niet alle begijnen met één maat kan meten, stond voor hem al aanstonds vast. Mochten zij naar de uiterlijke levensomstandigheden al veel met elkander

gemeen hebben, naar de geestelijke vorming waren er de onvoldragenheid en de divergentie, waaraan het te wijten is, dat de "gouden eeuw" niet vroeger kon beginnen. Naargelang de afzonderlijke begijnensteden, begijnhoven en begijnhuizen het geestelijk leven oriënteerden op het religieuze ideaalbeeld van Sint Augustinus, Sint Bernardus, Sint Franciscus of Sint Dominicus, en de zielzorg over de devoten aan wereldgeestelijken, Cisterciënzers, Franciskanen of Dominicanen werd toevertrouwd, ontwikkelde de vroomheid zich in een richting, waaraan men doorgaans gemakkelijk de leiding van een ordestichter kon herkennen.
In de mystiek van Hadewych ontdekte Brandsma duidelijk de hartstochtelijke liefde van Sint Augustinus, welke opbloeit uit het gelovige bewustzijn, dat de ziel, die zich vrijwillig en met toewijding door de goddelijke krachten laat bezetten, zonder zich daarbij in een toestand van werkeloze berusting te storten, de verstandigste en veiligste weg kiest. Het is de nederige liefde van de bruid, die beseft, dat heel haar geluk afhangt van de gunst, waarmede de geliefde haar overvalt; de liefde van de jonge Augustinus, wiens onrustig hunkerende hart in de Milanese tuin tot kalmte kwam, toen het begreep, dat het door God geroepen werd om in Hem de eeuwige rust te vinden.
"Onder de velen, die in Augustinus een leidsman hebben mogen ontvangen, heeft wellicht niemand de diepe zin van dat leiderschap beter begrepen dan onze Hadewych."[78]
Was het bij Hadewych de heerlijke, veilige vlucht in God, die de vroomheid bepaalde, bij Beatrijs van Nazareth en Geertruide van Oosten is het veeleer de spontane, onomzichtige en allesvergetende liefde geweest voor de hemelse Beminde. Franciscaanse liefdesmystiek of als men wil: bernardijnse bruidsmystiek, zonder veel gepeins en bedachtzaamheid, maar bij alle intuïtieve aanhankelijkheid aan de goddelijke Bruidegom theologisch goed verantwoord en uitermate boeiend.
Beatrijs, Hadewych en Geertruide zijn wel de schoonste lentebloemen geweest, die op ons geestelijk erf hebben gebloeid. Het waren Sint Augustinus en Sint Bernard, die er de frisse kleur en de verse geur aan hebben gegeven.
Inmiddels had ook de geest van Sint Dominicus onze gewesten ontdekt. De uitstekende theoloog en innig-vrome kluizenaar Gerard Appelman heeft stellig niet alleen gestaan met zijn thomistische overpeinzingen over de leven- en liefdewekkende kracht van het katholieke credo. Mechtild van Maagdenburg moet onder de Nederlandse begijnen al spoedig geestverwanten hebben gevonden en de gemakkelijke haast, waarmede de bedelorden zich in onze landen hebben kunnen ontwikkelen, bewijst, hoe onze volksgeest allengs gerijpt was tot de ontvankelijkheid voor de vele waarden, waaraan hij zich naar hartenlust kon laven en die nog slechts op de geniale syntheticus wachtten om samen te groeien tot de bloeiende en bekoorlijke eenheid van de Nederlandse mystiek in haar volmaakte vorm. Die geniale syntheticus is Jan van Ruusbroec geweest. Met hem breekt het gouden tijdvak aan.
"Wat in Hadewych nog slechts als een dageraad wordt gezien, straalt bij Ruusbroec als de morgenzon, om niet van de volle middagzon te spreken.
Men houdt Ruusbroec dikwijls voor een leerling en geestverwant van de Dominikaan Eckehart. Wie Ruusbroec zo zien, zien hem toch wat eenzijdig. Zeker, hij heeft de voorstellingen van Eckehart gekend en veel ontleend aan de school, waartoe Eckehart als een der eersten behoorde, maar toch niet zonder dat hij daarin vele elementen heeft gebracht die een andere geest ademen. Naast de schouwing des verstands komt niet alleen een zeer voorname plaats toe aan de wil, de daad en de dagelijkse deugdoefening, maar ook aan het zintuiglijk beeld in fantasie en geheugen. Het werk van Ruusbroec is de gelukkige middenweg naar de toppen van de mystieke berg, een weg die het midden houdt tussen de overdreven beklemtoning van het verstandelijke aandeel en de eenzijdige lofprijzing op de strevende en genietende liefde. Bij Ruusbroec horen wij naast de echo van Hadewych's liefdeslied de naklank van de sermoenen van Eckehart, die ons het genot bezingen van de verstandelijke beschouwing van God. Van de wellicht té uitbundige, te weinig beredeneerde en praktisch doorziene mystiek van Hadewych komt Ruusbroec tot een kalmer, meer doordachte en

[78] „De grondgedachte van het geestelijk leven bij Sint Augustinus", Thom. Tijdschrift I, '30, afl. 4, blz. 697.

praktisch doorschouwde mystiek, zonder zich daarbij te verliezen in de exclusieve schouwing van het goddelijk Wezen, dat onder geen beeld te vatten is."[79]
Wat professor Brandsma in de zalige Jan van Ruusbroec het meest waardeerde, was het machtige evenwicht tussen de onderscheiden gedachten en gevoelens, die, aan Augustinus, Sint Bernardus, Sint Thomas, Richard van St. Victor, Eckehart of Hadewych ontleend, onder een sterk persoonlijk accent op waarlijk grootse wijze werden voorgedragen. Ruusbroec was voor Brandsma "de leider van de Nederlandse mystiek, die in zijn leven, predicaties en geschriften op bewonderenswaardige wijze het theoretische met het praktische verbond."
Zo graag hij over Ruusbroec sprak en over de krachten, die Ruusbroec in Noord- en Zuid-Nederland heeft losgeslagen, zoveel moeite kostte het hem te spreken over het toch wel opmerkelijk geestelijk verval, dat in de latere eeuwen ons volk zo goed als geheel beroofde
van de laaiende Godsliefde, waarmede het onder Ruusbroec, Groote, Mande, Herp en Brugman zo hartstochtelijk getuigd had van zijn diep geloof en zijn sterke hoop. Toen zijn de levenswarme denkbeelden en aandriften van Jan van Ruusbroec en de oorspronkelijk zo fel bewogen vroomheid van de moderne devoten stilaan verkild tot een zedelijke plichtenleer, die met veel kunst en vliegwerk op de been trachtte te houden wat alleen door de liefde te redden was. Het meditatieboek werd goeddeels vervangen door het geestelijk kruiden-boek en in plaats van de bezieling voor het goddelijk avontuur kwam de angstvallige berekening van wat mag en moet. "Het menselijke nam steeds meer de plaats in van het goddelijke; de mystiek werd een oefening, een school, een methode."[80] Dat hebben zelfs Diony-sius de Kartuizer en Petrus Canisius niet kunnen voorkomen. En toen de eenzijdige reactie van de Hervorming op de "werkheiligheid" de tegenstellingen opriep, waar ons volk van nature zo wars van is, scheen ten onzent de tijd voorgoed voorbij, waarin bloemen als Geertruide, Bertken en Liduina onze geestelijke hof konden sieren.

Gelukkig kon Brandsma in onze tijd "een sterke drang naar verinniging en liefde tot de mystiek terugvinden".
De kunstmatige scheiding tussen de genade en het leven, het geloof en de goede werken, de overweging en het apostolaat, begint zienderogen af te brokkelen. De samengestelde menselijke natuur schijnt opnieuw in God haar eenheid te gaan ontdekken. Pater Titus is niet moede geworden dit verblijdende feit te constateren, zoals hij ook niet moede werd er op te wijzen, dat Nederland, indien het zijn vroegere geestelijke gezondheid wil herwinnen, zich opnieuw bewust moet worden, dat geloven in God hetzelfde is als in God te leven. Wij moeten terug naar de doordachte beleving van het geloof en onze eerste bezorgdheid moet de bezinning gelden op wat God voor ons is: "God is ons zo nabij. Al wat bestaat, bestaat onder zijn werking, dus onder zijn tegenwoordigheid. Waar Hij vooral door zijn genade zo bij ons is en in ons werkt en in ons leeft, daar moeten wij meer met Hem medeleven en van onze voorvaderen de innigheid leren, waarmede zij met Hem allervertrouwelijkst omgingen, tot Hem spraken en naar Hem luisterden. Het leven krijgt dan een heel ander aanzien."[81]
De overtuiging, dat mystiek Nederland zich vroeg of laat hervinden zal, kon bij hem geen ogenblik tot een vaag vermoeden verbleken. Zij werd gedragen door het diepe inzicht in de weelde van de veelzijdige Godservaring en door het uit de studie van de Nederlandse mystiek gewonnen besef, dat ons volk eerst dan voluit kan leven, als het mét zijn verstand ook zijn wil, zijn verbeelding en zijn uitwendige zintuigen door de goddelijke liefde laat bespelen. Toen hij gedurende de zomermaanden van het jaar 1935 in Noord-Amerika vertoefde, heeft hij ook een bezoek gebracht aan de Karmelite-Fathers in Ontario. Gezeten aan de oever van de Niagara-River met het uitzicht op de Falls werd hij in geest, hart en zintuig geboeid door de majestueuze krachten, waardoor God zich in de ziedende, schuimende en schitterende waterval openbaart. Het was duidelijk pater Titus, de Nederlandse

[79] „Jan van Ruusbroec", college.
[80] „Mystiek leven", getypt college.
[81] „Mystiek in Nederland".

Karmeliet, die daar zijn meditatie hield en aan zichzelf beleefde wat hij aan anderen als de edelste genieting van de geest placht te prediken:
“De vraag, waarin het hoogtepunt van het mystieke leven moet worden gezocht, in de verlichting van het verstand dan wel in de liefde van de wil, wordt mijns inziens het best in deze zin beantwoord, dat men niet te scherp tegenover elkaar moet stellen wat in de menselijke natuur op de meest innige wijze verenigd is en ook in de natuur van God, naar wiens beeld en gelijkenis de mens is geschapen, ondanks de onderscheiding tussen beide, één is....
Terwijl ik dit zit te schrijven, luister ik naar het ruisen en bruisen van de Niagara Falls. Deze waterval openbaart mij op schitterende wijze hoe het water, onderworpen aan de wetten van de zwaartekracht en overeenkomstig de aard ener vloeistof, naar de lager gelegen delen der aarde stroomt. Vol bewondering staar ik naar de bruisende wateren, die van de hoge bedding onophoudelijk neerploffen in de opeens veel lagere nieuwe bedding. Wat is nu het mooie, eigenlijk het mooiste van dit wonder der natuur?
De metafysisch aangelegde of geschoolde geest verliest zich hier misschien in de aanschouwing van de wondere potentialiteit van het water om door de zoveel grotere massa van de aarde te worden aangetrokken. Had het water niet deze potentialiteit, niet deze drift naar het zwaartepunt van de aarde, de waterval was er niet. Had het water niet de vloeibare toestand, het zou niet in droppels uiteenspatten, die het maken tot een sneeuwlawine. Was het niet in zijn deeltjes ontvankelijk voor de opslorping en de weerkaatsing van het licht, de watermassa's zouden niet glinsteren als kristal en de regenboog zou niet aan onze voeten liggen. Had het water niet die weerstand, het zou niet in onze oren donderen, wanneer wij ons in de onmiddellijke nabijheid wagen....
Maar zo beziet niet iedereen de Falls. De meesten niet. Duizenden bewonderen ze zonder aan de potentialiteit van het water te denken, zonder daar ooit van gehoord te hebben. Ze komen hier niet om de heerlijkheid van het water te zien en de rijkdom van zijn natuur te bewonderen, maar om het grootse, imponerende gezicht der alsmaar naderstormende wateren, opeens neerploffend met donderend geweld, uitspattend in wolken van regen om dan weer neer te komen in de schuimend voortrazende rivier. Zij luisteren naar het ruisen en bruisen en krijgen maar niet genoeg van die wilde muziek. Zij vermeien zich in het kleurenspel, dat hier gespeeld wordt, niet slechts door de regenboog die in het midden staat wanneer de zon er in schijnt, maar ook door de kleuren die het water aanneemt, naarmate het meer of minder overvloedig over de rotswanden heentuimelt. Hier is het groen als smaragd, daar wit als zilver, elders parelgrijs, op andere plaatsen laat het nog de donkere ondergrond van de rotswanden zien. Nu kan men wel zeggen, dat de eerste wijze van beschouwing van deze beroemde waterval veel hoger staat dan de tweede, dat de intellectuele beschouwing veel edeler bevrediging schenkt dan de laatste, welke meer sensitief is te noemen, maar wij staan daar nu eenmaal voor als mensen die beide vermogens bezitten en in wie de beide vermogens elkaar wonderbaar helpen en aanvullen. Wij zouden het liefst beide beschouwingswijzen ineen zien vloeien. Zowel het object als het subject vraagt hier vereniging, geen scheiding. Het is aan geen twijfel onderhevig, dat, hoe minder oppositie wij hier maken en hoe meer wij in onze beschouwing de zo innig op elkaar aangewezen vermogens laten samenwerken, hoe hoger en edeler en rijker en vollediger genot wij in onze natuur zullen smaken.... Ik ga weer naar het zich voor mij uitgietende water. Het is een beeld ook van onze natuur. Deze wondere waterval wordt door miljoenen bezocht om zijn weergaloze schoonheid. Ik voor mij zie het liefst naar de diepere ondergrond van dit heerlijk natuurverschijnsel; niet oog en oor alleen zijn geboeid, maar veeleer mijn verstand, dat nadenkt over hetgeen door God in het water is gelegd. Ik zie niet slechts de rijkdom van de natuur van het water, zijn niet te meten potentialiteit; ik zie God werken in het werk zijner handen en de openbaring zijner liefde.
Niettemin ook mijn oog en oor zijn geboeid en telkens keer ik terug om te zien en te horen. Ik heb menig ogenblik, waarin het laatste genot overheerst.”[82]

[82] Getypt college voor de Amerikaanse confraters over de Carmel-mystiek.

De apostelen van Nederland - van de oosterling Servatius tot Ber-nard van Clairvaux en van de angelsaksers Willibrord en Winfried tot de eerste bedelmonniken, die van overal kwamen - hebben aan ons volk gedurende het millennium, waarin het zich op zijn geestelijke zelfstandigheid voorbereidde, het beste gegeven wat zij te geven hadden: het stralende bewustzijn en de vlammende geestdrift van hun geloof.
In de gouden eeuw is onze eigen Ruusbroec de grote apostel geweest. Tussen de verschillende buitenlandse spiritualiteiten wist hij het zuivere evenwicht te scheppen in zijn alzijdige mystiek, waarvan de ziel en zinnen beroerende Godservaringen eeuwenlang in onze vaderlandse vroomheid zijn blijven natrillen. Groote was Ruusbroec's Noordnederlandse profeet; Mande, Petersz, Zerbolt en Thomas waren zijn evangelisten. Liduina offerde in zijn geest en Brugman zong zijn minne na en trok er de praktische consequenties uit voor het maatschappelijke leven. Allen leefden zij uit God en waren zij apostelen van de Mensgewordene.
Maar geen twintig apostelen hebben ons vaderland kunnen redden uit de geestelijke verstarring, waarin het door velerlei oorzaken sinds de verschrompeling van de moderne devotie is blijven steken. Wellicht dat eerlang voor onze mystiek een nieuw bloeitijdperk gaat aanbreken.
Als dat het geval is, zal ons volk Titus Brandsma niet vergeten. Het zal hem dankbaar gedenken als de apostel van Nederland, die in de “ijzeren” jaren tussen de beide wereldoorlogen vanuit onze katholieke Universiteitsstad door woord en voorbeeld met hart en vurigheid opnieuw aandacht is komen opeisen voor de overvloedige kracht en de bedwelmende schoonheid van de goddelijke liefde, die zich in alle dingen openbaart.

ZESDE HOOFDSTUK
DE LIEVE-VROUWE-BROEDER
HET IDEAAL DER TRADITIE

Prior Titus geeft kapittel voor zijn huisgenoten. Na het voorbereidend gebed en de voorlezing van het hoofdstuk uit de constituties, dat over de wijsgerige en theologische studies handelt, neemt hij als overste van het huis zijn plaats in midden achter de hoofdtafel, en rechts en links van hem langs de zijwanden scharen zich correct volgens anciënniteit zijn onderdanen: de pastoor van de Sint Augustinusparochie met zijn beide kapelaans, zeven paters-studenten en een drietal lekebroeders.
"Vandaag - zo begint hij zijn conferentie - zou ik u willen spreken over de studie en de wetenschap. Beste confraters: ik heb respect voor iedereen, die zijn verstand gebruikt en ontwikkelt, zoals God dat van hem vraagt. Want het verstand verheft ons boven de redeloze dieren en stelt ons in staat om God en de dingen van God te kennen en te genieten. Maar ik heb weinig eerbied voor degene, die zijn verstand eenzijdig ontwikkelt; die God niet erkent of die Hem wél erkent maar niet waardeert. Die de dingen dezer wereld volgens maat en getal nauwkeurig tegen elkaar afweegt, misschien ook bewondert, maar die ze niet geestelijk weet te proeven, omdat hij de smaak mist voor de divina suavitas, waarmede elk ding en iedere handeling, alle wetten en alle verschijnselen in de natuur gedesemd zijn."
En dan weidt prior Titus in den brede uit over een gevaar, dat ook de kloosterling zou kunnen bedreigen: het gevaar van de intellectuele opgeblazenheid:
"Wij zijn maar slechte denkers en de geschiedenis leert ons, dat godsdienstige mensen, zelfs priesters en kloosterlingen, wanneer zij te uitsluitend naar natuurlijke zekerheden zoeken, gemakkelijk kunnen vergeten, dat hun eerste aandacht dient uit te gaan naar de zekerheid, welke zij als kinderen van God in de ingestorte deugden zomaar voor het grijpen hebben. Dit mogen de paters, die aan de Universiteit wijsbegeerte, psychologie, geschiedenis of talen studeren, zich voor gezegd houden. Ik zou hun willen aanbevelen om iedere morgen vóór de aanvang van de colleges het eerste hoofdstuk uit de Romeinenbrief te lezen; Paulus spreekt daar namelijk over de dwazen, die zich wijzen noemen. De lekebroeders mogen tevreden zijn met hun geringe verstandelijke ontwikkeling en zich troosten met de gedachte, dat de hemelse Vader aan de eenvoudigen heeft geopenbaard wat Hij voor de wijzen verborgen heeft gehouden. Je kunt een verstandig mens zijn, ook al ben je niet wat men een geleerde noemt. Als je maar een goede gesteltenis hebt en een hart, dat open staat naar God. Wees liever een ongeletterde vrome dan een geleerde zonder geest of hart. Wees, als je kunt en als God het van je vraagt, geleerd en vroom tegelijk. Zonder de liefde is zelfs de knapste wijsgeer een rinkelend bekken en een rammelend cymbaal."[83]
Hoe heb ik het nu? - vraagt de buitenstaander zich af. - Is Petrus Damiani in eigen persoon herrezen? Heeft professor Brandsma zo weinig waardering voor de wetenschappen, die hij zelf doceert? De ingewijden weten beter.
Prior Titus wilde slechts betogen, dat de kans om aan je leven inhoud en vruchtbaarheid te geven niet te zoeken is in de eenzijdige intel-lectuele scholing, maar in de genade Christi, die je geestelijke horizon verruimt en je vermogens, al je vermogens, oriënteert op het aller-hoogste. Hij dacht vóór alles religieus. Wat de wetenschap van de filosofie als zodanig niet verdraagt en de studie van de geestelijke literatuur slechts tot op zekere hoogte schijnt te gedogen: de positieve inmenging van het persoonlijk bovennatuurlijk credo en de norma-tiek van een bepaalde spiritualiteit, dat heeft de wijsgeer en de kenner van de mystiek, die pater Titus was, in zijn leven dankbaar aanvaard. Hij wist zich als man van wetenschap genoegzaam van zijn persoonlijke inzichten en idealen te distanciëren, maar veel belang-rijker en noodzakelijker dan de synthese van de wetenschappelijke ontdekkingen vond hij de synthese van het eigen veelzijdige en alles-omvattende leven. En een eenheid van leven,

[83] Volgens aantekeningen van een in het voorjaar van '34 gehouden conferentie.

die haar vormgevende kracht niet uit het geloof, de hoop en de liefde put, leek hem onvoorwaardelijk een gebrekkige.
Met volledige overgave, stug en volhardend, heeft hij zich aan zijn professorale bezigheden gewijd. Maar de ijver, waarmede hij zich op de wetenschap toelegde, en de successen, die hij daarmede boekte, vormden toch niet het beste wat over hem te zeggen viel. Het beste wat van hem te zeggen was lag in de totaliteit van zijn op God gerichte persoonlijkheid, in zijn harmonieus ontwikkelde levensstijl, waardoor hij reeds sinds zijn jeugd al zijn plannen en ondernemingen doelbewust op het ideaal van de Karmelrichtte en als religieus met de groei der jaren steeds beter op temperatuur kwam. Hoe veelvuldig en schijnbaar onsamenhangend zijn uitwendige bezigheden ook geweest mogen zijn, er was diep in zijn innerlijk een geestelijk orgaan, dat alles wat hij dacht en deed tot een ongedwongen eenheid samenbundelde. De onvermoeibare ijveraar, die ieder jaar opnieuw honderd goede dingen tot een goed einde bracht, honderd nieuwe ondernemingen op touw zette en duizend andere voor de verre toekomst beraamde, liet zich door de veelheid van idealen en bedrijvigheden niet breken. Hij is altijd dezelfde Titus gebleven. Waar ter wereld hij ook opdook, in Frankrijk of in Duitsland, in Italië, in Spanje, in Ierland of in Amerika, en in welke hoedanigheid hij zich ook presenteerde, als rector magnificus of als priester, als geleerde of als zielzorger, als spreker of als schrijver, steeds herkende men in hem de eenvoudige, blijmoedige, overaltegenwoordige en allesondernemende Karmeliet, wiens veelvormige activiteit geheel in het teken stond van het heilige vuur, dat de Orde van Karmelin haar wapenschild voert. Er kan iets bedenkelijks liggen in de opmerking, dat iemand een overtuigd ordesman is geweest. De voorkeur en de propaganda voor een bepaalde religieuze gemeenschap kunnen gemakkelijk de wat onkatho-lieke bijsmaak aannemen van een onredelijk heilgeroep, dat in even sterke mate de instellingen en idealen van andere Ordes en Congre-gaties discrimineert als de eigen voortreffelijkheden in de hoogte tilt. Van zulk een geestelijke drijverij wilde pater Titus bepaald niets weten. Als hij al eens aan een dergelijke strijdlustige voorliefde gedacht heeft, dan is dat alleen geweest om haar als onzinnig van de hand te wijzen. De zaligprijzing van één religieuze Orde boven al de andere noemde hij naïef en sentimenteel, in ieder geval ongezond en belachelijk. Als prior van de Nijmeegse Karmelheeft hij zijn medebroeders eens gewaarschuwd voor wat hij noemde: een overdreven karmelitanisme. “Wie kan in ernst volhouden, dat de, do' schoner klinkt dan de, sol'? En wie gelooft, dat bijvoorbeeld het rood buiten het geschakeerde kleurenbeeld volmaakt tot zijn recht komt? Tonen en kleuren ontlenen haar waarde voor een belangrijk deel aan de plaats, die zij in het gamma innemen. Ordesidealen zijn in die mate aantrekkelijk, waarin zij in harmonie met andere idealen de rijkdom van het katholieke leven uitbeelden.” Pater Titus geloofde evenmin in het exclusieve bestaansrecht van zijn Orde als in de mogelijkheid, dat het hemels geluk alleen voor de Karmelieten zou zijn weggelegd. 'n Eénkleurige regenboog leek hem niet de best geslaagde en een hof, waarin slechts één bloemensoort te pronken staat, kon hij bezwaarlijk onovertreffelijk noemen. De geestelijke na-ijver en de religieuze richtingenstrijd behoorden tot de weinige dingen, die hem konden tergen. “Laten we ons wachten voor de collectieve zelfverheffing; zij is even gevaarlijk als de persoonlijke. Wij zijn katholieke kloosterlingen met de nadruk op .katholiek'. Het algemene gaat aan het bijzondere vooraf. Wie de zaak omkeert, legt getuigenis af van een bekrompen geest en een ongeordende liefde: vivat Ordo, pereat Ecclesia! Zeker, ons leven moet tot in de details georganiseerd, tot in de puntjes af zijn en daarvoor hebben wij, Karmelieten, onze kloosterregel en onze constituties. Zij zijn ons gemeenschappelijk bezit; zij vormen ons tot een binnenkerkelijke gemeenschap, welke gerust trots mag zijn op de wijze waarop zij de evangelische raden in beoefening brengt. Maar in vredesnaam geen ziekelijk particularisme, geen sectarisme dat ons van het katholieke Evangelie afsnijdt.”[84] Dat pater Titus de Karmelheeft gekozen en zijn leven lang met een steeds groeiende getrouwheid het Karmelideaal is blijven aanhangen, was voor hem tegelijkertijd een kwestie van goddelijke roeping en van eigen vrije keuze. Van goddelijke roeping, omdat zijn door de doop- en vormgenade

[84] 'Uit een kapittel over de uitleg van de ordesregel.

geheiligde natuur haar individuele vervolmaking stellig nergens beter had kunnen bereiken dan waar zij het nu deed. En van eigen vrije keuze, omdat hij er zich zonder het geringste voorbehoud voor inspande om, geleid door de wetten van de Karmel, zijn leven zo rijk en vruchtbaar mogelijk te maken. Daarbij kon hij geen ogenblik vergeten, dat de broeders en zusters van Onze Lieve Vrouw van de berg Karmel, samen met de Benedictijnen, de Dominicanen, de Franciskanen, de Jezuïeten, de Redemptoristen en al die andere religieuzen, geestelijke voortrekkers zijn, die onder de mensen een roeping te volbrengen hebben, ondergeschikt aan de universele roeping van de Ecclesia Catholica. Want pater Titus was, zoals een journalist het eens uitdrukte, katholiek tot in de zoom van zijn pij. Het religieuze ideaal, dat hij met overtuiging beleed en met fierheid verkondigde, verdroeg, ja veronderstelde naast zich de idealen van Sint Benedictus en Sint Bernardus, Sint Dominicus en Sint Franciscus, Sint Ignatius en Sint Alphonsus, en van al die andere pracht-figuren uit Gods Kerk, wier onvolprezen glorie het zal blijven, dat zij stuk voor stuk uit het onuitputtelijke voorbeeld van Jezus' heilige Mensheid één enkele deugd of één groep van deugden hebben uitgekozen om ze ter bijzondere navolging aan hun leerlingen aan te bevelen.

Met indifferentisme heeft dit alles heel weinig van doen. Pater Titus had zeer beslist zijn voorkeur en heeft die nimmer onder stoel of bank gestoken. Hij kwam naar de Karmelomdat hij zich daar, beter dan ergens anders, thuis gevoelde. En hij beleed de karmelitaanse spiritualiteit met een overtuiging, die alom bewondering afdwong. Hij maakte ijverig propaganda voor de Maria-devotie, zoals de Karmelhaar sinds eeuwen predikt, en wist iedere werkzaamheid van de goddelijke genade in haar volle waarde te appreciëren. Hij koesterde een haast grenzenloze eerbied voor de mogelijkheden, die de schepping, inzonderheid die van de menselijke natuur met haar rijkdom aan geestelijke en zintuiglijke vermogens, onder Gods leiding aan de genade geeft. “God werkt overal,” zei pater Titus, “en overal werkt Hij het beste uit.” Maar zijn rijkste zegen geeft Hij daar, waar de genade contact neemt met een goed voorbereide, ontvankelijke en dienstwillige natuur. Zijn eigen persoonlijkheid leek hem in de orde van genade en deugd het meest gebaat met de blijmoedige aan-vaarding en de bewuste beleving van de geestelijke verworvenheden, die de Karmeltraditie hem, de op contemplatie beluste, van apostolisch vuur bezielde, eenvoudige en stoere werker, aan de hand deed.

Toen Anno Sjoerd zich in de Septembermaand van het jaar 1898 als zeventienjarige jongeman in de Boxmeerse Karmelvoor het noviciaat kwam melden, zocht hij daar de religieuze vorming en de geestelijke verdieping, waarvan hij vermoedde dat zij het best aan zijn aanleg en aandrift zou beantwoorden. Het bredere inzicht en de diepere kijk op het karakteristiek-eigene van de karmelitaanse spiritualiteit moest hij zich nog volledig eigen maken. Wat hij bij zijn intreding in de Karmelzeker wist was, dat de Karmelorde met haar bijzondere verering voor Onze Lieve Vrouw, haar rijke historie van het contemplatieve leven en haar door de contemplatie bevruchte activiteit onder het volk, hem heel sterk aantrok. Dat deze, door intuïtie gerichte keuze - want veel meer dan een intuïtie kan de voorkeur voor de Karmelbij hem toen nog niet geweest zijn - een werkelijke roeping betekende, heeft hij later overtuigend bewezen, toen hij zich met hart en ziel instelde op het religieuze levensprogram van zijn Orde en hij, omgekeerd, de ontwikkeling van de Nederlandse Ordesprovincie gunstig beïnvloedde door de enorme activiteit, die hij als Karmeliet aan de dag legde. Het belangwekkende in dit verband is, dat hij met zijn romeinse confraters: Gabriël Wessels, Johannes Brenninger en Bartholomaeus Xiberta, als een der eersten de wetenschappelijke studie van het klas-sieke ordesideaal ter hand heeft genomen. Hij deed dat uit pure liefd^ voor het verscherpte inzicht in het eigen karakter van de Karamelspiritualiteit en met de vaste overtuiging, dat in het verre verleden ook de eigen aard van het karmelitaans apostolaat te hervinden moest zijn.

De wijze, waarop hij deze studie ondernam en tot een aanvaardbare conclusie bracht, mag typerend heten voor de persoon van pater Titus, die langs alle mogelijke paden en steegjes de toegang vond tot de hoofdweg. Hij begon met een uitgebreid onderzoek naar het levens-werk van de heilige Teresia van Avila, zijn geliefde Spaanse ordes-genote, aan wie hij zijn eerste en zijn laatste publicatie heeft gewijd. Dit werd voor hem de naaste aanleiding om na te speuren, wat Teresia van Avila en met haar Joannes van het Kruis bij hun hervorming in de Karmelaan geestelijk erfgoed uit de oude

ordestraditie handhaafden en wat zij aan nieuwe doelstellingen naar voren brachten. Op haar beurt was de Teresiaanse hervorming weer niet los te denken van de vele vroegere hervormingspogingen en dat bracht patev Titus er toe zich te bezinnen op de betekenis van Joannes Soreth en van al die andere roemrijke mannen en vrouwen, die in de loop der geschiedenis door woord en geschrift aan de Karmelherstel van de oorspronkelijke waarden en nieuwe bezieling hebben geschonken. Tenslotte ontdekte hij aan de hand van de oudste bronnen en over de vroegste, later steeds weer opduikende ordestradities, dat wetenschappelijk geverifieerd kon worden hetgeen de Karmelorde in de laatste eeuwen meestal meer bewust dan beredeneerd had beleden: de profeet Elias en Jezus' Moeder Maria zijn de eigenlijke leiders van de karmelitaanse spiritualiteit; Teresia van Jezus en Jan van het Kruis zijn er de stralendste exponenten van.

De verering voor Elias en Maria was weliswaar ook in de jaren rond de laatste eeuwwisseling het paradigma, waaraan men de Karmelieten kon herkennen, en niets was de jeugdige frater Titus in de tijd van zijn noviciaat door novicemeester Pius Cox en later gedurende zijn hogere studies door zijn oversten en professoren sterker bijgebracht dan dat hij, bezield met de dubbele geest van Elias en in geestelijke gemeenzaamheid met de Lieve Vrouwe van de Karmel, zijn leven vruchtbaar moest maken voor zichzelf en voor zijn medemensen. Maar de historische verantwoording van dit vrij ingewikkelde levensprogram omvatte doorgaans weinig meer dan een beroep op de bestaande regel en constituties en een verwijzing naar een tienmaal doorgelezen handboek over de ordesgeschiedenis, waarin een eerbiedwaardige medebroeder met iets meer liefde dan vakmanschap de voornaamste feiten uit de historie van Sint Berthold en zijn geestelijke zonen en dochteren had bijeengelezen.

Pater Titus zocht en vond sterkere getuigschriften. Oude commentaren op de wijzigingen in de regel, uittreksels uit de verslagen van generale en provinciale kapittels, losse verhandelingen over de ritus, de liturgie, het koorgebed en de bijzondere devoties, excerpten uit vergeten en vergeelde ascetische werkjes en aantekeningen over de religieuze praktijken van toen en thans en van hier en ginds: het groeide gaandeweg uit tot een indrukwekkend dossier, waaruit de spaarzame conferenties en de verspreide artikelen in Van Neerlands Carmel en Carmelrozen slechts een schamel deel te genieten gaven. Veel waarde hechtte hij aan het aloude Liber de Institutione Primo-rum Monachorum. Niet omdat hij in de mening verkeerde, dat hierin het enige en laatste woord over de karmelitaanse spiritualiteit gezegd is, maar omdat het in zijn summiere weergave van de religieuze prac-tijken der oudste Karmelmonniken alleen daarom reeds volledig betrouwbaar moet zijn, daar de oudst gekende levende tradities van de Karmeldeze geheel legitimeren. “In het Liber de Institutione is reeds in de eerste tijden van de Orde haar mystieke roeping, haar mystieke instelling omschreven in voor geen misverstand vatbare termen. In de roeping tot de Orde van Karmelligt de roeping tot het mystieke leven opgesloten als een gave Gods, een loutere gave Gods, die Hij aan de geroepenen tot de Karmelwil geven, indien zij hun hart slechts voor Hem open stellen.”[85]

Niet alleen het Liber de Institutione, heel de traditie van de Orde, ook de vóór-teresiaanse, is één groot getuigenis voor deze elementaire maar wezenlijke trek in de karmelitaanse spiritualiteit: de biddende, met God verkerende ziel bereidt zich voor op de overrompelende greep van de goddelijke liefde, die haar, uitgenodigd maar onverplicht, in haar vermogens overmeestert. Al de keren dat pater Titus meer uitvoerig over het geestelijk leven op de Karmelgesproken of geschreven heeft,[86] was dit het uitgangspunt, waarna dan als tweede thema de navolging van de profeet Elias ter sprake kwam. In zijn rede ter gelegenheid van het eerste Mystiek Congres te Nijmegen in 1930 - niet de scherpzinnigste maar stellig een van de leerzaamste die hij ooit gehouden heeft - toonde hij met evenveel geestdrift als argumenten aan, dat, hoe moeilijk het overigens ook mag wezen om op grond

[85] Uit de inleiding op „Carmellicht", een bloemlezing uit het werk van broeder Joannes a S. Samsone, in het Nederlands vertaald door pater Albertus Groeneveld, Sittard '39.

[86] In '29 de rede voor de K.R.O. over de Carmelieten en de Carmelitessen; '30 het referaat over de Carmelmystiek bij gelegenheid van het eerste mystiek Congres te Nijmegen; in '36 het artikel „Carmes" in de Dictionnaire de Spiritualité en „Carmelite Mysticism", het te Chicago afzonderlijk uitgegeven verslag van de Noord-Amerikaanse lezingen over de carmelitaanse spiritualiteit.

van exacte Bijbelse en historische gegevens een onmiddellijke betrekking aan te wijzen tussen de profeet van het oude Verbond en de Moeder van Jezus, in het spirituele leven van de eerste Karmelieten de navolging van Elias haar natuurlijke plaats moet hebben gevonden naast die van de Moeder-Maagd. Of en in hoeverre de Man Gods de stichter van de Karmelorde moet worden genoemd, was een vraag, die hem maar matig interesseerde. Hij was gewoon deze overjarige kwestie eenvoudig op te lossen met te zeggen, dat de kluizenaars van de Karmel, die door Berthold in Latijnse trant tot een religieuze gemeenschap werden verzameld, zonder enig bezwaar leerlingen van de profetenzonen en dus ook van Elias zelf mogen worden genoemd. Voor het overige stelde hij zich tevreden met de zekerheid dat, hoewel de oudste ordesregel niet door Elias geschreven is, de geest van Elias toch wel over de Karmelorde is vaardig geworden. En dan haalde hij bij voorkeur de woorden aan van een onverdacht getuige als Trithemius abbas, die geschreven heeft, dat Elias door zijn leven klaarblijkelijk het toonbeeld werd voor de monniken, die in het midden van de twaalfde eeuw onder leiding van kruisvaarder Berthold van Calabrië de verlatenheid van de eremitage verwisselden voor de samenleving in kloosterverband. Wat de Karmelmonniken van Elias leerden was: te leven in vereniging met God om uit kracht daarvan offensief en defensief sterk te staan in de strijd met de boosheid. Elias, die de woestijn opzocht om in de afzondering alleen te zijn met God en die niet het oordeel van de mensen nodig had om te weten, wat God tot eer en de mensen tot heil strekt, is van oudsher het voorbeeld geweest van de Karmelieten, wier eerste zorg het steeds geweest is om in de eenzaamheid van de cel de tegenwoordigheid Gods te beleven, om haar te ervaren met het verstand en te genieten met het hart. Dit is de eerste geest van de profeet. De tweede is die van zijn apostolische, mens en wereld hervormende zending. Zoals bij Elias de geestelijke schouwing en de verzadigende wilsgenieting, die zijn geest onverbrekelijk verbonden hielden aan Jahweh's rechten en decreten, zijn leven ook vruchtbaar maakten voor anderen - wie kon en durfde de boosheid van de mensen beter aan dan de profeet met het zwaard van vuur? -, zo hebben ook de Karmelzonen te allen tijde voor hun actieve leven onder het volk hun sterkste krachten geput uit de gemeenzaamheid van geest en hart met God.

Bij dit alles ligt de klemtoon duidelijk op de contemplatie, het beschouwende gebed, waarin de mensengeest zich met God verenigd en van alle aardse dingen afgezonderd weet. Dit wil, zegt pater Titus, allerminst betekenen, dat het actieve leven zinloos of minderwaardig is. Elias zou zonder het vervaarlijk rollen van zijn donderende stem en zonder het dreigend flikkeren van zijn vlammende zwaard wellicht een groot asceet maar nimmer de grote Elias geworden zijn. Hiervan is de Orde zich steeds bewust geweest. Zij heeft altijd de volle nadruk gelegd op de contemplatie, de geestelijke beschouwing van het goddelijk Goed, maar zij heeft het toch ook steeds voor zeker gehouden, dat de contemplatieve mens een apostel wil zijn. Het actieve leven in dienst van de Kerk kan nooit zinloos of minderwaardig zijn. De sacramentele bediening, de prediking en het voorgaan in het gebed zijn, als ze verricht worden met een zuivere gesteltenis der ziel, altijd goede handelingen, maar zij ontlenen haar diepste wijding en haar hoogste charme aan de uit de contemplatie gewonnen liefde. Het waren niet slechts de theologen van Salamanca, die dit leerden, niemand minder dan Sint Jan van het Kruis, de meest contemplatieve van alle Karmel-mystieken, heeft de rechten van het apostolaat verdedigd tegen een opvatting die zegt, dat het actieve leven voor de contemplatieve geest alleen maar een gevaar, nooit een weldaad is. “De heilige Joannes van het Kruis, die hierin de heilige Gregorius en de heilige Thomas volgt, komt met jaloerse bezorgdheid op voor de verhevenheid van het beschouwende boven het werkende leven, maar tezelfdertijd leert hij, evenals de Salmanticensen, dat men het gemengde leven verheven moet achten boven het leven, dat uitsluitend aan de beschouwing is gewijd.”[87]
Kan het wel verwonderlijk heten, dat de Karmelieten, nog afgezien van de omstandigheid dat er in het leven van Elias een aspect is dat duidelijk heenwijst naar de Moeder van de toekomstige

[87] Uit een niet gepubliceerd artikel over Sint Jan van het Kruis en de devotie tot O.L. Vrouw.

Verlosser, in hun contemplatieve leven naast de tweevoudige geest van de profeet ook de gemeenzaamheid hebben willen uitbeelden, waardoor Maria met haar goddelijk Kind verbonden was en verbonden is gebleven? Als Pater Titus over deze dingen mocht spreken, kon hij niet nalaten er op te wijzen, dat het voorrecht van Maria ten enenmale onvervreemdbaar is, daar zij als de Theotokos zo innig met God verenigd was als alleen een moeder dat kan zijn met haar kind. “Nochtans is het de roeping van de Karmelieten en in bredere zin van alle Christenen andere theotokoi te zijn.” Dit was het derde thema, dat professor Brandsma in zijn Nijmeegse rede over de mystiek van de Karmelbehandelde. Hij wist zijn gehoor diep te boeien, toen hij uiteenzette, waarom en tot op welke hoogte de Karmeliet mariaal moet leven. Kan de religieus, die naar het voorbeeld van de profeet Elias zo innig mogelijk met God wil verkeren en zo onvoorwaardelijk mogelijk voor Gods eer wil getuigen, rijkere en schonere kansen vinden dan in de gelijkvormigheid met Maria? Zich geestelijk één te weten met de Moeder van de Verlosser betekent: God in zich dragen en uit God spreken. In zijn beschouwende leven tracht de Karmeliet de geestelijke gemeenschap met Maria te beleven in het bewustzijn, dat God door het onverplichte maar graag aanvaarde geschenk van een bijzondere genade in hem geboren wordt en in hem leeft. En in het door deze overtuiging gedragen apostolaat draagt hij God uit over de wereld, zoals eens Maria haar goddelijk Kind aan de wereld heeft geschonken.

Hiermede heeft pater Titus in grote trekken de eigen spiritualiteit van de Karmelgetekend. De Lieve-Vrouwe-broeders en met hen allen, die in karmelitaanse geest naar de volmaaktheid streven, beschouwen het als hun roeping zich door gebed en deugdoefening, in stil verkeer met God en in afzondering van de wereld, op de bijzondere inwoning Gods voor te bereiden, zich naar het voorbeeld van de profeet Elias en van Jezus' Moeder door de goddelijke liefde te laten overmeesteren in heel hun persoonlijk leven en in al hun geestelijke en zintuiglijke vermogens om uit kracht van die goddelijke liefde Gods goedheid te prediken en de verlossingsgenade van Christus over de wereld te brengen.

Uitgerust met deze wetenschap wist pater Titus te van de vele mystieke scholen, die er waren en die er zijn, gemakkelijk de middenweg als de eigen plaats voor de Karamelspiritualiteit aan te wijzen. Hij had veel eerbied en een oprechte bewondering voor de franciscaanse mystiek met haar sterke beklemtoning van de wilsgenieting en haar eerlijke verrukking over de schoonheid van God en zijn schepping. Zelf kon hij als weinig anderen de serafijnse jubel bezingen van het dankbare hart, dat zich door de goddelijke liefde heeft laten vangen. Als pater Titus zijn geestelijk domicilie bij de Minderbroeders had gezocht, was hij stellig een voorbeeldig Francis-kaan geworden. Maar hij had ook een uitstekend Dominikaan kunnen zijn. Want pater Titus was een der vurigste pleitbezorgers voor de sterk omstreden Duitse dominikanenschool. Eckehart, Tauler en Seuse zijn geen ketters geweest, hield hij tegenover zijn goede vriend Huber-tus staande; wie behoorlijk weet te lezen en van goede wil is, kan alleen maar woorden van lof vinden voor de wijze, waarop hun zwakke mensengeest zich gewonnen gaf aan het goddelijk licht om te schou-wen in de diepe en tere geheimen van Gods verborgenheden. Echter: de Karmel-mystiek, waarin pater Titus de intellectuele schouwing en de affectieve genieting tot het volmaakte evenwicht zag uit-gebalanceerd, kon hem toch het meest bekoren.

Waarom?

Wie hem van nabij heeft gekend, kon aan zijn leven het antwoord wel vermoeden. De confraters, die zijn conferenties hebben gevolgd, de studenten, die bij hem college liepen, en al degenen, die hem over mystiek hebben horen spreken of die zijn artikelen in De Gelderlander hebben gelezen, behoeven hun geheugen niet bovenmate in te spannen om te weten, dat de professor in de mystiek het mystieke leven niet geaccapareerd wilde zien door één enkel vermogen. Verstand en wil behoren bij elkaar en de mens denkt en weet, hoopt en vertrouwt, bemint en geniet. Het is de mens, de met vele vermogens uitgeruste mens, die onder de mystieke begenadiging de veelzijdige geneugten ervaart, die God aan hem wil schenken. “De school van de Karmelziet in de mystieke vereniging meer de vervolmaking van de menselijke natuur dan de bijzondere vervolmaking van haar

vermogens. Zij neemt gaarne tal van stellingen over van de school, die de verlichting des verstands als het hoogste beschouwt, maar even gaarne aanvaardt zij tal van stellingen van de school, die op de bevrediging van de wil de nadruk legt. Zij ziet vooral in de hoogste fazen van het mystieke leven beide vermogens zo in elkaar opgaan, zo elkaar helpen en steunen, zo innig en voortdurend samenwerken, dat haar de vraag, welk van beide vermogens het hoogste staat, aan welk van beide de kroon moet worden gereikt, enigszins onaangenaam is."[88] Titus Brandsma was een van de zeer weinigen, die er in geslaagd zijn de eigen stijl van de karmelitaanse spiritualiteit uit de barokke structuur van een oeroud verleden op te diepen. Het procédé van onderzoek en de wijze, waarop hij dit moeilijke werk volbracht, stonden geheel in het teken van zijn individuele aanleg en temperament. Gabriël Wessels, Johannes Brenninger en Bartholomaeus Xiberta gingen ieder hun eigen scherp afgepaalde weg. Pater Gabriël, de archivaris van de Orde, doorzocht alle vindbare bronnen maar nam geen risico's. Hij toetste de stukken op hun echtheid en legde ze uit tot een mozaïek, dat indrukwekkend was zonder volledig te zijn. Pater Johannes, de asceet, begon met de studie van de normen, zoals deze in de oudste redacties van de regel en de constituties zijn neergelegd, en beoordeelde van daaruit de waarde van de verschijnselen, welke zich in de loop van de geschiedenis als openbaringen van de karmelitaanse geest hebben voorgesteld. Voor pater Bartholomaeus, de theoloog, kwam het er allereerst op aan te weten, wat de traditie van het gesproken en het geschreven woord omtrent de hoofdzaken van het karmelitaanse leven als zeker of als waarschijnlijk naar voren bracht. Het overige, de franjes van het religieuze leven, diende achteraf als iets bijkomstigs vanuit die eerste zekerheid gelegitimeerd of uitgebannen te worden. Pater Titus koos eigenlijk geen eigen weg. Misschien is het juister te zeggen, dat hij alle wegen tegelijk insloeg. Zijn conclusies kwamen praktisch geheel met die van zijn Romeinse confraters overeen. Zij waren echter veelal minder gemakkelijk te controleren, omdat pater Titus ze meer vanuit de synthese dan vanuit de afzonderlijke bronnen verantwoordde. Het voordeel was, dat zij zich uitstrekten over heel de geschiedenis en over al de fenomenen, die door de geest worden beheerst.
Dat pater Titus herhaaldelijk uit zijn vaderland werd gelokt om elders, in andere ordesprovinciën, zijn confraters te onderrichten in de klassieke beleving van het ordesideaal, kan nauwelijks verwondering wekken. Spanje, het land van de heilige Teresia en Sint Jan van het Kruis, deed het eerste beroep op hem. Het "cordial saludo al ilustre Karmelita", dat hem in het voorjaar van 1929 zo gul door El Guadalete werd toegeroepen, mocht hij niet onbeantwoord laten, want hij had aan de kloosters in Catalonië, Andalusië en Castilië iets aan te bieden: de documentaire bezinning op de historische en geestelijke verantwoording van het karmelitaanse erfgoed. Hij had er ook iets te zoeken: het directe contact met het land en het volk, de cultuur en de geest, die in de zestiende eeuw zo machtig veel hadden bijgedragen tot het welslagen van de hervorming op de Karmel. In 1934 en 1935 kwam tweemaal achtereen Ierland aan de beurt. "Welk een heerlijk land is dat! En wat een prachtig volk! Onze paters leven daar echt in een sfeer van gezonde natuurlijkheid en diep geloof." En dan, in de grote vakantie van het jaar 1935, zijn bezoek "om nooit te vergeten" aan het land van de onbegrensde mogelijkheden. Amerika, waar alles groter en forser en haastiger is dan bij ons, vermocht Titus ongemeen te boeien. Hij voelde zich daar thuis als een kind in de speelgoedwinkel. Alles had zijn aandacht en alles sloeg hem met verbazing. Het land van de wolkenkrabbers en de vliegtuigfabrieken, de eindeloze prairies en de donderende watervallen, was voor hem een sprookjeswereld, waarin hij jarenlang had kunnen vertoeven zonder het moe te worden.
Maar sterker dan de dingen interesseerden hem de mensen. "De Amerikanen zijn tot alles in staat - was zijn eerste commentaar -, ook tot alle goeds." Hij zag de tekortkomingen niet voorbij en constateerde zeer uitdrukkelijk, dat de Yanks te schielijk op het hoogste plateau van de beschaving zijn beland. Zij hebben duidelijk enkele trappen van de cultuur overgeslagen en zijn daarom nog niet geheel tot geestelijk evenwicht gekomen: natuur en kunstmatigheid, christendom en kalverendienst, zijn er tot een vreemdsoortige symbiose samengegroeid. Maar de Amerikanen beloven veel voor de

[88] Uit een getypt stuk, bedoeld als schema voor een lezing.

toekomst. Ook op geestelijk gebied. Het is nog lang niet zo ver, want terwijl zij de exacte wetenschappen en de techniek behoorlijk onder de knie hebben, staan zij wat de speculatieve wetenschappen en de studie van het geestelijk leven betreft nog in de kinderschoenen. Maar, al kunnen zij nog veel van de Europeanen leren, zij hebben iets wat de mensen van de oude wereld missen: een heerlijke onbevangenheid, een soort van natuurlijke gedweeheid, die hen ontvankelijk maakt voor de genade, ook in haar verhevenste vormen.

De gastcolleges, die professor Brandsma in een tiental steden van de States gegeven heeft, mogen gezien worden als een bescheiden poging om voor een beperkt gehoor althans iets van het typisch Europese cultuurbezit in de nieuwe wereld over te dragen. Brandsma heeft daar gesproken over de intieme levensgemeenschap tussen God en de ziel, welke mystiek heet, over de graden van de mystieke vereniging en over de roeping van de Christen om de genade voluit te beleven. Voor zijn ordesgenoten, paters, fraters en zusters, heeft hij zeer uitvoerig de bewogen geschiedenis van de Karmeluiteengezet en in grote lijnen de religieuze traditie uitgetekend. Het ingewikkelde vraagstuk van de eerste en de tweede stichting der Orde; de pauselijke stem die de Karmelieten tot de zielzorg riep; de verslapping van het inwendig leven, eerst onder de druk van het saraceens geweld en later door de verwarring van het westers schisma en de beroering met het milieu, waaruit het Protestantisme is opgekomen; het herhaald réveil dat onder leiding van Baptista van Mantua, Joannes Soreth, Teresia van Jezus, Joannes van het Kruis en de hervormers van Touraine de geleden schade trachtte te herstellen: dit alles heeft pater Titus in scherpzinnige en overtuigende lessen voor zijn Amerikaanse medebroeders duidelijk gemaakt.

Maar bij de fenomenologische beschrijving van de historie alléén bleef hij niet staan. Geschiedenis is altijd het getuigenis van een geest in tijd en ruimte. De geschiedenis van de Karmelorde kon haast niet anders zijn dan wat zij in werkelijkheid geweest is: de openbaring van Elias' dubbele geest. De Karmelen de Horeb hebben duidelijk hun schaduwen geworpen over al de eeuwen, die ons van de profeet scheiden. “The providential combination of the two great visions of the prophet on Karmeland on Horeb” heeft tot op de dag van vandaag haar weerslag gevonden in “the intellectual illumination of the mind and the affective love of the heart.”[89] Naast het gebonden dualisme van de verstandelijke en de affectieve contemplatie was de tweede openbaring van de dubbele geest: het samengaan van het beschouwende en het apostolische leven. “Karmelhas ever borne witness to the preeminence of contemplation,” zegt pater Titus. Maar al vormt de contemplatie het beste deel van de karmelitaanse spiritualiteit, “the mysticism of the school of Karmelcould not claim to be true mysticism if it were not apostolic in its own way”. “Karmelite Mysticism”, de schetsmatig gehouden weergave van hetgeen professor Brandsma gedurende zijn verblijf in de Verenigde Staten aldaar doceerde over de structuur van het karmelitaanse leven, biedt een weids overzicht over het geheel van al de leidende figuren, religieuze instellingen en wisselende levensvormen, waarin de spiritus Karmeli door de eeuwen heen gestalte heeft aangenomen. Het is niet alles nieuw en oorspronkelijk wat daar geschreven staat. Er zijn passages, waaruit men onmiddellijk de vroegere redacteur van Carmelrozen proeft, en er zijn gedachten en formuleringen, die in de herinnering van Brandsma's oudleerlingen spontaan het beeld oproepen van de klank en de kleur, waarin ze in het college werden voorgedragen. Nieuw en oorspronkelijk in deze handleiding is wél het grondmotief, waarop de afzonderlijke taferelen zorgvuldig zijn afgestemd. Open of bedekt, overal schijnt pater Titus te willen betogen, dat het ideaal van de Karmeltraditie een zekere innerlijke geladenheid veronderstelt: een spanning tussen de vereniging met God in de afzondering van de wereld en het contact met de wereld om haar van het goddelijke te vervullen. Waar deze vruchtbare spanning binnen de eenheid van de karmelitaanse spiritualiteit mettertijd dreigde te verzwakken of waar de ene geest zich trachtte te handhaven ten koste van de andere, kwam uit de Orde zelf met de regelmaat van een klok de drang naar voren om het verstoorde evenwicht te herstellen. In dit licht moet men de liefde beschouwen, waarmede de Karmelieten hebben geluisterd naar de pauselijke stem, die hen opriep voor de

[89] „Carmelite Mysticism, Historical Sketches", Chicago 1936, blz. 18.

kerkelijke bediening en de directe zielzorg. In dit licht moet men ook de onderscheiden hervormingspogingen beoordelen, en de sterk divergerende instellingen, waarin de buitenstaander gemakkelijk tekenen van innerlijke gespletenheid zou kunnen ontdekken. De Karmelieten en de Karmelitessen, de geschoeiden en de ongeschoeiden staan niet als vijanden tegenover elkaar, noch als vreemden naast elkaar. Zij staan zij aan zij als de kinderen uit één gezin, leven allen uit één geest en houden de balans in evenwicht tussen de twee delen van het godgevallige leven, die door Jezus zelf ten huize van Maria en Martha in ere werden gehouden.

VOORBEELDIG RELIGIEUS

De stuurloze, onevenwichtige mens, die aan zijn driften de vrije teugel laat en vegeteert op de willekeur van de omstandigheden, mag een gepassioneerd bestaan leiden, hij kan niemand boeien. Boeiend, aangrijpend soms, zijn wél de mensen, wier denk- en gevoelswereld overwegend beheerst wordt door een coördinerend beginsel, een centraal idee, zoals de figuren uit de klassieke Griekse treurspelen: koele of heftige, gebreidelde of roekeloze, heilige of zondige gestalten, die in de krachtmeting met de dikwijls onbuigzame werkelijkheid steeds sterker naar voren kwamen, omdat zij leefden uit één hartstocht. Pater Titus boeide allen, die hem kenden. Hij wist de dingen van zijn gemoed klaarblijkelijk aan de supervisie van zijn geest te onderwerpen en de gelegenheid te buigen naar zijn wil. Hij leefde duidelijk uit één passie, is altijd zichzelf gebleven en behoorde kennelijk tot de groep der deugdzamen. De wet, die zijn gedachten, zijn plannen en gedragingen ordende, was geen andere dan die aller christenen: “Gij zult God boven alles liefhebben en uw naaste als uzelf.” Want als er iets van pater Titus gezegd kan worden, dan is het dat hij de liefde had.
Liefde is een groot woord. Door de zuivere betrekkingen in acht te nemen en meer te willen doen dan de rechtvaardigheid van haar vraagt, geeft zij aan de mens zijn hoge adel en aan de menselijke samenleving die ongedwongen sfeer van onderlinge dienstbaarheid en hartelijkheid. Christelijke liefde is een nog groter woord. Zij onttrekt zich geheel aan de wetten van de normale verhoudingen, want haar voorwerp is God zelf en haar oorsprong ligt niet in de aangeboren rechtschapenheid, maar in de geestelijke wedergeboorte uit de goddelijke liefde, welke zich door de Mensgewordene aan ons openbaart. Zij is de zon in het Rijk Gods, het vormbeginsel van heel het bovennatuurlijke deugdleven; zij maakt van de mens een nieuw creatuur en doet de wereld van aanschijn veranderen. Maar laat de liefde een grote naam dragen, bij pater Titus beantwoordden er grote dingen aan. Zijn ambtgenoten in de wetenschap en zijn studenten in de wijsbe-geerte en de mystiek, de bekende burgers die aan de singels woonden en de naamloze drommels uit het gas j esk war tier, al de vele vrienden die aan de Doddendaal bij pater Titus iets kwamen brengen of halen, hadden er al een zwaar vermoeden van, dat de kleine professor met zijn open ogen en zijn gulle handen een hoogstaand en godgevallig mens moest wezen. Zijn milde lach, zijn hartelijke woorden en vriendelijke gebaren verrieden onmiskenbaar een gave gesteltenis van de ziel, welke op diepere gronden steunde dan op een alledaags geloof en een middelmatige liefde. Titus Brandsma, dat wist iedereen, was een beter mens en een volmaakter christen dan de meesten onder ons. Wat velen buiten het klooster als het meest waarschijnlijke gisten, dat konden zijn medebroeders dagelijks met eigen zintuigen als werkelijkheid ervaren. En waar anderen getuige waren van een beweeglijk, bijna jachtend leven, dat onder de duizend-en-één zakelijke beslommeringen nochtans nimmer zijn glans verloor, daar mochten de confraters van nabij gadeslaan, hoe dit leven zich onophoudelijk sterkte aan het verkeer met God, dat volledig beslag legde op zijn hart, zonder het daarom te verbieden zich met de banale zorgen van de mensen te bemoeien.
Een veertigtal jaren heeft pater Titus het Karmelhabijt gedragen. Hij deed het met ere. Wanneer het uitwendig gedrag in staat kan zijn het innerlijke van de geest te openbaren en als de praktijk van het leven de nauwkeurigste graadmeter is van de ernst, waarmede iemand zijn beginsel belijdt, dan moet pater Titus bepaald boven alles bedacht zijn geweest op de voorrechten van het goddelijk kindschap, dat door de kloostergeloften en de priesterwijding voor hem tot een uitzonderlijk precieus bezit was

geworden. Men behoefde geen helder-ziende te zijn om met zekerheid te weten, dat zijn ziel habitueel haar geneugte vond in de beschouwing van het goddelijk Goed en in de overweging van de goddelijke en God-menselijke geheimen. Alles scheen hem te interesseren en zijn bemoeienis strekte zich letterlijk uit over alle zaken, die er liggen tussen de grootscheepse Actie voor God en de koude voetjes van een pasgeboren kindje uit de Pepergas. Maar er was harmonie in zijn leven, zoals in al zijn gedragingen, omdat de liefde de kunst verstaat alle menselijke tegenstellingen met elkaar te verzoenen. Pater Titus heeft onnoemelijk veel werk verzet en de meest uiteenlopende ondernemingen aangedurfd. Hij kon en mocht dat doen, want hij was bezield door de liefde; en de liefde kent geen andere maat dan de oneindigheid van de goddelijke goedheid. Al wat men hem aanbood of van hem vroeg wist hij als een echte kenner op zijn praktische waarde te toetsen, maar hij deed het steevast volgens de maatstaf, die de wil van God en het heil van de naaste is. Hij waardeerde alles in het licht van de goddelijke verhoudingen en kon blijkbaar geen maaltijd en geen rokertje genieten zonder er het plan Gods in te betrekken. De geheimzinnige bron, waaraan het spirituele leven van pater Titus zich dagelijks voedde, was geen andere dan die, welke de traditie van de Karmelhem had leren ontdekken: de intieme gemeenzaamheid met God, omdat het zo goed is met God gemeenzaam te zijn. Met een waakse bezorgdheid heeft pater Titus steeds de eenzaamheid gezocht en in de eenzaamheid de stille vreugden van het ingetogen gebed. In de afzondering van de wereld ging hij God zoeken om zich geestelijk te sterken door de tijdloze contemplatie van de absolute waarden. Als de ziel met God verkeert en noch het vertoon noch het gerucht van het wilde leven tot haar kunnen doordringen, verliest de stof haar kleur en de tijd zijn rhythme. De zinnen worden uitgeschakeld en de geest laat zich bezetten door een kracht, die niet met aardse maten is te meten. Het tastbare en vergankelijke verschrompelt tot zijn normale proporties van het onbelangrijke. Belangrijk is alleen, dat de ziel in het gebed met God spreekt, naar God luistert en van God doordrongen wordt om straks, als de kleuren en klanken van het aardse leven opnieuw de aandacht komen vragen en de klokslagen weer de duur van het aards bestaan tegen de eeuwigheid aftellen, uit God te kunnen spreken en voor God te mogen getuigen. Pater Titus was geen kluizenaar. Hij stond niet naast het leven. Hij stond er midden in, breeduit op de bodem van het aards bestaan. Hij was zelfs gehecht aan de dingen van dit leven, omdat hij ook daarin de heerlijkheden van Gods liefde kon smaken. God was voor hem de inhoud van al wat wezen en waarde heeft, het licht van zijn geest en het motief van zijn zedelijk handelen. En God is overal: in het tabernakel en in het studeervertrek, in de mens en in het dier, in de bloeiende heester en in de stenen van de straat. De mensen beseffen dat veelal niet. God houdt zich dikwijls schuil, omdat hij onder ons niet de herauten vindt, die zijn Naam verkondigen en zijn werken prijzen. Ieder christen moet voor God getuigen. De betere christen, die pater Titus was, kón niet anders. Als hij in zorgen verkeerde, rekende hij op de goddelijke Voorzienigheid, als hij de nood te boven kwam, dankte hij haar. Als hij berispte, wees zijn vinger dreigend naar boven, als hij iemand troostte, plukte hij met zijn handen Gods zegen van de hemel, als hij zich van de mensen afzonderde, ging hij God zoeken, en als hij de mensen zocht, ging hij hun God brengen. In zijn diepst-doordachte, best-verzorgde en vurigst-voorgedragen filosofie colleges sprak hij over God als de Oorsprong, het Oerbeeld en het Einddoel van alle dingen. Zijn voorlezingen over de mystiek, die het sterkst konden overtuigen, waren gewijd aan het onmiddellijk verkeer met God en het vloeiendste proza, dat hij ooit heeft geschreven, leest men in zijn diesrede, dat prachtige document van natuurlijke rechtschapenheid en bovennatuurlijk deugdleven, diep Godsvertrouwen en reële aposto-laatszin. Bij alles wat hij dacht en deed scheen hij er zich steeds van bewust namens God te moeten spreken tot de mensen, die allemaal hun zorgen hebben en doorgaans vergeten, dat het onbezorgde leven geen utopie behoeft te zijn. Als zij hun ogen en gedachten en verlangens maar op God gericht houden! Neen, pater Titus was geen kluizenaar. Hij leefde in een kloostergemeenschap en was bovendien uitdeler van de goddelijke geheimenissen. Vermoedelijk zou de verlatenheid van de eremitage hem evengoed gelegen hebben als het ingewikkelde bestel van de menselijke samenleving. Hij kon even gemakkelijk aarden in de stilte van een cel met kale wanden als in het hijgend verkeer van een drukke winkelstraat. Hij heeft de

middenweg gekozen; niet het isolement van een kluis in de woestijn en niet de wilde bedrijvigheid van een zakenmanswoning in een grootstad, maar rust en leven tegelijk: de omgang met God in de samenleving van religieuzen, die zich op de contemplatie toeleggen om vruchtbaar te kunnen arbeiden onder de lidmaten van de levende en strijdende Ecclesia.

De Karmelbood hem daartoe, naar zijn smaak, de beste kansen. Daar resoneert in de oefeningen van overweging en beschouwing, in de devote gebeden en heilige gezangen, de stem van de profeet op de hoogvlakte van de palestijnse berg. Daar vindt de geest het vuur en de kracht om de wereld in te gaan met het vlammende zwaard en het vaandel met Jahweh's Naam. Daar leven de broeders samen in een gemeenschap, welke zich voorgoed aan Gods liefde gebonden heeft door de geloften van gehoorzaamheid, armoede en zuiverheid. De religieuze geloften zijn geen toegift op het ordesideaal, noch een struweel van vormelijkheden, waarin, zoals Walter Nigg het zich voorstelt, de vrije christelijke geest dreigt vast te lopen. Zij dienen het christelijke en religieuze ideaal door zijn bereikbaarheid te vergemakkelijken. De kloosterling belooft bij zijn professie aan God de evangelische raden te zullen opvolgen door het totaal van zijn geestelijke en stoffelijke krachten naar het voorbeeld van Jezus' heilige Mensheid uitsluitend in dienst te stellen van zijn hemelse Vader. Door de geloften zoekt hij de rechte weg naar de christelijke volmaaktheid, want de geloften ontlasten zijn geest van veel beslommeringen over zaken, die de opgang naar God belemmeren of vertragen. De kloostergeloften zijn de op het Evangelie geïnspireerde vormen van Godsverering door zelfbeheersing; zij verheerlijken God, tekenen volgens de richtlijnen die Jezus zelf gegeven heeft de levensweg uit en beveiligen de deugd.
Wat de Karmelorde van de overige religieuze gemeenschappen onderscheidt is niet, dat zij er eigen geloften op nahoudt. Zoals de volgeling van Sint Franciscus, van Sint Dominicus of Sint Ignatius, doet ook de Karmeliet “voor het aanschijn des Heren” plechtig afstand van zijn natuurlijk zelfbeschikkingsrecht en geeft hij uit hogere motieven zijn rechtmatige aanspraak prijs op stoffelijk bezit en lijfelijke vreugde. Hij is nochtans geen Franciscaan, noch Dominikaan, noch Jezuïet, maar een Karmelbroeder, die zijn drie geloften begrijpt en waardeert in het licht van zijn ideaal, dat het ideaal is van de uit God levende, deemoedige en openhartige “dubbele geest”. Weinigen hebben dit duidelijker gezien en beter gezegd dan pater Titus: “Wij vormen een katholieke kloosterorde met eigen doelstellingen en met een eigen geestelijke levensstijl. De beschouwing van God moet onze eerste toeleg zijn. Dat is het voornaamste; daarmee staat of valt alles. Uit kracht van die beschouwing en met de liefde, die wij daaruit hebben geput, stellen wij ons beschikbaar voor de kerkelijke dienst, welke wij altijd moeten begrijpen als een eredienst voor God en een liefdedienst tegenover onze naaste. Wij zijn niet geroepen om in het openbare leven grootse, opvallende en druk besproken dingen te doen. Dat zou tegen de eenvoud zijn, zoals wij die bedoelen te practiseren. Maar het is wel onze plicht de gewone dingen op grootse wijze te doen; dat is: met een zuivere intentie en de inzet van heel onze persoonlijkheid. Wij verlangen niet vooraan te staan en toegejuicht te worden vanwege prestaties, waartegen de mensen van de wereld hoog plegen op te zien. Wij wensen alleen maar op te vallen door onze eenvoud en oprechtheid. Kardinaal Gasquet heeft eens van de Karmelieten gezegd, dat zij uitmunten door hun natuurlijk en eerlijk optreden: zij zijn “simplices et sinceri” - eenvoudig en oprecht, ongekunsteld en recht van ziel en zinnen. Ik beschouw dit als het mooiste wat van onze geestelijke instelling en ons apostolaat onder de mensen te zeggen is. Wij moeten bescheiden maar ronduit de plaats bezetten, die de orde ons aanwijst, nederige en openhartige dienaren zijn van Onze Heer. Onze roeping eist dit van ons, onze geloften sluiten het in en ons communiteitsleven bevordert het.[90] Sinds het uur, waarin hij als jong frater in de heilig-Bloedkerk van Boxmeer voor het hoogaltaar lag neergeknield en plechtig gehoorzaamheid beloofde aan God en aan zijn oversten, heeft Titus zich met een nimmer verflauwende ernst van zijn trouw aan deze gelofte gekweten. Hij was steeds de bereidwillige zoon, wien geen opdracht te zwaar was en die zowel zijn mede-

[90] Kapittel.

onderdanen als zijn oversten stichtte door het gemak, waarmede hij de gehoorzaamheid prefereerde boven de handhaving van zijn eigen inzicht. Wat hem werd geboden volbracht hij en wat hem verboden werd liet hij na, alsof hij nooit iets anders gewenst had. Wel kon hij, indien hij van mening was, dat de prior zich in hem vergiste, op een haast kinderlijke wijze verlof vragen om zijn oordeel over de mogelijkheid of de wenselijkheid van de opdracht wat nader toe te lichten, maar hij zocht nimmer een uitweg om zijn zin door te drijven, noch een middenweg om althans voor een gedeelte in het gelijk te worden gesteld. Daar dacht hij eenvoudig niet aan.
Een collega van professor Brandsma heeft eens de opmerking gemaakt, dat de goede Titus, als hij in debat kwam, maar moeilijk kon doen vergeten, dat hij oorspronkelijk Anno Sjoerd heette. Hij had gelijk. Zoals al die anderen gelijk hebben, die menen, dat zij bij tijd en wijle in Brandsma wel eens een symptoom van de Friese koppigheid hebben ontdekt. Want pater Titus kón vasthoudend zijn. Het was echter opvallend, dat hij niets van de taaie eigenzinnigheid liet blijken, wanneer zijn persoonlijke overtuiging niet overeen kwam met die van zijn overheid. De oorzaak van deze geestelijke plooibaarheid behoefde men niet diep te zoeken. Bij een meningsverschil met zijn gelijken kwam het er voor hem slechts op aan het juiste standpunt te vinden. Dat doet men niet door zonder overtuigd te zijn met de tegenpartij in te stemmen. Wie waarborgt de zekerheid, dat de ander gelijk heeft? Maar met de gehoorzaamheid staat het anders. Als de overheid spreekt, is het juiste standpunt al bepaald. Dan heeft de onderdaan alle reden om toe te geven. Het offer van de eigen plannen en bedenkingen heeft geen zin, als de tegenpartij er door gevleid maar niemand er mee gebaat is. Het offer, dat de gehoorzaamheid van ons vraagt, heeft altijd zin, want gehoorzamen wil zeggen: de gemeenschap dienen en in de gemeenschap God.
Deze dienstbaarheid betekent heel iets anders dan een noodlottig bestaan leiden. Zij is geen lijdzaamheid, geen wrokkende machteloosheid. Wie met tegenzin gehoorzaamt, gehoorzaamt niét. Zo iemand hoort in de kloostergemeenschap niet thuis. “Hij zou een uitstekend verzetsman kunnen zijn, maar geen religieus!” De kloosterling moet zichzelf kunnen wegschenken zonder enige reserve, want hij heeft de leiding over zijn leven en werken in handen gelegd van God en hij beoogt slechts de eigen vervolmaking en in groter verband: het geestelijk welzijn van de mensengemeenschap.
“Tegenzin” was voor pater Titus een geesteshouding, waarvan hij slechts door het getuigenis van anderen het bestaan kende. Niemand kan zich herinneren, dat hij, staande onder de gehoorzaamheid, ooit iets tegen zijn zin gedaan heeft. Nimmer heeft hij in dienst van zijn oversten iets van geestelijke opstandigheid doen blijken en als hij er, als prior of vicarius, over sprak, dan was het alleen maar om haar als minderwaardig en zot van de hand te wijzen. Hoe dikwijls heeft hij zijn medebroeders, zijn zieken, zijn retraitanten en zijn biechtkinderen niet voorgehouden, dat alleen de misdadigers in een strafkolonie met tegenzin gehoorzamen en dat alleen de verdoemden in de hel met tegenzin de straffende wil van God ondergaan? Een goed christen doet alles met liefde, zo oordeelde hij, en een rechtschapen volgeling van de Lieve Heer drukt op alles wat hij onderneemt of ondergaat het stempel van zijn persoonlijke vrijgevigheid. Hij dankt immers zijn geloof en zijn geluk aan de vrijgevigheid, waarmede het Woord zich aan de Vader aanbood om mens te worden, en hij weet, dat zijn heil verzekerd werd door het vrijwillige offer van de Mensgewordene aan het kruis. Op de vrijgevigheid komt het aan. De Kerk Gods heeft alleen behoefte aan offervaardige lieden en een religieuze orde is alles eerder dan een kudde dwangarbeiders; zij is een offervaardig en heldhaftig vrijwilligersleger.
Iemand - het was een medebroeder, van heel andere geaardheid - heeft zich eens erg onvriendelijk over pater Titus uitgelaten met te zeggen, dat hij het met de gelofte van gehoorzaamheid niet zo precies nam. “Pater Titus is zo arm als een kerkmuis en zo kuis als een eerst-communikantje, maar van de gehoorzaamheid brengt hij niet veel terecht: hij doet wat hijzelf wil.” Dit oordeel loopt over van onbillijkheid, omdat het met behulp van een gemakkelijke woordspeling de gehoorzaamheid in haar edelste vorm zonder meer gelijk stelt met haar absolute tegendeel, de bandeloosheid van de libertinist. “Willen wat je te doen hebt” is heel iets anders dan “doen wat je wilt”. Geestelijk ligt daar de eindeloze afstand tussen van de offerliefde tot de zelfzucht. Dat in de deugd van gehoorzaamheid

de hoogste gebondenheid en de hoogste vrijheid prettig samengaan is een waarheid, die niet door de wrevelige fatalist en niet door de consciëntieloze vrijbuiter, maar alleen door de vrome idealist ten volle wordt verstaan. Zulk een vrome idealist was pater Titus.
Zonder ooit zeil te minderen stevende hij op het veilige compas van de religieuze gehoorzaamheid naar zijn ideaal, dat het ideaal is van de Karmelorde. In de aangelegenheden, waarin de oversten hem vrij lieten begaan, mocht hij al een oorspronkelijk initiatiefnemer en zelfstandig doorbijter zijn, zodra de overheid haar gezag liet gelden en een koers afbakende, waarop hij niet direct gerekend had, was zijn parool onveranderlijk: roer bijstellen.
Er is veel nagedacht en geredetwist over de vraag, welke vorm van de gehoorzaamheid het volmaaktste is: die, waardoor men mét de aangewezen taak of het afgewezen verzoek ook de innerlijke waardering daarvan van de overste overneemt, of die andere, welke de onderdaan er toe beweegt zijn eigen wil opzij te zetten zonder hem daarmede te verplichten door het hoofd van zijn overste te denken. De woestijnvaders schijnen in dit verband dikwijls het uiterste te hebben gepresteerd. Maar pater Titus was ook hierin geen woestijnvader. Hij bleef vaak zijn eigen kleine voorkeur behouden. En hij vond het blijkbaar prettig, dat hij zo nu en dan als vriend van de heilige gehoorzaamheid met een gebaar van minachting aan zijn klein-menselijke verlangens voorbij kon gaan. Dat schonk hem het gevoel van dienstbaarheid en daaruit putte hij de zekerheid, dat hij God liefhad door het offer. “U mag er gerust uw eigen mening op nahouden - zo heeft hij een wat ontevreden assistent eens gekapitteld -, als zij maar niet voortkomt uit een ziekelijke recalcitrantie. Overigens is het helemaal niet uitgesloten, dat de overste zich met uw zienswijze akkoord verklaart. Maar dan moet u uw inzicht in alle eenvoud en bescheidenheid aan hem voorleggen en bereid zijn om, wat de overste ook bepaalt, te gehoorzamen. Anders bent u niet waard, dat u gelijk krijgt.” Wie gehoorzaam is kan, op de plaats waar hij staat en voor de duur van de opdracht die hem werd toevertrouwd, wel eens moeite hebben met het offer, dat van zijn persoonlijke inzichten en gevoelsneigingen wordt gevraagd. Dat wist pater Titus heel goed. Misschien wel, omdat hij herhaaldelijk gehoorzaamd heeft aan opdrachten, waarmede hij zichzelf nooit zou hebben belast. Maar daarom gehoorzaamde hij juist zo graag, want hij wilde niet volledig zichzelf zijn; hij zocht het offer, de zelfverloochening en de inschakeling van zijn krachten in het grotere, buiten-persoonlijke verband van de christengemeenschap. En omdat het zijn eerste toeleg was dienaar te zijn, zichzelf met al zijn vermogens in het straffe maar passende juk van de goddelijke verordeningen te dwingen, heeft het hem nooit veel geestelijke inspanning gekost om terwille van het hogere ideaal door het front van zijn eigen bedenkingen en gevoeligheden heen te breken. Hij stemde met ieder besluit in en vond, bij wijze van spreken, alles goed. Zelfs de bijzondere levenstaak, die men hem oplegde, en het domicilie, dat men hem aanwees, konden, al ging zijn persoonlijke voorkeur nog zo duidelijk een andere richting uit, zijn gemoedsrust geen ogenblik verstoren. Het liet hem, religieus gesproken, alles steenkoud. Zodra de beslissing gevallen was, wist Titus wat hem te doen stond en verwierf het nieuwe ambt of de nieuwe standplaats onmiddellijk zijn volle liefde.
Deze spiritus obedientiae is niet eerst in de laatste jaren over pater Titus vaardig geworden. Hij is, naar het schijnt, reeds bij het plechtig ceremonieel van de eerste geloftenaflegging als op sacramentele wijze in hem gevaren. Titus is van meet af aan een voorbeeld geweest van kloosterlijke onderdanigheid en heeft herhaaldelijk, zonder de geringste aanmatiging en alsof het de natuurlijkste zaak van de wereld betrof, ook door het woord getuigd van de diepe zin en de sublieme waarde van de religieuze gehoorzaamheid. Daar wist pater Hubertus van mee te praten. En daar kan ook pater Aloysius het een en ander over vertellen.
De laatste heeft zich eens - het was nog in de tijd toen de jeugdige pater Titus aan de Gregoriana wijsbegeerte studeerde - bezorgd gemaakt over het verblijf van zijn vriend in Rome. Het kon, zo meende hij, wel eens daarop uitlopen, dat Titus niet weer naar zijn vaderland zou terugkomen, want hij bleek zich al veel smaak te hebben verworven voor de cultuur van het oude Latium en het Romeins college der Karmelieten scheen al evenzeer behoefte te tonen aan goede krachten als het hogere studiehuis in Oss. “Laat je niet verleiden,” schreef pater Aloysius. “Ik begrijp heel goed, dat

je het daar uitstekend naar je zin hebt, maar je bent tenslotte Nederlander en je kunt hier ook verdienstelijk werk verrichten." Het antwoord was echt copyright Titus: "Omdat we onder elkaar schrijven, wil ik er wel bijvoegen, dat het, zoals je trouwens al weet, nooit mijn streven zal wezen iets bepaalds voor mezelf te verlangen, al verwacht ik soms iets naar de gewone orde van zaken. En als de oversten denken, dat ik in Australië, Japan, Rusland of Amerika geschikt kan werken, dan ben ik bereid om morgenvroeg te vertrekken. Daar blijf ik bij en in zoverre is mijn band met de Hollandse provincie los te noemen; niet uit gebrek aan sympathie of genegenheid. Waarachtig niet, integendeel: kon ik er maar wat meer doen. Maar je bent nu eenmaal bij de gratie Gods lid van een ordo catholica, dat is zoveel als algemeen in het grieks. En dus: dolgraag terug naar Holland, als ik er maar wat doen kan; graag ook ergens anders, als ik er maar beter kan werken."[91]
In oktober 1909 had pater Titus zijn filosofische studies in Rome met het doctoraat bekroond. De toenmalige provinciaal voor Nederland, pater Telesphorus Kroonen, zag hem met vreugde naar het vaderland terugkeren en wees hem Oss als standplaats aan. Daar zou hij Cyprianus Verbeek en Eugenius Driessen kunnen bijstaan in de verantwoordelijke taak van de wetenschappelijke vorming der priesterkandidaten. Maar Hubertus Driessen verbleef in Zenderen en die had er zo stilletjes op gerekend, dat Titus wel bij hem zou komen, want Zenderen had ook zijn mannetjes nodig. Hij informeerde bij pater Titus, wat hij er van dacht. Die benoeming voor Oss was wel in een officiële verplaatsingsbrief vastgelegd, maar er zou wel een andere op kunnen volgen, want het gezag van een oud-procurator-generaal pleegt ook op een provinciale overste indruk te maken. "Dat moet U maar niet doen," schreef pater Titus terug. "Zeker, ik had met genoegen vernomen, dat ik naar Zenderen was verplaatst, maar nu men mij voor Oss bestemd heeft, komt het niet in me op, daarin wijziging te verlangen. En hoe goed we ook bij elkaar passen, ik geloof toch, dat ik U niet moet aanraden U voor wijziging van die plaatsing te interesseren."[92]
Tien jaar nadien meende pater Titus, die veel over verre landen gedroomd had en wien de liefde voor het apostolaat tot zijn eigen bloed was geworden, de kans van zijn leven schoon te zien. De provinciaal van Brazilië, pater Cyrillus Thewes, was in het land om onder zijn Nederlandse confraters missionarissen te werven voor de verre Zuid-West. Titus zag zijn koren bloeien, meldde zich onverwijld aan en werd, min of meer tegen de verwachting van allen in, lichamelijk goedgekeurd en aangewezen. Maar pater Lambertus Smeets, zijn eigen provinciale overste, bedacht zich en vond het achteraf toch maar verstandiger om de altijd sukkelende filosofie professor hier te houden. Tot overmaat van zekerheid liet ook pater Generaal vanuit Rome seinen, dat hij nooit zijn goedkeuring zou hechten aan een benoeming voor Brazilië. En daarmee was de zaak beklonken. Een lang gekoesterde droom was tot een volkomen illusie geworden. Maar hoe zwaar deze misrekening pater Titus ook op het gemoed mag hebben gelegen, geestelijk verdriet heeft zij hem niet kunnen berokkenen. "Ik ben en blijf blij en tevreden," schreef hij aan pater Generaal. "Hoogwaardigste Pater Generaal,
Van de hoogeerwaarde pater Hubertus Driessen heb ik, eerbiedig en gehoorzaam, het bericht ontvangen, dat Uwe Hoogwaardigheid mijn benoeming voor Brazilië niet heeft goedgekeurd. Overigens had de hoogeerwaarde pater Provinciaal op grond van veler bezwaar deze benoeming reeds ingetrokken. Ik ben in Gods hand en onderwerp me gaarne aan wat de gehoorzaamheid mij oplegt, waarbij Uwe Hoogwaardigheid moge weten, dat ik mij altijd bereid houd om mijn vaderland voor elke missie te verlaten. Ik eerbiedig de reden, waarom men Uwe Hoogwaardigheid heeft voorgesteld mij in Nederland te houden, want het zijn even ernstige als welwillende vrienden die deze bezwaren naar voren brachten. Ik blijf dus blij en tevreden waar ik ben. Ik had gemeend, dat het welzijn van de orde en van de zielen mij naar Brazilië riep; de goddelijke Voorzienigheid heeft echter in mijn plaats reeds een ander aangesteld en hij zal het mij opgedragen werk stellig beter volbrengen dan ik."[93]

[91] Brief uit Rome aan pater Aloysius, '07.
[92] Brief aan pater Hubertus, 28 mei '09.
[93] Br Nieuwjaarsbrief aan pater Hubertus, '23.

Bij de intrede van het jaar 1923, als Sint Radboud zijn benoemings-brief voor Nijmegen reeds aan het opmaken is, blijkt hij nog steeds belang te stellen in de missie en hoop te hebben op een mogelijke uitverkiezing. Brazilië heeft hij wel definitief opgegeven, maar een ander missiegebied heeft zich inmiddels aangediend: Malang, een der parels uit ons schone Insulinde. Daar ligt voor hem een nieuwe kans, al is het slechts een kleine. "Wat het nieuwe jaar mij persoonlijk zal brengen, het is mij vrij onverschillig. Mijn gezondheid is tegenwoordig van dien aard, dat ik met moed en vertrouwen naar Java zou willen gaan, vooral nu de Voorzienigheid ons daar het meest gezegende en gunstige hoekje van geeft te Malang. Maar daar zal toch wel geen kans op zijn; en ik ben ook tevreden als ik hier blijf of in Merkelbeek of waar dan ook."[94]
Wie zo gehoorzaam is in het grote, kan in het kleine niet eigenzinnig zijn.
Maar wat is eigenlijk klein in verband met de gehoorzaamheid? Is het, dat de religieus geen voet buiten de deur mag zetten zonder verlof van de prior? Of dat hij buiten de tijd van de recreatie het stilzwijgen moet bewaren?
Pater Titus zou het vermoedelijk zelf niet hebben kunnen zeggen, want alles wat in de geest van gehoorzaamheid gedaan wordt, vond hij belangrijk of onbelangrijk, naarmate men meer de aandacht vestigt op de verdienstelijkheid, waarmede gelofte en deugd de volbrachte opdracht sieren, of op de zelfverloochening, die de religieuze plichtsvervulling nu eenmaal vraagt.
"Wie goed kan gehoorzamen, kan ook goed regeren" is wellicht de enige wet uit de wetenschap van het geestelijk leven, welke op de persoon van pater Titus niet geheel van toepassing is geweest. Hij beschikte over rijke gaven naar geest en hart, was op en top een man van actie, een plannenmaker, een stuwer en een doorzetter. Geduren-de een lange reeks van jaren is hij definitor geweest en eerste raadsman van provinciaal Cyprianus Verbeek. Hij kon uitstekend van advies dienen, maar het zelfstandige bestuur van een klooster lag hem niet, althans: het lag anderen beter. Al zijn voortreffelijke eigenschappen ten spijt was hij er de man niet naar om duurzaam het communiteitsleven te regelen met het rustig toeziende en zeker functionerende beleid, dat de regel en de constituties van de Karmelorde wensen. Hij had meer weg van Juan de la Cruz dan van Jerónimo Gracian, de beide hoofdfiguren uit het wordingsproces van de hervormde Karmel, wier karakters hij zo vakkundig met elkaar wist te vergelijken.[95]
Zo kon het gebeuren, dat pater Titus op het triennium na, waarin hij zelf als eerste prior van de Nijmeegse Karmel over een luttel aantal makke schapen de schepter mocht voeren, in het communiteitsleven steeds een ondergeschikte plaats had in te nemen. Hij vroeg niets beters. Hij gaf de voorkeur aan de gehoorzaamheid boven de leiding. En hij gehoorzaamde aan allen even graag en met hetzelfde gemak. Of zijn prior nu een wat zwaarmoedig karakter had en de naam Vitalis Felix droeg of dat hij de ruimhartigheid zelf was en Petrus Starmans heette, maakte voor hem niet het geringste verschil. En de Nijmeegse hoogleraar gehoorzaamde met evenveel attente ijver aan prior Christophorus Verhallen, die bijna een kwart-eeuw jonger was dan hijzelf, als hij het, jeugdig priester nog, veertig jaar geleden in Oss gedaan had aan de gezaghebbende man, die prior Joseph Kersten was.
De Kerk Gods is een God-menselijke gemeenschap. Haar hoogste gezagdragers staan onder leiding van de goddelijke Geest, maar zij zijn mensen, zoals wij, met een beperkte intelligentie en een hart van vlees, met een eigen gemoedsleven en een persoonlijk temperament. Ook priores hebben hun menselijke eigenaardigheden. Of pater Titus ooit breeduit over de mogelijke tekortkomingen van een prior heeft nagedacht, valt te betwijfelen. In elk geval heeft hij daar nimmer in ongunstige zin over gesproken, noch een kwaad woord over willen horen. Hij scheen in zijn overste alleen de vertegenwoordiger Gods te zien, eerbiedigde in diens beslissing de goddelijke leiding en liet niets na om hem met gevoelige en pieuze attenties te eren. Hij sprak de overste van het huis altijd met "Pater Prior" aan, liet binnen de vertrouwelijke gemeenschap van het convent duidelijk uitkomen, dat hij niet meer was en niet meer wilde zijn dan een nederig onderdaan, wist als hij samen met zijn overste

[94]Brief aan pater generaal Elias Magennis.
[95] De Grote Heilige Teresia van Jezus, Utrecht '46, blz. 145-146.

in het gezelschap van mensen buiten het klooster verkeerde met veel tact de aandacht van zichzelf op zijn prior over te brengen en vond duizend gelegenheden om de prior beleefdelijk te gerieven.
De kloosterlijke gehoorzaamheid is uiteraard een vorm van zinvolle en verdienstelijke onthechting. Zij maakt geestelijke krachten vrij door ze te ontlasten van de persoonlijke voor- en willekeur en ze beschikbaar te stellen voor een gemeenschappelijk plan, dat de religieus bij zijn heilige professie in beginsel aanvaardt zonder het tot in de finesses te kunnen overzien. Zij bepaalt de individuele levensgang niet vanuit de individuele aanleg, al wordt daar ongetwijfeld rekening mee gehouden, maar vanuit het gemeenschappelijk doel, dat de orde zich ter bereiking voorstelt. Pater Titus behoorde stellig niet tot die naturen, die als het ware op het woord van de overste zitten te wachten om iets tot stand te kunnen brengen. Daar was hij te energiek en te inventief voor. Niemand zal trouwens veronderstellen, dat zijn enorme bedrijvigheid louter door de stem van zijn oversten geïnspireerd is geweest. Hoewel hij de gehoorzaamheid prefereerde boven het zelfbeschikkingsrecht, was hij toch geen voorstander van een gezag, dat de geest dood reglementeert. Met name was hij voor zichzelf graag zijn eigen heer en meester in de betrekkelijk bijkomstige dingen van het religieuze leven, waarin de oversten hem vrij lieten begaan. In zijn radiorede over de Karmelieten en Karmelitessen heeft hij de gehoorzaamheid, zoals deze voor de Karmelorde karakteristiek mag heten, een gematigde gehoorzaamheid genoemd. Gematigd, niet door het eigenmachtig oordeel van de onderdaan, maar door het wijze beleid van de overheid, die aan het particuliere initiatief hier en daar vrij spel laat om de karakters beter tot hun recht te laten komen en de activiteit sterker te stimuleren.
“Zoals het een evangelische paradox is - zei hij -, dat men zijn leven moet prijsgeven om het te kunnen winnen, zo is het een paradox uit de Karmelitaanse spiritualiteit, dat de kloosterling zijn zelfstandigheid moet prijsgeven om er een grotere zelfstandigheid voor terug te krijgen.”
Zelf heeft hij zonder enig voorbehoud afstand gedaan van zijn recht op zelfbeschikking.
Overal waar de ordespraktijk haar bindend gezag laat gelden of ook maar de geringste vormelijkheid in acht pleegt te nemen, wist hij zijn angstvallige liefde voor de correcte gehoorzaamheid te accentueren door in de uitvoering van het voorschrift een eigen nuance te leggen, welke nimmer naliet indruk te maken.
Zo is daar het gebruik, dat geen lid van het convent zich buiten het klooster begeeft zonder vooraf van de prior een kruisje te hebben gevraagd. De kloosterling gaat naar zijn overste, legt hem uit wat hij graag zou willen doen, vraagt verlof om het te mogen en knielt dan neer om met het “kruisje” ook de toestemming in ontvangst te nemen. Wanneer het verlof om uit te gaan tevens de vrijstelling van de een of andere gemeenschappelijke oefening insluit, is de kloosterling verplicht met naam en toenaam de bezigheden te noemen, die hij buiten het klooster te vervullen heeft. Betreft het slechts een kortstondige boodschap dan kan hij strikt genomen volstaan met het verzoek om “even” uit te mogen.
Voor pater Titus was deze laatste manier van doen een loze formaliteit. Daar kon hij niet aan meedoen. Als hij iets te vragen had, deed hij het in deze vorm: “Pater Prior, vindt U goed, dat ik even naar het ziekenhuis ga om er een patiënt te bezoeken? En mag ik dan meteen even naar de leeszaal? En naar professor Hoogveld om de krant te halen? Mocht ik nog tijd overhouden, dan zou ik ook nog graag naar een boekwinkel gaan om te zien of er iets nieuws aan de markt is.” Gaf de prior zijn toestemming, dan knielde hij devoot neer, liet zich bekruisen, sloeg zelf ook het kruisteken en zei: “Dank U vriendelijk, pater Prior.”
Maar als de prior zijn toestemming weigerde?
Dan legde hij zich daar gemakkelijk bij neer, al kon hij het wel eens wat pijnlijk vinden, dat ergens een teleurgestelde tevergeefs op zijn komst zat te wachten of dat iemand een vruchteloos beroep op zijn goedhartigheid had gedaan.
Zo kwam hij eens bij prior Christophorus met het verzoek een familie te mogen steunen, welke door onvoorziene omstandigheden in financiële zorgen was komen te verkeren. Het antwoord van de prior was zwaar teleurstellend voor hem: “Neen, beste pater Titus, dat gaat niet. Als alle mensen zo vrijgevig waren als U, zouden de armen rijk en de rijken arm zijn. U bent arm en U zult het altijd

blijven. Kan iemand anders daar niet voor zorgen? Er zijn tenslotte grenzen." Pater Titus trok even een wat ontgoocheld gezicht, herstelde zich ogenblikkelijk, zei "Goed, pater Prior" en keerde in de beste stemming naar zijn kamer terug.
Zó was pater Titus gehoorzaam.
En zó was hij ook arm aan aardse goederen en kuis van levenswandel. De geest van onthechting had blijkbaar reeds lang vóór het uur zijner religieuze professie beslag gelegd op "het begerende deel" van zijn vermogens. Hij was bij de gunst van de natuur en de genade duidelijk een aan alle wereldse praal en overdaad ontgroeide. Men had zich Titus kunnen voorstellen in verschillende hoedanigheden: als rechter, advocaat, medicus, postbeambte, handelsreiziger, onderwijzer, boekhouder, afdelingschef, bankdirecteur en nog veel meer. Van elk dezer ambten zou hij zich met succes een roeping hebben gemaakt. Men kon zich Titus niét voorstellen als een rentenierend vrijgezel, gepommadeerd en wit-gevest, behaaglijk uitgestrekt in een luxueuze crapaud, met vóór zich de delicatessen van de slijterij en naast zich een Japanse schemerlamp en een bekroonde Newfoundlander. Hij had zich met de hem zo ruim toegemeten intelligentie, wilskracht en ondernemingsdurf, stellig een vermogen kunnen verdienen, maar het was hem volmaakt onmogelijk geweest zijn geldelijk bezit langer dan een uur onder eigen beheer te houden. Want voor wat hij weelde en overtolligheid noemde miste hij ten enenmale alle smaak. Geld en stoffelijke eigendom hadden voor hem alleen maar zin als pandstukken voor het noodzakelijke levensonderhoud en als tastbare blijk van christelijke vrijgevigheid. Zoals Thomas van Aquino meer prijs stelde op een exemplaar van Chrysostomus' preken over het evangelie van Matteüs dan op de erfenis van heel de stad Parijs, zo zou pater Titus met alle plezier het ganse kapitaalbezit van de Nederlandse Bank cadeau hebben gegeven voor de enkele gulden, waarmede hij zijn retourkaartje naar Boxmeer kon betalen of die hij aan een arme mens zou mogen geven.
Pater Titus beoefende de armoede op een wijze, die hij alleen van Christus kon hebben geleerd. En waar hij anderen in de vreugdevolle geheimen van de armoede inwijdde, sprak hij de taal van het evangelie: "We dienen ons geen zorgen te maken over wat we zullen eten en drinken, over allerlei kleinigheden, die voor het leven met God van geen betekenis zijn . .. Naarmate de mens zich meer van alles ontdoet, des te meer draagt God zorg voor hem."[96] "Onze Lieve Heer zegt het zo nadrukkelijk in het evangelie en de geschiedenis der heiligen bevestigt het zo wonderbaar, dat we ons geen zorgen moeten maken voor het aards bezit, dat we alles moeten prijsgeven en op God moeten vertrouwen."[97]
Het waren de eerbied voor het vruchtbare leven en de nimmer aarzelende zekerheid, dat God te allen tijde met de zijnen is, die voor pater Titus de waarde van het stoffelijk bezit bepaalden. Daarbij noemde hij ieder leven vruchtbaar, dat, gedragen door een eerlijk plichtsbesef, hoe dan ook een prestatie mag heten in de dienst des Heren. Maar het leven, het mag dan nog zo vruchtbaar zijn, ligt praktisch altijd gebonden aan bepaalde mogelijkheden en doelstellingen die enige financiële ruimte veronderstellen. Dat van pater Titus - hoe vruchtbaar en hoe gebonden? - was een zuivere verwerkelijking van het religieuze priesterschap en stond in het dubbele teken van de wetenschap en de naastenliefde. Wetenschap en naastenliefde zijn duur aan onderhoud. Als hoogleraar had pater Titus onder zijn collega's een zekere stand op te houden en te midden van de vele stoffelijk berooiden, die van hem een aalmoes verwachtten, kon hij niet de volslagen bezitloze zijn, die Sint Franciscus was. Hij was nochtans onthecht aan wat de wereld tot de geriefelijkheden des levens rekent en de waarde van zijn inventaris mocht geen naam hebben. Door de gelofte van armoede had hij met de edelmoedigheid van Franciscus alle luxe en comfort opzij geschoven en onder het beneficie van de gehoorzaamheid het magere quantum besteedbare geldmiddelen, dat de orde hem toereikte, zorgvuldig gereserveerd voor de handhaving van het eigen intellectuele peil en voor de liefdedienst tegenover de evennaaste. Krenterig was pater Titus niet.

[96] Kapittel.
[97] Carmel-retraite.

Krenterigheid is gehechtheid aan het aardse, overschatting van de waarde van het geld. Daar had hij niet de minste last van. “Je weet, hoe ik door het leven rol,” schreef hij aan een klasgenoot, “wie denkt er nu in vredesnaam aan geld?”[98] Hij sprak over geld, zoals een ander spreekt over het zand van de Sahara. Het is niet voor niets, dat zijn medebroeders hem alles hebben toevertrouwd behalve de procuratorskas, welke in zijn hand binnen het jaar het faillissement van de Nederlandse Karmelprovincie had kunnen betekenen. Hij zou tegenover ieder tientje, dat hij verdiende op de goedkopere koffie en de eenvoudiger sigaar, minstens tien tientjes hebben uitgegeven voor de leniging van de werkelijke en de geveinsde armoede, waarmee men hem van uur tot uur aan de huisdeur kwam belagen. Want daar lag het geheim van zijn zucht tot verkwisting. Indien men het tenminste verkwisting noemen mag, wanneer iemand volgens de raad van Jezus afstand doet van al wat hij bezit om het aan de arme te geven. Pater Titus dacht daar in ieder geval het zijne van. “Wat aan de arme wordt gegeven, is aan God geleend” was een van de vele citaten uit de Schrift, waarmede hij zijn meer bemiddelde vrienden tot het beoefenen van de christelijke caritas trachtte op te wekken. Voor zichzelf was pater Titus helemaal niet veeleisend, laat staan verkwistend. In tegendeel: hij beperkte zich tot wat strikt noodzakelijk was en zag met een zekere laatdunkendheid neer op de luxueuze gebruiksartikelen, die hij zich voor geld zou kunnen kopen of waarop hij voor rekening van een vriend een bod mocht doen. Hij kon zich niet voorstellen, wat een Karmeliet met een kanariepietje op zijn kamer moest doen en duldde op zijn vensterbank geen bloem of plant. Aan de noodzakelijkheid van een kunstzijden lampekap kon hij niet geloven en het heeft jaren geduurd voor men hem er toe kon bewegen bij koud of winderig weer ter wille van zijn gezondheid een goedkope overjas, een wollen das en gebreide handschoenen te dragen. Dergelijke zaken vond hij niet nodig, al zou hij er geen aanstoot aan nemen, wanneer de een of andere confrater van oordeel was, dat ze wél nodig waren.

Nodig achtte hij alleen de gebruiksvoorwerpen, die voor de dienst des Heren en het vruchtbare leven onmisbaar zijn of die de gezelligheid van het communiteitsleven plegen te verhogen. Als het daarom ging, was niets te veel en niets te duur. Waarom zul je in september of april in de kou gaan zitten als je op een verwarmde cel beter kunt studeren? Of waarom zou je in de vakantietijd thuis blijven wanneer je, in het kader van de taak die je werd opgelegd, door een studiereis in het buitenland je geest kunt verrijken en je hart verwarmen? Toen hij prior was, stelde hij aan de huisvesting, de voeding en de kleding, de verkeersmogelijkheden en de ontspanningsmiddelen, zijn even onverbiddelijke als sobere eisen. De paters-studenten werden allerminst door hem verwend, maar wat tot de wezenlijke inventaris van een universiteitsstudent behoort - een bescheiden vakbibliotheekje, het wetenschappelijke tijdschrift, de nodige schrijfbehoeften, het lidmaatschap van de studentenvereniging en de onvermijdelijke aktetas - werd hun van harte gegund. Als er gasten waren, putte hij zich uit in milddadigheid. Er moest goede koffie zijn en er moesten koekjes komen voor de dames en betere sigaren voor de heren, want je moet je burgerlijke plicht verstaan en kunt anderen niet binden aan een gelofte, die jezelf hebt afgelegd. Ja, en dan de mensen met de vale gezichten en de diepe ogen, die 's morgens, 's middags en 's avonds aanbelden om kledingstukken, levensmiddelen en losse dubbeltjes: “Broedertje, wees daar niet te zuinig mee; de aalmoes is ons bestaan. Wij leven er van en laten er van leven: het is het behoud van ons huis.”

Broeder portier was niet schriel.

In het huis aan de Kronenburgersingel moest de getrouwe Joseph tienkeer per dag naar de prior om een nieuwe voorraad dubbeltjes te vragen. En later, aan de Doddendaal, was de vlijtige Odulphus een halve middag bezig met het bijkopen van brood en het vullen van potjes en pannetjes in allerlei vormen en maten. Daartussendoor kwam pater Vicarius zelf nog de nodige assistentie verlenen. Om maar niet te spreken van de vele stille cliënten, bij wie hij, goedhartig en fijngevoelig mens als hij was, de aalmoes aan huis bezorgde. Maar de mogelijkheden raakten uitgeput en bruintje begon bedenkelijke tekenen van afmatting te vertonen.

[98] Brief aan pater Aloysius, '07.

De leden van het provinciaal bestuur keken elkaar eens aan, vroegen procurator Modestus om advies, hielden besprekingen met de besproken functionaris, overwogen dat het nieuwe klooster aan de Doddendaal met ieder nieuw jaar méér verantwoordelijkheid van de overste zou vragen, en wisten onder volledige instemming van pater Titus zelf op het provinciaal kapittel van 1931 te bewerken, dat Nijmegen een andere, meer omzichtige prior zou krijgen. Niemand was daar meer verheugd over dan pater Titus zelf. Hij kon zich thans veel intenser aan de studie wijden en hij kende pater Arnoldus als een man, aan wie het prioraat beter besteed was dan aan hem. Die zou er sier aan geven, het met gezag en gratie omkleden. Dat kon hij niet. Daar was hij te weinig indrukwekkend en te veel uithuizig voor. Aan de moeilijkheden van het financieel beleid dacht hij nauwelijks. De zorglijke toestand van het klooster baarde hem niet het geringste zelfverwijt. “De Voorzienigheid zal onze nieuwe Prior helpen, zoals zij het mij zou hebben gedaan.” In een gevoelige parafrase op deze woorden droeg hij de sleutels van het huis aan zijn opvolger over. En mét de sleutels van het huis een slecht-sluitend kasboek en een aantal onbetaalde rekeningen. Men zou uit dit huiselijk verhaal ten onrechte kunnen besluiten, dat er enige spanning bestond tussen de opvatting van het provinciaal bestuur en de eigen ideeën van pater Titus, die zelf definitor was. Die is er nooit geweest. Die kón er niet zijn, omdat de deugd van armoede, zoals Titus zich daarvan kweet, zich blijvend onder toezicht stelde van de deugd van gehoorzaamheid. Als men hem de kans gaf, zou hij alles aan zijn noodlijdende medemens hebben weggeschonken: zijn tafel en zijn stoel, zijn beddelakens en zijn strozak. Werd de kans hem echter onthouden, dan aanvaardde hij in de weigering van de overheid zonder enige reserve de beslissing Gods. Deze volstrekt eerlijke maar vrij kostbare onbaatzuchtigheid van pater Titus maakte het de provinciaal en de prior niet gemakkelijk hun zakelijke houding tegenover hem zuiver en rechtvaardig te bepalen. Onredelijke eisen zijn licht te bezweren, maar de schuchtere vragen, die Titus stelde, waren eigenlijk nooit onredelijk te noemen; zij steunden op het gezag van de Schrift en getuigden van een goede geest en een edel hart. Hij vroeg heel dapper om voor studiedoeleinden naar Parijs, Barcelona, Dublin of New-York te mogen, maar hij zou er niet aan denken om louter voor zijn plezier een tramrit te maken naar Berg en Dal. Zonder enige weifeling kon hij zijn salaris verdelen over godsdienstige en charitatieve verenigingen, hulpbehoevende gezinnen en alleenstaande zorgenkinderen, maar toen de rekeningen van de doktoren en het ziekenhuis de prior van het huis in moeilijkheden brachten, zuchtte pater Titus zwaar over de duurte van zijn sukkelende lijf en bood hij de prior zijn verontschuldiging aan voor de extra-zorgen, waarmede hij het convent had belast. Wie zou zo iemand nu lastig kunnen vallen met maatregelen, die alleen maar in staat konden zijn om het goede hart te kwetsen? Provinciaal Athanasius van Rijswijck hield met zijn definitoren beraad en bedacht een soort van financieel bestand, waarbij men aan pater Titus, zonder hem buiten de normale wetten van het communiteitsleven te plaatsen, enige vrijheid gunde ten aanzien van het geldelijk beheer. Het honorarium, dat hij als universiteitsprofessor verdiende, en de vaste revenuen van wetenschappelijke cursussen moesten aan de prior worden afgedragen, maar wat hij met spreekbeurten en artikelen, adviezen en deskundige diensten aan geld binnenbracht, dat mocht hij zelfstandig besteden voor de moeilijk te omschrijven benodigdheden, waarmede zijn maatschappelijke positie hem belastte.
Hoe goed deze schikking ook bedoeld moge zijn geweest, zij was niet bepaald een ontdekking. Pater Titus kwam daardoor in een uitzonderingstoestand te verkeren. Hij heeft er zich nooit aan kunnen gewennen, want niets lag hem zo slecht als de dispensatie in de zaken die tot het domein van de religieuze gelofte behoren. “Deze regeling is mij opgedrongen - zei hij -; ik heb er niet om gevraagd. Een Karmeliet, die over eigen geld kan beschikken, is een novum en niet eens een gelukkig novum. Soms heb ik het gevoel of ik met één been buiten het klooster sta.” Maar er was een andere moeilijkheid, groter dan deze. Sinds jaar en dag hadden Cyprianus, Hubertus en andere leidende figuren van de Nederlandse provincie de al te bedrijvige Titus er op gewezen, dat het goed zou zijn de veelzijdige neigingen van zijn goede hart wat af te remmen. Hij verdeelde zijn aandacht en werklust over een veel te breed front van werkzaamheden. Hij moest zich van al die bijbaantjes en particuliere liefhebberijtjes maar eens los maken, had men gezegd; hij moest zijn belangstelling

sterker concentreren op het professoraat in de wijsbegeerte en de mystiek. En Titus wilde wel. Althans hij deed zijn best in te zien, dat hij met een gerust hart het een en ander van zich mocht afschuiven. De nieuwe schikking stuurde alles in de war.
Met die luttele paar honderd gulden, die hij gewoon was met schaarse lezingen en wat losse dagbladartikelen te verdienen, kon hij onmoge-lijk zijn privé-uitgaven bekostigen. Om zich door de financiële moeilijkheden heen te wringen moest hij zich nu, noodgedwongen, een vaste bron van inkomsten gaan zoeken. Hij vond haar op het terrein van de journalistiek. De Gelderlander maakte met een grootmoedig gebaar gebruik van zijn onbetwistbare schrijversgaven en pater Titus zag met van geluk stralende ogen, dat het tempo, waarin de bussel wachtende rekeningen onder het presse-papier placht aan te zwellen, merkbaar vertraagde. Maar het was en het bleef sukkelen. Het overigens verdienstelijke gelegenheidswerk onttrok veel van zijn beste krachten aan de taak, welke Sint Radboud hem had opgedragen, en kon niet beletten, dat de rusteloze zwoeger, ondanks de zuinigheid die hij betrachtte, op zwart zaad bleef zitten. In de zomer van 1939 werd het hem te machtig. Hij moet wel aan de parabel van de verloren zoon gedacht hebben, toen hij naar de prior ging en zei: "Pater Prior, ik leg me bij voorbaat bij iedere beslissing neer, maar ik zou U graag een voorstel doen. Ik zit er financieel hopeloos voor. Ik weet wel, dat U meer voor mij uitgeeft dan U aan mij verdient, maar zó lijkt het me toch ook geen oplossing. Ik werk zo hard ik kan, maar ik kom er niet doorheen. De verzorging van de fotografische Handschriftenbibliotheek, de boeken, de tijdschriften, de contributies en de aalmoezen kosten me zo veel geld, dat ik het met de beste wil van de wereld niet kan betalen. Wilt U het goedvinden, dat het klooster deze rekeningen voor mij overneemt? Helpt U mij, als ik U vragen mag. Vroeg of laat verdien ik het wel weer voor U terug en anders zal de Voorzienigheid ons wel uit de nood helpen."
Prior Christophorus was een edelmoedig man, die pater Titus goed kende en een hoge eerbied voor hem koesterde. Hij zag de redelijkheid van deze vraag in en zei dus: "Goed, pater Titus, maakt U zich daar geen zorgen over: het komt in orde. Maar doe mij dan ook een plezier en houd eens een beetje opruiming onder de vele tientallen tijdschriften, die hier op uw naam bezorgd worden. Er is, dunkt me, heel wat bij, dat U uitstekend zou kunnen missen. Ik zou het niet vragen, als het niet nodig was, maar heus, pater Titus, het is nodig. Wij zitten huishoudkundig aan de grond." "Dank U vriendelijk, pater Prior!"
Pater Titus had het gevoel of hij van een dodelijke ziekte was opgestaan.
Toen hij op het zaaltje berekende, hoeveel tientjes hij volgens het advies van pater prior zou kunnen uitsparen, constateerde hij voor de zoveelste keer, dat de gelofte van armoede vooral dan een weldaad is, wanneer zij onder het toezicht van de gehoorzaamheid de geest ook van de zorgen om het laatste dubbeltje ontlast.

De Zuiverheid is de derde deugd, welke, geschraagd en beveiligd door de gelofte, de religieus voorbereidt op de ongehinderde opgang naar God.
Het was in deze positieve en opbouwende zin, dat pater Titus de zuiverheid begrepen wilde zien. In haar negatieve functie, als beteugeling van de ongeregelde liefde en verweer tegen de zinnelijkheid, had de zuiverheid veel minder zijn aandacht. Natuurlijk wist hij wel, dat er in het leven van iedere lichamelijk en geestelijk gezonde mens zoiets gaande is als een strijd om de kuisheid, maar hij noemde het onverstandig en ondoelmatig daar de volle nadruk op te leggen. "Wie dat doet, tracht de lelie overeind te houden met behulp van steunders, terwijl deze bloem uit zichzelf de kracht moet bezitten om staande te blijven."[99]
Zuiverheid - vond pater Titus - is allereerst liefde, liefde tot God. Zij is van geestelijke orde en vindt God overal, waar Hij zijn kracht en zijn goedheid laat gelden. Als de liefde tot een bepaalde mens, een ons zinnelijk bekorende mens, zich daartussen tracht te dringen, mogen we gerust het lancet van de versterving hanteren om de weke plekken in ons gevoel, die men heel krijgshaftig "mannelijke

[99] Carmel-retraite.

driften” noemt, uit te snijden. Maar een veiliger weg om onze zuiverheid te bewaren is die van de intensivering onzer liefde tot God. Dat stelt ons in staat om met onze geest door de bedwelmende nevel van de sentimentaliteit heen te breken en in die mens het beeld van God te ontdekken en te beminnen. De zinnelijkheid komt dan niet eens aan het woord.
Pater Titus sprak over deze dingen, zoals hij ze aan zichzelf beleefde. Een gave natuur, een uitzonderlijke genade en een gestage deugdoefening waren in hem tot een harmonische eenheid samengegroeid en hadden aan zijn geest het onverstoorbare evenwicht geschonken, dat allen die hem kenden imponeerde, omdat het zo bovenaards en tegelijkertijd zo door en door menselijk was. Eros en Sexus kregen geen vat op zijn zieleleven. Dat was door een andere passie bezet, volledig en definitief. Zij eiste alle aandacht voor zichzelf op en had rond de gezonde neigingen van zijn gevoel en zijn gemoed een keurslijf van vormelijke elegantie gespannen, dat hem, strak en weerbaar, immuun maakte voor de prikkels van het vlees en onaantastbaar voor de bekoorlijkheden die niet uit God zijn.
Wie menen mocht, dat pater Titus een ongevoelig mens is geweest met een hart van steen, vergist zich.
Hij had de mensen lief en er was zelfs een zichtbare voorkeur voor degenen, die hem naar geest en temperament het dichtst nabij stonden. Hij kon zelfs heviger beminnen dan vele anderen, omdat het motief van zijn liefde boeiender was dan het lichamelijk schoon of de aantrekkelijkheid van het karakter.
De stenen Pilatus wekt geen vertrouwen en vindt geen aanhankelijkheid. Pater Titus deed dat wél. Ook bij vrouwen en meisjes. Er was een oprechte vriendschap mogelijk en een hartelijke sfeer van wederzijdse dienstbaarheid, maar daar waar de grenzen zijn tussen het goede en het toelaatbare had pater Titus volmaakt onopvallend de posten uitgezet van zijn omzichtige en feilloze zelfcontrole. De vrouwelijke intuïtie, welke in de ander zo scherp de geestelijke intenties van de gevoelsmotieven weet te onderscheiden, behoefde tegenover hem nooit tot terughoudendheid te manen, want zijn altijd correcte, onbevangen en haast argeloze omgangsvormen konden voor niemand een reden zijn om een zinnelijke toenadering te vrezen of er op te hopen. Het was het eerste gebod der christenen geweest, dat hem reeds in zijn jeugd had doen besluiten de edele vreugden van het huwelijksleven prijs te geven voor de nog edeler geneugten van het religieuze priesterschap. Er was moed voor nodig om daaraan te beginnen en waakzame liefde om het vol te houden. Wie het anders zag en meewarig het hoofd schudde over de angst voor het leven, waardoor zovelen zich binnen de veilige muren van het klooster lieten drijven, kon op een stevig standje rekenen.
In de dertigerjaren was er in de kringen der hoogstudenten terecht veel zorg om de verzwakte kansen op een behoorlijke maatschappelijke positie. Elkeen vocht voor een redelijk bestaan en het was te begrijpen, dat vele geheel of ten dele afgestudeerden met een licht gevoel van afgunst hun ogen richtten op de vele leraarsposten, die door wereldgeestelijken en religieuzen werden bezet. Iemand, en niet de eerste de beste, meende de consciëntie van de studerende jonkheid te moeten bespelen met de fameuze slogan “Meer rechten voor de leken”. Pater Titus nam er geen ergernis aan; daar was hij zelf ook voor. Maar toen deze leuze blijkens het nog al geprikkelde commentaar bedoeld bleek als een soort strafmaatregel tegen de gemakzucht van de religieuzen, toen met name het vrijwillig aanvaarde celibaat gekenschetst werd als een laffe vlucht voor de verantwoordelijkheid van het ouderschap, voelde de kleine professor zich met vele anderen zwaar beledigd: “Wat kletst die man toch? Gelooft hij, dat de rijke Arabier met zijn honderd zonen het toonbeeld is van moed, en meent hij, dat wij voor ons gemak leven? Hij kent het evangelie niet en blijkt, vermoedelijk bij gebrek aan godsvrucht en liefde voor de Kerk, niet bij machte om in te zien, dat er moed voor nodig is om ter wille van de bovennatuurlijke belangen der gemeenschap juist die dingen op te offeren, waar de mens van nature recht op heeft.”
De geringste zinspeling op de vlucht in het klooster en de gemakzucht der religieuzen maakte zich tegenover de dappere, edelmoedige, wilskrachtige en onvermoeibare Titus enorm belachelijk. Angst en traagheid zijn een verweer, dat de ondergang over zich afroept; voorboden van de dood. Pater

Titus deed alleen door zijn bouwvallig lichaam aan een naderend einde denken. Geestelijk was hij één klomp vuur en één bonk leven.
En opnieuw zijn wij geneigd het grote woord “Liefde” uit te spreken. Want als er stijl is geweest in dit bruisende en spattende leven en als al die geestelijke en lichamelijke inspanningen, ambtelijke, apostolische en caritatieve werkzaamheden, gedragen zijn geweest door één hartstocht, dan kon die hartstocht geen andere naam hebben dan die, waarmede Christus de gemeenschap zijner volgelingen heeft getekend, waaraan Sint Jan zijn vurigste predikatie en Sint Paulus zijn zuiverste lyriek heeft gewijd: de aan de genade ontsproten liefde tot de hemelse Vader en tot allen die zich zijn kinderen mogen noemen. God was voor pater Titus het beeld en de maat van alle dingen, de beweegreden van al zijn initiatieven en de onuitputtelijke bron van zijn werkkracht. God was de enige, die hem werkelijk vermocht te boeien en te bezielen.
Titus had een haast kinderlijke bewondering voor het begenadigde dichterschap van koning David, die in zijn honderdvijftigste psalm alle blaas- en tokkelinstrumenten opriep voor een lofzang op Jahweh; hij was jaloers op het toonkunstenaarstalent van César Franck, die voor deze psalm zulk een pakkende melodie bedacht, en hij benijdde het Merkelbeekse fraterskoor om zijn gevoelige en geschoolde stemmen, die er een bruisende en tintelende uitvoering aan gaven. Hij had met Noë op de eindeloze zeeën willen varen om de heerlijkheid van Gods schepping te mogen bejubelen in de bewogen kleuren van het water en hij had Sidrach, Misach of Abdenago willen heten om God luidop te kunnen verheerlijken in de weldaad van het vuur. Hij had vooral de arme van Assisië willen zijn om in een zonnelied de rijkdom te bezingen van de mens, die de zon zijn broeder en de maan zijn zuster mag noemen en wiens leven omstuwd wordt door een wereld van goddelijke liefdegaven: aarde en water, licht en lucht, schapen en wolven, merels en mussen, eiken en heesters, akkers vol voedzame gewassen en velden vol kleurige en welriekende bloemen. Pater Titus was dichter noch componist en zijn stemgeluid miste precies die technische kwaliteiten, die er iets bekoorlijks van hadden kunnen maken. Hij beschikte wel over de nodige aanleg om de belletrie te genieten, maar hij kon haar niet aanmerkelijk bevorderen, want een wat haperend vermogen om zijn gedachten en gevoelens in glanzende vormen en heldere volzinnen uit te drukken was bepaald zijn zwakke zijde. Maar waarom zou hij anderen een sterker beeldend vermogen of een grotere welbespraaktheid misgunnen, terwijl zijn leven één doorlopende genieting was van een schoonheid, zoals wel niemand zich een schonere zou kunnen wensen? Al was zijn woordenstroom dan ook geen waterval en zijn stem geen paasklok, de mensen verstonden de taal van zijn hart, als hij tot hen sprak over de afstralingen van de goddelijke Goedheid, die de dingen dezer schepping zijn, of wanneer hij door zijn leven getuigde van het grote voorrecht door de genade Gods verwend te worden.
Er waren in het leven van pater Titus duizend dingen, waaraan men zijn volledige overgave aan Gods liefde kon aflezen. Al wat hij in Gods dienst volbracht - en hij deed niet anders - was geladen met de kracht van het goddelijk kèrugma. De waakzame bezorgdheid om geen kans op een godvruchtige oefening te missen en zijn verknochtheid aan het gemeenschappelijk gelezen of gezongen liturgisch koorgebed waren misschien alleen aan zijn naaste mede-broeders bekend, maar dat hij als weinig anderen bidden kon met hart en ziel en zinnen, wist iedereen. Er was voor de trouwe parochianen van de Sint Augustinuskerk nauwelijks een groter geestelijk genot denkbaar dan te luisteren naar professor Brandsma, wanneer hij aan het altaar met een van louter ontroering vibrerende stem de prefatie zong of als hij op de kansel het woord Gods verkondigde met de geestelijke en lichamelijke bewogenheid, die ook Sint Paulus moet hebben gekend. Hij was er altijd geheel “in.” Sleur en slordigheid lagen hem niet. Als hij een kind mocht dopen, werd eerst driemaal de zin van het ritueel bemediteerd, als hij naar de biechtstoel werd geroepen, bad hij vooraf een weesgegroetje voor zijn penitent, en als hij het heilig Misoffer opdroeg - het feest van de dag, - maakte hij er een plechtigheid van en kon, zoals professor Slijpen eens opmerkte, de paus van Rome van hem leren, hoe het eigenlijk moest. Maar het klemmendst getuigenis van zijn godevolen en vrome geest was toch de voortdurende opdracht van heel zijn persoonlijkheid en van al zijn rechten op lichamelijke vreugde en stoffelijk bezit in de onvoorwaardelijk, God en mensen dienende

beleving van zijn kloostergeloften. Dat maakte hem tot de welsprekende vertegenwoordiger van het voor allen, ook voor niet-katholieken aanvaardbare religieuze priesterschap. Zoals hij, de vooraanstaande burger van Nijmegen, onmiddellijk het hart won van de naamloze drommel uit de sloppenbuurt en het hem niet de minste inspanning kostte om zich als intellectueel van naam minzaam te onderhouden met de verstandelijk minder ontwikkelde, zo wist hij als priesterkloosterling zonder moeite de kunstmatige afstand te doorbreken, die de kinderen van dezelfde Vader maar al te dikwijls van elkander gescheiden houdt. De gehoorzaamheid, de armoede en de zuiverheid, hadden in de zuivere vormen waarin hij ze beleefde zelfs voor de verwoedste anti-papist iets aantrekkelijks en in zijn nabijheid werd de vijand van het middeleeuwse kloosterleven plotseling gewaar, dat de monnik niet zijn tijd verdoet met de geheimzinnige en gemakzuchtige boeman te spelen.
Het geheim van deze tot eerlijke genegenheid en hartelijke vriendschap dwingende onthechting aan alle roem en baat werd beschermd door de drie geloften en heette: Liefde. Zij was mét de niet te remmen vaart, waarmede hij over duizenderlei bezigheden door de jaren van zijn leven snelde, het meest opvallende in de psychologische structuur van zijn persoonlijkheid.
Als pater Titus in het wapen van de Karmelnaast het “Zelo Zelatus” ook zijn eigen lijfspreuk had mogen aanbrengen, zou hij geen betere hebben kunnen kiezen dan deze: “Caritas et Impetus” - Liefde en Tempo.

DE MENESTREEL DER LIEVE VROUWE

Er was systeem in het geestelijk leven van pater Titus. Het vond in “die suvere minne” zijn wezenlijke en onveranderlijke doelstelling, in de drie geloften zijn hechte grondslagen en in de door de karmelitaanse geest bevruchte werkdadigheid het ruime kader van zijn praktische vorming. Alles verwierf in dit verband aard en gestalte, kleur en klank. Het kleinste initiatief ontleende er zijn ideële waarde aan en de geringste vormelijkheid, die hij in denken en doen betrachtte, werd uit dien hoofde op haar waarde geschat en verdedigd. Daar was bijvoorbeeld zijn waarlijk indrukwekkende devotie tot Onze Lieve Vrouw. Het is waar: in het godgewijde leven passen tenslotte alle goede dingen en daarom kon het niemand verwonderen, dat pater Titus, die zeker niet ten onrechte de naam had een voorbeeldig priester-kloosterling te zijn, een hoge verering koesterde voor de Moeder van onze Verlosser. Maar in dit geval was deze devotie toch meer dan één van de vele gevoelige belevingen van het geloof, waaraan het katholieke kerkvolk gelukkig nog zo rijk is. Zij was voor pater Titus geen eenzijdige voldoening van zijn godsdienstige behoeften, noch een min of meer toevallige vorm van vrome ontspanning, maar de samenvatting van heel zijn karmelitaans levensprogram: zijn religieuze instelling, waarvan hij overal en onder alle omstandigheden getuigenis moest afleggen.
Of dit immer begrepen werd valt ernstig te betwijfelen. Menigeen moet wel eens de indruk hebben gekregen, dat professor Brandsma onder de talloze maatschappelijke, wetenschappelijke, algemeen-culturele en godsdienstige liefhebberijen er ook deze op nahield, dat hij te pas en te onpas de naam en de waardigheid van Maria in het geding betrok. Er vloeiden betrekkelijk weinig artikelen uit zijn pen, waarin niet in open of bedekte termen werd gezinspeeld op de bijzondere taak, die de Lieve Heer in verband met het betoogde aan de Moeder-Maagd had toevertrouwd, en bijna al zijn geestdriftige redevoeringen eindigden met een nog geestdriftiger clausule over Maria's roeping ten aanzien van het ideaal, waarop hij al sprekende het verstand en het gemoed van zijn auditorium had pogen af te stemmen.
Het is herhaaldelijk voorgekomen, dat de luisteraars de portee van zulk een mariale epiloog ontging. Zo voer er bij gelegenheid van de vermaarde diesviering in 1932 een licht gemompel door de rijen van de toehoorders, toen rector magnificus Brandsma aan het slot van zijn overigens magistrale rede over de historische vertekeningen van het Godsbeeld en de ideale belichting daarvan voor onze tijd de aanwezigen uitnodigde om in dat verband acht te willen slaan op het welsprekende voorbeeld, dat

Jezus' Moeder voor ons wil zijn. “Wij leven en spreken gaarne in beelden en gelijkenissen - zei hij -; wij hebben gaarne voorbeelden en hulp.
Voor de ontwikkeling van onze voorstelling Gods ontbreekt het beeld ons niet.
Eens was er een maagd, die moeder werd van de mensgeworden God, die ons God schonk als de Emmanuël. Hij stierf aan het kruis om ons te doen leven in de vereniging met God en ons met zijn genade te vervullen. Zo werd Hij ook in óns geboren naar de orde der genade. Het was om de vereniging met God in de orde der natuur weer tot haar recht te doen komen, die vereniging nog inniger en overvloediger te maken. Zo schonk de Moeder Gods ons die innige vereniging met God, terwijl zij zichzelf als een voorbeeld stelde voor de meest innige gemeenschap. Dat voorbeeld sta ons steeds voor ogen. Er is hier meer dan een voorbeeld alleen.
Zij is geroepen om ons oog naar God te richten. Gelijk wij in het Kind op haar armen, geleid door de Openbaring, God erkennen, zo moge zij ons door het verstand leiden naar de schouwing Gods in al wat Hij geschapen heeft, opdat, gelijk Hij leefde in Haar, Hij leve ook in ons en door de daad uit ons geboren, uit ons te voorschijn trede.”[100]
In een dagblad werd deze peroratie “een weliswaar sympathiek maar overigens enigszins persoonlijke toevoeging” genoemd.[101] Een bekend Dominikaan vond, dat de rede als een dissertatie begon en als een Meipredikatie eindigde, en een oudere-jaars meisjesstudente was van oordeel, dat dat laatste over Onze Lieve Vrouw gerust achterwege had mogen blijven; het was misschien wel erg mooi maar het deed hoegenaamd niets ter zake. Pater Titus nam van deze commentaren heel grootmoedig notitie: “Die toevoeging over Maria is dus niet bijster gelukt. Ik had er al zo'n stil voorgevoel van, dat men dit wel eens zou kunnen misverstaan. Ik had het blijkbaar iets uitvoeriger moeten uitwerken om heel de vergadering aan het verstand te brengen, dat Maria in verband met ons Godsbegrip toch heus wel iets te zeggen heeft. Enfin, een volgende keer beter!” Zoals het wel gebeurde, dat iemand de ontboezemingen van Brandsma's Mariadevotie wat overdadig vond, zo kwam het ook voor, dat sommigen zich afvroegen om wat voor reden hij zich zo graag in zijn sierlijke witte karmelietenmantel vertoonde.
Het moet in datzelfde jaar van Brandsma's rectoraat geweest zijn, dat een hoogstaande en goede vriend bij gelegenheid van een burgerlijk herdenkingsfeest spottenderwijs bezwaar maakte tegen de wat hij noemde pralerige wijze, waarop de professor in het openbaar met zijn lidmaatschap van de Karmelorde te koop liep. “Ik dacht - zo kreeg Titus te horen - dat de Karmelieten zo eenvoudig waren en dat zij niet wilden opvallen. Maar als ik U zo zie, denk ik wel eens: die professor Brandsma is toch maar een slecht Karmeliet, want er kan bij wijze van spreken geen schip door de Waal varen, of je ziet Titus op de kade vlagvertoon houden met zijn witte mantel.” Zulke aardigheden mocht pater Titus wel; hij kon er uitstekend tegen. Hij had echter, zelden geestig maar altijd raak, onmiddellijk zijn antwoord klaar. “Goede vriend - zei hij tot de belager van zijn eenvoud -, ik noem het trots wanneer men wil opvallen door zijn eigen hoedanigheden of prestaties. Het is best mogelijk, dat ik erg hoogmoedig ben, maar als ik de witte mantel draag ben ik het niet, probeer ik althans het niet te zijn, want het is toch geen trots, wanneer men zich dankbaar toont. Nu ben ik Onze Lieve Vrouw zeer dankbaar voor de gunsten, die ik door haar bemiddeling ontvangen heb en waarop ik voor de toekomst meen te mogen rekenen. Laat mij dus overal, waar ik meen dat het pas geeft, mijn witte mantel dragen; die is voor mij het teken van Maria's bijzondere bescherming.” Pater Titus lachte eens en begon over het weer te praten. Maar de ander wilde het hem toch even duidelijk maken, dat hij zich gewonnen gaf. Hij klopte de kleine professor op zijn schouder en zei: “Pater Titus, als het niet zo banaal klonk, zou ik zeggen: je bent een pracht-kerel!”
Er was in het bewustzijn van pater Titus blijkbaar een hoekje, dat blijvend bezet werd door de gedachtenis aan de Lieve Vrouw. En er was in zijn optreden naar buiten een vast onderdeel, waaraan men hem als een bevoorrecht en dankbaar Maria-kind kon herkennen.

[100] „Godsbegrip", blz. 35-36.
[101] De Tijd van 17 Oct. '32.

Er zijn weinig katholieke devoties, waaraan pater Titus, volgens zijn collega's de meest katholieke van alle Nijmeegse professoren, niet met hart en ziel heeft meegedaan.
Hij toonde zich een vurig vereerder van het heilig Hart, predikte daar graag en enthousiast over, stelde het onmogelijke in het werk om op de eerste vrijdagen der maand de geestelijke communiteits-oefeningen te kunnen meemaken en was kinderlijk verheugd, als de prior hem op die dagen opdroeg in de sacrale intimiteit van de kloosterkapel de gezongen heilige Mis of het avondlof te celebreren.
Hij vereerde Elias om zijn voortvarende ijver in Jahweh's dienst, Sint Joseph om zijn grote liefde en onwrikbare trouw, Sint Augustinus om zijn naar God smachtende hart, Sint Thomas van Aquino om zijn begenadigd inzicht, Sinte Teresia van Avila om het voorrecht van haar uitzonderlijke mystieke begenadiging en de heilige Teresia van Lisieux om de eenvoud van haar kleine weg.
Maar geen devotie kon het in kracht en vurigheid halen bij die voor de heilige Maagd.
Zij was bij pater Titus dogmatisch uitstekend verantwoord, steunde niet op het een of ander vage sentiment, noch op een uit de ordestraditie gezapig aangedreven gevoel, dat het nu eenmaal zo hoorde en dat het niet anders kon, maar op een feilloze zekerheid, welke zijn godvruchtige geest zelfstandig uit de gegevens van het geloof en de wetten van het spirituele leven van de Karmelhad weten op te diepen. Maria was voor hem meer dan de hoogbegenadigde Vrouwe van twee duizend jaren geleden, die ons de Messias schonk, en meer dan de verrezen en verheerlijkte Moeder, die vanuit de hemel voor ons zorgt en over ons waakt; Maria was voor pater Titus allereerst het weliswaar ongenaakbare maar niettemin hoogst nastreefbare toonbeeld van het eigen met God verbonden leven, waarop men nooit genoeg zijn aandacht kan richten en nooit genoeg zijn energie kan oefenen. Hij heeft het honderdmaal overwogen en beschreven en er duizendmaal met vlammende stem over gesproken, maar hoe de omlijsting van het beeld zich ook mocht wijzigen, het beeld zelf bleef onveranderd wat het sinds de verre jaren van pater Titus' religieuze jeugd immer geweest was: Maria, de Theotokos, leert ons, hoe wij God in ons moeten dragen, uit God moeten leven en namens God moeten getuigen.
Er waren geen ellenlange bewijsvoeringen en geen dikke woorden nodig om dit voor het gelovige volk duidelijk te maken. Het kon de mensen eenvoudig als een zondagspreek worden voorgezet en er behoefden helemaal geen zwaarwichtige getuigenissen aan te pas te komen, al had het kerkgebouw dan ook iets van een voorname congreszaal en al waren velen onder de toehoorders gerenommeerd, gepromoveerd of geridderd, zoals dat het geval was op de Mariale dagen in augustus 1931 te Zenderen.
“Maria - zo sprak hij daar -, de hoogverheven Vrouwe, is tenslotte wat zij is, evenzeer als wij, door Gods genade en goedheid. Weliswaar is zij die genade door een bijzondere uitverkiezing deelachtig geworden, maar aan die genade heeft zij ook op een bijzondere wijze beantwoord; voor die genade heeft zij zich, inzover dit van haar werd gevraagd, ontvankelijk gemaakt. Zij heeft haar hart voor God opengesteld en God, die haar bereid vond, heeft zich aan haar geschonken. Wij willen één zijn met Christus; wij willen Christus opnemen in ons hart, maar zo slecht staat vaak ons hart voor Hem open. Maria heeft zich van haar prilste jeugd af geheel aan God gewijd. Sinds haar opgang langs de treden van de tempel, waar zij zich wijdde aan de dienst van God, is heel haar leven een voortdurende toewijding en offerande geweest aan God, stond steeds haar hart voor God open. Wij moeten van Maria onze Moeder leren alles uit ons hart te bannen wat God niet toebehoort, het geheel open stellen voor Onze Lieve Heer, opdat ook wij vervuld mogen worden met Gods genade, Jezus ook nederdale in onze schoot en in ons groeie en uit ons herboren worde, zichtbaar worde in onze daden, leve in ons leven. Al te weinig zijn wij van God vervuld, al te zeer leven wij ons eigen leven. Met Maria moeten wij, vol als zij van Gods genade, Godes leven leiden en in onze vereniging met God onze glorie zoeken en ons heil.”[102] Zonder al die andere hoogverheven eigenschappen, waarmede Maria door de goddelijke Liefde werd toegerust, te miskennen of ook maar in het minst te veronachtzamen, werd de geest van pater Titus toch hoofdzakelijk bekoord door het levenwekkende

[102] Twentsche Courant van 18 Aug. '31.

toonbeeld van onze geestelijke vereniging met God. Het was klaarblijkelijk zijn karmeli-taanse instelling, welke hem tot deze voorkeur aandreef, en het was even duidelijk zijn persoonlijk, stevig gefundeerd en sterk doorleefd systeem van de goddelijke liefde, dat deze voorliefde van hem afdwong.
Pater Titus heeft, de huis-conferenties, de geestelijke terechtwijzingen en de biechtpuntjes medegerekend, minstens één keer per dag met spontane toeleg over de Lieve Vrouw gesproken. Maar wat hij in verband met onze verhouding tot Onze Lieve Vrouw ook naar voren bracht, steevast klonk zijn vermaan: "En dan in het bijzonder nog eens aan Maria denken. Het is onze roeping naar haar voorbeeld theotokoi, Godsdragers en Godsherauten te zijn." Als hij in Rome, Florence, Madrid of Parijs een museum bezocht, zocht hij eerst de weg naar de afdeling christelijke Kunst en in die afdeling de voorstellingen van Maria met haar goddelijk Kind. Als hij in de eenzaamheid van zijn kloostercel studie maakte van de mariologische gedachten bij dichters of bij denkers, ging zijn eerste belangstelling uit naar wat zij over het hoogste voorbeeld van de menselijke vereniging met God te zeggen hadden. In een wellicht meer gevoelig dan overtuigend commentaar op de Mariateksten bij Dante, volgde hij met de dichter zeer nauwkeurig de climax zijner extatische ervaringen. Na de volledige aanhaling van de drie en dertigste zang der Divina Commedia "de treffende bede, waarin de heilige Bernardus Maria's tussenkomst vraagt, opdat Dante, en met Dante heel de mensheid, kome tot de aanschouwing van God" - besloot pater Titus het artikel met deze voor hem opmerkelijk korte en opmerkelijk veelzeggende volzin: "Dante, de mens, is door Maria met God verenigd in zijn zaligmakende aanschou-wing."[103] Toen hij zich enige jaren later studieus en meditatief nederboog over Gabriël Smit's "Annunciatie", was zijn eerste indruk deze, dat de zanger van dit lied zich wel erg gelukkig moest weten om de liefde, die hem met God verenigde. "Zulke dichters hebben we meer nodig; ook al maken ze geen gedichten."
In een nimmer gepubliceerde wetenschappelijke verhandeling over de heilige Joannes van het Kruis als Mariavereerder kwam de volle klemtoon te vallen op "de hoge zin, die het beeld van de Goddragen-de Moeder voor ons heeft." Met een zichtbare voldoening constateerde pater Titus, dat Sint Jan ook in dit opzicht een waar Karmeliet is geweest: "Uitdrukkelijk erkent Sint Joannes het nut, zo niet de noodzakelijkheid van onze godsvrucht tot de heiligen, op de eerste plaats tot de heilige Maagd Maria. Maar hij wil, dat die godsvrucht gezond zij ... De mystieke leraar veroordeelt geen godsvrucht tot Maria en de heiligen, doch hij wil er gebruik van zien gemaakt als van een middel om tot God te geraken. Ook hier is het weder niet de vereniging met de heiligen, welke doel mag wezen, maar het moet steeds zijn een opheffing des harten tot God, een nieuwe stap tot vereniging met Hem."[104]
De spiritualiteit van pater Titus was geen andere dan die van de Karmel. Zij gaf hem houvast voor de emancipatie van zijn geest en stijl aan de veelzijdige uitingen van zijn leven. Maar deze binding aan het erfgoed van een traditie, welke als bewaakster van de dubbele geest zo ongeveer het zuivere midden houdt tussen de bruidsmystiek van Sint Bernardus en de lichtmystiek van de Germaanse school, belette hem niet om in de wezenlijke doelstellingen van beide zo sterk divergerende richtingen veel van zijn eigen hoofdprogram terug te vinden. Tot deze naar zijn mening universeel beleden idealen be-hoorde ook de diepzinnig-geestelijke waardering van het katholieke adagium "Door Maria tot Jezus", zoals de Karmelhaar sinds onheuglijke tijden had gepropageerd.
Dat het hem weinig moeite kostte om in de spiritualiteit van de honingzoete leraar gerede aanknopingspunten te vinden voor een uiteenzetting over de vereniging met God volgens het onevenaarbare toonbeeld dat Maria is, valt licht te begrijpen. Maar als commentator van de Drievuldigheidsmystiek ontdekte hij met evenveel gemak ook daarin de nodige aanwijzingen, die hem het recht gaven Eckehart en Ruusbroec geheel aan zijn zijde te weten.
Het is in augustus 1936 de deelnemers aan de Mariale Dagen te Tongerloo op een haast verrassende wijze duidelijk geworden. Professor Brandsma sprak daar over "Maria in haar verhouding tot de drie

[103] „Maria in het plan van de Divina Commedia", De Nieuwe Eeuw van 10 Sept. '21.
[104] Uit een getypt stuk over de Mariaverering bij St. Jan van het Kruis.

goddelijke Personen" en betoogde, dat Maria's drievoudige eretitel: Dochter van de Vader, Moeder van de Zoon en Bruid van de Geest, in mystieke zin beelden oproept, waarvoor de menselijke geest geen passende vormen en de menselijke stem geen geëigende klanken vermag te vinden. In de aanhef heette het, waarachtig en eenvoudig: "O, kon ik het schetsen, gelijk ik het zie, en kon ik in uw hart de vreugde overgieten, waarmede het mijne wordt overstelpt, als ik zo grote heerlijkheid aanschouw!"

Naar men zegt, moeten de aanwezigen elkaar beurtelings met tevredenheid en met zorg hebben aangestaard, want terwijl hun het ene ogenblik in glasheldere gestalten gedachten werden voorgehouden, waarmede zij van de katechismus af vertrouwd waren, stortte zich een moment later een lawine van amechtige en onverstaanbare strompelzinnen over hen uit. De ideeën van Eckehart in zijn zwaarste uren en de taal van Ruusbroec in de persoonlijkste ontboezemingen van zijn vervoerde hart. Maar het slot maakte veel goed. De Nijmeegse professor scheen weer tot zichzelf te komen en gaf zijn hoog-, zeer- en gewone geleerden opnieuw vaste grond onder de voeten, toen hij de moeilijke terminologie verliet om in eigen, doodnuchtere woorden te zeggen, wat hem het meest ter harte ging:

"Maria neemt in onze heilige gemeenschap een geheel enige hoogverheven plaats in. Tot hare hoogte vermogen wij ons niet te verheffen, maar dat wil niet zeggen, dat wij niet in haar heerlijkheid delen, dat wij niet één met haar zijn . ..

Ook ons heeft God van eeuwigheid verkoren en bij de schepping van eeuwigheid bemind en voorbestemd om in de innigste vereniging met Hem te leven. Door zijn genade wil Hij ook in ons wonen. En al is die vereniging niet zo innig als die van Maria's Moederschap, ook wij mogen ons met het volste recht Godsdragers noemen en ook tot ons zendt God zijn engel om ons telkens weer te vragen ons hart open te stellen voor het licht van de wereld om het rond te dragen als in een lantaarn, gelijk Ruusbroec zegt. Ook wij moeten God in ons hart ontvangen, Hem dragen onder ons hart, Hem voeden en doen groeien in ons, opdat Hij ook uit ons geboren worde en met ons leve als de God-met-ons."[105]

Er is moeilijk een zuiver-typerende benaming te vinden voor het beeld van de Lieve Vrouw, dat de geest van pater Titus doorlopend heeft geboeid en dat aan zijn leven zoveel kleur en glans schonk. Misschien zou men het de psychologische of de mystieke voorstelling kunnen noemen. Zij was enerzijds de samenvatting van al de voortreffelijkheden, welke het katholieke credo in Maria aanvaardt: haar onbevlekte ontvangenis, haar niet te kwetsen maagdelijkheid, haar goddelijk moederschap en haar zorgzame liefde voor de mensen, die in het bloed van haar Kind werden gedoopt; anderzijds concentreerde deze voorstelling zich heel sterk op de ideële werkelijkheid, welke aan al deze concrete vormen van Maria's uitzonderlijk genadeleven ten grondslag ligt: haar intieme geestelijke gemeenzaamheid met haar God. In ieder geval was zij duidelijk "Titiaans", volmaakt afgestemd op de ruime en ongedwongen structuur van de karmelitaanse spiritualiteit, sociaal getest en getekend en in hoge mate prikkelend tot de ontplooiing van al de geestelijke krachten, waarover de mens kan beschikken.

In de schaduw van dit beeld zocht pater Titus de veilige weg naar de duurzame vereniging met God en beleefde hij de heerlijke rechten en de louterende plichten van zijn religieuze staat. Het was voor hem een benijdenswaardig privilege Lieve-Vrouwbroeder te heten, het kleed van Maria te dragen, haar naam te verkondigen, onder haar leiding door het leven te gaan en met haar het Magnificat te zingen. Herhaaldelijk en uitbundig heeft hij zijn vreugde uitgejubeld over zijn veelvormige verwantschap met de Moeder van Jezus. Wat in het eigen ceremonieel van de Karmel, in het liturgisch kalendarium en de voorgeschreven dagorde van een bijzondere verering voor Maria getuigde, vond bij hem een aanhankelijkheid en een toewijding, welke de zalige Simon Stock hem niet zou hebben verbeterd. En geen Arnold Bostius had met meer geestdrift over Maria kunnen

[105] „Maria in haar verhouding tot de Drie Goddelijke Personen", rede gehouden op de Mariale Dagen te Tongerloo van 24 tot 26 Aug. '36. „Om alle misverstand te voorkomen" werd dit referaat, op verzoek van pater Titus zelf, niet in het officiële verslagboek opgenomen.

preken, geen Michaël a Sancto Augustino met dieper overtuiging over haar kunnen schrijven dan pater Titus dit deed, die van zijn eerste indrukwekkende scapulier-studie in De Katholiek [106] tot zijn laatste instructieve verhandeling over "De Maria-verering in Friesland"[107] iedere kans heeft aangegrepen om de lof van de Lieve Vrouwe, zijn Lieve Vrouwe te zingen. Het was voor pater Titus vooral een voorrecht in de geest van de Moeder Gods de gehoorzaamheid, de armoede en de zuiverheid te mogen betrachten.
"Maria heeft uit liefde geleefd," herhaalde hij voor ieder, die het horen wilde. De onvoorwaardelijke bereidwilligheid, waarmede zij naar de gezant des hemels luisterde, de vrome gelatenheid, waarmede zij als moeder de pijnlijke zorgen om brood en kleding en onderdak heeft gedragen, en haar volstrekte onaantastbaarheid voor de prikkel van de zinnelijke bekoring waren voor pater Titus de zuivere uitingen van de hoogste liefde, waarmede God een mens kan tooien. Aan dit voorbeeld heeft hij zich gespiegeld en volgens dit toonbeeld heeft hij zich altijd willen gedragen.
Toen de zeventien-jarige frater in de morgen van de 22ste september 1898 uit de handen van novicenmeester Pius Cox mét het bruine habijt ook het bruine schouderkleed en de witte mantel ontving, wist hij, dat deze symbolen van Maria's bescherming naast het recht op een bijzondere bijstand ook de offerande betekenden van heel zijn persoonlijkheid aan God. Sindsdien heeft hij met een naarstige bezorgdheid de geringste kansen van zijn toch wel zeer kansrijke leven benut om naar het voorbeeld der heilige Maagd te tonen, wat deze opdracht hem waard was.
Men kan van pater Titus zeggen, dat hij de religieuze geloften beleefde volgens zijn aanleg en temperament, men kan niet zeggen, dat hij er een vrije improvisatie of een gemakkelijke vertoning van maakte. Zoals in alles wist hij ook hier door zijn allesbeheersende liefde tot God te overtuigen. Zijn liefde deed zeer uitdrukkelijk aan de liefde van Jezus' Moeder denken.
Een begenadigd kind en een waardig menestreel der Lieve Vrouw!

OPVALLEND IN HET GEWONE

Het geestelijk leven van pater Titus vormde geen afzonderlijke post op zijn dagelijks werkprogram. Het vulde van 's morgens kwart over vijf tot 's avonds heel laat de ganse lieve dag en het bewoog zich over de volle breedte van zijn religieuze, professorale en pastorale werkzaamheid.
Er waren uren, waarin zijn meditatieve geest zich rechtstreeks en uitsluitend op de beschouwing van het goddelijk mysterie richtte, en andere, waarin hij wijsgerig de zin van Gods schepping overwoog of als apostel van de dienende liefde onder de mensen verkeerde, maar er zijn geen uitdrukkelijke aanwijzingen, dat hij gedurende de veertig jaren van zijn religieuze leven God opzettelijk heeft vergeten omwille van de mensen of van zichzelf. Terwijl het zedelijk leven van de gewone burger doorgaans een weifelend antwoord geeft op de vraag, of hij God of de wereld zal aanhangen, schijnt deze vraag voor pater Fitus nimmer aan de orde te zijn geweest. Zijn keuze was van meet af aan op God gericht en het moreel dilemma, dat hem tot op de laatste dag van zijn vrijheid tot voorzichtige bezinning dwong, was geen mindere dan deze: "Wanneer moet ik alleen voor God zijn en wanneer moet ik God om God verlaten?" Met een pijnlijke angstvalligheid heeft hij er elke dag opnieuw de juiste oplossing voor gezocht. Zijn keuze was altijd eerlijk en werd met een steeds groeiende overtuiging bepaald door de overweging, dat hij het verstandigst deed met zo getrouw mogelijk de wetten van de karmelitaanse spiritualiteit in acht te nemen. Die vinden haar concrete uitdrukking in de dagverdeling volgens de vita communis, welke de broeders op gezette tijden naar de kapel en het koor roept en hun tussentijds de nodige vrijheid laat om God te dienen in de dingen, die door Hem gevestigd, getekend of geroepen zijn.
Zo was pater Titus de voorbeeldige kloosterling, die "het beste deel" bewust en sterk beschermde tegen de duizend aanzoeken van hier en van ginds om in Godes naam zijn vele en goede krachten in

[106] „Het scapulier van O.L. Vrouw van de Berg Carmel" in De Katholiek '15, dl. CXLVII, blz. 74-102 en 242-262.
[107] „De Mariaverering in Friesland" in De Gelderlander van 19 en 26 Juli en 2, 9 en 16 Ag. '41.

dienst te stellen van de gemeenschap. Hij wilde zijn leven zo productief mogelijk maken en besefte, dat alle vruchtbaarheid uit God is. Alleen de geest, die zich met God voedt, kan in staat zijn iets voor God te presteren. Daarom stelde hij het op hoge prijs aan de gemeenschappelijke kloosteroefeningen te mogen deelnemen. Het was voor hem de enige kans om zich correct van zijn eerste plicht te kwijten. 's Morgens om half zes was pater Titus als een der eersten op het koor. Hij mediteerde rustig, ingetogen en met volledige overgave van geest en hart. Wanneer, na een al te korte nacht, de slaapneiging hem kwam bestoken, zocht hij zich een ongemakkelijke houding en als een enkele keer buiten zijn schuld zijn gedachten werden afgeleid, spande hij zich zichtbaar in om zo haastig mogelijk de cadans van de overwegende liefde terug te vinden. Tijdens de meditatie miste hij alle gevoel voor tijd en het kwam in de jaren, waarin hij overste was, herhaaldelijk voor, dat een confrater hem er op attent moest maken dat het half uur verstreken was en het koorgebed moest beginnen. Hij gaf dan vlug het teken waarop de lector het Laudate inzet en boog zich onder het stemloze Pater Noster, dat de kleine uurtjes inleidt.
Koreren deed hij met dezelfde bezieling, waarmede hij alle andere goede dingen deed. Zij inspireerde hem wel eens tot de ontwikkeling van een stemvolume, waaronder het koorgebed van de overige paters van de suppriorskant ten naastebij onhoorbaar werd. Maar pater Titus was er zich maar nauwelijks van bewust. Prior Arnoldus heeft hem meer dan eens lachend gewaarschuwd: “Titus, je hoeft niet zo hard te roepen: Onze Lieve Heer is niet doof!” De man in overtreding maakte steeds beleefd zijn excuus: “Ik wist niet, dat ik zo'n lawaai maakte, maar ik zal er op letten, pater Prior. Het is goed, dat U het zegt.” En dan kon men er op rekenen, dat hij de eerste dagen zijn uiterste best deed om de sterkte van zijn stem zuiver aan het gewaardeerde inzicht van zijn confraters aan te passen. Totdat hij geleidelijk aan onder de aandacht in het gebed de belangstelling voor de techniek van het psalmodiëren weer vergat. Want de ziel van het gebed interesseerde hem sterker dan haar welluidend omhulsel. Om half zeven las pater Titus, meestal aan het hoofdaltaar, de heilige Mis. “Dat is voor mij het puikste stukje van de dag,” bekende hij eens. “Intiemer met God verenigd zijn dan in de opdracht van Zijn offer en de nuttiging van Zijn lichaam is niet mogelijk. Als ik in het vroege morgenuur de heilige Mis niet had, zou ik vermoedelijk bij het middagmaal Onze Lieve Heer alweer vergeten zijn.” Dat pater Titus zelfs in het late avonduur God nog niet vergeten was, moet dus wel in hoofdzaak te danken zijn geweest aan de intense genieting van Gods liefde in het uur, waaraan heel de verdere dag zijn licht en zijn warmte ontleende. Men kan zich moeilijk voorstellen, hoe iemand met meer devotie en minder vertoon de heilige Mis zou kunnen opdragen dan pater Titus dit deed. Onder het confiteor trilde in zijn stem de eerlijke bewogenheid van het rouwmoedig geweten, bij de opgang naar het altaar was hij het stille toonbeeld van hoop en vertrouwen en onder zijn expressieve aandacht verwierf en behield heel het verdere ritueel van gebeden en handelingen de heilige glans van het goddelijk mysterie.
Om na de morgen ook de middag aan God toe te wijden kwamen de paters van het Nijmeegse klooster tegen half een andermaal op het koor tezamen voor de Vespers en de Completen en om zeven uur 's avonds werden de werkzaamheden van de dag godvruchtig besloten met het rozenhoedje, de tweede meditatie en de Metten en Lauden. Het was werkelijk opvallend met hoeveel gemak pater Titus ook de dringendste zakelijke zorgen opzij zette om aan deze gemeenschappelijke oefeningen te kunnen deelnemen. Anderen hebben hem dat wel eens kwalijk genomen. “Je moet de dag zo indelen, dat het professoraat daar niet onder lijdt,” zei een van zijn medeprofessoren eens tegen hem. En een bevriend pastoor uit Amsterdam heeft de ongedurige professor, die zich plotseling aan een belangrijke vergadering meende te moeten onttrekken, geadviseerd om rustiger te leven en doelmatiger te arbeiden: “Pater Titus, U leeft alsof hemel en aarde in brand staan. U hebt altijd haast en altijd is er een bezigheid, die U dringender roept dan die, waarmede U zich occupeert. Uw dagen zijn verbrokkeld in uren en minuten. Als ik U raden mag: neem dan minder werk op uw schouders en deel de dag zo in, dat U zich rustig en volkomen aan een bepaalde opdracht kunt geven.” Het waren goedbedoelde vermaningen van vrienden, aan wie pater Titus niets kon weigeren behalve dit. Natuurlijk zouden zijn oversten hem graag hebben toegestaan om het brevier voor zichzelf te bidden

op een uur, waarop hem dit het best schikte. Maar pater Titus hield niet van uitzonderingen en dispensaties. Hij gaf er de voorkeur aan om de wetten van de vita communis zo volledig mogelijk in acht te nemen. Het schonk hem het veilige gevoel, dat God de eerste plaats innam in zijn leven; om de andere plaatsen mochten dan de wetenschap, de katholieke actie en de priesterlijke zielzorg vechten. Niettemin gebeurde het herhaaldelijk, dat de een of andere bezigheid met zoveel recht beslag op hem legde, dat hij bij de gemeenschappelijke geestelijke oefeningen wel móést ontbreken. En als hij present was, kon men er zeker van zijn, dat hij minstens één keer van het koor werd weggeroepen om in de gastenkamer een hardnekkige bezoeker te woord te staan. Maar van regelmatige absentie kon men in geen geval spreken; daar was pater Titus een te ijverig christen en te plichtsgetrouw Karmeliet voor.
Toen hij in 1940 na een volstrekte rustkuur van enige weken wat aan de beterende hand was, moest hij op uitdrukkelijk bevel van zijn overste 's morgens tot half zeven te bed blijven. Hij heeft het met moeite een week lang kunnen volhouden, ontdekte plotseling dat zijn lichamelijke constitutie zich zienderogen herstelde en toog meteen naar de cel van de prior met het nederige verzoek om 's morgens normaal met de anderen te mogen opstaan en aan de gemeenschappelijke oefeningen deel te nemen, "'s Middags en 's avonds komt er bij mij toch al niet veel van terecht, maar 's morgens kan ik er altijd bij zijn; ik voel me daar op het ogenblik sterk genoeg voor." "En wat zegt de dokter daarvan? Vindt die het goed?" "Ik heb het hem nog niet gevraagd, pater Prior, maar zodra hij weer hier is, zal ik het doen."
Twee dagen later had dokter Woltring nog maar nauwelijks afscheid genomen van zijn patiënt aan de Doddendaal of pater Titus was alweer met zijn verzoek bij de prior:
"Pater Prior, het is van de dokter in orde hoor. Ik mag 's morgens om kwart over vijf opstaan als ik 's middags maar een uurtje ga rusten. Zou ik U nu vriendelijk mogen vragen het ook goed te vinden?"
"Ja, ga uw gang maar," zei de prior, "maar ik sta er op, dat U zich gedurende uw middagrust door niets en door niemand laat storen." Voortaan was pater Titus weer geregeld voor de ochtendmeditatie op het koor present. De overste heeft zich wel eens met enige zorgen afgevraagd of hij er wel goed aan had gedaan met zo schielijk aan pater Titus' vroom verlangen toe te geven. Want de zieke bleek nog lang niet beter. Hij kon niet anders dan zittend zijn meditatie houden en de korte afstand van het luttele tiental meters, dat het nachtkoor van zijn kamer scheidde, was blijkbaar zo ver en vermoeiend voor hem, dat hij na het "Veni sancte Spiritus" vijf minuten lang zwaar hijgend op de nodige rust voor de overweging zat te wachten. Maar het kon erg moeilijk zijn aan een verzoek van pater Titus te weerstaan. Zijn vragen kwamen meestal voort uit de edele noden van zijn religieuze geest en elke afwijzing zou over hem een licht verdriet hebben gebracht om de verbreking van het heerlijke evenwicht tussen de directe eredienst en het apostolaat. Of men het met hem eens was of niet, pater Titus had de zaak zorgvuldig overwogen. En zijn besluit was onveranderlijk. Hij heeft het als prior of vicarius in zijn instructies voor het convent herhaaldelijk scherp geformuleerd: "Geen werkzaamheid op brede schaal ondernomen kan de bloei van de Orde bevorderen als het koorgebed daardoor ernstig in het gedrang komt. Sommigen mogen gedispenseerd zijn, het moet echter niet gewenst worden. Het moet blijven: praktische onmogelijkheid om er aan deel te nemen. Ander werk kan soms meer dringend zijn, het kan moeilijk voornamer zijn." [108]
Ook aan de voorgeschreven kloosterlijke boetplegingen heeft pater Titus immer op een voorbeeldige wijze deelgenomen. Of hij daarnaast voor zichzelf nog bijzondere vormen van versterving practiseerde, is niet bekend. Hij was niet gewoon met anderen over de structuur van zijn persoonlijk geestelijk leven te spreken. Maar het vermoeden ligt voor de hand, dat hij zich normaal met de boete- en verstervingspraktijken, zoals die op de Karmelgebruikelijk zijn, tevreden stelde, want zijn vertrouwen in de deugdelijkheid van de karmelitaanse kloosterwetten was dermate hecht, dat elke inbreuk daarop zijn geweten zou hebben belast met het bewustzijn tot in het roekeloze eigenzinnig te zijn geweest. "Wanneer wij doen hetgeen de regel en de constituties ons voorschrijven, doen wij

[108] Kapittel.

genoeg. Wij moeten het niet zozeer in de breedte zoeken als in de diepte. En de diepte wordt bepaald door de graad van onze liefde."[109]
In het licht van deze en vele andere uitspraken wordt het duidelijk, waarom professor Brandsma er in zijn overigens milde critiek op de Moderne Devotie steeds op terug kwam, dat Thomas a Kempis en zijn naaste geestverwanten "misschien iets teveel de nadruk hebben gelegd op de werkheiligheid". Neen, pater Titus was geen onvoorwaardelijk bewonderaar van de uitzonderlijke hartstocht voor bloed en tranen. Als het welzijn van de Kerk er om vraagt en de bevoegde instanties het nuttig oordelen, is er niets op tegen en alles er voor, dat de godvruchtige christen zijn zinnen onderdrukt en zijn lichaam kastijdt. Maar als het menselijk initiatief hierin zijn eigen wegen gaat, is er veel gevaar, dat in het geestelijk leven de klemtoon verkeerd komt te liggen. Men behoeft geen paulinist te zijn om dit in te zien. Pater Titus was allerminst een paulinist; hij is zijn leven lang een getuigend voorbeeld geweest van christelijke verstorvenheid en zedelijke lichaamsbeheersing, maar hij wist ook hierin maat te houden en het juiste evenwicht te bewaren. Daarom was zijn advies voor degenen die hem kwamen vragen, of hij hun mogelijkerwijze een bijzondere boetedoening aanbeval, in de regel negatief. "De versterving van de geest is belangrijker dan die van het lichaam. - We hebben de plicht om met Christus mede te lijden, maar Onze Lieve Heer is meer gediend met de offerande van onze geest dan met de opdracht van ons lichaam. - Zoek het vooral niet in uitzonderlijke dingen; de boete die de Orde voorschrijft is ruimschoots voldoende, als de geest maar op God gericht is."
Op advies van de geneesheren had de overheid pater Titus enige dispensaties opgelegd in de kerkelijke en kloosterlijke vasten- en onthoudingswetten, maar men kan niet zeggen dat de zieke de extra voeding en de ontelbare liters melk bijzonder op prijs heeft gesteld. Hij maakte er dankbaar gebruik van en dacht er niet aan om deze goede gaven van zich af te schuiven, maar hij zou het prettiger gevonden hebben als deze uitzonderingsmaatregelen niet nodig waren geweest. "Ik heb altijd het land gehad aan uitzonderingen," schreef hij in zijn bijdrage voor het Liber Amicorum van pater Hubertus. Niemand was echter van oordeel, dat aan de gezondheid van pater Titus te veel recht werd gedaan. Bovendien heeft hij door zijn angstvallige toeleg om de verdere boetplegingen, die de Orde voorschrijft, zo accuraat mogelijk in acht te nemen de overigens matige inwilliging van zijn "verregaande eet- en drinkzucht" ruim goedgemaakt.
Het geestelijk leven van pater Titus stond hoog zonder op te vallen. Of het moest zijn, dat het opviel door de religieuze instelling van zijn geest, die zijn heil niet zocht in vrome buitenissigheden maar in de door de gehoorzaamheid aangewezen oefeningen van de vita communis, waarbij zijn eerste belangstelling uitging naar het verkeer met God in de gewijde stilte van de kapel en het koor.

Heiligen hebben de naam lastig te zijn voor hun omgeving. Pater Titus is het daar nooit mee eens geweest. "De opvatting die zegt, dat brave mensen vervelende mensen zijn, noem ik voor mij een degradatieverschijnsel. Ik kan me voorstellen, dat lieden, die zich om hun godsdienstige en zedelijke verplichtingen weinig zorgen maken, het erg onprettig vinden als zij door een moreel hoogstaand iemand op de vingers worden getikt, maar wanneer de omgeving goed is, zal zij zich noch aan de woorden noch aan de gedragingen van een heilige kunnen ergeren."[110] Het pleit wellicht evenzeer voor de aan alle vit- en bedilzucht vreemde vorm van vroomheid bij pater Titus als voor de gaafheid van de omgeving, waarin hij verkeerde, dat geen zijner huisgenoten - een enkele wat weifelachtige uitzondering daargelaten - hem een lastig personage vond. Hij was in het klooster vóór alles de blijmoedige en hartelijke gemeenschapsmens en kon wat men noemt uitstekend meedoen.
Het is met de kloostercommuniteit tenslotte niet anders dan met het burgerlijke huisgezin: het heeft zijn eigen wetten en zijn eigen geestelijk klimaat. Dat van het Nijmeegse Karmelconvent werd zichtbaar beïnvloed door de levendige, dienstvaardige, temperamentvolle en goedlachse persoonlijkheid van pater Titus. Als hij aan de linkerhand van pater Prior mee aanzat aan tafel, was het convent volledig; als men op de gangen of in het binnenpand het haastig tikken hoorde van zijn

[109] Kapittel.
[110] Kapittel.

schrijfmachine, was er sfeer in huis; en als zijn montere lach door de recreatie klonk, voelde men zich gezellig bij elkaar. Zoals de huiskapel en het koor voor pater Titus de plaatsen waren om zich te wijden aan de onmiddellijke liefde tot God, zo waren de overige vertrekken van het huis voor hem de oefenplaats voor de broederlijke liefde, die zonder voorkeur is en die niemand overslaat. Daar was allereerst de recreatiezaal.
De broederlijke liefde vindt overal haar kansen en is niet gebonden aan het late uur van de gemeenschappelijke ontspanning. Er zijn ook in de lange tijd, waarin men het zwijgen moet bewaren, gelegenheden te over om elkander te steunen door het goede voorbeeld, te gerieven met een kleine vriendendienst of te verkwikken met een bemoedigend teken of een hartelijke glimlach. Maar de recreatietijd legt een meer ongedwongen contact tussen de broeders. Door de gedachten vrij te maken van de dagtaak, die hun werd opgelegd, en hun geest open te stellen voor de dingen, die geen wetenschappelijke, pastorale of opvoedkundige problemen zijn, geeft het avondlijke verpozingsuur aan de conventsleden naast de nodige ontspanning tevens de grote kans om het elkander genoeglijk te maken. Pater Titus heeft het altijd zo begrepen. En altijd in deze geest het recreatieuur beleefd. Met zijn belangstelling voor alle vraagstukken, die men met of zonder aanleiding ter tafel bracht, zijn grote vaardigheid om over alle onderwerpen iets interessants in het midden te brengen en zijn boordevolle herinnering, die het hem mogelijk maakte uit het nabije en verre verleden op alles toepasselijke geschiedenissen op te diepen, heeft hij in hoge mate tot de gezelligheid van het communiteitsleven bijgedragen.
De drukste bezigheden en de felste maanbrieven konden hem er niet van weerhouden om 's avonds, al was het maar voor een kort kwartier, al vertellende en al luisterende temidden van zijn medebroeders te vertoeven. In de zware maand van de H.B.S.- of Gymnasiumexamens had hij er zelfs een lange reis voor over om op dinsdag of donderdag de “grote” recreatie mee te kunnen maken. De grote recreatie, de hoop van iedere feestdag en de zoete troost vooral van de paters, wier dagtaak geen kruisjes nodig maakte, duurde iets langer dan een uur. Zij begon na het gemeenschappelijk avondgebed en eindigde als de avondbel klokslag tienen de nacht aankondigde en de broeders naar hun cel stuurde.
In de regel ging de professor na de avondpreces nog even naar het zaaltje om er het werk program op te stellen voor de volgende dag. Hij ordende de binnengekomen stukken, schoof hier een boek opzij, zette daar een map op haar plaats en toog dan, als zijn horloge negen wees, met het een of ander manuscript, waarin hij voor het naar bed gaan nog wat wilde snuffelen, naar de keuken om er zijn kannetje melk in ontvangst te nemen. Met deze bagage gewapend kwam hij opgewekt de recreatie binnen. “Goeden avond samen!” “Goeden avond professor!”
Het prettige van pater Titus' gezelschap was, dat hij, altijd goed gemutst en altijd vol belangstelling voor alles, onmiddellijk aan het gesprek deelnam zonder ooit te willen domineren. Half schuil gaande achter de buikige glazen karaf, waaruit hij elke avond vier tot vijf glazen melk tapte, genoot hij van een gezelligheid, die hij zelf niet weinig hielp verhogen. Er werd uiteraard over alles en nog wat gekeuveld, maar het meest toch over de dingen van de voltooid verleden en van de voorwaardelijk toekomende tijd. Veel hing in dit verband van de voorkeur van de prior af. Met Arnoldus Wijtenburg was het genoeglijk praten over de vermakelijke avonturen van “de oude Michaël”, over de enigszins zonderlinge gedragingen van pater Groot en de merkwaardige opvoedkundige kwaliteiten van ons aller Cajetanus. Bij Petrus Starmans zocht het gesprek onwillekeurig de richting van de kerkzang en de armenzorg: hoe het jongenskoor het er bij de eerste uitvoering zou afbrengen en hoe de families Jansen en Pietersen het doelmatigst geholpen zouden kunnen worden. En toen Christopherus Verhallen prior was, werden de avonden dikwijls ge-vuld met gesprekken, die hém het meest interesseerden: gedachten-wisselingen over de alzijdige vorming van de fraters-studenten, nabe-schouwingen over het laatst gehouden provinciaal kapittel en voorbeschouwingen over de beslissingen, die binnen afzienbare tijd te wachten stonden.
Pater Titus sprak, ruim van geest en hart, over alles zijn woordje mee. Hij had in het algemeen zijn sterk geprononceerde mening, streed er eerlijk voor, maar eiste van een ander niet, dat hij er zich

mee accoord verklaarde. Ook de jongeren hadden hun recht op een zelfstandig inzicht en zij mochten dat verdedigen met al het vuur van hun jeugdig enthousiasme. Maar zij moesten de redelijkheid betrachten en heer blijven in het debat. Speelden zij dat niet klaar, dan remde Titus haast instinctmatig het dispuut af door te zwijgen. Zo gebeurde het eens, dat een wat al te warm gelopen confrater zijn onstuimig pleidooi plotseling zag doodlopen op een vermanende stilte. De kwestie, waarover het ging, was practisch van geen belang: een uit de duizend niemendalletjes, waarop hoogstudenten in de vrije tijd hun intelligentie plegen te slijpen. De jonge pater, die amper de halve leeftijd van pater Titus had bereikt, vond haar intussen belangrijk genoeg om er een geanimeerd betoog aan te wijden. Hij deed het wellicht met inzicht en zeker met overtuiging, maar Titus, die blijkbaar in de mening verkeerde dat de discussie de vorm van een poolse landdag ging aannemen, achtte het toch maar verstandiger om de geestdrift wat te kalmeren en bracht daarom rustig en kalm een tegenargument naar voren, dat de gespierde taal van de jeugdige pleiter mogelijk iets soepeler zou kunnen maken. Hij schoot echter zijn doel voorbij en kreeg, enigszins bruusk en in hoge mate onbeleefd, te horen, dat het klets was wat hij vertelde. Pater Titus keek een ogenblik of hij in de zomer het ijs hoorde kraken, trok even niet-begrijpend zijn schouders op en zweeg bij dit gesprek om aan het volgende weer even lustig mee te doen. Toch was pater Titus niet kleinzerig.
Hij kon best tegen een grapje en vond het zelfs hoogst vermakelijk als iemand hem in een van alle logica gespeende woordenwisseling spelenderwijs schaakmat zette. Maar het moest spel blijven. Zodra hij bij anderen op gevoel igheidj es stiet, werd hij stil en ging hij aan betere dingen denken, en als hij ooit eens een woord hoorde, dat de broederlijke liefde kon kwetsen, zocht hij de delinquent na de recreatie in zijn kamer op: “Goede vriend, wat U daar tegen die andere pater zei, was werkelijk onbetamelijk. Het past niet bij uw waardigheid en het pleit niet voor uw ootmoed. Dat moet U niet weer doen. Kalmpjes aan, mannetje; liefde overwint alles.” Gelukkig kwamen dergelijke koele intermezzo's maar uiterst zelden voor. Meestal was de atmosfeer vol voorjaar en zonneschijn. Dan had de recreatie iets van een feestlokaal, klonken de stemmen als op de verjaardag van de dorpsharmonie en was de lach niet van de lucht. Pater Titus kon hartelijk meelachen.
Zelf was hij niet bepaald creatief geestig. Hij kon wel aardig uit de hoek komen, zijn opmerkingen waren dikwijls snedig en als hij een pas gehoorde mop vertelde, kon het gezelschap zich best aan hem amuseren. Maar een grappenmaker was hij niet. Hij miste als causeur iedere aanleg om zich overtuigend in het komische geval in te leven. Hij bleef toeschouwer, luisteraar, en was als conferencier zelfs geen schaduw van zijn vriend professor Molkenboer. Echter: het komische genieten kon hij uitstekend. Zó uitstekend zelfs, dat hij er zich wel eens zorgen over heeft gemaakt, of hij niet te veel en te luidruchtig lachte. “Ik kan het soms gewoon niet laten - bekende hij eens -; als ik zo'n echte lachbui heb, is er geen dominee die me tot de ernst des levens kan terug roepen. Ik moet nodig eens naar de dokter om te zien, wat er met mijn lachspieren aan het handje is.”
Het kwam vooral in de genoeglijke tijd, waarin pater Titus als overste van het huis aan de Kronenburgersingel de geest van het convent bepaalde, herhaaldelijk voor, dat de een of andere gemeenschappelijke oefening een abrupt einde nam, omdat de prior losbarstte in een lachbui, die maar niet wilde afdrijven. Het ergste, wat zijn confraters in dit verband ooit met hem hebben meegemaakt, was wel de mislukte poging om na een tumultueus middagmaal de rust voor de dankzegging in de kapel te hervinden. Het ging eenvoudig niet. De prior spande zijn uiterste krachten in om zijn geest aan de grappige situatie te onttrekken, maar hoe hij zijn kaken ook tegen elkaar klemde en wat hij ook bedacht om zich vóór het binnengaan in de kapel te herstellen, hij bleef lachen. Zijn medebroeders vergaven het hem graag, maar pater Titus heeft het zichzelf erg kwalijk genomen. Hij moet heel de middag getreurd hebben om het slechte voorbeeld, dat hij als overste aan zijn onderdanen had gegeven, want toen 's avonds de paters opnieuw in de kapel waren en de prior tot besluit van het gewetensonderzoek zijn vaderlijke zegen zou geven, klonk er heel onverwacht dit rouwmoedig confiteor: “Beste medebroeders, ik heb er oprecht spijt van, dat ik deze middag na tafel zo weinig zelfbeheersing heb getoond. Ik hoop, dat Onze Lieve Heer me dat wil vergeven en ik vraag aan U allen deemoedig vergiffenis voor de ergernis die ik U heb gegeven. Nogmaals: ik

betreur het ten zeerste. Ik had het niet zo bedoeld." Merkwaardigerwijze gebeurde het ook wel eens, dat, terwijl iedereen lachte, pater Titus zat toe te kijken of hij naar een lijkrede luisterde. Het was weliswaar een hoge zeldzaamheid, maar Petrus Starmans, de plezierige man voor de plezierige avonden, houdt er toch maar zijn scherpe herinneringen aan.
Pater Petrus was nauwelijks enkele weken prior op de Doddendaal, toen hij er op aanhoudend aandringen van enige conventsleden, die in Merkelbeek of Oss reeds zijn weergaloze prestaties op het gebied van de gelaatsmimiek hadden mogen bewonderen, toe overging om ter opluistering van pater Titus' vijfendertig-jarig professiefeest een vermakelijke voordracht te houden. Over veel requisieten kon hij niet beschikken, maar een rode paterszakdoek en een handjevol schaafkrullen waren hem voldoende om een aanvaardbare creatie te geven van de hoogbejaarde gerimpelde en tandeloze gravin Sophia von Hohenzollern. Wie die Sophia von Hohenzollern eigenlijk was en wat ter wereld haar wel bewogen kon hebben om bij gelegenheid van professor Brandsma's professiefeest in eigen persoon op de receptie te verschijnen, ontging iedereen. Maar er was algemene vreugde om deze verrassende attentie. Behalve bij de jubilaris. Die zat het potsierlijke geval aan te zien met het kritische oog van een schoonheids-chirurg en vroeg zich verbijsterd af, waarom de anderen dit duidelijk misbaksel toch zo mooi konden vinden. De hoge gaste scheen onmiddellijk te merken, dat haar komst niet bijzonder op prijs werd gesteld, en verdween even haastig als zij gekomen was. Toen pater Prior, niets vermoedend van wat er was voorgevallen, in de recreatie terugkeerde, zei pater Paulus een schoon vers op en droeg pater Raphaël een koddig liedje voor. De feesteling amuseerde zich buitengewoon. Aan het slot van de avond dankte hij reglementair allen, die tot het welslagen van het feest hadden bijgedragen, vooral gravin Sophia von Hohenzollern. Zij was jammer genoeg te vroeg vertrokken. Misschien wel, omdat pater Titus zo beduusd had gekeken. Maar die kon er ook niets aan doen. Hij had helemaal niet op haar komst gerekend en was er een ogenblik door uit het veld geslagen. En of pater prior dan maar in zijn naam aan hare hoogheid de hartelijkste dank wilde overbrengen.
Ook buiten de recreatietijd wist pater Titus zich gemakkelijk de kans te scheppen om de goede gaven van zijn hart aan zijn medebroeders te besteden. "Kan ik U misschien helpen?" "Zal ik het even voor U doen?" en "Goede vriend, dat zou ik anders aanpakken!" waren het kleine vocabulaire van zijn grote broederliefde. Zij vormden de nor-male inleiding op veel nuttige wenken en praktische diensten, waarvan elkeen, van de prior tot de broeder van de kleermakerij, beurtelings mocht genieten. Maar het meest hebben toch de paters- en fraters-studenten daar hun voordeel mee gedaan. Borromaeus Tiecke en Joannes Soreth van Rooy vooral weten, wat die hulp hun waard is geweest; zij hadden zich geen verstandiger raadgever en gedienstiger leraar kunnen wensen. De anderen, die geen wijsbegeerte of mystiek studeerden, ontvingen van de professor minstens de morele steun van zijn vaderlijk toezicht en hartelijke belangstelling. Niemand kon beter dan hij moed inspreken voor een examen, en niemand kon zo vlug zijn academische successen aan zijn familie overseinen, of pater Titus was hem al vóór geweest. Een promotiedag leek voor pater Titus wel hét feest van zijn leven. Professor Baader heeft eens gezegd: "Als er in Nijmegen een Karmeliet promoveert, moet je altijd oppassen dat je niet de verkeerde man gelukwenst, want Brandsma heeft de gewoonte om bij zo'n gelegenheid even nerveus en blij te zijn als de jonge doctor."

Het was geen wonder dat men in de andere kloosters pater Titus graag te gast had. In Oss zat Cyprianus verlangend naar zijn komst uit te zien, in Merkelbeek hoopte Hubertus dat hij spoedig weer eens in het Zuiden moest zijn, in Boxmeer had Athanasius zijn assistentie nodig en in Oldenzaal was het Fidelis Metternich die graag eens met hem zou willen praten. En overal ging de ontdekking van broeder-portier, die voor de professor open deed, als een gelukkig nieuwtje van mond tot mond: "Titus is er!" Want pater Titus vertegenwoordigde voor zijn vaderlandse medebroeders zo ongeveer al de aantrekkelijke eigenschappen, die er liggen tussen het gezag van pater provinciaal en de dienende hulpvaardigheid van de broeder uit de keuken. Elkeen koesterde

zich graag in de warmte van zijn stralende persoonlijkheid en waar pater Titus te gast was, kon men altijd op een gezellige belevenis rekenen.
Zo geviel het eens, dat pater Titus, ruim een half jaar vóór zijn gevangenneming - om precies te zijn: de 16de juni van het jaar 1941 - onverwachts naar de Merkelbeekse Karmelkwam om daar na een slopende bedrijvigheid van veertien dagen wat rust en gezelligheid te zoeken. Hij stond geestelijk nog geheel onder de hoogspanning van het vinnige duel met professor van Dam, de toenmalige secretaris-generaal van het Departement van Onderwijs, Wetenschap en Cul-tuurbescherming, die de eigen rechten van de bisschoppelijke colleges in het Limburgse had moeten aantasten. Maar de adviseur van het Katholiek Middelbaar Onderwijs was op zijn post geweest en had geducht partij gegeven. Hij had alvast dit bereikt, dat men zich in Den Haag nog eens nader over de voorgenomen maatregelen zou beraden.
Min of meer stralend van overwinningsvreugde gaf hij 's avonds in kleine kring uitleg van zijn mondelinge en schriftelijke pleidooien, waarin veel meer de durf dan de overtuigingskracht van beslissende waarde was gebleken, toen plotseling van ergens uit het Westen de eerste toestellen van een zwaar geallieerd luchteskader kwamen aangonzen. In Zuid-Limburg was men op dat gebied al met het een en ander vertrouwd geraakt en daarom meende de prior goed te doen met pater Titus in te lichten, hoe hij, als in de nacht de mijnsirenes mochten gaan huilen, het vlugst de schuilkelder kon bereiken. Het was vermoedelijk de nawerking van zijn nog kortelings aan de dag gelegde moed, welke hem met een beleefd gebaar de priorale raad van de hand deed wijzen. De schuilkelder? Daar dacht hij eenvoudig niet aan! Hij had te veel behoefte aan slaap. Het zou best goed gaan en als het je tijd is, moet je toch inrukken. Overigens houden de dapperen het het langst uit. Juist als “der Tunis”, had hij pas gehoord. Als de lucht vol was met bommenwerpers en jagers en zoeklichten, trok der Tunis zijn wapenrusting uit en ging in nachtgewaad en op kamersloffen het open veld in. Zo kon hem niets overkomen, want de bommen kwamen alleen op militaire doelen terecht. En het Merkelbeekse klooster was geen militair doel, vond pater Titus; dat zouden de Engelsen ook wel weten.
Hij scheen gelijk te krijgen. In het holle van de nacht verkeerde een bommenwerper in nood. Achtervolgd door een Duitse nachtjager dook hij in scheervlucht naar beneden en ontdeed zich van zijn gevaarlijke last om daardoor vaart te winnen. Het klooster bleef gespaard, maar op enkele honderden meters afstand sloegen vier zware bommen hun kraters in het veld. Daarmee was het gevaar echter nog niet geweken: de lucht was vol lawaai en van de grond af spoten kanonnen en mitrailleurs hun lichtfonteinen. De sirenes van de mijnen loeiden, pater prefect belde de leden van het convent en broeder Cyrillus toeterde de buurtbewoners naar de schuilkelder. Als een der eersten was pater Titus beneden. Hij bad mede voor al degenen, die deze nacht onder het oorlogsgeweld zouden bezwijken, en begaf zich, toen het gevaar voorbij was, met de anderen weer naar boven.
In de middagrecreatie vroeg iemand hem ondeugend, waarom hij eigenlijk de schuilkelder had opgezocht en niet, zoals der Tunis, het veld was ingegaan. Pater Titus had onmiddellijk zijn antwoord klaar: “Goeie man, een kloosterling behoort 's nachts thuis te zijn en onze regel schrijft ons voor, dat wij ons op het eerste teken van de bel naar de gemeenschappelijke oefeningen moeten begeven”. Was het een uitvlucht? Een handige manier van zeggen om zijn vrees voor de dood te camoufleren?
Zijn confraters wisten wel beter. Toen de professor de volgende dag weer naar Nijmegen moest vertrekken, heeft pater Prior hun aller gedachten zuiver vertolkt met te zeggen: “Professor, wij hopen dat U binnenkort weer eens terug komt. Pater Provinciaal, pater Huber-tus en wij allemaal, voelen ons veel meer op ons gemak als U hier bent. Dan is het, of de grond minder kraakt en de lucht minder rommelt. Het komt wellicht daar vandaan, dat U zo'n sterk Godsvertrouwen hebt.”
Pater Titus was een graag ontvangen gast. Maar hij was ook een graag bezochte gastheer.
Het lag wellicht enigermate aan de centrale ligging van de stad Nijmegen, dat het karmelietenklooster daar bijna doorlopend meer paters herbergde dan het vaste bewoners telde, maar

het viel iedereen op, dat het veel van zijn aantrekkelijkheid scheen te verliezen, wan-neer pater Titus voor enige tijd uithuizig was. Het begon al aan de Spoorstraat.
Pater Joannes Soreth, die bijna dagelijks als spoorstudent van Oss naar Nijmegen treinde, is een van de velen, die de gastvrijheid van pater Titus niet licht zullen vergeten: “Vooral op de woensdagen en de zaterdagen leek het bovenhuis wel een bijenkorf. Pater Titus was er altijd de beminnelijke gastheer, stond altijd klaar met een sigaar, deelde mede als hij van een zijner kennissen iets bijzonders gekregen had, was steeds vol belangstelling, stelde een ieder op zijn gemak en daartussen door prepareerde hij zich op zijn colleges, ontving hij bezoek, stapte met je naar de Universiteit, nodigde je na afloop van het college uit om “huizen te gaan kijken”, in één woord: pater Titus was als een oudere broer voor je. Hij bezat de gave, welke bij hem wortelde in een allen en alles omvattende liefde en die gecultiveerd was tot een hoge graad van fijngevoeligheid, om ondanks zijn over-stelpende werkzaamheden te doen alsof hij geen andere zorgen kende dan zich met jou bezig te houden. Altijd was hij er op uit om je een plezier te doen.”[111]
Zo is het steeds gebleven.
Het bescheiden conventshuis aan de Kronenburgersingel en het heuse klooster aan de Doddendaal waren opvallend geliefde pleisterplaatsen voor de paters die in alle richtingen het land doorkruisten. Maar ook anderen dan pater Titus' eigen medebroeders vonden op de Karmelte allen tijde en voor iedere duur een gastvrij onthaal. Of de bezoekers nu Monseigneur van Gils, Abbé Nabaldian, pater Calasanctius O.F.M.Gap., kapelaan Kok of frater Theodardus heetten, maakte in dit verband niet het geringste verschil. Het minste wat pater Titus hun had aan te bieden was: een keurig nachtverblijf, een stevige kloosterpot met een extra puddinkje en een handvol sigaren “ter verhoging van de gezelligheid”. En verder zijn hartelijk medeleven en zijn gulle lach.
Leken konden niet in het klooster overnachten. Maar in de buurt waren toentertijd goede en goedkope hotels en de beheerders waren in de regel vriendelijke en schappelijke mensen. Zij boden aan de gasten van professor Brandsma iets meer en vroegen hun iets minder dan normaal. Op hun beurt konden zij veel van pater Titus gedaan krijgen, alleen konden zij, evenmin als de gasten, hem er niet toe bewegen zijn permanent magere beurs gesloten te houden. “Het kost bijna niets - zei de professor - en bovendien: U zou ons vernederen wanneer U dacht, dat Doddendaal 8 een pension is voor betalende logé's.”
Dat de gastenkamers van de Karmeldikwijls meer op de rumoerige lokaliteiten van een distributiekantoor geleken dan op de rustige kloostervertrekken, die zij hadden moeten zijn, was in hoofdzaak te danken aan de innemende persoonlijkheid van pater Titus, die de kunst verstond iedereen in de weldaad van zijn hartelijke goedwillend-heid en beminnelijke omgangsvormen te doen delen. Professor Sassen heeft eens geschreven, dat pater Titus' bemiddeling “nooit met moeite behoefde te worden verkregen, maar altijd werd aangeboden met een gulheid, die de schijn wekte alsof men de schenker een dienst bewees door zelf een dienst van hem te vragen.”[112] Professor Sassen staat met dit oordeel niet alleen. Allen, die pater Titus van nabij hebben gekend, weten uit eigen ervaring, hoe rechtschapen hij was, hoe goedig, hoe gedienstig en hoe gastvrij. Uiteraard hebben zijn medebroeders daar het meest van genoten. Maar niemand onder zijn talloze overige vrienden heeft ooit het gevoel gehad, dat hij bij wie dan ook ten achter werd gesteld. Duizenden hebben bij pater Titus hun godsdienstige of zedelijke troost gevonden en duizend anderen hebben zich door hem laten verwennen, zoals zijn eigen moeder dat deed, die, zolang haar leeftijd het verdroeg, jaarlijks van Friesland naar het Zuiden kwam om in het directe verkeer met haar religieuze kinderen de bijzondere zegen van haar christelijk moederschap te proeven.
Het is geen achterstelling van haar andere kinderen - van pater Henricus de Franciskaan, van zuster Maria in Megen, zuster Willibrorda in Rijkevoort en zuster Barbara in Groningen - uitdrukkelijk te

[111] Brief van pater Joannes Soreth aan prior Christophorus, 15 mei '47.
[112] „Prof. Dr. J. H. E. J. Hoogveld en Prof. Dr. Titus Brandsma" een In Memoriam namens de Vereniging tot bevordering van de studie der Paedagogiek, Amsterdam 1942, blz. 7.

constateren, dat moeder Brandsma het liefst in Nijmegen vertoefde. Nijmegen was nu eenmaal een prettige stad en vanuit Nijmegen was het met pater Titus gezellig reizen op de lijnen naar het Noorden en het Westen en over de stille wegen door Brabant's binnenlanden. Samen wandelden zij door de straten van de stad en samen bezochten zij de plaatsen, waar de stem van het bloed of de roep om devote ingetogenheid weerklank vond.
Moeder Brandsma genoot van haar Nijmeegse vakantie. Zij bevond zich in het gastenkwartier van de Karmeluitstekend op haar gemak. En als zij in gezelschap van pater Titus onderweg vrienden of beken-den ontmoette, toonde zij zich even trots op haar grote zoon, als de grote zoon trots was op zijn lieve moederke.

DE GEEST DIE LEVEND MAAKT

Gedurende de achthonderd jaren van haar cenobitisch leven is het de Karmelorde niet altijd en overal voor de wind gegaan. Zij heeft al de deiningen van de menselijke geschiedenis doorgemaakt, óók de felle stormen en de zware slagzeeën, en kende naast perioden van gemakkelijke bloei andere tijdperken, waarin zij krampachtig voor naar bestaan heeft moeten vechten. De ramp van de onherstelbare ondergang is haar gelukkig bespaard gebleven maar zo goed als alle overige tegenslagen zijn over haar neergekomen met een onstuimig-heid, die menigmaal het ergste liet vrezen. Het waren de Arabieren, die haar jeugd vergalden, en het was de algemene levensvervlakking die haar in het herfsttij der Middeleeuwen veel zorgen bracht om de handhaving van het religieuze temperament. Het trommelvuur der Hervorming heeft ook onder haar geIederen ijselijke slachtingen aan-gericht en nauwelijks van de ergste verwondingen bekomen, is zij links en rechts het weerloze slachtoffer geworden van een intolerant landsbestuur.
Men kan niet zeggen, dat het de Orde in ons vaderland veel beter is vergaan dan elders. Haar beproevingen waren dikwijls hard en langdurig en wie in het begin van de vorige eeuw speurend ons land afreisde om iets terug te vinden van de roemrijke Karmel, die ons vóór de protestantse bezetting voortreffelijke mannen had geschonken als Sibertus van Beek, Goswinus Hex, Alexander Blanckaert, Joannes van Leyden en Joannes van Oudewater, moest na veel vergeefse omzwervingen tenslotte constateren, dat ergens in een vergeten plaatsje aan de Maas tussen Nijmegen en Venlo de laatste naamloze Karmelieten op last van koning Willem I gedoemd waren hun godvruchtig leven te beëindigen in de verlatenheid van een oud klooster, dat weldra een andere bestemming zou krijgen. Koning Willem II heeft nog juist bijtijds het getij doen keren. De vorstelijke bewonderaar van de vruchtbare activiteit der Brabantse religieuzen verleende in 1840 op de dag zijner inhuldiging aan de kloosters opnieuw het recht om novicen aan te nemen en onmiddellijk traden in de Karmelvan de vrije heerlijkheid Boxmeer enige seculiere geestelijken in, die daardoor de Orde vrijwaarden voor de lang voorziene dood en haar zelfs de kans boden om in 1848 met enig optimisme het zesde eeuwfeest van haar vestiging in Nederland te vieren.
Sedertdien heeft de ontwikkeling van de Nederlandse Karmelzich volgens het duidelijke plan van de goddelijke Voorzienigheid voltrokken in het rustige en veilige tempo dat nodig is om vlotte aanwinsten te consolideren en voor nieuwe projecten te zijner tijd voldoende bekwame krachten beschikbaar te hebben. Zo is het uiterst nietige gezinnetje van het Boxmeerse klooster in een kinderleeftijd uitgegroeid tot een voltallige bezetting van een dertig man en kon reeds in 1855 een nieuwe stichting verrijzen te Zenderen, het hart van het landelijk Twente. In gastvrijheid en hulpbetoon zijn de katholieke Tubanters niet bij de mensen van Oost-Brabant ten achter gebleven. Met een waakse naijver hebben zij van meet af beslag gelegd op de religieuze en priesterlijke diensten, die de Karmelbroeders hun aanboden, en even talrijk als welluidend waren de namen van de ijverige assistentie-paters, wier apostolische bedrijvigheid de periode heeft ingeluid van de herboren Karmelorde, die in de twintigste eeuw opnieuw de kansen zocht die de Hervorming haar in de zestiende eeuw met zoveel ruw geweld had ontnomen.

In 1890 werd in Oss een derde klooster gesticht en meteen de laatste hand gelegd aan de naaste voorbereiding op een grootscheepse innerlijke reorganisatie. Het wachten was nog slechts op de vestiging van een zelfstandige Nederlandse ordesprovincie en ... op de mannen, die over voldoende talent en fantasie zouden beschikken om, doorleefd van de Eliaanse geest, met durf en élan de nieuwe tijd tegemoet te treden.
Deze mannen zijn gekomen. Zij waren gedrieën en heetten Hubertus Driessen, Cyprianus Verbeek en Titus Brandsma. De Limburger, de Hollander en de Fries hebben, ieder op zijn beurt, in Rome hun natuurlijke intelligentie gescherpt en aan de boorden van de Tiber hun geloof versterkt in de eeuwige jeugd der Kerk. Het waren "mannen Gods", rechtschapen en vrome priesters, Karmelieten in de stijl van Simon Stock, Joannes Soreth en Joannes van het Kruis. Alle drie hebben zij gewoekerd met wat de natuur en de genade hun hadden toebedeeld en gezamenlijk hebben zij de leiding genomen in het verantwoordelijk proces van de geestelijke, wetenschappelijke en maatschappelijke vorming van de jeugdige Nederlandse provincie.
In dit driemanschap was pater Titus als gezagdrager beslist de minste. Vergeleken bij pater Hubertus, die gedurende twaalf jaren het ambt van procurator-generaal vervulde en daarnaast nog zes jaar lang als provinciaal over de Karmelin Nederland de schepter voerde, betekende hij maar weinig. En ook pater Cyprianus, die als prior en provinciaal duidelijk toonde voor de commandobrug geboren te zijn, was in de verhoudingen van de ordeshiërarchie bepaald zijn meerdere. Maar de hoogwaardigheidsbeklеders Hubertus Driessen en Cyprianus Verbeek erkenden graag, dat zij in de edele kunst van de improvisatie, de advocatuur en de diplomatie in pater Titus hun meerdere vonden, en dankbaar hebben zij gebruik gemaakt van veel goede initiatieven en nuttige adviezen, die raadsman Brandsma kwistig en tot het overdadige toe voor hen op tafel legde.
Toch heeft ook Titus belangrijke functies bekleed. Langer dan een kwart eeuw heeft hij als assistent of definior zitting gehad in het provinciaal ordesbestuur en het merkwaardige was, dat "de eeuwige tweede" die blijkbaar niet over de wijze leidersgaven beschikte om tot ieders tevredenheid de voorzittershamer te hanteren, geen jaar nodig had om aan het definitorschap, dat reglementair zoveel pleegt te betekenen als de provinciale overste er van gedoogt te maken, glans en inhoud te geven.
Dat de herhaalde pogingen om in Zuid-Limburg een Hogere Burgerschool en in het bisdom Haarlem een klooster met internaat te beginnen indertijd mislukt zijn, was niet de schuld van Brandsma, die in de jaren voor de eerste wereldoorlog als onderhandelaar in deze zaak met zoveel verzoeken, concessies en argumenten het land afreisde of hij er de komende wereldramp mee kon bezweren. Dat in 1919 te Oss de Middelbare Handelsschool tot stand kwam en dat deze instelling van onderwijs vier jaar nadien werd omgevormd in een H.B.S., terwijl in datzelfde jaar in Oldenzaal het inmiddels illustere Karmel-Lyceum kon worden geopend, lag zeer uitdrukkelijk wél aan hem. Want zo goed als al de onnoemelijke voorbereidende werkzaamheden, die dergelijke ondernemingen plegen te vragen, waren door hem volbracht; de eerste suggesties en de uitgewerkte plannen, de voorlopige contacten en de ambtelijke besprekingen, de opstelling van het studieprogram en de verbintenissen met de leraren waren in hoofdzaak zijn werk geweest. De zorg voor deze ondernemingen, die in staat zou zijn geweest om een sterk gestel volledig af te matten, betekende voor de fysiek zwakke pater Titus weinig meer dan een welkom verzetje. Zijn enorme werkkracht eiste een ruimer oefenterrein v.oor zich op dan dit parcours met kleine hindernissen, waar hij met een beetje handigheid en veel goede wil gemakkelijk doorheen kon komen. Zij riep om bezigheden van groter formaat. De gelegenheid liet niet lang op zich wachten.
Met iedere nieuwe maand zag pater Titus zich voor grotere projecten en zwaardere opdrachten geplaatst en het jaar 1923, dat men om vele redenen het "gouden jaar" van zijn leven zou mogen noemen, bood hem de prachtigste kansen om zich "ter ere Gods, tot welzijn van zijn orde en tot heil van de onsterfelijke zielen" het vuur van de zolen te lopen, de kramp in de vingers te schrijven en het hart uit zijn lijf te praten.
Het was geen zuiver toeval, dat het boeiende epos van zijn drukste bemoeienissen in ordeszaken evenwijdig liep met de eerbiedwaardige geschiedenis van zijn inauguratie als hoogleraar aan de

katholieke Universiteit van Nijmegen. Want pater Cyprianus, sinds 1920 met de provinciale waardigheid bekleed, was een moedig en ondernemend man, en de onvermoeibare gangmaker en stuwer, die pater Titus was, werd in 1923 zijn assistent.
Te midden van de vele nieuwe zorgen, die in de twintiger jaren als een verkwikkende voorjaarsbui op het hoofd van pater Titus neerkwamen, waren er ook die reeds een geschiedenis hadden. Daar was bijvoorbeeld het blijvende toezicht op de goede gang van het middelbaar onderwijs, waarmede de Karmelieten in Oss en in Oldenzaal begonnen waren. Hogere Burgerscholen en Lycea zijn pracht objecten voor de apostolaatszin van een religieuze orde, welke als wetenschappelijk kader op een behoorlijk verleden kan bogen, zij kunnen zich als constructies onzer vaderlandse onderwijswetten geen dag handhaven als het rijk ze niet met subsidies staande houdt. Toen sommigen zuchtten: "Wat zijn we begonnen?" troostte Titus hen met een beroep op de Voorzienigheid en met de verzekering, dat goede dingen altijd Gods zegen hebben. "Het komt wel voor mekaar; waar een wil is, is ook een weg!" Hij heeft gelijk gekregen. In 1924 verleende de regering subsidie aan Oldenzaal. En Oss volgde twee jaar later. Maar het heeft de assistent-provinciaal al zijn vrije tijd en de helft van zijn nachtrust gekost. Bergen correspondentie, besprekingen aan de lopende band, pleidooien bij ministers en referendarissen - "De laatste twee maanden ben ik wel acht keer naar Den Haag geweest!" schreef hij aan pater Hubertus[113] -, onderhandelingen met inspecteurs van het onderwijs, kopstukken van de R. K. Staatspartij, kamerleden, burgemeesters en wethouders, en vele verklarende artikelen in dagbladen en tijdschriften: het was haast te veel voor één man. Echter niet voor pater Titus. Die lachte er eens om en wees met een zekere trots op de verdere plannen, die uit de herlevende Karmel naar voren kwamen en waaraan hij zijn beste krachten mocht geven.
Er was en petit comité reeds lang sprake geweest van een nieuwe missie. Weliswaar hadden de Nederlandse Karmelieten al een uitgestrekt gebied te verzorgen in Brazilië, dat jaarlijks grote offers van hen opeiste, maar van een missiegebied in de strikte zin kon men toch eigenlijk niet spreken en bovendien zou het vicariaat van Rio de Janeiro binnen afzienbare tijd wel een zelfstandige provincie worden. Het is pater Hubertus geweest, die als procurator-generaal het eerst met dit denkbeeld voor de dag is gekomen. Zijn zaakwaarnemer in Nederland was er natuurlijk onmiddellijk voor te vinden. De beide vrienden hebben de inleidende werkzaamheden keurig onder elkaar verdeeld. Hubertus zocht in Rome de nodige zekerheid, confereerde met de prefect van de Propaganda Fide, kardinaal van Rossum, en liet zich dagelijks op de hoogte houden van wat er in de Congregatie der Missiën aan nieuwe plannen naar voren kwam. En Titus tastte hier de praktische mogelijkheden af en propageerde onder zijn medebroeders het nieuwe ideaal met een heilig vuur, waartegen op de duur geen enkele bedenking bestand bleek.
Medio december 1922 was de zaak alzijdig beklonken. Provinciaal Verbeek liet pater Titus bij zich roepen en toonde hem het officiële document van de Propaganda, waarbij aan de Nederlandse Karmelieten de zielzorg werd toegewezen over Oost-Java en Madoera. Niemand voelde zich gelukkiger dan pater Titus. Hij liep rond met het feestelijkste gezicht van het jaar, feliciteerde alleman en iedereen en deed verder wat men van hem verwachtte. Dat was heel veel. Terwijl pater provinciaal zich het hoofd afmatte met de vraag, waar hij in vredesnaam op korte termijn de geschikte mensen en de nodige financiën vandaan moest halen om de vererende opdracht behoorlijk te vervullen, zat pater Titus enige kamers verder zijn toch al zwakke Underwood compleet invalide te slaan onder een menigte artikelen, waaruit de katholieke dagbladlezers zouden kunnen vernemen, welk een omvang het Oost-Javaanse missiegebied wel had, hoeveel rnillioe-nen zielen het telde, hoe daar de godsdienstige verhoudingen lagen en waar precies de staties Malang, Lawang, Pasoeroean, Probolinggo en Djember gelegen waren. Het was nog slechts een inleiding op wat komen ging. Want pater Titus zou zichzelf niet geweest zijn, als hij zich met een beetje luidruchtige jubel had tevreden gesteld. De ijverige missiepropagandist, die de Osse volksmond heel minzaam "ons goei missiepaterke" had genoemd, was tot veel meer bereid en zocht met pater provinciaal serieus naar de

[113] Brief aan pater Hubertus van 25 December '24.

middelen om de Nederlandse Karmel zo haastig en zo waardig mogelijk aan zijn nieuwe roeping te laten beantwoorden.
Dat het niet zo eenvoudig was als het op het eerste gezicht wel kon schijnen, wist pater Titus al sinds het uur, waarop het grote nieuws bekend werd. Zijn eerste reactie was er een geweest van nuchtere werkelijkheidszin en dankbaar vertrouwen: “Alea jacta est. Zó spoedig hadden wij het toch niet verwacht! Moge God ons zegenen en Maria ons bijstaan! Vijf millioen zielen aan ons toegewezen! Slechts met Gods hulp zullen we in staat zijn aan de in ons gestelde verwachtingen te voldoen. Maar Onze Lieve Heer zal ons helpen; alleen kunnen we het op Java op geen stukken na af.”[114] In de verantwoordelijke benoeming van de eerste drie missionarissen, waaronder de latere apostolische prefect Mgr Clemens van der Pas, had pater Titus een werkzaam aandeel. En wat er verder vóór en na de uitzending in juni '23 aan voorlopige regelingen en administratieve beslommeringen te doen viel, kan alleen degene vermoeden, die zelf van nabij in de vestiging van een nieuw missiegebied betrokken is ge-weest. Op eigen gelegenheid of in gezelschap van pater provinciaal bezocht hij de provinciale oversten van een tiental religieuze vrouwencongregaties met het verzoek hulptroepen te willen zenden ter beoefening van de indirecte zielzorg door opvoeding en caritas. Het vroeg allemaal veel tijd en veel inspanning, maar tenslotte had hij alle reden om verheugd te zijn, want in Amersfoort vond hij de zusters van Onze Lieve Vrouw en in Simpelveld de zusters van het arme Kindje Jezus bereid om in het Malangse de zusters Ursulinen bij te staan in het onderwijs voor de vrouwelijke jeugd. De fraters van het Sint Grego-riushuis te Utrecht toonden zich genegen om de leiding op zich te nemen over de katholieke jongensscholeri en in Boxmeer stelden de zusters van Barmhartigheid zich beschikbaar voor het apostolaat van ziekenverpleging en armenzorg. En daarna? Och, Oost-Java heeft altijd een bevoorrechte plaats in zijn hart behouden. Als er nieuwe plannen verwerkelijkt werden, had hij ze bedacht of minstens sterk gepropageerd, en een onderneming als de oprichting van de Malangse A.M.S. kon alleen slagen, omdat hij er zijn sterke schouders onder zette. Toen in 1925 de missie verheven werd tot apostolische Prefectuur en in 1939 tot apostolisch Vicariaat, was het professor Brandsma, die met pater Hubertus het hardst jubelde om het succes van de Nederlandse Karmelieten in de verre Oost. Tezelfdertijd hadden Hubertus, Cyprianus en Titus - het was of onder de bezielende leiding van dit voortvarende driemanschap de vaderlandse Karmel plotseling opveerde uit een soort van godvruchtige zelfgenoegzaamheid - hun aandacht nog op iets anders gericht. In januari 1923 was er een brief binnengekomen van Mgr Ludwig Maria Hugo, bisschop van Mainz, die daarin een niet geheel onverwacht maar niettemin hoogst verrassend aanbod deed. De Karmelieten konden, indien zij daar prijs op stelden, “die alte, sehr schone gotische Karmeliterkirche” terugkrijgen op voorwaarde, dat zij zelf de hoog nodige reparaties zouden bekostigen.
Pater Titus was er natuurlijk onmiddellijk vóór. Een prachtig laat-middeleeuws bouwwerk met een christelijke historie, waartoe de Karmelieten vier eeuwen lang veel roem hadden bijgedragen, en met een tragiek, waaraan de saecularisatiewetten van 1803 en duizend andere profanerende verordeningen van magistraat en burgerman schuldig zijn geweest, is iets wat je niet elke dag in de schoot geworpen wordt. Pater Hubertus stond er wat gereserveerd tegenover. Het geval moest er na de inbeslagneming door het Franse leger nog al haveloos uitzien, had hij gehoord, en er waren minstens vier instanties, die roet in het eten zouden kunnen gooien. Maar aangezien hij de Rijnlanders tot de voortreffelijkste volkstammen van dit continent rekende en veel van hun Liebenswürdigkeit verwachtte, voelde hij er wel iets voor om de zaak eens uitvoerig in ogenschouw te nemen. Voor provinciaal Cyprianus was het moeilijker een bepaald standpunt in te nemen. Hij had de goede gewoonte met het oordeel van zijn definitoren rekening te houden en die stonden er in voorbeeldige eendracht huiverig tegenover. Wij hebben geen mensen genoeg en kunnen de financiële lasten op het ogenblik onmogelijk dragen, meenden zij; en waarom zouden wij in een ander land een zaak ondernemen, welke naderhand voor ons hoogstwaarschijnlijk toch weer verloren

[114] Brief aan pater Hubertus van 22 December '22.

gaat? De zwaar berooide maar altijd fidele kassier van de Nederlandse provincie, pater Fidelis Metternich, kon zich met deze zienswijze geheel verenigen. Als pater Titus er uit geschiedwetenschappelijke overwegingen iets voor voelde om ter plaatse poolshoogte te gaan nemen, kon hij dat zijnentwege gerust doen. Met een stem, die aan een ver en ongevaarlijk onweer deed denken, mompelde hij zoiets van: “Wij zijn ten naastebij al onze centen en heel onze credietwaardigheid kwijt, maar als ik Titus daar een plezier mee kan doen, wil ik best eens proberen bij de een of andere vriend een paar tientjes reisgeld voor hem te lenen”. Pater Titus ging poolshoogte nemen en pater provinciaal zelf ging mee. “Ik moet hem een beetje in het oog houden,” schertste hij tegen zijn medebestuurders, “hij is in staat om heel Mainz op te kopen.” Het is van de 19de tot de 25ste maart een lange en trage tocht ge-worden met veel perikelen en weinig geriefelijkheden. Zij reisden “binnendoor” over Hannover-Cassel-Frankfurt en bereikten Mainz op een uur, waarin alleen de Bahnvorsteher en de schildwachten voor de Franse kazernes nog teken van leven gaven. Maar het loonde de moeite, want uit de deskundige voorlichting van Dombaumeister professor Ludwig Becker en een drietal uitvoerige besprekingen met Mgr Hugo en diens naaste medewerkers werd het hun duidelijk, dat er met betrekkelijk geringe onkosten van het vervallen en onooglijke legermagazijn een prachtige kerk te maken was.

Het definitorium begon belangstelling te tonen en werd met de dag inschikkelijker. Pater Titus, die ook zonder deze morele steun voor de laatste kans zou hebben gevochten, had nu een reden te meer om zich voor deze zaak tot het uiterste in te spannen. Hij correspondeerde en confereerde met professor Becker, Domkapitular Lenhart, Caritas-direktor Strempel en architect Knopp van Sankt Goar, bestudeerde vijf verschillende restauratieplannen en voegde er zelf nog een zesde aan toe, doorworstelde zes begrotingen en evenzovele herzieningen, berekende dat het laatst beraamde bedrag van driehonderd millioen rijksmarken voor de wederopbouw der kerk iets meer dan het gemiddelde jaarinkomen van een dorpsapotheker uitmaakte en vond het provinciale ordesbestuur tenslotte bereid om de knoop nu maar door te hakken en tot de transactie over te gaan.

Het zou verder allemaal vlot verlopen zijn, indien de Franse bezettingsautoriteiten even toeschietelijk waren geweest met de ontruiming van het kerkgebouw als het stadsbestuur en de bisschoppelijke kanselarij dit waren met de overdracht. Maar generaal Degoutte, die in het bouwvallige pand de vreemdsoortigste legeronderdelen had laten onderbrengen, voelde er niet veel voor om het vrij te geven. Titus deed alles om hem tot andere gedachten te brengen, maar het succes was niet navenant. Goede vrienden maakten hem er op attent, dat de Franse ambassadeur in Den Haag het toonbeeld was van rechtvaardigheid en naastenliefde, en pater Titus klom onmiddellijk in zijn pen om het de gezant duidelijk te maken, dat het aan zijn tussenkomst zou liggen of la belle France et Ie beau Karmel, die sinds de dagen van de heilige Lodewijk in trouw en liefde hadden samengewerkt, eikaars vrienden zouden blijven. Het hielp. Tenminste in zoverre, dat het gebouw vrij zou komen, zodra de bouwvakarbeiders met een volledige ploeg aan de herstelwerkzaamheden konden beginnen. Ongelukkigerwijze was de Duitse arbeidsmarkt in die jaren zwaar onderbezet en de Reichsregierung vond het niet nodig om bij wijze van uitzondering aan architect Knopp een volledig arbeiderscontingent toe te wijzen. Generaal Degoutte bleef dus beslag leggen op het kerkgebouw. Ten einde raad klaagde pater Titus zijn nood bij vriend Hubertus en deze tacticus schudde zomaar een even afdoend als eenvoudig plan de campagne uit zijn mouw. Zij zouden samen naar Mainz gaan om er de generaal te bezoeken en bovendien de instantie op te sporen, welke hen namens de regering behulpzaam kon zijn. Pater Titus moest zijn lesje over de heilige Lodewijk van buiten leren en Hubertus zou zelf vanuit Rome zijn pauselijke visitatiebrief meenemen. Als de Duitse en Franse bewindvoerders daar niet voor bezweken, was er geen Elias die hen tot betere gedachten kon brengen.

Eind mei 1924 werd de reis ondernomen en waarlijk: de opzet slaagde. De man, die heel het lot van de Mainzer Karmel in handen had, was de socialistische minister van wederopbouw en bleek in Darmstadt te resideren. Hij was een goedaardig iemand en liet zich verleiden tot een hoofse dienst: het Domamt mocht voor arbeidskrachten zorgen en als de Karmelieten onvoorziene uitgaven

vreesden, zou het ministerie zich daar wel garant voor stellen. De Franse legercommandant was plotseling de inschikkelijkheid zelf; hij bezweek volkomen onder de indrukwekkendheid van de pauselijke visitatiebrief. Pater Titus kon zijn gevoelige ontboezemingen over de eeuwenoude liefde tussen Marianne en de profetenzonen voor een volgende gelegenheid bewaren. Hiermee was de gang van zaken feitelijk beslist. Op maandag 7 juli begon een ploeg van vier en tachtig man aan de grote schoonmaak, begin september waren reeds alle herinneringen aan profane leger- en burgerdiensten uit de kerk verwijderd, medio november had kunstschilder Kienzle de fresco's van hun vuile kalklaag ontdaan en aan de blinde ramen hun oorspronkelijke lichtkleuren teruggegeven en op dinsdag 16 december liep heel Mainz tezamen om getuige te zijn van de plechtige consecratie en de officiële overdracht. Het werd een feest van prelaten en excellenties, fanfares en zangverenigingen, vlaggen en wimpels. De hoogwaardigheidsbeklederss speechten en toostten over en weer en iedereen kreeg zijn aandeel in de hulde om het grootse werk, dat hier verzet werd. De man, die het meest presteerde maar die nu merkwaardigerwijze het minst te zeggen had, was pater Titus. Hij boog heel dankbaar zijn hoofd onder de Lebe hoch's waarmede zijn naam gevierd werd en vond alleen, dat Onze Lieve Heer goede plannen van goede mensen steeds tot een goed einde brengt.
Het mag onwaarschijnlijk klinken, maar Malang en Mainz zijn be-paald heel bescheiden geweest met hun aanspraken op het bemiddelend en organisatorisch talent van pater Titus. De aanwerving en outillering van het Oost-Javaanse Missiegebied en de voorbereidingen op het herstel van de Mainzer Karmel mogen voor een belangrijk deel zijn werk geweest zijn, in het totaalbeeld van al wat hij in het belang van de vaderlandse ordesprovincie zoal ondernomen heeft staan zij toch wel enigszins op de achtergrond. Het waren tot op zekere hoogte niet meer dan toevallig aangewaaide episoden: van de ene kant vrij gemakkelijke successen voor de moeizaam opgewekte ondernemende corpsgeest en ten andere nuttige vooroefeningen op de veel zwaardere inspanningen, die nog te wachten stonden. Want Titus' grote verdiensten voor de Orde in Nederland zijn niet zozeer te zoeken in de dingen, die hij als haar vertegenwoordiger eigener beweging op zich nam en ten uitvoer legde, als wel in de omstandigheid, dat hij onder het veilige toezicht van pater Hubertus en trouw gesecondeerd door pater Cyprianus, de ontwikkeling van haar beschouwende en actieve leven in nieuwe banen leidde en in een hogere versnelling overschakelde.
Het lijkt achteraf allemaal zo eenvoudig en vanzelfsprekend, maar welke Karmeliet had in de jaren vóór de eerste wereldoorlog met Driessen, Verbeek en Brandsma durven of zelfs willen hopen op een alzijdige vooruitgang zoals de Nederlandse provincie die enige decennia later te zien geeft? De dubbele geest van Elias werd godvruchtig beleefd in de voorgeschreven gebeden en het assistentiewerk bij de heren pastoors, maar die geest vegeteerde wel wat gemakkelijk op het bewustzijn, dat het altijd zo geweest was en dat het niet anders zijn mocht. Er ontbrak iets aan het heilige vuur, dat hemel en aarde geweld aandoet, en de goede paters misten de prikkel om zich hierop te bezinnen. Iedereen moest als begenadigd priester tot alle goede werken in staat zijn en er was geen andere taakverdeling dan die tussen de oversten en de onderdanen. Wetenschappelijk stond de herboren Karmel duidelijk in zijn kinderschoenen. De wijsgerige en theologische opleiding van de priester-kandidaten liet veel te wensen over, omdat men niet over geschoolde leraren kon beschikken. Het middelbaar onderwijs scheen voorgoed binnen de muren van “Sint Albertus” te Zenderen geïsoleerd en was een voorbeeld van grootmoedige inschikkelijkheid. Het betekende al een hele prestatie als de een of andere medebroeder zich verstoutte om zich in het openbaar met het maatschappelijk vraagstuk in te laten of in een wetenschappelijk tijdschrift een studieus artikel te publiceren.
De man, die er met een overtuiging welke op zichzelf reeds ontzag afdwong zijn leven lang voor gezwoegd heeft om door intellectuele verdieping aan het beschouwende leven een grotere diepgang en aan de pastorale hulpdiensten meer vaart te geven, was pater Hubertus. Zelf een geleerde van naam en een vroom priester, heeft hij er bij zijn confraters alsmaar op aangedrongen, dat zij zich intenser op de studie zouden toeleggen, en het is in hoofdzaak aan zijn doortastende leiding te danken geweest, dat in het werkprogram van de Nederlandse provincie de wetenschap geleidelijk aan

de plaats heeft verworven, die haar rechtens toekomt. Het is zeker niet zonder slag o£ stoot gegaan: Hubertus heeft voor zijn overwinning moeten vechten en de conservatieven, die met een beroep op een vaag begrepen traditie de gewijde rust verkozen boven de heilige inspanning, hebben hun eerlijke argwaan tegenover de nieuwlichterij zó lang gebotvierd tot zij zich onder de druk van de gewijzigde omstandigheden wel gewonnen moesten geven. “Het was een dubbeltje op zijn kant”, heeft Hubertus vaak gezegd, “Als Titus niet aan mijn zijde was geweest, had ik het er nooit doorgekregen. Titus was degene, die me onmiddellijk begreep en die mijn plannen tot de zijne maakte.” Ook zonder dit uitdrukkelijk getuigenis van de grote promotor der wijsgerige en theologische studiën zouden wij wel geweten hebben, dat pater Titus ten onzent dé propagandist is geweest voor de idealen, die de regens van het internationaal college te Rome in zijn naaste omgeving reeds met zoveel succes had verwerkelijkt. Hij wist precies wat Hubertus wilde en wat hij van zijn medewerking verwachtte. En hij dacht er niet aan om zijn leermeester in enig opzicht te weerstreven. Leraar en leerling hadden elkander nodig. Hubertus vond in Titus zijn trouwe adjudant, die propaganda maakte voor de inzichten die men van de wat autoritaire procurator-generaal niet zo gemakkelijk zou overnemen, en Titus had in Hubertus de “remmer in vaste dienst” die hem er toe verplichtte maat te houden. Het gebeurde wel eens, dat pater Titus in het definitorium instemming verwierf voor een plan dat men aan Hubertus geweigerd had, en het gebeurde ook, dat Hubertus een verworpen standpunt van Titus door het tot zijn nuchtere staat te herleiden voor de hoge raad aanvaardbaar maakte. Want Hubertus, de zakelijke betoger, had de neiging om te forceren en Titus, de sympathieke ijveraar, propageerde wel eens ideeën, die niemand aan kon. Pater Titus heeft dit zelf heel sterk aangevoeld. In zijn bijdrage voor het Album Amicorum, dat pater Hubertus bij gelegenheid van zijn gouden klooster j ubilé in 1937 werd aangeboden, zinspeelde hij daar uitdrukkelijk op: “Er groeide tussen ons iets van de meest oprechte en innige vriendschap, ingegeven door een gemeenschappelijk ideaal: als Karmelieten studeren en door de studie in de Karmel de oude glorieuze tradities te doen herleven . . . Het ideaal heeft gepakt, maar hoevelen er ook door zijn gegrepen, U is de aanvoerder gebleven, de “sterke man” die wist door te zetten. U ging uw gang, recht door zee. Ik leerde sterk te zijn in de strijd, over veel moeilijkheden heen te stappen. Ook leerde ik van U de grote lijn te houden en de nevenzaken steeds als nevenzaken te beschouwen.”[115]
Hoezeer pater Titus er zich ook na zijn Romeinse tijd nog van bewust was in verband met de grote lijn het een en ander van pater Hubertus te kunnen leren, daarvan heeft hij herhaaldelijk blijk geven, al was het maar door de kinderlijke onderdanigheid, waarmede hij zijn doorgaans topzware denkbeelden aan het besnoeiende oordeel van zijn supervisor onderwierp.
Daar was bijvoorbeeld het verschil van inzicht met betrekking tot de inrichting van het centrale studiehuis. Vrijwel onmiddellijk na zijn benoeming tot provinciaal had Hubertus in October 1909 het klooster van Oss aangewezen als het groot-seminarie, waar zowel de wijsbegeerte als de heilige godgeleerdheid zou worden gedoceerd, en in 1914, het laatste jaar van zijn bestuur, was hij er met veel moeite in geslaagd om de duur van de filosofische cursus van twee op drie jaar te brengen. Menig confrater schudde bedenkelijk het hoofd over zoveel lichtvaardige aanpassing aan de nieuwe tijdgeest en de twee gezworenen hadden alle moeite om het gewonnen terrein bezet te houden. Eenvoudig was dat niet, want de tegenstanders hadden wel enige reden om zich over de loop der dingen vrolijk te maken. Een driejarige cursus in de wijsbegeerte leek toch wel een te grote weelde voor een Orde, welke, precies geteld, over twee geschoolde filosofen beschikte en die met haar zeventig priesters al blij mocht zijn, dat zij zich als hulpleger voor de seculiere geestelijkheid op de been kon houden.
De beide wapenbroeders staken de hoofden bij elkaar en overwogen wat hun te doen stond. “Volhouden!” adviseerde Hubertus, “ik heb mijn plannen al klaar, maar denk jij er ook eens over na, op welke wijze wij de studies zo kunnen organiseren, dat iedereen er zich mee verzoent.”

[115] Album Amicorum Huberti.

Pater Titus dacht er over na en kwam met de volgende ideeën voor de dag: De wijsgerige opleiding van de priesterkandidaten moest zo spoedig mogelijk in handen gelegd worden van academisch gevormde lectoren, die, minstens zes man sterk, een twaalftal vakken zouden doceren, waaronder wijsbegeerte van de wiskunde, scheikunde en sterrenkunde. De theologische cursus diende eveneens door minstens zes docenten te worden verzorgd, maar hier moest het aantal leervakken beperkt blijven tot zes of zeven. Door de professoren aan al de gemeenschappelijke oefeningen te laten deelnemen en hen in de buurt van het klooster tevens het aangevraagde assistentiewerk te laten verrichten zouden alle bezwaren tegen de verzwaring van het studieplan vanzelf verdwijnen. Want wat is er genoeglijker voor een leraar dan zich in alles deelgenoot aan het ordesleven te weten en wat is er prettiger voor een plattelandspastoor dan zo nu en dan een hooggeleerde in dienst te krijgen?
Pater Hubertus vroeg zich bij dit voorstel af, of pater Titus niet eens hoog nodig rust moest nemen. “Hoe heb ik 't nou met je,” zei hij. “Je bent, geloof ik, sterk van plan om het ene met het andere af te breken. Daar komt niets van in! Zal ik je eens zeggen, hoe het worden moet? Wij zullen van de professoren eisen, dat zij in ieder opzicht voor hun taak berekend zijn en dat zij ook representatief iets te betekenen hebben. Om dat te kunnen moeten zij over voldoende vrije tijd beschikken. Kijk de oude Ordesgeschiedenis er maar eens op na. En die scheikunde en sterrenkunde, wat moeten we daar mee? Volkomen luxe! We gaan het in de diepte, niet in de breedte zoeken. En in vredesnaam geen geschipper!”
Met dit eenzijdig akkoord moest pater Titus maar genoegen nemen. En hij nam er genoegen mee. Hij bestudeerde nog eens terdege de geschiedenis en bevond, dat pater Hubertus voor de zoveelste keer gelijk had en dat hijzelf weer eens college had gekregen in het volgen van de grote lijn en het uitschiften van de bijkomstigheden. Het werd intussen de hoogste tijd, dat pater Titus als deskundige in studieaangelegenheden op eigen benen leerde staan. Want in 1918 vertrok Hubertus voor de tweede keer naar Rome om er het ambt van procurator-generaal te bekleden en werd Titus degene, die als eerste voor de belangen van het centrale studiehuis in Nederland had op te komen. Hij heeft zijn taak met lof volbracht, en als hij al eens teveel hooi op zijn vork wilde nemen, waren Cyprianus en Modestus er onmiddellijk bij om hem bijtijds tot bezinning te brengen.
De stichting van het nieuwe studiehuis te Merkelbeek zal in dit ver-band altijd een stuk levende geschiedenis blijven. In de twintiger j aren nam het aantal priesterroepingen voor de Karmel zienderogen toe en begon het Osse klooster bedenkelijke tekenen van overbelasting te vertonen. Zonder veel overtuiging had men zo rechts en links al wel eens uitgezien naar een nieuwe behuizing, toen door omstandigheden, die voor de paters Benedictijnen van Merkelbeek minder prettig waren dan voor de Karmelieten, in het najaar van 1921 de grote maar niet bijzonder fraaie abdij in het Zuid-Limburgse ter overname werd aangeboden. Provinciaal Cyprianus Verbeek, assistent Eugenius Driessen en de minister van Onderwijs Titus Brandsma togen uit om te onderhandelen en zij deden het zo goed, dat reeds in juni '22 alle licenties verkregen waren en tot de aankoop kon worden overgegaan.
“'n Prachtig ruim huis - vond pater Titus -, juist iets voor ons. Er is ruimte in overvloed, het ligt vrij en is toch ook weer niet zó ver van de bewoonde wereld vandaan, dat de paters er geheel van de zielzorg dreigen te vervreemden.” “Maar - voegde hij er aan toe - er moet natuurlijk wel het een en ander aan verbouwd worden.” Niemand behalve pater Titus zag daar eigenlijk de noodzaak van in, maar aangezien pater Cyprianus Titus als een scherp waarnemer had leren waarderen, nodigde hij hem uit om een voorlopig ontwerp te maken van wat hij zich als de noodzakelijkste en doelmatigste ver-anderingen voorstelde. Binnen de veertien dagen was het ontwerp klaar en het was even groots van architectonische visie als verrassend van eenvoud. De Karmelieten hadden uit practische overwegingen wel de gebouwen maar niet de landerijen van de paters Benedictijnen overgenomen en nu had pater Titus, die aan alles dacht, bij zichzelf overwogen, dat het ten behoeve van de fraters-studenten toch wel nuttig kon zijn van pachtheer Michiels van Kessenich het bescheiden perceel glooiend weiland aan te kopen, dat slechts door een nauw zandwegje en een nog smaller beekje van het complex gescheiden was. Als dat gelukte - en waarom zou het niet gelukken? Het is toch maar

een klein lapje voor een groot-grondbezitter! -, moest er, om het verkeer niet te belemmeren, van de nieuwbouw uit een flink viaduct worden aangelegd, dat de fraters in de gelegenheid zou stellen om zo tussen de lessen door even een vers luchtje te gaan scheppen in de vrije natuur. Of het een bekoorlijke constructie kon worden, meende pater Titus vanwege de schrale procuratorskas ernstig te moeten betwijfelen, maar wat hier terwille van de doelmatigheid aan schoonheid moest worden geofferd, kon elders op betrekkelijk eenvoudige manier in het tienvoud worden teruggewonnen. Het plan voorzag namelijk in de aanbouw van een zestal torens, variërend van betrekkelijk kleine en middelmatig-hoge tot vrij hoge, die aan het geheel een meer godsdienstige aanblik zouden geven. Zonder deze versierselen deed het klooster teveel aan de fabrieken van Zwanenberg denken, meende de ontwerper, maar met die torens en torentjes moest het zo tegen de avond wel een indrukwekkend silhouet worden, zo echt iets, waarvan je zegt: “Kijk, daar worden geen vleesconserven geprepareerd; daar wonen paters!”
Hoe vernuftig dit denkbeeld op zichzelf ook was, pater provinciaal kon toch niet nalaten het een beetje gewaagd te vinden. “Beste Titus - zei hij -, het komt me voor, dat je de dingen enigszins overdrijft. Met al die torens maak je van dat huis een moskee, geen klooster. En wat dat viaduct betreft: ik geloof niet, dat er veel gevaar voor is, dat onze fraters die drie mensen en die vijf koeien, die dagelijks over dat binnenwegje passeren, hinderlijk in de weg zullen lopen. En om over dat nietige slootje heen te kunnen komen, zouden we desnoods met een klein vlondertje kunnen volstaan.” Het plan vond dus geen doorgang en pater Titus heeft er naderhand zelf herhaaldelijk hartelijk om gelachen. Hij kon dat doen, omdat hij, wat anderen ook mochten zeggen, nooit de pretentie had gehad de evenknie van Cuypers of Kropholler te zijn. Zijn specialiteit was het hoger onderwijs en het heeft alleen maar aan zijn benoeming tot hoogleraar in Nijmegen gelegen, dat het studiehuis in Merkelbeek veel minder van zijn wijsgerige en mystiek-theologische talenten heeft kunnen genieten dan het verwacht had. Nu zijn zijn goede diensten op wetenschappelijk gebied hoofdzakelijk beperkt gebleven tot het driejarige regentschap, dat tot de zomer van 1926 geduurd heeft, maar waarvan zijn leerlingen zich niet veel méér herinneren dan dat de professor eens in de maand een moeilijk wijsgerig college kwam geven en eens in het jaar bij de examens presideerde. Regens Brands-ma trof het in zoverre slechter dan zijn opvolger Hubertus Driessen, dat hij de wijsgerige cursus op gang moest brengen zonder zelf veel tot de wetenschappelijke vorming van Karmel's hope bij te kunnen dragen. Maar hij wist het onvermijdelijke goedschiks te aanvaarden, troostte zichzelf en anderen met het publiek geheim dat Hubertus binnenkort zou komen, en verstond in hoge mate de kunst om zich geestelijk aan de nog niet bijster geoefende intelligentie der fraters-schare aan te passen.
Onder de vele voorvallen, die zijn grootmoedig begrip voor de nuch-tere werkelijkheid scherp belichtten, is er één geweest, dat de Car-melieten van de lichtingen '22, '23 en '24 wel nooit zullen vergeten. Regens Titus had de gewoonte om bij gelegenheid van zijn maande-lijks college te Merkelbeek de een of andere wijsgerige thesis te laten verdedigen door een frater, die daartoe bij een voorgaand bezoek de opdracht en een kort schema had ontvangen. Het moet wel in het najaar van 1925 zijn geweest, dat iemand, wiens naam eerbiedshalve ongenoemd dient te blijven, onder het kritische oog van zijn Hoog-geleerde een thomistisch oordeel moest geven over de ontwikkelings-gang van, het zijn' bij Hegel. Het ging hem niet kwaad af en zijn medestudenten waren unaniem verstomd bij zoveel belezenheid en inzicht in een materie, welke hun moeilijk voorkwam en die boven-dien nog niet klassikaal behandeld was. Toen het met moed en fier-heid voorgedragen referaat door pater regens een knap stuk werk werd genoemd en allen applaudiseerden, meende de inleider hoogst deemoedig te moeten bedanken voor de hulde van zijn confraters en vooral voor de bemoedigende woorden van de regens, die voor hem een prikkel waren om op dezelfde weg voort te gaan. Bij wijze van inleiding op de gedachtenwisseling stelde pater Titus voor om een bepaald thema wat duidelijker te belichten: “Ik zou de geachte in-leider vriendelijk willen verzoeken een iets uitvoeriger uiteenzetting te geven van wat hij noemt de “zijn-idee-eenheid” bij Hegel, want zonder iets aan de waarde van het betoog te willen afdingen, ver-moed ik toch, dat velen het niet in zijn

geheel hebben kunnen volgen." "Pater Regens," was het verrassende antwoord, "laat me eerlijk zijn: ikzelf heb er ook dat niet van begrepen, niettemin ik durf er voor instaan, dat het de zuivere waarheid is, want zó staat het in Remer en Klimke; en Remer en Klimke zijn achtenswaardige mannen." Pater Titus verloor op dat moment bijna het bewustzijn. Hij raakte weer eens verward in een van zijn onbedaarlijke lachbuien en zag zich genoodzaakt de zitting voortijdig te beëindigen. Het enige wat hij nog stamelend naar voren kon brengen was: "Het beste, jongens, en tot de volgende keer!"
Zijn directe invloed op de gang van zaken in Merkelbeek is niet van lange duur geweest. In de zomer van 1926 kwam pater Hubertus hem als regens voorgoed vervangen en sindsdien is het tastbaar contact tussen het hogere studiehuis en zijn eigenlijke stichter nagenoeg geheel beperkt gebleven tot de wel veelvuldige maar zelden langdurige bezoeken aan zijn oude leraar en vriend, wiens wijze raad hij dikwijls nodig had en die op zijn beurt menigmaal de goede adviezen van de professor behoefde. Samen confereerden zij over de verbeteringen van het studieplan, samen overwogen zij wie de geschiktste candidaat was voor een leraarszetel en welke student met succes zijn filosofische of theologische studies zou kunnen voortzetten aan de Universiteit, en samen togen zij altijd vol moed, maar ook altijd tevergeefs helaas, op pad om ergens in de omgeving van het klooster een vrijgelegen en lommerrijk terrein te huren ten behoeve van de fraters, die voor hun lichamelijke en geestelijke ontspanning een wel wat uitvoeriger beweging nodig hadden dan het drummerige ganzen-marsje door de moestuin van broeder Bernard.
De vele en ingewikkelde zorgen rond de stichtingen van Mainz, Malang en Merkelbeek hadden pater Titus er gedurende het eerste triennium van zijn professoraat van weerhouden om veel aan de verzorging en verbetering van zijn eigen home in Nijmegen te denken. De drie kamers, die hij in september 1923 aan de Spoorstraat in het pand van Drinkenburg gehuurd had, waren van meet af aan een te enge behuizing geweest voor de hoogleraar, die als geleerde en studentenvader, als beroepsbemiddelaar en gerenommeerd gastheer, aan geen zes kamers genoeg zou hebben gehad om zich naar eer en geweten van zijn ambtelijke en particuliere verplichtingen te kwijten. Het leek echter, of hij zich tot 1926 maar ten halve van de noodtoestand bewust was. Hij gaf zich wel eens over aan verre en schone toekomstdromen en heeft zelfs aan een dubbelklooster in middeleeuwse trant gedacht, dat ergens in de buurt van het Valkhof zou moeten verrijzen. En onder zijn intimi maakte hij wel eens een zinspeling op wat mettertijd in Nijmegen nog stond te gebeuren, zodat provinciaal Cyprianus zijn definitoren alvast waarschuwde: "Pas op! Titus voert weer iets in het schild; de Spoorstraat wordt hem te klein, hij wil de singels op!" Maar de plannen bleven voorlopig in de gedachten steken en eerst in de zomer van 1926, toen het missiewerk in Oost-Java zienderogen floreerde, het klooster van Mainz definitief gevestigd scheen en niemand zich nog zorgen behoefde te maken over het beleid van regens Hubertus in Merkelbeek, kon pater Titus de aandacht van het provinciaal bestuur voor zijn eigen aangelegenheden vragen. Die poging was in hoge mate onbaatzuchtig, want wat de professor vroeg, was niets anders dan een klein eenvoudig klooster, waar de inmiddels talrijker wordende priester-studenten de ruimte en de rust zouden kunnen vinden, die voor de groei van het geestelijk leven en de goede gang van de studie nu eenmaal onontbeerlijk zijn, en waarin hijzelf over één behoorlijk grote kamer kon beschikken. Het belangrijke was, dat Onze Lieve Heer er een klein, lief kapelleke kon hebben en dat er een gastenkamer beschikbaar was voor de mensen, die in 's Heren naam een beroep zouden doen op de dienstvaardigheid en de liefdadigheid van de Karmelbewoners. Het was voor provinciaal Cyprianus Verbeek en zijn assistent Titus Brandsma gemakkelijker om met Monseigneur Diepen tot een akkoord te komen dan om in de stad Nijmegen een huis te ontdekken, dat aan de gestelde eisen voldeed en dat daarenboven goedkoop genoeg was om de gunst van het definitorium te winnen. Het ene was te deftig en te duur, het andere een toonbeeld van ongeriefelijkheid. Menigeen had zich al definitief bij de bestaande toestand neergelegd, maar wie de moed liet zinken, pater Titus niet. Met collega Hoogveld, met zijn medebroeders en met iedereen, die toevallig bij hem binnenwipte, ging hij "huizen kijken" en na wel twintig volledige en halve mislukkingen is hij er tenslotte in geslaagd beslag te leggen op het hoekhuis Kronenburgersingel-Stieltjesstraat, een zeer gunstig gelegen, vrij bruikbaar en billijk pand,

dat in ieder geval een voorlopige uitkomst betekende. Met het oog op eventuele betere kansen werd het slechts voor de duur van twee jaar en drie maanden gehuurd. Pater Titus zelf nam als prior-vicarius de zorgen op zich voor het kleine gezin - aanvankelijk zes, later negen man sterk -, stelde het onder de bijzondere bescherming van Onze Lieve Vrouw, Zetel der Wijsheid, voelde er zich uitstekend op zijn plaats, maar deed overigens zijn uiterste best om de pater Jezuiet gelijk te geven, die voorspeld had, dat de Karmel zich als een olievlek over Nijmegen zou verspreiden: eerst een paar kamers, dan een heel huis, daarna een heus klooster en tenslotte een parochie.
De overgang van het hele huis naar het heuse klooster heeft nog al moeite gekost. Het plan was er eerder dan men verwacht had, maar met de uitvoering er van waren vakmanschap, krachten en sommen gemoeid, die zelfs de voorzichtige procurator van de provincie, pater Modestus Truyen, niet had kunnen vermoeden.
Nog in hetzelfde jaar, waarin het huis aan de Kronenburgersingel betrokken werd, kwam het pater Titus ter ore, dat de gebouwen van het oude katholieke ziekenhuis, die tussen de Houtstraat en de Doddendaal tot een mastodontische stapelbouw waren samengeperst, te koop zouden worden aangeboden. Na veel bezichtigingen en be-sprekingen waren de definitoren er van overtuigd, dat het iets worden kon, en gaven zij aan pater Titus te kennen, dat hij hunnentwege contact mocht zoeken met de geïnteresseerde instanties. Dat contact werd er een van de prettigste soort. De leden van het R.K. Armbestuur, dat de panden beheerde, en de zusters van Liefde, die jarenlang het ziekenhuis hadden verzorgd en die ook anderszins wel enig recht konden doen gelden, toonden zich de inschikkelijkheid zelf. Het vlotte allemaal wondergoed en reeds in het. voorjaar van 1928 kon provinciaal Cyprianus zijn handtekening plaatsen onder de koopakte
Aanvankelijk was het de bedoeling geweest om het complex, zoals het daar lag, in zijn geheel zonder veel afbraak en uitsluitend met behulp van timmerlieden, stukadoors en schilders, in een klooster te herscheppen, maar toen architect Zwanikken en pater Titus, die intussen merkbare vorderingen had gemaakt in de edele kunst van het schietlood en het waterpas, na veel opmetingen en becijferingen de hoofden eens bij elkaar staken, besloten zij om velerlei practische redenen bij het provinciaal bestuur toch maar een volledige verbouwing voor te stellen. Men zou de nieuwbouw geheel uit oud materiaal kunnen optrekken, terwijl drie reeds bestaande percelen - het Sint Rochushuis, de kapel en het zaaltje - zo goed als ongewijzigd in het nieuwe plan konden worden opgenomen. Het zou een intiem klooster worden rondom een rechthoekige binnenplaats, zonder buitenkant en geheel ingesloten door de tuin der zusters en de burgerwoningen aan de Houtstraat en de Bloemerstraat. Aan de kant van de Doddendaal, tussen het Sint Rochushuis en het aannemersbedrijf van Van de Berg, hadden de architecten zich een bescheiden ingang gedacht, centraal geplaatst in een voornaam uitgevoerde voorgevel, tien meter breed en vier meter vijftig hoog. In mei '28 kwam pater Titus officieel met het nieuwe voorstel voor de dag. Na het definitorium er op gewezen te hebben, dat de oorspronkelijk beraamde interieurveranderingen geen bevredigend antwoord konden geven op de vraag naar doelmatige ruimteverdeling en religieuze spaarzaamheid, leidde hij het nieuwe denkbeeld met deze voorzichtige woorden in: “Een verbouwing zou de geschiktheid van het gekochte pand in niet geringe mate verhogen en het tot een intiem kloostertje maken midden in de stad. Nadat verschillende wijzen van verbouwing zijn overwogen, maar als te kostbaar moesten worden terzijde gelegd, schijnt thans een vorm gevonden, waarin die verbouwing op geschikte wijze zou kunnen plaats hebben. Ter toelichting hiervan diene, dat gedacht is aan een binnenhof, rondom door de huizen ingesloten en met een bescheiden ingang aan de Houtstraat of aan de Doddendaal.”[116] Wie de Karmel aan de Doddendaal gekend heeft en enigermate kan vermoeden, hoe het bestuur van een financieel zwaar tobbende ordesprovincie op een dergelijk prijzig voorstel pleegt te reageren, moet wel evenveel bewondering hebben voor Brandsma's natuurlijke pleitkunst als voor zijn moeizaam verworven bouwkundige bekwaamheid. Want het intieme kloostertje is er gekomen, eenvoudig en geriefelijk, met een bescheiden ingang en een fraaie binnenplaats. Pater Titus had als bouwmeester

[116] Brief aan het Definitorium van 24 mei '28.

allengs meer oog voor de zakelijk-heid gekregen. Het gedroomde maar smadelijk van de hand gewezen viaduct te Merkelbeek had hem in dit verband veel geleerd. Maar zo nu en dan vonkte er toch wel eens iets op van zijn vroegere voorliefde voor de barokke overdaad.
Toen het nieuwe klooster in de winter van 1929 geheel volgens het plan Brandsma-Zwanikken voltooid was, kwam pater provinciaal van Oss over om het met enig ceremonieel in te wijden. Het feest van Onze Lieve Vrouw Onbevlekte Ontvangenis is dat jaar een dubbel feest geworden. Iedereen was content en iedereen sprak vol lof over de ondernemende geest van de professor, die na zoveel andere goede dingen ook dit werk tot een goed einde had gebracht. De professor zelf lachte zowat voor zich heen, vond ook wel dat er reden was om blij te zijn, maar had toch zijn bedenkingen.
"Pater Provinciaal, met zijn allen - ik zou in dit verband vooral U en vriend Zwanikken willen noemen - hebben we iets moois tot stand gebracht. Onze Lieve Heer en de Moeder Gods, aan wie dit huis bijzonder is toegewijd, zullen er best tevreden mee zijn. Maar af is het nog niet. Dat viel me plotseling op, toen ik gisteravond met U naar binnen stapte. Er mankeert iets aan. Kunt U raden, wat het is?" "Geen flauw vermoeden!"
"Ik zal het U zeggen. Binnen ziet het klooster er niet onaardig uit, maar naar buiten toont het niet. De voorgevel bevalt me wel en dat vooruitgeschoven portaal met die stevige en rijk bewerkte deur doet het best, maar je kunt er niet aan zien, dat je bij paters bent. Het zou evengoed de ingang van een school of van een oudemannen-huis kunnen zijn. Ik had zo gedacht om boven de poort, in grote zilveren blokletters gespannen op een dubbele stalen boog, de naam van ons huis te laten aanbrengen: "Zetel der Wijsheid." Dat kan niet veel kosten, dunkt me, en het zegt iets."
Pater provinciaal, die tegen pater Titus alles zeggen kon, vond het voorstel zonder meer verwerpelijk:
"Neen, Titus, dat moeten we nooit doen! Want kijk eens: als wij hier in de Universiteitsstad onze wijsheid op een dergelijke manier uit-stallen, kan de Carolina haar poorten wel sluiten. Dan komen alle studenten hier op af en dat vind ik oneerlijke concurrentie." Pater Titus gaf zich ogenblikkelijk gewonnen: "Dom van mij, dat ik daaraan niet heb gedacht. U hebt gelijk pater provinciaal. Laten we dus afspreken, dat het klooster onverbeterlijk is." In de maand, die nu volgde, trof pater Titus de nodige voorberei-dingen voor het grootscheepse eerste Mystieke Congres, dat als de feestelijke omkleding van de officiële inwijding op Driekoningendag 1930 een bredere luister moest bijzetten aan de vreugde van de broeders om hun nieuw tehuis. Met Monseigneur Diepen zijn de vrienden van Ons Geestelijk Erf, Stracke, Reijpens, van Mierlo, Huyben, Schoengen en al die anderen aangetreden om bij Brandsma "geestelijke verkwikking te vinden in dit lieve, rustige en religieuze plekje temidden van drukke winkelstraten, die onmiddellijk alle rumoer verliezen, zodra men hier binnentreedt."[117] Het zijn onvergetelijke dagen geworden voor iedereen. Maar niemand kan meer genoten hebben dan de organisator van dit feest, wiens lessen over de spiritualiteit van de Karmel een voorbeeld waren van stofbeheer-sing en zuiver inzicht en die niet ophield te verklaren hoe blij hij te moede was, omdat hij eindelijk gerust kon zijn over veel zaken, waaraan hij jarenlang zijn beste krachten had gegeven. Toch was zijn program voor de Nijmeegse Karmel nog niet geheel afgewerkt. De Karmelieten zouden een parochie overnemen, had de pater Jezuïet nog gezegd en professor Brandsma haastte zich om ook dit gedeelte van de voorspelling tot in de bijzonderheden waar te maken.
Het lijkt overigens niet waarschijnlijk, dat hij uit zichzelf ooit serieus aan deze mogelijkheid zou hebben gedacht, ware het niet dat de ge-legenheid daartoe zich als het ware aan hem had opgedrongen. Wat de professor van het begin af voor Nijmegen beoogde, was eigenlijk niet de directe zielzorg, maar de studie, niet een parochiekerk met predikende, biechthorende en adviserende paters, maar een rustige huiskapel omringd door cellen, waarin de Karmelbroeders zich onder zijn leiding in het apostolaat van de wetenschap zouden bekwamen. Toen echter in het najaar van 1926 zomaar de Augustinusparochie ter overname werd aangeboden, ontdekte pater Titus plotseling, dat er

[117] Pater Stracke in zijn inleiding op het eerste Congres.

alles voor te zeggen was om in het Nijmeegse klooster mét de wetenschappelijke doelstellingen ook de andere roepingen van de Karmel tot uitdrukking te brengen.
En wéér heeft Titus “ter ere Gods en tot heil van de onsterfelijke zielen” aan hemel en aarde de zegen gevraagd over een plan, dat moest en zou slagen, omdat het zo uitstekend paste in het systeem der goede dingen. Een oude stadsparochie met een groots verleden en een kerk van Cuypers, waarin de Universitas Catholica de goddelijke geheimen viert en smekend of dankend de grote belangen van haar jonge leven gedenkt, zijn een aantrekkelijk voorwerp voor de apostolaatszin van een Orde, die de ijver in de dienst des Heren als wapenspreuk voert. “Dat moeten we beslist aannemen,” adviseerde assistent-provinciaal Titus, maar de leden van het provinciaal bestuur aarzelden; zij durfden het stoute plan niet aan, want zij zagen boven de parochie met het grootse verleden de dreiging van een be-denkelijke toekomst hangen en op het dak van Cuypers' fraaie kerk-gebouw een loodzware schuldenlast rusten. Echter: één hoopvolle stem in het kapittel was voor pater Titus voldoende om vol te houden. Hij deed alles wat zijn vrienden in dit opzicht van hem konden verwachten en monseigneur van Son, de herder van de Sint Augustinusparochie en deken der stad, stond hem terzijde met een liefde en trouw, die groeiden naarmate Mgr Diepen minder veeleisend en provinciaal Athanasius ietwat toeschietelijker werd. En plotseling gebeurde het. Op maandag 21 augustus werden de stukken getekend en op Oudejaarsavond 1933 aanvaardde pater Franciscus Wilens uit de handen van pastoor-deken van Son het herderschap over de drieduizend schaapjes op het hellend vlak tussen de Lange Hezelstraat en de Waalkade. Pater Titus zag de zoveelste serie inspanningen voor een doel, dat God eerde, de Karmel sierde en de mensen ten goede kwam, met succes bekroond. Dokter Woltring ried hem aan om nu maar eens wat rust te nemen, pater provinciaal steunde dit voorstel met een “Ik zeg: maak er maar drie maanden van!” en vriend Hubertus nodigde hem uit om voor een half jaar naar Merkelbeek te komen. Maar pater Titus voelde zich zo fit als nooit tevoren. Hij had geen tijd om vakantie te houden. Het geval Konnersreuth, het werkplan betreffende de geschiedenis der wijsbegeerte en de schuchter begonnen katholieke Encyclopaedie stelden hun eisen.
En intussen was hij alweer aan het overleggen, hoe hij uit de ver-strooide resten van Sint Radboud een representatieve reliek zou kunnen samenlezen voor de Augustinuskerk, zijn kerk, waarop de Sint Radboudstichting zo duidelijk haar voorkeur had laten rusten.

ZEVENDE HOOFDSTUK
TITUS, DE LEERLING VAN PAULUS
IK PREDIK CHRISTUS

Dat een katholiek priester, die gedurende enige decennia als zielzorger in het volle leven heeft gestaan en die, al lerarend en getuigend, zijn medechristenen zonder ophouden heeft laten delen in de vruchten van zijn overwegend en beschouwend gebed, op geen honderdtallen na kan gissen, hoeveel keren de preekstoel zijn standplaats en het kerkvolk zijn auditorium is geweest, lijkt iets heel gewoons. Toen jaren geleden de ordebroeder van pater Titus, de bekende assistentiepater en veertig-uren-gebed-prediker Henricus Koppen-draijer, op de dag van zijn gouden professiefeest met een bevriende kapelaan de stoutmoedige weddenschap aanging, dat hij in de loop der jaren minstens drieduizend preekbeurten had waargenomen, bleken het er achteraf na ampele berekening ruim vijfduizend te zijn geweest. Van pater Borromeus de Greeve wordt gezegd, dat hij sinds de dag van zijn priesterwijding gemiddeld zeven keer per week als predikant het woord Gods heeft verkondigd. En talloos zullen de parochieherders zijn die, wanneer zij op Sint Silvesteravond de jaar-balans opmaken van wat er sinds Nieuwjaar zoal voor en door de kudde werd verricht en ondergaan, tot de bevinding komen, dat zij enige malen vaker de kansel hebben beklommen dan het jaar weken telde. Nu was pater Titus geen grotestadspastoor, geen gevierde missie-prediker en geen rondtrekkende assistentiepater. Hij was hoogleraar aan de katholieke Universiteit en had als zodanig andere zorgen dan die over kerkgangers en wegblijvers. Zijn naaste collega's Hoogveld en Sassen predikten zelden

of nooit. Anderen, zoals van Ginneken en Molkenboer, deden het in voorzichtige mate. Maar geen onder zijn ambtgenoten, die als vaste huisgeestelijke of alom gevraagde gelegenheidspredikant zondag aan zondag in de dienst van het Offer het woord van het Evangelie verkondigde. Het had voor pater Titus - zo meenden sommigen - een reden kunnen zijn om te bedenken, dat het van verstandig inzicht kan getuigen, wanneer men zich omwille van een verantwoorde ambtsvervulling aan enige andere goede werken weet te onttrekken. In werkelijkheid héέft professor Brandsma over deze dingen nagedacht. Uit eerlijk plichtsbesef en ook omdat men hem daar van hogerhand op wees. Maar zijn besluit is altijd onveranderlijk hetzelfde gebleven: wanneer het voor een priester geen bezwaar is het hoogleraarschap op zich te nemen dan mag het voor een priester-hoogleraar geen bezwaar wezen zich te gelegener tijd aan het predikambt te wijden. Dat de een o£ ander er op goede gronden de voorkeur aan kan geven om de volle inzet van zijn priesterlijke wijdingsmacht te concentreren op een vorm van apostolaat, welke hem beter ligt dan de bediening van het woord, wist Titus heel goed te begrijpen. Ook zonder over voldoende redenaavstalenten te beschikken, kan men een voorbeeldig bedeier zijn van de goddelijke geheimenissen. Wie het geestelijk brio o£ de technische vaardigheid mist, die nodig zijn om de schare der gelovigen toe te spreken in een gevoelig en vruchtbaar woordcontact, betracht stellig de deugd van wijsheid, wanneer hij het accent van zijn priesterlijke werkzaamheid bijvoorbeeld plaatst op dat gedeelte van het algemene predikambt, dat in sterkere mate aan het verstand dan aan het hart appelleert en waaraan hij zich beroepshalve naar hartelust mag overgeven. Maar als God je de beschikking heeft gegeven over de vereiste sprekersgaven en het kost je als habitueel genieter van de goddelijke liefde niet teveel inspanning om een passend en leerzaam thema te vinden, waarom zou men zich dan de schone kans laten ontglippen om de zondag óók door een stichtende predicatie kerkelijk te heiligen? Titus Brandsma liet geen enkele kans voorbijgaan. Zijn taalvaardigheid en expressievermogen waren niet bepaald van dien aard, dat hij een Johannes Brugman of een Bernard Hafkenscheid had kunnen worden. Maar hij had een kloeke stem en een Italiaanse rijkdom aan levendige gebaren en de gezonde, spontane en overtuigende bezieling, waarmede hij sprak, maakte goed wat er aan de technische verzorging van de vormgeving ontbrak. Men luisterde graag naar een preek van pater Titus. Omdat hij de goede dingen, die hij te vertellen had, voor zichzelf zo diep en duidelijk had overwogen. En omdat hij zo recht uit het hart sprak. Waar en voor welk publiek hij zijn predicatie moest houden, interesseerde hem blijkbaar niet in het minst. De grote Canisiuskerk aan de Molenstraat had bij hem niet de voorkeur boven het geïmproviseerde kapelletje in het daarnaast gelegen Oud-Burgeren-Gasthuis. Titus Brandsma predikte, omdat hij prediken móést, niet omdat hij graag gehoord wilde zijn.

Zo kon het gebeuren, dat hij jaren achtereen iedere zondagmorgen vol heilig enthousiasme te preken stond voor het schamele gehoor van vijftien tot twintig oudjes, vergeten burgers, zoals hij ze noemde, voor een derde doof, voor een derde slapend en voor een derde bemoedigend attent. Was het zijn liefde voor het verwaarloosde deel der levende Kerk? Zijn voorkeur voor wat de volksmond met enige laatdunkendheid “het gesticht” pleegt te noemen?

Hoe het zij: de charitatieve instellingen, de door de christengemeen-schap opgerichte en onderhouden tehuizen voor geestelijk- en licha-melijk-noodlijdenden mochten, indien het maar enigszins mogelijk was, op al de vele inspanningen van zijn priesterlijke hulpvaardigheid rekenen. Dit dateerde niet van de laatste tijd. Het was reeds het geval, toen pater Titus, nog vóór hij naar Rome ging om er zijn hogere studies met het doctoraat te bekronen, als pasgewijd priester zijn standplaats had in de Karmel van Oss. Toen reisde hij herhaaldelijk op zaterdagmiddag naar Rosmalen om daar de patiënten van Coudewater met zijn geestelijke zorgen te omstuwen en om er op zondagmorgen een predicatie te houden, waaruit niet alleen de armen van geest maar ook de zo bijdehante religieuze verpleegsters de kostbaarste lering konden trekken.

In Nijmegen kwam eerst het reclasseringshuis aan de Muchterstraat aan de beurt, maar toen Luctor et Emergo in de loop der dertiger jaren zijn priesterlijke bediening niet zo dringend meer behoefde, werd het Oud-Burgeren-Gasthuis het grage voorwerp van zijn uitverkiezing. Dat is het tot de laatste week van zijn arbeidzame leven gebleven. Hij las er de heilige Mis, hoorde biecht en predikte het

Evangelie in een vorm, die hij met dezelfde vrome vlijt verzorgd had, waarmede confrater Franciscus Wilens zijn wekelijkse kanselrede voor de grote Augustinus-kerk placht uit te werken. Als hijzelf aleens door uithuizigheid of overladen drukte verhinderd was zijn beurt waar te nemen, dan zorgde hij er bijtijds voor, dat er een plaatsvervanger werd aangewezen, en wee hem, die meende voor een zo gering gezelschap de preek te mogen overslaan! Toen de prior zijn gehoorzame onderdaan pater Titus met het oog op diens wankele gezondheid een tijd lang aan alle assistentiewerk onttrok, werd de medebroeder, die hem gedurende die tijd als huiskapelaan op het Burgeren-Gasthuis moest vervangen, voor en na achtervolgd met nuttige wenken en blijken van belangstelling. “Wilt U er aan denken, dat er ook gepreekt moet worden?” - “U moet het maar niet erg vinden, wanneer het een of ander oudje hardop bij zijn buurman informeert, wat U daarjuist gezegd heeft!” - “Zo vriend, en hoe is het gegaan? Waren er veel bij, die sliepen?”
Daarnaast kwamen dan nog de vele kleinere min of meer gesloten gemeenschappen van godsdienstig cultureel belang, de christelijke verenigingen in plaatselijk verband, of hoe men ze verder noemen wil. Daar was in Oss het Sint Nicolaas-Instituut, bolwerk van jeugdige studieijver en religieuze gezindheid. Pater Titus was er jarenlang de ijverige zielzorger, aan wiens wijze raadgevingen en vruchtbare bemiddelingspogingen thans nog, meer dan een kwart-eeuw nadien, menig oudleerling in dankbaarheid terugdenkt. Daar was in Nijmegen de derde Orde van Karmel, waarvan pater Titus gedurende een tiental jaren de allesbezielende en allesberedderende directeur is geweest. Daar was Sint Jan, de wakkere, hevig levende club van Nijmeegse priesterstudenten; in hun vakantietijd vonden zij bij adviseur Titus Brandsma steeds een gul onthaal en een overvloed aan geestelijke weldaden. Daar was de Italiaanse kring, een goed dozijn terrazzowerkers uit Ligurië en Piëmont, die zich graag eens in hun eigen moedertaal hoorden toespreken. Daar waren verder de colle-giaal-hartelijke en geruchtloos arbeidende broeders van het Kelfkens-bosch, de montere religieuzen en de ietwat teruggetrokken damesstudenten die huize Stella Maris bewoonden, de even minzame als ingetogen liefdezusters van de Doddendaal en de zeer barmhartige zusters met die onuitsprekelijke Franse naam. Iedere Nijmegenaar kende en bewonderde ze, al poogden zij zich ook aan de openbare belangstelling te onttrekken door onopvallend te gaan wonen temidden van de schamele resten ener voorbije glorie, daarachter op Hallo, tussen de akelig steile Lindeberg, een bouwvallige Waalkade en een vergeten stuk rommelige benedenstad. “Zij zijn nog te bescheiden om een normaal vindbaar adres te hebben,” vond pater Titus, “- Duivengas 2 - staat er in het telefoonboek!” Al deze Godvrezende en deugdminnende gezelschappen hebben bij beurt en toebeurt mogen genieten van zijn devote geestdrift, zijn sonore stem en zijn meeslepende gebaren. En geen der fraters of zusters of pensionbewoners of broederschapsleden, die ooit heeft verteld, dat men bij pater Titus met verveling of tegenzin naar een vormloze gedachte of een preek zonder inhoud had moeten luisteren.
De intelligente, wilskrachtige en toch zo diepeenvoudige Karmeliet, die zo zwierig door het leven snelde, die iets van een bovenzinnelijke jubel in zijn ogen en zijn houding had en uitstekend de kunst verstond om anderen in de goede stemming te brengen, ontving natuurlijk herhaaldelijk verzoeken om hier of daar als redenaar van de dag het woord te voeren op een plechtige feestvergadering of een openbare kerkelijke bijeenkomst.
Titus Brandsma predikte voor alle goede mensen en over alle goede dingen. Over de vele geheimen van de goddelijke Openbaring: over de verlossingsdaad van de Mensgewordene, over de Kerk als de voortzetting van zijn heilige Mensheid en over Maria, die Hem zijn heilige Mensheid schonk.
Hij was vooral de veelgevraagde en graaggehoorde panegyrist, de lofredenaar op Gods lieve heiligen, die, zoals provinciaal Cyprianus eens tot groot vermaak van pater Titus zelf opmerkte, “in iedere heilige iets van zichzelf weet terug te vinden.” Een waar woord intussen!
In februari 1924 - Titus Brandsma droeg nog slechts enkele maanden de professorale toga - predikte hij in de karmelietenkerk van Zenderen over het eenvoudige en toch zo rijke deugdleven van de kleine heilige, Teresia van Lisieux. De nadruk kwam te vallen op het beeld van de allesomvattende, zichzelf uitschakelende liefde: de ontbladerde roos. “Teresia”, zo zeide hij, “wilde alles tegelijk zijn: apostel, martelares, belijdster en maagd.” In zijn veel geroemde openingspreek voor het triduum ter

ere van de zalige Gemma Galgani, in '33 gehouden bij de paters Passionisten te Mook, trof hem vooral de onvoorwaardelijke, kinderlijke en blijmoedige liefde van Gemma voor Onze Lieve Vrouw. “Maria was voor Gemma, het zoete Moedertje'; met Haar leefde zij in de gemeenschap der heiligen, op deze aarde weliswaar, maar toch in de hemel.” Toen in de zomer van 1935 de zusters Ursulinen het vierde eeuwfeest van haar stichting vierden, hield pater Titus op Mater Dei een originele en van priesterlijk vuur tintelende gedachtenisrede, zoals de docenten en de leerlingen er vermoedelijk geen twee gehoord zullen hebben. Het begon aldus: “Wij, kinderen van God, zijn door de Schepper op deze aarde geplaatst in dezelfde verscheidenheid, waarmede hij de sterren heeft gezaaid aan het firmament. Sinte Ursula is voor U, feestvierende zusters Ursulinen, zoveel als de poolster en Uzelf vormt samen het fraaie beeld van de Ursula, het beertje, dat daar altijd ergens in het Noorden staat en dat nooit zijn contact met de poolster verliest. In dat beeld, dus onder U, fonkelt de ene ster nog luisterrijker dan de andere, maar samen, als één geheel, bent U bepaald indrukwekkend. Toch kunt U dulden, dat er andere, wellicht nog schonere beelden aan de hemel staan. Waarom ook niet? De deugd is altijd eenvoudig.” Sint Willibrord en Sint Bonifacius, zo vertelde pater Titus in Dok-kum en in Leeuwarden, hadden de Friese mensen lief. “Zij hebben alles voor hen gedaan, gepredikt, geofferd en geleden. Zij zijn de Friezen voorgegaan met wapperende banieren, echter zonder iemand uit te dagen.” En bij de negentiende eeuw-herdenking van Sint Stephanus-martelaar, de patroon van de stad Nijmegen, wekte professor Brandsma de doorluchtige prelaten, de edelachtbare magistraten en de even welkome burgers op om met hem het feest te vieren van de goddelijke barmhartigheid en de christelijke naastenliefde. “Want we weten het toch: de armsten onder ons staan het dichtst bij Jezus. Als we van Hem houden, moeten we ook zijn beste vrienden liefhebben.”
Een enkele maal kon het de schijn wekken, dat Titus, door een bepaalde karaktertrek of levenshouding bijzonder sterk te accen-tueren, in de heilige iets van zichzelf trachtte te verdedigen. Maar het bleef bij schijn,want pater Titus verdedigde steeds de waarheid, nooit zichzelf. Zoals bijvoorbeeld in zijn vermaarde rede over het inwendige leven van Sint Canisius. Daar betoogde hij: “Ik ontken niet het gevaar, dat er kan liggen in een werkzaam leven, zoals Canisius het heeft geleid. Ik herinner mij vol vrees het woord, door de

heilige Paulus gesproken, dat hij na anderen gepredikt te hebben zelf verloren zou kunnen gaan. Maar reeds aanstonds zou ik, om alle misverstand te voorkomen, een scherp onderscheid gemaakt willen zien tussen de beschouwing van Canisius' heiligheid, ondanks' zijn werkzaamheid in de wereld en de beschouwing van diezelfde heiligheid, door' en, in' die werkzaamheid, om dan op die laatste beschouwing de nadruk te leggen.”[118]
“Typisch Titus!” merkte een van de hoogleraren op, toen zij na de plechtige senaatszitting het hoofdgebouw verlieten. “Jawel!” beaamde professor Slijpen, “een uitstekende rede dus, een prachtige preek en . hij heeft nog gelijk ook!” De preken van pater Titus droegen steeds een sterk persoonlijk karakter; zij kwamen recht uit zijn hart en vibreerden zuiver op de polsslag van zijn leven. Over de stijlkundige kwaliteiten en de stem-mogelijkheden van de kanselredenaar kon rnen verschillend oordelen, maar dat zijn toespraken stuk voor stuk ieders aandacht gespannen hielden daar zij de directe verwoordingen waren van wat er aan concrete gedachten en bewust ervaren gevoelens in hem omging, zal niemand, die hem ooit hoorde, willen tegenspreken. Titus was een meester in het scheppen van een tastbare situatie en wat hij in verband daarmede te zeggen had, was altijd verrassend van vinding en sprankelend van leven.
Bij wijze van illustratie een gedeelte uit zijn eerste triduum-predicatie bij gelegenheid van de canonisatie van kardinaal Robertus Bellarminus in de Meimaand van 1923. Na de feestvierende paters Jezuïeten van de Molenstraat en de meejubelende kerkgangers gewezen te hebben op de

[118] Rede, gehouden in de plechtige academische zitting van de Senaat der R.K. Universiteit te Nijmegen ter gelegenheid van de onthulling van het standbeeld van de heilige Petrus Canisius op 6 Juni '27.

indrukwekkende gestalte van de katholieke Kerk, waarvan Bellarminus een der getrouwste zonen en sterkste verdedigers is geweest, ging hij voort:
“Als wij heden Bellarminus huldigen, dan brengen wij niet slechts hulde aan deze éne man.
In het heilig Evangelie heeft Jezus aan zijn Kerk behalve zijn geboden ook zijn evangelische raden gegeven en, gelijk de heilige Hieronymus zegt, dat goddelijk woord heeft de woestijn met kluizenaars, de kloosters met monniken gevuld. Zij zijn Gods uitverkorenen, tot inniger vereniging met Hem geroepen en het werktuig in zijn hand om duizenden anderen met Hem verenigd te houden., Wat zou de wereld zijn zonder de religieuze orden?' zeide de Heer eens tot Teresia om daarmee aan te duiden, dat Hij die aan de wereld gaf om haar met Hem verenigd te houden.
Groot is dan ook in de geschiedenis de invloed van de religieuze orden. Zij zijn als de bloempeiken in de tuin der Kerk, die haar de grootste schoonheid schenken en door wier glans en schittering al het levend groen der Kerk nieuwe bekoring ontvangt. Maar gelijk in de hemel de heiligheid haar graden heeft als de sterren haar verschil van helderheid en kleur, zo heeft ook hier op aarde de heiligheid haar rijkste schakering en heeft ieder tijdperk zijn eigen bloemen. Geleidelijk zien wij in deze Meimaand de knoppen der bloemen opengaan en telkens verrast ons de kleur en de geur der nieuw ontloken bloemen. De ene is al schoner dan de andere. Zonder een de schoonste te durven noemen, gaan aan onze verbeelding toch enige voorbij als bijzonder schoon. Haar luister bekoort ons op bijzondere wijze. Zo is het ook in de tuin der Kerk. Vele bloemen bloeien daar, vele instellingen zijn er als perken van ongekende schoonheid, waarop de mooiste bloemen zijn samengebracht.
Tegen de bruine beuk willen wij andere bloemen zien dan voor een omlijsting van geelgroene heesters. Zo heeft ook de Kerk op verschillende plaatsen en in verschillende tijden andere bloemen van heiligheid nodig om haar schoonheid alom te doen stralen. In de Middeleeuwen, bij de opkomst van de middenstand, zien wij de bedelorden in korte tijd een wonderbare verspreiding vinden en nog steeds vervullen Franciskanen en Dominikanen naast Carme-lieten en Augustijnen hun zegenrijke roeping. In de zestiende eeuw, toen de Kerk de zware storm der Hervorming doormaakte, riepen nieuwe noden nieuwe krachten op en schonk God aan zijn Kerk de Sociëteit. Van haar was Bellarminus lid. Hij was een Jezuïet, en is de heiligheid ook een eigenschap welke niet aan een bepaalde vorm van leven is gebonden, al leidt God zijn uitverkorenen langs zeer verschillende wegen, toch moeten we zeggen, dat Bellarminus heilig werd omdat hij door God geroepen leefde als een Jezuïet en dat zijn heiligheid weer eens temeer in het licht stelt, hoe het leven volgens de instellingen dezer orde een veilige en zekere weg is ten hemel.
O neen, ik herhaal het: het is niet de enige weg. Gods wegen zijn zo menigvuldig, dat wij ze niet tot een beperkt getal herleiden mogen. Naast de orde der Jezuïeten staan zovele andere en ook in de wereld schenkt God zijn genaden vaak op niet minder kwistige wijze aan degenen, die Hij daarin wil heilig maken.
Ik bemin mijn eigen orde. Zij is mij lief als de weg, mij door God gewezen om naar de hemel te gaan. Zij is mij lief door haar geschiedenis en haar roeping. Ik vereer en huldig een heilige Teresia van Avila, een heilige Joannes van het Kruis, een heilige Maria Magdalena de Pazzi, een heilige Teresia van het kindje Jezus, in wie het mystieke leven van de Karmel zijn schoonste uitbloei had. Ik zegen ook de gedachtenis van een heilige Simon Stock, door wie de orde verdiende het heilig scapulier te dragen ten bewijze en ten onderpand, dat zij de orde is van de broeders van Maria, onze Moeder. Maar ik zie, dat er in het huis mijns Vaders vele woningen zijn, dat naast het perk, waar God mij plantte in de tuin der Kerk, andere perken zijn van niet mindere schoonheid. En als ik die tuin zo overzie, o, ik erken het vooral hedenavond met vreugde, dan is de Sociëteit van Jezus wel een perk van bloemen en rozen zó schoon, dat ons hart open gaat van blijdschap, omdat God aan zijn Kerk zo veel heerlijkheid heeft geschonken.
Paters hier tegenwoordig, groot is onze vreugde op deze dag, groter nog, veel groter, moet de uwe zijn. De luister van deze feestelijkheid straalt op U terug en ik ben eigenlijk blij, dat hier vanavond niet een Jezuïet, maar een lid van een andere orde op de preekstoel staat, omdat uw bescheidenheid een der uwen wellicht weerhouden kon uiting te geven aan de blijdschap, welke gij als orde, als

leden van de Sociëteit, geniet, nu een der uwen zalig is verklaard en uw gezelschap zich weer doet kennen als een instelling van ware heiligheid. Bellarminus, hij was een der uwen."[119]
Vol eerlijke blijdschap en bijna uitbundig-jubelend van toon en in-houd was deze preek op de heilige kardinaal, zoals al die andere preken die pater Titus in de loop der jaren gehouden heeft, wanneer hij ergens de tolk mocht zijn van het een of ander kerkelijk gevierde geluk. Op de trouwdag van zijn nichtje Trees was het natuurlijk heeroom Titus, die de feestpredicatie mocht houden. Hij deed het zó goed, dat men er in Bolsward nog over spreekt. Op een warme zomerdag in 1930 trilden de gebrandschilderde vensters van de oude Sint Martini te Sneek onder het heilige pathos, waarmede professor Brandsma zijn confrater Dr Siardus Veldman als pasgewijd priester mocht begroeten. En drie jaren later, op die gedenkwaardige zondag 12 november 1933, hield pater Titus in diezelfde kerk van datzelfde Sneek de preek van zijn leven, toen hij namens de katholieken van, Snits', van heel de Zuid-Westhoek en van gans Friesland, een woord van hulde mocht toeroepen aan de nieuwe Missiebisschop van Kisumu, zijn neef monseigneur Gorgonius Brandsma. Of is dat tóch niet zijn beste preek geweest.
De reguliere kanunnikessen van het heilig Graf te Turnhout zeggen het niet te kunnen geloven. Daar in het rustig kloppende hart van de Belgische Kempen, aan de slagader van het christelijk leven, had de professor namelijk weinige maanden tevoren enige jeugdige geprofesten - "de vier vrouwen bij het heilig Graf" - een volledige communiteit en een vijftigtal familieleden en belangstellenden tot de hoogste top van de geestelijke vreugde gebracht door een geïmproviseerde toespraak, zó overtuigend van gelovig inzicht, zó fijngevoelig en hartelijk, dat zuster Maria Laetitia en haar drie gezellinnen het er nog steeds voor houden, dat alleen pater Titus in zijn beste ogenblikken in staat kon zijn om aan een religieus feest zoveel luister bij te zetten. "Priesterlijker, waardiger en indrukwekkender kon het niet," menen zij. "Een geweldig redenaar is pater Titus nooit geweest," - vertelt

frater Theodardus van het Sint Nicolaas-Instituut te Oss, als hij uit zijn rijke herinneringen gemakkelijk de gedachtenis aan zijn goede vriend en raadsman opdiept - "Hij was niet een van de vele kanselredenaars die de kunst verstaan om van heinde en verre belangstelling te trekken. Hij had het misschien niet willen zijn, omdat hij zo eenvoudig, zo door en door bescheiden was. Maar voor de betrekkelijk weinigen, die meer aandacht hebben voor de goede gedachte dan voor het sierlijke woord, was hij een openbaring. Wij hebben hem als retraiteleider meegemaakt. Onverbeterlijk! Misschien had de vorm meer af kunnen zijn. Maar dat tekort viel niet op, want in ieder woord dat hij sprak drukte hij de heilige hartstocht uit van zijn apostolische persoonlijkheid, en die boeide onweerstaanbaar. Is dat ook eigenlijk niet het belangrijkste?"
Frater Theodardus heeft gelijk. En met hem hebben al die anderen gelijk, die pater Titus in besloten kring hebben horen getuigen van geloof en hoop, van dankbaarheid en heilige verwachting: de journalisten, die op de heilige Landstichting de bezinningsdagen hebben meegemaakt, - de pensionnaires van de Wolfskuil, die hem hoorden uitleggen, hoe schoon het is christenvrouw te zijn en als christenvrouw het leven aan te kunnen, - de derde-ordelingen, die zich met hem aan de hand van de Lieve Vrouwe lieten leiden, - en de twintig leden van het hoofdbestuur van het Apostolaat der Hereniging: deken Scholtens; de pastoors Smit, Schiphorst en van Kalmthout; de paters van Wijnhoven en Borromeus; professor de Waele, Joan Collette en al die anderen, die op die zonnige najaarsmorgen op Sionshof gespannen hebben zitten luisteren naar het warme huldigingswoord, dat professor Brandsma daar bij het voorlaatste feest van hun aller voorzitter, pater van Keulen, gesproken heeft.
Wellicht is "de verkondiger van Gods liefde", méér dan in de Sint maart enskerk van Sneek en méér nog dan bij het heilig Graf te Turn-hout, op zijn best geweest in het rustige zaaltje bij de fraters van Oss, toen hij daar als de ervaren zielenleider, die reeds gedurende veertig lange jaren zijn eigen

[119] „In triduo Beati Roberti Bellarmini e Societate Jesu oratio panegyrica", mei '27.

geestelijk leven had gevoed aan de bronnen van de karmelitaanse spiritualiteit, zijn veelbesproken en lang onthouden Karmel retraite gaf.
“Wij zijn kruisvaarders!” zo begon Titus zijn inleiding op de openingsavond, “Ook wij willen het heilige land, dat Jezus eenmaal toebehoorde, voor Christus herwinnen. Niet het land van ver over zee, maar het heilige land in het binnenste onzer ziel, de tuin van ons hart, dat eenmaal aan Jezus werd toegewijd en Hem toebehoort, maar dat door onze nalatigheid door allerlei vijanden van Christus' kruis is in beslag genomen, door onkruid is overwoekerd en niet meer de luister bezit van een uitverkoren stede, waarin de Heer woont en zijn welbehagen vindt.”
En om er een vruchtbare kruistocht van te maken achtte pater Titus het raadzaam in de geest met kruisvaarder Berthold mee op te trekken naar het Karmelgebergte om daar, op de hoogste top, de geschiedenis van Gods liefde te gaan bewonderen: “Wij zien er neer op Nazareth, op Jeruzalem, op Bethlehem. Wij zien de weg, die van Egypte komt en waarlangs Jezus naar Nazareth moet zijn teruggekeerd. Voor ons oog rijzen de heilige berg Horeb, Calvarië en de Olijfberg. Waarheen wij onze blik ook richten, voor onze herinnering zien wij overal taferelen herleven, die ons het leven van Jezus en Maria doen aanschouwen. Wij kunnen bij de intrede in het heilige land geen schoner punt kiezen om van daaruit in een heerlijkst vergezicht heel die door God geheiligde streek te overzien.”
En toen de retraiteleider in het late sluitingsuur op de negende dag zijn discipelen kon troosten met de verzekering, dat zij in vertrouwen met Maria mochten opgaan naar de troon des Heren omdat de hemel eens hun deel zou zijn - “De hemel. De hemel. Nog een korte worsteling. Nog enkele jaren van strijd en zelfbeheersing, die, mits goed opgevat, niets hards hebben!” -, had hij, van het onwrikbaar getuigenis van Elias de profeet tot het laatste bevrijdende woord van Jezus de Verlosser en van de onbevlekte ontvangenis der Moeder Gods tot de ongerepte staat van de eigen doopgenade, al de uitdrukkelijke openbaringen van de goddelijke heilswil doorlopen. Steeds in het bewustzijn van het levende contact met de bron van alle genaden, die Christus, en met de middelares van alle genaden, die Maria is.
En altijd met het zekere uitzicht op een in Jezus geborgen en dus eeuwig onaantastbare toekomst in het gelukkige hiernamaals.

ALLES IS MIJ GEOORLOOFD

Mijnheer Zwetsloot van De Gelderlander is jarenlang goede vriend van pater Titus geweest. Als rubrieksredacteur-buitenland van het bekende Nijmeegse dagblad en meer nog als adjunct-secretaris van de landelijke katholieke journalistenvereniging heeft hij zo ongeveer dagelijks in de gelegenheid verkeerd om contact te nemen met de professor, die week na week onder de streep de bloemetjes van ons geestelijk erf verzorgde en die zich bovendien als algemeen geestelijk adviseur van dichtbij met al de wezenlijke problemen van de katho-lieke dagbladpers placht te bemoeien. Samen hebben zij onder de vreemde druk veel gemeenschappelijke beproevingen ondergaan en samen zijn zij onder nog veel andere zorgen grijs geworden om de slapen.
De heer Zwetsloot weet wat hij zegt wanneer hij vertelt, dat de be-weeglijke, stoer werkende en alom voor Christus getuigende persoonlijkheid van de heilige Paulus hem eerst duidelijk voor de geest is komen staan nadat hij had kennis gemaakt met haar twintigste-eeuwse evenbeeld: pater Titus.
Er zijn er meer geweest, die aan de grote apostel dachten wanneer zij pater Titus in zijn veelzijdige werkzaamheden gadesloegen. Professor van Ginneken bijvoorbeeld. En mère Laurence Roche, de intelligente directrice van Mater Dei. En die zwakke broeder van ergens uit de Voorstadslaan, die zo om de andere dag aan de Dodden-daal een standje in ontvangst kwam nemen maar die het niet laten kon om opnieuw zijn bezorgde pleegvader te gaan bezoeken, omdat die je kon “opkikkeren zonder zeer te doen”. Pater Titus had veel van Sint Paulus weg.
Er was bij hem diezelfde vaart in het leven, diezelfde veerkrachtige drift om goed te doen en diezelfde roekeloosheid van optreden als bij de apostel, die zonder ophouden steden, provincies en landen afreisde om in de dienst van het Woord de dienaar te zijn van allen en van iedereen.

Ook Titus wist zich onder de aandrijving van de heilige Geest geroepen om door woord en daad het Evangelie van het kruis en de verrijzenis te prediken. En hij had als de gezant des Heren aan de velen, die hem in hun midden wilden zien, dezelfde geloofsbrieven kunnen voorleggen, waarmede Paulus zich aan de Romeinen voorstelde: "God, die ik met mijn geest dien door het Evangelie van zijn Zoon te verkondigen, Hij is mijn getuige, dat ik zonder ophouden aan u denk en dat ik steeds in mijn gebeden vraag om door Gods wil eindelijk eens een gelegenheid te vinden u te bezoeken. Want ik verlang u te zien om tot uw stichting de een of andere geestelijke gave aan u mede te delen; of liever nog: om in uw midden tezamen de troost te genieten van ons beider geloof."[120] De liefde voor de evennaaste was ook bij pater Titus: liefde tot Jezus Christus. En de weldaden, die hij links en rechts onder de mensen uitdeelde, waren alle van geestelijke aard, al konden zij dan ook menigmaal slechts onder stoffelijke vormen in de woningen en de woonkamers binnendringen. Overal en altijd was hij de getuige van de Zaligmaker. Hij kón niet neutraal zijn; hij móest partij kiezen en dus: verkondigen, zich met ziel en zinnen wijden aan het kèrugma van de goddelijke liefde, zoals deze in de Menswording, de kruisdood, de opstanding, de doopgenade, de heilige Eucharistie en de zaligende aanschouwing bezig is zich aan ons te voltrekken. Héél zijn leven was één doorlopende predicatie. Titus Brandsma was niet de Universiteitsprofessor in de technische, zakelijke betekenis van het woord, de geleerde denker, die op de zondagen wel eens een preekbeurt waarnam en die daarnaast nog enige andere gewichtige of minder betekenende bezigheden omhanden had. Titus Brandsma was slechts de priester, die alle waarheden en werkelijkheden tot op het diepst wist uit te buiten door ze van God te laten getuigen en ze dienstbaar te maken aan de bediening van het Evangelie. Want hoezeer hij ook thuis mag zijn geweest in de geheimen van de zintuiglijke, mathematische en metafysieke abstractie, van één ding heeft hij nimmer kunnen abstraheren: dat achter alle wezenheden en verschijningsvormen de Schepper staat en dat alle goede dingen openbaringen zijn van de goddelijke liefde. Daarom hadden al zijn preken iets van een wetenschappelijke voordracht en al zijn wetenschappelijke voordrachten iets van een predicatie. Men kan van mening verschillen over de vraag, wat de predicatie nu eigenlijk moet zijn: een willekeurige toespraak over de dingen van het Evangelie of een op het Evangelie geïnspireerde toespraak over willekeurige dingen, maar men kan in geen geval ontkennen, dat zij in de tweede zin altijd mondeling apostolaat is en altijd boeit. Pater Titus heeft als redenaar en als debater, als lesgever en als vertrouwensman steeds geboeid, omdat hij in al wat hij te zeggen had, het mocht zuiver wetenschappelijk beschouwd van veel of van weinig waarde zijn, de kerngedachte van de goddelijke Openbaring aan het licht wist te brengen. Wat bij zijn hoorders werd verondersteld, was eigenlijk niet zozeer een bepaalde mate van intellectuele beslagenheid als wel een zekere vorming in de cultuur van het geestelijk leven. De met zorg behartigde christelijke levensvisie gold voor de professor, die zelf niet anders kon dan christelijk denken, als de noodzakelijke voorwaarde om de inhouden van tijd en ruimte, van waarheid en leven, in hun dieper verband te kunnen verstaan. Wie de belangstelling voor openbaring en genade miste of nog niet aan de jaren van de geestelijke ernst was toegekomen, kon hem vervelend vinden, maar wie zijn smaak voor het Goddelijke kon delen, ontdekte altijd iets leerzaams en altijd iets bekoorlijks in zijn wetenschappelijke voordrachten.
De wijze, waarop professor Brandsma buiten zijn universitaire colle-ges wetenschappelijke vakken doceerde - voor de katholieke volks-universiteiten van Nijmegen en Enschedé: vraagstukken uit de algemene en de bijzondere metafysica; aan de Nijmeegse Leeszaal voor de aspirant-bibliotheek-assistenten: logica, godsdienstfilosofie en geschiedenis van de wijsbegeerte; voor de leerlingen van "Notre-Dame des Anges" in Ubbergen: inleiding op de wijsbegeerte; voor de meisjes-studenten van de Wolfskuil: geschiedenis der wijsbegeerte en wetenschap van het geestelijk leven -, beantwoordde niet geheel aan de wetten van een gestandariseerde didactiek. Men moest er zich aan gewennen en het is vele jeugdige cursisten van professor Brandsma vergaan, zoals het aan onze groot-seminaries de doorsnee-eerste-jaars in de filosofie vergaat: hij moet een tijdlang het gevoel hebben het nooit te

[120] Rom. I, 9-12.

kunnen leren en er nooit smaak in te zullen vinden om naderhand, onverwachts, toch tot het inzicht te geraken, dat de filosofie een achtenswaardig en interessant vak is en dat hij zelfs met de eerste verloren trimesters zijn geestelijk voordeel heeft gedaan.
Er zijn getuigen te over om dit te bevestigen.
Daar ligt bijvoorbeeld tussen de brieven van Moeder Josefa, zuster Maria-Sebastiana, zuster Maria-Gregoria en zuster Maria-Laetitia, een stuk, dat in 1946 met vrouwelijke openhartigheid en jeugdige beslistheid geschreven is door mejuffrouw Jettie Derksen uit Nijmegen, één van de velen, die bij pater Titus een volledige cursus over het geestelijk leven hebben gevolgd.
"De Wolfskuil - zo schrijft zij onder meer - heeft bestaan van 1933 tot 1940 en moest toen vanwege de bezetting gesloten worden. Intussen is de Kuil de Kuil niet meer. De bomen zijn gekapt, de tennisbaan is kapot, de tuin verwaarloosd. De intimiteit is verdwenen en de zusters, die gestaag in aantal toenemen, zullen in deze kleine villa niet voldoende ruimte vinden om er ook nog meisjes-studenten te herbergen. Kort was de glorie. Maar groot! Voor al degenen, die er geweest zijn en in wie het ideaal van het Hoger Instituut leefde: het ideaal van levensverdieping, godsdienstzin, saamhorigheidsgevoel en studieijver, is het de gouden eeuw in hun leven geweest. Een van hen, die de glans van het goud feller hebben doen stralen, was professor Brandsma. Titus Brandsma, zoals hij meestal werd genoemd, want "professor" was zulk een plechtige naam voor deze kleine, bescheiden en altijd vriendelijke Karmeliet. Ik herinner me nog heel goed, dat hij op de Wolfskuil eenmaal per week les gaf en wel op vrijdagmiddag om drie uur. Dat uur hebben we vaak verfoeid. Het kostte zoveel moeite om 's middags om drie uur je ogen open te houden in een les, die maar matig boeide. Als we de kans kregen, waren we niet thuis of glipten we naar onze kamer, waar we de rust van Morpheus verkozen boven de rust van de mystiek. Meestal waren we echter aanwezig, zoals het gehoorzame pensionnaires betaamt. Tegen kwart over drie kon de professor, die tot drie uur aan de Universiteit college gaf, er zijn. Kon hij - o goede oude tijd! - een taxi krijgen, dan kwam hij al vroeg de oprijlaan binnengegleden en moesten wij ons haasten om op tijd in de klaskamer te zijn. Maar dikwijls stonden wij geduldig te wachten: hij komt wel; hij komt niet . De zusters waren bepaald ongeduldig, hoewel wij deze ondeugd bij hen wel het minst hadden verwacht. Maar zij genoten van de lessen en wij, wij konden ze nauwelijks begrijpen.
Dat wij de eerste jaren van onze studie zijn lessen niet voldoende konden waarderen kwam voornamelijk doordat we nog niet thuis waren in de stof. Daarbij was de voordracht van Brandsma niet zeer boeiend en spoedig verloren we dus onze aandacht. Maar naarmate we verder op dreef kwamen in de theologisch-maatschappelijke richting en we enigszins vertrouwd raakten met de eerste beginselen van filosofie, dogmatiek en apologie, kreeg de mystiek meer waarde voor ons .
Ik moet bekennen: het eerste jaar dat ik op de Wolfskuil was, vond ik de lessen van professor Brandsma verfoeilijk, het tweede jaar te volgen, het derde jaar genietbaar en het vierde jaar: toen was het op vrijdagmiddag om drie uur het college, waar ik de hele week naar verlangde en dat altijd veel te vlug voorbijging. Ik had nooit meer slaap, vond zijn stem niet saai en zijn woorden niet te hoog.
En nu staan we al jaren in het volle leven. De gouden eeuw is een herinnering geworden, maar een herinnering, die nog steeds in ons voortleeft, omdat we juist nu steeds beter de waarde beseffen van alles wat we op de Wolfskuil aan innerlijke rijkdom konden vergaren. Een van deze bezittingen is de wijsheid, welke Titus Brandsma ons heeft bijgebracht.
Wanneer wij denken aan professor Brandsma denken we aan de Wolfskuil. En denken we aan de Wolfskuil dan ook aan Brandsma."[121]
Hetgeen mejuffrouw Derksen verder zegt van Brandsma's lessen die altijd boeiend waren, al gold dit dan wel in hoofdzaak voor de zusters en voor diegenen onder de leerlingen wier aandacht niet gemakkelijk door bijkomstige dingen werd afgeleid, is de ervaring geweest van allen, die aan het hoger Instituut Maria Immaculata of op de middel-bare meisjesschool Notre-Dame des Anges naast algemeen-weten-schappelijke vorming ook godsdienstige ontwikkeling hebben opgedaan: "Als hij

[121] Brief van mej. J. Derksen van 18 Febr. '46.

begon een passage te behandelen en uit te leggen, verloor hij zich in bespiegelingen die recht uit zijn hart en ziel voortkwamen; en het zijn deze eigen woorden, deze gedachten van liefde, die we steeds beter konden gaan begrijpen en die voor ons steeds belangrijker en mooier werden. Misschien ontging ons nog vaak de kern van de zaak, maar er werd toch iets in ons wakker geschud, dat we vroeger niet kenden; een kinderlijke, openhartige en diepe omgang met God."
Dat Maria Immaculata, daarachter aan de Graafseweg, bij pater Titus wel een streepje vóór had op al die andere instellingen van middelbaar en algemeen-vormend onderwijs waaraan hij in de loop der jaren zoal zijn krachten heeft geschonken - de leeszalen en de volksuniversiteiten niet uitgezonderd - was algemeen bekend en helemaal niet verwonderlijk. Pater Titus had in directrice Moeder Josefa zijn geestverwante gevonden: een talentvolle, idealistische, jeugdminnende en fijngevoelige religieuze. En het plan "om het jonge meisje te beschermen tegen de onheilen van een te verregaande emancipatie en haar geest te openen voor de grote problemen van het leven en de maatschappij" had evengoed door hem als door collega Hoogveld bedacht kunnen zijn. Overigens is de ontwikkeling van de Wolfskuil gaandeweg in een richting gegroeid, welke duidelijk onder het toeziende oog van professor Brandsma was uitgetekend. Reeds vóór de eerste volledige cursus in de zomer van 1936 zijn succesvol beslag had gekregen, was pater Titus op de goede gedachte gekomen om van het Instituut iets groots, "iets weids, iets apostolisch" te maken. "U moet noodzakelijk in de noordelijke provincies van ons land, in Friesland en Drente, met soortgelijke instellingen beginnen!" had hij gezegd, "Onze Lieve Heer zorgt wel voor de nodige middelen en de jonge krachten." Zijn grenzenloos vertrouwen in de goddelijke Voorzienigheid en zijn eerlijke bezorgdheid over de geestelijke verkommering van zijn stamgenoten tussen Franeker en Hogeveen werkten aanstekelijk op de toch al wakkere apostolaats-zin van de merendeels nog jeugdige Kanunnikessen. En een Wolfskuil in de Friese kleigrond - "Ik zou maar vast enige relaties aanknopen: het kunnen er best een drietal worden!" had Titus gesuggereerd - zou waarachtig al lang geen vaag toekomtsbeeld meer zijn geweest, als niet een vreemd en onbarmhartig machtsbewind aan al die aantrekkelijke voornemens een voortijdig einde had gemaakt.
Verlamd onder de fysieke overmacht en de morele druk van de Duitse bezetting zijn de plannen om in Drachten, in Leeuwarden en in Wolvega te beginnen halverwege in de bossen bij Laag-Keppel blijven steken.
Bij al de zorgen voor de door religieuze congregaties gedirigeerde instellingen van middelbaar en hoger onderwijs kon pater Titus zijn ambtelijke en broederlijke plichten tegenover de universitaire studentengemeenschap toch niet vergeten.
In dit opzicht vormde hij geen uitzondering. Al de twintig priester-hoogleraren van die tijd hebben op dit punt hun taak verstaan en allen zijn zij op hun beurt ook buiten het college om de studenten als priester en als leraar voorgegaan. Maar al zullen de meesten onder hen voor Carolus Magnus en de al of niet onder zijn toezicht staande kleinere studentencorpora bij tijd en wijle wel eens een voordracht hebben gehouden van profaan-wetenschappelijke of godsdienstig-vormende strekking, vermoedelijk is er geen geweest, die zo dikwijls en met een zo veelkleurig program voor het voetlicht is getreden als de professor, die allen kenden, omdat hij allen wel eens in hun eigen kring en over hun eigen belangen had toegesproken. Om dat te kunnen moet men wel het een en ander in zijn mars hebben, heeft professor Hoogveld eens geconstateerd. Om dat te willen moet men over een schier onuitputtelijke voorraad energie beschikken. De feestgangers op de eerste Nijmeegse reünistendagen en de deelnemers aan de dietse studentenbijeenkomsten mag het onderscheid tussen de aspiraties van de spes patriae en het klauwen van de Vlaamse leeuw wellicht evenmin duidelijk voor ogen hebben gestaan als het verschil tussen de stemmige vreugde in café-restaurant Germania en de ge-noeglijke ernst in hotel Metropool of 't Silveren Zeepaerd, van de inleiders wordt méér gevraagd dan alleen dat zij belangstelling hebben en geladen zijn. En de werkzaamheden van een apologetische studieclub mogen op het eerste gezicht enige overeenkomst vertonen met de activiteit van een studieuze missievereniging, dat deze door katholieke studentenverenigingen ontwikkelde vormen van apostolaat niet geheel hetzelfde zijn, weten vooral diegenen te beseffen, die hierin al eens met woord

en daad de leiding hebben genomen. Professor Brandsma sprak met evenveel vaardigheid en bezieling voor een half dozijn damesstudenten, die in de huiselijke intimiteit van een schemerlamp, gemakkelijke clubs en paarse najaarsbloemen, het gezamenlijke plan voor de een of andere culturele winteractie opstelden, als voor een duizendkoppige en van wetenschappelijk vier blakende vergadering in de grote zaal van de Vereniging. En men luisterde met evenveel plezier naar hem in het late uur, waarin hij voor een voltallige sociëteit te spreken stond over de grote sociale tijdsproblemen en hun enig doeltreffende oplossing in de beleving van de menselijke rechtvaardigheid en de christelijke naastenliefde, als wanneer hij in de besloten kring van een dispuut uiteenzette, langs welke wegen de kerkelijke organisatie van het missiewerk zich in de loop der eeuwen had ontwikkeld.
De Nijmeegse Alma Mater telde toen reeds honderden adepten en onder al die dames en heren waren er geen tien waarvan men kan zeggen, dat zij vergeten hebben aan pater Titus om voorlichting en raad te vragen. Maar Nijmegen werd weldra te klein voor de man, die een Paulus wilde zijn, omdat hij in Christus alle mensen liefhad. En dus trok hij er op uit; naar andere steden en naar andere studenten. Het eerst kwam Albertus Magnus aan de beurt. En na de Groningers waren het de Utrechtenaren, de Tilburgers en de Rotterdammers, die hem nodig hadden. Zij hebben gekregen wat zij van hem verwachtten. Veritas was opgetogen over zoveel nieuwe en deugdelijke uitzichten op de essentiële inhoud van de goddelijke Openbaring en Sint Olof en Sint Laurentius hebben er niet de minste twijfel over gelaten dat hun in hoge mate de heilige ernst beviel, waarmede de deugdzame en dappere professor uit Nijmegen de algemene roeping tot de christelijke heldhaftigheid bepleitte. Had deze wekroep al niet elders geklonken? En waren de katholieke studenten van Groningen niet reeds voorgegaan in de ontroering om een heldendom, dat alle oppervlakkige weerstand zou kunnen breken, als het maar écht was, evangelisch en apostolisch? Op zondag Sexagesima 1935 had de katholieke studentengemeenschap daar een grootscheepse vergadering belegd en professor Brandsma had er het woord gevoerd. Over het onderwerp zijner keuze: het geestelijk heidendom, dat in staat moest zijn om het zo jammerlijk ontluisterde aanschijn der aarde te hernieuwen. “Men zegt, dat wij leven in een grote tijd” - zo begon de rede - “een tijd van grote mannen en vrouwen, een tijd van grote daden en gebeurtenissen. Wij zouden misschien beter kunnen zeggen, dat wij leven in een kleine tijd, een tijd van zeer diepe algemene inzinking, waarin men roept om redding en verlossing, uitkomst en opbeuring, een tijd van zo diepe inzinking en algemeen verval, dat men een dringende behoefte voelt aan sterke mannen en vrouwen en aan grote indrukmakende daden, omdat deze alleen nog in staat worden geacht een ommekeer, een opheffing en ordening tot stand te brengen.
Ik wil de tijd niet pessimistisch bezien en zou beide tijdsbeschouwingen kunnen herleiden tot deze ene: dat wij weliswaar leven in een tijd van zeer groot verval, van buitengewone slapheid, onbewustheid en beginselloosheid, maar dat zich een reactie begint af te tekenen en het als een verblijdend teken moet worden beschouwd dat men, ontsteld over de chaos, om ordening roept en dat men, gewekt uit de slaap, zich de ogen uitwrijft om eens klaar wakker te worden, dat men huiverig voor hetgeen dreigt te komen uitziet naar redding en verdediging van de dierbaarste en heiligste panden. Maar men ziet nauwelijks een middel om uit de chaos te geraken. De verwarring is zo groot, dat er geen orde meer op te stellen schijnt, cie inertie van de massa is zo huiveringwekkend, dat eenieder zo geleidelijk begint in te zien dat, als er niet enigen opstaan in de kracht Gods, als er niet daden worden gesteld welke een diepere dan gewone indruk maken, men niet meer uit het moeras geraakt. En daarom roept men om de sterke man, daarom ziet men in allerlei uitingen die een wat feller karakter hebben met hoop en spanning de grote daad, die de verlossing brengt. En zo spreekt men van een grote tijd, zo herleeft een echter niet altijd gezonde heldenverering.”[122] Nadat professor Brandsma bij wijze van voorlopige begripsomschrijving de held heeft gekarakteriseerd als de strijder voor een goede zaak, die zich met buitengewone moed buitengewone offers weet te getroosten, wijst hij eerst het fanatisme der mohammedanen, de nietsontziende klassestrijd der

[122] „Heldhaftigheid", rede te Groningen gehouden voor Albertus Magnus bij gelegenheid van de Dies Natalis op 24 Febr. ‘ `35.

communisten en de meedogenloze bloed-en-bodem-fureur der nazi's als onwaarachtig heidendom van de hand en zegt dan, hoe wij over heldhaftigheid denken en wat wij willen. “Wij belijden onze voortkomst uit God. Wij willen wat Hij wil.
Maar wij aanvaarden geen emanatie en vergoddelijken onszelf niet. Wij erkennen voortkomst in afhankelijkheid. En als wij roepen en bidden om de, toecomste' van zijn Rijk, dan is dat niet in een differentiatie van ras en bloed, maar dan zijn alle mensen onze broeders, zelfs zij die ons haten en bestrijden. In vereniging met Hem, die zijn zon doet opgaan over goeden en kwaden . . . Wij leven in Gods genade.
Wij gaan dikwijls tot de heilige tafel om onze vereniging met God nog inniger te maken. De Kerk legt ons dan de woorden in de mond:, Niet ik leef, maar Christus leeft in mij'. Waar is Hij?
Hij kan niet in ons leven. Wij laten het niet toe. Laf zijn wij, ja, en bang. Waarom?
Omdat wij geen liefde hebben, zoals wij die zouden kunnen opwekken; geen liefde, die ons inderdaad met onze Beminde verenigd houdt. Omdat onze liefde zo zwak is, kennen wij geen offers meer en hebben wij ook geen moed.
Wij, Nederlanders, moeten hier dubbel op onze hoede zijn. Wij zijn zo geneigd tot middelmatigheid. Wij hebben tot leuze, niet te overdrijven. En daarom onderdrukken wij alle spontaneïteit. Wij noemen dat niet zo. Wij spreken van voorzichtigheid. Dan komen wij niet in botsing met hen, die onze beginselen niet delen. Alsof zij geen grotere bewondering zouden hebben voor onze heldenmoed en offervaardige liefde dan voor die halfheid, waarbij men niet weet wat men aan ons heeft. Wij noemen dat nuchterheid en werkelijkheidszin. Wij willen de hoofden koel houden.
En zo is er zó veel gereserveerdheid, zó veel menselijk opzicht, zó veel koele berekening, dat én de liefde én het offer én de moed geheel bij ons zoek zijn.”
Wanneer pater Titus, al tastend en bespiedend, de juiste posities heeft ontdekt en door eliminatie van wat schijndeugd en pseudodapperheid moet heten de weg heeft gebaand voor het ware heldendom - het heidendom van de met God verenigde zielen, die voor het ideaal van Christus alles trotseren omdat zij uit Christus leven en in Hem veilig zijn -, weten de katholieke hogeschoolstudenten precies waar zij aan toe zijn.
“Gij hebt mij gevraagd U vandaag enkele woorden toe te spreken. Door liefde tot God en tot U gedreven spreek ik over de heldhaftigheid. U begrijpt me wel: niet om er een theoretische beschouwing over te houden, maar om U, die ik er ontvankelijk voor houd, te zeggen, dat U helden moest zijn en het ook zoudt kunnen wezen. Er is toch geestdrift in uw jeugdig hart; er gloeit toch liefde voor het heilige en goede. Verhelder uw inzicht in deze donkere tijd, opdat een steeds klaarder begrip van uw verhouding tot God en de mensen uw liefde nóg warmer en uw geestdrift nóg groter make. Dan zal die liefde het offer niet schromen of uit de weg gaan. Dan zal U de
moed niet ontbreken om daden te stellen, die de naam van daden verdienen.
Men is U voorgegaan!”
Zelfs ontelbaar velen zijn ons voorgegaan, zeide professor Brandsma. En om het de vergadering maar duidelijk te maken, hoe rijk de katholieke mensen zijn aan schone kansen en op hoeveel verschillende fronten zowel in het particuliere als in het maatschappelijke leven de ware heldhaftigheid kan gedijen, noemde hij als stralende voorbeelden: de lichamelijk zwaar gekwelde maar geestelijk onkreukbare Nederlandse heilige Liduina van Schiedam, de onverschrokken Franse apologeet Louis Veuillot, de Duitse priestergeleerde en volksapostel Carl Sonnenschein en de jeugdige offerziel, die de Canadese priesterstudent Georg Raymond geweest is. Pater Titus had nog veel meer bekoorlijke exempelen bij de hand: helden en heldinnen, zoals hij ze in zijn eigen zielzorgerpraktijk van dichtbij had gadegeslagen, dappere jongemannen en jongevrouwen, kinderen zelfs, over wie de liefde was vaardig geworden en die kwellende, schrijnende en dikwijls moordende offers hebben weten te brengen om Christus' wille en om wille van hun broeders en zusters in wier gestalte zij het heilig aanschijn van Christus herkenden.
“Ik zag een held, die mij sterker heeft gemaakt,” klonk het na iedere beschouwing van een stuk concreet beleefd heidendom. De leden van Albertus Magnus waren ontroerd. En het duurde niet lang

of ook de Tilburgse, Rotterdamse en Amsterdamse studenten nodigden de Nijmeegse hoogleraar uit om voor hen uiteen te zetten, wat heldhaftigheid is en hoe zij in omstandigheden een zware plicht en een heerlijk recht kan worden.
Steeds is er bij de beoordeling van de wijze, waarop pater Titus zijn apostolisch leraarsambt vervulde, het gevaar, dat men de klemtoon te veel op een bepaalde categorie van instructieve referaten of op een bepaalde kring van toehoorders legt.
De waarheid is, dat Titus, al had hij een uitgesproken voorkeur voor de vraagstellingen en de zekerheden omtrent het spirituele, godgevallige leven, over veel meer wetenswaardige dingen het woord heeft gevoerd dan over die van de ascese en de mystiek alleen. Typerend is in dit verband de waarlijk indrukwekkende reeks voordrachten, die hij mettertijd gehouden heeft voor de K.R.O. Daarin neemt Maria, “de Moeder der mensen”, een opvallende plaats in. In broederlijke gemeenzaamheid met de Karmelieten en Karmelitessen volgen dan Sint Willibrord en Sint Bonifacius, terwijl Sinte Liduina van Schiedam haar plaats moet delen met Teresia Neumann van Konnersreuth. Het vlammende pleidooi voor het buitenlandse missiewerk wordt zonder al te veel kleurverschil voorafgegaan en gevolgd door een warm propagandistisch woord over het apostolaat der hereniging. Maar wat pater Titus verder vanuit de Hilversumse studio voor zijn volksgenoten heeft gedoceerd, verdedigd, aangeraden en aangeprezen, valt met geen mogelijkheid in een sluitend schema onder te brengen. Dat de uitgave van een eigen katholieke Encyclopedie iets met de katholieke Pers van doen heeft, laat zich nog indenken, maar hoe men het beloofde Land, de Boxmeerse Vaart, het Roomsk Frysk Boun en de dierenbescherming als schoolvak op één gemeenschappelijk platform zou kunnen plaatsen, is een vraagstuk, waarop Titus vermoedelijk ook zelf het antwoord niet heeft geweten. En dan: al die losse lezingen, links en rechts over heel Nederland, voor mensen van allerlei rang en ambacht en over onderwerpen, waarvoor zelfs het best verzorgde lexicon geen slagwoord heeft! Op woensdag 30 april 1930 vierde het Sint Joris-college te Eindhoven zijn koperen bestaansfeest. Professor Brandsma sprak de feestrede uit en deed het, als gewoonlijk, met hart en vurigheid. Niemand verwonderde zich er over, dat hij de wordingsgeschiedenis van deze onderwijsinstelling beter kende dan de meeste leden van het jubilerend gezelschap, en niemand had ooit zo klaar en duidelijk horen uitleggen, waarom voor de katholieke jongens en meisjes het katholieke onderwijs te verkiezen is boven het neutrale. De leerzame beschouwingen van de “niet-kunstenaar” over de kunst, zoals zij door de massa passief wordt ondergaan en actief beleefd, vielen hoegenaamd niet uit de voorname toon van de katholieke kunstenaarsdagen, die van 8 tot 10 april te Huybergen werden gehouden en waarop naast pater Titus vakmensen als Ir A. Siebers, Wies Moens, professor Granpré Molière en Joan Collette met even bekoorlijke als kloeke ideeën voor de dag kwamen. Maar zij waren voor Titus toch niet veel meer dan een ademgevend intermezzo. Reeds zocht zijn apostolaatsdrift een ruimer arbeidsveld, een geaccidenteerd en bewogen werkterrein, waarop hij met de sterke vermogens van zijn geest ook de edele talenten van zijn hart zou kunnen inzetten voor de eer van God en het zielenheil van allen, wier leven met de kennis van de goddelijke waarheden gebaat kon zijn en die met ontvankelijke aandacht naar zijn bezielend woord zouden willen luisteren. De Actie voor God begon al door het stadium van de incubatie heen te komen. De hereniging der kerken was sinds lang geen onvruchtbaar denkbeeld meer. De roomse Friezen begonnen zich danig te roeren. De bond van besturen van katholieke scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs eiste van zijn wakkere voorzitter veel organisatorisch talent en waakse zorgen. De katholieke journalistenvereniging zag naar een waardig opvolger van adviseur Bonaventura Kruitwagen uit en overal, in Den Haag zo goed als in Nijmegen en bij andersdenkenden evenzeer als bij geloofsgenoten, waren vragen te beantwoorden en noden te lenigen. Terwijl onze oosterburen onder de toverkracht van slogan en swastika gaandeweg het hoofd dreigden te verliezen en veel van onze eigen mensen al in angst en beven schoten hoorden en kruitdamp roken, ging pater Titus rustig voort met de kruistocht van liefde en idealisme te prediken. “Waar zijn we bang voor? Voor de dood? Voor een oorlog? Erger dan dood en oorlog kunnen zijn, is

de zonde. Maken wij ons toch geen zorgen en blijven wij op de hemel vertrouwen. God is met ons en wie zal dan tegen ons zijn? Goede mensen zijn nooit bang!"[123]
Nederland was volgens pater Titus een land vol goede mensen, vol goede jongens en meisjes vooral. "Is Nederland schoon om zijn bloemenpracht, het is niet minder bekoorlijk en een lust voor veler oog buiten ons vaderland om zijn bloeiende jeugd."[124] Omwille van deze bloeiende jeugd zou God ons volk wel genadig zijn, voorspelde hij aan de leiders en de leidsters van katholieke jeugdbenden. Voor het overige achtte hij het verstandig en heilzaam te bedenken, dat de Voorzienigheid in alles te eerbiedigen is en dat de geschiedenis nu eenmaal haar beloop moet hebben volgens de wijze en rechtvaardige richtlijnen van de wet Gods.

[123] Uit een lezing op de Ouderavond te Oss, 19 april '39.
[124] Uit „De Bloem in de Zon", inleiding gehouden op de studiedagen van de interdiocesane jeugdcommissie te Amersfoort van 22 tot 24 april '38.

IN LIEFDE DIENENDE

Professor Dr Titus Brandsma heeft wel overtuigend bewezen, dat de katholieke staatsburger iets anders is dan een bedeesd toeschouwer of een inconciliante hokjesmaat. Hij was een wegverkenner en een gids, die op alle gebieden van het openbare leven kleur bekende, zonder dat het hem belette ook aan de tegenspeler zijn recht te gunnen. Alles kon zijn belangstelling gaande maken: vrede en welstand, ontspanning en arbeid, ziekenhuisverpleging en armenzorg, strafrecht en reclassering. En alle vormen van menselijke belevenis konden hem geestelijk beroeren: succes en tegenslag, gezondheid en ziekte, vroomheid en paganisme, hoop en vertwijfeling. Maar al deze door de mensen vrijwillig aanvaarde of weerloos verduurde beschikkingen des levens moesten gedragen zijn door een eerlijk verworven en redelijk verantwoorde overtuiging. Een sterk en oprecht karakter vindt duizenderlei manieren om zich uit te spreken. En voor al deze uitingen had pater Titus respect. Slechts de kleurloosheid en de bekrompenheid, het halfslachtige en het lamlendige mishaagden hem. Waar het de godsdienstige, wetenschappelijke, artistieke en algemeen culturele vorming van ons volk betrof, was hij voorstander van alles wat hoe dan ook tot de ontwikkeling van enkeling en gemeenschap kon bijdragen. Hij aanvaardde daarbij bewust de bestaande tegenstellingen, al wist hij te zijner tijd zeer beslist partij te kiezen. Partijdigheid betekende voor hem echter veeleer oriëntatie en toeleg op het betere dan vlucht en afschuw voor het minder volmaakte. Hij was een vreedzaam mens en kon niet vechten tenzij tegen de zonde, omdat hij in de zonde een uiting zag van onverstand en karakterloosheid. Hij stelde zich slechts teweer tegen de arrogantie van de kortzichtige, die door hun “stompzinnig gedoe” de hoogste waarden van zichzelf en van hun omgeving op het spel zetten. Was de mening zuiver, dan kon hij van iedereen alles verdragen. Van nature was hij geneigd om, veelmeer bij anderen dan bij zichzelf, het goede te zoeken en te waarderen, en in het mondelinge en daadwerkelijke verkeer tussen de burgers van eenzelfde samenleving achtte hij de gelovige protestant of de militante socialist niet de mindere partij van bijvoorbeeld de grotestadspastoor of de fabrieksarbeider, die recht voor zijn roomse overtuiging weet uit te komen. De vrijheid van geest en de breedheid van blik, waarover hij beschikte, gaven aan zijn persoonlijkheid dat zeldzaam innemende, waarvoor elkeen, ook de verwoedste tegenstrever, wel vroeg of laat bezwijken moest. Pater Titus was populair in de goede zin van het woord. Zijn verschijning boeide overal en altijd, en wat hij zeide en deed had misschien niet immer de kracht van een Godsopenbaring, het werd in elk geval steeds gedragen door de macht van de goddelijke liefde. Het waren niet alleen zijn ambtgenoten en studenten aan de Caro-lina, zijn confraters in het religieuze leven en het priesterschap, zijn medewerkers aan dagblad en tijdschrift en zijn helpers op godsdienstig en charitatief terrein, die zich met een zekere naijver op de voorkeur van zijn vriendschap beriepen. Eenieder die met vragen tot hem kwam of die hem toevallig eens ontmoette, geraakte onweer-staanbaar in de ban van de suggestieve woorden en gebaren, waardoor hij zijn menslievendheid deed blijken, verheugd was met de blijden, bedroefd met de treurenden, steeds gereed om de helpende hand te bieden, nooit te druk om zijn evennaaste ook maar in de lichtste wensen van geestelijke of zedelijk-stoffelijke aard tegemoet te komen.
Titus Brandsma kon het uitstekend met zijn medemensen vinden. Omdat hij hen zocht. En hij zocht hen, omdat de Lieve Heer dat ook had gedaan en er alle reden was om in de evennaaste het ruw geschetste en om voltooiing vragende beeld van God te herkennen. Zuster Maria, de Megense Claris heeft hem eens de godvruchtige vraag gesteld: “Heerbroer, wat moet ik doen om de volmaaktheid te bereiken?” Zij kreeg ten antwoord, dat zij uit liefde tot God en de mensen plichtsgetrouw en vrijmoedig haar eigen kleine weg moest gaan. Haar zorgen kon ze wel aan de hemel overlaten. “Ikzelf volg Onze Lieve Heer als een kind en huppel Jezus maar na!” Hier ligt het geheim van Brandsma's grote menslievendheid. Waar ter wereld hij ook verscheen en in welke hoedanigheid hij ook naar voren trad, steeds zag men in hem de apostel van de dienende liefde, de lichtvoetige en onvermoeibare draver achter Jezus aan. Hij deed in menig opzicht aan Sint Paulus denken en had diens woorden volledig op zichzelf kunnen toepassen: “Ik sta vrij tegenover allen, nochtans heb ik

mij tot slaaf van allen gemaakt." Heel zijn veelzijdige activiteit stond in het teken van de dienende liefde, de christelijke hulpvaardigheid. Zij betekende voor hem veel minder een ongemakkelijke plicht dan een heerlijk recht: het recht om, ten behoeve van het evenbeeld Gods dat de evennaaste is, zichzelf geheel uit te schakelen. Professor Brandsma was zich dermate bewust van de tegenwoordigheid Gods in zijn medemensen, dat hij vergat aan zichzelf te denken. Deze liefdedrang, ontsproten daar, waar uit de symbiose van een rechtschapen natuur en een meer dan gewone begenadiging "de nieuwe mens" ontstaat, werd van kindsbeen af door hem gevoed. Die heeft aan zijn brede en scherpe geest het élan geschonken van een sterk initiatief en een nog sterkere ondernemingsdurf. Zijn tengere en tere lichaam putte daaruit de kracht om als het ware gelijktijdig op verschillende plaatsen tegenwoordig te zijn en bergen van moeilijkheden te verzetten. Die moeilijkheden betroffen niet zijn eigen zielenleven. Dat was ongecompliceerd, doelbewust en zuiver. Het waren de moeilijkheden bij anderen. De kwellende en dikwijls onontkoombare lasten, die zich melden zonder geroepen te zijn en waarvan alleen boze tongen kunnen beweren, dat zij een straf zijn voor het losbandige leven. De nare wederwaardigheden, die de mens zichzelf op de hals heeft gehaald door roekeloos te spelen met de kansen in zijn eigen vermogens en in de zwakheid van anderen. De moedwillige verminkingen tenslotte van het beeldschap Gods in de mens, het gruwelijke resultaat van de zonde en van het verschaalde geweten.
De dienende liefde heeft nimmer te klagen over gebrek aan werk. Pater Titus, de dienaar van allen, besteedde gemiddeld acht uren per etmaal aan de studie van de wijsbegeerte en de mystiek. De verdere dag buitte hij tot de laatste seconde uit voor zijn medemensen. Die verdere dag was heus niet kort, want de nacht mocht bij hem niet langer dan zes uur duren.
Wat hij in zijn vrije tijd zoal ten gerieve van zijn medemensen presteerde valt met geen mogelijkheid te beschrijven. Maar ergens in Nijmegen woont een mijnheer op leeftijd, die op gezette tijden een bussel vergeelde brieven uit zijn kabinet te voorschijn haalt. Hij leest ze niet. Hij kent de inhoud al van buiten. Hij geniet er alleen het lopende handschrift van, streelt ze met de toppen van zijn vingers en zegt tot een vertrouwde vriend: "Kijk eens hier: allemaal brieven van professor Brandsma zaliger! Juweeltjes van hartelijkheid en mensenkennis! Die hebben mij er wat je noemt, bovenop' geholpen!"
Zoals het in Nijmegen een bejaarde heer is, die tastbare herinneringen bewaart aan de voortvarende, blijmoedige en volstrekt onbaatzuchtige menslievendheid van pater Titus, zo zijn het elders gevierde journalisten, gepensionneerde onderwijzers, gespierde havenarbeiders, versleten weduwen, zorgende huismoeders en blozende dienstmeisjes. In Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Den Bosch, Breda, Tilburg, Antwerpen, Elberfeld, Wenen, Versailles en Mon-calieri - over heel Europa verspreid - wonen de vrienden van pater Titus, die hun door dozijnen brieven bezegelde vriendschap aan niets anders te danken hebben dan aan de simpele ingeving om, zoals een niet-katholieke veldwachter te Alphen aan de Maas het uitdrukte, "eens even te rade te gaan bij iemand, die hij weet te zijn een persoon van levenswijsheid en ervaring".
Het was niet eens nodig uitdrukkelijk om zijn raad te vragen. Pater Titus had een scherp oog voor de noden van zijn e venmens en menigmaal was een enkel teken van ambtelijke verlegenheid, huiselijke overlast of persoonlijk ongerief voldoende om zijn licht ontvlambare naastenliefde op volle gang te brengen.
Zo herinneren de paters Minderbroeders van Drachten zich nog als de dag van gisteren, hoe professor Brandsma hun indertijd bij de oprichting en de stoffering van de kapel ter zijde heeft gestaan met een gedienstigheid die verlegen maakte. Eigener beweging zocht hij een indrukwekkende collectie Brugman-voorstellingen bij elkaar en om het de gardiaan en de architect gemakkelijk te maken zette hij in een uitvoerig exposé de nodige historische en biografische bijzonderheden uiteen met het advies om die en die afbeeldingen om die en die reden te brandschilderen.
De fraters van het Sint Nicolaas-Instituut te Oss werden op een goede dag verrast met een zending goudvisjes. Pater Titus had er onlangs een retraite gegeven - "de beste, die we ooit gehad hebben!" schreef frater Theodardus - en al ronddwalend door de verschillende klaslokalen was het hem

opgevallen, dat vier stekelbaarsjes in een glazen kom een te armtierig aquarium vormden om de jeugd een bewonderende liefde bij te brengen voor wat er leeft in beek en plas. “Daar horen een paar goudvisjes bij,” oordeelde hij met een aanvaardbare inconsequentie. Diezelfde avond nog kwam een broeder uit het karmelietenklooster ze brengen.
In Vlaardinger-Ambacht kon mevrouw Boudens-van Heel haar ogen niet geloven toen zij in “Vrijdag” een met T.B. ondertekend artikel las, waarin een volledig antwoord werd gegeven op haar schuchtere verzuchting, dat er voor Hermieneke zo moeilijk een afbeelding van haar patroonheilige was te vinden. Aan onze andere kinderen - zo had zij betoogd -, aan Phie, Toon, Piet en Guus konden we op de morgen van hun eerste heilige Communie een mooie prent ten geschenke geven van de heilige, wiens naam zij dragen. Maar voor Hermieneke zal met deze vrome gewoonte gebroken moeten worden. Er is nergens een plaat van haar patrones te vinden. Nu is dat het ergste niet; die zou te maken zijn. Maar wij kunnen haar zelfs niets vertellen van haar heilige, over haar leven, haar omgeving en haar bijzondere staat van dienst. “Voor Hermieneke” heette de bijdrage in “Vrijdag”, waarmede pater Titus op een verrassende wijze aan de wensen van mevrouw Boudens tegemoet kwam. Het begon aldus:
“Ik vind het eigenlijk niet lief van moedertje, dat zij het voor Hermieneke zelf zo erg niet vindt, maar dat zij er voor zich persoonlijk plezier in zou hebben ook voor haar te kunnen slagen. Het is toch in laatste instantie het meest waard voor Hermieneke, dat zij iets méér weet van haar heilige patrones. Maar als Moeder het weet, zal Hermieneke het ook wel horen! Moeder vraagt geen plaat. Dat maakt het antwoord lichter. De vingers van een jonge academicus branden al om aan de tekening te kunnen beginnen. Zij vraagt er slechts de nodige gegevens voor. Voor Hermieneke en voor Moeder wil ik beproeven er de gegevens voor te vinden.”[125] En dan volgde een uitstekend gedocumenteerde en minutieus uitgewerkte persoons- en naambeschrijving van de heilige Irmina, dochter van de Merovingische koning Dagobert de Tweede. Zij moest wel de beschermheilige van Hermieneke zijn. Want zó stond het in de martyrologia en de oude namenboeken en zó hadden de beste hagiografen van de latere tijd het onderling uitgemaakt. Dat deze ongevraagde uitleg bij de familie Boudens bijzonder in de smaak is gevallen, blijkt wel uit de vele hartelijke felicitatiebrieven, die professor Brandsma in October 1939 bij gelegenheid van zijn veertigjarig professiefeest uit Vlaardinger-Ambacht mocht ontvangen. Er was er ook een bij van Hermieneke: de mooiste van alle. Pater Titus heeft hem wel vijf keer doorgelezen, omdat hij het zo prettig vond zeker te weten dat hij iemand anders een plezier had kunnen doen.
“Zeereerwaarde Pater, - Ik feliciteer U hartelijk op Uw veertigjarig kloosterfeest. Ik heb van Moeder gehoord, dat U de levensgeschie-denis van mijn patrones de heilige Irmina hebt verteld. Ook heb ik Uw portret in de krant gezien en heb ik gelezen, dat U zoveel brieven en telegrammen hebt ontvangen. Daarom wil ook ik niet achterblijven. Ik vind het een hele eer U te mogen schrijven, want ik ben pas elf jaar. Vanavond zal ik een extra weesgegroetje voor U bidden, opdat de goede God U, als Ge komt te sterven, met de heilige Irmina in de hemel moge ontvangen. Ook veel groeten van Vader en Moeder. - Hermieneke Boudens.” Zo kan men doorgaan.
Temidden van het weinige dat ons, na plundering en brand, uit de nalatenschap van pater Titus aan geschreven documenten is overge-bleven, bevinden zich enige honderdtallen brieven, waarin de schrijvers om het hartelijkst hun dank betuigen voor zoveel bewezen diensten. Het zijn stuk voor stuk belijdenissen van natuurlijke ongenoegzaamheid, geldelijke zorgen en zedelijke onmacht die door pater Titus overwonnen werden. En tussen de puntige briefjes, waarin Zijne Eminentie Kardinaal de Jong op even overtuigende als beknopte wijze dank zegt voor de goede hulp die hij van pater Titus heeft mogen genieten, en de ellenlange vellen, waarop een tobbende huismoeder uit de oude binnenstad wijdlopig maar boeiend uiteenzet, hoe donker de toekomst van haar grote gezin er eens heeft uitgezien en hoe prettig door bemiddeling van de professor het leven voor haar en haar

[125] Artikel, gedateerd 16 mei '36.

huisgenoten thans geworden is, ligt een wereld van bevredigde vragen, gelenigde noden en getemde twisten.
Als pater Titus aan priester of leek, hoogleraar of stationskruier, koorzuster of werkvrouw voor halve dagen, de steun van zijn handen spandiensten aanbood, dan deed hij dat met zoveel natuurlijke bevalligheid, dat niemand daaraan kon weerstaan zonder hem te beledigen. Professor Ferdinand Sassen heeft die ongedwongen hartelijkheid scherp en zuiver getekend met te zeggen, dat “zijn bemiddeling werd aangeboden met een gulheid, die de schijn wekte alsof men de schenker een dienst bewees door zelf een dienst van hem te vragen.”
Sjaak, de marskramer in poetspommade, veters en schrijfbenodigdheden, kon zijn hartroerende verhalen over het laatste ongeval van zijn sukkelende vrouw en de jongste stuipen van zijn negen arme bloedjes van kinderen wel vóór zich houden: pater Titus kocht ook zó van hem, en hij betaalde dubbel. Dolf, de eeuwige speurder naar koffers en karbiezen tussen het station en de grote Markt, had het kwartje en de tien-cents-sigaar al in zijn vestzak vóór hij een hand naar de reistas van “de eerwaarde Professor” had kunnen uitsteken. En tante Trees, het gebogen besje met veel verwaarloosde kwaaltjes en nog meer denkbeeldige vijanden, mocht op de gastenkamer van de Doddendaal zomaar, of het pater Brandsma helemaal geen tijd kostte, het honderd uitpraten over de hinderlagen van de satan en de prachtige vooruitzichten van haar drie dozijn kleinkinderen. Zij kreeg nog een kop koffie op de koop toe en als ze naar huis terugkeerde, had ze altijd een gulden bij zich voor de losse uitgaven. Het waren maar kleinigheden, dagelijkse ontmoetingen die van pater Titus meer tijd dan inspanning vroegen. Maar er waren ook contacten, die een groter geduld en een werkzamer toewijding van hem opeisten.
Directeur Janssen van het reclasseringshuis Luctor et Emergo aan de Muchterstraat en directrice mejuffrouw Schellenberg van het Oud-Burgeren-Gasthuis naast de Canisiuskerk kunnen nauwelijks becijferen, hoeveel goede diensten professor Brandsma aan hun pupillen heeft bewezen. Zij hebben er zich honderdmaal bezorgd over gemaakt, of zij hem niet te lastig vielen door alsmaar nieuwe gunsten van hem te vragen. Maar wat doe je, wanneer zelfs de bisschoppen geen andere raad weten als: “Ga maar naar pater Titus; die krijgt het wel voor elkaar?” En pater Titus kreeg het voor elkaar. Hoe, dat wist niemand. Maar zondag op zondag stond hij voor een twintigtal hardhorige en slaapzuchtige oudjes een preek te houden, die de surveillerende agenten op straat van A tot Z konden volgen. Hij sloofde zich uit om voor de verpleegden een passende ontspanning te kunnen vinden, deed mee aan het organiseren van feestelijke bijeenkomsten, hield hemel en aarde bewegende toespraken, redigeerde gedenkboeken en gaf iedereen de kans om zijn hart uit te spreken en met nieuwe wensen voor de dag te komen.
Daarnaast kwamen dan nog de bijkans dagelijkse zorgen voor zijn bijzondere pleegkinderen. - Voor de buitenlandse seminaristen, wier financiële middelen onvoldoende waren om de kosten van hun priesterstudies te kunnen dekken. Titus nam voor hen de bedelstaf ter hand, ging zijn vele Nijmeegse vrienden af en haalde jaren lang met guldens en rijksdaalders de benodigde bedragen bijeen. - Voor mejuffrouw Feugen, de wat onevenwichtige bekeerlinge met haar werkzame talenten en haar schier grenzenloze ondernemingsdrift. Maar met een wankele constitutie: te sterk om heel de dag bedlegerig te zijn en te zwak om met de gezonden op te staan. Elke morgen tegen zeven uur bracht Titus haar het Ons Heer en overdag mocht zij hem helpen bij het opsporen van vergeten en verdwaalde documenten uit de mystieke literatuur en bij de samenstelling van de Middelnederlandse Geestelijke Handschriften-Bibliotheek. - Voor mejuffrouw Kanitz vooral. Een hoofdstuk op zichzelf.
Mejuffrouw Julia Kanitz was in 1863 te Zwolle geboren en woonde reeds vele jaren als alleenstaand burgeres in de Sint Stephanusstraat te Nijmegen, toen pater Titus zich in 1930, op verzoek van haar Heerbroer in Brummen, met de directe zorg over haar leven ging belasten. Aanvankelijk beperkte het toezicht zich tot een wekelijkse controle op de overigens benijdenswaardige gang van haar geestelijke zaken, maar toen de brave ziel goed en wel de zeven kruisjes achter haar naam had staan en met het verval van de fysieke krachten ook het ordenend bewustzijn, het huishoudelijk beleid en

het uitzicht op de naaste toekomst in de war raakten, trok Titus zich haar lot op meer ingrijpende wijze aan.
Iedere vrijdagmiddag maakte hij de verre wandeling naar de Sint Stephanusstraat, onderwijl bedenkend met welke diensten hij zijn beschermelinge nu weer het best ter wille zou kunnen zijn. En gezeten aan het kleine tafeltje tegenover de armstoel, waarin juffrouw Kanitz haar restant aan levenskrachten zat op te teren, berekende en vereffende de professor de laatste schulden, bestelde hetgeen verder voor de eenmanshuishouding nodig was en verhaalde de gezamenlijke uitgaven op het wekelijkse deel van een zeer bescheiden lijfrente. Met een beetje wringen en bijpassen kwam Titus er wel en omdat er, naar het schijnt, niet of nauwelijks geestelijke moeilijkheden voorhanden zijn geweest, behoefde het onderhoud zelden van langdurige aard te zijn en kon het gesprek zich bepalen tot een gemeenschappelijke bewondering voor de dingen van Gods liefde in natuur en genade.
Dat heeft zo enige jaren geduurd, totdat in het najaar van 1938 een slepende ziekte plotseling acuut werd en de inmiddels vijfenzeventig-jarige tot aan de rand van het leven bracht. Pater Titus zorgde voor opneming in het Canisius-ziekenhuis, regelde met directeur Enneking, met dokter Knaven en chirurg de Smit het zorgvuldige plan van verpleging en kon de patiënte daarna, toen ze als voorwaardelijk genezene ontslagen werd, een rustige en genoeglijke levensavond bezorgen op huize Sint Anna aan de Groesbeekseweg, waar het brave oudje in juli 1941 onder een laatste priesterlijke zegen van haar getrouwe leidsman het tijdelijke met het eeuwige verwisselde. “De liefde van Christus dwingt ons,” placht pater Titus te zeggen, als hij zijn prior een kruisje kwam vragen om met zijn vriendendienst even naar collega Weerenbeck, mevrouw Sormani, mejuffrouw Kanitz of de familie Baader te mogen gaan. Het was de liefde van Christus, die hem er toe bewoog om nog duizend andere goede dingen te doen die zijn medemensen, in Nijmegen en elders, uit de beklemming van een geestelijke strijd, uit de kwelling van een lichamelijke nood, uit de angst voor onderdrukking en chantage, uit de kille verlatenheid van een strafgevangenis of uit de ban van de zonde zouden kunnen redden.
Men kan hier geen namen noemen.
Het zou een lange en eentonige adreslijst worden, een onverteerbaar onomasticon van al de beproefde, wankelmoedige, gevallen en herrezen zielen, waarmede pater Titus in de twintig jaren tussen de beide wereldoorlogen een ongedwongen en vruchtbaar contact heeft onderhouden.
En er zouden, onnodig en ongewenst, goede reputaties in het gevaar kunnen komen. Want als ergens een priester, verblind door zinsverbijstering en zelfbedrog, het heilig merkteken in zijn ziel en de genade van zijn sacramentele bedieningsmacht voor God en de mensen te schande maakte, maar hij heeft zijn zonde voor de hemelse Vader beleden en jarenlang boete gedaan in een streng trappistenklooster, dan mag niemand zijn medeburgers nog herinneren aan de voorbije ergernissen, waarvan de rouwmoedige zondaar zelf nog dagelijks de wrange nasmaak proeft. Wanneer een bekend zakenman zijn vergrijp tegen de wetten van de Nederlandse Staat met een jaar en zes maanden tuchthuisstraf heeft uitgeboet, is er voor zijn mede-christenen geen reden meer om hem in het openbaar met de vinger na te wijzen.
En Maria Lécina mag nog zo dikwijls als een boosaardige sirene langs de kade hebben gezworven, nu de inkeer er eenmaal is en de Barmhartigheid Gods zich onder duidelijke tekenen over haar geweten heeft ontfermd, mag de evennaaste geen slijk meer naar haar bloedkoralen werpen.
En zou het zin hebben de namen te noemen van al de rechtvaardigen, die geen bekering nodig hadden maar wier godsdienstige en zedelijke levenswandel ten zeerste gebaat is geweest met de verstandige wenken, de hartgrondige gebeden en de edelmoedige offertjes van hun aller vriend Titus Brandsma?
Dergelijke dingen missen het aantrekkelijke van de verrassing. De bekering van Augustinus spreekt het gemoed sterker aan dan zijn groei naar de volmaaktheid daarna. En de heilige Pastoor van Ars - heeft voor het gevoel van zijn vereerders grotere verdiensten als boetepredikerr en als biechtvader dan als bedienaar van de heilige Eucharistie en van het bemoedigende woord. Het zij zo!

Maar als architect de Hoog uit 's Gravenhage in de stille uren van de dag terugdenkt aan het godgevallig leven van zijn lieve vrouwtje Noëlla Teresia, dan weet hij, dat vijftien jaren lang de godgevallige priester Titus aan haar zijde heeft gestaan. En wanneer ooit een mediaevist mét de wetenschappelijke verdiensten ook het geplaagde lot van wijlen Dr Willem de Vreese tot voorwerp van studie neemt, dan zal hij ontdekken dat, ook buiten het terrein van de eigenlijke vakstudie, twee priesters tot de beste vrienden van deze vereenzaamde geleerde hebben behoord: Bonaventura Kruitwagen, de goedmoedige en slagvaardige Franciskaan en pater Titus, “een en al apostolaat en een en al hartelijke broedermin”. Vijanden had pater Titus niet. Daar was hij een te rechtschapen mens, een te goed christen voor.
Dat wil niet zeggen, dat hij een passieloze goedbloed was die zich over geen fout en geen onrecht boos kon maken. Bewust verzet tegen het goede en vooral geestelijke indolentie konden hem zelfs tot het
uiterste tergen. Maar zodra er verbetering intrad, was alles vergeven en vergeten en bleek de vriendschap er niet in het minst onder te hebben geleden. Het zegt evenmin, dat anderen zich nooit kwaad op hém hebben gemaakt. Dr Johan Brouwer is eens woedend op professor Brandsma geweest, omdat deze hem langer dan drie weken op een bedongen antwoord liet wachten. En Dr Brouwer stond met zijn wrevel niet alleen. Prior Wijtenburg bijvoorbeeld heeft zich wel eens opgewonden over de grote toegeeflijkheid, waarmede Titus aan assistente Feugen haar nieuwsgierigheid gunde. Mejuffrouw Feugen op haar beurt kon spinnijdig worden, wanneer de professor weigerde haar een nog ruimere mate van erkenning en vertrouwen toe te staan. In Sittard was een meisjesstudente hooglijk verbolgen over de duistere metafysieke vragen, waarmede professor Brandsma haar op een examen “tegen alle recht en redelijkheid in” had lastig gevallen en in Wenen kwam de veelbelovende maar onbemiddelde violiste Thea Brinnich in de zomer van 1934 een hartaanval nabij, toen zij op haar bescheiden bede om iets meer dan tweeduizend kronen - 1000 als bijdrage voor het levensonderhoud van moeder en dochter, nog eens 1000 ter bestrijding van de studiekosten en 150 om een nieuwe viool te kunnen kopen - voorlopig met een tiende gedeelte van het gevraagde bedrag genoegen moest nemen. “zuur Neuanschaffung einer Geige”, had pater Titus op de notitiestrook van de postwissel aangetekend. “Dankend erhalten”, was het antwoord van Fraulein Brinnich, “Al-lein ich hatte mir von ihrer gerühmten Freigebigkeit doch etwas andres vorgestellt!”
Zulke opstandjes kwamen vaker voor. Ze waren echter nimmer van lange duur. In de regel wist pater Titus met een enkel rouwmoedig of verontschuldigend gebaar het verhitte gemoed wel tot kalmte te brengen. Een enkele maal kon hij ook op enigszins vinnige toon van antwoord dienen. Bij wijze van bestraffing namelijk, uit overwegingen van lering en leiding. Niet om zijn eigen recht te verdedigen en zeker niet, omdat hij een uitweg zocht voor zijn gekwetste hoogmoed. Toen een ongeduldige medebroeder hem eens duchtig gekapitteld had over de nalatigheid, waarmede hij als corrector de vlotte verschijning van een overigens bewerkelijk heiligenleven tegenhield, ontving deze per kerende post als antwoord, dat achterdocht geen deugd is, en dat hij, alvorens een ander van traagheid te beschuldigen, zich eerst van de juistheid van zijn visie diende te vergewissen. “U heeft blijkbaar geen geduld totdat ik het heb kunnen dóórzien en meer uitgewerkt mijn bemerkingen maak. U wilt nu ook mijn Inleiding, omdat U die mee wilt pagineren. Alles best, maar U schijnt er geen begrip van te hebben, hoe iemand bezet kan zijn. Ik zal niet beproeven U dat bij te brengen, maar wil U toch even zeggen, dat, als U schrijft, een uurtje', zo'n uurtje zomaar niet te vinden is. Ik ben gisteren een kwartier in de recreatie geweest, des middags na tafel. Een dutje heb ik niet kunnen maken. Om kwart voor twaalf ben ik gaan slapen, zodat mijn nachtrust vijf en een half uur geduurd heeft. Ik heb gedurende de dag geen vijf minuten ongebruikt gelaten. Vandaag en morgen en de eerste dagen sta ik nog voor bergen werk, veel en veel dringender en belangrijker dan hetgeen U van mij vraagt. En dan schrijft U heel rustig van, een uurtje'. Mag ik nóg minder slapen? Nog minder recreatie houden? Uw boek heb ik moeten lezen in uren, welke ik op mijn toch al niet te lange nachtrust nog heb uitgezuinigd. Dagen achtereen van half elf tot half twaalf, totdat ik teveel hoofdpijn kreeg en het moest laten liggen. Ik ben niet onwillig U van dienst te zijn en schrijf een brief als deze niet graag,

maar ik kon niet meer dan ik heb gedaan. - Van harte gegroet. In Christo uw dienstwillige confrater Titus."[126]
Hiermede was het binnenbrandje geblust en kon de voorgenomen samenwerking royaal en hartelijk doorgang vinden.
Neen, pater Titus had geen vijanden.
De vijandige gezindheid was voor hem zoiets als de hoofdzonde aller hoofdzonden, het misdadigste vergrijp tegen het eerste gebod der christenen en de vertroebeling van het geestelijk klimaat waarin godsdienstzin, genade en geluk kunnen leven en gedijen. Titus zelf noemde haar "de zonde tegen onze geheiligde natuur, een schandvlek op het merkteken dat ons tot kinderen van de Vader stempelt en een deceptie voor al degenen, die terecht uit het Evangelie menen te mogen lezen, dat de leerlingen van Jezus te herkennen zijn aan de liefde waarmede zij elkander beminnen".[127]
Pater Titus was een vijand van de vijandschap, maar hij bestreed haar met het wapen van de liefde. Aan de lichtgeraaktheid, de argwaan, de arglist, de wrok, de verdachtmaking, de eerroof en aan al hetgeen verder zoal in het gevolg van de vijandschap aan onzuivere motieven en onzalige praktijken onder de mensen kan leven, had hij de wraak van zijn christelijke dienstbaarheid en zijn priesterlijke bemiddeling gezworen.
Hij was een beroepsbemiddelaar, een vredestichter bij uitnemendheid.
Hij is het reeds als kind geweest, toen hij zijn zusjes bij het geringste verschil van mening tot eensgezindheid maande. "Kibbelen kon hij niet," zegt mevrouw de Boer-Brandsma. "Hij had er een grondige afkeer van en wij, kinderen van twaalf, veertien, zestien jaar, behoefden bij wijze van spreken maar schertsenderwijze een lang gezicht tegen elkander te trekken, of de kleine Anno was er als de kippen bij om ons op het onwaardige van ons gedrag te wijzen." In Megen bemiddelde hij tussen de professoren en de studenten en tussen de studenten onderling en het schijnt, dat zijn liefde voor eendracht en vrede een van zijn sterkste beweegredenen is geweest, waarom hij priester wilde worden.
Gedurende het triennium van zijn wijsgerige studies in Rome en de eerste jaren van zijn priesterlijke werkzaamheid in Oss kon dat middelaarschap uit de aard der zaak nog niet tot grootse inspanningen en indrukwekkende resultaten komen. Het moest zich wel bepalen tot een luttel aantal schuchtere interventies in overigens vreedzame geschillen binnen de enge grenzen van de kloostercommuniteit en tot enkele iets moeizamere pacificatiepogingen in de zakelijke belangenstrijd onder de burgers van het plaatselijk gemenebest. Maar nauwelijks waren de coulissen verzet en kon Titus op het brede vlak van het katholieke organisatieleven, het leraarsambt en de journalis-tiek, wat ruimer om zich heen grijpen, of daar stormden de betweters de dienstkloppers, de formalisten, de malcontenten, de verontrusten, de verwaarloosden en de verongelijkten in bonte drommen op hem af. Zij kwamen met meningsverschillen over contracten en ereschul-den, benoemingen en ontslagen, borgstellingen en faillissementen, natuurlijke rechten en wettelijke onbillijkheden, verdachtmakingen en miskenningen, loslippige tegenstanders en huichelende vrienden, ontaarde ouders en verloren zonen. Pater Titus stond hun allen te woord. Hij deed dat met het innemende, rustige en vertrouwen wekkende gebaar van de wijze huisvader, die de moeilijkheden van zijn kinderen geheel doorziet en die zonder onderscheid des persoons en volgens de absolute normen van recht en billijkheid zijn beslissing zal nemen.
Wie in de lente van 1921 en daaromtrent de naam van de Vlaamse kunstschilder Albert Servaes hoorde noemen, dacht onwillekeurig - doorgaans vol bewondering of ontzetting, zelden met de rustige waardering voor het schone dat niet in alle opzichten schoon behoeft te zijn - aan de kruiswegstaties, die op hoog bevel van Rome uit de karmelietenkerk van Luithagen moesten worden verwijderd. De erbarmelijke geschiedenis van een begaafd en eerlijk katholiek kunstenaar, van een dozijn hartstochtelijke vereerders die onder geen beding de realistisch-meditatieve kunst van Servaes

[126] Uit een brief van 23 april '37.
[127] Uit een toespraak voor de pensionnaires van „Maria Immaculata".

onder de spotziekte van een misleid publiek wilden laten verkommeren, van een drietal erkende vakmensen die ernstige bezwaren maakten, en van een overdonderend veelvoud aan kleinburgerlijke zeloten en spitsvondige criticasters! Met het gevolg natuurlijk, dat Rome omwille van de geestelijke rust in Vlaanderen en ter vermijding van nóg grotere ergernissen wel tot de verklaring moest komen dat de rector van Luithagen en de kunstenaar uit Latem er het verstandigst aan deden met de kruiswegstaties uit de kerk weg te nemen. Wie de verbeten tegenstanders waren, doet hier niet ter zake. Het is genoeg te weten, dat Dr Titus Brandsma tot de zeer weinigen behoorde, die het aandurfden de kerkelijke kunst van Albert Servaes in het openbaar te verdedigen. De artistieke gevoeligheid, waarover hij onmiskenbaar beschikte, was stellig niet voldoende ontwikkeld om hem tot de meesters van de kunstkritiek te rekenen, en men mag aannemen, dat zijn bewondering voor de kruiswegstaties van Luithagen in sterkere mate op het waarderend oordeel van mannen als Brom en Muis steunde dan op de zekerheid van het eigen inzicht. Maar ook hier ging Titus te werk als de verstandige man en de tactvolle priester. Hij wist, dat er nog andere waarden op het spel stonden dan die van een nieuwe kunstvorm alleen. Hij had een open oog voor de eerlijke bedoelingen van de schilder, erkende echter op voorhand het recht van andere kunstbroeders om over het kunste-naarschap van Servaes het hunne te denken, en vooral: hij besefte en duchtte de gevaren van de ongecultiveerde smaak, waarmede de beminde gelovigen het verfoeilijke plegen schoon te vinden en het schone te verfoeien.

"Wij zouden, dunkt mij, drie dingen kunnen doen," schreef Titus aan pater Hieronymus a Matre Dei, de rector van de openbare kapel waarin Servaes de laatste van de veertien staties zojuist had voltooid, "Wij zouden kunnen proberen de aanbrengers in Rome tot andere gedachten te brengen. Wij zouden daar met eigen advocaten naar voren kunnen komen. En wij zouden onze tegenstanders de wapens uit de hand kunnen nemen door er voor te zorgen, dat het gelovige volk door een degelijke en goede voorlichting tot een mildere, meer begrijpende houding komt."

Maar de tijd was te kort om door een ommekeer van de openbare mening het gevreesde besluit te voorkomen, te kort zelfs om procu-rator-generaal Hubertus nog als middelaar in te schakelen. Begin maart viel reeds de beslissing. Deze was niet afkomstig van het heilig Officie maar van het generalaat der Ongeschoeide Karmelieten te Rome. Zij was echter duidelijk ingegeven door de zekerheid, dat de veroordeling tóch zou komen en dat ieder hoger beroep onvermijde-lijk moest mislukken. De gewraakte kruisweg moest dus uit de kerk worden weggenomen. "Pour la tranquillité des consciences alarmées", heette het in de begeleidende verklaring.

Kardinaal Mercier, oprecht bewonderaar van Servaes en kritisch toeziener bij de geforceerde opstand zijner burgers, kon thans de verantwoordelijkheid niet langer dragen. Pater Jeroom nam met bevende handen de veertien staties één voor één uit zijn heiligdom weg en Servaes zelf voelde zich in zijn vakmanseer geraakt en was als katholiek kunstenaar tot in het diepst van zijn ziel gegriefd. Titus Brandsma zou zijn verontwaardiging begrepen hebben, ook al had de kunstenaar zijn gewonde hart in minder gepassioneerde woorden voor hem bloot gelegd. "Ik heb de bittere ondervinding," schreef Servaes, "dat wij, kunstenaars, hier niet worden meegeteld onder de kinderen der heilige Kerk. Integendeel: dat we er uit worden gegooid. En zover is het, dat ik zelfs door pastoors publiek in de kranten behandeld word op schandelijke wijze. Eén schreef er, dat ik de duivel ben, anderen zegden: hij is een hysteriek, een bolsjewiek, een gek, een gevaar voor de heilige Kerk. Nu, het is zo: ik ben de gehate, de gevreesde, de algemene vijand. Ik moet weg. Ik moet met mijn werk teniet."[128]

Pater Titus trok zich deze dingen aan, zonder er zijn geestelijk evenwicht bij te verliezen. Terwijl iedereen, die in deze zaak belang stelde, opgewonden jubelde of treurde over de beslissing welke door Rome getroffen was, bezag hij het geval met het rustige oog van de parketwacht, die na de rechtszitting de ontruiming van de publieke tribune gadeslaat. Trouwens voor zijn gevoel kon er van geen beslissing sprake zijn, zolang de gemoederen tegen elkaar in opstand bleven. Een overwinning, welke blijkbaar niet alleen met loffelijke middelen werd behaald, en een terugtocht, die wel uit

[128] Brief van Servaes aan Titus van 12 maart '21.

verstandige overwegingen maar niet met liefde werd ondernomen, kan men dat in christelijke zin eigenlijk wel een overwinning noemen? De gewraakte kruiswegstaties waren dus uit de kerk verwijderd. Titus treurde daar niet over. Het moest in de gegeven omstandigheden wel de enig juiste oplossing zijn, dacht hij. Titus treurde om de geestelijke verwijdering tussen de mensen van één stam, die zich allen broeders en zusters in Christus noemen. Om de driftige gelegenheidsscribenten, die zich voldaan de handen wreven over het wansucces van Servaes, en om Servaes, die verbitterd was door het gemak, waarmede sommige van zijn tegenstanders mét zijn kunst ook zijn religieus bewustzijn en zijn edele bedoelingen verguisden.
Thans was het voor de priester Titus de tijd om te bemiddelen. Hij deed dat met vriendelijke woorden en welwillende buigingen naar weerskanten.
Hij hield een wat heetgebakerde onderpastor voor, dat zijn overwinningsvreugde wel enigszins getemperd moest wezen door het bewustzijn dat hij in zijn ijver voor Gods huis wellicht iets teveel op de kunst en te weinig op de naastenliefde bedacht was geweest. Een ander werd te verstaan gegeven, dat hij er in het vervolg verstandig aan zou doen met als zielzorger te bedenken, dat kunstenaars ook een ziel hebben. En een amateurjournalist, die misschien het felst van allen tegen de corrupte kunst van Servaes was uitgevaren, ontving in de gastenkamer van het klooster een mondelinge terechtwijzing, die zó goed aankwam, dat hij er bij het afscheid zijn spijt over uitdrukte met de verwijdering van de kruisweg zijn zin te hebben gekregen.
Pater Jeroom, de godvrezende en gehoorzame rector, die maar niet begrijpen kon waarom er over de schilderstukken in zijn kapelleke zoveel herrie gemaakt moest worden, ontving zo ongeveer om de andere dag een uitvoerige brief van pater Titus: stuk voor stuk pronkjuwelen van fijngevoelige overreding en opbeurende liefde. Het leed werd spoedig vergeten. Hoe kan het anders, wanneer je een goede vriend naast je vindt, die je nooit alleen laat en die je alsmaar voorhoudt, dat een zielenherder meer verdriet moet hebben over één enkel schaapje dat van de kudde Christi vervreemdt dan over de verwijdering van de kruiswegstaties uit alle kerken van heel Vlaanderen-land? Albert Servaes was zeer in het bijzonder Brandsma's zorgenkind. Een edel mens met een groot geloof en een klein hart! “Beste vriend”, heeft pater Titus tegen hem gezegd, “Ik geloof dat U zich teveel zorgen maakt over de afkeuring van uw kruisweg. Die afkeuring betekent immers niet, dat uw werk geen kunst is of dat het geen religieuze kunst zou zijn. Zij zegt alleen maar, dat het thans nog geen bron van stichting is, omdat de gelovigen het blijkbaar niet begrijpen zoals U het bedoeld heeft. Wij kunnen dat nu wel spijtig vinden, het is geen reden om er de gemoedsrust bij te verliezen en de beslissing van de hogere instantie als onverstandig en onrechtvaardig te beschouwen. Dat er in de polemiek rond uw artistieke visie dom en harteloos over uw persoon geschreven en gesproken is, zal ik niet trachten te ontkennen. Ik betreur dit met U en ik betreur het temeer, omdat het in uw hart een zekere rancuneuse wrevel heeft achtergelaten. Het lijkt me echter een kwestie van doodgewoon burgerlijk misverstand, méér niet. Zo moet U er ook over denken. Kom Albert, het hart hoog en het hoofd recht! Misschien is U wel de trouwste zoon der Kerk onder alle trouwe Godskinderen in de parochie van Sint Martens-Latem.”[129]
Servaes liet zich overtuigen en hervond stilaan zijn geestelijk even-wicht. Neen, hij was geen hysteriek en geen bolsjewiek, geen duivel en geen gek. Hij leerde in zijn tegenstanders de eerlijke verontwaar-diging van de onstuimige passie onderscheiden en kreeg opnieuw vertrouwen in de redelijkheid van de kerkelijke discipline. Dat was, getuigde hij zelf, voor een belangrijk deel aan de wijze raad van priester Titus te danken. Die deed het onmogelijke om hem over zijn teleurstelling heen te helpen en bedacht tientallen mogelijkheden om aan zijn kerkelijke kunst een ruimere bekendheid te geven dan zij zonder de beproeving van Luithagen ooit had kunnen hebben. Een van de geschiktste kansen benutte Titus zelf. In het nummer van 26 maart publiceerde het voorname katholiek-culturele weekblad Opgang de veertien kruiswegstaties van Albert Servaes. Pater Titus had de hoofdredacteur, Herman van den Eerenbeemt, op het belang er van gewezen en was, na het

[129] Reconstructie volgens mededelingen van pater Jeroom.

voorlopige akkoord, onmiddellijk naar de cel van een kunstminnend en kunstgevoelig confrater gestapt met het vriendelijk verzoek zo spoedig mogelijk voor een vakkundige inleiding zorg te willen dragen. “Zelf kan ik het niet,” had hij gezegd, “Als het over de schoonheid in abstracto gaat, weet ik wel een aardig woordje mee te praten, maar zodra het er op aankomt uit te maken wat de artistieke waarde van een willekeurig schilderstuk is, acht ik me, tegen mijn natuur in, verplicht mijn mond te houden.”
Wat hij vroeg, gebeurde.
De redactie werkte met zorg aan de typografische opmaak, de inleider hielp de lezers over de eerste onwennigheden heen en Servaes had zich geen vrijmoediger en overtuigender propaganda kunnen wensen. Het Opgangnummer werd een toonbeeld van wederzijds begrip voor het meditatief-realisme in de voorstelling van de Passie Onzes Heren. Titus Brandsma, die volgens eigen zeggen van kunst geen weet had, leverde het noodzakelijke bijwerk. Hij boog zich in beschouwing over de veertien staties, liet de felle geest daarvan zonder weerstand op zich inwerken en schreef een eenvoudige kruiswegoefening, waarin hij blad voor blad de begenadigde kunstschilder volgde op zijn hijgende wandeling achter de lijdende Jezus aan. In haar spontane, direct op het visuele beeld geïnspireerde gebedsvorm was zij het sterkste pleidooi voor de waarachtigheid van deze religieuze kunst.
Indrukwekkender nog dan de beide Servaes-tentoonstellingen in Amsterdam en Den Haag, waaraan pater Titus natuurlijk ook zijn medewerking verleende. Indrukwekkender zelfs dan de boeiende lezingen, waarmede Titus, links en rechts door het Brabantse land, de eenvoudigen van harte inwijdde in de eerste geheimen van het katholieke kunstenaarschap in het algemeen en van de Vlaamse kunstschilder Albert Servaes in het bijzonder. Servaes mocht Titus Brandsma dankbaar zijn.
Dit is de eerste grootscheepse poging van pater Titus geweest om de door misverstand of kwade trouw verdeelde geesten wederom in eendracht en liefde tot elkander te brengen. Zij was niet de laatste, noch de moeilijkste.
Toen een bekende Nederlandse priester-schrijver, lid van de Sociëteit van Jezus, met zijn uitgever in een zakelijke verlegenheid was geraakt, welke met de dag ingewikkelder vormen aannam, zó dat zelfs provinciaal Kitselaar er tenslotte geen raad meer mee wist, was het pater Titus die tot bemiddelaar werd uitverkoren.
Pater provinciaal heeft daar geen spijt van gehad. Want terwijl de standpunten van de twee partijen zo ver uiteenlagen, dat de weinige ingewijden zich reeds met het idee van een eventueel rechterlijk vonnis hadden verzoend, wist pater Titus het geval te regelen zonder procedure en zonder een geestelijk lijf-aan-lijf-gevecht. Het was niet het werk van één dag of van enkele weken. Er waren vele maanden mee gemoeid. Daar waren namelijk op voorhand definitieve grenzen uitgezet en het dossier van aanklachten en tegenbeschuldigingen was inmiddels uitgegroeid tot een onoverzichtelijke berg van diklijvige enveloppen en papieren mappen. Maar het is in orde gekomen. Somtijds kan een enkel goed woord herstellen wat tien boze brieven bederven. En pater Titus vond in zijn vocabulaire niet anders dan goede woorden.
Zoals de provinciale overste der paters Jezuïeten bij Titus uitkomst zocht en verkreeg, zo waren er provinciaals van andere orden en congregaties, die in moeilijke aangelegenheden tot hem kwamen en voldaan huiswaarts keerden. En er zou een lange opsomming te maken zijn van pastoors en kapelaans, hoogleraren en studenten, ambtenaren en zakenmensen, dichters en journalisten, doctors-vrouwen, onderwijzeressen en kantoormeisjes, die met hun grote veten en kleine onenigheden aanklopten bij de kleine professor, wiens belofte om te helpen dikwijls al wonderen bewerkte van royaliteit en vergevensgezindheid.
Waarom zouden wij al deze geschiedenissen uitvoerig verhalen? Menigmaal had een verwijt geen steviger houvast dan dat van een gedroomde misdaad en was een hartzeer uitsluitend aan eigen schuld te wijten. Zou men de nagedachtenis van pater Titus kunnen eren door zich in de chronique scandaleuse van zijn cliënten te verdiepen? “Pour éviter un mauvais souvenir il faut parfois que l'on

oublie un bien passé", zei Titus wel eens om een indirecte aanval op het ver-leden van een vriend te pareren.
Meer nog dan de hoge cultuur van zijn persoonlijk geestelijk leven en meer dan zijn enorme werklust, zijn onmiskenbaar schrijverstalent of zijn van heilige bezieling sprankelend woord, is het de altijd wakkere en overal behulpzame naastenliefde van Titus Brandsma geweest, die op zijn medemensen indruk maakte.
Professor Brom noemde hem "de altijd dienstvaardige Mariabroeder". Professor Molkenboer sprak van de oprechte christenmonnik, "die altijd zo beschamend attent was en weldoend hartelijk". "Als ik aan Titus Brandsma denk," zei Anton van Duinkerken, "dan zie ik allereerst zijn vriendelijke ogen en zijn zegenende handen". Professor Willibrord Lampen herinnert zich graag de kleine attenties, waarmede collega Brandsma hem op het terrein van de paleografische vak-wetenschap ten dienste stond. En die andere Franciskaan, pater Henricus Brandsma, doet niets liever dan vertellen van de duizend grote en kleine vriendelijkheden, die heerbroer zaliger aan zijn familieleden heeft bewezen.
"Als kind was Anno reeds een en al gedienstigheid. En toen hij naderhand priester en religieus geworden was . . . och, laat me maar enkele losse dingen noemen. Titus schreef brieven zoals niemand ze schrijven kon, zó hartelijk en zó vol van medeleven. Hij vergat geen enkele verjaardag en ik kan me niet herinneren, dat hij ooit op het een of ander huiselijk feest ontbroken heeft. Hij regelde heel de gang van zaken, zorgde voor de kerkelijke wijding en de pauselijke zegen en sprak de feestrede uit. En in alles stelde hij belang: in de school-successen van zijn achterneefjes en achternichtjes, in het weer op Jongemastate, in de stand van het gras en de kansen voor de eerst-volgende rundveetentoonstelling.
Vader heeft bij zijn vele moeilijkheden een echte steun aan hem ge-had. Moeder, och, dat weet U zelf wel. Na Vader's dood kwam zij niet voor niets ieder jaar naar Nijmegen. Vader en Moeder zijn beiden in zijn armen gestorven. Ikzelf heb zo veel aan Titus te danken, dat ik het niet eens noemen kan. En onze vier zusjes? Dat moet U maar eens in Bolsward en in Leeuwarden gaan horen." "Wij moeten er op studeren om anderen te helpen!" doceerde prior Titus eens op een kapittel, toen hij juist een werkzoekende doctorandus aan een betrekking had geholpen en een ander alweer op hem te wachten stond.
Hij had beter kunnen zeggen: "U moet er op studeren om anderen te helpen!" Want zelf was pater Titus in de hulpvaardigheid nagenoeg afgestudeerd. Zij was hem tot een tweede natuur geworden.

ACHTSTE HOOFDSTUK EN TODO VA MUCHO
DE FRIESE VOORTREKKER

Titus Brandsma noemde zichzelf graag en voluit Nederlander. Hij begreep het Nederlanderschap in de beste zin, die men er aan kan geven. Als de natuurlijke, trouwe en ongedwongen gehechtheid aan alles wat ons vaderland aan eigen krachten inzet en aan eigen waarden vertegenwoordigt. Geen uniformiteit derhalve van denken en willen met opoffering van ieder regionaal cultuurbezit en van alle persoonlijke eigenwaarde, maar spontane en eerlijke toewijding van geest en hart aan de gemeenschappelijke belangen van het volk, dat ons heeft voortgebracht en dat ons karakter hielp vormen. Het noeste, nijvere volk van de elf verenigde provinciën, die zich in eeuwenlange moeizame strijd op de basis van gelijke rechten en plichten tot een territoriale en staatkundige eenheid hebben verzameld. Temidden van dit volk heeft iedereen zijn eigen standplaats en arbeidsveld.
Daarop heeft pater Titus, de alomtegenwoordige, geen uitzondering gemaakt.
Het ganse vaderland was hem dierbaar en voor ieder van zijn landgenoten was hij te allen tijde bereid de zolen van zijn schoenen te lopen. Maar al heeft hij bij herhaling van Rode School tot Aardenburg en van Franeker tot Vaals heel het land in alle richtingen doorkruist, de topografische kaart van zijn priesterlijk-sociale bedrijvigheid wijst toch duidelijk op een zekere voorkeur voor twee

afzonderlijke gewesten: het oostelijk stroomgebied van Maas en Waal met als centra Oss en Nijmegen, waar hij gedurende vijf en dertig jaar zijn kloosterlijk en ambtelijk domicilie vond, én . Friesland, het “Heitelan”, dat hem vooral boeide om zijn rijke geschiedenis en zijn prachtige kansen voor de toekomst.
“Wat is dat voor een wonder ding, dat een Fries zijn land niet kan vergeten?” vraagt Henk Aukes zich af. En hij constateert, dat ook Titus niet kon ontkomen aan de bekoring van de wijdte en de rust, de soberheid, de klaarheid en de patriarchale levensstijl daar tussen de Lauwers en het IJsselmeer. Men kan dit gemakkelijk verkeerd verstaan.
Pater Titus was een Fries zoals alle andere Friezen. Hij hield van zijn geboortestreek, zijn mensen en zijn “Memmetael”, en kon in alle oprechtheid des harten zingen: “Fryslan, hwer myn Mem my widze fen gjin landou haldt ik sa!” Het zou evenwel een misrekening zijn hieruit af te leiden, dat met de aangeboren liefde voor het land zijner jeugd heel zijn grote ijver voor de Friese zaak en al zijn subtiele zorgen voor afzonderlijke Friese gezellen en gezinnen zijn verklaard! De stem van het bloed mag voor hem een geduchte prikkel zijn geweest om met hart en ziel mede te werken aan de ontginning van het Friese verleden en de opbouw van de Friese toekomst, de diepere en beslissende drijfveer was zij niet. Titus hield zielsveel van zijn ouders, broer en zusters en hij onderhield als rechtschapen Fries contacten met zijn bloedverwanten tot in de vierde en vijfde graad. Hij kwam er openlijk voor uit innig gehecht te zijn aan zijn geboortegrond: het wijde landschap van gras en water met zijn verre einders en zijn lage wolken. En de schaars toegemeten jaarlijkse vakantiedagen in Bolsward of daaromtrent waren voor hem duidelijk méér dan een geestelijke en lichamelijke ontspanningskuur, zij waren allereerst een feest voor het hart en de zinnen, die zich verlustigen in de locale, simpele en alledaagse dingen, waarin de liefste jeugdherinneringen zijn blijven hangen.
Echter: het Friese land kon zoveel bekoorlijks hebben als het wilde en Titus Brandsma's liefde voor zijn ouders mocht zo teer en aanhankelijk zijn als die van een jong en enigst kind, nooit werd de plicht voor het genoegen vergeten. Als zijn medebroeders in Nijmegen, de zusters van Rijkevoort, de pensionaires van Maria Immaculata of de verpleegden van Luctor et Emergo hem nodig hadden, ging dat voor. Arbeidzaam en plichtsgetrouw man als hij was, kon hij vijf keer in de maand voor wetenschappelijke doeleinden naar Groningen reizen, zonder zijn voet op de Friese grond te zetten, en tienmaal uit godvruchtige overwegingen naar Dokkum gaan, zonder naar Bolsward om te zien.
Men mag zelfs zeggen, dat er bij pater Titus van enige opvallende voorkeur voor Friesland nauwelijks sprake zou zijn geweest als hij elders, in Brabant bijvoorbeeld of in Twente, voor de ontplooiing van zijn apostolische werkdrift een geredere aanleiding en een gunstiger emplooi zou hebben gevonden. Want het was op de eerste plaats de apostel Titus, die Friesland zocht, en niet, althans in veel mindere mate: Anno Sjoerd, het kind van zijn ouders en de zoon van zijn land.
Toen pater Titus zich voor het eerst nadrukkelijk en van dichtbij met de Friese zaak bemoeide, had hij de jongelingsjaren al lang achter de rug en was de Friese beweging reeds aan haar tweede jeugd toe. Die jeugd was aanvankelijk wat onstuimig geweest: een laaiende hartstocht met iets teveel aan chauvinistische zelfverzekerdheid en een overdaad aan charmante overdrijving. Maar de verantwoordelijke leiders waren van meet af op deze dingen bedacht geweest en de bezonnen ernst van mannen als Hettinga, Huismans en Wumkes had de fiere strijdlust der jongeren eigenlijk nooit de kans gegeven om in een recalcitrant activisme te ontaarden.
Toen in de twintiger-jaren het enthousiasme der nieuwe baanbrekers rijp en doortastend genoeg was om het Friese volk in al zijn geledingen te bewerken, ontstonden, de een na de ander, de provinciale bonden ter versteviging van het gewestelijk bewustzijn en ter bevordering van de kennis van het Fries-eigene, zoals het volkskarakter, de taal- en letterkunde, de profane en godsdienstige geschiedenis, de heemkunde en de folklore. Iedereen kon verwachten, dat ook pater Titus vroeg of laat zou betrokken worden in de georganiseerde bezinning op de eigen waarden van de Friese stam. Weliswaar had “de ontheemde Fries in het verre Oss” slechts zelden uitdrukking gegeven aan zijn grote liefde voor it Heitelan. Althans in de jaren vóór de eerste wereldoorlog. Maar de weinige keren, dat hij het deed, waren overtuigend geweest! Uit persoonlijke gesprekken hadden Jouke van der Wey

en Johannes Rypma gemakkelijk kunnen opmaken, dat de pientere pater Brandsma er uitermate trots op ging uit “it beste lan fen 'e ierde” te stammen, en de Bolswarders herinnerden zich levendig die stralende Koninginnedag, waarop Titus Brandsma, ontroerd en geestdriftig als geen ander, had meegezongen: “Fryslan, Fryslan, dy forjitte kin'k allinne yn 't tsjustre grêf!” Het eerste Friese genootschap, dat zonder veel omhaal beslag wist te leggen op de nuttige initiatieven en de vlotte ondernemingszin van pater Titus, was it Roomsk Frysk Boun. Het plan “om alle roomse Friezen en Friezinnen in vriendschappelijke band met elkander te verbinden” was niet van Titus zelf uitgegaan. Het dateerde al van veel vroegere jaren. Jouke van der Wey, Tjsebbe Hettinga en Johannes Rypma hadden het in de winter van 1916-'17 in een voorlopig schema opgesteld, maar toen in de eerstvolgende Augustusmaand de oprichting haar beslag kreeg, was Titus degene die, naast voorzitter Hettinga, als secretaris het leeuwenaandeel kreeg toegewezen in de concrete uitvoering van de wat stroeve beginselen. En van nog veel meer!
Het ging hem niet slecht af. Hij begon zijn nieuwe baan met een zwierige voortvarenheid, die men eerder van een Zuid-Nederlander dan van een Noordeling zou hebben verwacht. Zijn eerste daad in dit verband was een korte, bewogen en bezielende bijdrage in het propagandaboekje “Us Earste Wirk”. Zijn tweede: een klinkend artikel in het eigen periodiek “For Roomsk Fryslan over Us Ljeave Frou fen Boalsert.” Wat daarna volgde - de uitgave van devotieplaatjes met Friese tekst; het voorlopige ontwerp voor een Fries kerkboek; het jubelende voorwoord op de publicatie van Van der Wey over de plaats der katholieken in de Friese taaibeweging; de met Rypma begonnen schriftelijke cursus in het Fries; een eerste wek-roep tot bezinning op de noodzakelijkheid van Fries schoolonderricht en de gloedvolle lezing over de Missieactie in Friesland - was misschien niet direct groots van vinding en opzet, maar bepaald pover van resultaat. Het krachtig nagestreefde en vurig afgebeden collectieve bewustzijn der katholieke Friezen ontwikkelde zich tergend langzaam en het scheen, dat het Roomsk Frysk Boun in zijn eerste aanloop zou blijven steken. Toen de Bond zijn eerste lustrum vierde, was de speech van voorzitter Hettinga vol sombere gedachten over het jongste verleden en het nabije verschiet. En secretaris Brandsma mocht al met enige tevredenheid vaststellen, dat de vereniging intussen was aangesloten bij de federatie der Fries-nationale “sel-skippen” en dat uit deze samenwerking grote dingen zouden kunnen groeien, zijn optimisme kon hem er toch niet van weerhouden de droeve werkelijkheid te erkennen van veel vergeefse moeite en van een eigen tijdschrift, dat voortijdig aan aderverkalking leed. Hoe hij als redactiechef ook om bijdragen bedelde en met welk een onversaagdheid hijzelf de ene kolom na de andere volschreef, hij kon For Roomsk Fryslan niet op het peil houden, dat hij er zich van had voorgesteld. En de algemene vergaderingen bleven slecht bezet. Titus constateerde weinig animo bij de besprekingen en een lusteloosheid onder het zingen van het bondslied. Het bondslied, dat hijzelf had gedicht! Het was een eenvoudige maar genoeglijke uitwerking van het thema “Fryslan, hwer myn Mem my widze” en het was getoonzet in een melodie waar in Den Bosch of Maastricht de ruiten van hadden kunnen trillen. Maar in Friesland ging het niet. “Wellicht wegens een tekort aan literaire kwaliteiten,” meende de dichter zelf. Het was slechts een teken van lethargie, dat de katholieke Friezen hun bondslied niet zongen. De eigenlijke oorzaken lagen dieper. Pater Titus noemde de afzijdigheid van de jongeren en de omstandigheid, dat hijzelf als secretaris te ver van honk woonde. Was deze diagnose juist?
Titus moet wel een ogenblik vergeten hebben, dat in Friesland iedere actie op bredere basis slechts traagzaam en met veel tegenwind op gang pleegt te komen. Toen hij klaagde over de geestelijke bloedarmoede bij de katholieke jongeren - zij hadden inmiddels met zoveel heftigheid de grote trom geroerd, dat de bewoner van het Witte Huis in Washington het een ogenblik had kunnen horen! -, was de Friese Beweging reeds een eeuw lang doende geweest om aan het nauwe bolster van de intellectuele kaste te ontgroeien en een aangelegenheid te worden van heel het Friese volk. En deze beweging had nog wel het voordeel van een grote natuurlijke bevalligheid, want zij appelleerde bijvoorbeeld in veel sterkere mate dan het Roomsk Frysk Boun aan het onder de Friezen toch altijd fervente stambewustzijn. Bovendien had it Roomsk Frysk Boun als inter-parochiële organisatie met een speciaal probleem te kampen: hij was in zijn ontwikkeling praktisch geheel afhankelijk van de

dienstvaardige medewerking der heren geestelijken. Zonder aan deze moeilijkheid teveel gewicht te hechten, kon het eerste jaarverslag toch rustig rapporteren, dat er voor de vlotte gang van zaken méér nodig was dan de nijvere bedrijvigheid van het bestuur en de propagandisten. Het waren de katholieke zielenherders, die er voor moesten zorgen, dat alles vlot kón gaan. Men mocht verwachten, dat zij in dezen hun taak ten volle zouden verstaan. Maar was er ook maar één pastoor die, om het met Johannes Rypma te zeggen, "zijn hele hand in de pap wilde houden of . in het geheel geen pap beliefde," dan kon hij door zijn stuursheid gemakkelijk de eerste gretige belangstelling van zijn collega's doven. Titus zag het helemaal niet ernstig in. "De pastoors en kapelaans helpen ons buitengewoon en wij krijgen ze allemaal op onze hand. We moeten alleen nog wat geduld beoefenen. Goede dingen hebben op de duur altijd Gods zegen!"

De verenigingen met een meer beperkte doelstelling, de oudheid-kundige instellingen met name en de cultureel-wetenschappelijke werkgenootschappen, die zich niet zozeer om een grote toeloop van belangstellenden als om de opbouw van een krachtige en actieve kern bekommerden, hadden in de regel niet over gebrek aan succes te klagen.

Hiertoe behoorden: het in 1918 opgerichte Friese Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde; it Fryske Gea, de in het prille voorjaar van 1930 gestichte provinciale vereniging voor natuurbe-scherming; de reeds enige jaren oudere Provinciale Onderwijsraad van Friesland, die zich tot doel stelde "het Friese volks- en taaleigen te bewaren en te versterken"; en, veel later, de Fryske Akademy, de in 1938 geboren natuurlijke telg van de Provinciale Onderwijsraad, met de bijzondere opdracht om het Friese volkseigene in geschiedenis en karakter te bestuderen.

Al deze verenigingen hebben met bekwame spoed een beroep gedaan op de medewerking van pater Titus. En tot ieders voldoening! Want hij was er de man niet naar om als luisterend lid de voorstellen, de aanmerkingen en de besluiten van de vergadering alleen maar over zich te laten komen. Hij had iets te geven, was bereid om tot alle goede doeleinden iets wezenlijks bij te dragen en kreeg daarom meestal reeds op de eerste algemene ledenvergadering de een of andere verantwoordelijke bestuursfunctie toegewezen. Dat Titus Brandsma binnen de kring van een natuurminnend gezelschap als it Fryske Gea niet zoveel vruchtbaar werk heeft kunnen presteren als voor verenigingen met een meer uitgesproken studieus karakter, ligt voor de hand. Hij was wel een oprecht bewonderaar van het natuurschoon, kon boeiend vertellen van de oude Friese terpen, de Gaasterlandse kliffen en de kleine stormen op de Fluessen, en had er veel correspondentie en verre reizen voor over om de pronkstukken van het Friese landschap tegen de sloopzucht van losbandige avonturiers en onbekommerde dagjesmensen te beschermen. Maar een betrouwbaar taxateur van bossen, vennen en plassen, was Titus Brandsma zeker niet. Opsporing, waardering en aankoop van natuur-monumenten waren bij de heren Wiegersma en Dijkstra beslist in betere handen.

Het Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, in de wandeling kortweg het Fries Genootschap genoemd, heeft relatief genomen veel groter plezier aan de medewerking van pater Titus beleefd. Niemand minder dan de eminente voorzitter Mr P. A. V. baron van Harinxma thoe Slooten meende bij herhaling met een trots gebaar te moeten wijzen op de verdienstelijke arbeid van de even dienstwillige als intelligente en handige priesterhoogleraar uit Nijmegen. En onder de oudere leden van het Genootschap zijn er velen, die zich, als was het nog slechts een maand geleden, het jaar 1930 herinneren, waarin pater Titus met twee bijzonder knappe referaten voor de dag kwam, die beide gewijd waren aan de weten-schappelijke mérites van het oude Friesland. Op donderdag 6 februari besprak hij in Leeuwarden het vraagstuk van "de Wijs-begeerte in het middeleeuwse Friesland" en op Dominicusdag was Franeker aan de beurt met een glorieuze, haast té triomfantelijke terugblik op de wetenschappelijke verdiensten van "de Universiteit fen Frentsjer".

En dan was daar in die dagen vooral de roemruchte Provinciale Onderwijsraad van Friesland. Die telde onder zijn leden de prominente Friezen, die uit hoofde van hun bekwame liefde voor de eigen taal in aanmerking kwamen om de ontwikkelingsgang van het Friese taalonderricht te stuwen en te beheersen. De Commissaris der Koningin Mr van Harinxma thoe Slooten, professor J. H. Brouwer, Dr Botke, Dr Wumkes en professor Brandsma vormden jarenlang het vijfmanschap dat als

adviserend lichaam en als eerste bemiddelende instantie voor de toewijzing van de provinciale schoolsubsidies aan het Friese taalonderwijs de schone kansen heeft geschonken, die het heden ten dage zo dankbaar en vruchtbaar benut. Het is moeilijk uit te maken, aan wie van deze mannen de eer toekomt het hardst te hebben geijverd voor de oprichting van de bijzondere leerstoelen in de Friese taal- en letterkunde aan de gemeentelijke Universiteit van Amsterdam en de Rijks-Universiteit te Utrecht. Maar niemand zal ontkennen, dat professor Titus Brandsma als curator alle reden had om zich van pure geneugte de handen te wrijven, toen hij op Maandagmiddag 23 april 1934 te Amsterdam mocht luisteren naar de inaugurale rede van collega Gosses, en nog eens, toen diezelfde professor Gosses de 4de november van het volgend jaar ook te Utrecht in plechtige zitting zijn colleges in het Fries begon.

Toen de actie voor het hoger onderwijs met succes was bekroond, was een andere lieve wens van alle Friezen zijn vervulling nabij. Na veel voorlopige plannen en omslachtige zorgen kon eindelijk ook de wettelijke regeling van het Friese onderwijs op de lagere scholen worden verwacht. Heel de Onderwijsraad was er jaren achtereen voor in touw geweest en pater Titus Brandsma, opperste organisatiechef en eerste contactofficier, kende intussen alle haltes van de Haagse tram tussen het Binnenhof en de Oud-Scheveningse-weg. En iedere keer keerde hij met een opgeruimder gezicht naar zijn staf in Leeuwarden terug. “Het komt er absoluut zeker van,” profeteerde hij, “Nog even de tanden op elkaar en dan mogen we over een week of zo in heel Friesland de vlag uitsteken!” Zó vlug als Titus dacht, ging het toch niet. Overal rezen bedenkingen. Overlading van het lesrooster, tekort aan bevoegde leerkrachten, verzwakking van de kennis der Nederlandse taal, gevaarlijke praecedenten. En zo meer. Maar Titus liet zich niet uit het veld slaan en vond op iedere moeilijkheid een klemmend antwoord. Hij ging op audiëntie bij hoofdinspecteur Dr Welling te Groningen, en in Den Haag bij de parlementaire onderwijsexperts Coops, Suring, Terpstra, Thijssen en Tilanus. Hij was vriend aan huis bij Minister Marchant en drong door tot in de ambtswoning van Minister-president jonkheer Ruys de Beerenbroeck. Titus was niet de enige pleitbezorger. Beurtelings vergezelden hem de heren Botke, Winkelman, Dijkstra en Wendelaer-Bonga. Maar hij deed het grote woord en voor hém vooral is die blijde woensdag in mei 1937 een ware feestdag geworden. Toen keurde de Kamer het wetsontwerp goed en mocht in Friesland voortaan in de hogere klassen van de lagere school gedurende twee uren per week onderricht worden gegeven in de spraak- en stelkunde van de eigen Memmetael.

Het kon niet uitblijven: uit de met zoveel succes bekroonde zorgen voor het natuurlijk recht op een eigen taalbezit moest vroeg of laat wel een verlevendigde belangstelling groeien voor heel het Friese volkseigene in geschiedenis en karakter.

Tien jaar na de geboorte van de Provinciale Onderwijsraad werd als eerste stamhouder de Fryske Akademy ten doop gehouden. Het is de tragiek van het goede maar aan twintig omstandigheden gebonden ideaal, dat er veel kostbare tijd voorbij moet gaan eer het werkelijkheid kan worden. Het plan tot stichting van een eigen wetenschappelijke werkgemeenschap op Friese basis was al aan het zilver toe, toen het in 1938 te Leeuwarden onder enigszins gewijzigde vormen bij acclamatie zijn burgerrecht verwierf. Het was uitgedacht door pater Titus, die in de moeilijke jaren van de eerste wereldoorlog niet bij machte was om er vanuit Oss een levensvatbare gestalte of zelfs een behoorlijke ruchtbaarheid aan te geven. En Dr Huismans, .zijn medestander van de eerste ure, kon toentertijd zonder de directe inspiratie van “zijn vriend, de Karmeliet” de vaste koers en het juiste tempo nog niet vinden. Zo werd het plan in eerste instantie achter-haald door de Onderwijsraad om tenslotte na enige vormverandering diezelfde raad toch nog voorbij te streven. Dr Wumkes, professor Brouwer en P. Sipma namen de leiding. Zij deden het met de vereiste tact en voortvarendheid.

Titus Brandsma hield zich voorlopig wat op de achtergrond. Hij had er zijn reden voor. “Ik woon te ver vanhier om me aan het werkge-nootschap te kunnen geven, zoals ik dat graag zou willen. Maar de Fryske Akademy kan te allen tijde op mij rekenen!” Voor hoelang?

Dat kon pater Titus toen nog niet weten.

Hij begon alvast met een tweetal prachtige lessen over het geestelijk leven in het oude Friesland. De onderwerpen waren - hoe had men het in die tijd anders kunnen verwachten? - “Pater Brugman in Friesland” en “De Friese kloosters in de Middeleeuwen”. Min of meer tegen de bedoeling van pater Titus in, werd zijn vruchtbaar lidmaatschap toch nog gehonoreerd met de benoeming tot lid van het bestuur. En wat nóg meer in de lijn der verwachting lag: de huisvriend van ministers en Kamerleden werd tot voorzitter gekozen van de commissie ter bevordering van het middelbaar onderwijs in het Fries.
Titus stelde zich daar veel van voor.
Maar met een surrogaatregering was niet veel te beginnen. En de klok wees vijf voor twaalf.
Inmiddels was it Roomsk Frysk Boun sinds lang uit zijn winterslaap herrezen en zowaar tot een fiere en indrukwekkende organisatie uitgegroeid.
Hoe dat allemaal precies mogelijk was en in zijn werk is gegaan, kan alleen met veronderstellingen en vermoedens worden verklaard. In ieder geval: de voorspelling van pater Titus is uitgekomen. Het bleek duidelijk, dat de Bond zich niet zonder reden op de Voorzienigheid had verlaten. Want toen professor Brandsma na zoveel lange jaren van vruchteloos porren en zelfstandig improviseren het “Skriuwer-skip” overdroeg aan de jonge Leeuwardense architect Arjen Witteveen om zelf, naast de nieuwe praeses Tjebbe van de Zee, het ambt van tweede voorzitter op zich te nemen, was de lucht inmiddels geklaard en liep alles van een leien dakje.
Zijn grote zorgenkind “For Roomsk Fryslan” kreeg opnieuw het leven ingeblazen en reeds na enkele maanden was het resultaat van dien aard, dat niemand voor herhaalde stuipen behoefde te vrezen. De jongeren lieten zich niet langer onbetuigd en toen de eerste geestdrift er eenmaal was en de voorzitter van de redactiecommissie met veel vaardigheid de lokfluit bespeelde, stroomden met de gevraagde artikelen ook de nieuwe abonnementen binnen. Bovendien nam Ons Noorden, het katholieke dagblad uit Groningen, edelmoedig de ver-zorging op zich van een eigen weekkrant voor de roomse Friezen.
En al moest “It Herntsje f en it Roomsk Frysk Boun” in de winter van '30-'31 op last van de heren commissarissen ook iets van zijn eerste luister prijsgeven, als Friese bijlage van het zaterdagnummer mocht het toch blijven voortbestaan. Had pater Titus zich gedeeltelijk op non-actief gesteld? Wie zou dat kunnen geloven?
Het tegendeel is waar. De beroepsbemiddelaar, die als lid van de Provinciale Onderwijsraad de zwaarste spandiensten verrichtte ter bevordering van een wettig geregeld Fries taalonderwijs op de lagere scholen, kon als voorman van het Roomsk Frysk Boun niet achterblijven. Het was Titus, die in januari '32 in opdracht van het bondsbestuur tot de leden van de katholieke Kamerclub het ferme verzoekschrift richtte om zo vlijtig en degelijk mogelijk het hunne bij te dragen tot de wettelijke sanctie van het lager onderwijs in het Fries. En het was alweer Titus, die even later zijn Friese stadgenoot magister Doodkorte O.P. er toe wist over te halen om mee te gaan naar Den Haag, waar Mr Aalberse woonde, zijn oude vriend, die de Bond zeer genegen was en wiens edele gedachten over het Friese onderwijs sinds lang geen geheim meer waren.
En dan zijn aandeel in de interne activiteit van de vereniging! Nauwelijks had hij in de geIederen van it Roomsk Frysk Boun iets van een nieuwe lente kunnen bespeuren, of hij was al in Hilversum bij de K.R.O. om voor de microfoon zijn vreugde uit te zingen over de heerlijke wederopstanding van de Bond en over het persoonlijk voorrecht in het openbaar “Oer Fryslan for de Friezen” te mogen spreken in de eigen Friese taal. Immers: “der binne fen dy dingen, dy der better yngaen, djipper oanfield wirde, as wy se hearre yn de klanken, hwer 't wy as bern al mei fortroud wierne.” Na deze ouverture volgden de vertogen, voordrachten, conferenties en losse lessen aan de lopende band. Met als hoogtepunten: een tweede radiospeech in de zomer van 1937 en de beide luisterrijke redevoeringen op de Friese katholiekendagen van 16 augustus '36 en 15 augustus '39 te Rijs in het Gaasterland. “Fryslan Omheach!” en “De Striid om de eigen tael!” waren in zijn mond méér dan gemakkelijke slogans; het waren de trotse overwinningskreten van de dappere Fries, omdat het voornaamste reeds bereikt was en de laatste wensen ten aanzien van de vrije beleving van het Fries-eigene binnenkort verhoord konden worden.

De K.R.O.-rede “Tweintig jier Roomsk Libben yn it Roomsk Frysk Boun” was misschien minder sprankelend van feestelijk pathos dan men van Titus had mogen verwachten; zij had nochtans het onmiskenbare voordeel van de nuchtere, gecontroleerde objectiviteit, die het voor iedereen duidelijk maakte, waarom de katholieke Friezen zich nu eigenlijk in een afzonderlijke Bond organiseerden. “Wij willen het de katholieke Friezen onder alle opzichten mogelijk maken,” legde de spreker uit, “om Fries te zijn met de andere Friezen. Wij menen echter de Friese zaak en onze eigen geestelijke belangen het meest te dienen, wanneer wij ons Friese bloed laten getuigen voor het katholieke credo. Het gaat ons te gemakkelijker af, omdat de oudste traditie van christelijk Friesland een katholieke is geweest.” Toen het Roomsk Frysk Boun goed en wel aan zijn moeilijke jeugd was ontgroeid en hij allerwegen in het protestantse Friesland belangstelling had gewekt voor de katholieke waarden in de geschiedenis en het heden, had een nieuwe, reeds lang verbeide concentratie van krachten plaats. Titus Brandsma, pastoor Kaeter, Arjen Witteveen en A. E. Rohling namen het initiatief tot de stichting van Frisia Catholica, de florissante studie- en werkgemeenschap, welke in de herfst van 1937 onder het voorzitterschap van eerstgenoemde van start ging met de achtenswaardige bedoeling om “door vermeerdering van de kennis van het Fries verleden in de ruimste zin de culturele verheffing van het katholieke Friese volksdeel te bevorderen”. Het vlotte alles wonderbaarlijk goed. Er verscheen een eigen tijdschrift onder de naam van de vereniging en het waren vooral Titus Brandsma, Arjen Witteveen en Henk Aukes, die het stuwden en op peil hielden. Daarnaast werden, de een na de ander, wetenschappelijke zittingen, plechtige herdenkingen en feestelijke rondtochten gehouden. De voorzitter organiseerde, redigeerde en publiceerde maar. En speechte, dat het een lieve lust was!

Of het nu de Brugmanliederen waren, die de deelnemers aan een “historische middag” in stemming moesten brengen, of de claustrale wanden van de protestantse kerk in Rinsumageest, of de bloemguir-landes in de foyer van Amicitia te Sneek, steeds had pater Titus zorg gedragen voor een passende omlijsting van de grote gedachtenisrede. Kenners van de oude Friese geschiedenis als Mgr Dr van Gils en de Kruisheer pater Francino kwamen hem bij wijlen assisteren, maar het leeuwenaandeel in de cursus over het praereformatorische katholieke Friesland heeft Titus toch voor eigen rekening genomen. En dit waren de belangwekkende onderwerpen, die hij achtereenvolgens behandelde: “Pater Brugman als redenaar en dichter”, - “De Friese kloosters”, - “De oudste cisterciënserabdij Claercamp”, - “Het klooster Foswerd”, - “Sint Willibrord in Friesland” en “De Friese Lieve Vrouw”.

“It hat wer moay west!” zeiden na afloop de feestgangers onder elkaar, als zij per fiets of autocar naar huis terugkeerden. Bijzonder mooi moet die woensdag 27 augustus 1941 geweest zijn. Frisia Catholica had een grootse excursie georganiseerd naar Grouw, een soort sterrit met alles wat voertuig of vaartuig mag heten. Hotel “Oostergo” vormde het punt van samenkomst en de goedmoedige gerant stond al in de vroege morgen met een brede lach de groepjes wandelende, fietsende en zeilende toeristen op te wachten. Het ging er niet zo plechtig toe als in Sneek, waar enige maanden tevoren mét deken van Galkom ook de officiële vertegenwoordigers der stad, burgemeester Poppinga, gemeentesecretaris Rasterhoff en de wethouders de Jong en Zuiderbaan, blijk hadden gegeven van hun be-langstelling. Maar de ernst en de bezieling waren er niet minder om. Titus Brandsma sprak in de namiddag een rede uit over de Sint Pietersviering in Friesland, inzonderheid te Grouw. Al wat er in kerkhistorisch, maatschappelijk, folkloristisch en psychologisch verband over de Sint Nikolaas van Grouw te zeggen is, werd in overtuigende en gloeiende volzinnen over de hoofden van de honderden excursisten uitgestort en het was zó indrukwekkend, dat aan de koffietafel enige stanfriezen uit Doniawerstal, opgelucht door al die verkwikkende gedachten, moeten gezegd hebben: “Wij, Friezen, zijn dus toch niet zo stijf en ongevoelig als we zelf wel dachten. Ook wij hebben onze romantiek!”

Grouw is voor pater Titus de apotheose geworden van alles wat hij in vijf en twintig jaar als Fries voor de Friezen had gedaan. Het is heel veel geweest!

It Roomsk Frysk Boun, het Fries Genootschap, it Fryske Gea, de Provinciale Onderwijsraad, de Fryske Akademy en Frisia Catholica -: zes gewestelijke bonden, die allen hun verstandig voordeel deden met Brandsma's uitstekende leidersgaven en die nimmer een vergeefs beroep op hem hebben gedaan. For Roomsk Fryslan, Frisia Catholica en It Herntsje -: drie veeleisende tijdschriften, waaraan hij als redacteur en vast medewerker veel van zijn kostbare uren en zijn goede krachten heeft gewijd. Verder twee universitaire leerstoelen in de Friese taal- en letterkunde en alom in de provincie vakkundig onderricht op de lagere scholen in de taal, die het volk spreekt en die het 't best verstaat -: het loffelijk succes van pater Titus' nijvere en taai volhardende bemoeiingen voor de geestelijke opbouw van it Heitelan. Het is wel veel. Maar nog lang niet alles!
De samenstellers van het Sneinsmissael en A. H. de Vries, de godvruchtige protestant die een uitstekende Friese vertaling van de Navolging op zijn naam heeft staan - “Het zegt weer eens temeer,” jubelde pater Titus, “dat ons heilig rooms geloof voor andersdenkenden nog zoveel schoonheid omvat” -, zijn nog steeds de Nijmeegse professor dankbaar, die als adviseur en corrector precies wist, hoe de Friezen in hun eigen taal kunnen bidden en hoe zij het wensen te doen. De katholieke gelovigen van Woudsend zullen niet licht het zesde eeuwfeest vergeten van hun Sint Michaëlsparochie, welke oudtijds een florissante nederzetting van de paters Karmelieten moet zijn geweest. Het begon met een plezant ulevellenrijmpje van herder Welsing, die meer op de naastenliefde dan op zelfverheerlijking bedacht was:
“Zend dus met spoed uw present aan de pastoor van Woudsend Op het zesde eeuwfestijn van uw parochie, Waldsein' Onder het motto:, Voor Jan en Cathrein en hun zestien kinderlijn'.” En het eindigde op zondag 3 October met een grandioze kerkelijke plechtigheid, welke door aartsbisschop Johannes de Jong van nabij werd meegevierd en waarbij professor Titus Brandsma, als waardig sluitstuk op vele maanden voorbereidend werk, zijn zoveelste feestpreek hield.
En niet te vergeten . Dokkum!
Wie “Dokkum” zegt, zegt “Titus Brandsma”. En wie Brandsma noemt, kan onmogelijk de ontzaglijke zorgen vergeten, die deze bekwame en vrome priester heeft besteed aan het eerherstel van de lang vergeten of tot een loze klank verschrompelde naam, waaronder het stedeke van Sint Bonifacius sinds eeuwen gedoemd was in de afzondering van een vergroeid schoolonderricht een zeer ondergeschikte nevenrol te vervullen.
“Dat kan en dat mag zo niet blijven!” ordonneerde pater Titus, toen hij in de zomer van 1924 voor het eerst van zijn leven daar aan de zuid-oostrand van het oude stadje de heilige plek betrad, waar de apostel der Friezen moet hebben gepredikt en gedoopt. Het is niet zo gebleven!
Reeds het jaar daarop herrees, wilskrachtiger en forser dan ooit tevoren, de nationale Sint Bonifaciusbroederschap. Naast kanunnik Jansen, de latere aartsbisschop van Utrecht, en pastoor Arends van Dokkum nam ook Titus zitting in het bestuur. Een bestuur, dat ten volle voor zijn grote taak berekend was. Met eerbiedige toewijding en tactisch beleid ontfermde de broederschap zich over het gewijde stukje grond met de wedde, waarbij Bonifacius eens het Evangelie verkondigde en het sacrament des doopsels toediende. In enkele maanden tijds werden koopakten opgemaakt en afgesloten, die men tot dan toe gemakshalve voor onmogelijk had gehouden. De troebele, door wier en onkruid overwoekerde weddekolk - “dobbe” zeggen de Friezen - werden in een aantrekkelijke bronvijver omgetoverd en in afwachting van de veel grotere dingen, die nog op handen waren, kreeg de hobbelige en drassige koeweide het aanzien van een effen en goed onderhouden grasmat.
En toen, op maandag 23 augustus 1926 gebeurde het. Stil devoot als een dodenherdenking en indrukwekkend als een Romeinse processie trok de eerste nationale bedevaart naar het heiligste oord van christelijk Nederland.
Dat de dominees Lingbeek en Gravemeijer een week tevoren op een protestvergadering in Leeuwarden het laatste en definitieve woord hadden gezegd over de paapse superstitiën en de nieuwste roomse propagandastunt, kon aartsbisschop van de Wetering en de bisschoppen van Mainz en Fulda, Mgr H ugo en Mgr Schmitt, er niet van weerhouden om met twee duizend andere pelgrims

ter plaatse de gedachtenis te huldigen van de apostel, die met Sint Willibrord ons vaderland en half Europa ten doop heeft gehouden.
Titus Brandsma - natuurlijk hij en niemand anders - mocht de feestrede uitspreken.
Hij deed het in het Fries. Het was de eerste Friese preek na zoveel eeuwen. “Je moet maar durven”, zei pastoor Arends, toen een confrater hem vroeg of een dergelijke onderneming wel kans van slagen had.
Pater Titus durfde wel. En had succes.
Na de officiële aanhef in het Nederlands en het Duits begon de gewijde redenaar als volgt[130]:
“Gelukkige Friezen, hier bijeen op de plaats, waar de heilige Bonifacius eens ons land won voor het roomse geloof.**********
Driemaal heeft de onbuigzaam sterke man het geprobeerd ons, Friezen, te brengen tot de Kerk van Christus. De eerste keer mislukte het helemaal. De tweede keer kwam er een klein begin, dat echter na dertig jaar nog geen einde liet zien. Maar de derde keer was hij het sterkst. Toen stierf hij voor Friesland, dat hij tijdens zijn leven niet de baas kon worden. De wereld zou aan een veertigjarige man in de bloei van zijn leven meer kansen gegeven hebben om een volk over te halen dan aan een oude man van over de zeventig, die zichtbaar aan het einde van zijn krachten was. Maar ge ziet voorbij, dat gedurende die dertig jaren de liefde van die man almaar groter en groter werd in de school, de harde school van de oneindige Liefde, welke zegt, dat niemand grotere liefde toont dan wie zijn liefde geeft voor wie zijn liefde hebben. Zó ver had de heilige Bonifacius het op het laatst van zijn leven gebracht, dat hij sterven wilde voor het volk, dat zich niet wenste te bekeren, dat een sprekender taal nodig had dan het woord van de Schrift, dat daar daden bij wilde zien: na Christus in anderen, die stierven voor zijn volk. De Friezen waren hard. Ze zullen wel veel te hard geweest zijn, die Friese koppen in de tijd van koning Radboud. Maar Onze Lieve Heer was goed voor de Friezen, beter dan zij hadden verdiend. Hij wist, dat Hij Friezen voor zich had en dat de Friezen anders zijn dan anderen. En Onze Lieve Heer gaf de heilige Bonifacius in voor de Friezen te sterven en zo zichzelf en de Friezen in de hemel te brengen. Bonifacius begreep het. Hij zag het gevaar duidelijk en wist, dat het zijn dood was, die reis naar Friesland. Iedereen begreep het en hield hem tegen. Hij liet zich niet overreden; hij zou en moest. Het was de enige mogelijkheid om Friesland te winnen. Winnen wilde hij het, voor de Kerk en voor de hemel. Hij zette door en vond wat hij zocht: de dood in de Friese gouwen.”
Pater Titus gaat uitvoerig na, wat de Friezen, de christenen onder hen in het bijzonder, op bijna ieder terrein van het leven aan het apostolaat van Bonifacius te danken hebben, en vervolgt dan: “Wij staan hier op het veld, dat eens het bloed van onze grote apostel gedronken heeft. Hier, op ditzelfde veld, zijn onze voorvaderen, ook de moordenaars van de heilige, samengekomen om hun schuld te belijden, aan hun verkeerde leven te verzaken en hardop te getuigen, dat zij het geloof van Bonifacius aannamen, doen wilden wat hij hun had voorgehouden. Mag hij datzelfde niet van ons verwachten?
Laten wij Friezen ons hier vandaag op dezelfde wijze uitspreken en beloven te veranderen wat te veranderen is, wat anders móét worden in ons leven, als het op dat van Bonifacius zal gelijken. Moeten wij niet allemaal zeggen dat we te weinig hebben gedaan, en beloven dat we er meer voor zullen doen om zijn werk in Friesland wederom de vruchten te laten dragen, die het er eenmaal had. Toen de heidense moordenaars hem hadden doodgeslagen, hebben ze zijn boeken uit de kisten gehaald. Daar was ook zijn Vragenboek bij. Zij wisten toen nog niet, wat voor schatten van wijsheid en waarheid in die vragenlijsten lagen opgesloten. Zij scheurden er de bladen uit en strooiden die over de velden. Wij hebben er nog één blaadje van over. Laten we zien, wat er op dat éne blaadje staat en wat hij ons daarop vraagt. En geven we hem op dit ogenblik het antwoord. Het is zijn formulier van afzwering en belijdenis. Hoort, wat hij daar vraagt en wat voor antwoord hij u in de mond legt. Dat antwoord, ik spreek het uit in uw naam. Zegt het in stilte na. .Verzaakt ge aan de

[130] Om begrijpelijke redenen geven wij de hier volgende aanhalingen in Nederlandse vertaling. De oorspronkelijke Friese tekst is in zijn geheel te vinden in jaarboek 1926 van de Sint-Bonifaciusbroederschap.

duivel, aan zijn trawanten, aan zijn werk en aan zijn leer?' Ge weet wat dat wil zegen! Daar staat maar één antwoord opgeschreven voor al die vragen:, Wij verzaken!' Zegt het mee:, Wij verzaken aan alles, waarvan wij weten dat het door de duivel is ingegeven!' Of, om het in één woord, het éne woord van het Vragenboek te zeggen:, Wij verzaken!'
Dan komt de andere vraag. De eerste stelde hij in de oude vorm:, Forsakesthou?' En nu:, Leausthou?', Gelooft ge in God, de almachtige Vader, in Christus de Zoon van God en in de heilige Geest?' Daar is maar één antwoord op:, Ik geloof!',, Wij geloven!' O heilige Bonifacius, zie op ons neer. Zie, hoe wij op deze plaats, waar gij voor ons de dood zijt ingegaan, al het verkeerde afzweren en belijdenis afleggen van ons geloof, hoe wij van deze plaats weggaan met het vaste besluit, dat de woorden, die hier vandaag op dit martelveld zijn gesproken, geen dode woorden zullen blijven, maar dat van nu af in ons een nieuw leven zal beginnen als de vrucht van uw dood. Amen."
Wij weten niet, of Monseigneur van de Wetering en de bisschoppen van Mainz en Fulda veel van de Friese preek hebben verstaan, maar er zijn betrouwbare getuigen die zeggen met eigen oren te hebben gehoord, dat de drie prelaten met dezelfde overtuiging als de rasechte Friezen hebben meegezworen: "Wy forsaekje!" - "Wy leawe!" Welke kerk of kapel in Nederland was het ook weer, die er aanspraak op maakte de beste preek van pater Titus te hebben beluisterd? De Canisiuskerk te Nijmegen? De Martini in Sneek? De kloosterkapel van de zusters van Hallo?
Het was geen kerk en geen kapel, waar pater Titus de preek van zijn leven heeft gehouden, maar het open veld even buiten de kom van het stadje Dokkum. Daar wist hij de bedevaartgangers een uur lang geboeid te houden door in hun eigen taal de lof van hun heilige te bezingen. "It like earst hwet fremd, mar it hat moay west!", constateerde het dagblad Ons Noorden in zijn nummer van zaterdag 23 november.
Bij die éne Sint Bonifaciuspreek is het niet gebleven! Dokkum heeft hem nadien vaker van zijn eerbiedige liefde voor de apostel van Friesland horen getuigen. Met een groeiende rijkdom aan geschiedkundige bijzonderheden en een steeds weelderiger stoffering van het totaalbeeld. En geleidelijk kwamen na Dokkum ook de andere plaatsen aan de beurt. Het eerst Zwolle, dat op 12 januari '27 een plechtstatige Bonifacius-avond organiseerde met muziek en zang en - natuurlijk! - een kloeke, studieus verzorgde en geestdriftige feestrede van professor Brandsma, die door de voorzitter als een onvermoeibare Peter van Amiëns werd verwelkomd en als een begenadigd troubadour van de goddelijke Liefde werd uitgeluid. Daarna volgden de preken, spreekbeurten en lessen over de persoon en het werk van Sint Bonifacius aan de lopende band met als waardig slot de veelgeprezen predicatie te Leeuwarden op de vooravond van de veertiende nationale bedevaart naar Dokkum. Het was in het jubeljaar van die andere apostel van Nederland, ons aller Sint Willibrord; voor pater Titus een gerede aanleiding om beiden te herdenken, "Sint Willibrord en Sint Bonifacius," in een lofrede, waarin hij vier keer met verheffing van stem de woorden van koning Radboud aanhaalde: "Ik zie, dat uw werken in overeenstemming zijn met uw woorden!"
Geloof niet, wat boze tongen ooit hebben beweerd, dat Titus met één en dezelfde preek heel het lieve vaderland afstroopte. Dat deed hij nooit. Dat heeft hij zeker niet gedaan als panegyrist van zijn lievelingsheilige. Want Bonifacius heeft vijf en twintig jaar lang zijn geestelijke en wetenschappelijke aandacht gespannen gehouden en voor een goed deel de ontwikkeling van zijn priesterlijk leven bepaald. Met de groei van het historisch inzicht ging bij pater Titus de groei van de liefde in propagandistische bezigheid en mondelinge prediking hand in hand.
De Sint Bonifaciusbroederschap heeft met veel durf en fantasie aan het oude en bijna vergeten Dokkum opnieuw een klinkende Nederlandse naam gegeven. Met veler medewerking heeft zij van de vermodderde dobbe een toonbare bron, van de slijkerige koeweide een prachtig onderhouden processiepark gemaakt en het geheel bekroond met een monumentale gedachteniskapel, welke tegelijkertijd aan een Romeins mausoleum, een oudkeltisch slot en een middeleeuwse chartreuse doet denken. Er is onder een sobere maar stevige overkapping van gemetselde gewelven en houten betimmering een zware blauwstenen altaartafel met daarvoor en aan weerszijden een ruim amfitheater, dat plaats biedt aan niet minder dan zestienhonderd pelgrims.

Dit is de plaats, waar ieder jaar van heinde en verre de vrome lieden samenstromen om van hun dankbare liefde voor de heilige Bonifacius te getuigen. Het begint steeds op de eerste zondag na de 4de juni ; dan komt de voetgangersprocessie van Leeuwarden, waaraan ook de Dokkummers meedoen. Daarna volgen met tussenpozen van telkens veertien dagen: de Leeuwarder fietsbedevaart, de fietsbedevaart uit Groningen en de grote nationale pelgrimstocht.
Op deze plek is het goed te bidden en te mediteren. Rond de stenen estrade, waarop het granieten altaar staat, en tegen de strakke muren van het kerkgebouw, tussen de jonge bomen in het plantsoen en over de wazige gazons met de kronkelige wandelpaden hangt een wijding, die vol is van een met zweet en bloed getekend heidendom en twaalf eeuwen vaderlandse kerkgeschiedenis. Een dominee, die jaarlijks deze plaats bezoekt, moet eens tot de poortwachter hebben gezegd: “Als ik hier aan de wieg van christelijk Nederland vertoef, kan ik maar niet weg komen; dan is de achturige werkdag voor mij te kort om een heel Onze Vader uit te bidden!”
Men behoeft het werkzame aandeel van monseigneur Jansen, van pastoor Arends en diens opvolger Clemens Smit niet te vergeten om te kunnen vaststellen, dat het toch vooral Titus Brandsma is geweest, die aan deze stichting vorm en gestalte heeft gegeven. Die wees, met de stukken in de hand, op zóveel minuten gaans ten zuiden van het martelveld en de oude Fetsepomp de plek aan, waar Sint Bonifacius “met zijn gezicht naar het Oosten gekeerd aan zijn doopleerlingen de laatste geestelijke instructies gaf en hun het sacrament der wedergeboorte toediende”. Het was Titus, die het eerst een plan bedacht voor de opbouw en de inrichting van een nationaal Sint Bonifacius-heiligdom te Dokkum. Titus stelde aan pastoor Arends voor een grootsopgezette stenenverkoop te organiseren. Titus bemiddelde bij ruilingen en schenkingen. Titus onderhandelde met pastoor Smit over de reële waarde en de voorgestelde verkoopprijs van de beoogde percelen. Titus deed dit alles en nog veel meer! En thans is daar in Dokkum de Sint Bonifaciusstichting met haar stijlvolle gedachteniskapel, haar spiegelklare bron en haar goedverzorgd processiepark. En . met haar unieke kruiswegstaties!
Stoer als de oude Romeinse mijlpalen en vertrouwelijk als de veldkapelletjes in Vlaanderenland staan daar langs de wandelpaden in het Dokkums plantsoen op enige afstand van elkaar de veertien gedenktekens, die ons de aangrijpendste taferelen uit het lijden Onzes Heren in herinnering brengen. Het zijn hoge, uit grijsgrauwe Friese “kloostermoppen” opgetrokken en met zware donkere gevelpannen bedakte stenen tafelen, waartegen ongeveer op gezichtshoogte de panelen zijn aangebracht met de voorstellingen van Jezus' kruisweg: prachtige geglazuurde reliëfplastieken uit Limburgse klei gebakken; stemmige platelen van een teer en aandoenlijk coloriet, waarin het indigo en het okergeel overheersen.
Jacob Maris, de bekende beeldhouwer uit Heumen en goede vriend van pater Titus, heeft ze met veel toewijding en vakmanschap vervaardigd. Naamloze weldoeners uit alle streken van Friesland hebben het zich als een eer aangerekend ze te mogen bekostigen. Pastoor Clemens Smit en zijn naaste medewerkers hebben er weken vol correspondentie en administratieve beslommeringen voor over gehad en minnaars van Sint Bonifacius tot ver buiten Friesland hebben blijken van medeleven gegeven door te gelegener tijd, attent en dienstvaardig, aanvullende of corrigerende adviezen in te zenden. Maar pater Titus is in de volle zin van het woord de geestelijke vader van dit schone en godvruchtige plan geweest! Hij is met het verdienstelijke denkbeeld voor de dag gekomen om naast “de oude doopvont van Dokkum”, in de onmiddellijke nabijheid van het monument dat ter blijvende gedachtenis aan Sint Bonifacius' vruchtbaar martelaarschap werd opgericht, een ander duurzaam herinneringsteken te laten getuigen van de Zoendood van onze Heiland, aan wiens martelaarschap alle offer en iedere goede daad hun diepe zin en hoge waarde ontlenen.
Wie had voor de veertien kruiswegstaties daar aan de noordelijke rand van christelijk Nederland beter de hechte grondvorm en de genuanceerde bijzonderheden kunnen uitdenken dan pater Titus, van wie gezegd is, dat hij als organisator van katholieke ondernemingen in één dag méér goede plannen beraamde dan al zijn vele vindingrijke vrienden samen in een heel jaar?
Titus Brandsma nam dus in de herfst van 1935 het initiatief, werkte in eerste instantie een schets uit van de Dokkumse kruisweg, plaatste het geheel in het gevoelige kader van een verantwoorde

historische belichting en een aanvaardbare symbolische strekking, en vond zonder veel omhaal de geschikte weg om er binnen enkele jaren een tastbare gestalte aan te geven.
In de Julimaand van 1937 hadden de eerste besprekingen plaats tussen de Sint Bonifaciusstichting als opdrachtgeefster en de heer Maris als uitvoerder.
Dat het nog een vol jaar duurde eer de kunstenaar aan de eerste steenlegging kon toekomen, had zijn even gelukkige als tijdrovende oorzaak. Pater Titus, voor wie de prediking en de marteldood van de heilige Bonifacius het welsprekende teken waren van Friesland's roeping tot Christendom en Kerk, zocht namelijk binnen het raam van de Sint Bonifaciusstichting naar een passend symbool om daarin de dankbaarheid der Friezen voor het Dokkumse Godsgeschenk tot uitdrukking te brengen. Ineens had hij het gevonden!

Het tegenwoordige Friesland, zo overwoog hij bij zichzelf, is weliswaar arm aan representatieve bolwerken van een bloeiend kerkelijk leven, maar eens lagen de kloosters als evenzovele bronaders van christelijke cultuur bij tientallen en in weelderige verscheidenheid over de Friese gouwen uitgestrooid: Claercamp, Galilea, Bethlehem, Sion, de Thabor, het Haskerconvent, Ludingakerke, het klooster Foswerd, het Hospitalenklooster en zovele meer. Van de meeste is niet veel meer over dan een verweerde bouwval of een verdronken fundament. Maar waar lang geleden zogoed als alles verloren ging, alles behalve de roemrijke herinnering aan deze kloosters, daar zouden wellicht de stenen nog kunnen spreken.
Onder pater Titus' leiding hebben dus vele handen ijverig gespeurd naar de oude Friese kloostermoppen. In Leeuwarden, Harlingen, Franeker, Sneek, Bolsward, overal waar de historische notities van professor Brandsma resten van een vroeger klooster aanwezen of ver-moedden, werd gemokerd en gegraven. Zelfs de hoogtemeter en de wichelroede zijn er aan te pas gekomen. En het resultaat gaf alle reden tot voldoening.
Jacob Maris had zich geen prachtiger materiaal voor zijn kruisweg-staties kunnen wensen. En de bedevaartganger, die in Dokkum langs de kronkelige paden van het processiepark biddend en mediterend de bittere lijdensgang van onze goddelijke Verlosser volgt, komt, ook zonder dat hij de geschiedenis der stenen tafelen tot in de bijzon-derheden kent, onwillekeurig onder de indruk van de oude katholieke taal, die deze stenen spreken.
Pater Titus heeft de voltooiing van het werk niet meer mogen beleven. Halverwegen werd hem het toezicht op Dokkum en op al die andere vaderlandse plaatsen, die hij gedurende de veertig jaren van zijn rusteloos apostolaat had lief gekregen, voorgoed ontzegd. Maar Dokkum heeft pater Titus niet vergeten!
Wie het heilige stedeke bezoekt, waar twaalf eeuwen geleden apostel Bonifacius zijn priesterlijke zorgen heeft bekroond met het offer van zijn leven, zal op de twaalfde statie - opgebouwd uit stenen van de oude Broerenkerk te Bolsward! - onder de afbeelding van de stervende Jezus vol ontroering dit inschrift lezen:
“Want Gij, o Jezus, zijt bij mij; Ik was U nimmer zo nabij. Blijf bij mij, bij mij, Jezus Zoet; Uw bijzijn maakt mij alles goed!”
Ter nagedachtenis aan professor Titus Brandsma O. Carm. 26-7-'42 te Dachau overleden.

“MIJNHEER DE VOORZITTER!”

Wat pater Titus als wekker van het Friese stambewustzijn, als weten-schappelijk vorser in de documenten van Friesland's geestelijk ver-leden, als stuwer en pleitbezorger van het wettelijk geregelde Friese taalonderricht en als ambassadeur-generaal van heel de Friese zaak op touw zette, schikte en organiseerde, had bij iemand anders gemakkelijk het leven kunnen vullen, voor hém was het tenslotte niet veel meer dan een prettige besteding van vrije uren en verloren ogenblikken: een aangename en ontspannende bezigheid naast heel wat talrijker en dikwijls ook ingewikkelder vormen van culturele arbeid. Hoe hij dat al die jaren heeft kunnen volhouden, blijft een mysterie, ook al

weten wij nu wel, dat het niets anders dan de christelijke caritas is geweest, die hem in heel zijn doen en laten bezielde, en dat het zijn onuitputtelijke energie en wilskracht waren, waaruit zijn tere en tengere lichaam dag-in-dag-uit de nodige verse krachten won. Maar als het goed begrepen en edelmoedig bestede priesterschap het geheim oplost van zijn overbezette dagen, dan blijft nog altijd het raadsel over van zijn spreekwoordelijke alomtegenwoordigheid; hoe hij het klaar speelde om bij tij en ontij en overal in den lande present te zijn op al de bijeenkomsten, waarvan het programma het belang had geroemd en succes had voorspeld.
In een pieus gedachtenisartikel van de hand van professor Ferdinand Sassen staat collega Brandsma getekend als de moderne apostel met zijn ondoofbaar vuur en zijn fabelachtige Drukke werkkring, die met geen enkele dagorde uitkwam, omdat zijn veeltallige en veelsoortige werkzaamheden onmogelijk in een sluitend schema konden worden ondergebracht. “Aan de persoon van Brandsma Dreigde enige jaren terug de legende te worden verbonden, dat hij in staat was op verschillende plaatsen tegelijk te zijn. Hij wist zijn aandacht en belangstelling even gemakkelijk te distribueren als de trein hem dagelijks kris en kras door het land bracht. Vaak was zijn program voor de dag nog niet vastgesteld, wanneer hij zich 's morgens op reis begaf, en moest het van de duur en de belangrijkheid van zijn werkzaamheden van de eerste uren afhangen, welke van de vele punten, die daar gelijktijdig op voorkwamen, verder konden worden afgedaan. Brandsma's aanwezigheid was nooit ergens louter passief. Waar hij kwam, had hij zich op een actief ingrijpen in de gang van zaken terdege voorbereid, en zijn oordeel was altijd waard gehoord te worden.”[131] Deze beschrijving, waarmede een ieder die Brandsma van nabij heeft gekend volmondig zal instemmen, krijgt eerst haar diepe reliëf, wanneer ze wordt geplaatst tegen de bizarre achtergrond van de toenmalige verkeerswegen in ons vaderland. Geen traject van het spoorwegnet, geen tram- en geen busdienst, die pater Titus niet proefondervindelijk op zijn snelheid, voordeligheid en betrouwbaarheid had getoetst. Wie acht zich in staat het aantal kilometers te gissen, dat hij per daggemiddelde heeft afgelegd, en wie kan ook maar bij benadering vermoeden, in hoeveel vergaderzalen hij zich als kind in huis gevoelde? Alleen reeds de lijst van de organisaties, waaraan hij als bestuursfunctionaris of als gewoon lid, maar steeds van ganser harte en met blijvende toewijding, zijn medewerking heeft verleend, is dermate lang en eentonig, dat niemand ze kan doorlezen zonder er zijn aandacht bij te verliezen. Dit waren bijvoorbeeld de voornaamste wetenschappelijke en algemeen-culturele verenigingen, die pater Titus onder hun leden telden: de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, de Vereniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap onder de katholieken in Nederland, de Vereniging voor Thomistische Wijsbegeerte, de Vereniging voor de studie der Pedagogiek, het Nederlands Comité voor Geschiedkundige Wetenschappen, het Ruusbroec-Genootschap, de Nijmeegse Universiteitsvereniging, de Bond van Besturen van Rooms-katholieke Scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar Onderwijs, het Curatorium voor de Rooms-katholieke Hoofdaktecursus, het Sint Bernulphusgilde, het provinciaal Utrechts Genootschap, het Genootschap tot beoefening van Overijssels Regt en Geschiedenis, de Drentse Praehistorische Vereniging, de Vereniging voor volkskunde “Het Nederlands Openluchtmuseum” te Arnhem, de Vriendenkring van het Aartsbisschoppelijk Museum, het Genootschap “Spanje-Spaans Amerika” en de Koninklijke Vereniging “Oost en West”.

Iemand heeft pater Titus eens voorgehouden, dat het verstandiger en verdienstelijker is weinig dingen goed te doen dan vele dingen half. De beschuldigde heeft zich niet verweerd met op te merken, dat er voor sommige geprivilegieerde en harde werkers nog een derde mogelijkheid kan bestaan, namelijk om vele dingen goed te doen, maar heel bescheiden de woorden van de heilige Teresia van Avila aangehaald, die op een kapittel tot haar medezusters zeide: “En todo va mucho!” - In de dienst des Heren is alles van groot belang! Dat was de levensspreuk van professor Titus Brandsma! Hoe hij haar begreep, onder welke zintuiglijke vormen hij daaraan gestalte wist te geven

[131] „In Memoriam Prof. Dr. J. H. E. J. Hoogveld en Prof. Dr. Titus Brandsma", namens de Vereniging tot bevordering van de studie der Paedagogiek, '42.

en met welk een vanzelfsprekendheid hij haar propageerde, dat weten allen, die hem op zijn kronkelpaden door 's Heren wijngaard een eindweegs zijn gevolgd. Hij wilde zo volmaakt mogelijk priester zijn, door de kansen die het priesterschap hem bood zo volledig mogelijk uit te buiten. Het verwijt van de verdeelde werkkring en de halve kracht trof in hem geen doel, omdat hij er zich steeds met recht op kon beroepen al de beschikbare tijd voor God en de medemensen te hebben besteed. En goed te hebben besteed! Niemand kan bijvoorbeeld staande houden, dat pater Titus in een van de genoemde zeventien culturele verenigingen als lid of bestuurder niet op zijn plaats was of dat hij daarin een beunhaas, een lusteloos toehoorder of een hijgend meeloper is geweest. Elk van deze organisaties heeft aan zijn suggesties, adviezen, bemiddelingspogingen, rapporten en referaten haar onbetwistbaar genoegen beleefd en pater van Keulen was heus niet de enige verenigingsvoorzitter, die op de dag van pater Titus' veertigjarig professiefeest plotseling tot de ontdekking kwam, dat de organisatorische talenten van de kleine karmelbroeder al jaren achtereen kwistig en lonend aan meer dan veertig verschillende bonden en genootschappen werden uitbesteed. Indertijd heeft Anton van Duinkerken naar aanleiding van de vermaarde Diesrede over het Godsbegrip rector magnificus Brandsma geroemd als een der leidende figuren in het katholieke culturele leven van de Nederlanden, “met name gaan de letterkundigen der katholieke wetenschappelijke Vereniging groot op hem als een der meest beminde priesters onder de leden.”[132] Dr. Stracke, jarenlang de bekwame secretaris van het Ruusbroec-Genootschap, noemde Titus “een echte voorman in onze vereniging, een schrandere baas, een durver en een stuwer”. Een van de bedrijvigste leden der Nijmeegse Universiteitsvereniging, Dr. J. Moormann, gaf als zijn mening te kennen, dat op een vergadering niemand zo goed sfeer wist te scheppen en vaart kon brengen in de besprekingen als professor Brandsma, en professor Kreling, ja, professor Kreling heeft een heel verhaal over de leidinggevende en toch zo gemoedelijke en eenvoudige wijze, waarop Titus aan de huishoudelijke vergaderingen van de Vereniging voor Thomistische Wijsbegeerte placht deel te nemen.

“Neen, in het bestuur heeft pater Titus nooit gezeten. Je krijgt de stemmen of je krijgt ze niet; hoe is het met mij gegaan? Maar hij was er stellig op zijn plaats geweest. Als stuwer vooral, als plannenmaker en plannenpolijster, als ik het zo mag noemen. Daarmee wil ik niet zeggen, dat hij als filosoof een beetje beneden de Hollandse maat is gebleven. Als filosoof waren we tot nu toe eigenlijk allemaal wat ondermaats vergeleken bij vele buitenlanders als de Spanjaarden, de Fransen en de Belgen.

Pater Titus: een pientere kop, al is hij voor onze tijd dan ook niet geworden wat pater Hubertus geweest is voor zijn tijd, een van de gangmakers der scholastieke wijsbegeerte in ons vaderland. De mystiek heeft de wetenschappelijke belangstelling van Titus voor een belangrijk deel in een andere richting getrokken, naar de mystieke theologie en de geschiedenis van het geestelijk leven. Daarin was hij beslist wél een voortrekker.

Ik herinner me niet, dat hij voor onze betrekkelijk nog jonge Thomistische Vereniging al eens een wijsgerige lezing heeft gehouden. Maar ik herinner me van toen ik voorzitter was nog goed de huis-houdelijke vergaderingen, waar Titus aan deelnam met een ijver, of het er om ging binnen drie dagen heel de wereld van aanschijn te veranderen. Als er van de bestuurstafel een voorstel was gelanceerd over de eerstvolgende werkzaamheden van onze vereniging, zaten wij allen vol spanning uit te kijken naar het bescheiden vingertje van professor Brandsma, die altijd iets belangrijks, minstens iets interessants naar voren had te brengen.

‚Mijnheer de voorzitter, wat zou U er van denken als we eens wat meer contact gingen zoeken met onze zustervereniging in het buitenland, in Frankrijk en België bijvoorbeeld?'

‚Mijnheer de voorzitter, zou U het niet raadzaam achten om, in plaats van nu reeds met definitieve besluiten voor de dag te komen, eerst aan de leden alle gelegenheid te geven om rustig over dit gecompliceerde geval na te denken en met elkaar van gedachten te wisselen?', Mijnheer de voorzitter, zou het niet op de weg van onze vereniging liggen om eens een jaarvergadering te wijden

[132] De Tijd van Maandag 17 October '32.

aan een wijsgerig probleem, waar van Thomistisch standpunt uit wel het een en ander over te zeggen valt en dat tegelijkertijd actueel is?' .Mijnheer de voorzitter, het wil me voorkomen, dat het gerezen verschil van gedachten gemakkelijk uit de weg te ruimen zou zijn, wanneer men van beide kanten iets toegaf, iets dat toch werkelijk niet waard is om er lang en ernstig voor te strijden!' Zo was Titus. Een van de getrouwste en hartelijkste leden van onze vereniging; altijd in actie, altijd opgewekt van humeur, altijd bereid om goede voorstellen nog beter te maken en eventuele moeilijkheden te klaren. Nooit stelde hij zichzelf op de voorgrond; hij was tevreden met de verzoeken en de opdrachten, die hij kreeg toegewezen. Hij sprak veel, maar hij deed het niet, omdat hij het zo prettig vond het woord te hebben. Hij deed het alleen, omdat hij werkelijk iets te zeggen had. Toen het schokkende nieuws van zijn harde dood in ballingschap goed en wel bekend was geworden, heeft mijn opvolger op de voorzittersstoel, collega Robbers, bij de eerste de beste gelegenheid onze goede pater Titus in dankbare en gevoelige woorden herdacht. Wij misten hem zeer. Hij had deze eenvoudige hulde honderdmaal verdiend!"[133]

Gebeurde het al eens, dat pater Titus op de een of andere vergadering niét om het woord vroeg, dan was het alleen, omdat hij het zichzelf kon geven.

Wat hebben de directeuren, rectoren, prefecten en regenten van onze middelbare scholen in de loop der jaren voluit kunnen genieten van de zorgende, goedwillige en doelbewuste paraatheid, waarmede voorzitter Brandsma de geestelijke en tijdelijke belangen van de aan hun hoede toevertrouwde studiegemeenschappen voorstond. Aanvankelijk leek het er op, dat de Bond van Besturen van Rooms-katholieke Scholen voor Middelbaar en Voorbereidend Hoger Onderwijs als een te vroeg geboren vrucht geen recht van leven en een geringe kans op noemenswaardige verdiensten zou beschoren zijn. Het eerste decennium is men gemakkelijk en genoeglijk doorgerold met een afdalende reeks van plichtmatige conferenties en gezellige praatuurtjes, die niet helemaal onzakelijk waren. Er was te weinig tegenwind om zich ernstig in te spannen. Maar nauwelijks had de geestelijke onrust, welke zich elders in Europa reeds onheilspellend kleurde in het rode schijnsel van vuur en bloed, haar eerste waarneembare vormen over onze landgrenzen geschoven, of pater Titus stond met zijn Bond klaar om aan te treden en ter verdediging van het katholiek middelbaar onderwijs in het offensief te gaan. Door het langdurig en vertrouwelijk contact met de bestuurders van de katholieke gymnasia, hogere burgerscholen en middelbare meisjesscholen had hij sinds 1925 op het punt van de intercommunale onderwijsorganisatie voldoende ervaring opgedaan om in de uren des gevaars als de verantwoordelijke leider te mogen optreden en pal te kunnen staan.

De techniek van de schoolleiding had voor hem al lang geen geheimen meer. Als secretaris van het Karmelcollege, het rechtspersoonlijk lichaam dat het lyceum te Oldenzaal en de H.B.S. van Oss beheerde, was hij behoorlijk ingewijd in de maatschappelijke rechten en plichten van de middelbare school. Als gecommitteerde bij de jaarlijkse eindexamens had hij zich een ruim inzicht verworven in de intellectuele mogelijkheden van de mannelijke en de vrouwelijke jeugd tussen de twaalf en de twintig jaar. En de katholieke lerarenvereniging Sint Bonaventura had hem genoegzaam op de hoogte gebracht Van het sociale lotsbestel en de ambtelijke leefregels van de dames en heren docenten. Kon bondsvoorzitter Brandsma zich hiermee reeds als kampvechter voor de eigen belangen van het katholieke middelbaar onderwijs een meester noemen op alle wapenen, ten overvloede had hij zich, met het oog vooral op een mogelijke tegenstand van een vreemdsoortig hogerhand, door enige vrije oefeningen op onderdelen getraind in de slagvaardigheid.

Van het voorjaar 1934 tot de winter 1936-'37 nam hij als lid van de Commissie inzake aansluiting van het Middelbaar op het Hoger Onderwijs met beide handen de kans waar om zich in te werken in de stroeve structuurverhoudingen van de onderscheiden vormen, waarin het klassikaal onderricht in Nederland mettertijd voorgoed scheen vastgegroeid. Het door hem ontworpen en uitvoerig toegelichte schema van het mogelijke "overstapje" via de geschiedkundige en staathuishoudkundige vakken is hoogst waardevol gebleken voor de definitieve redactie van het volledige eindrapport.

[133] Mondelinge mededeling van professor Kreling O.P.

Begin juli 1938 verscheen het eerste prospectus- en propagandanummer van de K.H.C., de katholieke schriftelijke hoofdaktecursus. Niemand die er zich over verwonderde, dat het woord ter inleiding was geschreven door professor Titus Brandsma, en elkeen vond het blijkbaar volkomen aannemelijk, dat diezelfde Titus Brandsma als president fungeerde van het curatorium, waarin naast hem nog zitting hadden: Mgr. Dr. van Gils, rector de Jong, Dr. Moller en Willem Wiltschut. In dergelijke zaken was pater Titus langzaamaan expert geworden. Iets vreemder zag men er van op, toen in mei 1939 de naam van pater Titus prijkte op de ledenlijst van de Commissie betreffende de stichting van de Haagse Academie voor Lichamelijke Opvoeding. De besturenbond van de rooms-katholieke middelbare scholen was verstandig geweest met hem voor deze post aan te wijzen en Titus zelf had zich zo diepgaand en uitvoerig laten inlichten over de vijftienjarige ervaringen van de Amsterdamse zusteracademie, dat vriend Hubertus achteraf alleen maar kon getuigen dat het goed was, ofschoon hij eerst binnensmonds verwijtende dingen had gemompeld over Titus' nieuwste bemoeiingen met “die moderne beweging, zo onwetenschappelijk en zo ver van huis”.

Vlak daarop braken de ernstige dagen aan, waarin niets meer overeind bleef staan tenzij het hoofd van de moedigen en de plichtsgetrouwen.
De voorman van het katholiek middelbaar onderwijs bleef op zijn post. Doddendaal 8 te Nijmegen werd een drukbezocht adviesbureau voor onderwijszaken en van overal uit het land kwamen daar verzoeken binnen om voorlichting betreffende de moeilijke situatie, waarin de confessionele, inzonderheid de katholieke middelbare scholen plotseling waren komen te verkeren.
Met de tergende regelmaat van de gevangenisklok, die het leven van een ter-dood-veroordeelde uittikt, lanceerde het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming de ene schrikbarende oekase na de andere. Het begon met een serie schriftelijke vragen over eventuele leerlingen van joodse bloede, over ondergeschoven leerkrachten, onvredelievende leermiddelen en Duits-vijandige propaganda. Daarna kwamen de antireligieuze verordeningen los. 19 en 21 februari 1941 zijn de data, die de meeste bestuurders van katholieke middelbare scholen zich nog met duidelijkheid en ergernis herinneren. Een korting van 40 procent op het salaris van de leerkrachten, die in een kloostergemeenschap leefden, was veel meer dan de onderwijzende ordes en congregaties konden dragen. En het hatelijke besluit, waarbij paters, broeders en zusters niet benoembaar werden verklaard voor het ambt van schoolhoofd, terwijl de reeds aangestelde en als zodanig werkzame geestelijke directeuren en directrices per 1 mei onverbiddelijk moesten worden ontslagen, was alleen de felste van alle verbeten antiklerikalen niet teveel. Alle hoop was op pater Titus gevestigd.
Die manoeuvreerde met een opvallend gemak tussen vele klippen door, al kon hij natuurlijk niet verhinderen, dat Den Haag Den Haag bleef en dat de secretaris-generaal van het Departement professor Dr J. van Dam heette. Maar Den Haag was in die dagen nog altijd per spoor te bereiken en professor van Dam was in ieder geval een man, waar mee te praten viel. Titus mocht van Dam wel.
“Hij had dat knechtenbaantje natuurlijk nooit moeten aannemen, maar nu het eenmaal zo is, kunnen wij er Onze Lieve Heer toch dankbaar voor zijn, dat hij op die hoogst verantwoordelijke post geen gevaarlijker heerschap heeft toegelaten.”
Pater Titus correspondeerde dus met de secretaris-generaal en legde bezoeken bij hem af, of er sinds de dagen van Marchant en Terpstra niets veranderd was. En hij wist waarachtig het een en ander gedaan te krijgen!
“Die lastgeving van de 21ste februari lijkt me in strijd met alle recht en billijkheid,” had Titus geschreven en gezegd. “Ik kan heel goed begrijpen, dat U het voor de leken opneemt. Dat doen wij ook en met name vertegenwoordig ik hier alle leden van Sint Bonaventura. De voorgestelde methode kan, menen wij, niet de juiste zijn, omdat zij aan de ene kant rechtlozen, aan de andere kant kanslozen maakt. Durft U het bijvoorbeeld aan het Rijk de lasten van een welvarend onderwijs te laten dragen, wanneer de religieuzen worden buitengesloten? En staat U er voor in, dat de leken-leerkrachten gehandhaafd zullen blijven?”

De secretaris-generaal stond daar niet voor in. Hij kon het niet, omdat de Duitse autoriteiten in deze zaken wijzer waren dan hijzelf. Maar van Dam zou er met de heren nog eens rustig over confereren en hun duidelijk uiteenzetten, hoe de voorzitter van de katholieke besturenbond er over dacht. Je kon niet weten!
Na veel gepraat en geschrijf ontving pater Titus op woensdagmorgen 29 October - een half jaar na de dag, waarop de wet van kracht had moeten worden! - deze brief:
"Den Heer Professor Dr T. Brandsma, Doddendaal 8 te Nijmegen - Betreffende Ontslag religieuze hoofden der school - 's Gravenhage 28 Oct. 1941.
Ten vervolge op nevenvermelde brief deel ik U mede, dat overleg met de Duitse autoriteiten heeft doen blijken, dat mijn besluit van 21 februari 1941 betreffende het onderwijs door geestelijken en kloosterlingen, in afwijking van de vroegere interpretatie, in deze zin dient te worden uitgelegd, dat de handhaving van het religieuze hoofd der school alleen dan toelaatbaar is, wanneer het volledige bestuur der school bij de congregatie berust, zodat de vraag of al dan niet bij contract de zorg voor de schoolaangelegenheden aan een congregatie is overgelaten, buiten beschouwing blijft. Voorts behoeft het religieuze hoofd der school niet te worden ontslagen, indien het aantal religieuze leerkrachten ten aanzien van het aantal leken-leerkrachten zich verhoudt als in onderstaande tabel is opgenomen.
De Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming, J. van Dam." Pater Titus was er gelukkig mee.
Slechts in het Limburgse moesten voor de bisschoppelijke scholen enkele noodzakelijke maar niet al te ingewikkelde voorzieningen worden getroffen, omdat het bisdom geen congregatie is en de geestelijke directeuren van de colleges geen religieuzen zijn. Voor het overige was alles in kannen en kruiken. Een eenvoudige berekening bracht namelijk aan het licht, dat al de directeuren en directrices gehandhaafd konden blijven. Allen op één na. Maar die éne stond intussen al met enig ongeduld op zijn rechtmatig pensioen te wachten. Het Departement had zijn gezicht gered. En pater Titus de natuurlijke rechten van de katholieke schoolbesturen, die hij vertegenwoordigde!
Toen dit onweer goed en wel was afgedreven, kwamen andere dreigingen de rustige voortgang van het middelbaar onderwijs verstoren. Er werd gesproken van werkkampen en deportatie naar Duitsland. Bij voorbaat rekenden de leken-leraren op de tussenkomst van professor Brandsma.
Die zou er wel al zijn best voor doen, dat het niet zo'n vaart ging lopen.
Een eerste daad van voorzorg, met een andere intentie door de Duitse instantie voorgeschreven, was de samenstelling van een lange lijst met de namen en de persoonsbeschrijving van al de mannelijke en vrouwelijke leken, die in vaste of tijdelijke betrekking bij het katholieke middelbare onderwijs in functie waren. Daarna stelde Titus een voorzichtige poging in het werk om een "besmette" inspecteur van het middelbaar onderwijs door een betere vervangen te krijgen. Juist toen de voorzitter van de Besturenbond aan de sterkste verdediging van de leden van Sint Bonaventura toe was, tikte voor hem de klok af. Zó ver had hij niet mogen gaan, oordeelde Den Haag.

HET WAS MAAR EEN VOORSTEL

De stad Nijmegen in feestgewaad!
Statig zwierende vlaggen, vanen en wimpels; kunstig geornamenteerde spandoeken en fleurige bloemguirlandes. Op het wegdek van de voornaamste winkelstraten en van de vijf grote singels overal smaakvolle, sierlijke tapijten uit mos, gladiolen en rode rozen. Tegen de hoge gevels van kerken en scholen en op de vrije muurvlakken van de herenhuizen fraaie arabesken van dennengroen met wit en rood zijdelint ....
Vandaag is de naam van Onze Lieve Vrouw het modelwoord, dat in honderd vormen wordt verbogen en vervoegd: het illustere teken, waaraan men de zin van dit katholieke feest en de toegewijde liefde van deze katholieke stad herkent. Het brengt de burgerij in de stemming van het godsdienstige

avontuur, dat hier een Maria-Omdracht heet, en het belichaamt de zuivere dank voor wat Gods vaderliefde onder de mensen heeft tot stand gebracht en wat zij nog dagelijks aan hen voltrekt.
Men kon zich op een zomerse processiedag in het blijde Sevilla wanen, of in een van de zonnige steden aan de Italiaanse Bloemenkust. Drie uren lang trekt de kleurige stoet als een biddend leger door de wuivende straten. Er zijn bruidjes en edelknapen, symbolische taferelen en allegorische groepen, zangkoren en muziekverenigingen, parochiegeestelijken, monniken en kloosterzusters. Er zijn vooral de onafzienbare rijen vroom getuigende mannen en vrouwen, die allen leven uit eenzelfde gedachte: dat het Gods eigen Zoon is, die in Maria de menselijke natuur en het menselijk levenslot heeft aangenomen, en dat het Maria is, in wier ziel de goddelijke genade de mens het duidelijkst gezegend heeft.
Als in het late middaguur de processie haar bekroning heeft gevonden in de slotplechtigheden op het Keizer-Karelplein en de zo lang ge-concentreerde devotie der gelovigen zich gaandeweg ontspant tot het weidse, in geen andere categorieën onder te brengen gevoel van kerkelijke feestvreugde, beseffen de organisatoren en hun medehelpers, dat hun vele moeiten ruim beloond zijn en dat het zoveelste goede plan van professor Titus Brandsma op waarlijk indrukwekkende wijze is verwezenlijkt.
Titus Brandsma zelf had niets geringers verwacht.

Als het aan hem had gelegen, zou heel de Waalkant, van de kademuur tot de hoogste vlaggemast en van de haven tot aan het Valkhof, één in licht en transparanten uitgebeeld getuigenis zijn geworden van de hoge verering, welke de katholieken toedragen aan de Lieve Vrouwe, die zij hun moeder noemen omdat zij tot de moeder van de Verlosser werd uitverkozen. “Maar misschien zou dat toch te uitdagend zijn geweest,” verbeterde Titus zichzelf op advies van collega Brom. “De calvinisten van boven de grote rivieren konden menen, dat de roomse zuiderlingen aan hun laatste voorbereidingen toe waren voor de in het Vaticaan beraamde definitieve aanval op de vrijheid des geestes, waarvan men zegt dat zij in het noorden des lands in eindeloze mate te genieten valt.”
Op de mogelijke ergernis, die andersdenkenden aan onze openbare Mariaverering zouden kunnen nemen, is Titus altijd bedacht geweest. Hij heeft het nimmer nodig gevonden om zijn katholieke overtuiging onder de neutrale vormelijkheid van wat men, vrij fictief, de doorsnee Nederlander pleegt te noemen, te verdonkeremanen. In een vrij land als het onze moesten de protestanten niet zo benepen zijn om de eredienst van het goddelijk Mysterie, zoals de katholieken dat begrijpen, binnen de muren van het kerkgebouw en de grenzen van het persoonlijk bewustzijn te willen terugdringen.
Pater Titus noemde dat onverdraagzaam. Maar hij was wél van mening, dat de protestant er recht op heeft te begrijpen wat wij met onze kerkelijke, dikwijls diepsymbolische cultus bedoelen. Daarom benutte hij iedere geschikte kans om de waarachtige inhoud van een ophanden zijnd katholiek feest voor andersdenkenden open te leggen. Hij deed dat in individuele en collectieve gesprekken; hij deed het ook door middel van de pers. Op de vooravond van het Nationaal Maria-Congres, dat van zaterdag 6 tot maandag 8 augustus te Nijmegen werd gehouden, schreef hij in de Gelderlander: “Tot Jezus door Maria! Tot Jezus! Ja, dat is het doel.
Er zullen er wel enkelen zijn, vooral buiten onze kring, die het doel zo ver niet zien en menen, dat wij katholieken Maria vergoddelijken en stellen tegenover of zelfs boven God. Maar daarom is het nog niet zo.
Het doel van het Maria-Congres is inniger vereniging met God en in de algemene heilige Communie, in de plechtige heilige Missen en in het plechtig Lof na de kroning van Maria's beeld vindt ons congres het hoogtepunt. Geen katholiek, die het zich anders voorstelt. En toch mag het even gezegd worden vandaag, om de mening zuiver te houden, om het congres zo goed mogelijk aan zijn doel te doen beantwoorden. Ons congres is een nieuwe uiting van liefde tot God, een nieuwe openbaring van de sterke zucht naar voller en rijker godsdienstig leven.
Tot Jezus!
Nader tot Hem moet dit congres ons brengen, of het slaagt niet.” “En slagen doet het!” verzekert pater Titus ons. Meteen slaat er in zijn gemoed weer iets van het goddelijk pneuma los, dat bij hem

tegelijkertijd apostolische bezieling is voor een niet alledaags ideaal en profetisch uitzicht op zijn zekere verwerkelijking: “Ziet ze komen, de duizenden en tienduizenden; niet zonder een offer te brengen, laat het wezen: een blij offer. Ziet ze komen met heilige geestdrift en bezieling in de zekerheid hier in deze dagen nieuwe kracht te putten voor de levensstrijd, nieuwe hulp van God te verkrijgen in de moeilijkheden van de dag, zich weer dieper en levendiger te doordringen van het besef van onze grote eenheid in het éne mystieke Lichaam van Christus, dat de Kerk is. Zulke dagen hebben wij van tijd tot tijd nodig om ons aan elkanders vuur te warmen, ons één te voelen als één groot huisgezin, waarin wij God onze Vader noemen.”[134]
Het is een van de goede eigenschappen van pater Titus geweest, dat hij al de onderscheiden vormen van het katholieke devotieleven bewust herleidde tot wat zij in ieder geval moeten zijn: menselijke openbaringen van het dankbare vertrouwen in de eindeloos grote en veelzijdige liefde, waarmede Christus ons in zijn Ecclesia tegemoet treedt. De Mariadevotie maakt daarop geen uitzondering en het pleit voor de zuivere katholieke instelling van de Lieve-Vrouwebroeder, dat hij heel die lange litanie van eretitels, waaronder de Kerk de Moeder van de Verlosser vereert en aanroept, Christocentrisch beleed en beleefde. Gesteund door tientallen prachtige omstandigheden is uit dit klare inzicht zijn enorme toewijding geboren voor alles wat in de vooroorlogse jaren de openbare Mariadevotie heeft kunnen opwekken of helpen bevorderen.
“Met alle genoegen” nam pater Titus in 1931 het ondervoorzitterschap op zich in het comité van voorbereiding voor het nationale Maria-Congres, nadat hij enige jaren tevoren als eerste assistent van pastoor de Grood reeds hardnekkige pogingen in het werk had gesteld om de verschrompelde traditie van de eens zo roemrijke Maria-Omdracht opnieuw leven in te blazen. “Als Nijmegen in het vervolg zijn mooie Maria-Omdracht zal kunnen houden,” had hij voorspeld, “dan zal dit te danken zijn aan het Maria-Congres dat in 1932 wordt gevierd”. Het Maria-Congres is het tweede geboortefeest geworden van de jaarlijkse heiligen-vaart te Nijmegen. En Titus werd een tweede Albertus de Grote. Onder zijn stuwende en nimmer falende leiding hebben honderd hoofden en duizend handen zich aan het werk gezet “om van de Omdracht iets moois te maken”. Titus wees het processiebeeld aan, dat in de feestelijke stoet zou worden meegedragen: het ietwat gehavende middeleeuwse Onze-Lieve-Vrouwke van Nimwegen, waaraan de Sint Canisiuskerk aan de Molenstraat een passend onderdak verleende en waarvan alleszins geloofwaardige documenten zeggen, dat het in het jaar onzes Heren 1592 door vrome handen werd ontrukt aan de Nijmeegse beeldenstorm, die zijn vernietigende ontlading vond in de brandstapel op “die Cruijs”. Dat de organisatie van de plechtigheden zo uitstekend is geslaagd, was aan veler goede zorgen te danken. Aan de nuchtere perspectiefberekeningen, die de voorzitter van het bestuur professor Reginaldus Jansen O.P. op tafel legde, aan de bekwame administratieve ijver, waarmede secretaris Dr Sweens een “cum laude” heeft verdiend, aan de accuratesse van penningmeester notaris Wolters, aan de artistieke voorlichting van architect Charles Estourgie, aan de muzikale leiding van componist en dirigent Simon Terpstra, aan de edelmoedige inspanningen van vier en zeventig saeculiere en reguliere geestelijken, aan de spontane medewerking van driehonderd en vier en negentig godsdienstige verenigingen en maatschappelijke organisaties en aan vele goede diensten van talloze goede mensen meer. Maar het is rechtvaardig en nuttig te erkennen, dat professor Titus Brandsma onder al deze initiatiefnemers en zwoegers, durvers en doorzetters, de bedrijvigste, vindingrijkste, moedigste en vasthoudendste is geweest. Vóór de plechtigheden begonnen, heeft hij maandenlang onafgebroken de touwen gespannen gehouden, en nadat zij waren geëindigd is hij nog heel lang blijven doorwerken aan de redactie van het zware boekdeel, dat een duurzaam getuigenis aflegt van de hartelijke en grootse hulde welke de stad Nijmegen in de Augustusmaand van 1932 aan de Moeder der Mensen heeft bereid en.... van het opvallend reporterstalent, waarmede pater Titus, als ooggetuige van hetgeen hijzelf voor een belangrijk deel in het leven had geroepen, al de goede en schone dingen van dit bij uitstek katholieke feest bezongen heeft. Niet voor niets hebben de organisatoren van het

[134] De Gelderlander van 5 Aug. '32.

internationaal Maria Congres te Maastricht haast gemaakt met pater Titus als voorzitter van de propagandacommissie te vragen!

Nog acht keren nadien heeft Titus Brandsma de Nijmeegse Maria-Omdracht mogen meemaken. Steeds was hij degene, die de feestelijkheden in scène bracht en die verder alles deed wat anderen niet of slechts met een te zwaar verbruik van krachten hadden kunnen volbrengen. En steeds waren het de drie groepen van de oosterse Madonna's, die de kleurigste taferelen vormden in de lange en bonte stoet van louter Maria-symbolen en kinderlijke Moederliefde.
De leerlingen van het gymnasium Mater Dei en van nog twee andere door de zusters Ursulinen bestuurde middelbare meisjesscholen hebben het maar zozo gevonden ten aanschouwen van duizenden omstaanders langs de weg uren lang gekleed te moeten gaan in eentonige en onwezenlijke f ladder jurken, waaraan iedere distinctie ontbrak, behalve die van de opzichtige, felle kleur. Maar pater Titus was onverbiddelijk. “De meisjes moeten voor het goede doel maar iets over hebben!” oordeelde hij. “Op een bevallige en modieuze verschijning komt het hier niet aan. Als wij het de leerlingen maar goed duidelijk maken, waar het om gaat, dan zullen ze gemakkelijk begrijpen, dat het niet de afzonderlijke personen zijn, die hier tellen, doch de groepen in hun geheel.”
In samenwerking met Charles Estourgie en Mère Laurence had Titus een triptiek ontworpen voor de Mariahulde namens het Apostolaat der Hereniging. In haar eenvoudige, zuivere symboliek was zij zó boeiend en ontroerend, dat iedere toeschouwer er onmiddellijk uit kon aflezen, wat er met de rampzalige scheuring tussen de kerken van Oost en West aan geestelijke waarden op het spel is komen staan. Kinderen van de lagere scholen droegen de rijkelijk met bloemen versierde zinnebeelden van het geloof, de hoop en de liefde: een kruis, een anker en een hart. Het kruis vormde het initiatieteken van de groep der “Hodigitria”, het prachtige Byzantijnse Maria icoon, dat reeds sinds de dagen van keizerin Pulcheria in heel de Griekse wereld wordt geëerd als de aan een geïnspireerd kunstenaarschap ontsproten beeltenis van Onze-Lieve-Vrouwe-Geleidster. Jonge meisjes, gehuld in rode gewaden, droegen en omstuwden de ranke draagstoel, waarop de Theotokos van de vóórschismatische Una Sancta als een weemoedige herinnering door Nijmegen's straten trok. Niettemin: een beeld van blijde trots. Want het rood is niet alleen de kleur van de bloedende wonde, maar ook van de fiere, fleurige roos. Er mag vreugde wezen om hetgeen onze gemeenzaamheid met de éne en onverdeelde Christus ons door Maria's bemiddeling heeft gebracht. De tweede groep, ingeleid door het anker van de hoop, was gehuld in het paars, de kleur van rouw en smart. Zij verzinnebeeldde de treurnis om de verbrokkeling van wat één christendom moest zijn en schaarde zich rond het beeld van de “Strasdnaia”, de Moskovische icoon van de Moeder van Smarten, welke gebukt gaat onder de verbijstering van het visioen, waarin folterwerktuigen het gruwzame lijden van haar goddelijk Kind voorspellen. Voor ieder, die haar aanschouwt, een aanmaning tot zelfverwijt en een wekroep tot bezinning op de woorden van Sint Paulus over onze eenheid in Christus!
Voorafgegaan door kinderen, die de aandacht vroegen voor het herkenningsteken van de allesgenezende liefde, volgde als laatste een derde groep meisjes, die gekleed gingen in het groen van de verwachting en de belofte. Zij begeleidden de bekende icoon van de Moeder van Altijddurende Bijstand. Mét de christenen van Constantinopel hebben ook hun broeders en zusters in Oost en West aan deze Madonna mettertijd hun volle vertrouwen geschonken. Zij zal eenmaal, zo weten wij, door haar allesvermogende voorspraak herstellen wat er in de loop der eeuwen verloren is gegaan van de kerkelijke eenheid, waarvoor de Verlosser zelf zijn hartelijkste gebeden heeft gezegd en waaraan geen christen in moedwil of onbedachtzaamheid kan voorbijgaan, zonder met zijn christelijk bewustzijn in conflict te komen. “Het feest is buiten alle verwachting geslaagd!” constateerde pater Titus op de sluitingsavond van de derde dag. Hij was er hoogst voldaan over als vicevoorzitter van het organiserend comité; hij was er zelfs méér dan tevreden over als bestuurslid van het Apostolaat der Hereniging.
“In de mooie Omdracht, waarvan velen, neen: allen, het beeld nog lang met zich zullen meedragen, heeft het Apostolaat der Hereniging vooraan in de stoet drie afbeeldingen van Maria rondgedragen.

Zo moge Zij worden gezien en gekend door degenen, die wij tot de eenheid der Kerk willen terugbrengen. Daarvoor is nodig dat wij, die deze drievoudige afbeelding openlijk hebben doen ronddragen, Haar ook een plaats geven in ons hart, dat wij er als een levensspreuk van maken Haar te beschouwen als onze Leidsvrouwe door het leven, als de Moeder die schreit over elk onzer afdwalingen en tekortkomingen, als de machtige Beschermster die ons in altijddurende bijstand ter zijde staat. Alleen als ons eigen leven geheel door die voorstelling wordt beheerst, zullen wij in staat zijn de wondere macht daarvan ook aan anderen mede te delen; zullen we eerst ware apostelen der Hereniging zijn."[135]

Onze Lieve Vrouw is op het internationaal Congres te Nijmegen gehuldigd als de Moeder der Mensen. Als de Moeder van alle mensen. Ook van de afgescheiden christenen in het Oosten. Het had niet anders mogen zijn, vond pater Titus. En er kon, volgens het oordeel van de man die wel het meest tot het welslagen van dit katholieke feest had bijgedragen, in de volgende jaren geen Maria-Omdracht door de Nijmeegse straten trekken, of het Apostolaat der Hereniging moest daarin met zijn eigen welsprekende groep vertegenwoordigd zijn.

Wat mag het toch zijn geweest, dat pater Titus zo hevig geïnteresseerd heeft voor de re-integratie van de afgescheiden oosterse kerken in de éne Una Sancta?

Nauwelijks hadden zich hier en elders in den lande - in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag - de eerste symptomen gemeld van een ontwakende belangstelling voor dat deel van het Godsrijk op aarde dat zich meer dan duizend jaren geleden om spijtige redenen van de Moederkerk vervreemde, of Titus Brandsma zocht aansluiting bij de initiatiefnemers.

Een van zijn vele reizen naar 's lands hoofdstad bracht hem op een goeden dag in het redemptoristenklooster aan de Keizersgracht, waar pater van Keulen, de nestor van het Apostolaat in Nederland toentertijd zijn inwoning vond.

"Zou ik misschien mogen meedoen, pater van Keulen?" "Maar natuurlijk professor, niets liever dan dat, hoe eerder hoe liever! Ik had al eens aan U gedacht, maar durfde U niet goed vragen. Een Universiteitsprofessor heeft in de regel zoveel werk omhanden, dat hij geen tijd over heeft om naar niet-wetenschappelijke vragen te luisteren."

"De wetenschap zal in het herenigingswerk vermoedelijk toch niet helemaal uit het oog worden verloren."

"Dat niet. Alleen: vóór we aan de wetenschappelijke vraagstukken toe zijn, is er eerst nog veel en moeilijk ander werk te doen. Onze actie, ons denkbeeld daarvan zelfs, staat nog maar heel in het begin." "Nu pater, dan zullen wij er samen voor moeten zorgen, dat de plannen voorspoedig rijpen en dat het missiewerk zich op een hechte grondslag en in breed verband kan ontwikkelen." Pater van Keulen, de werkzame practicus, had ruim drie jaar geleden - het was in de eerste week van april 1921 geweest - op verzoek van monseigneur graaf Andreas Szeptycki, de metropoliet van Lemberg die hem in Amsterdam was komen opzoeken, met evenveel haast als edelmoedigheid de stichtingsakte opgemaakt van "het Apostolaat der Roetheense Missie".

Wellicht is het herenigingswerk in zijn eerste opzet iets te vlot en voorbarig geweest om in een ommezien van tijd heel de cultuurdragende gemeente van katholiek Nederland voor zich te kunnen winnen. De van apostolisch vuur gloeiende kapelaans Schiphorst van Rotterdam en Vermeulen van Den Haag hielden zich onmiddellijk bereid om pater van Keulen in zijn prachtige onderneming te steunen en ook elders, in Dordrecht, Schiedam en Roosendaal bijvoorbeeld, traden met moed en vastberadenheid geestelijken en leken aan voor de dienst van de kerkelijke eenheid. Maar het woord "Missie" heeft voor andersdenkende medechristenen een wat zure klank en de Roethenen vormen nog geen vijf procent van het totaal der afgescheiden oosterlingen. Bovendien lagen de middelen, waardoor de Roetheense Missie haar doel poogde te bereiken, volgens veler opvatting te eenzijdig op het terrein van de kerkelijke hulpverlening door gebeden en offers. Een beproefde en onmisbare methode weliswaar. Echter ook een methode die maar weinig rekening hield met de geestelijke

[135] Rede gehouden voor de sectievergadering van het Apostolaat der Hereniging op Maandag 8 Augustus. Gedenkboek blz. 412.

afstand tussen de denkwerelden van Oost en West. Die kon tenslotte alleen maar overbrugd worden door de wetenschappelijke diagnose van de problemen en door de dogmatisch verantwoorde explicatie van de ideale eenheid.
In dit verband is pater van Keulen er Onze Lieve Heer altijd dankbaar voor gebleven, dat hij van meet af de goede geest, die pater Titus was, aan zijn zijde mocht hebben.

Want pater Titus, sinds februari 1927 lid van het hoofdbestuur, is de man geweest die door zijn hartelijke bemiddeling zo goed als alle moeilijkheden heeft weten te klaren. Daarenboven verstond hij de kunst om stellingen te bezetten, waaraan geen ander zou hebben gedacht of die zelfs zeer uitdrukkelijk werden vermeden. Het begon reeds op maandag 23 augustus 1926 in het klooster van de monniken der Hereniging "Regina Pacis" te Schootenhof bij Antwerpen. Daar kwamen de vertegenwoordigers van het Apostolaat onder de Roethenen samen met de leiders van "Geloof en Wetenschap" te Den Haag. Onder de fijngevoelige leiding van pater van Kolfschoten S.J. heeft iedereen het zijne mogen zeggen over al de vele onderwerpen, welke in discussie werden gebracht. Ook pater Titus. Die was het met pater van Keulen en kapelaan Schiphorst eens, dat het gebed en het geldelijk offer de voornaamste middelen moesten blijven, maar stelde de deelnemers uit Den Haag in het gelijk door vast te stellen, dat de studie en de voorlichting onder geen voorwaarde verwaarloosd mochten worden. Het resultaat was bemoedigend. Allen spraken zich uit voor samenbundeling van krachten en namen daarom het kloeke besluit samen te werken binnen één organisatie. "Het begin van de Hereniging," merkte Titus op. De door pater van Keulen opgerichte organisatie behield haar eerstgeboorterecht, maar diende haar doelstelling te verruimen over al de afgescheiden christenen van heel het Oosten en moest voortaan met een beminnelijker naam "Apostolaat der Hereniging" gaan heten. Twee jaren later dreigde de tegenstelling tussen de voorstanders van de geestelijke voorlichting en die van de daadwerkelijke hulpverlening opnieuw acuut te worden. "Geloof en Wetenschap" te Den Haag organiseerde in 1928 van 6 tot 8 maart min of meer op eigen gelegenheid een Congres voor de Hereniging en het waren daar vooral pater Duurkens S.J., Mr Henri van Haastert en de weleerwaarde heer Piet Kok, die in zware en bewogen volzinnen een gemeenschappelijk pleidooi hielden voor wetenschappelijke voorlichting en geestelijke klimaatvorming, zonder dat de straatpropaganda en de geldinzameling in het systeem zouden worden betrokken. Zedelijke borgstelling en stoffelijk hulpbetoon waren dingen voor later, meenden zij. Voorzitter van Keulen, waaks en militant als een boswachter in 's konings dienst, rook het gevaar van scheurzucht en sommeerde de buitenbeenders onverwijld op hun schreden terug te komen. De Hagenaars toonden zich mensen van geest en karakter. Zij wilden zich graag naar algemene leefregelen schikken, voelden echter evenmin voor blinde gehoorzaamheid als voor desertie en behielden zich derhalve het nobele recht voor om binnenskamers hun opvattingen af te wegen op het voor en tegen. Pater van Keulen bleef nochtans versnippering van krachten vrezen en om geen blindemannetje te spelen nodigde hij naast zijn vier collega's van het dagelijks bestuur - pastoor Scholtens, Titus Brandsma, deken van Dam en Henri van Haastert - ook de veertien overige leden van het landelijk hoofdbestuur uit voor een generaal appèl in de vreedzame vergaderzaal van "Lohengrin" te Den Bosch. Van weerszijden heeft men daar op donderdag 26 april in alle vreedzaamheid kijker en geschut op scherp gesteld. Henri van Haastert en Piet Kok hielden hun stellingen staande met een verwijzing naar de lessen, die Frankrijk en België ons te geven hadden, en beriepen zich voor het overige op de wet van het normale groeiproces. Pater van Keulen van zijn kant gaf ook geen krimp en het was prettig voor hem te weten, dat hij in al zijn houdingen en gebaren werd gesteund door zijn eerste paladijnen pastoor Huibers en kapelaan Schiphorst. Pater Titus, de beroepsbemiddelaar, nam met reverenties naar links en rechts de middenplaats in. Hij keurde het ene goed, zonder het andere te vermaledijen. En zijn aandeel in de gloeiende gedachtewisseling is van beslissende aard geweest. "Mijnheer de Voorzitter en geachte medeleden van ons bestuur. Er is onderhand een hele dag gesproken over de waarde van het gebed, de studie, de geestelijke toenadering, het geldelijk offer en enige dingen meer, maar we zijn nog geen stap verder

dan vanmorgen, toen we begonnen. Iedereen blijft op zijn standpunt staan en daarom geloof ik, dat thans het moment is aangebroken om tot een modus vivendi te komen. Mag ik in dit verband een voorstel doen? Een noodvoorstel als U wilt, ik ben er tenslotte ook zelf van overtuigd, dat het geen van ons allen afdoende zal bevredigen. Maar ik ben toch blij Dr. Mulders aan mijn zijde te weten, wanneer ik U voorhoud om allen die mate van edelmoedigheid op te brengen, die nodig is om ons prachtige werk zonder mankeren te laten doorgaan. Het Apostolaat, dat de eenheid der kerken voorstaat, mag geen schipbreuk lijden doordat de leiding in gebreke blijft een vaste koers aan te wijzen. Laat het dus, om de personen te sparen en de goede zaak te dienen, zó zijn, dat het hoofdbestuur in zijn geheel de supervisie behoudt over alles wat gewestelijk en plaatselijk wordt ondernomen, terwijl het de afdelingen is toegestaan om naar eigen smaak de nadruk te leggen op die apostolaatsvorm, welke zij op hun terrein voor de meest doelmatige houden. Ik wil het nog eens herhalen: afdoende is dit voorstel niet; het werd meer uit nood dan uit liefde geboren. Het komt me echter voor, dat ook de nood wel eens tot goede dingen kan inspireren. In ieder geval ben ik er zeker van, dat het voorstel onder deze omstandigheden de enig mogelijke waarborg biedt voor de eendracht van leiding, die iedereen van ons verwacht."[136] Staande de vergadering werd deze conclusie met algemene stemmen aanvaard. Blijkbaar omdat zij zo fijngevoelig aan de goede wil appelleerde en het Apostolaat der Hereniging minstens behoedde voor een halsbreke[137]nd toernooi op de commandobrug. Intussen: een clementijnse vrede met alle kans op verdere verwikkelingen. Echter óók met een reëel uitzicht op de ware eendracht, die vóór alles gewenst bleef en boven alles werd nagestreefd. Deze eendracht heeft niet lang op zich laten wachten. Toen na enkele weken de heetste herinneringen aan "Lohengrin" gaandeweg waren afgekoeld, bezocht de voorzitter zijn penningmeester in eigen home. "Daar werd het pleit beslecht ten gunste van de mening van de voorzitter," constateert met grote voldoening pater van Keulen in zijn publicatie over het herenigingswerk in Nederland.

Achteraf zijn de mannen van "Geloof en Wetenschap" toch nog voor een gedeelte in het gelijk gesteld. Het kon moeilijk anders, omdat de comparatieve theologie en de studie van de oosterse toestanden in Kerk en maatschappij van het prille begin af op het program van het Apostolaat hadden gestaan. Alleen een begrijpelijke reactie tegen de wat eenzijdige wetenschapsbeoefening binnen de Haagse kring had de balans in het tegendeel doen overslaan en daarmee ook aan het redelijke zijn kans ontnomen.

Daar moeten we toch eindelijk eens verandering in brengen, bedacht pater Titus in de zomer van 1933. Een maand later had hij reeds al de leden van het hoofdbestuur op zijn hand. Men werd het er op de eerstvolgende vergadering van het dagelijks bestuur gemakkelijk over eens, dat in de belangrijkste katholiekculturele centra van het land, aan de bisschoppelijke groot-seminaries en de reguliere scholastikaten vooral, wetenschappelijke werkgemeenschappen moesten worden gevormd met als leidinggevende instantie en immerwellende energie-bron: een centrale studieclub te Nijmegen onder het toezicht van het Apostolaat der Hereniging en voorgezeten door iemand, die zich terzelfdertijd vriend van het herenigingswerk en minnaar van de wetenschap mocht noemen. Die iemand was natuurlijk geen ander dan professor Brandsma. Toen hij er zich eenmaal had voorgespannen, was de zaak spoedig beklonken. Wat er buiten Nijmegen zoal gebeurde of niet gebeurde staat niet op de naam van pater Titus, maar in de katholieke Universiteitsstad kwam reeds in januari 1934 de centrale studieclub tot stand en zij vierde haar geboortefeest met een serie voorname en gedegen voordrachten over de Syro-Malabaarse ritus, waar men in de kringen van het Apostolaat thans nóg van spreekt. Monseigneur Mar Theophilos uit het verre Madras, professor Franses, Oscar Huf en pater Roos hielden de inleidingen en pater Titus hanteerde de

[136] Gereconstrueerd uit herinneringen van pater van Keulen.

[137] „Bloemlezing uit de werken van de heilige Teresia", Nijmegen '01 - „Het kiesrecht in Europa", naar het Frans van O. Pyfferoen, Leiden '08. - „Het Gastmaal der Goddelijke Liefde", naar het Duits van M. Meschler, Amsterdam '11 - „Teresia van Avila, Het Boek van haar Leven", vertaald uit het Spaans, Bussum '18 - „Pater Emidius Hilhorst", Oss '25 - „Carmel's Heiligen", in samenwerking niet Arnoldus Wijtenburg, Oss '30 - „Carmelite Mysticism", Chicago '36 - „Sint Willibrord in Friesland", Groningen '39.

voorzittershamer en leidde de gedachtenwisseling met een oosters gemak, of hij temidden van de drawida's geboren en getogen was. Het jaar daarop kwam de Byzantijnse ritus aan de beurt en weer een jaar later de liturgie van de Kopten. Bij die gelegenheid - het was op de slotzitting van woensdag 30 december '36 - deed Titus iets wat hij nooit had mogen doen. Geprest door de drang van vele goede vrienden, die hem alsmaar voorhielden dat hij teveel hooi op zijn vork nam, en uit reverentie voor Dr. Alphons Mulders, wiens benoeming tot hoogleraar in de Missiologie en de oosterse Theologie zojuist was afgekomen, meende hij het presidium van de centrale studieclub te moeten overdragen aan zijn jonge ambtgenoot. Niets dan goeds over professor Alphons Mulders. Zijn kennis van de toestanden in het oosten en zijn inzichten in de eigen structuur van de orthodoxe dogmatiek en kerkleer waren stellig veel breder en dieper doordacht dan die van pater Titus. Maar even stellig was zijn contact met het Apostolaat der Hereniging minder innig en zijn aanpassingsvermogen minder ruim dan, laten we zeggen: pater van Keulen en zijn staf het zich hadden gewenst.
Weer begon de topleiding zich, iets te voorbarig misschien, zorgen te maken over een scheefgroeien der verhoudingen. En weer meende zij zich genoodzaakt over de separatistische neigingen van de wetenschappelijke onderhorigen haar veto uit te spreken. De studieclub stierf een gewelddadige dood, maar het hoofdbestuur van het Apostolaat kon zich troosten met de zekerheid, dat de professoren Mulders, Franses en al die andere leden van het Nijmeegse corpus doctum met liefde en overtuiging binnen haar territoriale wateren bleven varen. “Allen bleven in vriendschap met elkaar verenigd,” rapporteert het officiële verslag van de landelijke voorzitter. . . . “De kwestie ging over de beginselen, niet over de personen. Daarom zijn allen hun sympathieke medewerking aan het Apostolaat blijven schenken.” Gelukkig heeft het veto niet verlammend gewerkt op de goede gang van de jaarlijkse studiedagen. Een haastig in elkaar gezet Comité van Vier met pater Titus als instructeur-generaal bleek genoegzaam in staat om in dezen de leidende taak van de ontzielde studieclub over te nemen.
Toen werd er opnieuw een veto uitgevaardigd. Het kwam ditmaal niet van het hoofdbestuur. Langzaam maar zeker hadden de internationale verwikkelingen ieder contact met het oosten onmogelijk gemaakt. En inmiddels was het 10 mei 1940 geworden!
Van die koude Decemberdag in '36, waarop hij in gezelschap van pater van Keulen naar Parijs trok om daar het zestiende lustrum van l'Oeuvre d'Orient mee te vieren, tot de feestelijke zomerbijeenkomst op Sionshof, waar hij met een zwierige uitbundigheid als nooit tevoren de jubilerende voorzitter in de bloemetjes zette, is er geen maand voorbij gegaan, of pater Titus heeft op de een of andere manier blijk gegeven van zijn werkzame liefde voor de afgescheiden of reeds geünieerde oosterlingen. Na de Brits-Indische bisschoppen Theophilos en Ivanios - wat hebben deze beide monsignori in overvloed en op velerlei wijze de hartelijkheid van de Nijmeegse priester-hoogleraar mogen genieten! - zijn het pater Jac. Muyser, abbé Nabaldian en Michaël Poladian geweest, die om beurten en tegelijk verlegen werden onder de goede zorgen, waarmede pater Titus hen overlaadde. Vooral de kleine Michaël, het Armeense pleegkind van abbé Nabaldian! Het veertienjarig ventje mocht met de professor mee van Tegelen naar Nijmegen, en van Nijmegen naar Weert, Roermond en Oldenzaal, om onder het patronaat van de Hereniging ergens een plaats te vinden in de huiselijke sfeer van een braaf katholiek gezin en in het vriendelijke klaslokaal van een katholiek gymnasium. Als Michaël goed studeerde, kreeg hij een lange brief vol bemoediging en dankbaarheid van pater Titus, en met Sinterklaas ontving hij van zijn weldoener een pakketje met alles wat jongens van zijn leeftijd boeiend en lekker vinden.
“Hoeveel oosterlingen zijn er deze week al bij je aan huis geweest?” vroeg professor Slijpen eens, toen hij op de Karmel met collega Brandsma kwam overleggen, hoe de Universiteit de aartsbisschop van Athene zou ontvangen. “Vier - zeven -: negen,” zei Titus.
“En in hoeveel verschillende ritussen heb jij al geassisteerd?” “Ik kan het niet bijhouden. Het waren er zeker vijf.” “Vanmorgen vond ik je zo goed als ik je nooit gezien heb. Waar haal je het vandaan?” “Ja, ik heb er wel zo'n beetje mijn eigen spelregels op nagehouden. Maar wat wil je, als je door al die drukte de tijd niet kunt vinden om je behoorlijk op de liturgische plechtigheden voor te bereiden?”

Die morgen had de hoogwaardige celebrant bij de aanvang van de Byzantijnse ceremoniën vruchteloos naar de bijstand van een zijner assistenten omgezien. Tegen alle regelen van de oosterse liturgie in, was thuriferarius Brandsma op dat ogenblik bezig in zijn eentje, al buigend en wierokend, een rondgang te maken door de zijbeuken van de stampvolle Sint Augustinuskerk.
"Ik dacht, dat er processie zou zijn," verklaarde hij later, "maar zij lieten mij netjes alleen gaan!"
Het Apostolaat der Hereniging is voor pater Titus niet de enige vorm geweest, waaronder hij de Una Sancta diende. In het kader van de rooms-katholieke Vredesbond en van de apologetische vereniging Sint Petrus Canisius - de vroegere Sint Willibrordsvereniging -, als propagandist van de Voor-God-Actie en als katholiek toeziener en adviseur bij het godsdienstig-kameraadschappelijk gesprek tussen de gevolmachtigden van de Schweizerische Diakonie-Verein en de vertegenwoordiger van l'Ordre militair et hospitalier de Saint Lazare de Jerusalem heeft hij in het belang van de Oecumene alles gedaan wat er in die tijd voor gedaan kon worden. Natuurlijk hadden de noordelijke provincies van ons land wederom zijn groote voorkeur. Daar werkte hij, samen met zijn jeugdige confrater Basilius Dommershuysen en in opdracht van Petrus Canisius, met alle kracht aan de herwaardering van de katholieke beginselen en de wederopbloei van het christelijk geloofsleven. Het waren de contactvergaderingen te Assen, Meppel en Hogeveen, die hem bij herhaling een welkome gelegenheid boden om met zijn grootse, weldoordachte maar dikwijls moeilijk te verwezenlijken plannen voor de dag te komen. Voor de Karmelieten een preciese afbakening van het apologetisch werkterrein binnen de grenzen van de provincie Drente en van het Groningerland bezuiden het Eemskanaal, - overal in Drente kleine kapellen waar een katholiek priester eens in de maand de heilige Mis zou kunnen opdragen, - ergens in de vergeten heide een karthuizerklooster voor de ontginning van de bodem en elders in een meer bevolkte streek een benedictijnerabdij voor de ontginning van de geest, - in minstens tien plaatsen restauratie van oude en vervallen kerken en in Emmen een katholiek ziekenhuis als filiaal van Groningen of Winschoten .... En zo meer.
Met broeder Eugen Belz, diaken van de Duitse katholiek-apostolische kerkgemeenschap en suffragaan van de Zwitserse diakonie ging hij naar het verloren Opende onder de gemeente Grotegast om daar de mogelijkheden voor een protestants broederenklooster in ogenschouw te nemen. De Antonia-hoeve kon beider genegenheid winnen. Broeder Belz zag er al zijn geestelijke voorwaarden verwerkelijkt en Karel Begeer, grootkruis van de Orde met die moeilijke Franse naam wenste niet minder dan de apostolische kerkgemeenschap met zijn gezag en zijn geldelijke middelen te steunen. Titus Brandsma stelde de formule op voor de overname en het beheer van dit huis, dat allang een protestants broederenklooster zou zijn geweest, als de tijden gunstig waren gebleven en pater Titus het zelfbeschikkingsrecht over zijn geestelijke en lichamelijke krachten had mogen behouden. Daarnaast hield hij, alweer in samenwerking met Petrus Canisius en alweer op eigen verzoek, degelijke en boeiende conferenties voor niet-katholieken in Wolvega, Assen, Hengelo en Santpoort.
"Ik begrijp niet, hoe je dat allemaal aankunt!" verwonderde professor Hoogveld zich, toen Titus op de zoveelste vergadering van commissie C de zoveelste werkverschaffing had aangenomen. Titus zei: "Och, dat gaat eigenlijk vanzelf. Je doet een voorstel en als de vergadering het dan met je eens is, mag je het zelf opknappen!"
Pater Hubertus Driessen, monseigneur van Gils en professor Ferdi-nand Sassen hebben het, zo herinneren wij ons, bij herhaling luidop betreurd, dat Titus Brandsma er nimmer toe is kunnen komen om een zelfstandig en alleszins toonbaar boek te schrijven over een wetenschappelijk onderwerp van filosofische, mystiek-theologische of algemeen-geestelijke strekking.
Dat pater Titus ons op dit punt heeft teleurgesteld, heeft niet aan een tekort aan initiatief of werklust gelegen. Nauwelijks was hij als eerstejaars-theologant in Oss de moeilijkheden van het speculatieve denken goed en wel te boven gekomen, of hij dacht reeds serieus aan de publicatie van een uitvoerige wijsgerige studie over het schone, "om God te verheerlijken in zijn schepping en onszelf een kleine voorsmaak te bereiden van wat het Pulchrum Divinum ons in eeuwigheid te genieten zal geven". Pater Modestus heeft hem daarvan weerhouden. Hij had er zijn goede reden voor. Het kwieke ondernemende fraterke mikte met zijn wijsgerige aesthetica wel wat hoog en beschikte

vooralsnog over te weinig wetenschappelijk inzicht en taalkundige routine om de verwerking en de formulering van zijn gedachten over de schoonheid volledig aan te kunnen. Later, veel later, toen zijn verstandelijk oordeel gerijpt en zijn stilistisch vermogen aanmerkelijk gecultiveerd was, kwam hij op gezette tijden met nieuwe schrijvers-plannen voor de dag. Eerst - Titus was nog maar nauwelijks aan de professorale toga gewend - zou het een uitgebreide geschiedenis worden van de middeleeuwse wijsbegeerte in ons vaderland. Daarna hield hij het een tijd lang op een uitgewerkt totaalbeeld van de Middelnederlandse vroomheid en na zijn rectoraat in '32 kwamen beurtelings de algemene metafysica en de levensbeschrijving van de grote heilige Teresia op het program te staan. In geen van al deze gevallen heeft pater Titus zijn woord kunnen houden. De vrije tijd, die hij zichzelf wel tienkeer in het jaar voorspelde, liet blijvend op zich wachten. En van uitstel is afstel gekomen. De wijsbegeerte in Nederland van vóór de Reformatie bleef steken in het overigens sierlijke keurslijf van een preadvies voor de Katholiek-Wetenschappelijke Vereniging. De algemene zijnsleer, waarvan hijzelf en anderen zich zoveel hadden voorgesteld, en het ruime overzicht van de Middelnederlandse vroomheid, die langer dan tien jaar zijn geest heeft bezig gehouden, zijn zelfs niet aan het stadium van de voorlopige vormgeving toegekomen. En de biografie van Sinte Teresia van Avila kon eerst gedeeltelijk uit de grondverf komen, toen pater Titus in het voorjaar van 1942 in Scheveningen eindelijk de rust vond, welke hij zich sinds '23 vruchteloos had toegewenst en die hem tenslotte toch nog tegen zijn zin werd opgedrongen. Ook grotere uitgaven hebben hem bij tijd en wijle voor de geest gestaan. Machtige verzamelwerken, waar een staf van medewerkers voor nodig zou zijn maar waarover, buiten de initiatiefnemers en de eerst-aangezochte uitgeverijen, nauwelijks iemand ooit iets heeft gehoord of gelezen. Wij herinneren in dit verband aan het stoute, met jeugdig élan geproclameerde plan van de Nijmeegse hoogleraren Mulder, van Ginneken, Brom en Brandsma om onder de encyclopedische naam, Bibliotheca Praereformatoria Neerlandica' de toonaangevende geeste-lijke traktaten bijeen te brengen, die ten onzent geschreven werden in het tijdvak, dat bij Geert Groote begon en met Johannes Brugman eindigde. Toen dit geen doorgang vond, omdat de redactie van elders soortgelijke serieuitgaven vermoedde en de firma N ij hof £ daarom niet langer het financiële risico voor haar rekening durfde nemen, bedachten de vrienden van Ons Geestelijk Erf een andere, meer populaire uitgave van de belangrijkste geestelijke geschriften uit de tijd van de Moderne Devotie., De Bloemen van ons geestelijk erf' hadden een schone en indrukwekkende lusthof kunnen worden, indien al de medewerkers in dezelfde mate hun best hadden gedaan als pater Titus, de bekwame tuinman die het jonge kweeksel ter persoonlijke ver-zorging kreeg toegewezen, toen het reeds alle tekenen van voortijdige verwelking vertoonde.

Enkele jaren nadien stond er alweer een nieuw groots plan op stapel. Ditmaal had de literaire faculteit van Nijmegen er geen deel aan en behoefde Ons Geestelijk Erf niet als bedrijfsleider noch als borg te fungeren. Pater Jurgens O.E.S.A. had op een goede dag het ver-dienstelijk denkbeeld opgevat om de heerlijkheid van Gods Kerk te belichten met alles wat het kerkelijk leven in de loop der tijden aan godsdienstige, wetenschappelijke en artistieke waarden heeft voort-gebracht. “Dat is geen werk voor één man!” had zijn provinciale overste hem voorgehouden. “Er zullen er wellicht tien voor nodig zijn. Tracht professor Brandsma daarvoor te spannen; die weet er allicht raad mee en zal u graag helpen.” Natuurlijk toonde pater Titus zich onmiddellijk bereid om mede te werken. Maar het betekende, dat nagenoeg heel de redactionele rompslomp op zijn toch al zwaar overbelaste schouders kwam te rusten. Titus begon met het schema door te nemen en bij te werken en heeft daarna alles in het werk gesteld om van de Heerlijkheid der Kerk iets groots en aantrekkelijks te maken. Heel de rijke ontwikkeling van het katholiekkerkelijk leven moest daarin worden uitgebeeld en er zouden een vijftal redacteuren worden aangezocht om de verzorging van de dogmatische, liturgische, kerkhistorische, artistieke en litteraire rubrieken ter hand te nemen. De rubriek’.geestelijk leven' nam Titus voor eigen rekening. Het geheel zou in drie kloeke banden worden samengebracht en een imposant beeld geven van “de geweldige krachten, die leven in Gods Kerk, in haar wezenlijke instellingen en haar meest representatieve ledematen”. Pater Titus verstrekte aan iedereen de inlichtingen, waarom hij vroeg, en heeft verder - merkwaardig voor de man wiens bijdragen men in

de regel met een dwangbevel moest afdwingen! - als een van de weinigen bijtijds zijn stukken ingezonden. Het was niet zijn schuld, dat het werk niet kon verschijnen. Het was evenmin de schuld van de heer Cor Hesseling, die als redactiesecretaris al het mogelijke heeft gedaan om de Heerlijkheid der Kerk onder het volk te brengen. De prachtige opzet is jammerlijk vastgelopen in een wirwar van redactionele, technische, commerciële en andere moeilijkheden.
Bij al die vergeefse pogingen om in een fors boekwerk althans ge-deeltelijk het resultaat vast te leggen van zijn natuurlijke scherpzin-nigheid en geoefend vakmanschap, zou men gemakkelijk de kleinere publicaties van zijn hand over het hoofd kunnen zien. Het zijn er vele geweest en stuk voor stuk hebben zij iets belangwekkends, min-stens iets wetenswaardigs aan het licht gebracht. En voor het geval, dat de bloemlezing uit de werken van de heilige Teresia, het Boek van haar Leven, de mystiek van de Karmel of het apostolaat van Sint Willibrord in Friesland voor de raad van onze tegenwoordige recensenten geen voldoende meer zou kunnen halen, omdat deze geschriftjes van professor Brandsma intussen verouderden of door betere werden achterhaald, dan blijft toch nog altijd het wijze, begrijpende beleid respect afdwingen, waarmede Titus indertijd de eerste editie van de Katholieke Encyclopaedie over haar drievoudige crisis heeft heengeholpen.
Als medewerker, als lid van de redactieraad en als censor is hij zijn plaats ongetwijfeld ten volle waard geweest.
Het opnieuw opgenomen plan - het oorspronkelijk initiatief was indertijd van Dr Moller uitgegaan - om aan het katholieke volksdeel in Nederland en Vlaanderen de eigen encyclopaedie te geven waar het krachtens zijn getalsterkte en de graad van zijn culturele ontwikkeling alle recht op kon doen gelden, verwierf gemakkelijk de instemming van de Nijmeegse Karmeliet, wiens voorliefde voor groots opgezette en overzichtelijke verzamelwerken allengs dezelfde bekendheid had verworven als zijn vaak geuit verlangen om aan zijn geleidelijk gewonnen inzichten in de aard en de verschijningsvormen van het mystieke leven een duurzame gestalte te geven. Titus Brandsma werd dus medewerker aan de Katholieke Encyclopaedie. Wat dat inhield, weten zij het beste, die als chef van de redactie, als rubrieksredacteur, als directeur of vertegenwoordiger van de Amsterdamse uitgeversmaatschappij Joost van den Vondel tot in het overdadige zijn steun hebben mogen ondervinden. In het voorjaar van 1931 hadden de boekenrekken op het zaaltje het extra zware gewicht van niet minder dan zeven grote encyclopaedieën te torsen, te weten: de grote Winkler-Prins, Meijer's Lexikon, Der Grosse Brockhaus, the Encyclopaedia Britannica, de Enciclopedia Italiana, Der Grosse Herder en het Lexikon für Theologie und Kirche. Pater Titus speurde naar het volledige en doelmatigste werkschema en terwijl hij zich aldus in de preliminaire vraagstukken van opbouw en indeling, bladspiegel en lettertype verdiepte, legde hij, al schiftend en combinerend, de ene zaken- en woordenlijst na de andere naast zich op tafel. En daar is dan, heel omzichtig en geleidelijk, het concept-ontwerp uit voortgekomen, dat in grote lijnen door de voltallige redactieraad werd aanvaard.
De moeilijkheden zijn niet uitgebleven. Zij waren talrijker en groter dan de somberste geest ze zich had kunnen voorstellen. Gelukkig was daar pater Titus om ze te bezweren. Toen op zeker ogenblik heel de onderneming in een onmogelijke impasse dreigde te verstikken, wist hij nog juist bijtijds de redactie en de uitgeverij tot een hoopvol accoord te bewegen. Door te bemiddelen in al de aangelegenheden van financiering, papierleverantie en beschermheerschap, heeft hij de Katholieke Encyclopaedie er in de volle zin van het woord dóór-getrokken. Toen in 1939 het laatste deel van de binderij kwam, was Titus de eerste om hoofdredacteur Sassen en directeur Hoes geluk te wensen. Zelf had hij ook enige felicitaties in ontvangst te nemen. Hij had ze wel verdiend. Want zijn aandeel was zwaar en tijdrovend ge-weest en gedurende de laatste jaren had hij bijna dagelijks kennis gemaakt met al de lasten, die het kerkelijk censorschap over een katho-liek standaardwerk tot een onprettige bezigheid plegen te maken. “Blij, dat het eindelijk afgelopen is!” zuchtte Titus, toen hij op een avond in de recreatie met enige trots de laatste band toonde. “En toch: als ze morgen aan de dag opnieuw zouden beginnen, deed ik wéér mee!”

Men moet bij pater Titus nooit vragen, waar hij de tijd vandaan haalde of hoeveel uren hij per dag overheild voor rust en ontspanning. Het heeft overigens weinig zin naar de mogelijkheid van een acht-daagse week en de doelmatigheid van een zestienurige werkdag te informeren, als de man, die het aangaat, zelf iedere vriendelijke be-zorgdheid van zich afschudt met op te merken, dat wij na dit leven een eeuwigheid voor ons hebben om uit te rusten. “Hier is het de tijd om te werken,” vond Titus. “Dat wil zeggen: wij moeten al onze krachten inspannen om van ons leven iets moois te maken. Onze Lieve Heer vraagt het van ons en presenteert ons een schoon maar moeilijk werkprogram. Daarom is het ergste wat een mens kan doen: verkeerde dingen uitvoeren. En op één na het ergste: niets uitvoeren.” Titus Brandsma woekerde met zijn tijd zoals hij met zijn talenten woekerde. En een goed deel van zijn tijd en talenten werd ingezet voor het apostolaat van het geschreven woord. Goede vertalingen van stichtelijk proza uit het Frans en het Duits; losse brochures over het godgewijde leven van Sint Willibrord en van andere Nederlandse vromen tot aan Titus' eigen medebroeder Emidius Hilhorst; zwaarwichtige maar doorgaans hoogst lezenswaardige artikelen in wetenschappelijke vaktijdschriften; een onnoemelijk aantal instructieve en propagandistische bijdragen in periodieken, die de algemeen godsdienstige ontwikkeling, het missiewerk of een bijzondere devotie hielpen bevorderen; historische vervolgverhalen in Friese maand- en weekbladen die het roemrijk verleden van it heitelan in het licht stelden; redactioneel toezicht op de inhoud en de opmaak van vijf gerenommeerde tijdschriften; correctie van academische proefschriften en van andere wetenschappelijke publicaties; inleidingen op ge-schriften van allerlei aard en velerlei hand; redactiewerk en censor-schap van de Katholieke Encyclopedie - dit alles kan degene, die er kennis van neemt, met stomme verbazing slaan, maar het maakt nog niet de helft uit van al wat pater Titus als schrijver en schrijversvriend aan nuttige en schone dingen onder de mensen heeft gebracht. Het zwaartepunt van zijn publicistische bedrijvigheid lag elders. Op wat Robert de Jouvenel noemde: “Ie phénomène quotidien de l'encre baptisée”: de katholieke dagbladpers met alles wat zij aan maatschappelijke vraagstukken oproept en oplost. Titus Brandsma is zijn journalistieke loopbaan begonnen in dienst van de Stad Oss, het genoeglijke maar nog al kinderlijke weekkrantje dat in de zomer van 1919 onder zijn bezielende leiding plotseling opveerde uit een soort van zelfgenoegzame indolentie. Al hetgeen tot de eerste zorgen van een redactiechef behoort - het schema voor de medewerkers, de omvang van de nummers, de opmaak van de bladzijden, de vorm van de exploitatie en de uitbreiding van de oplage - was bij pater Titus in veilige handen. De zeshonderd harde guldens, die de directeur van de uitgeverij jaarlijks voor hem neertelde, hadden moeilijk beter besteed kunnen zijn. Voor dat geld dirigeerde Titus heel de onderneming, van de treinreizen en de fietstochten die de verslaggever voor de buitengewesten tweemaal in de week te maken had tot de route van de bezorger voor Geffen en Nuland, en voor diezelfde fooi schreef hij ieder jaar honderd en vier hoofdartikelen over sociale en politieke onderwerpen bij elkaar en liet hij bovendien de heer Wolters in voorbeeldige samenwerking met een drietal Karmelbroeders wekelijks de rubrieken ‘godsdienst',, binnenland',, buitenland' en, geschiedenis van Oss en omgeving', verzorgen. Het duurde niet lang, of pater Titus ging er toe over om ook in breder verband ruchtbaarheid aan zijn gedachten te geven. De Maasbode, De Tijd, De Gelderlander en Ons Noorden publiceerden tegelijk en om beurten met T. B. ondertekende stukken, die de aandacht vroegen voor alle mogelijke onderwerpen, die de katholieke krantenlezer hoe dan ook maar kunnen interesseren. Het lijkt niet gemakkelijk om uit het schier onoverzichtelijke geheel van Titus Brandsma's journalistieke oeuvre een bloemlezing samen te stellen, die de schrijver in zijn veelzijdige belangstelling en ge-makkelijke schrijftrant voldoende typeert. Men zou in ieder geval kunnen beginnen met de drie artikelen, die hij in 1921 in De Maasbode publiceerde over heilig-Hartbeelden zonder hart, een polemisch antwoord op het betoog van pater Cox S.S.C.C., “die de wetten van de beeldhouwkunst ten onrechte schijnt te vereenzelvigen met die van de schilderkunst”. Wat pater Titus zijn lezers hier voorzette was helemaal niet diepzinnig en hier en daar zelfs zwak van redenering. Niettemin een aanvaardbaar leesstuk en vooral: een belofte voor later. Daarna zouden dan gevoeglijk enige artikelen over de mystiek en haar vertegenwoordigers een plaats kunnen

vinden. Er is keuze in overvloed. De Maasbode en De Tijd brachten leerzame en goedgeschreven artikelen over de mystiek en de mystieke verschijnselen, over Teresia van Avila, Joannes van het Kruis, Lidwina van Schiedam en Therèse Neumann. En De Gelderlander heeft jaren achtereen iedere zaterdag een stukje van ons geestelijk erf verzorgd, waarop pater Titus tuinierde dat het een lust was. Bekende en onbekende landgenoten uit de tijd van vóór de Hervorming, allen toonbeelden van genade en deugdoefening, vormden tezamen een feestelijk legioen en werden een voor een aan ons voorgesteld met de eretekenen, die zij zich door hun goede intenties en vruchtbare inspanningen hebben verdiend. Maar geen florilegium uit Brandsma's journalistieke schrifturen zou aan zijn doel kunnen beantwoorden, als de losse gelegenheidsbijdragen buiten beschouwing werden gelaten. Want al had het snipperwerk op zichzelf niet zo heel veel te betekenen, het getuigde toch van een ongewoon brede en suggestibele attentie en mocht daarenboven karakteristiek heten voor de apostel, die iedere kans aangreep om door middel van de krant de vrije loop te geven aan zijn diepste en kostbaarste gevoelens. Zo heeft hij op l december 1923, de dag waarop de oud-provinciaal der paters Dominicanen, pater ter Maat, scheep ging voor Trinidad om daar de geestelijke en lichamelijke verzorging van de melaatsen op zich te nemen, in De Gelderlander onder de titel, Medelijden, roomse kracht!' rijkelijk uiting gegeven aan zijn vreugde, “omdat het geslacht der helden, het getal dergenen die zich willen opofferen ter liefde van de evenmens, nog niet is uitgestorven en het geloof, dat tot die daden drijft, niet dood is doch tekenen geeft van heerlijk leven, bloeit in wondere schoonheid en zo steeds bloeien zal”. Enige maanden later, op 29 mei 1924, schreef hij in De Maasbode een artikel over. . . . politiek. Hij wekte de lezers op om in alles katholiek te zijn, ook waar de vaderlandse en de internationale politiek om een scherpgestelde houding vragen. En nu moest men niet bij hem aankomen met goedkope slogans als “Wat weet een boer nu van saffraan?” en “Doet een professor in de mystiek maar niet beter met over politiek te zwijgen?” “Ik weet het niet,” schreef pater Titus. “Al is men ook nog zo vast besloten op zogenaamd eigen terrein te blijven, zich niet met andere zaken te bemoeien, soms wordt het gemeenschapsgevoel daarvoor te sterk. Hoe graag men in zijn hut zou willen blijven, er zijn ogenblikken van storm, die alle hens aan dek roepen.” En op die wijze is het door blijven gaan. Titus leverde aan de katholieke kranten bijdragen over de Canisiusvaart, over het feest van de katholieke hogere Burgerschool te Helmond, over de rooms-katholieke ziekenverpleging, over het verdienstelijke leven van de Osse burgervader van den Elzen, over het veertigjarig priesterfeest van monseigneur Jansen, de aartsbisschop van Utrecht, over de vrijwillige landstorm, over oorlog en vrede en over al die andere zaken, waarvan de geboren journalist bij tijd en gelegenheid een leerzaam en smakelijk verslag moet kunnen uitbrengen. Journalistenbloed had pater Titus ongetwijfeld. Als hij geen Hyacinth Hermans of Piet Geurts geworden is, moet men de reden daarvan niet zoeken in een tekort aan talent, maar in de simpele omstandigheid, dat hij de tijd en ook het nodige verlof miste om zich alzijdig op de kunst van de journalistiek toe te leggen. Trouwens: welke Nederlandse priesterschrijver wist zó onmiddellijk vanuit het hart te roepen en te getuigen als pater Titus? En wie had hem het geestelijk feuilleton kunnen verbeteren, waarin week-in-week-uit de een of andere vrome uit ons vaderlands verleden aan de lezers van De Gelderlander werden voorgesteld?

“Professor Brandsma was een geboren journalist,” getuigt de heer Zwetsloot. “Levendig en vlot van nature, was hij dit ook in zijn stijl. Hij schreef prettig en gemakkelijk en was nooit zwaarwichtig. Hij was een aangenaam verteller, naar wie men graag en geïnteresseerd luisterde. De journalistiek trok hem aan. Hij hield van de pers en van de persmensen. Hij voelde zich met hen vertrouwd en de journalisten beschouwden hem als een der hunnen. Onze Professor' noemden wij hem. Wij hadden daar het recht toe, want hij was een der onzen, door aanleg en ambitie, door zijn flair en zijn schrijftrant. In heel zijn journalistiek werk verraadt zich bij professor Brandsma ook altijd de apostel. Steeds moest hij getuigen van de liefde, die in zijn hart brandde. Dat getuigenis was nooit hinderlijk, nooit opdringerig. Schetste pater Titus niet zichzelf, toen hij in de Katholieke Pers het leven van de journalist tekende in een paar zinnen als deze:, Men spreekt van een jachtend leven. Dat heeft de journalist. Hij schiet er zelf bij over. Hij heeft zoveel aandacht te schenken aan personen en zaken

rondom, dat hij nauwelijks de tijd vindt om aan zichzelf te denken. Hij leeft meer voor een ander dan voor zichzelf'? Kan men van professor Brandsma ook niet zeggen, dat hij meer, of liever: geheel, voor een ander leefde en in het geheel niet voor zichzelf?" Ja, professor Brandsma interesseerde zich hevig voor de katholieke pers en voor de mensen, die daaraan hun krachten geven. Toen hij in 1935 zijn studiereis maakte door de Verenigde Staten en bij die gelegenheid ook een paar dagen doorbracht in Washington, vergat hij niet een bezoek te brengen aan Dr. Murphy, aldaar universiteitsprofessor in de journalistiek. Pater Titus stelde professor Murphy verschillende vragen: over de katholieke pers in Amerika, over de belangstelling voor uitgesproken katholieke onderwerpen en over de opleiding van de katholieke persmensen. Het antwoord achtte hij bevredigend. "Wij mogen in Amerika heus niet klagen," rapporteerde hij aan zijn vrienden van De Gelderlander. "De katholieken maken hier aan de krant evengoed hun kans als ieder ander. En wanneer in Nederland de zogenaamde neutrale pers even grote aandacht aan het katholicisme besteedde als zij het hier doet, zouden wij heel hard in onze handen mogen klappen!"
De Amerikaanse tournee was niet bij een plotselinge ingeving onder-nomen. Zij was een studiereis, waartoe Titus al jaren geleden het voornemen had gemaakt en waarvan zijn Amerikaanse medebroeders voor zichzelf wel enig geestelijk profijt verwachtten. Maar zij hield ook verband met zijn nieuwe taak voor de katholieke pers in Nederland.
In maart '35 - pater Titus was zich juist zwaar aan het verdiepen in de aard van de vreemde verschijnselen, die zich in Konnersreuth en Hohemark afspeelden - ontving hij van de aartsbisschop van Utrecht een benoemingsbrief, die hem in sterkere mate kon verheugen dan verrassen. Pater Bonaventura Kruitwagen had bedankt als geestelijk adviseur van de katholieke Journalistenvereniging en de opengevallen plaats kon, zo had het bestuur geoordeeld, door niemand beter worden bezet dan door professor Brandsma. De kennismaking was zo prettig als ze maar zijn kon. De Katholieke Pers, het maandorgaan van de vereniging, verwelkomde de nieuwe adviseur met een motie van vertrouwen en met gelukwensen in twee richtingen. "Wij weten uit persoonlijke ervaring, dat professor Brandsma de pers en de katholieke pers in het bijzonder een zeer warm hart toedraagt en ook voor de belangen van de katholieke journalisten zeer sterk voelt. Wij konden dan ook moeilijk een waardiger opvolger van pater Kruitwagen gekregen hebben dan professor Brandsma. Wij roepen hem thans reeds van deze plaats een hartelijk welkom toe in ons midden en betuigen hem hier reeds onze bijzondere dank, dat hij zich naast zijn zeer drukke werkzaamheden voor dit ambt van geestelijk adviseur beschikbaar heeft willen stellen. Onze leden wensen wij van harte geluk met deze benoeming, welke ongetwijfeld door allen op hoge prijs zal worden gesteld." [138]
Drie weken daarna volgde de opneming in de kring van het bestuur en op zondag 12 mei werd pater Titus officieel geïnstalleerd voor de zo goed als voltallige ledenvergadering. Zijn dankwoord op de huldigingspeech van voorzitter Vesters was opmerkelijk kort, maar toch nog lang genoeg om zijn nieuwe vrienden er van te verzekeren, dat zij met een geestelijk adviseur te doen hadden, die van aanpakken wist. De eerste lessen, die hij hun alvast meegaf, waren minstens in staat om de aandacht voor de volgende gespannen te houden. Titus zei: "Wij, katholieke journalisten, moeten in alles het positieve, het opbouwende, op de voorgrond stellen. Dat is voor ons de enige, want door God gewilde weg om de katholieke zaak te dienen. En op de tweede plaats: wij, katholieke journalisten, moeten de liefde hoog houden. Ook dat is de wens van Onze Lieve Heer. Die liefde moet blijken uit de toon, de irenische toon van de katholieke pers!" Na een half jaar wisten de katholieke pers-mensen al precies, waar zij met professor Brandsma aan toe waren. In het jaarverslag over 1935 schreef de secretaris:
"Professor Brandsma is niet alleen de adviseur, wiens adviezen graag ter harte worden genomen, maar ook het zesde bestuurslid, wien niets teveel is. Vooral niet, als er wat gedaan moet worden voor in nood verkerende collega's."
Een van de andere bestuursleden heeft dit naderhand uitvoeriger belicht:

[138] De Katholieke Pers van 15 maart '35.

“Wanneer wij thans het werk van professor Brandsma als geestelijk adviseur in zijn geheel overzien, durven wij gerust getuigen, dat de Nederlandse rooms-katholieke journalistenvereniging nog nooit een adviseur heeft gehad, die zó met haar meeleefde als hij. Hij was altijd present op alle vergaderingen, hij had een werkzaam aandeel in alle acties, hij nam zitting, meestal als voorzitter, in nagenoeg alle com-missies die door het bestuur van de N. K. J .V. gevormd werden om bepaalde kwesties te bestuderen, hij was altijd bereid tot het houden van voordrachten, tot het voeren van besprekingen, als de geestelijke of de materiële belangen van de katholieke journalisten in het gedrang kwamen. Hij maakte alle excursies mee, was present bij alle jubilea en voelde zich onder de journalisten echt thuis. En hij werkte voor hen! Hij zwoegde voor hen! Met een buitengewone toewijding! Voor de culturele en stoffelijke belangen van zijn journalisten stond hij paraat. Dag en nacht, zou men bijna mogen zeggen. Hoe druk de bezigheden ook waren, die hem in beslag namen, voor zijn journalisten wist hij altijd nog wel tijd te maken. Voor de verwerving van een behoorlijke rechtspositie heeft hij in de jaren van zijn adviseurschap méér geijverd dan welk bestuurslid ook, en als raadsman en vriend heeft hij tal van journalisten geholpen. Schrijnende nood heeft hij in menig geval weten te lenigen, tragische gevallen, bij achteruitzetting of ontslag, door zijn bemiddeling bij de directies tot oplossing gebracht. Als een collega, die met salarisvermindering of ontslag werd bedreigd, zich tot het bestuur wendde en dit geen resultaat wist te bereiken, dan vroeg en verkreeg professor Brandsma plein pouvoir en.... het kwam bijna altijd in orde. En wanneer professor Brandsma zijn doel al eens niet voor de honderd procent kon bereiken, dan wist hij wel de een of andere, modus' te vinden om de betrokkene toch te kunnen helpen.”[139]
Het vele vruchtbare werk, dat pater Titus voor zijn vrienden, de journalisten, heeft verricht, is wel honderdmaal herdacht. Het wel sprekendst wellicht in dit geschreven portret, dat de voorzitter van het N.K.J.V. in De Gelderlander van hem tekende op de dag, waarop Titus Brandsma zijn 40-jarig professiefeest vierde: “Professor Brandsma begon zijn taak zonder ophef maar met hart en ziel, met grenzenloze toewijding en doorzettingsvermogen, en in een ommezien was hij een der onzen.
Het woord ‘adviseur' betekent thans: onze leidsman, onze vriend, onze strijdmakker, onze medewerker, onze inspirator en nog veel meer. Want de litanie zou nog uitgebreid kunnen worden. Herhaaldelijk moeten wij een beroep doen op zijn tijd en hulpvaardigheid. Dan komt de zakagenda voor de dag, waarop bijna iedere dag reeds is volgeboekt. Maar professor Brandsma kent het geheim der elastieke dagen; zij schijnen rekbaar tot in het oneindige evenals zijn werkkracht en zijn werklust. Zijn tijd kan niet zó bezet zijn, of er kan altijd wat bij, wanneer het belang van de katholieke pers, de journalistiek of van de journalisten persoonlijk dat eist. Zou er wel één belangrijke plaats zijn, waar hij niet geconfereerd heeft of een vergadering heeft bijgewoond of gepleit heeft in het belang van ons vak? Dat is geen arbeid die aan de grote klok wordt gehangen. Er worden geen communiqués van uitgegeven en in de berichtgeving van het A.N.P. wordt het niet omgeroepen. Maar ons bestuur kent die werkzaamheden en weet, hoe vermoeiend en tijdrovend zij zijn. Het neemt met dankbaarheid kennis van de resultaten en weet niet wat méér te bewonderen: de eenvoud, de vanzelfsprekendheid, de liefde, waarmede dit werk belangeloos wordt gedaan, of de kracht, het uithoudingsvermogen en de opgewektheid van deze man, die de offerzin van de priester, de stoerheid van de Fries en het doorzicht van de geleerde zo voortreffelijk in zich verenigt. Journalisten bekommeren zich vaak weinig om een evenredige honore-ring van hun werk. Maar bij deze gelegenheid willen zij het werk van hun vriend en medewerker honoreren met de cijns van hun oprechte hulde en dankbaarheid, al kan er van evenredigheid geen sprake zijn.”[140]
Vóór alles was de adviseur op het geestelijk welzijn van de katholieke journalisten bedacht.
De vereniging hield haar jaarvergaderingen gewoonlijk te Utrecht. Zij werden in de regel voorafgegaan door een kerkelijke dienst in de kapel van Sint Joannes de Deo, waar pater Titus tegen tien uur het heilig Misoffer opdroeg en na de voorlezing van epistel en evangelie een korte toespraak hield over het heerlijk recht van de katholieke journalist of, zoals hij het zelf eens formuleerde, “het

[139] Geschreven inlichtingen van de heer Zwetsloot.
[140] De Gelderlander van 2 Oct. '39.

heerlijk recht om in de geest van de heilige Franciscus van Sales de evenmens te dienen met de bedeling van het dagelijks brood van het geschreven woord". Sint Franciscus van Sales, de patroon van de katholieke journalisten, stond bij pater Titus in hoge ere. De 29ste januari, de dag waarop de Kerk de gedachtenis van deze heilige viert, was ieder jaar opnieuw een feest voor hem. Dan las hij in de huiskapel van Doddendaal 8 een heilige Mis voor de katholieke persmensen uit Nijmegen, nadat hij tevoren hun collega's over heel het land had uitgenodigd om zich in de geest met dit offer te verenigen. "Sint Franciscus moet ons voorbeeld zijn. Dat was echt een man naar Gods hart, iemand die zijn pen wist te hanteren op een wijze, waarvan wij nog heel veel kunnen leren. Katholiek in merg en been en zo zachtmoedig en irenisch als hij in zijn jeugd hard en opvliegend was geweest. Franciscus bracht de mensen nader tot God, die hun Vader is."
Als de adviseur ergens een kans ontdekte om de journalisten een dieper besef bij te brengen van hun taak om, juist zoals Franciscus van Sales het deed, hun katholieke beginselvastheid door de tegemoetkomende en begrijpende liefde aannemelijk en zelfs aantrekkelijk te maken, was geen moeite hem teveel.
Met een waarlijk apostolische toewijding heeft hij jarenlang geijverd voor een afzonderlijke journalisten-retraite. Vier keer achtereen heeft hij er het uiterste voor gedaan. Driemaal mislukte het, maar die éne keer, dat de bezinningsdagen wél doorgingen, blijft als een onuitwis-bare datum in het geheugen van de deelnemers geprent. De eerste poging dateert reeds van juli 1936. Pater Titus had na veel beraad het eerste weekend in september als de geschiktste tijd voor een retraite uitgekozen. Zij zou worden gehouden in de bisschoppelijke kweekschool te Beverwijk en de onderwerpen, welke Titus dacht te behandelen, waren:, Gods plaats in de krant en op het bureau',, De leerlingen van Jezus herkent men aan de liefde en Zachtmoedigheid en nederigheid in de journalistiek'. Het plan kon niet doorgaan. Aanvankelijk hadden zich negentien deelnemers gemeld, maar in de laatste dagen vóór de opening trokken er zich zo velen terug, dat men de overblijvenden op de vingers van één hand kon tellen. Het jaar daarop probeerde pater Titus het nog eens. Weer lieten velen op het laatste ogenblik verstek gaan, echter werd het minimum van acht deelnemers bereikt - Titus was licht tevreden - en daar ging de geestelijke adviseur zich met zijn weinige getrouwen voor drie warme Augustusdagen afzonderen in de gewijde stilte van huize Casa Nova op de Heilig-Landstichting te Nijmegen. Onder de bescherming van de heilige Franciscus van Sales hebben negen katholieke journalisten diep gemediteerd over hun verantwoordelijke roeping in deze wereld.
Na een inleidende beschouwing over het onmiddellijk verkeer met God als waarborg voor een vruchtbaar apostolaat onder de mensen - de profeet Elias op de Karmel en op de Horeb - werd in negen beurten het bovennatuurlijk plichtenleven van de katholieke journalist overwogen. Waarvoor leven wij? Leert van Mij, dat Ik zachtmoedig en nederig van harte ben! Grenzen en eisen van de zachtmoedigheid en de nederigheid in de journalistiek. God is met ons. Gods plaats in de krant en op het bureau. Aan de liefde zult ge mijn leerlingen kunnen kennen. Het huisgezin van de journalist. De Verrijzenis des Heren als onderpand voor onze opstanding. Nieuwe vormen in de journalistiek.
Deze retraite moet bijzonder leerzaam en hartverheffend zijn geweest. In elk geval heeft een van de deelnemers er in De Katholieke Pers van 15 augustus zijn grote tevredenheid over betuigd: "Ja, de, geestelijke dagen' hebben een diepe indruk gemaakt. Onze geestelijke adviseur, professor Brandsma, had zich bij de voorbereiding veel moeite gegeven. In de prachtige sfeer van de Heilig-Land-stichting spraken zijn wijze lessen nóg meer tot de toehoorders dan zij het elders zouden hebben gedaan en niemand zal durven ontkennen, dat, hetgeen hij te Nijmegen heeft gehoord, voor zijn werk van grote betekenis is geweest en ook zal blijven. De grote betekenis van deze dagen was wel, dat alle meditaties, alle conferenties, alle besprekingen, zo zuiver waren afgestemd op de behoeften van de journalist. Naast de waardevolle, ook voor de journalist wel eens broodnodige opfrissing van het godsdienstig bewustzijn en het leggen van een nader contact met God en de heilige Maagd, heeft professor Brandsma ook nog iets anders gedaan. Zeker: ook dit was een prediking, een voorhouden van de consequenties die noodzakelijkerwijze tot de juiste beleving van de godsdienst behoren, maar dit gedeelte - de onderlinge besprekingen - was toch meer direct gericht op het praktische. Hoe moet

de toon zijn in een katholieke krant? Welke taak heeft zij? Welke is Gods plaats in de krant en op het bureau? Al deze vragen werden besproken en leidden soms tot een interessante uitwisseling van gedachten. De besprekingen over, het huisgezin van de journalist' zou ik haast vergeten, alhoewel deze les een zeer wijze is geweest. Geef de krant wat haar toekomt! Dat is veel, zei pater Brandsma, want al wat geschreven wordt moet goed zijn en dat eist voorbereiding. Laat het huisgezin daarbij niet in de weg staan. Wij zijn maar al te geneigd om ter wille van het gezin het werk vlug af te doen en te vereenvoudigen. Van de andere kant heeft ook het gezin zijn rechten. De journalist moet in zijn krant geen voorwendsel zoeken om zich aan zijn huisvaderlijke plichten te onttrekken. - De lezer ziet het: pater Brandsma kent zijn journalisten!" "Het volgend jaar in groteren getale naar Nijmegen!" adviseerde de enthousiaste verslaggever.
Titus zelf stelde zich ook met minder tevreden: "Zelfs al komen er niet meer dan acht, voor die acht doe ik gaarne weer dezelfde moeite, nu is komen vast te staan, dat zulke dagen goed zijn voor de geest, die in onze vereniging moet leven." Het waren er in 1938 zelfs geen acht, die zich kwamen aanmelden. En in 1939 nog geen zeven. Toen, in 1940, gaf pater Titus het maar op.
Want de binnengevallen legers hadden onze vaderlandse wegen onbe-gaanbaar gemaakt.
Ook voor de meer natuurlijke belangen van de katholieke journalist, zijn maatschappelijke lotsverbetering en de bevordering van zijn alzijdige vakbekwaamheid, is pater Titus met vurigheid opgekomen. Hij had het best kunnen laten, zonder daardoor als geestelijk adviseur zijn goede naam te verliezen. Maar zo was Titus nu eenmaal: aan alles denken en voor alles zorgen.
En de R.K. Journalistenvereniging liet het zich graag welgevallen! Op de bestuursvergadering van zaterdag 12 september 1936 bracht de geestelijke adviseur vrij onverwachts het thema van de journalistieke opleiding ter sprake. De heilige Franciscus van Sales, zo betoogde hij, was universitair gevormd, zijn geestverwante ambtgenoten in onze tijd, die heel wat zwaardere eisen stelt, moeten het daarom óók zijn. Uit deze overweging had directeur Kuypers van De Maasbode al eens een serieuze poging in het werk gesteld om de vorming van de katholieke journalisten op het academisch niveau te brengen. De Nijmeegse hoogleraren Schrijnen en Slijpen hadden zijn plan spontaan toegejuicht en er wijselijk de katholieke Handelshogeschool van Tilburg in willen betrekken. De uitkomst van hun eerste, enigszins aarzelende kansberekening was echter bedenkelijk onder de maat gebleven, evenzeer als het resultaat van de commissie ter bevordering van een wetenschappelijker opleiding, welke indertijd uit de kringen van de katholieke journalisten zelf was voortgekomen. De opzet van directeur Kuypers en de beide professoren was echter te schoon om roemloos in de vergetelheid ten onder te gaan. Als de eerste commissie niet had voldaan, moest er maar vlug en vlijtig een tweede in het leven worden geroepen.
Van die nieuwe commissie is pater Titus zelf de voorzitter geworden. Men had een minder goede kunnen kiezen. Want Titus heeft zich van zijn taak gekweten, zoals iedereen het van hem verwachtte. Een massa correspondentie, veel besprekingen en - hoe kon het anders? - een uitvoerig conceptprogram. Daarin werd de wenselijkheid bepleit van een tweejarige universitaire cursus in de godgeleerdheid en de wijsbegeerte met daarnaast inleidingen in de litteraire, juridische, politieke en sociaaleconomische hoofdzaken. Na deze cursus zou dan nog een ruime stage moeten volgen in dienst van het een of andere katholieke dagblad. Pater Titus en zijn staf hebben met hun vele moeiten geen direct succes mogen boeken. "De opleidingscursus volgens het plan Brandsma werd op 7 april 1938 besproken in een gecombineerde bestuursvergadering van de katholieke Directeurenbond en de N.K.J.V. Het bestuur van de directeurenvereniging zegde bij die gelegenheid toe het rapport met de verschillende directeuren te zullen bespreken. Een jaar later beklaagde de secretaris van de katholieke Journalistenvereniging er zich over, dat er niets te bereiken viel."[141]
Het is eveneens in 1936 geweest, dat de geestelijke adviseur benoemd werd tot voorzitter van de commissie tot modernisering van de jour-nalistieke vormen. Deze had tot taak de praktijk van het redactioneel beleid aan te passen aan de gewijzigde omstandigheden, die voor een belangrijk deel

[141] Geschreven inlichtingen van de heer Zwetsloot.

door de nieuw opgekomen publiciteitsorganen als de radio, de televisie en de filmische fotoreportage werden bepaald. Pater Titus had in Mr W. van der Kallen een bekwame secretaris en in de redacteuren Dosker, Hazelzet en Wijffels uitstekende medewerkers. Maar geen van hen heeft zó uitdrukkelijk als de voorzitter zijn hand verraden in het voorlopig contract met de K.R.O. en in het eindrapport over een mogelijke wederzijdse samenwerking op het terrein van de algemene nieuwsdienst en de bijzondere katholieke berichtgeving.
Onze katholieke journalisten zullen professor Brandsma vermoedelijk het dankbaarst blijven voor de van sociale rechtvaardigheidszin ge-tuigende inspanningen, die hij zich heeft getroost ter verbetering van hun maatschappelijke rechtspositie.
Niet dat pater Titus daarmee direct tastbare successen heeft behaald. Daarvoor heeft de Voorzienigheid hem niet de nodige tijd gelaten. Maar het is zijn grote verdienste, dat hij de kwestie dringend aan de orde heeft gesteld en met klem en nadruk een beroep heeft gedaan op het katholieksociaal geweten van de heren dagbladdirecteuren. Er zijn er onder hen geweest, die het geen stijl vonden, dat de geestelijke adviseur in mei 1939 als voorzitter van een onvervaard actiecomité voor de maatschappelijke lotsverbetering der journalisten zijn naam plaatste onder een rapport, dat alles met hun stoffelijke belangen en maar weinig met hun geestelijke interesses van doen had. Pater Titus had daar zijn eigen mening over. Stijl of geen stijl, wat noodzakelijk is, moet gebeuren. “Als anderen er niet voor opkomen, moet ik het zelf maar doen.” Titus beriep zich op de pauselijke richtlijnen en op het eergevoel van de directeuren om de invoering van een collectieve arbeidsovereenkomst te bepleiten. De inleidende besprekingen verliepen naar wens en lieten bepaald veel goeds verwachten. Na enkele maanden waren de stemmingen in beide kampen voldoende gepeild om een nieuwe commissie in het leven te roepen, ditmaal ter verzorging van een urgentieprogram. Van deze commissie is pater Titus niét de voorzitter geworden. Om geen nieuwe argwaan te wekken tegen het geestelijk karakter van zijn adviseurschap had het bestuur van de N.K.J.V. hem een ondergeschikte plaats toebedeeld, wel wetend, dat voor pater Titus geen frontsector zó smal kon zijn, of hij wist van daaruit wel een grootscheepse actie te ontwikkelen. Ook deze onderneming werd in het voorjaar van 1940 lamgelegd door een andere actie, die minder vredelievende doeleinden nastreefde en met gevaarlijker wapenen manoeuvreerde.

365 NEGENDE HOOFDSTUK NADA TE TURBE
DURFT TE LIJDEN!

Een simpel gezegde, een incidenteel gesprek, kan soms na jaren plotseling een gloednieuwe inhoud aannemen, wanneer het in de constellatie van een latere tijd een andere achtergrond vindt. Twee medebroeders van pater Titus herinneren zich nog als de dag van gisteren hoe, lang geleden, in de kring ener bekende Nijmeegse familie iemand de vraag stelde, met welke heilige uit Gods Kerk men professor Brandsma het best zou kunnen vergelijken. De antwoorden liepen sterk uiteen. De volksprediker Don Bosco werd genoemd naast de evangelist Joannes. Er waren verder stemmen voor Augustinus, Franciscus, Bernardus en ... de heilige Proletariër. De vader van het gezin, die een vroom en schrander man was, gaf zijn mening onder voorbehoud en zei: “Professor Brandsma leeft te gemakkelijk. Als het hem allemaal niet zo meeliep, zou ik zeggen: hij heeft het meest van Sint Paulus weg”.
Dit onschuldig en vrij kinderlijk gesprek heeft achteraf een onverwacht accent gekregen nu het leven van pater Titus, dat in de dertigerjaren reeds vol was van gebed en versterving, van prediking door woord en daad, van ondernemingsdurf en dienstbaarheid, zich inmiddels heeft verrijkt met de gave van het lijden.
Was het toentertijd nog zó, dat er aan zijn persoonlijkheid iets ontbrak? Was pater Titus een Paulusfiguur, die bij gebrek aan weerstand niet voluit kon gedijen?
In het apostolaat van het woord had hij reeds iedere kans benut om zijn hoorders meer vertrouwd te maken met Jezus van de Bergpredikatie. Als de apostel van de dienende liefde had hij vele geestelijke tobbers en stoffelijk berooiden dichter bij Jezus van Kafarnaüm gebracht en door het apostolaat

van het gebed was hij voor allen zonder uitzondering een weldoener geweest en had hij zijn mensen geleerd, hoe zij moesten bidden met Jezus van het Cenakel. Lag het niet voor de hand dat Titus, zodra de gelegenheid zich aanbood, als apostel van het lijden zijn vaderland zou doen delen in de zegeningen van de Olijfhof en van de Calvarieberg?
Zó gemakkelijk was het leven van pater Titus intussen niet geweest. Zo goed als ieder ander heeft hij zijn kruisjes gekend, al wist hij beter dan de meesten van ons zijn kruisjes verborgen te houden onder een blijde lach of een luchtig gebaar. Ook vóór de bezetting van ons land kreeg hij vele en zware moeilijkheden te verwerken, waaronder zwakkere naturen dan de zijne wellicht zouden zijn bezweken. Titus heeft vele rusteloze uren doorgemaakt, omdat een maagbloeding, een zenuwstoornis of een blaasontsteking hem de slaap niet gunde, - omdat een opdringerige belangstelling van kwaadgezinden hem het leven lastig maakte, - omdat de zorgen of de zonden van een vriend hem biddend deden zoeken naar het precieze woord voor een verstandige raad of een broederlijke vermaning. Pater Titus heeft leren offeren.
De altijd blijmoedige Karmeliet, wiens aanwezigheid nergens de stemming versomberde maar overal verkwikking bracht, die bij voorkeur over zon en bloemen en kinderen sprak, kon misschien daarom de indruk wekken gemakkelijk te leven, omdat hij de kunst verstond het leven steeds van de schone kant te zien. Het leven betekende voor hem een godsgeschenk, waarvoor men in alle omstandigheden dankbaar dient te zijn en dat vooral dan gewaardeerd moet worden, wan-neer het de moed en de inspanning vraagt, die aan de ontwikkeling van de geest ten goede komen. Daarom schuwde hij geen enkele moeilijkheid en wist hij de tegenslagen te aanvaarden alsof het meevallers waren. Waar de obstructie van zijn frequente lichaamspijnen, van het onverwachte fiasco en van de dagelijkse teleurstelling hem bij zijn duidelijke voorliefde voor het harde en moeilijke niet genoegzaam tegemoet kwam, vulde hij het tekort aan met geestelijke versterving en lichamelijke boetedoening. Hij toonde zich hierin een waardig leerling van zijn grote ordesgenoten Teresia van Avila, Joannes van het Kruis en Maria Magdalena de Pazzi, die óók durfden lijden en die de moed vonden om de engel der vertroosting te weren en de duivel van de beproeving bij zich toe te laten. Sinds het begin van zijn religieuze leven, toen de eerste symptomen van een ernstige maagkwaal zijn werkzaamheden bemoeilijkten zonder zijn goed humeur te kunnen schaden, heeft het als offer gedragen lijden steeds een bijzondere bekoorlijkheid voor pater Titus gehad. Zij groeide naarmate de studie van het leven der mystieken zijn smaak voor het lijden ontwikkelde.
Men heeft in andersdenkende kringen wel eens meewarig het hoofd geschud over een met T.B. getekend artikel, waarin de graagheid tot het lijden werd voorgesteld als iets verdienstelijks, als een God welgevallige gesteltenis van de christen. Professor Brandsma was verstandig genoeg om te weten, dat hij hier partij koos voor een principieel katholieke overtuiging, waaraan zowel de orthodoxe protestant als de humanist zijn bijval meent te moeten onthouden. De ellende van dit leven dankbaar uit Gods hand aanvaarden, ook wanneer zij de mens voor abnormale eisen stelt, is een levenskunst, die onze protestantse broeders wellicht evengoed verstaan als wij, en zelfs de ongelovige weet te rechter tijd begrip te tonen voor de godsdienstige berusting, waarmede de door het noodlot achtervolgde het onvermijdelijke voor lief neemt. Maar de Simon van Cyrene, die in onze tijd eigener beweging het kruis op zich neemt en die het prettig vindt te mogen lijden, is een figuur die slechts door de katholieken ten volle wordt begrepen en gewaardeerd.
Pater Titus leefde geheel in de katholieke gedaagdensfeer. Geen consequentie van zijn credo, waarvoor hij niet met heel zijn persoonlijkheid instond. En geen voorpost van het katholieke standpunt, die hij niet met liefde en verbetenheid verdedigde. Het kan enige bevreemding wekken, dat de eigen medebroeders van pater Titus, voorzover het dan uitsluitend het apostolaat van het woord betreft, in belangrijk mindere mate de vruchten van zijn lijdensoverwegingen te genieten kregen dan zijn vrienden buiten het klooster.
Dat hij de dienstbaarheid zelf was, ontging natuurlijk niemand, en dat hij graag offers bracht, alle weelde weerde en zich met het geringste tevreden stelde, dat begrepen zelfs broederkleermaker en de keukenbroeder. Maar spreken over de diepe zin van het lijden, een pleidooi voeren voor het hoogste

offerideaal, dat deed Titus niet of uiterst zelden. Het was volmaakt in overeenstemming met de geest van gehoorzaamheid, die hem met angstvallige correctheid de plaats deed innemen, die hij in de orde en in de kloostergemeenschap kreeg toegewezen. Het religieuze leven heeft nu eenmaal zijn eigen wetten, die op de doeltreffendste wijze de geestelijke ontwikkeling van de communiteitsleden verzekeren. Al de leden van het convent hebben het recht en zelfs de plicht om volgens de regel en de constituties van de orde door deugdoefening de volmaaktheid zo dicht mogelijk nabij te komen, maar de taak om dat ideaal te belichten en de middelen, die het deugdleven helpen bevorderen, als aanbevelenswaardig of verplicht voor te stellen, berust in hoofdzaak bij de prior van het huis. De voorbeeldige religieus, die pater Titus was, respecteerde deze hiërarchie ten volle en zo bleef binnen de muren van het klooster zijn mondeling getuigenis over de weldaad van het lijden nagenoeg geheel beperkt tot het persoonlijk troostwoord voor de zieke confrater en de broederlijke berisping voor wie mogelijkerwijze enige schuwheid aan de dag legde tegenover de moeilijker consequenties yan zijn heilige geloften. Was het vooral de overste, die door het woord in kapittel of geestelijke instructie zijn onderdanen tot de liefde voor het kruis opwekte, geen prior behoefde er zich over te schamen, dat het op de eerste plaats de onderdanige Titus was, die door zijn voorbeeld het kruis aantrekkelijk maakte.

Zoals de affectieve overweging van het lijden onzes Heren duidelijk haar stempel drukte op zijn religieuze leven, zo hebben de dagelijkse oefeningen van boete en versterving op haar beurt zichtbaar ingewerkt op de ontwikkeling van zijn ideeën omtrent het lijden en het offer. Zijn studenten aan de Carolina, de zusters van de Wolfskuil en de pensionnaires van Notre Dame des Anges, zijn retraitanten onder de journalisten en zijn geestelijke kinderen onder alle kringen en standen, hebben wellicht vermoed, dat hun geestelijke leraar de wijze lessen, die hij ten beste gaf, in de praktijk van het eigen leven op haar waarde had beproefd. Hebben zij ook kunnen gissen, dat de altijd oorspronkelijke beschouwingen over het lijden juist daarom zo oorspronkelijk waren, omdat zij zonder uitzondering werden geïnspireerd door een zeer persoonlijke voorkeur voor het offer, dat God behaagt en de mens tot geestelijk voordeel strekt? Zoals zijn gelovige geest van uur tot uur geboeid was door de tegenwoordigheid Gods, zo was iedere werkzaamheid die hij verrichtte, elk woord dat hij sprak, getekend met het stigma van de bovennatuurlijke caritas. De God, door wiens voortdurende aanwezigheid hij zich gesterkt en tot alles in staat wist, was niet de abstracte God uit de wijsbegeerte, waarvoor, naar het woord van Bergson, de wijsgeren zelf vol schrik zouden terugdeinzen, indien zij Hem in een ondenkbaar geval eens persoonlijk mochten ontmoeten. Het was de God der christenen, die een liefdevolle Vader is en wiens enige Zoon in mensengestalte tot ons kwam om ons vertrouwen en onze liefde te winnen. Een diep ontzag en een innige dankbaarheid voor de geheimzinnige goddelijke tegemoetkoming in de vernedering van kribbe en kruis deden het hart van pater Titus onophoudelijk hunkeren naar de zo intiem mogelijke lotsgemeenschap met de Mensgeworden God. Zijn bereidwilligheid tegenover het lijden had waarlijk niets met roekeloosheid of defaitisme van doen. Zij was de vrucht van een zeldzaam diepe vroomheid.

Menigeen heeft pater Titus in preek of conferentie wel eens over het lijden horen spreken in overwegingen als deze: “Wij moeten een grote eerbied hebben voor het lijden, want het lijden is iets heiligs. Jezus zelf heeft het lijden, dat sinds Adams zonde als een vloek op deze wereld had gerust, tot een zegen gemaakt voor de mensen. Hij heeft aan zijn hemelse Vader zijn heilige Mensheid opgedragen ter slachtoffering voor ons aller zonden. De Vader heeft er zijn Fiat over uitgesproken en vraagt nu van ons, die door Jezus' bloed zijn vrijgekocht, dat we niet blijven mokken over het lijden, alsof het nog steeds een vloek en geen zegen ware. Het lijden verdient zowel onze liefde als onze hoogachting. Het moet een bidden zijn, waardoor wij ons zonder ophouden en zonder voorbehoud aan onze hemelse Vader aanbieden als een offerande van dank en verzoening. Als wij met de kruisdragende en aan het kruis hangende Jezus mede lijden, zoals zijn heilige Moeder dat heeft gedaan, dan zal de hemelse Vader ook over ons leed en over onze verlatenheid zijn Fiat uitspreken. Daarom is de offerbereidheid voor ons christenen niet zo zeer de zwaarste als wel de aantrekkelijkste plicht. Het lijden, dat we noodgedwongen aanvaarden omdat we er nu eenmaal niet aan kunnen

ontkomen, maakt ons leven tot een hel en brengt ons geen stap dichter bij de hemel, maar het lijden, dat we blijmoedig op ons nemen, schenkt ons de voldoening, dat Jezus' verlossingswerk aan ons niet voor niets werd besteed. Het lijden geeft ons troost naar de mate van de vrijgevigheid, waarmede wij het aan God aanbieden. Het zou natuurlijk geen lijden zijn als het geen smart veroorzaakte. Maar lichamelijk leed en zintuiglijk wee kunnen niet ongedaan maken dat het lijden uit liefde onze geest met vreugde overlaadt, want wanneer wij de lijdensplicht niet langer als een onafwendbare last voelen, ontneemt de vreugde om het voorrecht, dat wij met onze Jezus iets voor de onsterfelijke zielen mogen doen, aan onze eigen ziel iedere gelegenheid om nog verdrietig te zijn."[142]
Ook in wetenschappelijke voorlezingen en geschreven stukken heeft pater Titus menigmaal het lijden als iets begerenswaardigs voorgesteld. Een van zijn oud-studenten heeft ons een kort en boeiend dictaat bewaard van het college van Maandagmorgen 16 maart 1925 over de Godsbewijzen. Het begint als volgt:
"Vandaag gaat de professor spreken over de zin van het lijden. Hij somt enige redenen op, waarom wij het lijden niet moeten schuwen maar dankbaar aanvaarden. Het lijden is namelijk een prachtig middel om God te eren, onze eigen persoonlijkheid te vervolmaken en de medemensen van dienst te zijn.
Het besef, dat het goed is te lijden heeft voor de ware christen niets gemeen met de ziekelijke zucht van sommigen die het lijden zoeken om zichzelf, zoals anderen bijvoorbeeld de strijd zoeken om de strijd. Aan het lijden mag geen hogere waarde worden toegekend dan die van het middel. Het is namelijk een middel om de volmaaktheid en het geluk deelachtig te worden.
Op de eerste plaats wordt door ons heldhaftig gedragen lijden God gediend. Wij nemen deel aan het offer van de Mensgewordene en dienen de Vader door de offerande van datgene, wat er toe geëigend is om onze natuur te strelen. Hierin toont de mens zijn ware kracht, want hij bewijst daardoor, dat zijn wil om God te dienen sterker is dan zijn zucht om aan zichzelf te behagen.
Men kan het lijden ook zien als een middel om zichzelf te vervolmaken. Moed, fierheid, heidendom en dergelijke begrippen, die de geestelijke adel verraden, hebben immer iets gemeen met de edelmoedigheid, waarmede Christus zichzelf heeft opgeofferd voor onze zonden. Door ons offer benaderen wij de mannenmaat van het Christusideaal en houden wij op kleinmoedige, kortzichtige en zelfzuchtige mensjes te zijn.
Tenslotte komt ons lijden ook ten goede aan de gemeenschap. Als de kans op het lijden uit onze wereld werd weggenomen, zou het meteen gedaan zijn met al de deugden, die zo opvallend het sieraad zijn van onze maatschappij. Het zijn niet de georganiseerde rechten en plichten van de levende gemeenschap, die in eerste instantie de samenleving genietbaar maken, maar het geduld, de onderlinge verdraagzaamheid, de barmhartigheid, in het kort: de liefde." Tien jaar later, bij gelegenheid van de Diesviering van de katholieke studentenvereniging te Groningen, gaf pater Titus van de lijdensplicht deze concrete beschrijving:
"Wat zou er van u kunnen uitgaan, wat zoudt gij kunnen wezen, als gij de liefde, de offervaardigheid en de moed hadt! Laat ik beginnen met iets, dat voor sommigen negatief lijkt: de berusting in het lijden. Ik weet wel dat er zijn, die de prediking van de berusting in het lijden uit de tijd achten, die veeleer verzet en opstandigheid preken dan berusting, maar wij leven nu eenmaal in een wereld, waarin het leed niet te vermijden is en het lijden om onze eigen zonden en tekortkomingen zijn plaats heeft. Het getuigt van miskenning van de ware verhoudingen, indien wij ons niet instelden op iets dat we toch niet kunnen ontgaan. Het kan misschien een ogenblik de indruk wekken van kracht, wanneer wij het lijden niet verdragen en daartegen in opstand komen: eerbied en verering kunnen wij slechts hebben voor wie het lijden met ware heldenmoed, offervaardigheid en liefde verdraagt.
Wat zou de wereld een heel andere gedaante hebben, indien de opstandige kreten verstomden, de klaagtonen wegstierven en het lijden werd gezien zoals Christus het deed zien aan de leerlingen van Emmaus. Ik wil niet zeggen, dat alle leed op aarde moet worden bestendigd. Alleen: de liefde kan

[142] Uit een conferentie over de Mystiek voor de pensionnaires van Maria-Immaculata.

meer leed verzachten en wegnemen dan de opstand en het verzet. Ik weet niet, of de wereld van deze tijd niet de meeste behoefte heeft aan mannen en vrouwen, die de moed, de offervaardigheid en de liefde hebben om het lijden van deze tijd te dragen ..."

De altijddurende paraatheid om, als Onze Lieve Heer het wilde, met beide handen de kelk des lijdens aan te nemen, belette pater Titus niet het leven, met alles wat het aan mogelijkheden kan meebrengen, een begerenswaardig goed te vinden. Hij eerbiedigde het leven als een wonderlijke, mysterieuze krachtbron, die dag in dag uit gevoed moet worden, zowel met de stoffelijke spijs en de natuurlijke ontspanning als met de affectieve beschouwing van het goddelijk Voorbeeld en de veelvoudige genieting van Gods Vaderliefde. Het apostolisch leven van pater Titus was een leven uit plicht, maar het kon niet gedijen zonder een regelmatig beroep op zijn onaantastbare rechten. De aan alle aardse dingen onthechte kloosterling kon geen ogenblik vergeten, dat de aardse gaven er zijn voor de ontwikkeling van de geest. Weelde en overdaad werden zorgvuldig vermeden, maar de voldoening van een eenvoudige levensbehoefte als de nuttiging van het dagelijks brood, het aanpassen van een nieuw habijt en de ontspanning in het late avonduur, had bij hem iets van een heilige, rituele handeling, waarin men onwillekeurig een diepere zin ging vermoeden dan die, welke de zinnelijke mens daarin pleegt te leggen. Heerlijke spijzen, keurige kleding, een vriendelijke kloostercel en een gemakkelijk zitje konden pater Titus slechts boeien, wanneer hij inzag, dat deze luttele zaken door de eis van het ogenblik haar onbelangrijkheid verloren. Als de gehoorzaamheid ze aanbood, kon hij er oprecht van genieten. Maar met dezelfde smaak, waarmede hij in de minder vette jaren de versterkende middelen gebruikte, die de overste hem voorhield, nam hij ook de wrange poeders en bittere drankjes in, die hem van dokterswege werden voorgeschreven. Titus was er zich van bewust, dat hij met deze middelen het leven diende. En het leven was voor hem een goede verzorging waard.

Het zou dwaas zijn te willen beweren, dat de rusteloze zwoeger zich niets of weinig aan zijn lichamelijke gezondheid liet gelegen liggen. Wie een mensenleven lang driemaal daags zichzelf in acht neemt bij het gebruik van spijs en drank, omdat een delicate maag zelfs niet het matige menu van de kloosterrefter verdraagt, speelt niet met zijn leven. Dat kunnen de vele medici getuigen, bij wie de altijd sukkelende en altijd herstellende professor om consult is gegaan. Zij hebben hun patiënt wel eens ernstig onder het oog moeten brengen, dat hij te veel inspannend werk op zich nam, maar zij hebben zich nimmer verplicht gezien hem er op te wijzen dat doktersvoorschriften geen aanbevelingen zijn die je roekeloos in de wind mag slaan. Titus dacht er niet aan met de gave Gods, die de gezondheid is, de spot te drijven, alleen .. . het middel moest niet erger zijn dan de kwaal. Hij was allerminst kleinzerig en van ingebeelde ziekte is bij hem nooit sprake geweest, maar bij de eerste symptomen van de werkelijke ziekten, waarmede hij meer dan overvloedig bedeeld werd, schuwde hij geen enkel geneesmiddel, al was het nog zo weerzinwek-kend. Tenzij alleen de rustkuur. Rust nemen had voor hem iets van een marteling, die hij zeer ongaarne onderging. Ook in zijn zwakste dagen voelde hij zich nog altijd tot vele goede dingen in staat en rusten betekende voor hem het lam leggen van alle krachten, terwijl slechts enige daarvan wat ontspanning behoefden. Met medicijnen en extra voeding moest ook een bevredigend resultaat te bereiken zijn, dacht hij. Slechts het uitdrukkelijk verlangen van zijn oversten kon hem er toe bewegen om bij zijn vriend Hubertus wat vacantie te nemen. Dat duurde dan een dag of acht. En de dagorde was altijd één aaneenschakeling van uitgestelde en opgespaarde werkzaamheden. Gezeten in de stilte van de kloostercel worstelde Titus zich tot laat in de nacht door de bergen correspondentie heen, die zich gedurende zijn jongste reis of zijn laatste serie vergaderingen hadden opgestapeld.

Er kwam een tijd, waarin pater Titus zich meer rust en een grotere waakzaamheid moest laten welgevallen.

Gedurende het laatste lustrum van zijn professoraat te Nijmegen werd hij door de ene gevaarlijke ziekte na de andere overvallen, zodat men, juist toen ons volk zijn hulp het meest nodig had, bij tijd en wijle ernstig voor zijn leven moest gaan vrezen. Het begon in augustus 1937 met een zware lichamelijke en geestelijke overspanning, die hij voor zijn vrienden weliswaar een tijdlang

angstvallig verborgen trachtte te houden maar waarvoor hij al aanstonds bij de eerste vermaning naar huisarts Woltring was gegaan. Met een opvallende correctheid hield pater Titus zich aan diens voorschriften, nauwkeuriger in ieder geval dan pater provinciaal en pater prior het hadden vermoed. Hij gebruikte op geregelde tijden zijn medicijnen, liet zich een extra rantsoen vlees welgevallen, genoot iedere dag naast de gebruikelijke drie liters melk nog een halve liter room, ging voor een hele week naar Merkelbeek om daar wat op verhaal te komen en nam zowaar het dappere besluit om voorlopig van de bijwoning van enige vergaderingen af te zien.
Het baatte wel iets, maar van volledige beterschap scheen voorshands geen sprake te zullen zijn. Pater Titus bleef er vermoeid uitzien. Hij moest zich zichtbaar tot activiteit dwingen en kon, vooral in de avond, slechts met de grootste moeite zijn oogleden open houden. Op een mistige herfstdag kwam hij aan zijn prior verklappen, dat hij zich een gebrekkig oudje voelde worden. In de rustiger ogenblikken van de dag, onder het bidden of bij het lezen, kon hij zó in slaap vallen. En als hij zich op straat bevond, was het soms juist of zijn benen niet meer mee wilden. Hij was al eens door zijn knieën gezakt en moest bijwijlen naar een steunpunt grijpen om zich staande te houden. Zou het mogelijk de kwaal kunnen zijn van zijn zuster, moeder Willibrorda? Bij haar was het ook begonnen met duizelingen en zwakte in de knieën. En het was uitgelopen op een algehele verlamming en stoornissen in het hoofd. Het had, alles bijeen, natuurlijk nog niet veel te betekenen, maar het kon, vooral in verband met de drukke werkzaamheden buitenshuis, toch wel eens erg ongemakkelijk worden. Daarom wilde hij pater Prior maar vragen, of hij de huisarts weer eens mocht raadplegen. Dokter Woltring kwam en bevroedde onmiddellijk, dat met de naam overspanning niet alles gezegd was. Hij schreef pater Titus enige weken volstrekte rust voor en ried hem aan zich eens door een specialist te laten onderzoeken.
Het is niet bij één specialist en één onderzoek gebleven! Het ziektebeeld bleek mettertijd dermate gecompliceerd, dat er drie specialisten nodig waren om het zuiver te belichten en vele kuren om de kwade gevolgen tot het mogelijkst minimum terug te brengen.
Terugkomend van een eerste consult bij Dr. Enneking en Dr. Bar, wist pater Titus te vertellen, dat er met zijn zenuwen iets niet in orde was. Men had afgesproken, dat hij vrijdagmiddag 5 november ter observatie zou worden opgenomen in de Sint maart enskliniek. Het kon best een dag of veertien duren, had Dr. Bar gezegd, en hij moest zich maar vast op een lumbaalpunctie voorbereiden. Op zoveel tijdverlies had Titus niet gerekend. Het zou nog erger worden. De veertien observatiedagen waren spoedig voorbij, maar na de lumbaalpunctie was het uitzicht er niet beter op geworden. De dokter had een stoornis geconstateerd in het centraal zenuwstelsel en tegelijk daarmee ontdekt, dat een lichte ontsteking van het ruggenmerg de oorzaak zou kunnen zijn van enkele organische afwijkingen. Zekerheidshalve werd pater Titus aangeraden contact te nemen met Dr. Verbeek in Groningen; die kon na een nieuw onderzoek zijn bevindingen met die van Dr. Bar vergelijken. De behandeling in het Groningse ziekenhuis was een nauwkeurige herhaling van de kuur in het Orthopedisch Instituut te Nijmegen. Van 30 november tot 9 december lag de zieke te hopen op een gunstiger uitslag, maar toen de tweede punctie was afgelopen, kon Dr. Verbeek alleen maar vaststellen, dat het oordeel van Dr. Bar juist was geweest. Toen kwam het medisch voorschrift. Rusten en nog eens rusten. Het was haast te moeilijk voor de beweeglijke Titus. Hij had liever een snelwerkend paardenmiddel gewild.
In het voorjaar van 1938 begon het er waarachtig op te lijken, dat zijn kwaaltje het had begeven. Titus was weer eens trots op zijn onfeilbaar voorgevoel. “Grondig gereviseerd,” had hij in zijn Nieuwjaarsbrieven gejuicht, “en het mooiste is: voor tien jaar garantie!” Totdat de professor in het late najaar van 1939 door een nieuwe ziekte werd overvallen, gevaarlijker en hardnekkiger dan de eerste. Toen hij op zondagmiddag 3 december aan pater prior vroeg, of hij naar bed mocht, omdat hij enige last had van stekende pijnen in het onderlijf, had hij zijn nieuwe kwaal al minstens een maand lang voor iedereen verborgen gehouden. Tenslotte kon hij het niet langer uithouden en moest dokter Woltring maar weer eens komen. Daarmede begon een nieuwe periode van bedlegerigheid, doktersvisites, medicijnen en hoopvolle verschijnselen. Tot maandag 18 december moest de zieke

pal het bed houden. Inmiddels had de geneesheer-directeur van het Sint Canisiusziekenhuis, Dr. Enneking, met enige huivering op röntgenfoto's de haard van een ernstige urine-infectie aangewezen. Waren het de gevreesde collibacillen? In dat geval kon een volhardende prontosilbehandeling doeltreffend zijn.
Pater Titus liet zich de kuur gemakkelijk welgevallen. Al bleken op de duur "de beestjes" minder onder de prontosil te lijden dan de man zelf. Maar natuurlijk waren er weer duidelijke tekenen van een spoedige genezing. Een rustkuur van zes weken in het landelijke Merkelbeek en de waakzame bezorgdheid van Dr. Crobach uit Heerlen konden niet anders dan succes waarborgen. Zij inspireerden Titus tot jubelende brieven voor Henricus en Gatske. Een kwestie van dagen nog, dan zou hij weer helemaal de oude zijn .. . ! Maar op de genoeglijke dagen in Zuid-Limburg volgden in de maanden april en juni uitvoerige en ingewikkelde klinische behandelingen te Amsterdam. Professor Borst was de eerste, die pater Titus daar in observatie nam. Hij bestreed met liefde en overtuiging de gehate giftbacillen, doch moest lijdelijk toezien, dat ze weinig haast maakten om onder de krachtdadige geneesmiddelen te bezwijken. Een enkel hoopgevend woord van de professor was voldoende om de patiënt een hemel op aarde te beloven. Reeds de eerste brief aan pater provinciaal getuigde van herwonnen levenskracht. "Het gaat mij hier vrij goed, althans in dit opzicht, dat de ziekte geleidelijk bedwongen wordt. De professor is een uiterst zorgvuldig diagnosticus en een allervriendelijkst collega. De zusters zijn uitermate zorgzaam, alleen het mannetje is misselijk. Het kan om de misselijkheid niet eten en mag om te kuren niet drinken, en dan begrijpt U het wel. Ik moet het bed houden, maar de dokter vindt goed, dat ik zondag de defini-toriale vergadering te Oss bijwoon. Hij heeft intussen drie soorten bacillen ontdekt, die achtereenvolgens moeten worden bestreden, en zo ziet hij zich genoodzaakt mij na zondag nog enige dagen terug te laten komen."[143]
Zeven weken later kwam pater Titus, op aanraden van professor Borst, onder medische behandeling bij Dr. van Cappellen. Deze maakte door een nauwkeurig cystoscopisch onderzoek het vermoeden van zijn collega waar, dat alweer een andere kwaal de volledige bestrijding van de urine-infectie in de weg stond. De krachtigste medicijnen bleven in gebreke. Prontosil en amandelzure kalk versuften de geest, maar kregen geen vat op de eigenlijke ziektehaard in het langzaam wegkwijnende lichaam. Zo wist pater Titus in de zomer van 1940 met afdoende zekerheid, dat hij vóór zijn tijd een oud wrak was geworden, waaraan niet veel meer te repareren viel. Hij deed wat hij kon om zich zo lang mogelijk op de been te houden. Voor het overige wist hij zich veilig in Gods hand. Met de steun van boven, de erkende vaardigheid van de behandelende doktoren en zijn eigen onverwoestbare wilskracht zou hij het nog best enige jaartjes kunnen uitzingen, totdat een van de vele kwalen, die hij in zich meedroeg, hem een normaal sterfbed zou bereiden.
Bij dit alles behield Titus zijn spreekwoordelijk zonnig humeur. Hij sprak over een medisch recept of het een lekkernij betrof, vertelde van een op handen zijnde operatie alsof hij een verkwikkend voetbad ging nemen, en toen hij zijn medebroeders inlichtte over de ongeneeslijkheid van zijn ziekte, deed hij dit met de natuurlijke blijmoedigheid waarmede de convalescent van zijn herwonnen levensidealen spreekt.
Het leven was hem zoveel waard als de goede vruchten, die het voortbrengt. Die kunnen ook gedijen uit de geestelijke overgave en de lichamelijke onmacht om te werken. Het was overigens uit een soort van religieuze opportuniteit, dat hij zich voor het behoud en de versterking van zijn fysieke krachten vele offers getroostte. Hij bracht ze met het grootste genoegen. Toen Dr. Bar en Dr. Verbeek hem de pijnlijke lumbaalpunctie voorstelden, antwoordde hij: "Het is anders geen grapje, dokter, maar als het moet: vooruit dan maar, met alle genoegen!" Zonder de minste tegenzin onderwierp hij zich aan de cystoscopische onderzoekingen bij professor Borst en Dr. van Cappellen. Met een voorbeeldige gelatenheid onderging hij om de andere dag de allesbehalve prettige blaasspoelingen met kaliumpermanganaat, waardoor de huisarts er in slaagde althans de verergering van de lichamelijke pijnen te voorkomen. En alsof het zijn liefste wens was, ging hij enkele weken

[143] Uit de brief aan provinciaal Joannes a Cruce Kerkhof van 16 april '40.

“feestvieren” in de Ziekenverpleging aan de Prinsengracht te Amsterdam en enkele dagen “voor zijn plezier leven” in de stille afzondering van de Boerhaavekliniek. Wanneer je aan het leven hoge eisen stelt, moet je er ook iets voor over hebben, vond pater Titus.
Na de opmerkelijk rustige weken van een lange zomervakantie, die aan zijn nimmer tanende moed opnieuw een goede steun hadden gegeven, hervatte professor Brandsma in september 1940 zijn colleges aan de Nijmeegse Alma Mater.
En meteen draaide de motor weer op volle toeren. Titus moest iets omhanden hebben om het getob met zijn lichaam te kunnen vergeten. Lezingen, vergaderingen, examens, adviezen, aanbevelingen en steunverleningen. Met in het nabije verschiet: hoofd- en hartbrekende zorgen om de levenskansen van het K.M.O. en de katholieke Pers.

VRIJ ENDE ONVERVEERT

Toen in het voorjaar 1940 de Duitse legioenen ons land overweldigden, kreeg de rechtschapen vaderlander en edele mensenvriend, die pater Titus was, zijn grote kans.
Hij was op alle gebeurlijkheden voorbereid en had bijtijds zijn wapens gewet voor een strijd, die hij met Gods hulp in faire stijl van faire tegenstanders hoopte te winnen. Zij waren alle van geestelijke aard en hadden het voordeel, dat zij de verwoedste aanvallen konden weerstaan zonder iemand pijn te doen.
Pater Titus kon niemand pijn doen. Ook de vijanden niet van onze nationale, staatkundige, godsdienstige en culturele vrijheden. Geen haar op zijn hoofd, dat er bijvoorbeeld aan dacht een Duitser, alleen maar omdat hij Duitser was, als een met 'n tweede erfzonde beladene te haten of te minachten. Er waren echter lieden, die hij mettertijd had leren wantrouwen. Tot dezen behoorden de furieuze propagandisten en de vrijwillige vazallen van de onvergelijkelijke nationaalsocialistische heilstaat.
Van een staat, waarin het recht moest wijken voor de macht, wenste Titus geen aanprijzingen te horen.
Lang voordat er ten onzent nog sprake kon zijn van een grootscheepse Jodenvervolging, had hij samen met Dr. Poels, collega Hoogveld en enige andere prominenten al fel geprotesteerd tegen de onwaarachtige en eerloze maatregelen, waardoor het Neurenberger Blutschutzgesetz duizenden Duitse burgers van niet-arische bloede van hun funda-mentele rechten beroofde. Het is alleen maar laf, zo had hij in 1936 geschreven, zijn tegenstander zonder verder beding tot het rechteloze voorwerp van zijn haat te maken. Het minste wat men hem zou kunnen toestaan, is het recht om zich als gelijkwaardig medeburger een plaats in de maatschappij waardig te maken. “Wat nu tegen de joden wordt gedaan, is een daad van lafheid, de waan der zwakheid.”[144]
Mogelijk is dit spontane steekspel de naaste aanleiding geworden tot de lange reeks universitaire colleges, waarin de professor in de geschiedenis van de wijsbegeerte, onomwonden maar zonder een zweem van verontruste burgerlijkheid, het nationaalsocialisme kenschetste als een biomonistisch-pragmatisch-intuïtionistische wereld- en levensbeschouwing, waarmede geen verstandig mens vrede kan nemen. Zij proclameert immers de soevereiniteit van het machtsorgaan en brengt de persoonlijkheid welbewust ten offer aan de Moloch van een hypergevoelige volksgemeenschap.
“Deze wereldbeschouwing is het verklaarbare product van een eeuwenlange volksgeschiedenis, waarin ombeurten de wijsgerige bespiegelingen van nationale denkers, de gemeenschappelijk gedragen lotgevallen en de illusie geheel zichzelf te kunnen zijn de hoofdrol hebben vervuld . . . Haar eerste bepaling ontving deze wereldbeschouwing in haar dragers. Het is een stelsel, dat leeft en groeit in het grote Duitse rijk en wel als een stelsel van het Duitse volk, dat in zijn dragers als een gesloten eenheid optreedt en zich in dit stelsel van zijn eenheid bewust is. Het is het stelsel van het

[144] Uit de bijdrage van pater Titus in de „Stemmen van Nederlanders over de behandeling der Joden in Duitsland", Amsterdam '36.

Duitse volk, dat eenieder die tot het Duitse volk behoort moet aanhangen. Het is het stelsel van de Duitsers, niet enkel in de materiële maar ook in de formele zin. Het doet de Duitser zichzelf zijn, dat wil zeggen; deel van het Duitse volk, dat in de eeuwen als een gesloten eenheid is opgetreden en zich steeds verder moet vervolmaken. Naast en boven dit volk neemt in dit stelsel de figuur van de Führer een geheel eigen plaats in. Diens functie is het bepalende element, waardoor het Duitse volk als eenheid deze wereldbeschouwing op deze wijze kan aanhangen. Hij neemt in het Duitse volk als drager van deze wereldbeschouwing een allesbeheersende plaats in. Hij is de formele schepper en waarborg van de volkseenheid."[145] Neen, pater Titus was onder de dreiging van het nationaalsocialisme niet bij de pakken gaan neerzitten!
Als wetenschappelijk en ook anderszins geïnteresseerde had hij het geduchte verschijnsel alzijdig bekeken, het historisch en psychologisch tot op zijn laatste draad uitgeplozen. Hij had er zijn studenten van overtuigd, dat de jongste fase in de ontwikkelingsgeschiedenis der mensheid niet minder onheilspellend dan leerzaam was. En zijn studenten waren unaniem vol lof over de intelligente toewijding, waarmede hun professor deze actueelste aller actuele probleemstellingen op de korrel nam. "Nooit zo goed gehoord!" zei iemand, die later tot de dapperste verzetsstrijders zou gaan behoren. Begin december '39 - het begon intussen licht te rommelen aan de oostelijke hemel - kon professor Brandsma aan rector magnificus Bellon rapporteren, dat het katholiek geloof in ons vaderland zijns inziens het zwaarst werd bedreigd door allerlei nationaalsocialistische stellingen. "Dezer invloed", zo meende hij, "kan het best worden tegengegaan door enerzijds dit nationaalsocialisme als theorie alsmede de wijsbegeerte waaruit het is geboren, met name die van Nietzsche, in hun funeste strekking aan de kaak te stellen en te weerleggen, anderzijds door vooral positief de waarde van de menselijke persoonlijkheid zowel in de bovennatuurlijke als in de natuurlijke orde helder en niet zonder geestdrift in het licht te stellen ... In antwoord op uw vraag, wat wij practisch hebben gedaan, meen ik te kunnen volstaan met de mededeling, dat ik in het afgelopen jaar in mijn colleges over de geschiedenis der wijsbegeerte van de nieuwe tijd ge-heel het jaar een voorlezing heb gehouden over het nationaalsocialisme, wijsgerig beschouwd, terwijl ik in mijn colleges over de wijs-begeerte van de geschiedenis geheel het jaar heb gesproken over de groei en de ontwikkeling van het nationaalsocialisme, in het bijzonder als reactieverschijnsel en als typisch voorbeeld daarvan."[146] Het werd de actieve professor aldra duidelijk gemaakt, dat hij er verstandig aan zou doen die "idiote agitatie" ten spoedigste achterwege te laten. Obscure schimpblaadjes als "De Volksche Wacht", "Fredericus" en "De Knuppel" - het ene nog luidruchtiger dan het andere, maar stuk voor stuk toonbeelden van een meelijwekkende onbenulligheid - gingen zich met het geval Brandsma bemoeien en dat betekende voor hem zoiets als een openbare verdoeming. De Volksche Wacht had de professor in de geschiedenis van het geestelijk leven al eens ernstig onder de ogen gebracht, dat het een rechtgeaarde Fries niet paste een door christendom en mensenmin gladgestreken figuur als die van de Angelsakser Willibrord op één lijn te stellen met de raszuivere gestalte van de Friese koning Radboud. De Berlijnse Fredericus, vinnig als een getergde hond, kwam vanover de grenzen de zeereerwaarde hooggeleerde Jodenvriend aanblaffen met een geweld, dat ten onzent de kringhuizen van de N.S.B, er van trilden. Als de schrandere professor soms van mening mocht wezen, dat hij het Jodendom tegen het Duitse volk had te verdedigen, dan kon hij bij dezen weten, dat men in Duitsland de joden als inbrekers beschouwde. Met een inbreker ga je geen eerlijk duel aan. Die grijp je bij de kraag en ransel je een-twee-drie de deur uit! Deze vondst viel bij de Nederlandse satellieten van Heinrich Himmler danig in de smaak. De te Nijmegen verschijnende Knuppel maakte er een hartroerende klacht van en drukte er zijn leedwezen over uit te moeten constateren, dat hoogleraar Brandsma met nog enige anderen door zijn gloeiend plei-dooi voor de joden bewust de zijde van de communisten had gekozen. "Als ik U was," adviseerde provinciaal Joannes a Cruce, "dan liet ik het er niet bij zitten. Ik ging die domheden beslist recht zetten!" "Och, zie eens aan, pater provinciaal," doceerde Titus, "Als Barbertje moet hangen, moet Barbertje hangen.

[145] Schema voor een college in het cursusjaar '38-39.
[146] Brief aan rector-magnificus Bellon van 3 Dec. '39.

En wat zul je tegen zo'n stormpje beginnen? Als het is uitgewoed, kunnen de lui gemakkelijk een nieuw on weertje aanblazen. Trouwens, ik voor mij geloof niet, dat de officiële Duitse instanties mij voor Barbertje aanzien." Titus Brandsma was er de man niet naar om zich bezorgd te maken over zijn tijdelijke toekomst. Hij deed zijn plicht. God zorgde voor de rest. Zelfs toen het Duitse bewind zich zeer uitdrukkelijk van zijn boze kant had laten kennen en de S.D.-ers als wolven links en rechts naar buit speurden, bleef hij de toestand bezien met het rustige oog van iemand, die buiten de omheining staat. Hij was niet zo argeloos als vele N.S.B.ers, die slechts zonnewarmte en maneschijn meenden te genieten, maar hij hield zijn optimisme zo lang mogelijk op peil en kon er moeilijk toe komen in te zien, dat hij persoonlijk gevaar liep. Daarvan geeft ons zijn correspondentie met Bolsward een sprekend voorbeeld. Op 20 mei , na tien dagen Duitse bezetting, schrijft hij: "De Duitsers zijn hier van het begin af heel rustig en hoffelijk gebleven; zij doen hun best de bezetting niet zwaarder te laten drukken dan naar hun inzichten noodzakelijk is." 26 mei : "Wij zullen verder maar stilletjes op Onze Lieve Heer blijven vertrouwen. Hier gaat het ook nog al rustig verder. Het meest ergert me nog de krant met al die zinloze beperkingen en aperte leugens. Maar het zal wel weer een einde nemen." 15 september: "Met de pers en de journalisten wil het ook niet, zoals zij en ik wel wilden. Het is een gesukkel en gemartel van belang. Men wordt tegenwoordig wel in het geduld geoefend." 11 October - Titus' medebroeder Amandus van der Wey is zojuist in het Merkelbeekse klooster gearresteerd -:" Nu onze beschermers weer aan het meenemen zijn, wilde ik U maar even geruststellen en zeggen, dat ik nog vrij rondloop ... Ik heb van de ziekte betrekkelijk weinig last, houd me rustig." 27 October: "Met mij gaat het goed. Geen zorg. In verband met de verordeningen heb ik zojuist een verklaring gepost, dat ik niet van joodsen bloede ben: een echte Stanfries. Het is maar treurig voor de joden. Ik heb met hen te doen." 11 februari '41: "Nu ben ik wederom professor. De Universiteit draait weer. Wat het echter worden moet, weet Onze Lieve Heer alleen .. . Wij zullen ons maar gerust in zijn handen stellen en vertrouwen in een betere toekomst... Maar niet te gauw geloven aan allerlei geruchten. Ik zit nog rustig op mijn cel." Een goede vriend uit Oss gaf de professor eens de welgemeende raad de deugd van voorzichtigheid in acht te nemen. Enige Nijmeegse collega's, die veel minder opvielen dan hij, hadden op last van hogerhand reeds hun werkzaamheden moeten staken. Professor Brandsma dankte beleefd voor de vriendelijke aanwijzing. "Ik zal er nog eens rustig over moeten nadenken. Toch kan ik haast niet geloven, dat ze mij zoeken. Als ze dat deden, hadden ze mij al lang achter slot en grendel gezet. Ik speel immers open kaart met de lui en het bevalt me niet slecht. Als ze mij lastig willen vallen, doe ik maar juist als Onze Lieve Heer:, Ik heb altijd in het openbaar tot de mensen gesproken en in het geheim heb ik niets gezegd'. Gelooft U werkelijk, dat ze tegen mij iets in het schild voeren? Ik kan het moeilijk aannemen. Integendeel: ik geloof zelfs, dat ze tot op zekere hoogte respect voor me hebben. Onlangs heeft een toonaangevende Duitse krant zelfs heel plezierige dingen over mij gezegd. Het was naar aanleiding van de rede, die ik te Deventer over Geert Groote heb gehouden., Professor Brandsma', zo schreef het blad,, is een oprecht iemand met een ruime blik. Hij komt rond voor de waarheid uit en durft ook eerlijk met de tekortkomingen in zijn Kerk voor de dag te komen.' Haast teveel eer! Daar staat natuurlijk tegenover, dat er hier en daar ook wel eens andere geluiden klinken. Laatst heb ik een ogenblik gedacht:, Pater Titus, nu loopt het mis met je'. Ik vond het namelijk erg vreemd, dat mijn colleges in de wijsbegeerte de laatste tijd regelmatig werden bijgewoond door twee jongelui, die zich niet aan mij hadden voorgesteld, een dame en een heer. Ze maakten opmerkelijk veel aantekeningen. Toen enige van mijn studenten mij voor hen kwamen waarschuwen, heb ik werkelijk gedacht, dat er iets achter zou kunnen zitten."[147]

In het voorjaar van 1941 gaat de lucht ook voor pater Titus betrekken. Het katholiek middelbaar onderwijs en de katholieke pers, zijn liefste zorgenkinderen die het met de dag moeilijker krijgen, doen een klemmend beroep op het goede hart en overredingskracht van de beroepsbemiddelaar. Titus staat onmiddellijk op de bres. Voor deze culturele waarden heeft hij te lang en te vurig gevochten om

[147] Mededeling van frater Theodardus.

ze zo-maar prijs te geven. “Als wij geen stelling nemen, worden we onder de voet gelopen. In elk geval moeten ze weten, wat wij als recht beschouwen!”

Dan volgen de jachtende maanden, waarin hij in de hitte van het gevecht zijn ziekte vergeet en zijn ergernissen verbijt. Het K.M.O. vraagt het eerst zijn diensten.
Op donderdag 20 februari - drie dagen vóór Titus' zestigste ver-jaardag - komt de Staatscourant met de beschikking van de secretaris-generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschappen en Cultuurbescherming, waarbij wordt bepaald, dat de kloosterlingen, die werkzaam zijn bij het onderwijs, voortaan niet meer dan zestig procent van het tot nu toe genoten salaris zullen ontvangen. “Godgeklaagd!” zucht pater Titus, “Een schande voor de verantwoordelijke instantie en voor ons de ondergang.” Het is nog maar het begin. Daags na zijn verjaardag, die er helemaal bij ingeschoten is, volgt de tweede aanval op het bijzonder onderwijs. Geestelijken en kloosterlingen zijn niet benoembaar tot rector, directeur of hoofd van een onderwijsinstelling in de uitgebreidste zin van het woord. Die het reeds zijn worden met ingang van l mei ontslagen. Een nieuwe oekaze is in de maak. De Jodenkinderen zullen uit de katholieke scholen worden weggebannen.
Titus Brandsma gordt zich aan voor de strijd. Hetgeen bij hem zeggen wil, dat hij de heiligen uit de hemel bidt om bijstand en zich verder met al de krachten, waarover hij beschikt, overgeeft aan de plannen van de Voorzienigheid. Ja, toch! Titus doet nog iets méér. Hij gaat bij dokter Woltring een document halen. Zoiets als een invaliditeitsbewijs, een medische onschendbaarheidsverklaring. Een menselijke voorzorg, als men wil, maar ze zou van dienst kunnen zijn. Het komt er gewichtig op te staan: “Professor Brandsma is onder behandeling van een specialist te Amsterdam en onder mijn voortdurend geneeskundig toezicht. De toestand is zorgwekkend, mogelijk zal tot operatie moeten worden overgegaan. Hij is de laatste tijd erg achteruit gegaan - Dr. B. Woltring.”

“Eigenlijk bespottelijk dat je zoiets bij je moet dragen!” zegt Titus, als hij het stuk in de recreatie laat zien. “Eigenlijk jammer dat het op waarheid berust!” denken zijn medebroeders.
Pater Titus is geen gemakkelijke partij voor professor van Dam. Onder zijn leiding wordt de wat overjaarse Bond van Besturen van rooms-katholieke scholen voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs tot een eenheidsfront, waarmee niet te spotten valt. Hij reist heel het land af, houdt ruggespraak met de aartsbisschop, confereert met de leiders van het Centraal-Bureau te Den Haag, redigeert officiële stukken, komt op elk willekeurig ogenblik met klemmende argumenten voor de dag en verstaat verder in hoge mate de kunst om “ad rem” te zijn. Bij hem moet je niet aankomen met uitvluchten of handigheidjes. Een advocaat om te duchten.
De secretaris-generaal heeft het niet alléén voor het zeggen. Hij is slechts de stroman van de Rijkscommissaris en krijgt de instructies pasklaar voorgelepeld. Befehl ist Bef'ehl! Maar de Nijmeegse professor is geen gemakkelijke tegenstander. Professor van Dam wordt volledig in de hoek gedrongen. Hij gaat naar zijn principaal om enige verzachting te bepleiten en waarlijk: Seyss-Inquart's tactiek blijkt voorlopig nog over enige veerkracht te beschikken. Een tijd lang geeft hij althans toe aan de opgedrongen wet van het elastisch front. Maar waarom dit alles nog eens uitvoerig beschrijven? Het eindresultaat valt tenslotte toch in het voordeel van de Duitsers uit. Zij hebben de wapens en het woord. En omdat zij zich systematisch narden tegen aarzeling en teerhartigheid, wordt hun oordeel met de dag ongevoeliger voor recht en rede.
De advocaat van het katholiek middelbaar onderwijs laat zich hier-door echter allerminst uit het veld slaan. Hij blijft doorvechten en waagt het zelfs op het Departement aan te dringen op het ontslag van een hoofdinspecteur, die N.S.B.-er is maar van de grote waarde en de reële noden van het bijzonder onderwijs niet het minste begrip toont. Men geeft Titus rechtuit te verstaan, dat hij zich op gevaarlijk ijs begeeft.
De voorzitter van de Besturenbond is in zijn actie overigens volkomen eerlijk. Hij durft de Nederlandse zetbazen van Hitler met open blik van repliek te dienen maar ziet er evenmin tegenop om in de eigen geIederen op het een of ander zwak te wijzen. Zo is daar het oude zeer van.de

tijdelijke benoemingen. Pater Titus heeft uit bevoegde bron vernomen, dat de Duitsers van plan zijn dit euvel in hun eigen voor-deel uit te buiten. Onder de druk van deze omstandigheden acht hij zich gerechtigd een stap te ondernemen, die een ogenblik de verden-king van handlangersdiensten op hem zou kunnen laden. Hij richt een rondschrijven aan alle bij de bond aangesloten besturen, vraagt nauwkeurige opgave van het aantal en de bevoegdheden van de in hun dienst werkzame leerkrachten en geeft duidelijk te verstaan, dat in sommige gevallen een loyalere houding tegenover de leken-leraren om meer dan een reden aanbeveling verdient. Uit de nood wordt soms de deugd geboren, denkt Titus. De Rijkscommissaris maakt ons het leven wel erg moeilijk. Maar er kan ook iets goeds uit groeien…
Heel deze activiteit ontwikkelt pater Titus tussen de korte rustkuren en de anderdaagse blaasspoelingen door. Er komen weken en maanden, waarin hij onder het vuur van een nieuwe aanval rustkuur en blaasspoeling vergeet.
De katholieke pers geraakt in moeilijkheden.
Titus heeft het zien aankomen. De "papegaaienpraat" was hem al lang een ergernis en de enige bron, waaruit de krant haar politiek en militair nieuws mocht putten, noemde hij een kloaak van leugen en bedrog. Als bisschoppelijk censor van De Gelderlander brengt hij zijn mannen tijdig op de hoogte van wat voor hem allang geen vage mogelijkheid meer is. "Het kan niet lang meer duren of Den Haag zal van ons eisen, dat wij propaganda maken voor de N.S.B. Vrienden, daar beginnen wij niet aan! Er zijn tenslotte grenzen." Die grenzen worden door professor Brandsma stellig niet te eng getrokken. Nog onlangs heeft hij, de landelijke adviseur van de inmiddels opgeheven R. K. J .V., voor aartsbisschop de Jong in den brede uiteengezet, dat de heren Goedewaagen en Rost van Tonningen met hun raad van voorlichting voorshands niet meer nationaalsocialistische propaganda kunnen spuien dan de redacties toelaten. Het opgedrongen lidmaatschap van het Nederlands Journalistenverbond behoeft om die reden geen verdenking te laden op de arme hoofden van de katholieke dagbladschrijvers, die in de gegeven omstandigheden van hun moeilijk ambacht maken wat zij er van maken kunnen. "Dat ook de katholieke journalisten met de edelste bedoelingen en ondanks veler miskenning op hun post blijven, verdient mijns inziens hoge waardering en zo mogelijk aanmoediging en steun."[148] Maar de tijden worden slechter en zelfs aan de lankmoedigheid van pater Titus komt een einde.
Op donderdag 18 december loopt de maat over. Alle dagbladbureaus in ons vaderland hebben vanuit Den Haag een telexbericht doorgekregen, waarbij met de kracht van een departementale lastgeving van de Nederlandse pers wordt geëist, dat zij zich niet op principiële gronden verzet tegen plaatsing van advertenties, die haar door de N.S.B, of door een van haar mantelorganisaties worden aangeboden.
Nu begint voor pater Titus de moeilijkste maand van zijn leven. Zijn eerste zorg geldt de persoonlijke gewetensvraag van de journalist. Hij zoekt zich een klaar begrip te vormen van wat de Duitsers nu eigenlijk willen en stelt voor zichzelf een nauwkeurige diagnose op van de mogelijke verwikkelingen in de naaste toekomst. Dat telexbericht lijkt eenvoudig nergens op, zegt hij. Is dat nu de Pruisische interpretatie van het bemoedigende woord, waarmede Rost van Tonningen, eerste spreekbuis van de Nederlandse Voorlichtingsraad, nog geen drie maanden geleden de gezamenlijke dagbladdirecteuren een hart onder de riem stak? "Geen zorgen over de gewetensvrijheid!" zo zei deze propagandist voor de eerlijke berichtgeving, "Het is verachtelijk zijn geweten geweld aan te doen. Overtuigingen moeten er zijn op voet van gelijkheid."
Met onwilligen is het moeilijk confereren, denkt Titus, en meteen heeft hij zijn zakagenda voor de eerstvolgende dagen volgeboekt. Om te beginnen zal hij een informatief contact opnemen met het getrouwe gilde van De Gelderlander en met enkele katholieke dagblad-redacteuren, wier stem graag gehoord werd in de kringen van de R.K.J.V. Daarna zal hij een audiëntie aanvragen bij de aartsbisschop om met Zijne Excellentie te overleggen, wat de katholieke dagbladpers verder te doen

[148] Brief aan de Aartsbisschop van 23 September '41.

staat. Onderhandeling met het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten acht hij evenmin raadzaam als noodzakelijk. Men kan de Haagse heren niet meer vertrouwen. Tegenover de schanddaad van hun laatste lastgeving past slechts het kordate gebaar van een onvoorwaardelijk “non possumus”. Nog vóórdat pater Titus met de voorbereidende besprekingen is klaargekomen - slechts Dr. Witlox te Rotterdam heeft hij persoonlijk kunnen bezoeken -, ontvangt hij van het aartsbisdom reeds een uit-voerige brief, waarin Monseigneur de Jong enige voorlopige op-lossingen voorstelt en verder vraagt, of de geestelijke adviseur van de katholieke journalisten bij hem wil komen voor een onderhoud over de eventueel te ondernemen stappen.
Dit onderhoud vindt plaats op dinsdag 30 december. Het resultaat daarvan legt Titus neer in een semiofficiële missive, welke daags daarna aan alle katholieke dagbladredacties wordt toegezonden. Na de jongste persverordening nog eens in haar geheel te hebben voor-gelegd, schrijft pater Titus deze mannelijke en toch zo begrijpende volzinnen:

“Hier wordt door de leiding zelf het beginsel tot punt van tegenstelling gemaakt. Hier kunnen de katholieke dagbladen niet meer toegeven, willen zij niet in strijd komen met het gebod van hun Bisschop, dat hen verbiedt aan die beweging belangrijke steun te verlenen. Nog is deze lastgeving niet geschied in een officiële verordening. Door middel van de telex is ze als bericht aan de dagbladen verstrekt. Wellicht komt het ook niet tot een officiële verordening. Des te beter! Maar indien het daartoe zou komen of zo overeenkomstig dit telexbericht op plaatsing van advertenties voor de N.S.B, wordt aangedrongen, zelfs onder bedreiging van zware boete of schorsing of opheffing van het betreffende dagblad, dan moeten de directies - en in overeenstemming met dezen de redacties - voor wat artikelen van dezelfde strekking betreft, indien zij prijs stellen op het katholieke karakter van haar dagblad, dit beslist weigeren. Het kan niet anders. De grens is hiermee bereikt. Ik vertrouw, dat de katholieke dagbladen met betrekking tot dit open feit zonder aarzeling het katholieke standpunt zullen handhaven. Hoe strakker allen hier één lijn volgen, hoe sterker zij staan. U begrijpt, dat ik niet schrijf dan na rijp beraad en na bespreking met andere leidende personen en met Zijne Hoogwaardige Excellentie de Aartsbisschop. De leidende instanties in het dagbladwezen mogen kennis nemen van dit standpunt. Erkennen zij het niet, dan maken zij de katholieke bladen onmogelijk en houden deze op te bestaan, zo niet materieel dan toch zeker formeel, met het gevolg, dat, indien zij materieel blijven voortbestaan, zij niet meer op de overtuigde katholieke lezers en abonné's hebben te rekenen en eerloos ondergaan. Het zal zeer zeker hard zijn voor velen, die daaraan tot heden een eervolle en lonende betrekking hadden. De verantwoordelijkheid voor de gevolgen rust alleen op degenen, die het geweten van directie en redactie tegen alle beloften in geweld aandoen. Vooralsnog kan ik moeilijk aannemen, dat de verantwoordelijke instanties zó ver zullen gaan. Doen zij het: God spreekt het laatste woord en loont de trouwe knecht.
Met de beste wensen voor het nieuwe jaar - Titus Brandsma O.Carm.”

Deze brief heeft zijn voorgeschiedenis gehad.
Er is gezegd - en pater Titus zelf heeft er in zijn rapport voor de de S.D. om begrijpelijke redenen enigermate aanleiding toe gegeven -, dat het hier een formele opdracht gold van de aartsbisschop. Monseigneur de Jong zou de geestelijke adviseur van de R.K.J.V. bij zich hebben geroepen om hem met een tweevoudige taak te belasten. Titus moest namens de aartsbisschop de katholieke pers schriftelijk instrueren en onmiddellijk daarna in een gevoelig tête-à-tête de leiders van de katholieke dagbladen op hun heilige plichten wijzen.
In werkelijkheid is dit verhaal een vertekening van het belangrijk overleg, dat dinsdag 30 december 1941 in het aartsbisschoppelijk paleis aan de Maliebaan te Utrecht heeft plaats gevonden. Pater Titus werd niet met een militair commando in de voorste linie geschoven. Hij heeft zichzelf als vrijwilliger gemeld. “Die goede Titus heeft heel veel voor mij gedaan,” zegt Zijne Eminentie kardinaal de Jong, als hij zich nog eens die moeilijke winterdagen 1941-'42 herinnert. “Ik heb hem toen bij mij laten

komen, omdat ik zijn advies nodig had in verband met maatregelen die ikzelf op eigen verantwoording van plan was te nemen. Hij kende de verhoudingen bij de katholieke pers door en door en was de vertrouwensman van de katholieke journalisten. Daarom achtte ik het nuttig zijn inlichtingen in te winnen.
Al pratende heeft pater Titus me toen van mijn oorspronkelijk plan afgebracht. Hij was het met me eens, dat de gezamenlijke bisschoppen met een officiële verklaring voor de dag moesten komen, maar achtte het om verschillende redenen verkieselijker vooraf de katholieke dagbladleidingen door een voorlopige instructie op de latere definitieve verklaring voor te bereiden. Hij bood zichzelf als bemid-delaar aan en wilde na het eerste rondschrijven al de betreffende persmensen in den lande gaan opzoeken om met hen vrijmoedig van gedachten te wisselen over de draagwijdte en de eventuele gevolgen van een gemeenschappelijke verbeten weerstand., Dan weet U met-een, wat U aan onze mensen heeft, Monseigneur," zei hij tegen mij. En hij voegde er bemoedigend aan toe, dat het best zou meevallen. Eerlijk gezegd kwam mij dit voorstel zeer aantrekkelijk voor. Zoals bijna alle voorstellen, die pater Titus mij heeft gedaan. Alleen vond ik zijn plan wat gevaarlijk. Voor hém, wel te verstaan. Ik heb hem dus voorgehouden, dat het heel mooi was wat hij wilde, maar dat hij het toch maar liever niet moest doen, omdat de Duitsers er eerder toe zouden overgaan hém te arresteren dan mij., U hebt gelijk, Monseigneur,' heeft Titus toen gezegd,, maar ik kan me toch op Uw gezag beroepen en bovendien zullen de katholieke dagbladdirecteuren en redacteuren het bijzonder op prijs stellen als zij hun eigen zienswijze kenbaar mogen maken.' Wat kon ik anders doen dan toestemmen? Ik heb het dus maar gedaan. Ik heb hem gezegd, dat hij dan tevens overleg moest plegen met de overige bisschoppen. En vooral heb ik hem nog eens op het hart gedrukt, dat hij voorzichtig moest zijn., Dank U vriendelijk, Monseigneur!' zei pater Titus en zo is hij van me weggegaan."[149]
Gewapend met de bisschoppelijke volmacht weet Titus zich sterk in de strijd voor de katholieke pers. Op Nieuwjaarsdag 1942 begint voor hem "de grote trek", die negen dagen duurt en hem in alle hoeken van het land brengt. Voor het ogenblik is hij zijn pater Brugman-problemen vergeten en denkt hij niet meer aan prontosil, amandelzuur of kaliumpermanganaat. Het enige wat hem bezig houdt en als een nabije toekomst voor ogen staat is: een eendrachtig katholiek persfront en ... een tegenstander, die onder de indruk van zoveel machtsvertoon zo verstandig is zijn aanvalswapens neer te leggen. Pater Titus is op zijn best. Gods reiziger in dienst van recht en waarheid. Interdiocesaan contactofficier en ordonnans bij de R.K.J.V. Hij heeft zich nog nimmer zo monter gevoeld als thans. Dat komt van de grote liefde, waarmede hij opkomt voor een goede zaak. En van de zekerheid, dat zijn onderneming zal slagen.
De korte rustpozen in de kloosters van Nijmegen en Merkelbeek niet medegerekend, legt hij achtereenvolgens bezoeken af bij "De Gelder-lander" te Nijmegen - Z.H.E. Mgr Huibers te Haarlem - "De Leid-sche Courant" te Leiden - de centrale directie van de "Neerlandia-Pers" te Utrecht - "De Tijd" te Amsterdam - de secretaris van Z.H.E. Mgr Diepen, J. J. M. van Susante, en "De Noord-Brabantsche Courant" te 's Hertogenbosch - Z.H.E. Mgr Hopmans en "Het Dagblad van Noord-Brabant en Zeeland" te Breda - "De Tilburg-sche Courant" te Tilburg - "De Nieuwe Delftsche Courant" te Delft - "Het Brabantsch Nieuwsblad" te Roosendaal - "Het Dagblad van het Zuiden" te Eindhoven - "Het Dagblad van Noord-Limburg" te Venlo - Z.H.E. Mgr Lemmens en "De Nieuwe Koerier" te Roermond - "Het Limburgsch Dagblad te Heerlen en "De Limburger Koerier" te Maastricht. Het resultaat is zeer bevredigend. Op één uitzondering na - die éne uitzondering is voor pater Titus intussen een reden temeer geweest om de hoofdredacteuren persoonlijk te ontmoeten - zeggen allen volledig te kunnen instemmen met het voorgestelde beginselprogram. Sommigen laten daarbij aantekenen, dat zij veel prijs stellen op een officiële bisschoppelijke verklaring, een onvoorwaardelijke uitspraak, waarop zij zich te allen tijde kunnen beroepen. Niemand die uit angst of overtuiging zonder meer de vaandelvlucht verkiest boven de verantwoordelijkheid van zijn journalistieke diensten.

[149] Volgens inlichtingen van Zijne Eminentie Kardinaal de Jong.

Als pater Titus op zaterdagmiddag 10 januari van zijn bevindingen rapport gaat uitbrengen aan de aartsbisschop, weet hij, dat de Sicherheitsdienst meer aandacht aan zijn reizen besteedt dan hem lief is. De heer Johannes Vervoort uit Eindhoven, die via zijn zoon van nabij betrokken is bij de exploitatie van het Dagblad van het Zuiden, heeft vernomen, dat Den Haag serieuze plannen koestert om de geestelijke adviseur van de katholieke journalistenvereniging tegen zichzelf in bescherming te nemen. Hij is met de eerste gelegenheid naar Nijmegen gegaan en heeft de prior daar van de dreiging op de hoogte gesteld. “Pater Titus loopt groot gevaar gearresteerd te worden,” heeft hij gezegd. “Ik weet het absoluut zeker en daarom acht ik het een plicht U aan te raden: Laat hem ergens onderduiken!” Maar pater Titus wil van onderduiken niets weten. Een maand geleden heeft prior Basilius Dommershuysen hem ook al de raad gegeven om ergens in een afgelegen klooster “als gewone pater” zijn veiligheid te zoeken. Hij kon bijvoorbeeld naar Hooge-veen komen. Een vals persoonsbewijs is vlug gemaakt en wie zal daar, in de diaspora, iemand als professor Dr. Titus Brandsma zoeken? Titus is er niet op ingegaan.
Dat doet hij ook nu niet: “Het zou me wat moois worden: eerst mijn vrienden, de journalisten, tegen de Duitsers in het harnas jagen en ze dan aan hun lot overlaten en zélf het hazenpad kiezen. Neen hoor, daar denk ik niet aan!”
De journalisten weten, wat zij aan pater Titus hebben. Monseigneur de Jong weet óók, wat hij aan pater Titus heeft. Opgetogen, haast buiten zichzelf van vreugde om het succes van zijn zwerftochten door het vaderland, zet “de kleine krantenman” voor de aartsbisschop uiteen, hoe prachtig de 'zaken staan en wat voor een rechtschapen mensen de katholieke dienaren van de openbare mening zijn. “Monseigneur, mij dunkt, dat wij nu twee dingen kunnen doen,” zegt Titus. “Wij kunnen door bemiddeling van een onzer voormannen contact zoeken met de Persafdeling van het Rijkscommissariaat om de heren aan het verstand te brengen, dat wij eensgezind ons standpunt wensen te verdedigen en geen duimbreed uit de weg gaan. Wij kunnen ook zonder dat contact, waarvan ik inmiddels geen hoge verwachtingen heb, als katholieken onszelf blijven. In dat geval moeten wij maar rustig afwachten, waar het op uitloopt.” De aartsbisschop kan zich wel met deze zienswijze verenigen en zal het voorstel onmiddellijk doorgeven aan de andere bisschoppen. Van de officiële herderlijke brief, die eerstdaags zal moeten volgen, mag de geestelijke adviseur alvast een concept opmaken. Hij mag ook, wanneer hij dat wil, een van de leidende persmensen uitzoeken om de vormelijke opdracht bij het Rijkscommissariaat waar te nemen. Pater Titus begint met het laatste. Hij begeeft zich in ijltempo naar Amsterdam, heeft daar een korte informatieve bespreking met directeur Boerrigter van de Tijd en gaat dan naar Leiden en Nijmegen, waar hij respectievelijk Mr. Geise, voorzitter van de katholieke Journalistenvereniging, en de president van de katholieke Directeurenbond, de heer G. H. Bodewes, bereid vindt aan de Duitse chef van dienst voor Nederlandse perszaken Jancke het standpunt van de Nederlandse bisschoppen en van de katholieke dagbladen voor te leggen. Met grote voortvarendheid kwijten deze moedigen zich van hun precaire taak. Pressereferent Jancke is moeilijk te bereiken, maar de heren Blokzijl en Marinus kennen de bedoelingen van hun Duitse lastgevers voldoende om de vertegenwoordigers van de katholieke dagbladpers gerust te kunnen stellen. Het Rijkscommissariaat is helemaal niet van plan de dingen op de spits te drijven en het hoofdkwartier van de N.S.B, is een zeer humane instelling, waarmede uitstekend te praten valt. Zelf zullen zij de verstandige wensen van het episcopaat aan de betreffende instanties doorgeven en er tevens op aandringen, dat de katholieke dagbladen voor verdere beproevingen gespaard blijven. Mijnheer Blokzijl acht een bisschoppelijke brief volslagen overbodig. Hij troost Mr. Geise in gevoelige woorden en wenst hem alle goeds toe. En de heer Marinus, ook al van oordeel dat een bisschoppelijke brief geen enkele zin heeft, geeft aan directeur Bodewes de verzekering, dat het Rijkscommissariaat de katholieke dagbladen niets in de weg zal leggen. Alleen is hij niet te spreken over de actie van professor Brandsma. Die rumoert teveel en pleegt duidelijk sabotage.
Het woord van deze vrijwilligers in vreemde dienst is niet meer waard dan dat van Rost van Tonningen.

De aartsbisschop kan op donderdagavond 15 januari nauwelijks het hoopgevende verslag van de missie Geise-Bodewes, dat pater Titus hem toezond, hebben doorgelezen, of een vertegenwoordiger van De Utrechtsche Courant dient zich aan om aan Monseigneur mede te delen, dat de drie dagbladen van de Neerlandia-Pers zojuist een zeer in het oog lopende N.S.B.-advertentie ter plaatsing kregen toegestuurd. De aartsbisschop stelt pater Titus onmiddellijk telefonisch van deze schandelijke streek op de hoogte. “Nu zijn wij aan het einde,” zegt Monseigneur. “Morgen, vrijdag, kunnen al de katholieke dagbladdirecties en redacties de officiële bisschoppelijke brief verwachten”. De herderlijke verklaring heeft voor de adressanten niets bevreemdends. Zij lezen daarin de taal van hun adviseur en de sterke steun, die alleen bisschoppen hun kunnen geven.

“Aartsbisdom Utrecht

Utrecht, 16 januari 1942.

Aan de Heren Directeuren en Hoofdredacteuren der R. K. Bladen,

Wij zijn er Ons volkomen van bewust, in welke uiterst moeilijke positie de Katholieke Pers zich bevindt en welke grote economische belangen op het spel staan. Ook zouden Wij het ten zeerste betreuren, als de katholieke pers, met zoveel moeite en offers opgebouwd en die zoveel goeds gedaan heeft, zou moeten verdwijnen. Maar er zijn grenzen en Wij zouden geen bladen als katholiek kunnen erkennen, die een levensbeschouwing propageren, die met de katholieke in strijd is. Deze zouden zelfs voor de katholieken nog veel gevaarlijker zijn dan neutrale of nationaalsocialistische bladen, omdat de gelovigen ten opzichte van deze gereserveerd staan, terwijl zij zouden menen dat die nationaalsocialistische levensbeschouwing voor hen aanvaardbaar is, als zij gepropageerd wordt door bladen van overigens katholieke strekking.

Het zou ook ergernis geven, als aan de katholieke journalisten toegestaan werd het nationaalsocialisme te propageren, wat aan anderen verboden is. Daarom verklaart het Hoogwaardig Episcopaat uitdrukkelijk, dat het opnemen van advertenties van de N.S.B, in Uwe bladen en eveneens van artikelen, welke geheel of ten dele strekken om de N.S.B, te bevorderen (tenzij zij met betrekking daartoe doeltreffend zijn ver-beterd, gewijzigd of besnoeid), het katholieke karakter aan Uw blad ontneemt en dat zulks ook ter kennis van de gelovigen zal worden gebracht. Bij het opnemen van berichten en verslagen van nationaalsocialistische zijde, waarvan de opname verplicht wordt gesteld, moet de bron worden aangegeven. En het Hoogwaardig Episcopaat verklaart vervolgens, dat het niet in acht nemen van deze normen in het algemeen moet worden beschouwd als in belangrijke mate steun verlenen aan de N.S.B, en dat de verantwoordelijke personen ook vallen onder de daarop gestelde sancties.

Om een eensgezinde houding te bereiken, zou het Hoogwaardig Epis-copaat het ten zeerste op prijs stellen via de Geestelijke Adviseur, professor Dr. Titus Brandsma, een schriftelijke verklaring te ontvangen, dat U als Directeur of Hoofdredacteur deze richtlijnen wilt volgen.

Met gevoelens van eerbiedige hoogachting,

Namens het Hoogwaardig Episcopaat

Dr. J. de Jong Aartsbisschop van Utrecht.”

Terwijl de eerste adhaesiebetuigingen van de katholieke dagbladbureaus op Doddendaal 8 binnenkomen, vertoeft pater Titus “louter voor zijn genoegen” bij zijn confraters in Merkelbeek. Hij heeft het er maar eens van genomen. Hij kon moeilijk anders. Het woord “sabotage” klinkt gevaarlijk in de mond van iemand, die op het Rijkscommissariaat met de Duitse bazen uit één bord eet. En pater Hubertus is een en al bezorgdheid voor Titus. “Kom zo spoedig mogelijk naar hier!”, heeft hij geseind. “Het wordt je daarginds wel wat heet onder de voeten en je hoeft het martelaarschap niet te zoeken.” Als pater Hubertus aandringt, is er geen macht ter wereld, die hem kan weerstaan. En misschien heeft hij wel gelijk. De bezettende macht is in haar maatregelen tegenover de “reactionnairen” even rücksichtslos als in haar waardering van de nationaalsocialistische beginselen. Zij weet van aanpakken en opruimen. Een ostracisme van de doeltreffendste soort.

In het kader van de confessionele pers is het zwaarste werk nu wel achter de rug. Alle stellingen zijn bezet en de heer Rijkscommissaris zal zich wel driemaal bedenken vóór hij, tegen de uitdrukkelijke

wil van de Nederlandse bisschoppen in, een nog totalere gelijkschakeling tracht door te voeren. Pater Titus kan rustig aan andere dingen denken. Aan de noden van het K.M.O. bijvoorbeeld, dat de laatste tijd weer erg in de verdrukking komt, en aan de geestelijke en stoffelijke belangen van zijn vele pleegkinderen, die zich allang verwonderd hebben afgevraagd, waarom professor Brandsma niets meer van zich laat horen.
Met het katholiek middelbaar onderwijs gaat het nog steeds niet over een pad van rozen. Het vetorecht op de benoeming van docenten voor een ambtsduur van minstens vier maanden, dat secretaris-generaal van Dam zich op 8 april 1941 op ingeving van hogerhand heeft toegeëigend, is op vrijdag 9 januari jongstleden - midden in het strijdgewoel om de eigen rechten van de katholieke pers - bij beschikking van Seyss-Inquart uitgebreid tot de bevoegdheid om zélf een leerkracht aan te wijzen voor het geval, dat de door het schoolbestuur opgemaakte voordracht tot tweemaal toe bij het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming geen genade heeft kunnen vinden.
Vijf volle dagen, van maandag 12 tot zaterdag 17 januari, heeft pater Titus tijd om over de mogelijke consequenties van deze nieuwe verordening na te denken. Dan heeft hij zijn plannen klaar en komt het hem voor, dat alle gevaar voor zijn persoonlijke veiligheid ge-weken is. Hij keert terug naar Nijmegen om zijn prior in te lichten omtrent de dringende werkzaamheden, die thans het eerst aan de beurt dienen te komen.
Hij zal beginnen met Oldenzaal, waar de kleine Michaël Poladian zijn zorgen nodig heeft. De Armeense weesjongen heeft bij de familie Stappers een vriendelijk tehuis gevonden en mag als gast van het Nederlands Apostolaat der Hereniging aan het Karmelcollege zijn voorbereidende studies maken voor het heilig priesterschap. Finan-cieel is deze zaak nog niet tot ieders genoegen geregeld. De tijden zijn duur en de onvoorziene uitgaven kunnen de draagkracht van een leraarsbeurs licht te boven gaan. Maar pastoor Schiphorst van Amsterdam is een verstandig en goedhartig man; als eerste contact-meester van het Apostolaat zal hij wel enige goede plannen in petto hebben. Daarom zal pater Titus zondagavond van Oldenzaal naar Amsterdam gaan, dan kan hij Maandagmorgen in alle vroegte reeds in Den Haag zijn, waar Dr. de Boer op hem zit te wachten voor een bespreking van de toestand bij het katholiek middelbaar onderwijs. Ook Dr. Noordijk, de onderwijsinspecteur met uitgesproken N.S.B.-neigingen, woont in Den Haag. Titus zal hém eens onderhouden over het salaris van leraar Siegmund, die onlangs te Oldenzaal werd gearresteerd, en over de verregaande departementale inmenging in een benoemingskwestie aan het bisschoppelijk college te Sittard. Wat daarna komt, is een zorg voor dinsdag.

BLIJMOEDIG AFSCHEID

Nog vóór dat het dinsdag is, heeft pater Titus iedere vorm van zelf-beschikkingsrecht verloren. Maandagmiddag tegen halfvijf dienen zich op de Doddendaal twee heren aan, die zeggen veel haast te hebben en graag even de professor te willen spreken. De een komt in correct Nederlands aan broeder-portier vertellen, dat hij de student is die in de loop van de week reeds tweemaal een vruchteloze poging deed om professor Brandsma te benaderen, maar weigert verder hardnekkig nog één verstaanbaar woord te zeggen. De ander wekt bij de broeder aanvankelijk enig medelijden vanwege de schuchterheid, die hem blijkbaar het spreken belet, doch nauwelijks is pater Titus met zijn amicale groet bij de twee gasten binnengestapt, of de merkwaardige zwijger ontpopt zich als een welbespraakte Duitse Gestapo-agent. “Steffen ist meiner Name”, stelt hij zich voor. “lm Auftrag des höheren Befehlshabers der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienstes musz ich Sie, Herr Professor Doctor Brandsma, einstweilig in Schutzhaft nehmen. Um halb sieben fahren wir ab nach Arnheim und Morgen geht's weiter. Zuvor möchte ich gern auf Ihrem Zimmer eine kleine Visitation vornehmen. Wollen Sie uns das Zimmer bitte zeigen, Herr Professor?”
Het is wellicht de eerste maal in Titus' leven, dat zijn vriendelijke groet niet met een wedergroet wordt beantwoord. “Het is dus zo ver,” denkt hij bij zichzelf. Zijn gemoedsrust wordt er echter niet in het minst door geschokt. Opgeruimd, alsof hij het huis mag laten zien aan twee nieuwe kloosterkandidaten, gaat hij de heren voor naar zijn werkkamer. Die wordt in enkele ogenblikken

grondig omgewoeld en gebrandschat. Het ene verdachte document na het andere verdwijnt in de grote koffer, waarmede de Nederlandse gezel behendig langs de tafel en de stoelen manoeuvreert. Er zijn brieven bij van aartsbisschop de Jong, adhesiebetuigingen van De Gelderlander, de Noord-Brabantsche Courant en de Nieuwe Delftsche Courant, privébrieven uit Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven en 's-Hertogenbosch, eigen aantekeningen van de professor en nog vele vertrouwelijke stukken meer. De Gestapoman gaat volledig op in zijn verantwoordelijk werk. Hij zoekt maar en praat maar. Hij heeft geen oog voor de kalme aanwijzingen van zijn arrestant en nauwelijks oor voor hetgeen prior Christophorus, die inmiddels ook op het toneel is verschenen, bij pater Titus komt informeren. “Ja, pater Prior”, zegt Titus, “U zult het niet willen geloven, maar deze mijnheer hier is van de Duitse Sicherheitspolizei en heeft me zojuist ge-arresteerd.” De prior wil Titus nadere uitleg vragen, maar de S.D.-man bemoeit zich met het geval en gromt: “Es ist nur dasz Sie Bescheid wissen, nicht? Und jetzt sind Sie entlassen!” De prior trekt zich terug en de diender verdiept zich opnieuw in zijn speurderswerk. Men moet toegeven, dat hij een goede neus heeft. Het is klassewerk, duidelijk vakmanschap van de beroepsinspecteur. Maar er is eenvoudiger arbeid dan een huiszoeking bij een aan tientallen werkkringen gebonden hoogleraar. Bovendien heeft professor Brandsma naast zijn werkkamer nog de beschikking over een eigen slaapkamer. En ook deze is tot op de vensterbanken volgetast met boeken, getypte akten en bussels geschreven bescheiden. Eerder dan pater Titus het heeft vermoed, dringt het tot hem door, wat het zeggen wil zijn vrijheid te hebben verbeurd. Nog bevindt hij zich in eigen huis, temidden van zijn eigen boeken, vlak naast de kamer, waar de beide secretarissen van het Karmel-schoolbestuur vol spanning zitten te luisteren, en op nog geen twintig passen afstand van de cellen, waar de overige confraters tot voor enkele minuten bezig waren met de gewone dingen van een door de weekse dag. Maar reeds is er het onzichtbare scherm, dat hem hermetisch van de vrije wereld houdt afgesloten. Tussen de stapels paperassen op de bureautafel ligt bijvoorbeeld een brief, die dringend om antwoord vraagt. Hij is afkomstig van de paters Jezuïeten van het Canisiuscollege, die op korte termijn een advies verwachten in verband met een voorgenomen benoeming. “Liegen lassen!” commandeert de Duitse voogd en hiermede moet de zaak voor pater Titus dan maar zijn afgehandeld. Even later komt broederportier om de deur gluren en de professor mededelen, dat er telefoon voor hem is. “Herr Professor ist nicht zu Hause, wissen Sie?” Om zes uur meldt directeur Bodewes zich aan het klooster om volgens afspraak met de geestelijke adviseur van de katholieke Journalistenvereniging een onderhoud te hebben over de te verwachten reacties van het Duitse bewind op de tegenzet van de katholieke dagbladpers. “Herr Professor Brandsma ist für keinen zu sprechen! Für keinen, verstehen Sie?” knalt het uit de mond van de vreemde gerechtsdienaar, die gelukkig niet heeft begrepen, waar het over gaat.

Onder de staalharde, veelal buiige dictatuur van het Duitse politie-apparaat is niemand veilig en kan geen sterveling met zekerheid zeggen, of en waarom hem een onmiddellijke deportatie of een langdurige vrijheid te wachten staat. Maar met pater Titus is het anders. Die weet heel stellig, dat het arrestatiebevel, dat thans bezig is zich aan hem te voltrekken, het normale gevolg moet worden genoemd van een activiteit, waarvoor zich overigens vele goede vaderlanders met hem verantwoordelijk weten. Het is nog slechts een paar dagen geleden, dat hij de paters van Merkelbeek het geheim van zijn vermoedelijke arrestatie toevertrouwde: “Ja, ik ben de laatste maanden ondanks mijn ziekte nog al erg veel uithuizig geweest. Maar het zal niet lang meer duren. Binnenkort hoop ik een voorbeeldig kloosterling te worden. De Duitsers zijn namelijk hard van plan om vandaag of morgen een echte, clusener' van me te maken.” Nu het gewichtige ogenblik van de gevangenneming is aangebroken, blijken al de leden van de communiteit nerveus behalve degene, die er op de eerste plaats bij betrokken is. Gestapo agent Steffen en zijn Nederlandssprekende handlanger treffen hun slachtoffer niet onvoorbereid aan. Waarschijnlijk hebben zij nog nimmer zulk een gemakkelijke vangst gedaan noch een zo gewillige prooi onder hun hoede genomen als deze keer. Professor Brandsma blijkt evenmin opgewonden als terneergeslagen. Uiterst correct antwoordt hij op de vragen, die men hem stelt, en hij treft de laatste toebereidselen voor het afscheid met een onverstoorbare kalmte van geest, welk de onbewogenheid van de geroutineerde S.D.-ers op zijn

minst evenaart. Welke arrestant maakt zich in het uur, dat beslissend kan zijn voor zijn leven, zorgen over de scheerzeep, het nagelschaartje en de verzorging van het wasgoed? Pater Titus denkt aan deze en aan vele andere dingen. Wanneer hij van bewaker Steffen opdracht krijgt de bruine monnikspij te verwisselen voor het minder in het oog lopende zwartciviel, vergeet hij niet de vulpen, een potlood, wat schrijfpapier en enig rookgerei bij zich te steken. Als een inspecteur van het Nijmeegse politiecorps, die inmiddels is komen opdagen, op last van de Duitser de deur van de werkkamer gaat verzegelen, wijst pater Titus hem op het gevaar van de brandende kachel. De arrestant wordt in zijn bedachtzaamheid zelfs een beetje ondeugend. Hij merkt op, dat de agenten onder hun gloeiende belangstelling voor zijn particuliere correspondentie hun eerste haast dreigen te vergeten en maakt daarom de commandant attent op het late uur: “Als de heren er prijs op stellen de trein van half zeven nog te halen, dan zou ik ze willen aanraden wat op te schieten, want de Nederlandse spoorwegen hebben niet de gewoonte op S.D.-ers te wachten!” Steffen reageert er niet op, knort alleen maar wat voor zich uit. Eindelijk is het uur van vertrek geslagen.
Bij de voordeur hebben zich de medebroeders verzameld, treurend om hun machteloosheid tegenover deze verregaande ontrechting en met moeite hun gramschap onderdrukkend. Vóór de hoofddeur staat nog altijd de heer Bodewes. Pater Titus groet hen allen. Alsof hij op het punt staat een studiereis te ondernemen naar Milaan of Avila, knielt hij voor de prior neer om het gebruikelijke kruisje te vragen. Met een “gedenk mij in uw gebeden” neemt hij lachend afscheid van zijn geliefde Karmel.
Met een politieauto ben je vlug aan het station en met de elektrische Diesel duurt de tocht van Nijmegen naar Arnhem niet langer dan een kwartier.
Zo zijn er al velen uit hun woningen gehaald. En dikwijls niet terug-gekeerd. En altijd was er de gespannen stilte tussen twee mensen, van wie de een niets te zeggen had en de ander niets zeggen kón, omdat alle gedachten in de angst bleven steken. Deze keer wordt er tussen de gevangene en zijn bewaker wél een gesprek gevoerd. Het is een gemoedelijke dialoog, waarvan de laatste zinnen het onthouden waard zijn. “Och, och!”, zucht pater Titus, meer schertsend dan verdrietig, terwijl hij de poort van de Arnhemse gevangenis binnenstapt. “Het wil toch wat zeggen, wanneer je op zestigjarige leeftijd nog in de gevangenis terecht komt!” Steffen lacht wat schamper: “Ja, Professor, Sie haben Recht. Ist aber Ihre eigene Schuld, dann hatten Sie den Auftrag des Erzbischofs nicht annehmen sollen!” En dan Titus weer: “Sowas betrachte ich als eine Ehre!” Wat er verder gesproken is, weten wij niet, maar men kan er zeker van zijn dat pater Titus zich op weg naar het huis van bewaring geestelijk even sterk heeft gevoeld als toen hij enkele dagen geleden de reis maakte van Merkelbeek naar Maastricht om daar de hoofdredacteur van de Limburger Koerier op de consequenties van zijn katholieke beginselen te wijzen.
Toch maakt pater Titus in de gevangenis te Arnhem een slapeloze nacht door. De spanningen in zijn verbeelding en de kommer om zijn vrienden, die hij zomaar aan hun eigen lot heeft moeten overlaten, gunnen hem geen rust. Hij denkt aan de zorgen van zijn confraters, van zijn journalisten, van zijn familie in Bolsward en elders, aan Monseigneur de Jong vooral, die door de inbeslagneming van enige vertrouwelijke stukken in grote moeilijkheden kan komen te verkeren. En hij bidt veel. Voor zijn medegevangenen in dit uur, voor de trouwe dienaren van het vaderland die in de vrije wereld onder hoge druk staan, voor zichzelf tenslotte. Dat hij in God de kracht mag vinden om zijn getrouwe knecht te blijven en zonder lafheid voor zijn Naam te getuigen.
Dinsdagmorgen, reeds vóór dag en dauw, gaat voor hem de celdeur van het slot. En ze blijft open. Titus krijgt een ontbijt voorgezet, dat niet veel minder is dan wat hij in het klooster gewoon is 's morgens te gebruiken. Daarna wordt hij naar de verhoorkamer geleid, want er is een inspecteur die nu reeds over sommige punten nadere opheldering verlangt. En er staat al een ondergeschikte klaar, die hem na afloop van het inleidende verhoor naar het Oranjehotel in Scheveningen zal overbrengen. Daar hoort professor Brandsma thuis, want de enorme politiegevangenis te Scheveningen is het jachtterrein bij uitstek van de berechtingsdienst der Sicherheitspolizei. En Titus Brandsma is “groot wild”.

Als de in keurig zwart geklede monnik 's avonds bij donker in de gevangenis arriveert, heeft de vloerwachter nog niet de tijd kunnen vinden om cel 577 voor hem in orde te brengen. Veel valt daar trouwens niet in orde te brengen. Een schoon kussen en een laken voor het bed, dat is alles.
Cel 577. De begeleider heeft pater Titus in vertrouwen medegedeeld, dat hij daar niet langer dan één nacht zal behoeven te blijven. De onnozele man is al heel slecht met de bedoelingen van de S.D.-opperbazen op de hoogte. Cel 577 zal Titus' woonvertrek voor vele weken worden. Zij had het gerust voor jaren mogen zijn, want het is "een prettige kluis", "een intiem heiligdom", waarin je zo echt alleen kunt zijn met Onze Lieve Heer. De beschrijving, die pater Titus ervan geeft, is zo vriendelijk als ze maar kan zijn:
"Professor van Ginneken heeft wel sterk de mening gepropageerd dat de Imitatio pessimistisch van toon is, maar op de celbewoning heeft de schrijver toch maar een optimistische kijk gehad, en ik als geboren optimist heb het hier opnieuw ondervonden, hoe blij Thomas van Kempen en zij, in wier geest hij schreef, het eenzame leven in een stille cel hebben bekeken na het zelf te hebben doorleefd. Het was geen Inferno, mijn celletje nummer 577. En toen ik het betrad, las ik er niet boven:, Toi chi entrate, lasciate ogni speranza!'

Het is niet onbehoorlijk, een pijpenlaatje met op het einde over de gehele breedte het bed. De breedte van de cel zal l meter 80 tot l meter 90 zijn, de diepte is zowat het dubbele. De hoogte is ongeveer dezelfde als de diepte. De zijwanden zijn voor twee derde van de diepte in schoon metselwerk uitgevoerd. Ik tel daarin vijf en zestig stenen in de hoogte, met een vrij brede voeg. Rondom het bed is de muur gecementeerd, wat zindelijker is. Tot op de deurhoogte zijn de muren lichtgeel, daarboven wit geverfd. Ze zien er aardig zindelijk uit. De deur in het midden van de voormuur is van binnen bruin gebeitst. In het midden een vierkant ijzeren luikje, waardoor het eten wordt aangegeven. Daarboven is ook nog een met ijzer beslagen kijkgaatje ... Er ligt een stenen vloer van vrij grote blauwe plavuizen, maar voor de deur lag een goed matje, dat ik overdag onder tafel en des nachts voor mijn bed leg. Tafel is een wel wat grootse benaming: het is een klaptafeltje tegen de linkse muur, iets kleiner dan een uitgespreid dagblad dat als tafelkleed dienst doet. . . Een stoel heb ik niet, slechts een krukje, een driepoot, die echter niet slecht zit. Als ik een steuntje zoek, want men wordt hier meer moe van het nietsdoen dan thuis van veel werken, dan zet ik mijn krukje naast de tafel dicht bij de muur en heb zo de gemakkelijkste armstoel. Van het verdere huisraad is niet veel te vertellen, het is gauw opgesomd: een veger en blik om mijn cel netjes te houden, een klein emmertje en een dweil, een papierkorfje, een grotere emmer met bril, die zich goed laat afsluiten en eens per dag uitgedragen wordt, en een blauwe stenen waterkruik. Eindelijk een zinken zeepbakje en een kapstok met drie haken. Het electrisch licht is midden boven de klaptafel aan de muur aangebracht. Het wordt van buiten aan- en uitgedaan.
‚Beata Solitudo'. Ik ben er al helemaal thuis in dat kleine celletje. Ik heb er mij nog niet verveeld, integendeel. Ik ben er alleen, o ja, maar nooit was Onze Lieve Heer mij zo nabij. Ik kan het uitjubelen van vreugde, dat Hij zich weer eens geheel door mij heeft laten vinden, zonder dat ik bij de mensen kan of de mensen bij mij kunnen. Hij is nu mijn enige toeverlaat en ik voel me veilig en gelukkig. Ik wil hier altijd blijven, als Hij het zo beschikt. Ik ben nog zelden zo gelukkig en tevreden geweest."[150]
Pater Titus mag zijn kleine kluis zo aantrekkelijk vinden als Simeon de Pilaarheilige zijn hoogste zuil, tenslotte is hij bij de Duitsers niet in pension om zonder vergoeding of tegenprestatie zijn zin voor de vrome afzondering te botvieren. De Sicherheitsdienst heeft hem nodig en op het Binnenhof, in de vierde kamer van de Presseabteilung, zit S.S. Hauptscharführer Hardegen al dagenlang met ongeduld te wachten op de komst van de lastigste onder alle lastige katholieke persmensen.
"Morgen um neun Uhr am Vormittag Professor Brandsma aus Nim-wegen vorbringen!", klinkt het door de telefoon, als Titus nog maar amper de eerste indrukken van zijn nieuwe home kan hebben

[150] Uit „Mijn Cel", cel-beschouwingen geschreven op 27 januari '42, verschenen te Tilburg in '45.

ver-werkt. Woensdagmorgen om half negen rijdt de gevangeniswagen voor om hem naar de S.D.-centrale te brengen, waar Hardegen zich ernstig heeft voorbereid op een uitvoerig maar zakelijk verhoor. Deze rechter gedraagt zich hoffelijk, vindt pater Titus, maar boort inmiddels zonder pardon al de zwakke plekken aan, die hij in het samenvattend betoog van de gedaagde meent te kunnen ontdekken. De S.S.-Hauptscharführer lijkt niet meer dan een gewillige pion in een ge-wonnen schaakstelling. Hij heeft dienstkloppers boven zich, en naast zich trawanten en dienaren die hem naar de ogen kijken. Hij be-oordeelt de delicten vanuit een collectief geweten. De feiten, die pater Titus voor hem opbiecht, worden opzichtig en logisch geëtaleerd. Deze arrestant simuleert niet. In zijn ogen weerspiegelt zich de rust van het Friese platteland en zijn getuigenis is zo onbewimpeld als het woord van een Hollandse zeeman.
Hardegen: Welk doel hebben uw reizen gehad, toen U de redacties van de katholieke dagbladen bezocht?
Brandsma: De redacteuren moesten er mondeling van in kennis worden gesteld, dat de grens van het toelaatbare bereikt was en dat men zich van nu af aan op de principiële gronden teweer diende te stellen. Verder moest dat bezoek er toe dienen poolshoogte te nemen van de bedenkingen en de gevoelens van de katholieke redacteuren. Tevens lag het in de bedoeling, dat de bisschoppen uit deze bevin-dingen hun consequenties zouden trekken.
Hardegen: Hebt U met uw reizen beoogd een nauwkeurig beeld te verkrijgen van iedere redacteur in het bijzonder?
Brandsma: Dat was niet mijn bedoeling, want ook een afwijzende houding zou in dit geval het standpunt van de Katholieke Kerk niet hebben gewijzigd. Echter heb ik wel verwacht, dat de overwegende meerderheid van de katholieke redacteuren zich met de houding der bisschoppen solidair zou verklaren.
Hardegen: Moesten diegenen onder de redacteuren, die een weifel-achtige houding aannamen, standvastiger gemaakt, eventueel voor de katholieke beginselen teruggewonnen worden?
Brandsma: Ook hierop kan ik antwoorden, dat ik daaraan niet direct heb gedacht, al is dit wel het resultaat geworden van de beïnvloeding.
Hardegen: Moesten de redacteuren in verband met de wensen van de bisschoppen onder druk worden gezet?
Brandsma: Van kerkelijke zijde werd er de nadruk op gelegd dat de redacteuren, voor het geval zij propaganda mochten maken voor de ideologie van de N.S.B., de inmiddels bekende straffen zouden in-lopen. Aan deze overweging heeft ook aartsbisschop de Jong in zijn Brief uitdrukking gegeven. Gedurende de onderhandelingen hebben verschillende redacteuren gewezen op het gevaar, dat zij konden blootstaan aan financiële risico's.
Wanneer de katholieke Kerk voor de katholieke beginselen opkomt, houdt zij daarbij allereerst rekening met de ideële kant en slechts zijdelings met het stoffelijk verlies, dat voor de gelovigen uit de in-achtneming van de kerkelijke voorschriften kan volgen. Naar mijn mening heeft ook voor het merendeel van de katholieke redacteuren het ideële standpunt de doorslag gegeven. De Katholieke Kerk is sterk en machtig door de onwrikbare standvastigheid van haar godsdienst. Te allen tijde zijn er mensen geweest die, zo nodig, als martelaar voor de Kerk hun leven gaven. Het Nederlands Episcopaat is de overtuiging toegedaan, dat de katholieken, wanneer zij allen gezamenlijk optrekken, een geweldige politieke macht betekenen. Het geloof verleent in deze onzekere tijd aan de leden van de Katholieke Kerk de kracht om zich grote materiële offers te getroosten.
Hardegen: Is het dus zó, dat de Kerk, terwijl haar deze instelling van haar gelovigen bekend is, er op uit is om de beschikkingen van de bezettende macht, respectievelijk van de Nederlandse autoriteiten, te saboteren om op die wijze de binnenlandse vrede in gevaar te brengen en te verhinderen, dat de nationaalsocialistische wereldbeschouwing bij het Nederlandse volk ingang vindt?
Brandsma: De katholieke Kerk in Nederland houdt zich in zoverre aan de verordeningen van de bezettende macht of ook van de Nederlandse autoriteiten als dat met de beginselen van de Katholieke Kerk in overeenstemming is. Als daar fundamentele bezwaren tegen zijn, weigert de Katholieke

Kerk haar medewerking met al de gevolgen, die er uit kunnen voortvloeien. Mocht door deze houding en haar consequent optreden de binnenlandse politieke eenheid ernstig in gevaar worden gebracht, dan betreurt de Kerk dit in hoge mate, maar voelt Zij zich daarvoor niet verantwoordelijk. De nationaalsocialistische ideeënwereld wordt door Haar bestreden op gronden, welke in haar wereldbeschouwing en haar godsdienstige overtuiging verankerd liggen. Mijns inziens is het een betreurenswaardig iets, dat de bezettende macht de ideologie van de N.S.B, bevordert, want het Nederlandse volk en in het bijzonder de geestelijkheid willen niets van de N.S.B.-leiders weten. De Katholieke Kerk stelt zich tot taak al de katholieke persoonlijkheden, die een leidende functie bekleden, in hun houding te sterken.
Hardegen: Waarom heeft de aartsbisschop, e/entueel de rooms-katholieke Journalistenvereniging, niet alles in het werk gesteld om, alvorens er toe over te gaan de mensen te beïnvloeden, hun eerst de kans te geven zich mondeling uit te spreken, zoals dat naderhand wél gebeurd is?
Brandsma: Het lag niet in de bedoeling de persmensen te beïnvloeden; het was veeleer het plan een idee te verkrijgen van de algemene ge-zindheid. Wij waren er ons van bewust, dat er ten aanzien van dit vraagstuk reeds een gemeenschappelijke houding was. Van de andere kant hoopten wij bij de Rijkscommissaris meer te zullen bereiken, wanneer men niet alleen op verwachtingen had af te gaan maar metterdaad kon wijzen op duidelijk afgetekende verhoudingen. Ten besluite wil ik nogmaals vaststellen, dat de Katholieke Kerk de beschikkingen van de bezettende macht en van de Nederlandse be-stuursorganen slechts in zoverre in acht neemt, als het met de grond-beginselen van de Katholieke Kerk kan samengaan. In geval men tot maatregelen mocht overgaan, die niet stroken met de katholieke leer, zal de Kerk deze noodgedwongen moeten afwijzen en er zich niet aan storen. Mij is meegedeeld, dat ik in hechtenis moet blijven totdat deze aan-gelegenheid verder zal zijn opgehelderd. De houding van het Neder-lands Episcopaat maak ik tot de mijne.[151]

w.g. Titus Brandsma. Hardegen S.S.-Hauptscharführer.

Daar is geen woord Frans bij!
Rechter Hardegen maakt zich na deze dialoog geen illusies over een eventuele bekering van de professor tot de nationaalsocialistische wereld- en levensbeschouwing.
Het interesseert de Duitser eigenlijk ook niet, of het in de gedachten-wereld van zijn tegenstrever nog ooit eens tot een omwenteling zal komen. Er zijn slechts twee dingen, waarvoor hij aandacht heeft, en die hebben gedurende het verhoor in steeds groeiende mate zijn belangstelling getrokken: de onrustbarende activiteit, welke professor Brandsma onder zijn katholieke persbroeders aan de dag legt, en de onplooibaar stramme houding van het Nederlandse volk in zijn geheel tegenover het beginselprogram van de nationaalsocialistische Be-weging.
Voor de bestrijding van Brandsma's “Wühlarbeit” heeft de S.S.-gezagvoerder wel een afdoend wapen ter beschikking: opsluiting achter slot en grendel, desnoods voor de duur van de oorlog. Het volksverzet tegen de bevoorrechte machtspositie van de N.S.B, is een moeilijker zaak. Maar er kan voor de bezettende macht al veel gewonnen zijn, als zij eenmaal doorziet, waar de ruwe vormen wringen en de snaren gevoelig zijn. Wie zou dat beter uiteen kunnen zetten dan de Nijmeegse hoogleraar, die als een der vurigsten in het verzet is meegekomen en wiens rondborstig antwoord op de vragen die rechter Hardegen hem stelde, een volledige waarborg is voor een accurate en ondubbelzinnige formulering?

Vóór pater Titus uit de verhoorzaal wordt weggeleid vraagt de S.D.-magistraat hem dus, of hij genegen is om uitvoerig doch zonder om-slachtige franjes te beschrijven, welke redenen het Nederlandse volk en vooral het katholieke volksdeel bewogen hebben om zó scherp stelling te

[151] De oorspronkelijke Duitse tekst van dit protocol, zoals ook van die welke wij verderop nog zullen citeren, werd ons met vele andere documentaire stukken van de S.S.-Presseabteilung in mei '45 in handen gegeven door verzetsman Hilbrink te Zenderen. Bij hun haastige vlucht hadden de Duitsers het gehele dossier moeten achterlaten. Het origineel berust thans in het aartsbisschoppelijk archief.

nemen tegenover de N.S.B. Pater Titus wil niets liever dan dat! Als men hem het nodige schrijfpapier verschaft, zal hij er morgen al aan beginnen. Hij heeft er de tijd voor.
De volgende avond krijgt Hardegen het gevraagde document reeds toegestuurd. Het is een stuk van negen grote bladzijden in lopend en gemakkelijk leesbaar schrift en het laat niets aan duidelijkheid te wensen over.[152] Pater Titus zet daarin uiteen, dat de N.S.B, voor de normale Nederlander pertinent onaanvaardbaar is en het ook zal blijven. Hij noemt drie redenen op, waarom hij dit met zoveel stellig-heid durft te beweren.
Daar is op de eerste plaats het onvaderlands karakter van de Mussert idealen. De N.S.B, is een beweging van enkelen "die niet op econo-mische maar op ideële gronden de nationaalsocialistische instellingen van Duitsland naar Nederland willen overbrengen, zonder daarbij op redelijke wijze rekening te houden met de eigen Nederlandse volks-geest en de geheel andere historische ontwikkeling van vele instel-lingen in Nederland". Waar pater Titus het vandaan haalt, weet niemand, maar hij spreekt van geboortestatistieken, volkshuisvesting en bodemproductie of hij er de nieuwste Winkler Prins op heeft na-gekeken. En hij haalt uit "die Zeitschrift für Geopolitik" een artikel van een zekere Wolfgang von Lengercke aan, dat zelfs voor zijn op-drachtgever een openbaring moet wezen. Het meest ergert Titus zich aan de vijandschap, waarmede de N.S.B, de moeizaam gewonnen christelijke vrijheden aanvalt. En hij maakt het aannemelijk, dat daar-aan de grote meerderheid der Nederlanders aanstoot neemt. Daarnaast noemt de schrijver "de verregaande aanmatiging en de schromelijke onbevoegdheid van zeer vele personen, die als leidende krachten in deze beweging op steeds meer verantwoordelijke posten van politieke en maatschappelijke invloed optreden". Het Nederlandse volk lacht daarom en herinnert zich met enig leedvermaak het demasqué der patriotten uit de Franse tijd.
Als derde reden worden de moeilijk te waarderen N.S.B.-manieren genoemd die men, zo zegt Titus, het best kan illustreren "met wat onder jongens, die het niet met elkander eens zijn, heet, het dreigen met de grote broer', de sterkere broeder, die de strijd moet beslissen als men het met eigen krachten niet winnen kan". De epiloog is bezadigd en irenisch. Zij kan alleen maar geschreven zijn door een ruimdenkend iemand, die zonder animositeit en met een zuiver inzicht in de verhoudingen de dingen bij hun naam durft noemen en de mensen zoveel mogelijk spaart: "Ons volk wil rust en orde, erkent gezag en wetten, maar het Nederlandse volk zou zijn traditie en historie verloochenen, als het de bezetting niet voelde als iets gewelddadigs in zijn volksbestaan. De synthese van de Nederlandse vaderlandse geschiedenis is in eerste instantie: de worsteling van het Nederlandse volk om zijn vrijheid. De vrijheidsliefde is in ons volk groot, zeer groot. Het is nuchter en bedachtzaam, het lijdt en vertrouwt, het wacht rustig de tijd van op-nieuw vrij zijn af, maar het hunkert daarnaar." Pater Titus wijst er nog eens op, dat uitlatingen als die van de Leider over de verdoezeling der landgrenzen voor de weldenkende Nederlander ten enenmale onverteerbaar zijn, en besluit dan: "Zo zie ik de stemming in Nederland. Ik heb getracht die zo objectief mogelijk weer te geven, zoals mij is gevraagd. God zegene Nederland. God zegene Duitsland.
God geve, dat beide volkeren weldra weer in volle vrede en vrijheid naast elkaar staan in zijn erkenning en tot zijn eer, tot heil en bloei van beide zo na verwante volken!"
Als pater Titus van mening mocht zijn, dat hij door open kaart te spelen de Duitse bazen in Den Haag een reëler begrip voor de werke-lijkheid en een loyalere waardering van het katholieke standpunt kan bijbrengen, vergist hij zich.
De kopstukken van afdeling III-A-3 der Sicherheitspolizei weten, wat Heinrich Himmler van hen verwacht, en zijn hun dienstrangen en decoraties waard. Het zijn knappe detectieven en zij hebben geen drie dagen nodig om het onderling eens te worden over het bijzonder gevaarlijke karakter van de activiteit die professor Brandsma de laatste maanden in de frontlinie van het katholiek verzet heeft ten toon gespreid. Zij prijzen zichzelf gelukkig deze opruier van formaat bijtijds van de samenleving te hebben afgezonderd. Professor Brandsma heeft de hem gul gegunde vrijheid op schandelijke wijze

[152] In '45 te Tilburg in druk verschenen onder de titel „Het laatste Geschrift".

misbruikt, “da er den gemeinsamen Widerstand der katholischen Presse gegen die Neuordnung des Pressewesens zu organisieren versuchte”. Oberführer und Oberst der Polizei Vogel, de chef van Dienststelle III-A-3, vindt op donderdag 29 januari een nieuwe gelegenheid om vriend en vijand te overtuigen van zijn verknochte aanhankelijkheid aan Führer, Volk und Vaterland. Hij stuurt de processtukken door naar het Reichssicherheitshauptamt te Berlijn en stelt de afdelingen III, 1-4 en 7 op de hoogte van de “ausserordentlich raffinierten Art und Weise”, waarop in Nederland de leidende katholieke kringen de katholieke pers beïnvloeden en onder dwang zetten. Het voorlopige vonnis van rechter Hardegen, dat als bijlage meegaat, verraadt bij hem een onpersoonlijke dragondergeest, die pater Titus onmogelijk uit het hoffelijk verhoor heeft kunnen afleiden. Hardegen adviseert voor zijn cliënt een langdurige hechtenis, daar hij - met wat voor argumenten hij zijn gedrag ook meent te kunnen goedpraten - het Duitse Rijk blameert en de eenwording van het Nederlandse volk in de weg staat:
“Die erbotene Festnahme des Professor Titus Brandsma wurde am 19 Januar 1942 durchgeführt. Brandsma wurde wegen seiner Beein-flüssingsaktion von der hiesigen Dienststelle vernommen. Wie Brandsma in seiner Vernehmung angibt, sind der Erzbischof de Jong und er die treibenden Krafte die die Bestrebungen einer einheit-lichen Ausrichtung und Beeinflüssung des niederlandischen Volkes durch die Presse sabotieren. Die beabsichtigte Aufkündigung samt-licher Abonnemente der katholischen Zeitungen durch die Katho-liken wurde eine nachteilige Stimmung auf die niederlandische Be-völkerung auslösen. Die Massnahmen der deutschen Behörden werden durch die Wühlarbeit des Professor Brandsma auf pressepolitischem Sektor erheblich gestort. Seine Tatigkeit ist dazu geeignet und be-stimmt, das Ansehen des Deutschen Reiches und des Nationalsozia-lismus zu gefahrden und die Einheit des niederlandischen Volkes zu untergraben. Eine langere Inschutzhaftnahme des Professor Titus Brandsma erscheint angebracht.” Hiermede is pater Titus wel veroordeeld.
Hij mag zich gerust op enige maanden kluizenaarsleven voorbereiden, want tot inkeer komen zal hij niet en het einde van de oorlog kan nog heel lang op zich laten wachten.
Wat doet een politiekgevangene, wanneer een bevooroordeelde rechtbank hem tot langdurige gevangenschap heeft veroordeeld, omdat hij zich vermat het goedbegrepen recht te verdedigen tegen het domme geweld?
Als hij een gelovig mens is, bidt hij God om licht en sterkte, terwijl hij de beschikking van de komende dingen in goed vertrouwen aan de Voorzienigheid overlaat.
Titus Brandsma lééft uit het geloof. Het is een geloof, dat zich aan alle passieleven ontworsteld schijnt te hebben, dat met name niet haatdragend is en geen wantrouwen kent. Het geloof van Titus Brandsma kent slechts de hartstocht van de goddelijke caritas. Hij laat de mensen oordelen, maar gunt slechts aan God de beslissing. In een spontane ontroering om het onverwachte voorrecht, buiten alle wereldse gerucht volstrekt alleen te mogen zijn met Onze Lieve Heer, waagt hij zich - na veertig jaren vergeten dichterschap - op zijn oude dag nog eens aan de berijmde vormgeving van zijn vrome gedachten. Het offergebed “Aan Jezus” is klaarblijkelijk de natuurlijke ontlading van zijn door bovenzinnelijke liefde en dankbaarheid overstelpt gemoed: O Jezus, als ik U aanschouw, Dan leeft weer, dat ik van U hou En dat ook Uw hart mij bemint, Nog wel als Uw bijzondre vriend.
Al vraagt mij dat meer lijdensmoed, Och, alle lijden is mij goed, Omdat ik daardoor U gelijk En dit de weg is naar Uw Rijk.
Ik ben gelukkig in mijn leed, Omdat ik het geen leed meer weet Maar 't alleruitverkorenst lot, Dat mij vereent met U, o God.
O, laat mij hier maar stil alleen, Het kil en koud zijn om mij heen, En laat geen mensen bij mij toe: 't Alleen zijn word ik hier niet moe.
Want Gij, o Jezus, zijt bij mij, Ik was U nimmer zo nabij. Blijf bij mij, bij mij, Jezus zoet, Uw bijzijn maakt mij alles goed.
Het is geen gedicht, dat zich qua woordkunst met de gevangenispoëzie van bijvoorbeeld Titus' lotgenoot Herman Salomonson zou kunnen meten, maar het is ontsprongen aan de diepste bronader

van het Godgewijde leven en het heeft, zoals Anthonie Donker fijnzinnig opmerkt, “de eeuwenoude klank van lijdensmoed, die uit de Middeleeuwen over Camphuysen tot nu toe doorklinkt”. Pater Titus is tevreden met zijn lot. Hij verlangt niets beters. Onze Lieve Heer is zijn enige toeverlaat. Bij Hem voelt hij zich veilig en gelukkig. “Ik wil hier altijd blijven, als Hij het zo beschikt. Ik ben nog zelden zo gelukkig en tevreden geweest.” Neen, Titus Brandsma schuwt de eenzaamheid niet. Zij is voor hem geen zwaar verdragen noodlot maar een graag aanvaarde roeping, geen lijden maar vreugde. Alle lijden zal voor hem vreugde zijn. Hij beschrijft het breeduit in zijn eerste celbeschouwing, als hij de tegenstelling tussen de katholieke en de nationaalsocialistische beginselen aanwijst en duidelijk zinspeelt op de boze plannen, die de mannen van de Duitse Sicherheitsdienst tegen hem kunnen beraden:

“De tegenstelling der beginselen is er. Voor de belijdenis er van lijd ik met vreugde, wat er voor geleden moet worden. Mijn roeping tot de Kerk en tot het priesterschap heeft mij zoveel heerlijks en moois gebracht, dat ik er ook graag iets onaangenaams voor op mij neem. Met Job herhaal ik met volle instemming:, Wij hebben het goede van de Heer ontvangen, waarom zouden wij ook het kwade niet aannemen, dat Hij ons in zijn voorzienigheid overzendt? De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen. De naam des Heren zij gezegend!' Zó kwaad heb ik het overigens niet. En al weet ik niet wat het worden zal, ik weet mij geheel in Gods hand. Wie zal mij van Gods liefde scheiden?”

Laat Monseigneur de Jong zich toch geen zorgen over hem maken. De adviseur van de katholieke journalisten is immers uit liefde voor de waarheid en het recht als vrijwilliger bij hem in dienst getreden, als vrijwilliger zal hij met Gods hulp de mogelijke gevolgen van zijn actie wel doorstaan. En laten zijn confraters in Nijmegen, Oss, Zenderen en Merkelbeek, zijn familieleden in Bolsward, Drachten, Leeuwarden, Megen en Rijkevoort, en zijn vrienden van overal toch vooral niet denken, dat pater Titus het in de Scheveningse Polizei-Gefangnis zwaar te verduren heeft. Hij maakt het best. De zeldzame kansen om een brief te schrijven grijpt hij met beide handen aan om iedereen daarvan te overtuigen. Zijn woorden klinken blijmoediger en beslister dan de gebruikelijke voorgeschreven tevredenheidsbetuigingen, waarachter men doorgaans bezwaarlijk iets anders dan zorg en treurnis kan vermoeden. Wie zich, zoals Titus, geestelijk volledig boven de lichamelijke nood en het zintuiglijk onbehagen weet te verheffen, kan niet anders dan tevreden brieven schrijven. Het eerste wat de prior van Nijmegen van zijn Scheveningse “cellebroeder” te lezen krijgt, is een getuigenis van innerlijke voldaanheid: “Hartelijke groeten uit cel 577 te Scheveningen. Ik zit hier alleen, twee bij vier en vier hoog., Een cel, trouw bewoond, wordt zoeter', zegt Thomas van Kempen. Ik ben hier al thuis. Ik bid, lees, schrijf. De dagen zijn te kort. Van acht tot zeven is het nacht. Ik maak het best in mijn eenzaamheid, al mis ik de kerk, de heilige Mis, de communie en komt hier ook geen priester. Nu ik niet meer bij de mensen ben en de mensen niet bij mij kunnen, is God me toch nabij. Ik ben heel rustig, gelukkig en tevreden, en pas me maar aan. Ik houd het best uit.”

Drie weken later, donderdag 5 maart , stuurt hij zijn tweede brief: “Nogmaals de groeten uit cel 577. Ik zit hier nu al ruim zes weken, maar ik houd het aardig goed uit. Mijn gezondheid is goed. 21 Februari heb ik een kleine waarschuwing gehad: wat koorts en pijn, die me deden vrezen dat de nierbekkenontsteking van december 1939 zich herhalen zou. Ik heb toen ook om de dokter gevraagd, maar terwijl ik vreesde dat het erger zou worden, was het, toen de dokter de volgende dag kwam, veel beter, zodat hij geen reden vond iets te doen. Nog een paar dagen wat naweeën, minder eetlust; toen was het weer voorbij. Op het ogenblik maak ik het zeer goed. Psychisch heb ik er in het geheel geen last van. Ik behoef noch te schreien, noch te zuchten, zing zelfs af en toe een beetje. Op mijn manier en natuurlijk niet te hard.”

Intussen verkeert pater Titus in het onzekere over wat er met hem gaat gebeuren. Hardegen heeft hem duidelijk te verstaan gegeven, dat er op een snelle afwikkeling van zaken niet valt te rekenen. Naar de reden daarvan behoeft pater Titus niet te gissen. Een vonnis op korte termijn zou óf de volledige vrijheid óf een zeer zware straf betekenen. Maar zowel de vrijspraak als een zware straf voor een invloedrijke en onverzettelijke tegenstrever zou de bezettende macht voor een nog grotere moeilijkheid plaatsen dan die zij door een vonnis tracht te bezweren. Het is daarom van de

bevelhebber van de Sicher-heitsdienst schrander bekeken de gevaarlijke man “zur Aufrechter-haltung der öffentlichen Ruhe in einstweilige Schutzhaft zu nehmen”. Hij heeft reeds zes kruisjes achter zijn naam en zijn lijf zit vol grote en kleine kwalen. Wellicht zal hij in de verborgenheid van het politieke opvoedingsgesticht zélf wel voor een oplossing zorgen. Titus Brandsma, wiens liefde voor het afgezonderde leven groter is dan zijn rusteloos apostolaat onder de mensen kon doen vermoeden en die de medewerking van zijn belagers nodig had om eindelijk eens met God alléén te zijn, maakt zich geen zorgen en treurt niet. Hij leeft ongestoord in Gods tegenwoordigheid, put daaruit de kracht om ook het minder prettige voor lief te nemen en weet de offervreugde, die bij hem niets onnatuurlijks heeft, op ontroerende wijze te beleven. Hij weet haar zelfs tastbaar te maken op de kale wanden van zijn stille kluis. Van een dambord, een stuk verfomfaaid papier en enkele devotieprentjes, improviseert hij zich een huisaltaar, waarop hij zo vaak hij wil de offerande kan brengen van zijn eigen Ik en waarvoor hij ieder uur opnieuw Gods troostende aanwezigheid ervaart in een schamel strookje schrijfpapier vol vrome teksten. Wie kan het beter verhalen dan de man zelf, die er zijn geluk in vindt?

“Er moet toch iets spreken in zo'n kale cel. Vóór me heb ik een klein altaartje of hoe men het noemen wil. Er lag op mijn cel een papieren dambord met schijven. Daar zal ik maar niet mee beginnen te spelen. Maar er lag ook een stuk pakpapier. Dat sloeg ik om het dambord en met een sigarenspijkertje - men moet zich behelpen, want mes en schaartje zijn me afgenomen - heb ik in het pakpapier kleine keepjes gemaakt, waarin ik drie prentjes heb gestoken uit mijn brevier. Zo heb ik recht vóór me toch het beeld van Christus aan het kruis, wel niet voluit, maar toch een mooie buste met de wonde van het heilig Hart. Nog wel van Fra Angelico. Daarnaast heb ik aan de ene zijde de heilige Teresia gestoken met haar spreuk, Mori aut Pati', aan de andere Sint Jan van het Kruis met zijn “Pad et Contemni'. Ik vond nog twee spelden, waarvan ik er een gebruikte om onder de drie afbeeldingen een breed dwarspapiertje te hangen, waarop Teresia's spreuk, Nada te turbe' enzovoort, in het midden:, Gott so nah und ferne, Gott ist immer da' en tenslotte mijn spreukske, Prenez les jours comme ils arrivent' enzovoort. Ik had in mijn brevier geen los prentje van Maria en toch hoort ook haar beeltenis op de cel van een Karmeliet. Ook daarmee heb ik me kunnen redden. In het deel van het brevier, dat we nu gebruiken en dat men mij gelukkig gelaten heeft, staat voorin een prachtafbeelding van de Madonna van Karmel van Freiin von Oer. Mijn brevier staat nu wijd open bij die afbeelding op het bovenste van de twee hoekplankjes, links boven het bed. Ik heb aan tafel maar even naar rechts te zien en ik heb haar mooie beeltenis voor me. Als ik in bed lig, valt mijn oog het allereerst op die sterdragende Madonna.”[153]

Wanneer de opsluiting in de Scheveningse cel voor de pionier van het katholiek verzet als een straf bedoeld is, mist ze iedere uitwerking. De verbeteringspoging, welke deze Schutzhaft zou moeten zijn, heeft op de onverstoorbare professor niet de minste vat. En van de evenredige vergelding, waardoor de geschonden rechtsorde haar evenwicht pleegt te hervinden, is in dit geval ook al geen sprake. Die neemt bij Titus zowaar het karakter aan van een heuse beloning. Het pijnlijkste wat de cellulair-gevangene heeft te verduren, is normaal gesproken het torment van de eindeloze verveling. Maar zich vervelen doet pater Titus niet. Integendeel: zijn dagen zijn kort, té kort om er veel in uit te richten. Zij duren niet langer dan de gemiddelde lach- en huildag van een goedverzorgde baby. Het heeft zijn bezwaren, maar het prettige is, dat je geen standje hebt te vrezen van de dokter die je verplicht minstens acht uren per etmaal rust te nemen. Pater Titus maakt er zelfs elf uur van. Hij kan niet anders, omdat hij van acht uur in de avond tot ongeveer zeven uur 's morgens zonder licht zit. Met dat al hebben zijn zenuwen en zijn gevoelige kniespieren niet over gebrek aan verzorging te klagen. En de geest doet er ook zijn voordeel mee, want al ligt hij gedurende de nacht ook langer over zijn lotgemeenschap met Christus in het Mystieke Lichaam te mediteren dan van feestende kinderen, zon en bloemen te dromen, zijn hoofd lijdt daar niet onder, omdat de overweging van het lijden voor hem altijd een van de aangenaamste vormen van geestelijke ontspanning is geweest.

[153] Deze en volgende aanhalingen uit „Mijn Cel".

Met de gevangeniskost - een vloeiende variatie op het thema “Rats, kuch en bonen” uit het soldatendiner - kan Titus zich ook uitstekend verenigen. Op dit punt is hij niet bepaald veeleisend en het is dan ook meer uit plichtsbesef dan uit hongergevoel, dat hij er toe overgaat de gevangenisdokter om een lichte bijvoeding te vragen in de vorm van een halve kroes volle melk en een stukje boter voor het brood. Het gewicht van vier en vijftig kilo is immers wel wat weinig voor een zieke, ook al heeft hij in zijn goede tijd nimmer de vijf en zestig kunnen halen.
Het huisreglement is alles eerder dan de gejaagde en dikwijls onbe-rekenbare dagorde van het concentratiekamp, waar de gevangenen geen moment van de dag met rust worden gelaten. Het houdt klaarblijkelijk in hoge mate rekening met de menselijke neiging om zichzelf te zijn en het is er zichtbaar op uit de lui zo weinig mogelijk te storen, 's Morgens in alle vroegte gaat de vloerwachter even rond om zijn bestaan te melden en driemaal daags is er de kelner, die de kost van de dag komt presenteren. Bediening op de kamer; deftiger kan het niet! De enige rustverstoorder is mijnheer de gymnastiekleraar. Die roept dagelijks op een willekeurig uur de manschappen in groepen bijeen voor een gemeenschappelijke sportoefening op de achtercour, waar hij zijn leerlingen de eerste beginselen van de ganzenmars tracht bij te brengen. Een vermakelijke vertoning, dat gedraaf in het rond. Pater Titus spant zich niet overmatig in; hij maakt er maar wat van. “Af en toe moeten we in een zekere ritmische beweging de armen vooruit en wijd-uit spreiden, dan weer de handen op de heupen houden, enfin, ik ken die bewegingen zo niet en doe maar zo wat mee.” Het duurt niet lang, hoogstens een minuut of tien, dan gaat alles weer naar de cel. De gymnastiekmeester heeft zijn plicht gedaan, het lichaam voelt zich weer fit en iedereen is blij even de buitenlucht te hebben ingesnoven.
Voor de rest is de dag gans en al aan de gasten. Heeft Titus Brandsma al eens ooit eerder de dag volledig voor zichzelf gehad? Het lijkt niet waarschijnlijk. Thans kan hij zonder inmenging van iemand anders en zonder consult met derden zijn eigen dagorde opstellen. Zij overtreft alles, wat de vrije burgers zich op dit gebied maar kunnen voorstellen. Als tegen zevenen het licht aangaat, staat Titus op. “Ik sla een kruis, groet de Madonna van de Karmel op het plankje boven mijn bed en trek mijn kousen en pantoffels aan, bidt op mijn knietjes drie Weesgegroetjes en een kort gebed en begin mijn bed af te halen. Ik sla de dekens uit en vouw ze netjes op, ook het laken, ontdoe de peluw van zijn verzachtingen en zet mijn waterkan buiten de deur, die er even voor wordt opengedaan. Dan ga ik, nog altijd in mijn pyama die ik gelukkig ook nog kon meepakken bij het arresteren, - de opgevouwen dekens op het matje, geknield en op mijn manier uit het geheugen aanvullend wat ik niet van buiten ken - de heilige Mis lezen met de geestelijke heilige Communie en de gebeden der dankzegging. Het gaat vlugger dan anders, maar het gaat ook anders. Het is een mooi begin van de dag. Thuis is het eerst de meditatie, daarna het koor, maar hier laat ik liever de heilige Mis voorgaan, al is het dan in nachtgewaad.” De directie van het Oranje-Hotel is een en al inschikkelijkheid, maar zij laat niet met zich sollen. Zij houdt van orde en regelmaat, niet van verwende gasten, die onnodig veel tijd vragen voor de verzorging van de in- en uitwendige mens. Titus Brandsma weet zich daar heel goed naar te schikken. Hij scheert zich niet vaker dan hij er de gelegenheid toe krijgt en zijn baard neemt soms patriarchale vormen aan: een liefhebberij om jezelf zó eens in het spiegeltje te bekijken! Voor het overige heeft hij slechts twintig minuten uitgetrokken voor de verzorging van zijn uiterlijk en de verorbering van het ontbijt. Precies acht uur vangt dan de eigenlijke dag aan. Die wordt godvruchtig ingezet niet een “ochtendwandeling” - drie meter heen, drie meter terug, drie meter heen, drie meter terug, en zo maar door, en almaar denken aan de vele vrienden, met wie je binnen de gemeenschap der heiligen verbonden bent -, een flink stuk breviergebed en de meditatie.
Na deze inleiding, die op de minuut af anderhalf uur in beslag neemt, komt om half tien de arbeid van de dag aan de orde. In het middaguur en om ongeveer half vijf houdt de professor een korte pauze voor het diner en de boterham en om acht uur, even vóór het licht uitgaat, besluit hij zijn dag met de avondmeditatie, het avondgebed en de oefening van aanbidding.
Bidden doet pater Titus veel. Het maakt een wezenlijk bestanddeel uit van zijn dagtaak en het helpt hem zich in de geest verenigd te weten met zijn confraters op de Doddendaal en elders. Als hij om half twaalf de Terts, Sext en Noon, en om twee uur de Vespers, de Completen en het rozenhoedje

bidt, is het hem of hij te midden van zijn medebroeders op het koor staat. De gedachten van pater Titus vertoeven dikwijls op de Karmel. Minstens zeven keer per dag. Hij bidt zijn Angelus als in het klooster, houdt zijn adoratie als in het klooster, zegt zijn avondgebeden als in het klooster. De vreemde omgeving kan hem geen ogenblik aan de dagelijkse dingen van het karmelitaanse communiteitsleven ontwennen. Zelfs als hij wat zonderlinge bezigheden verricht en bijvoorbeeld met een eetlepel de broodblokjes uit de koffie opvist, is er in deze handeling iets, dat hem aan een gebruik in zijn Orde herinnert: “Och, dat deed ik vijf en dertig jaar geleden in onze Beierse kloosters juist op dezelfde manier. Daar brokten we ook het brood in de koffie en aten het met de lepel.”
Wat voeren de gevangenen de hele lange dag uit? Als zij om de een of andere reden geen baantje hebben gekregen bij de gangendienst en niet het gezelschap genieten van een medelevend celgenoot, trachten zij het spook van de verveling te verdrijven door handig geïmproviseerde eenmansspelletjes of het lezen van romans. Ja waarachtig, er is in het hotel een bibliotheek, waaruit de gasten zomaar voor niets leesboeken kunnen betrekken. Er zijn hele goede bij. Toen professor Titus Brandsma voor het eerst zijn cel werd binnengeleid, ontdekte hij op het klaptafeltje “De Bareelsen” van Maurits Sabbe en “De Klop op de Deur” van Ina Boudier-Bakker.
Nu is het lezen van romans voor Titus Brandsma altijd een vorm van tijdverdrijf geweest, waaraan hij niet kon meedoen. “Ik moest bekennen, dat romans mijn geliefde lectuur niet waren,” schrijft hij met een beminnelijk gevoel voor neigingen en ambities. Het hindert niet; de ako heeft nog iets anders ook. Bijvoorbeeld de drie delen van “Scientia, Handboek voor Wetenschap, Kunst en Godsdienst” en de “Kunstgeschiedenis der Nederlanden” van Dr. van Gelder. “Die leken me beter en die hield ik dus maar. Ik zei hem, dat ik Jezus' van Verschaeve en de nieuwe uitgave van Kwakman's Heilige Teresia' had mogen meenemen, maar hier toch niet naar mijn cel. Hij noteerde beide boeken, meende Kwakman's, Teresia' in de eerste uitgave te hebben, had vele heiligenlevens, zou eens zien.”
Blijkbaar staat de boekenman in een goed blaadje bij de directie, want na enkele dagen worden de beide gevraagde werken aan de bewoner van cel 577 afgeleverd. De professor zou nog graag wat andere lectuur hebben, zoals de studie van Hoornaert over “Sainte Térèse Ecrivain”, de latijnse uitgave van “De Navolging” en het eigen ordesmissaaltje. Hij schrijft er om naar huis. Alles goed en wel, maar een gevangene kan ook te veeleisend zijn; hij moet er geen spelletje van maken. Hoornaert, Thomas van Kempen en het ordesmissaal blijven dus braaf liggen op de administratiekamer voor personele zaken.
Dat is heel erg voor pater Titus, omdat hij de Imitatio en het boek over de grote heilige Teresia als schrijfster graag zou willen benutten voor een studie, die hij zich al jaren geleden heeft voorgenomen. Hij wil een biografie schrijven van Teresia van Avila zoals hij haar ziet: een prachtfiguur in een omgeving van verklaarbare instemming en begrijpelijke tegenstand, géén beeld dat zijn glans uitsluitend te danken heeft aan de omstandigheid, dat de achtergrond zo zwart is als het gezicht van de satan. Het Spectrum zal het uitgeven, zo is overeengekomen. Titus Brandsma stelt zich daar veel van voor. Hij kent Teresia in haar onstuimige liefde en haar heldhaftige lijdensmoed, in de durf waarmede zij het onmogelijke onderneemt en in de volharding waarmede zij haar geestelijke overwinningen behaalt. En hij weet dat Teresia, kind van een ver en vreemd land, het katholieke volk van Nederland vermag te boeien, omdat zij bovenal het kind is van God.
Nu hij geen studiebronnen bij de hand heeft en slechts over het feitenmateriaal kan beschikken, zoals dit in pastoor Kwakman's vertaling voor hem ligt, is hij wel genoodzaakt zich in hoofdzaak tot de typering van Teresia's persoonlijkheid te beperken. Daarbij zal hij zich in hoofdzaak op zijn geheugen moeten verlaten. Pater Titus kent vele Teresiaanse overwegingen en verzuchtingen uit het hoofd. Die over de liefde, welke geen maat kent, over de graden in het gebedsleven, de mystieke opgang naar God en de onvergelijkelijke genietingen, die de ziel ervaart in de ontstijging aan al het aardse en vergankelijke. Ook deze: “Wanneer ik de martelingen aanschouwde, die sommige heiligen voor God hebben verduurd, scheen het me toe, dat zij voor een wel zeer geringe prijs zijn mogen ingaan in de genieting Gods; en dan verlangde ik er vurig naar ook op die wijze te mogen sterven.”

Als pater Titus voor de zoveelste keer de diepe zin van deze woorden overweegt, ziet hij omhoog naar de eenvoudige maar welsprekende versierselen van zijn kleine huisaltaar. Daar is het bloedende Hart van zijn Verlosser. En daar zijn de vele vrome spreuken, waarin de beste mensen hun edelste gedachten hebben neergelegd: “Gott so nah und ferne, Gott ist immer da!” - “Nada te turbe!” - Laat U door niets verontrusten! - “Pati aut Morü”, Lijden of sterven! - “Pati et Contemnü”, Lijden en veracht worden! - Daar is vooral Titus' eigen lijfspreuk:
Prenez les jours comme ils arrivent, Les beaux d'un coeur reconnaissant Et les mauvais pour ceux qui suivent, Car Ie malheur n'est qu'un passant.
Neem de dagen, zoals zij komen! Deze gedachte is bij pater Titus al voor veertig jaren vlees geworden. Zij is voor hem meer dan een brave wens: een categorische imperatief. Wel honderdmaal heeft hij daaruit de kracht geput om het onvermijdelijke leed voor lief te nemen en hij zal het nóg honderdmaal doen, als Onze Lieve Heer hem er de tijd en de gelegenheid toe geeft. Kardinaal Newman had een soortgelijke levensspreuk, herinnert Titus zich. Toen zijn overgang tot de katholieke Kerk méér dan alleen maar het afscheid van “de oude mens” was gebleken, toen zij met name offerande was geworden: opdracht van heel de persoonlijkheid in Gods hand, was de jonge Newman voor geen enkel teken van Gods geselende liefde meer beducht: “I loved to choose and see my path, but now lead Thou me on!” Ook Titus Brandsma verstaat deze levenskunst. Al vele jaren. Gedurende de laatste maanden heeft hij haar zelfs bijna ieder uur van de dag in praktijk mogen brengen. “Och, alle lijden is mij goed, omdat ik daardoor U gelijk en dit de weg is naar Uw Rijk . ..” “Neem de dagen, zoals zij komen!” Over deze levenskunst gaat Titus Brandsma schrijven, nu hij er zich toe zet voor zijn geloofs- en volksgenoten het beeld te ontwerpen van Teresia's fiere en edelmoedige persoonlijkheid. Die was ook vol zonnig Godsvertrouwen en steeds parate lijdensmoed. Na “het proefwerk” over de houding van katholiek Nederland tegenover de N.S.B, mocht hij gelukkig zijn vulpen behouden. En op dat werkstuk heeft de vaardige en zuinige schrijver, die niet gewoon is met kladjes te werken, liefst honderd en drie blaadjes gevangenispapier kunnen uitsparen. Dat maakt reeds tweehonderd en zes bladzijden voor het levensverhaal van de Spaanse Karmelites. Als het nodig mocht zijn, kan hij ook in het boek van Verschaeve of van Kwakman nog vrije ruimte vinden. Het werk zal hem ongeveer drie maanden in beslag nemen, heeft hij uitgerekend. Twee maanden voor de twaalf hoofdstukken “in eerste aanleg”, één maand voor de revisie van het totaalbeeld, de historische correcties en de taalkundige polijsting. Na precies anderhalve maand blijft de hagiograaf op bladzijde 273 midden in het zevende hoofdstuk steken. In de vroege morgen van donderdag 12 maart komt iemand van de Duitse wacht bij hem de cel binnen: “lm Auftrag des höheren Befehlshabers der Sicherheits-polizei und des Sicherheitsdienstes musz ich Sie, Herr Professor Doctor Brandsma, einladen sofort mit zu kommen. Wir fahren nach Amersfoort. Der Wagen steht bereits vor.” De gevangene kan alles rustig laten liggen, zoals het ligt. Hij krijgt het te zijner tijd terug. Of hij zijn brevier, de vulpen, de pyjama en de verdere persoonlijke gebruiksvoorwerpen mag meenemen, kan de diender niet zeggen. Daar zal de administrateur van de afdeling “Ingebrachte stukken” wel over beslissen.
“Amersfoort!” denkt pater Titus. Het voorhoofd fronst zich even. Hij ziet nog eenmaal op naar zijn huisaltaartje met het bloedende Hart en de schone spreuken. Dan verlaat hij zijn “kleine kluis”. Achter hem slaat de Duitser met een veelzeggend gebaar de celdeur in haar dubbele slot.

DE DONKERE NACHT

Op zijn tocht naar Amersfoort is pater Titus in groot en goed gezelschap. Nog ruim honderd andere vaderlanders, gevangenen als hij, worden tegelijk met hem naar het Polizeiliches Durchgangslager af-gevoerd.
Voor hoelang? De hoeveelste etappe? Met welke eindbestemming? Er zijn er bij die iets vermoeden, maar niemand heeft zekerheid. De geblindeerde politie-auto's rijden constant op volle toeren en het kan nog maar amper negen uur zijn, als de colonne voorrijdt op de appèlplaats van het Amersfoortse

kamp. “Schnell aussteigen! Sich hinstellen, stehen bleiben und warten bis man d'ran ist!” Dat “d'ran” betekent zoveel als de onderwerping aan de sobere initiatie-rite in en nabij de registratiezaal. Om het kwartier marcheren de novicen in groepjes van tien - Titus Brandsma in keurig zwart colbert - de grote poort uit, rechtsaf langs de S.S.-cantine naar het Bekleidungsmagazin, waar Scharführer Hoffmeister de scepter voert en zijn cliënten een voor een al hun persoonlijke kentekenen ontneemt. Hij geeft er een nummer voor in de plaats. Titus Brandsma wordt nummer 58. Daarvoor moet hij in ruil afstaan: zijn zwart kostuum, zijn hoed, schoenen, kousen, ondergoed en het schamele restantje van wat hij eens, met verlof van een heel wat mildere overheid, zijn eigen gebruiksvoorwerpen mocht noemen. Zijn platte portemonnee, de vulpen en de zakagenda zal men hem straks terugbezorgen. Geheel ontkleed verlaat hij dan met de anderen Hoffmeister's heiligdom om buiten in de sneeuw het oude Nederlandse legeruniform uit te zoeken, dat hem het minst ongemakkelijk zit. Terwijl hij zo in de vlijmscherpe kou, rillend over heel zijn lijf, aan het passen en meten is, roept iemand van achter het prikkeldraad: “Titus!” Het is de Limburgse kapelaan Meertens, voorheen student in Nijmegen en een bekende van de professor, thans politiekgevangene en aardappelenlosser in tijdelijke dienst. Pater Titus moet nog even aan de vreemde klederdracht en de nieuwe gezichten wennen, herkent hem maar half en roept terug: “Kijk, is U hier ook?” De namiddag wordt besteed voor de eerste kennismaking en een generale instructie. De nieuwkomers krijgen ruim de gelegenheid om de situatie te keuren en hebben 's avonds, als zij naar bed gaan, voor zichzelf al uitgemaakt, welk soort gevangenschap de minst erbarmelijke is: de volslagen eenzaamheid tussen de kale wanden van de cel of het slavenleven in kuddeverband. Zij zijn geconfronteerd met Heinrich, de Lagerkommandant, die zich overigens niet al te ingrijpend met de leiding van het kamp inlaat. Met Lagerführer Hans Stöver, door de gedetineerden “Nelis” genoemd, wiens gevoel voor recht en liefde bepaald in zijn eerste aanleg is blijven steken. Met de gevreesde Arbeitsführer Max Ritter en de niet minder geduchte kampdokter Nieuwenhuizen, de Amersfoortse chirurg die thans bij de S.S. in scholing is. Met de vele S.S.-vlegels, die niet behoorlijk kunnen spreken, alleen maar hard schreeuwen en slaan. Er zijn ook goede lieden bij, mensen met een menselijk hart, zoals de onvrijwillige S.S.-soldaat Willy Engbrocks, en niet te vergeten, de Nederlandse reservekapitein Chris van der Putten, die als Lageralteste alles in het werk stelt om voor zijn lotgenoten het leven zo draaglijk mogelijk te maken. Deze man is echter, naar het oordeel van de Duitse autoriteiten, te goed voor zijn verantwoordelijke baan. Hij zal spoedig door de onbarmhartige Jan Hurkmans worden vervangen. En in de plaats van Untersturmführer “Nelis”, wie niet veel onmenselijks vreemd is, zal over enkele dagen een andere S.S.-potentaat het Lager komen be-sturen: Hauptscharführer Karl Berg - “de te narratur fabula” -, de moeilijk te evenaren vertolker van “la Béte humaine”. Pater Titus wordt met een grote groep ondergebracht in Block II, de eerste woonbarak, recht tegenover de poort en even voorbij het grote reviergebouw met de schrijfkamer, het douchelokaal, het bureau van Herr Sanitater, de verbandkamer en de twee ziekenzalen. Met zijn Stube-makkers had hij het erger maar ook beter kunnen treffen. Er zijn er bij, met wie hij spoedig bevriend raakt, er zijn anderen, die hem wekenlang wantrouwend in de ogen blijven zien. Het is niet alles goud, wat hier gelouterd wordt! Er zijn goedhartige en boosaardige communisten, zoals er ook voorbeeldige en minderwaardige katholieken zijn. Pater Titus maakt kennis met priesters, dominees, doktoren, advocaten, klerken, winkeliers, loopjongens, zwarthande-laren, inbrekers, oplichters en souteneurs.
Hij doet wat iedereen doet. Hij heeft een kleine groep vertrouwelingen, is op zijn hoede voor bepaalde bewakers, verricht zijn dagelijkse bezigheden, doet mee aan het appèl-staan en lijdt honger. Zijn bivakvrienden van Mierlo, van den Mortel, Eras en nóg enige Brabanders - zij noemen zichzelf “de Tilburgse Kring” - beleven veel plezier aan hem. Professor Brandsma gaat hen voor in gebed en overweging, onderricht hen in de troostende geheimen van het kerke-lijk genadeleven en schaft hun rijkelijk raad in de grote en kleine moeilijkheden van hun eigen persoon en van bij hun thuis. “Niet piekeren, jongens, wij hebben in de hemel immers een oneindig goede Vader!” Theo, Jan, Ernest, Nico, en hoe zij allen heten, laten zich deze geestelijke instructies met alle liefde welgevallen. Vaker dan zij het in hun vrije leven gewoon waren, gaan zij hun zonden biechten en hun hart met God

verenigen in de geestelijke heilige communie. En 's morgens en 's avonds worden zij door “oom Titus” getekend met een vroom kruisje op de rug van de hand. Er is in het kamp geen kapel en geen van de priesters mag er de heilige Mis opdragen. De zondag onderscheidt zich van de gewone werkdagen alleen maar door lichtere arbeid en een gemeenschappelijk douchebad. Titus vindt het maar een heidens zaakje en zoekt daarom voor zichzelf en zijn geloofsgenoten naar geschikte middelen om ook aan Onze Lieve Heer zijn uitdrukkelijk deel te geven. “Wat kan oom Titus prachtig bidden!” zeggen de medegevangenen onder elkaar. Zij doelen daarbij op het vuur en de ingetogenheid, waarmede nummer 58 de hemelse Vader dankt en huldigt om “het alleruitverkorenst lot, dat hem vereent met zijnen God”. Hij heeft bij zijn binnenkomst geen brevier en geen rozenkrans mogen meenemen, geen missaaltje en geen meditatieboek. Hij zegt de getijden nu maar “op de wijze van de broeders” en bidt de rozenhoedjes op zijn vingers. Gelukkig behoeft dit maar kort te duren. Verwante geesten en hulpvaardige handen spannen zich in om hem de kleine rekwisieten te bezorgen, die de gemakkelijker geestelijke concentratie bevorderen. Kapelaan Höppener leent hem het clandestien meegenomen zondagsmissaal, de illegale werker, Jan Hoffmann uit Den Haag, staat graag voor een week de “Navolging van Christus” aan pater Titus af, en die andere edele vaderlander, de Arnhemmer Piet Hoefsloot, knutselt van een eindje touwkoord, een paar houtsplinters en een benen knoopje, een toonbare rozenkrans in elkaar. Titus telt daar dagelijks gedurende minstens vijf kwartier zijn Onzevaders en Weesgegroetjes aan af. Daarnaast houdt hij dan nog zijn langdurige overwegingen over de geopenbaarde heilsmysteries, die duidelijker dan ooit tevoren in deze merkwaardige omgeving voor hem open gaan. Overdag schilt pater Titus aardappelen. Het is er in deze harde nawinter wel een beetje koud bij en van 's morgens negen tot 's avonds zes is een hele tijd. Overigens is het “piepersjassen” geen arbeid om er dood bij neer te vallen. “Echt iets voor sukkelende luitjes en ouden van dagen!” De professor is er maar half tevreden over. Het gaat hem aan het hart, dat de meeste medegevangenen het zoveel zwaarder te verduren hebben dan hij. God wil het echter zo en dan vooruit maar! De hoogleraar schilt de aardappelen met de nauwlettende toewijding, waarmede de kandidaten voor de lagere huishoudschool zich op het toelatingsexamen voorbereiden. Geen kwade bezigheid: “Zo kun je twee dingen tegelijk doen, met je handen voor je vrienden zorgen en met het hoofd aan God denken”. Als men Titus Brandsma moet geloven, is het nergens beter wonen dan op de hei bij Amersfoort.

Hij tracht er zijn makkers ook van te overtuigen en er zijn er velen, die hem op zijn woord geloven. Het is hier “iets bijzonders” in het P.D.A. Allemaal gelukkige mensen! Althans: zij hebben alle reden het te zijn! Sommigen begrijpen het nog niet. Zij maken glossen op de initialen van het Polizeilich.es Durchgangslager Amersfoort. Naargeestige, maar ook amusante als deze: “Plotselinge Dood Aantrekkelijker” - “Pruisische Doodskops-Aapjes” - “Pracht-vent Die Adolf”. Pater Titus weet iets beters: “Probamur Dum Amamur”, wij worden beproefd omdat wij worden bemind.

In deze geest schrijft hij ook naar huis. Men moet zich daar vooral geen zorgen over hem maken. Hij is nog pas vier dagen in het kamp van Amersfoort, maar hij heeft de nieuwe omgeving al behoorlijk bekeken en kan niet anders zeggen dan dat het allemaal heel erg meevalt. “Sinds donderdag ben ik hier. Een hele verandering gelijk U begrijpt. Maar ik heb me ook hier alweer leren aanpassen en ik moet zeggen, dat ik me er best in kan schikken. De eenzaamheid van de cel is voorbij. Meer buitenlucht en aanspraak van vele bekenden. Geen zorgen: het gaat me goed.” Het blijft pater Titus goed gaan. Na veertien dagen ruimere ervaring is er in zijn oordeel nog niets gewijzigd: “Al was de verandering van Scheveningen naar hier groot, ik heb me hier heel goed kunnen aanpassen. De aanspraak van vele bekenden en de kennismaking met vele anderen zijn een grote tegenstelling met de Scheveningse eenzaamheid. Met mijn gezondheid en leeftijd wordt hier aardig rekening gehouden, zodat U zich daarover geen zorgen behoeft te maken. Er is hier uitgebreider medische verzorging dan in Scheveningen.” Het gaat pater Titus altijd goed.

Als de kampdokter hem de ziekenkost voorschrijft - een kleurloos en vrij smakeloos papje - is hij de koning te rijk. Zijn zwak gestel zal er nu wel tegen kunnen en wie weet, of hij de lichamelijke ontberingen niet te boven komt om over enige maanden, misschien al over enige weken, opnieuw als

apostolisch reiziger door het land te trekken! Maar wanneer diezelfde kampdokter enige tijd later in de bejaarde leeftijd, de ziekelijke toestand en het ontstellend lage lichaamsgewicht van nummer 58 geen aanleiding vindt om hem buiten het arbeidscommando te houden, komt pater Titus met fier opgeheven hoofd en de borst vooruit bij zijn barakgenoten terug, terwijl hij pocht: “Hier hebt U mijnheer de simulant. Ik mankeer niets; kijk maar. De dokter heeft het zelf geconstateerd!” Een van zijn medegevangenen tekent hierbij aan, dat zelfs deze lichte inspanning teveel van zijn fysieke krachten vergt. “Hij is reeds te zwak om het langer dan een paar seconden in die houding uit te houden.” Meteen worden wij er aan herinnerd, dat Titus Brandsma de dingen toch wel mooier ziet dan ze in werkelijkheid zijn. Tenminste voor degenen, die minder bewust in gemeenzaamheid met de Verlosser leven dan hij. Want al mag zijn geest genieten van de blauwe hemel vol zomer en zon, zijn zinnen ondergaan intussen de verschrikkingen van de donkere nacht.
Twee dagen voor hij uit de Scheveningse eenzaamheid werd weggehaald, begonnen zijn ingewanden zich weer eens te roeren. Een zware darmcatarrh met al de narigheden van dien. Wat het precies was, kon Titus niet weten, en Duitse gevangenisdoctoren plegen zich over dergelijke kleinigheden weinig zorgen te maken. Het zal wel weer overgaan, zeggen zij, en daarmee laten zij de zieke maar aan zijn eigen verlegenheid over. Maar bij Titus wil het niet genezen; na negen dagen is er nog steeds geen teken van beterschap te bespeuren. Van zijn reis naar Amersfoort heeft hij toen maar een boetetocht gemaakt en in het zaalleven van de barak was hij er alleen maar op bedacht de anderen met zijn lichamelijke onrust niet ten laste te zijn. Zijn ingewanden blijken totaal van streek. Overdag bij het kartoffelnschalen tracht hij de weeën in het lijf te bezweren door zich veel te bewegen en zo weinig mogelijk te eten. Maar tegen de smart van de martelende nachten blijkt geen kruid gewassen. Hij heeft pijn, lijdt honger en kan niet slapen.
Het gaat niet goed met pater Titus. Dit leven is, al zijn optimistische bezweringen ten spijt, veel en veel te hard voor hem. Als hij er, ten einde raad, op zaterdag 21 maart toe besluit de Sani-tater te raadplegen, is alles ineens duidelijk. Dysenterie met ernstige bloedontlasting.
Dysenterie is een verschijnsel, waarmede men in het P.D.A. reeds in februari vertrouwd is geraakt. De ziekenzalen in het revier konden na één week de patiënten al niet meer bergen; daarom heeft de kampleiding voor de dysenteriegevallen inderhaast een stube laten vrij-maken in barak IV. Daar liggen nu meer dan zeventig zieken rusteloos te kreunen en te woelen op de britsen. Bijna iedere dag zoekt de dood er zijn slachtoffer uit, al vergeet hij een enkele maal de dysenteriestube voor de gewone ziekenbarak. Nog geen vier en twintig uur voordat Titus Brandsma in verpleging wordt genomen heeft de kampgemeenschap met verslagenheid het laatste afscheid genomen van dominee van den Bosch, een van de beste zonen, die Nederland aan het onrecht heeft verloren. Een man van inwendig gebed en brede apostolaatszin, een voorbeeld en een troost voor allen die met hem in de opstanding ten eeuwigen leven geloven.
Er heersen daar in de dysenteriezaal onbeschrijfelijk trieste toestanden. De enkele nog niet besmette gevangenen, die hier in de kamerdienst en de verpleging werden geplaatst, doen hun uitstekende best maar kunnen het moeilijk werk onmogelijk aan. Ruim zeventig koortsige patiënten, die wel twintig keer per dag hun zieke ledematen van de brits tillen om althans voor enige ogenblikken wat verlichting te bekomen en ... slechts twee privaten, die geen beschaafde naam verdienen. Die bevinden zich rechts en links aan het einde van de dwarsgang en moeten des nachts dienst doen voor de vijf en zeventig zieken van stube B en de zeventig jonge Russen, die in zaal A zijn samengebracht. Die arme kerels lopen ook al met de dood in de schoenen. Het zijn de overlevenden van de ruim honderd krijgsgevangenen - zwarte, kleingedrongen Kirgiezen en andere halfnomaden uit het verre Kazakstan, Toerkmenië en Oezbekistan - die hier een maand of wat geleden als onbruikbare waar werden binnengebracht nadat men ze eerst als levende oorlogsbuit links en rechts door het land had gesleurd om de hardleerse boeren en burgers van Nederland door middel van het visuele beeld aan het verstand te brengen, met welk een enorm succes de Duitse legerscharen aan het oostfront de belangen van de westerse landen verdedigen. In het P.D.A. zijn er al meer dan twintig gestorven. Men kon niet anders verwachten, want in een van de koudste winters, die grootouders

zich kunnen herinneren, dag in dag uit als schurftige honden aan zichzelf te worden overgelaten, is zelfs méér dan deze geharde mannen, die zich in de kille verlatenheid van de vaderlandse steppen tenminste behoorlijk mochten voeden en kleden, verdragen kunnen. De sterksten onder hen slijten thans onder de erbarmelijkste omstandigheden hun laatste levensdagen. Het is afgrijselijk erg, wat hier geleden wordt. De ellende van deze mensen plaagt pater Titus meer dan het onrustig gestommel en het krampachtig gekreun van zijn zieke vrienden in de eigen stube. Overdag en tot diep in de nacht is het één voortdurend
gerumoer van halfbezwekenen, die door hun makkers worden opge-tild, en van onverstaanbare gesprekken, waarin het verlangen naar de dood doorklinkt, 's Avonds zingen zij hun exotische langgerekte klaagliederen: “Jy radostd jy pjetsjal, jy radostd jy pjetsjal. ..” Het doet pater Titus denken aan de treurzangen van de joden in het verre en vreemde Babyion en aan de afscheidshymne van de schipbreukelingen op de Titanic. Ja, voor deze stakkerds is dit kleine stukje wereld een al te akelige hel.
Of het de hartelijke zorgen van zijn verplegers zijn, o£ de wetenschap dat anderen het zoveel zwaarder te verduren hebben dan hijzelf, in de dysenteriebarak voelt Titus Brandsma zich reeds na enkele dagen merkbaar aan de beterende hand. Het betekent, dat zijn apostolisch vuur zich in de bereikbare omgeving weer onmiddellijk wegen zoekt om nieuwe geestkracht en sterkere liefde te ontsteken. Niet ver van hem vandaan ligt die prachtige katholieke kerel uit Scheveningen, Jan Hoffmann, op zijn brits een langzame strijd met de dood uit te worstelen. Hij heeft het zwaar te pakken en lijdt hevig onder buikkrampen en steken in de zij. Pater Titus verzorgt hem, zoals in een voorbeeldig huisgezin alleen de moeder het zou kunnen. Even buiten de barak vindt hij een paar zware keistenen; hij laat ze door dienstwillige handen afspoelen en verwarmt ze op de kachel in het midden van de zaal. Dan legt hij ze bij wijze van heetwaterkruiken behoedzaam tegen de zere plekken aan Jan Hoffmann's gevoelige lijf, trekt de dekens bij, reikt het eten aan, zegt toepasselijke gebeden en bemoedigende woorden en weet zeker, dat het over een paar dagen heel wat beter zal gaan. Dat Jan lichamelijk maar weinig baat vindt bij de goede dienst, die professor Brandsma hem bewijst, is niet de schuld van de professor maar van de Duitse instantie, die hem tot dit verkommerde asylleven veroordeelde.
De overige patiënten worden niet vergeten. Iedere dag gaat pater Titus brits voor brits zijn lijdende kameraden af met een goede gedachte en een opwekkend woord. Dat moest hij liever niet doen, heeft een meelevend geneesheergevangene hem geadviseerd; hij moet ook aan zichzelf denken en er zijn buiten de dysenteriebarak enige priesters, die zich met alle liefde bereid houden om aan de zieken hun geestelijke zorgen te wijden. Alles goed en wel, denkt Titus, maar een vrome liefdedienst weigeren aan iemand die er misschien een doodenkele keer in zijn leven om vraagt - een vrijdenker, een communist, een niet-praktiserend katholiek -, zou een misdaad zijn die met geen maand bedlegerigheid is uitgeboet. Daarom geeft hij van bed af iedere morgen een korte conferentie over het merkwaardige deugdleven van de heilige van de dag. Daarom houdt hij aan de tafel achter in de zaal voor een kleine kring reconvalescenten leerzame en pakkende voorlezingen over het begerenswaardig Godsgeschenk, dat de mystieke begenadiging is, en over de bijzondere problematiek waarvoor iemand zich geplaatst ziet, wanneer hij zich gaat verdiepen in de aard van de mystieke verschijnselen zoals zij zich bijvoorbeeld in Konnersreuth voordoen.
Maandag in de Goede Week wordt pater Titus voor genezen verklaard en teruggeplaatst naar barak II.
Dit moet, naar ooggetuigen verklaren, voor een goed deel het werk zijn geweest van professor Borst - vriend in vrijheid, vriend in nood - die zich op een opvallende wijze het lot van zijn vroegere maag-, nier- en blaaspatiënt heeft aangetrokken. Het is goed, dat de Amsterdamse specialist dit gedaan heeft, want de dysenteriebacteriën hebben het toch al schrale lijf van pater Titus nog verder uitgehold en er zijn aanwijzingen, dat het nu weer de colibacillen zijn die het verlaten terrein voor zich gaan opeisen. De oude valneigingen keren namelijk terug en daarenboven zijn de wanordelijkheden in zijn maag de laatste weken groter dan ze in jaren geweest zijn. In barak II geniet pater Titus de

voorrechten van de Bettruhepatiënt. In plaats van het hompje brood en het kommetje weinig voedzame maar zwaar te verteren koolsoep ontvangt hij voortaan zijn portie lichte papvoeding. Hij is van alle arbeid vrijgesteld en als het hem niet zint om op het bed te blijven, dan mag hij gerust wat door de zaal rondwandelen of een fris luchtje happen op de appelplaats. Onder al deze privileges begint hij zich in het P.D.A. thuis te gevoelen als in een rusthuis voor oude mannen. Hij maakt gretig gebruik van de kans die hem wordt geboden om de verschillende bezienswaardigheden van het kamp nader in ogenschouw te nemen en hij bindt gesprekken aan met de gevangenen en hun bewakers. Dit laatste is niet iets, wat iedereen zich kan veroorloven. Pater Titus wél. Er zijn zelfs enige communistische dienstkloppers, die zich gevoelig tonen voor de tegemoetkomende houding van de meest onaantastbare van alle gevangenen, die nummer 58 is. Op zekere keer komt hij zowaar met een heel blok prima gelijnd postpapier in zijn stube terug: “Van een bewaker gekregen! Waar hij het vandaan heeft gehaald, weet ik niet, maar ik zei hem dat ik het nodig had voor de levens van Teresia en Geert Groote, en de man wist er wel raad op.” De zeldzame bewakers, die de opvallende bevoorrechting van nummer 58 met lede ogen aanzien, leggen zich volgens de ongeschreven wet van de clansolidariteit noodgedwongen bij de feiten neer. Totdat. . .

Nu ja, voor het zover is, heeft Titus Brandsma de prachtigste kans om nader contact te nemen met zijn medegevangenen. Met de gijzelaars uit Amsterdam bijvoorbeeld: Dr. Gunning, Mr. Blaisse, Dr. Grond en de hoogleraren Hellema en Romein, die samen met professor Borst een goed beeld geven van de veelzijdigheid der academische wetenschapsbeoefening in onze hoofdstad. Met de protestantse dienaren des woords, Kaptein, Hinlopen en Overduin, wier prachtige moed hij nog nader zal leren bewonderen. Met professor Mekel uit Delft, Dr. Ronge uit Utrecht, Dr. Roorda uit Haarlem, Dr. Geerling uit Oss, Mr. de Lange uit Zeist en met zovele anderen, die uit hoofde van hun intellectuele vorming graag met de Nijmeegse hoogleraar van gedachten wisselen over de diepe zin van het menselijk bestaan. “Pater Titus maakte iedereen tot zijn vriend,” getuigen zijn Brabantse makkers uit de eigen barak, van Mierlo, Verhulst en van Zeestraten, “En mocht er van enige voorkeur sprake zijn geweest, dan zijn wij geneigd aan te nemen, dat die is uitgegaan naar de niet-praktiserende katholieken en naar andersdenkenden als professor Romein en, niet te vergeten: de grootofficier der Nederlandse vrijmetselaren, jonkheer van Voorst van Beest uit Den Haag.” Dat zijn geen kwade getuigenissen over de man, die juist vanwege de halsstarrige verdediging van zijn katholieke beginselen hier in het P.D.A. is terecht gekomen! Zij stemmen overigens volledig overeen met het oordeel van Dr. Gunning, wiens uitzicht op de mogelijkheden der Una Sancta naar eigen zeggen plotseling aanmerkelijk wordt verruimd, wanneer hij in “de stille, diepe natuur van deze vrome katholiek” iets van de universele beleving der evangelische eenheidsgedachte ontdekt. Al deze vertegenwoordigers van de magistratuur, wetenschap en algemene cultuurvorming in Nederland zijn gebivakkeerd in barak III. Dat is strikt genomen verboden terrein voor Titus Brandsma. Maar op de appelplaats vinden al de gevangenen hun gemeenschappelijke “ontspanning” in open lucht, en al is het er ook minder rustig wandelen dan op de paden van de kloostertuin in Zenderen, met een beetje durf en veel onbevangenheid kan men de mannen van de bewakingsdienst wel gerust stellen en inmiddels iemand, al keuvelend, van zijn geestelijke benauwenissen en vertwijfelde dagdromen ontlasten.

Natuurlijk blijft het daar niet bij. Drie mensen bijeen vormen een college, honderd een ganse gemeente. Hier in Amersfoort zijn er vele honderden, die door hun lotsverbondenheid bijeen horen. Hun geest ligt min of meer verslagen onder de gruwelijke geweldpleging, die men hun persoonlijk en hun naastbestaanden thuis heeft aangedaan, en allen nebben zij behoefte aan een opbeurend woord, dat op diepere waarheden is geïnspireerd dan op de stoïcijnse zekerheid, dat alle verzet tegen het dwingend noodlot zinloos is, of op de stijlloze ethiek van het café chantant, waar de artiest de zon opzoekt terwijl er slechts kunstlicht brandt.

Pater Titus zal het maar wagen en de mannen van barak III in hun eigen home bezoeken om er conferenties te geven over de diepe zin van het lijden.

Waar zal men in de Goede Week en te midden van gevangenen, die men zonder overdrijving tot het lijdende deel der mensheid mag rekenen, anders over spreken dan over de geestelijke waardering van de menselijke tegenspoed, die licht te dragen is, als het maar gebeurt uit hogere liefde en in vereniging met de passie onzes Heren? Goede Vrijdag lijkt daarvoor de aangewezen dag. De aangewezen plaats? Block III heeft de voorkeur boven II, omdat daar de intellectuelen van alle richtingen zijn ondergebracht en Titus' vrienden uit de eigen barak er niet tegenop zien om voor een godsdienstig uurtje te gaan buurten bij hun “grote” broers.
Titus Brandsma gaat spreken over de Nederlandse lijdensmystiek bij Geert Groote, beter: over het heerlijke recht met de Verlosser te mogen medelijden en over het zoet van de geestelijke gemeenzaamheid met de Man van Smarten, die met zijn lijdensbeker, zijn kruis en de bloedende wonde in zijn hart, van de heilige Lidwina tot haar levensbeschrijver pater Brugman, heel de vaderlandse spiritualiteit uit de mistroostigheid van het Niet heeft binnengeleid in de geneugten van het Al.
Als de spreker tegen zeven uur in de avond na een korte openingsrede van Dr Gunning plaats neemt op een hoge houten kist tussen twee kribben, heeft zijn auditorium iets van de heterogene samenstelling der menigten, die naar de prediking van de apostelen luisterden. Geestelijken, hoogleraren, medici, juristen, journalisten, middenstanders, arbeiders en lieden zonder vast beroep. Katholieken, orthodox-protestanten, vrijzinnigen, joden, humanisten en mensen zonder definieerbare beginselen. De beide tafels en al de bedden over heel de lengte van de zaal zijn bezet. Daar tussenin staan de mannen schouder aan schouder en vanachter de houten beschotten spieden de ogen van hen, die zich om de een of andere reden niet geroepen achten om met naam en toenaam bij deze gewijde dienst aanwezig te zijn.
Titus Brandsma zelf - uitgemergelde gestalte in zijn veel te wijde soldatenpak - voelt zich hier uitstekend op zijn gemak. Weliswaar kan zijn wrakke lichaam zich moeilijk langer dan een kwartier staande houden en onwillekeurig zoeken zijn armen beurtelings steun tegen een der bedposten, maar de geest leeft en wat hij zegt, komt recht uit het vurigste en gevoeligste deel van zijn hart.
Wie zou het beter kunnen verhalen dan iemand, die ooggetuige is geweest van dit even boeiende als onderrichtende tafereel? “Honderden zijn samengestroomd in het benauwde, rokerige hok: barak III A. Honderden gevangenen in lompige soldatenuniformen, honderden magere, kale kerels, door overmatig werk, honger en kou, onzekerheid en onrecht gekweld, uitgeteerd haast. In dit kamp zijn de lichamelijke condities voor negentig procent van de gevangenen gelijk en hard. In geestelijk opzicht zijn er zeer grote verschillen. Velen vervallen in korte tijd tot een graad van geestelijke inertie, die niet te beschrijven is. Ellende en honger drijven hen tot diefstal en chantage, tot verraad soms. De lichamelijke kwellingen zijn hen te machtig geworden en zij leven als beesten, geobsedeerd door de honger. Velen daarentegen zoeken en vinden steun in geestelijke verdieping: de gelovigen in hun bezinning op de eeuwigheidswaarde van het lijden, de ongelovigen in hun humanistische verantwoordelijkheid tegenover het mensdom. In beide groepen treft men arbeiders en intellectuelen, hoogleraren en zigeuners. De maatschappelijke grenzen zijn verdwenen; er blijft slechts de onderscheiding tussen mens en dier.
Voor deze mensen dan spreekt Titus Brandsma op Goede Vrijdag 1942 over Geert Groote en de Lijdensgedachte. *Hans Grond*
Klein en zwak staat hij daar in zijn vale uniform, zich steunend tussen twee kribben. Met een zwakke, monotone stem spreekt hij in de doodstille ruimte, waar honderden strakke gezichten naar hem gewend zijn, waar honderden harten hunkeren naar zijn woorden over Goddelijke barmhartigheid en liefde en menselijke offerzin. Zonder enige retoriek, met ik zou willen zeggen: camouflage van zijn grote eruditie, spreekt hij woorden van simpele wijsheid, die recht van hart tot hart hun weg vinden naar zijn toehoorders. Hij schildert ons de middeleeuwse mens, verbijsterd door de menigte van diepe en tegenstrijdige belevingen die hij ervaart. Natuurrampen en genade, geestelijke vervoering en zonde, toverij en onbegrijpelijke natuurkrachten zijn voor de middeleeuwer belevenissen, die hij diep moet ondergaan, zonder enig inzicht in hun verhoudingen, alleen met het

vast geloof in Gods machtige leiding. De taak van Geert Groote en de Broeders des gemenen levens ligt dan ook niet zozeer in de ontwikkeling van de jeugd in wetenschappelijke zin alswel in het geven van een vaste richtlijn voor 's mensen leven. Deze richtlijn is: de dagelijkse overweging van Christus' lijden. En dit houdt Titus Brandsma ook aan ons voor als de machtige steun in onze moeilijkheden: het dagelijks mediteren over Göds lijden voor ons, waardoor ons lijden voor Hém slechts vreugde betekent. In zijn wonden vinden wij onze genezing."[154]

Zelden heeft pater Titus een rede gehouden, welke zó insloeg als deze: op de herdenkingsdag van de Verlossing, in de barre omgeving van het P.D.A., voor mannen, die thuis bij hun normale werk, bij hun vrouw en kinderen zouden willen zijn, maar die het niet kunnen omdat, zoals zij nu horen, Onze lieve Heer dit offer van hen vraagt als een blijk van eerlijk en vrijwillig medeleven. "Nooit in mijn leven zoiets indrukwekkends meegemaakt!" zegt een van de katholieke Amsterdammers, die aan dit heilig uur hebben deelgenomen. Er zijn humanistisch denkenden, wier hart getroffen wordt door de felle bewogenheid, waarmede deze duizendmaal vernomen en duizendmaal veronachtzaamde dingen thans gezegd zijn. Dr Ronge, die lutheraan is, moet erkennen, dat deze toespraak een diepe indruk op hem maakte, vooral door de hechte overtuiging en het eerlijk enthousiasme waarmede ze werd voorgedragen, en een hoogleraar van de strenggereformeerde Vrije Universiteit vond tegenover de uitgesproken katholieke tendens van dit gloeiend relaas voor het ogenblik geen beter afweermiddel dan deze aantekening: "En tóch ben ik blij, dat ik calvinist ben!"

Naar het schijnt heeft Titus Brandsma met de krachtsinspanning, die deze rede van hem opeiste, teveel van zijn fysiek gevraagd. Als dit gezonde woord tenminste nog van toepassing is op het hijgende geraamte dat, naar het oordeel van een van Titus' kameraden, die chauffeur is geweest bij de intendancedienst, een week geleden al geen drie honderdste paardenkracht meer waard was. Thans in de late avond van Goede Vrijdag is het minder dan één procent geworden. Maar Titus Brandsma werkt niet meer met maten en gewichten. Die tijd is voorbij. In de hitte van de strijd heeft de miles Christi andere zorgen dan die over uitstekende jukbeenderen en veel te ruime kleding. Over twee dagen zal het Pasen zijn. Wellicht wordt dat ook de dag van opstanding voor zijn afgezwakte lichaam. Hij houdt er in ieder geval ernstig rekening mee en belooft aan zijn vrienden, die er om vragen, alvast een tweede conferentie voor Paasmaandag. Dan zal hij hun toespreken over de vertroosting van het lijden, zoals de moderne devoten het hebben gezien, pater Brugman vooral. Tot zolang hoort hij gedurende minstens vijf uren per dag, al wandelend, paasbiecht en gaat hij normaal door met de dagelijkse lijdensmeditaties voor de eigen zaalmakkers, die in drie groepjes van zes tot acht man gretig naar hem luisteren, totdat zijn oogleden dicht vallen van de vermoeienis en hij, enigszins beschaamd over zijn zwakheid, eindigt met de woorden: "Beste jongens, wanneer wij Jezus hierin kunnen navolgen, dan zijn wij goede en ook gelukkige mensen. Laten wij morgen in ditzelfde uur onze beschouwingen over de passie van onze Heer voortzetten!"

De lezing over pater Brugman wordt geen gebeurtenis om lang over te spreken. Pater Titus is reeds moe vóór hij begint. Hij wil wel, maar hij kan niet. In zijn stem is geen echo meer over van de geestdrift, waarmede hij voor enkele dagen een soortgelijk onderwerp behandelde. De toehoorders zijn het er over eens: pater Titus heeft veel rust en extra voeding nodig om wat op verhaal te komen. Als professor Romein zich dit uur herinnert, ziet hij vóór zich "een ingevallen hongervale kop met grijs haar boven een tenger lichaampje". "Titus Brandsma", zo gaat hij verder, "sprak die zondagmiddag mat over pater Brugman . . . Belangrijk is dat hij, ondanks alles, nog de energie had lezingen te houden, en bij Brandsma was de bron van die energie zeker wel de behoefte, zijn medeslachtoffers nog iets te geven om hun gedachten af te leiden van de ellende in henzelf en om hen heen ... Na die lezing heb ik nader kennis met hem ge-maakt. Hij was toen nog zo zwak niet, of hij wist boven op mijn krib te klimmen, drie hoog. We spraken toen naar aanleiding van Brugman over de Moderne Devotie. Ik betoogde dat deze, volgens mij eerste eigen-Nederlandse cultuuruiting van de burgerij uit de IJsselsteden, dezelfde aard verried, die later ontvankelijk zou blijken voor het

[154] Geschreven mededelingen van Dr. H. Grond te Amsterdam.

protestantisme. Hij van zijn kant moest ditzelfde verschijnsel anders zien, als tak van de, kerkelijke' mystiek, die weliswaar typisch Nederlands was, maar toch niet heen wees naar het latere protestantisme."[155]
Op deze wijze woekert pater Titus verder met zijn laatste krachten. Hij kan er niet toe komen rust te nemen. Dat brengt je maar aan het piekeren, vindt hij, en het houdt je van veel nuttig werk af. Hij zoekt zijn medemensen. Als hij dat niet meer kan, is Titus Brandsma dood. Of het moest zijn, dat God hem opnieuw voor zichzelf opriep. Hij zoekt de medemensen zonder voorkeur. Zijn niet-praktiserende geloofsgenoten vragen zich met stomme verbazing af, waaraan zij de gevoelige blijken van medeleven van deze priester eigenlijk te danken hebben. De dominees Hinlopen en Kaptein gaan tot zijn beste vrienden behoren. En een arme stuurloze sukkel die alle moed heeft laten zinken en zich met een vloek afvraagt, hoelang dit ellendig leven nog moet duren, troost hij met deze woorden: "Goeie man, verlies toch in Gods naam je verstand niet. Dat moet, met het hart, het laatste zijn wat je overhoudt. Je moet maar denken: Onze Lieve Heer slaat niet met alle roeden tegelijk. En het is nog niets vergeleken bij de eeuwigheid!"
Inmiddels moet ook in een Durchgangslager het nazirecht zijn beloop hebben. In de morgen van de zaterdag vóór Beloken Pasen is het geduld van de overwinnaars eindelijk ten einde en worden de nog overgebleven Russen "rasch und gründlich" afgemaakt. En onder het middagappel, als de kampbewoners op hun getal en arbeidswaarde worden gecontroleerd, voltrekt zich daar vóór hen, even terzijde van de vierde barak, een schouwspel, dat hen doet rillen van verontwaardigde trots en bitter leed. Een en zeventig verzetstrijders - Nederlandse officieren, soldaten, marechaussees en gewone burgers - worden in een twaalftal Duitse politiewagens geladen en weggevoerd, de executie tegemoet.
Voor pater Titus zelf gaat het er ook donker uitzien. Een van de communistische huurlingen heeft, naar men meent, het nieuws vernomen van de godsdienstige bijeenkomst op Goede Vrijdag en het doorverteld aan Lagerführer Berg, die geen halfwas is en op dergelijke wanordelijkheden wel een antwoord heeft. Hij laat nummer 58 in het strafcommando plaatsen en zo heeft pater Titus het onprettige vooruitzicht, dat hij, te beginnen op maandag 13 april , onmogelijk zware kisten basalt- en steenslag mag verslepen. Een duivels werk, dat hij zeker niet aan kan en waarbij hij wel de nodige slagen zal hebben te incasseren. Het gaat gelukkig niet door. Professor Borst en Dr. Roorda weten voor "oom Titus" een doktersattest los te krijgen, dat hem in plaats van het gezwoeg en de kastijdingen van het strafcommando een licht baantje bij de kamerwacht bezorgt. Daar kan Titus weer wat op verhaal komen. Hij heeft er de tijd voor tot maandag 27 april. Dan krijgt hij langs geheimzinnige weg te vernemen, dat men in Den Haag zijn overbrenging naar Duitsland overweegt. Dat betekent het einde, weet pater Titus nu. Die nacht kan hij niet slapen. Een onderwijzer uit Oude Tonge, Paulus is zijn naam, die op de krib naast hem ligt, heeft met hem te doen, wanneer hij na een ferme handdruk en een bemoedigend woord zijn buurman het ene rozenhoedje na het andere hoort prevelen.
De volgende dag gebeurt er echter niets bijzonders. Zou het een loos gerucht geweest zijn, zoals er in deze gemeenschap van enkel angstige mensen zovele de ronde doen? Toch niet. 's Middags tussen drie en vier roept kampoudste Hurkmans enige nummers af, waaronder die van Ds. Hinlopen, Ds. Kaptein en professor Brandsma. Zij worden op transport gesteld.
Nadat pater Titus in het Bekleidungsmagazin zijn soldatenpak weer verwisseld heeft voor het zwartciviel - dat zit hem nu óók al veel te ruim - groet hij voor het laatst zijn vele oude en nieuwe vrienden, met wie hij in korte tijd zoveel lief en leed heeft mogen delen: "Moed houden, mannen, en Gods beste zegen, hoor!" Kapelaan Meertens riskeert het gevaar en komt nog even naar hem toegelopen voor een kruisje. Hij mag er een geven en een ontvangen. Dan klinkt het "Antreten" en rijdt het gezelschap de Poort door, de grintweg op, de bossen in.
Opnieuw naar Scheveningen. Voor Titus Brandsma is het de vierde statie.

[155] Geschreven mededelingen van professor Dr. Jan Romein.

In het “Oranjehotel” zijn de nachten nooit erg rustig. Voortdurend is er het gestommel van de wacht, die de nachtdienst heeft, en op willekeurige ogenblikken hoort men ergens een deur dichtslaan achter een gevangene, die wordt binnengebracht of weggeleid. In de late avond van de 28ste april is cel 623 aan de beurt. Daar zitten sinds enige maanden twee illegalen, Cornelis de Graaf uit Amsterdam en Wim Oostdijck uit Fijnaart, beiden eenvoudige jongens die hun liefde voor het vaderland hebben moeten bekopen met vrijheidsberoving en verveling zonder eind. Terwijl zij juist aan hun eerste slaap toe zijn, wordt plotseling de celdeur opengeduwd en met een “Los, los!” iemand naar binnen gesmeten. Een nieuwe celgenoot. Wat is het: een Engelandvaarder, een Jodenvriend, een zogenaamde saboteur of óók een illegaal werker? “Pater Titus Brandsma”, stelt de late gast zich voor en onmiddellijk begrijpen de jongens, dat zij “een van de grootste mannen van het katholieke geloofsleven voor zich hebben”. Zij zijn er enigszins verlegen onder en laten het woord maar over aan de hoge bezoeker, die hen weldra op hun gemak stelt met het korte verhaal van het leed en de vertroosting, die hij in Amersfoort heeft gezien, en met belangstellende vragen naar wat zij hebben misdreven en wat hun vermoedelijk lot zal zijn. Lang kan dit onderhoud niet duren. Het is helsdonker en de duisternis is niet bevorderlijk voor een nadere kennismaking. Trouwens: de professor is door en door vermoeid. Men hoort het duidelijk aan de zuchten, die zijn zwak gesproken woorden vergezellen. Inderhaast maken Cor en Wim een noodbed voor hem klaar. Pater Titus gaat hen voor in een gebed van lof en dankbaarheid en na een wederzijds “Wel te rusten!” trachten zij gedrieën door de slaap hun laatste emoties de baas te worden. De volgende morgen ontdekken de jongens naast zich een levend skelet, zoals zij er nog nooit een hebben gezien. “Wat ziet de professor er ontzettend vermoeid, afgetobd en mager uit!” fluistert Wim tegen zijn collega. Maar het geraamte lééft écht. Het knielt een half uur lang voor zijn bed en wanneer het zich opricht spreekt het de jongens toe: “Beste vrienden, vóór wij nu ons gezamenlijk morgengebed gaan bidden, wilde ik U eerst nog even vertellen, dat ik het heel erg prettig vind bij jullie gehuisvest te zijn. Blijkbaar ben ik in goed gezelschap terecht gekomen. Toen ik de vorige keer hier was, had ik een cel voor mezelf; helemaal alleen. Maar ik moet zeggen, dat ik het op deze manier toch wel gezelliger vind. Je kunt van elkaar leren en behoeft je gedachten en gevoelens niet voor jezelf te houden. Laten we het zo maar opvatten. Voor de rest: God is met ons.”[156] Dit is het begin van een gedachtenwisseling, die weken lang duurt en waaraan Cor en Wim alleen maar in dankbaarheid kunnen terugdenken. Zij tonen zich zeer ingenomen met hun nieuwe vriend. Met een Universiteitsprofessor op één kamer wonen is een weelde, die zij zich nooit hadden durven toedenken. Maar hun vreugde over het gewichtige en toch zo eenvoudige gezelschap van professor Brandsma wordt getemperd door een diep medelijden met de bejaarde, ziekelijke en lichamelijk tot op het been vermagerde stakker. Het is aandoenlijk de beide mannen te horen spreken van de broederlijke zorgen, die zij uitdenken om hun nieuwe celgenoot wat op zijn gemak te stellen. Zij helpen hem op de brits, weten van de hulpvloerwachter een rieten armstoel voor hem los te krijgen, verzorgen zijn kleren zo goed en zo kwaad als het gaat en sparen van hun karig rantsoen om Titus Brandsma na een langdurig verhoor wat op krachten te brengen. In ruil daarvoor ontvangen zij een geestelijke steun, zoals zij hun leven lang nog niet hebben ondervonden. Cor is katholiek en Wim protestant, maar beiden ontdekken zij in de prediking van hun vereerde lotgenoot het zoete woord van dezelfde Heiland. Professor Brandsma ontvouwt hun de schone zin van het lijden en belicht dit met het voorbeeld van de Mensgewordene en van wel twintig grote mannen en vrouwen uit de geschiedenis van het christendom, in wier moeilijke leven het geloof, de hoop en vooral de liefde wonderen van vertroosting hebben gewekt. Hij gaat hen voor in de zondagsdienst, het gebed en de overweging, lost hun moeilijkheden op, zegent hen vóór het naar bed gaan en geeft ieder een getekend afschrift van het simpele maar diep ontroerende gedichtje “Aan Jezus”, dat hij reeds gedurende zijn eerste verblijf in de Polizeigefangnis heeft gemaakt. Lang mag dit samenzijn niet duren.

[156] Volgens mondelinge en geschreven inlichtingen van C. de Groot en W. Oostdijck.

Woensdagmorgen 6 mei - op het uur af vijftien weken geleden heeft Titus hetzelfde meegemaakt - komt de gevangeniswagen voorrijden om “Herr Professor Doctor Brandsma” naar de derde kamer van de Presseabteilung op het Binnenhof te brengen, waar S.S.-Hauptscharführer Hardegen hem opnieuw iets te vragen en te zeggen heeft. De vraag, die hij stelt, betreft het grootste gedeelte van pater Titus' openbare werkzaamheden: de katholieke Universiteit, het katholiek middelbaar onderwijs, de katholieke dagblad-pers en de luidruchtige verdediging van de joden. Blijft de professor in zijn hardnekkige houding volharden? Heeft hij nog steeds niets geleerd en is hij nog altijd van mening dat hij als leidinggevende persoonlijkheid, tegen de uitdrukkelijke bedoelingen van de bezettende macht in, geroepen is om ontoelaatbare wanordelijkheden in de hand te werken die hij, verblind door religieus fanatisme en kleinburgerlijke partijpolitiek, voor de onvervreemdbare rechten van het Nederlandse volk aanziet? Als dat zo is, moet hij daarvan zelf de consequenties dragen. Hij moet weten, dat het niet de schuld is van de Duitsers, dat hij er op het ogenblik zo onderkomen uitziet. Het is de schuld van zijn eigen koppigheid, van de stompzinnige sabotage waardoor hij zijn vaderland een dienst meent te bewijzen, terwijl hij, bejaarde en zieke man, er alleen mee bereikt heeft, dat hij op de rand van het graf is komen staan. Als hij van plan is met die sabotage door te gaan, zal zijn koppigheid hem ook in het graf brengen. De Duitsers treft in dit verband geen blaam. - En Pilatus wast zijn handen in onschuld.
Wat praat die man toch van “Duitsers” en van “wanordelijkheden?” vraagt Titus zich af. Hij kent Hardegen niet meer terug. De vorige maal was hij hoffelijk en correct en had hij in zijn manieren iets van een wijs rechter met gevoel voor godsdienstige verhoudingen en menselijke eigenwaarde. Thans is hij slechts ambtenaar, ambtenaar in dienst van het moedwillige geweld.
Als het om de waarheid gaat, kent Titus Brandsma angst noch aarzeling. Hij zal het dan nog maar eens in alle duidelijkheid uiteenzetten. Neen hij heeft niets tegen de Duitsers als zodanig. Waarom zou het Duitse volk een minderwaardig volk zijn? Het is evenmin gevloekt met de minderwaardigheid als bijvoorbeeld het joodse volk. Hij, professor Titus Brandsma, heeft gestreden - en hij zal het blijven doen - tegen het nationaalsocialisme, dat het Duitse volk heeft misbruikt en dat thans bezig is het Nederlandse volk te vergiftigen, omdat het een paganisme predikt in plaats van het christendom, - omdat het de mensen niet de vrijheid laat zelf over de geestelijke rich-ting van hun leven te beslissen, - omdat het katholieke cultuurlichamen als de Nijmeegse Universiteit, de scholen van het K.M.O. en de katholieke pers verbiedt katholiek te zijn. Noemt rechter Hardegen dat wanordelijkheden, wanneer de katholieke Universiteit de natuurlijke en bovennatuurlijke rechten van de mens verdedigt? Wanneer men aan de katholieke scholen de katholieke jongens en meisjes opvoedt volgens de katholieke beginselen? Wanneer de katholieke krant haar naam tracht hoog te houden door uit haar kolommen alles te weren wat met de katholieke overtuiging in strijd is? Titus Brandsma heeft daar andere gedachten over. En als men hem de vrijheid terug mocht geven, zal hij die vrijheid heus niet misbruiken door deze gedachten voor zichzelf te bewaren. Hij is geen aartsbisschop van de Nederlandse kerkprovincie en geen directeur van het centraal bureau voor het katholiek onderwijs, maar het zou er voor het katholicisme in Nederland erg treurig uitzien wanneer Monseigneur de Jong en Dr. Verhoeven de strijd voor de katholieke beginselen alléén moesten uitvechten. Titus Brandsma blijft dus op zijn standpunt staan. Voor het overige hoopt hij op clementie, al verwacht hij strenge maatregelen. Rechter Hardegen gaat vonnis wijzen.
Hij heeft medelijden met de stakker, die zo dom is over zichzelf de ondergang af te roepen. Hij is niet te vermurwen en neemt daarmee de gevolgen voor eigen rekening. Het is goed, dat hij dit weet. Het is óók goed, dat hem nog even de gelegenheid wordt geboden om schriftelijk rapport uit te brengen van al de sabotagehandelingen, die hij vóór zijn arrestatie over heel het land ondernomen heeft. Berlijn interesseert zich daarvoor en Berlijn is tenslotte het hoofd en het geweten van de nieuwe wereld.
Er is maar één oplossing mogelijk. De gevaarlijke man moet zo vlug mogelijk buiten de grenzen van zijn vaderland worden gezet. Ergens in een Duits asiel, tussen andere ter dood veroordeelden, kan hij geen gevaar. Hier in Scheveningen zijn twee Hollandse jongens nog een te ruim werkterrein voor

hem. De onverbiddelijke uitspraak luidt: “Deportation nach Dachau-Deutschland für die ganze Kriegsdauer!” Neen, Hardegen is geen ongevoelig mens. Hij staat professor Brandsma toe zijn medebroeders van dit vonnis in kennis te stellen: “Dort ist der Fernsprecher. Wenn Sie wollen, können Sie Nimwegen anrufen um Ihrem Prior dies mitzuteilen.” Als de verbinding tot stand is gekomen, klinkt er in Titus' stem iets weemoedigs: “Ja, pater Prior, écht met pater Titus, hoor! Ik bevind me op het ogenblik op het bureau van de S.D. in Den Haag. Opnieuw in verhoor geweest. Men heeft besloten mij naar Dachau te zenden, een van de grootste concentratiekampen in Duitsland. Dit betekent wel, dat ik daar tot het einde van de oorlog word vastgehouden . . . Neen maakt U zich maar geen zorgen over mij. Op het ogenblik maak ik het weer heel goed en ik zal er best doorkomen, lijkt me. Veel groeten voor alle bekenden. Méér kan ik op dit ogenblik niet zeggen. Dag, hoor!”
In de vroege morgen van zaterdag 16 mei, de feestdag van de zalige Simon Stock, stelt zich op het voorplein van de Polizeigefangnis te Scheveningen een kleine karavaan gevangenen op voor de dagmars naar Kleef, de doorvoerhaven voor Dachau en zijn vele filialen. Titus Brandsma is daar ook bij.
De kennismaking met het gevangenisleven in het Duitse grensstadje is er natuurlijk een van de aangenaamste soort. Als het zó mag doorgaan, zal Titus het wel uithouden.
Freiherr von Ketteler heeft er de algemene leiding en Freiherr von Ketteler is een beschaafd en goedhartig iemand, die het directeurs-baantje alleen maar schijnt te hebben aangenomen om het niet aan karakterloze en hardvochtige individuen te moeten overlaten. Aalmoezenier Demel - één brok geestelijke ijver, een en al beweeglijkheid, iets teveel haast - vindt geen vraag te onbelangrijk en geen opdracht te zwaar. De bewakers zijn voor het merendeel van de oude garde en konden zó uit een tehuis voor gepensioneerde militairen zijn weggelopen. Er loopt een enkele moderne tussen, maar zelfs als der Heinrich zijn machtig mondwerk open zet en “Du verdammter Schwarzrock!” brult, komt dit niet half zo zwaar aan als de mildere invectieven, waarmede sommige S.S.-vlegels in het P.D.A. pater Titus te lijf gingen. Alleen de dokter is moeilijk te taxeren; hij lijkt lichtelijk door de tijdgeest “angehaucht”. Het maakt voor Titus niet veel uit. De man heeft hem in ieder geval goed verklaard voor de Kranken-kost: pap met pap en dunne meelsoep; voor de rest behoeft Titus gelukkig niet met hem samen te wonen. Dat doet hij met een jonge Italiaanse onderofficier en, om zo te zeggen: in het voorbijgaan, met een protestants geestelijke uit het Groningerland, Ds. Castelein. Dat zijn mannen, waarmee je prettig kunt omgaan, lotgenoten, moedige lui, idealisten. Tenminste, wanneer je ze in de morgenuren wat opport en hun gedachten afleidt van de nare dingen, die zij vrezen maar die nog steeds niet zijn gebeurd. Er is nog iemand, met wie pater Titus het uitstekend kan vinden, mijnheer de Groot, in normale tijden transporteur van groenten te Utrecht, thans aangesteld in dienst van de gevangeniskeuken. Blijkbaar geen ernstig geval, want hij mag het eten rondbezorgen langs de cellen en op een praatje min of meer let men bij hem niet. Hij kwijt zich van zijn taak op een wijze, die slechts lofwaardig te noemen is. Als pater Titus - thans weer in het zwart, maar zonder de witte boord - zijn portie pap in ontvangst heeft genomen, reikt hij met een onschuldig gezicht ook nog de gewone etensnap aan: “Voor mijn vriend, de Italiaan, maar pst. . . . daar hoeft niemand iets van te weten!” De Groot kan zich goed van den domme houden en vult de kom met de voedzame hutspot, waar Titus graag van zou willen proeven, als zijn maag het maar verdragen kon: “Ziezo, Eerwaarde, dat is dus uw deel!” De lange, schrale Italiaan lacht, neemt de portie over en zegt: “Molte grazie, Padre!” Nu kan onder mensen de liefde niet van één kant komen. Pater Titus doet de Groot dus een plezier; hij bezorgt hem een kerkboek, dat “De gehuwde man en vader” heet. De aalmoezenier heeft het ergens opgevist uit een stapel verloren of vergeten voorwerpen. En “Amico” vertelt urenlang over het zonnige leven in het heerlijke land, dat pater Titus veertig jaren geleden zo intens heeft leren bewonderen: Italië, “il piü bel paese del mondo”.
Cel 69 ziet er wel behoorlijk uit. Ouderwets degelijk, zou men kunnen zeggen. Het is er niet zo gemakkelijk wandelen als in de Scheve-ningse cellen, maar over het geheel is het hier toch wat ruimer en het leven is er beslist behaaglijker. “Er moet iets leven in zo'n cel,” denkt Titus weer en haastig knipt hij van een stuk blauw papier twee lange stroken af, die hij op de deur samenvoegt tot

een aanvaardbaar kruis. Even later komt der Heinrich binnen; hij ontdekt de kerkelijke versiering en rukt haar met een gramstorig gezicht af: “Was, Donnerwetter, hast du jetzt wieder angefangen?” De beide celmakkers zijn nauwelijks over hun eerste verontwaardiging heen, of der Heinrich komt opnieuw binnengelopen. Hij heeft twee stroken wit papier bij zich. Met witte punaises klemt hij ze kruiselings tegen de deur: “So ist's besser, wie ich meine. Das fallt wenigstens nicht auf!” Der Heinrich is waarachtig niet zo gevaarlijk als hij er uitziet. Aalmoezenier Deimel - hij is als Vikar aan een der Kleefse parochies verbonden - is de goedheid in eigen persoon. Op de zon- en feestdagen draagt hij voor de gevangenen de heilige Mis op. Dat is voor pater Titus, na vier maanden heidendom, een gebeurtenis om van te spreken en te schrijven. Vóór hij met de anderen tot de heilige tafel gaat en daar het Ons Heer ontvangt bidt hij langzaam, overwogen en zo duidelijk dat iedereen het kan verstaan, het Adoro Te. Als hij Christus bij zich heeft, blijft hij, de ogen op zijn borst gericht, bidden, loven en danken tot de bel gaat en het tijd is om naar de cel terug te keren. Zelf kan hij de heilige Mis niet lezen; het wordt aan priestergevangenen niet toegestaan. Maar het dulce Viaticum heeft hij genuttigd. Het geeft hem de kracht al het andere te vergeten. Hij heeft wel ergere dingen meegemaakt.

Met dat al maakt de verbannene het in Kleef nog zo kwaad niet. Er zijn weliswaar donkere zijden aan dit leven, maar er zijn ook licht-punten. Men moet slechts de moed hebben ze te ontdekken. Die moed heeft pater Titus. In zijn brief van 28 mei verbergt hij de tragedie van de dodelijke honger onder het eufemisme van de gezonde eetlust en blijkt hij de langdurige en lastige dysenterie te hebben aanvaard als een providentieel geschenk, dat hem voor veel ellende heeft behoed. “In Amersfoort ben ik van de ruim zes weken zowat vijf min of meer ziek geweest. Providentieel. Een vrij lichte dysenterie. Toch verzwakte me die voortdurende diarree wel. Toen die beter was, had mijn maag het te kwaad en had ik nog al last van maagkramp. Geleidelijk is ook dat weer overgegaan. Nu ben ik weer gezond. Mijn kwaal, de urine-infectie, ofschoon geheel onverzorgd, plaagt me zo goed als niet. In al die vier maanden heb ik er drie keer en dan nog slechts geringe stoornis en pijn van beleefd. Het gaat me eigenlijk naar de omstandigheden wonderbaar goed. Ik heb een voortdurende eetlust als ik nog nooit in mijn leven gekend heb.” Vooral van Vikar Demel ondervindt pater Titus veel steun. Om de andere dag komt de goede aalmoezenier hem van de cel halen voor een “ambtelijk” onderhoud, dat plaats vindt in de sacristie of in de kapel en altijd iets langer dan een half uur duurt. Priesters onder elkaar hebben immer stof in overvloed voor een vruchtbaar gesprek. Het persoonlijke volmaaktheidsideaal en de individuele roeping tegenover de medemensen zoeken voortdurend steun in het contact met het collegiaal bewustzijn. Aalmoezenier Demel is er na één dag reeds van overtuigd, dat zijn beschermeling een geestelijk leven leidt waarin de heilige Geest door zijn gaven de leiding heeft en geen enkele passie tegen dit goddelijk gezag schijnt te rebelleren. Haast spelenderwijze weet Titus Brandsma de lange dagen te vullen met breviergebed, gewetensonderzoek, meditatie en andere godvruchtige oefeningen. Zou hij niets voor een mooi leesboek voelen? Ja, daar voelt Titus zelfs veel voor. “Wat hebt U zoal, aalmoezenier?” Vikar Demel heeft werken van Mausbach, Klug, Meschler en Guardini. “Mag ik dan een boek van Romano Guardini van U lenen? Dat is een begenadigd schrijver, die altijd boeit omdat hij de kunst verstaat oude waarheden in een gloednieuw kleed te steken.” Twee dagen later mag pater Titus “Das Harren der Schöpfung” mee naar zijn cel nemen. Tegelijk met de welkome Liebesgabe, enkele blokjes gekookte ham, een snee wittebrood, een gekookt ei of wat het zijn mag. “Dank U hartelijk!” zegt Titus. “Zeer gewaardeerd. Ik moet er nog van groeien, ziet U?” En “Amico” houdt ook van zulke lekkernijen. De vrome idealist, die aan één smarteloos uur voldoende heeft om heel de dag zalig te prijzen, maakt het in de Kleefse gevangenis dus uitstekend. Hetgeen voor een goed verstaander wil zeggen, dat er bij pater Titus geen sprake is van de normale droefgeestigheid, waaraan ieder ander die in dit voorland van Dachau is terecht gekomen vroeg of laat ten prooi valt. Toch lijdt Titus Brandsma niet aan waanvoorstellingen. De Friese boerenzoon is er werkelijk te nuchter voor om zich, weerloos aan een grauwe toekomst overgeleverd, aan een schoon droombeeld te vergapen. Hij weet heel zeker dat hij, indien de oorlog nog langer dan drie maanden gaat duren, onmogelijk het

verlossende uur van de vrijheid zal kunnen beleven. Want zijn gestel is door ziekte en honger volledig ondergraven en geen zieke, die het in het marteloord Dachau langer dan een seizoen uithoudt. Op een morgen blijft de Groot, nadat hij het ontbijt heeft rondgebracht, een ogenblik met pater Titus praten. “Ja pater, ik zit in de put. De verveling maakt me neerslachtig en 's nachts kan ik niet slapen, omdat ik met mijn gedachten thuis in Utrecht ben. Weet U daar misschien iets tegen te doen?” Pater Titus lacht en klopt de Groot op zijn schouder: “Is er verder niets, beste kerel? Dan maak je je zorgen over dingen, die het nauwelijks waard zijn. Je moet goed bidden en maar denken: wat we hier hebben te ondergaan hoeven we in het vagevuur niet meer door te maken. Verveling? Ik verveel me hier geen ogenblik. Ik zou best in jouw schoenen willen staan. Want jij komt wel weer vrij, ik niet. Het gaat mij, zoals het de pastoor en de kapelaan van 's Heerenberg is gegaan. Die zijn naar Dachau overgebracht en daar gestorven. Als God het wil, moet het tóch gebeuren, zeg ik maar. En dan gaat Ü piekeren. Niet piekeren, de Groot, maar bidden!”[157]
Titus Brandsma zal de gruwelen van het concentratiekamp niet overleven. Of. ... er moet zoiets als een wonder gebeuren, in deze zin, dat de S.D. de poort van de gevangenis voor hem ontsluit. Zou God dat willen?
Het is een vraag, waarmede Titus zich in de stille ogenblikken van de dag ernstig bezig houdt. Hij is bereid het offer van zijn leven te brengen. Maar het moet zin hebben. En de menselijke offerande heeft alleen maar zin als zij mag “aanvullen wat aan Christus' lijden ont-breekt” omdat de Lieve Heer zelf er zijn zegen aan geeft. Pater Titus denkt er geen moment aan om de vrijheid te herwinnen door lafheid, maar het komt ook niet in hem op de dood te willen, alleen omdat de dood het einde betekent van het lijden in dit leven. Of de executie te begeren, alleen maar omdat het zo eervol is voor het vaderland te sterven.
Waarmede zijn de eer van God en het heil der zielen het meest gediend? Met zijn dood? Zijn vrijheid? Met een beperkte vrijheid misschien?
Lang en ernstig denkt pater Titus over deze dingen na. Hij spreekt er over met de aalmoezenier en het duurt niet lang, of de beide geestelijken zijn de eendere overtuiging toegedaan dat de wijze, waarop de S.D. met zijn verbeten maar faire tegenstanders afrekent, zonder meer beestachtig moet worden genoemd. Omdat iedere mens, ook de minnaar van het offer, zo lang mogelijk voor de goddelijke rechten op het leven moet instaan, besluiten zij tot een poging om van de Befehlshaber der Sicherheitspolizei te Den Haag gedaan te krijgen, dat Titus Brandsma ergens in een Duits klooster het boetvaardige leven van de kluizenaar mag leiden. Vikar Demel kent in Kleef een zekere van Hezewijk, die als ijzerhandelaar regelmatig zaken doet met relaties in Nederland. Hij zou namens pater Titus naar de Karmel in Nijmegen kunnen gaan om te vragen of een van zijn medebroeders, liefst pater provinciaal of pater prior, al of niet in gezelschap van Titus' neef Mr Brandsma uit Zwolle, contact wil opnemen met Hardegen. Men zou hem kunnen voorstellen professor Brandsma vrij te laten onder voorwaarde, dat hij zich niet meer met het openbare leven mag bemoeien. In een Duits klooster als dat van Mainz of Bamberg kan een Nederlandse Karmeliet toch weinig kwaad uitrichten tegen de bezettende macht. Enkele dagen nadat van Hezewijk deze boodschap heeft overgebracht, komt Titus er in zijn brief van 28 mei uitvoerig op terug. “De Provinciaal zou kunnen proberen het veranderd te krijgen in een verplaatsing naar een Duits klooster (Mainz, Wenen, Bamberg, Straubing), desnoods met zeer sterke beperking van de vrijheid. . . . Pastoor Bulters uit Den Haag is indertijd ook vrijgelaten onder voorwaarde van verplaatsing naar Venray. Het beste lijkt me dit te bespreken in Den Haag - hoofdbureau van de Duitse Sicherheitsdienst, Binnenhof 7 - met Hardegen, Zimmer 127. Deze heeft mij geregeld verhoord. Hij vertelde mij dat Mr Brandsma uit Zwolle daar ook voor mij geweest was en dat hij hem mijn grote handkoffer had meegegeven. Anders heeft hij ook wel niet veel los gekregen, komt mij voor, maar ik ben hem niettemin zeer dankbaar voor zijn moeite. Hij zou ook nu kunnen gaan, ter bespreking

[157] Volgens mondelinge inlichtingen van R. J. de Groot.

alleen of met de Provinciaal of diens gemachtigde. Dit laatste lijkt me niet kwaad, maar ik laat het graag aan U over."
Het erge is, dat deze brief er bijna drie weken voor nodig heeft om zijn bestemming te bereiken. Intussen heeft pater Titus een zware geestelijke crisis doorgemaakt en is hij aan zijn Getsemani toegekomen.
Men behoeft geen bewonderaar van de materialistische levensbeschouwing te zijn om te kunnen geloven dat ook de krachtigste geest, wil zijn vitaliteit niet volledig verkommeren noch zijn activiteit tot de dood toe verstarren, over een lichaam moet beschikken dat een grotere weerstand heeft dan die, welke de S.D. aan het nog geen vijftig kilo wegende zieke lijf van pater Titus gunt.
Titus Brandsma is geen man voor de gevangenis, al zou hij het willen zijn. De geest is gewillig en houdt zich bereid om al de tormenten te verdragen waartoe een laaghartige rechtbank hem veroordeelde, maar het lichaam is voor dergelijke beproevingen beslist te zwak. Het miste reeds de hardheid die nodig was om tegen de deugdelijkheid van de toch matige kloosterkost bestand te zijn. Hoe zou het vier maanden aan één stuk het hongermaal kunnen verdragen, waaraan sterkere naturen dan de zijne al na enkele weken zijn ten onder gegaan? De gebruikelijke jubeltoon is ook in zijn laatste brief blijven doorklinken. Toch kan een goed verstaander er zonder veel moeite de gedempte klank van geestelijke weemoed en zintuiglijk onbehagen in beluisteren. Titus Brandsma klampt zich hartstochtelijk vast aan de kleine reminiscenties, die hem met de dingen van zijn vrij verleden verbinden. En zijn vriendschap is gevoeliger dan zij ooit tevoren was. Demel ziet, hoe de geringste emotie voldoende is om zijn levendige ogen te verbergen achter een wolk van tranen, en wanneer Titus op het spreekuur bij de dokter geheel onverwachts zijn vriend van Voorst van Beest terugziet, valt hij hem als een hulpeloos kind in de armen. Er is bij pater Titus blijkbaar de bezorgdheid over de allerminst denkbeeldige toekomst van een inerte geest in een machteloos lichaam. Hij is de oude niet meer. Reeds zijn er sombere voortekenen van een verval van krachten, dat misschien nog nooit iemand over zich heeft afgebeden: de verzwakking van de geestelijke vermogens. In een geschreven stuk, dat als klad bedoeld is voor een "Eingabe an die Gestapo", drukt hij zijn ongerustheid met betrekking tot de inzinking van zijn psyche uit in dit gezondheidsrapport: "Bij de minste verstrooiing is het hem (ondergetekende) praktisch onmogelijk zijn gedachten te concentreren en moet hij zich bijvoorbeeld van de Latijnse taal bedienen om een Onzevader te kunnen bidden. In het Nederlands krijgt hij het niet meer gedaan. Als hoogleraar in de geschiedenis van de wijsbegeerte is hij uit de aard der zaak volkomen op de hoogte van de namen der voornaamste filosofen. Toch had hij reeds in het kamp van Amersfoort drie dagen nodig om zich de naam van de meest besproken Franse wijsgeer van deze tijd, Bergson, over wie hij het laatste jaar uitvoerig gesproken heeft, in zijn geheugen terug te roepen. In Kleef was hij diens naam opnieuw vergeten en deed hij er weer twee dagen over om er op te komen. En zo gaat het met de namen van personen met wie hij in de nauwste betrekking staat en, voorzover het vreemde talen betreft, met de eenvoudigste woorden. Het is haast niet te geloven, hoezeer het geheugen hem in de steek laat."[158]
In het officiële verzoekschrift, dat pater Titus op de feestdag van het heilig Hart, vrijdag 12 juni , opstelt komt deze passage niet voor. Vreest hij, dat het psychisch rapport bij de, tegenover zwakken en ongelukkigen zo onbarmhartige nazieautoriteiten tot een averechts resultaat zal leiden?
In de eindredactie begint het verslag met een nauwkeurig overzicht van de algemene zwakte, de maagbloeding en de urine-infectie, waaraan ondergetekende reeds jaren lijdende is, - van de goede zorgen die de Nederlandse medici Woltring, Enneking, Bar, Verbeek, Borst, van Cappellen en Crobach aan hem hebben gewijd en van de medicamenten en versterkende middelen, die hij regelmatig moest gebruiken, maar die hem na zijn arrestatie regelmatig onthouden bleven. Het tweede gedeelte geeft een opsomming van de jongste lichamelijke afwijkingen en geestelijke stoornissen, welke zich allengs als gevolg van de derving van iedere vakkundige verpleging hebben voorgedaan.

[158] De oorspronkelijke in het Duits gestelde tekst van deze passus zoals ook van de volgende uit de brief van 12 Juni werd later tussen de kleren van pater Titus teruggevonden.

Pater Titus geeft er deze beschrijving van:
“In de gevangenis te Scheveningen openbaarde zich de 10de maart een zeer ernstige diarrhee, welke enkele dagen later in het kamp van Amersfoort dysenterie bleek te zijn. Het heeft vijf weken geduurd vóór deze ziekte overwonnen was, maar in plaats daarvan kreeg ondergetekende de vroegere maagkrampen terug terwijl hij bovendien zeer verzwakte. Om de krampen te verdrijven, werd hem gedurende de laatste weken in het kamp te Amersfoort in plaats van het gewone middageten lichte papvoeding verstrekt. Verder kon men niet gaan. Daarop werd hij weer naar Scheveningen overgebracht, waar men hem ook déze uitzondering niet kon toestaan. De krampen keerden terug en in verband daarmede werd hem te Kleef, waar hij de 16de mei op doorreis naar Dachau werd ondergebracht, na enige dagen regelmatig dunne meelsoep met wittebrood bezorgd. Dat hield echter in, dat hij in het geheel geen boter, vet of vlees ontving. . . . Ook voelt ondergetekende, dat hij er psychisch geleidelijkaan erg op achteruit is gegaan. Op de eerste plaats lijdt hij, terwijl hij vroeger overal uitstekend slapen kon, meer en meer aan slapeloosheid. Het komt herhaaldelijk voor, dat hij de gehele nacht niet slaapt. Meestal kan hij in de voornacht niet inslapen en normaal genomen ligt hij iedere nacht van één a twee uur af aan één stuk wakker. Het is een hoge uitzondering, wanneer hij eens tot drie of vier uur kan blijven dóórslapen. - Op de tweede plaats gaat hij gedurende zijn gevangenschap steeds meer lijden aan uitputting van het concentratievermogen en geheugenzwakte. - Op de derde plaats doen zich lichte symptomen van hallucinatie voor. Zo hoort hij menigmaal klanken als van kerkklokken en valt het hem steeds moeilijk zich uit die zinsbegoocheling los te maken. Als hij enige malen achtereen heeft gedamd, blijft de gezichtsindruk van het dambord zó sterk nawerken, dat hij dagenlang alle gelijkmatige vlakken in vierkanten ziet ingedeeld. - Ondergetekende is bijna de gehele dag door doodmoe. Na de geringste inspanning moet hij gaan zitten. Bovendien geven de organen in het onderlijf tekenen van verzwakking. ...” Volgt dan de beschrijving van het lijden, dat het leven van hemzelf en van zijn celgenoten nodeloos verzwaart, omdat het verholpen had kunnen worden, indien het medisch toezicht wat ruimer en de ziekenverpleging enigermate toereikend was geweest.
Om al deze redenen hoopt Titus Brandsma vurig voor mindering van de strafmaat in aanmerking te komen.
Als men hem nu maar niet naar het concentratiekamp zendt vóór deze brief het S.D.-bureau in Den Haag kan hebben bereikt. Het is nu vrijdagavond en morgen is het zaterdag. De zaterdag is altijd de dag van de transporten. Pater Titus huivert even als hij er aan denkt, dat hij morgen reeds geboeid naar het station kan worden geleid. Maar er zijn inmiddels alweer vier weken voorbijgegaan sinds hij in Kleef arriveerde. Er zal nog wel een weekje aan worden toegevoegd. De volgende morgen staan voor de poort van de Kleefse gevangenis twee en dertig politieke gevangenen klaar om de gevreesde tocht naar een van de Duitse concentratiekampen te beginnen. Titus Brandsma, de linker pols geboeid aan de rechter van zijn lotgenoot Johan Kapteyn, werd voor Dachau aangewezen. Hij is de enige die lacht en met dankbare vriendelijkheid afscheid neemt van zijn verzorgers. Vikar Demel heeft hem vanmorgen de heilige communie gebracht en op slag was Titus over zijn depressie heen. “Wat zou me kunnen overkomen, nu Onze Lieve Heer zelf zo goed is me te vergezellen?” Deze tocht wordt zijn laatste groet aan Gods lachende natuur. Aan een volk in nood, dat hij ondanks alles niet kan haten, en aan de mensen, zijn mensen, voor wie hij nog graag vele jaren de apostel van de dienende liefde had willen zijn.
Hier is dan eindelijk het welsprekende teken van de hemel, dat hij sinds maanden vol spanning heeft verbeid. God de Vader heeft zijn onveranderlijke wil kenbaar gemaakt en zijn vrome dienaar mag met de Mensgewordene, na de angsten van Getsemani, de volledige op-dracht van zijn menselijke verlangens uitdrukken in het schoonste van alle schietgebeden: “Heer, niet mijn wil maar de Uwe geschiede!”
Er is thans geen twijfel meer mogelijk. Dachau wordt voor pater Titus de Golgotha. De toekomst ligt als in plattegrond voor hem open. Vlak vóór zich ziet hij afgetuigde mensenwrakken in vaalgrauwe boevenkleding, de een na de ander, de dood instrompelen. En aan de grijpbare einder staat het

crematorium, dat zijn vuren niet behoeft te doven vóór het de bijzonder schrale resten van nummer 30492 zal mogen verteren.

DE SCHONE VOLEINDING

Hardegen heeft vol belangstelling geluisterd naar het hartroerend relaas over de moordende ziekte en de te verwachten ondergang van professor Titus Brandsma.
Lang voordat de prior van Nijmegen in het bezit kwam van het uitvoerige gratieverzoek, dat de gevangene van Kleef de 12de juni op schrift stelde, heeft hij zich namelijk de mondelinge instructies van de heer van Hezewijk aangetrokken. In gezelschap van pater Titus' neef, de zeer hulpvaardige en inventieve Mr. Brandsma uit Zwolle, is hij in de vroege morgen van dinsdag 2 juni met een durvende overtuiging en een overvloed aan klemmende argumenten naar Den Haag gereisd om daar de S.D. tot mildere maatregelen te bewegen. Zij hadden evengoed thuis kunnen blijven. De Befehlshaber der Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst kon geen mindering van straf in overweging nemen. Blijkbaar oordeelde men het op het Binnenhof verstandiger de goed vlottende afwerking van een netelige zaak niet ontijdig te remmen door genade voor Germaans recht te laten gelden.
Dat professor Brandsma niet tot de beroepsmisdadigers gerekend kon worden, wist Hardegen evengoed als de beide pleitbezorgers die vóór hem stonden. Alleen: de heren moesten goed begrijpen, waar het om ging. De S.D. wilde de dood van Titus Brandsma niet, had zelfs geen bijzondere aandacht voor zijn mogelijke bekering. Je kon onder het Duits bewind denken wat je wilde; je mocht er alleen geen ruchtbaarheid aan geven. Nu was professor Brandsma er de man niet naar om zijn judenfreundliche en anti-nationaalsocialistische gedachten vóór zich te houden. Als men hem er de kans toe gaf, zou hij zeker opnieuw beginnen te ageren. De Sicherheitsdienst kon dat niet dulden. De Duitsers hadden al voldoende leergeld betaald met de vrijlating van de Nederlandse officieren. Het edelmoedige gebaar werd beantwoord met ostentatieve rancune en ondergrondse sabotage. Neen, daar begon de S.D. niet weer aan. - Wat die ziekte van professor Brandsma aanging: die was beslist niet waard om er veel over te zeggen. Op de eerste plaats wilde Hardegen even opmerken, dat Titus Brandsma zelf zo verstandig had moeten zijn om in verband met zijn fragiele gezondheid niet zoveel te riskeren. Daarnaast prees hij zich gelukkig aan zijn bezoekers de verzekering te kunnen geven, dat de professor het in zijn gevangenschap wonderbaarlijk goed maakte. Geen sanatorium kon hem een weldadiger huisvesting bieden dan de gevangenis en het P.D.A. dit hadden gedaan. Over Dachau had Hauptscharführer Hardegen alleen maar geruststellend nieuws te melden. Niemand werd daarheen gezonden, zonder vooraf op zijn Lagerfahigkeit onderzocht te zijn, en in de Duitse concentratiekampen was de medische verzorging ronduit gezegd “einwandfrei”. Om deze redenen en om nog vele andere kon er slechts één verstandige conclusie mogelijk zijn: professor Titus Brandsma was nergens zo goed op zijn plaats als in het liefdadigheidsgesticht te Dachau, dat de vazallen van Heinrich Himmler speciaal ten gerieve van de Schutzhaftlinge hadden ingericht.
Geen sterveling had uit het betoog van de heer Hardegen in concreto kunnen opmaken, om welke strafbare feiten men pater Titus gearresteerd had. Over de actie voor de vrijheid van de katholieke pers werd met geen woord gesproken. Evenmin werd gerept van het anti-nationaalsocialistisch verweer aan de katholieke Universiteit waaromtrent directeur von Ketteler en aalmoezenier Demel, toen zij heimelijk het geheime Gestapodossier openden dat Titus Brandsma op zijn tocht naar Dachau vergezelde, het volgende te lezen kregen: “Professor Titus Brandsma hat sich im Senat der Universitat Nimwegen aus Gründen der Neutralitat gegen die Kandidatur eines Deutschen als Rektor ausgesprochen”.
Toen prior Christophorus en Mr. Brandsma na een half uur pleiten en luisteren op weg naar het station de opgevangen indrukken in het geheugen trachtten vast te leggen, was hun eerste verzuchting deze: “Wij zijn er totaal niets wijzer op geworden. Maar één ding is zeker: voor deze

lieden heeft een mensenleven hoegenaamd geen betekenis!" Hoe het zij: Hardegen heeft in dit verband zijn laatste woord gezegd en pater Titus weerloos aan de rampspoed vergeleverd. Rampspoed, uw naam is "Dachau"!
Dachau is in enkele jaren tijds het begrip geworden van al de edele en laaghartige dingen, waartoe de mens in staat is. Hardvochtigheid en liefde huizen er samen onder een sterk vertekend uiterlijk. De brutaliteit heeft zich in het gewaad van een hypergevoelige romantiek gestoken en de barmhartigheid gaat gekleed in het zebrapak van de beroepsdelinquent. De mannen van de S.S.-Totenkopf-Verbande hebben er hun verwarmde huizen, hun weivoorziene keukens en hun dagelijkse pleziertjes. Maar hun menselijke gevoelens hebben zij ver-loren. Onder de verblindende glans van een voorgetoverd gemeenschapsidool zijn zij mét hun hart ook hun zinnen kwijtgeraakt. Zij hebben onder ede afstand gedaan van hun persoonlijkheid en marcheren als derwischen achter het vaandel van hun profeet. De Herrschaftsausbildung, zo is hun beloofd, zal hen tot de hoekstenen maken van het onvergelijkelijke derde Rijk. Daarvoor moeten zij hard worden als graniet. Het oefenterrein, dat hiertoe te hunner beschikking is gesteld, is het doelmatigste dat men zich kan denken. Een "treurende stad" van vernederde hoogwaardigheidsbeklеders, verlegen politici, sprakeloze hoogleraren, zwoegende geestelijken, bescheiden joden en passieloze homosexuelen, - allemaal lui die geen beter lot verdienen, omdat zij hardnekkig geweigerd hebben het teken van de tijd te verstaan.
Men heeft het kamp van Dachau, als een der afschuwwekkendste in Duitsland, wel eens met de hel of met een slachthuis vergeleken. Deze beelden hebben ongetwijfeld hun zin, maar wellicht kunnen de benamingen "vagevuur" en "louteringsberg" de werkelijkheid dichter benaderen. Want het lijden kan hier een verdoemenis zijn, maar het kan ook tot God voeren. De angst voor de dreiging van het kruis behoeft niet noodzakelijk in wanhoop te ontaarden, al is er geen ontkomen aan en moét de berg van de beproeving beklommen worden. Niemand mag aarzelen en niemand heeft tijd om te rusten. Het is onmogelijk halverwege de helling langer dan een gedachte zijn roerloos evenwicht te bewaren. Men bereikt de top of valt te pletter in de afgrond. De sterken zetten door, de zwakken vallen uit. Middelmatigheid maakt hier niet de geringste kans. Het schiftingsproces der geesten laat geen weifeling toe; het sorteert de incoherente gemeenschap in twee categorieën: die van de dapperen, de edelmoedigen, de échte mensen, en die andere, waarin de wankelmoedigen, de desperado's en de booswichten zijn ondergebracht. Titus Brandsma gaat uitdrukkelijk tot de eerste groep behoren. Als hij na de vermoeiende reis - drie dagen en vier nachten op het Polizei-praesidium te Keulen, één nacht op dood spoor ergens in het Wuertenbergerland, en een dag en een nacht in de Turnhalle van Neurenberg - op vrijdagmorgen 19 juni met een grote groep nieuwe makkers in een geblindeerde politiewagen van het station naar het Lager wordt vervoerd, ontgaat hem de troost van de vriendelijke façade, waarachter de Dachause burgerij weinig anders dan een hardwerkende maar menselijk behandelde strafkolonie kan vermoeden: de brede oprijlaan, de gemoedelijke herenhuizen, de luchtig gebouwde S.S.-kazernes en "das Tor", de grote toegangspoort tot het eigenlijke KaZet met de bemoedigende opschriften "Arbeit macht f rei" en "Jedem das seine". Romantiek van de afgrijselijkste soort!
Want de fraaie coulissen verhullen een werkelijkheid, die niemand kan ondergaan zonder tot in de diepste diepte van zijn menselijk waardigheidsbesef vernederd te worden.
De aankomst wekt enige herinneringen op aan de entree in het Durchgangslager te Amersfoort. Alleen gaat het hier zo mogelijk nog brutaler toe en is in elk geval de initiatieplechtigheid tienmaal geraffineerder in elkaar gezet. De belachelijke "Aufnahme der Persona-lien" in de registratiekamer, waarbij lanterfantende Scharführer hun op wreedheid beluste hart mogen ophalen aan het schouwspel van broodmagere lijven die sidderen onder ieder scheldwoord en terugdeinzen voor de geringste dreiging met de vuist, - de malle comedie in het fotoatelier met het verblindende reflectorlicht en het taboeretje waarin een vindingrijke geest een gemakkelijk te bedienen prikspijker heeft geconstrueerd, - de misselijke vertoning in het badlokaal waar brutale handen de ceremonie van de totale ontharing en ontsmetting ondernemen, - de officiële toewijzing van het rommeltje waar de armste vagebond geen raad mee zou weten, schamele erfenis van een overleden lotgenoot die

wellicht in het Krankenrevier werd “abgespritzt” of ergens in het marteloord bij het crematorium onder gruwelijke omstandigheden de dood heeft gevonden, - dat alles wordt de novice aangedaan met een vanzelfsprekendheid die zijn mateloze weerzin tot een mateloze kwelling maakt.
Wanneer Titus Brandsma deze vernedering eindelijk heeft doorgemaakt en met een zeker flegma zijn grijsgestreepte Klamotten bekijkt en de onbehouwen klompschoenen die aan geen enkel doel beantwoorden, is het hem een ogenblik of hij zich zijn leven lang in de perverse mogelijkheden van zijn medemensen vergist heeft. Het kost de optimist, die nimmer in de volstrekte zondigheid van een mens heeft kunnen geloven, enige moeite om zijn standpunt te handhaven. Deze ontering van al het menselijke, deze beestachtige verkrachting van het laatste greintje zelfrespect is hem “al te bar”. Hij kan het niet verwerken. Tussen de negen en dertig makkers, die tegelijk met hem zijn binnengekomen, zoekt hij zijn vriend de dominee, Jo Kaptein. Hij ontdekt hem op enige afstand, terwijl hij als een der laatsten met zijn sandalen worstelt die maar niet passen willen. Als pater Titus zijn Getsemani nog niet had doorgemaakt, zou hij kunnen schreien bij de gedachte dat zijn vriend aan dezelfde vernederingen onderworpen is geweest als hijzelf. Maar Titus kan niet meer schreien. Althans niet als uiting van menselijke kleinmoedigheid en geestelijke weerstand. Hij kan de wederwaardigheden van het verschopte leven slechts waarderen in het licht van de goddelijke heilswil, welke liefde is. Dominee Kaptein is blijkbaar een troetelkind van Onze Lieve Heer. God zal hem kracht naar kruis geven. Pater Titus maakt zich alleen maar zorgen over de stakkers, “die hun verstand hebben verloren”. Dat zijn de mannen in de sierlijk geplooide S.S.-legerunifor-men en hun handlangers in boevenplunje: goedgevoede, sterk gespierde en breed gemuilde huurlingen, die hun idealen op armlengte vóór zich hebben in de lamgeslagen ledematen en de toegetakelde gezichten van de aan hun zorgen toevertrouwde medegevangenen. Maar het slachtoffer zou lichtvaardig over zijn beul kunnen oordelen. Daarom bidt Titus: “Heer, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen!”
Met de rode driehoek op zijn kiel en daarboven het nummer 30492 wordt hij opgenomen in het toegangsblok. De navolging van Christus nadert haar voltooiing. Reeds heeft de langdurige honger pater Titus krachteloos en koortsig gemaakt. Zijn gezicht, vaal en ingevallen, is bijna onherkenbaar geworden, zijn benen zijn opgezwollen door het oedeemvocht en op de wreef van zijn linkervoet is een pusgezwel doorgebroken: eerste symptoom van de gevreesde flegmone. In zijn ogen ligt iets onwezenlijks en wanneer hij door de beulsknechten op de gemeenste wijze wordt aangeblaft, is het of de verwensingen langs hem heengaan. Als hij thuis was, bij zijn medebroeders in Nijmegen, zou dokter Woltring hem volledige rust en een voorzichtige voeding hebben voorgeschreven. En vermoedelijk zou hij de prior hebben ingelicht omtrent het naderende einde, dat met geen medicament, geen vitamine en geen bloedtransfusie te voorkomen is. Hier in Dachau moet pater Titus zijn wrakke lichaam maar staande zien te houden aan de steel van de luiwagen, waarmede hij de vloer bewerkt, tegen de raamkozijnen, die hij mag boenen met een tot op het hout versleten borstel, en onder het centenaarsgewicht van de ijzeren tonnen met de hete sagosoep of het gore aftreksel van gebrande eikels, dat men koffie noemt.
Zo leert men zich op het toegangsblok onderwerpen aan de gebruiken van het concentratiekamp. Gevangenen moeten worden bezig gehouden. De rust maakt hen maar neerslachtig en weekhartig. Heel de dagorde is er op berekend om hen voor de beproeving van de verveling en het daarmee gepaard gaande heimwee te bewaren. Het is beter geen ogenblik van de dag zichzelf te zijn dan zijn geest te kwellen met gedachten aan voorbije vrijheid en toekomstige narigheid. Grenzeloos is de willekeur waarmede men de mensen uit hun geestelijke balans haalt, meedogenloos is het tempo waarin de slaven tot het verbruik van hun laatste lichaamskrachten worden opgejaagd, feilloos functioneert het jagerssysteem waarbij de blok- en kameroudsten - jager en wild tegelijk - omwille van het eigen lijfsbehoud zich aan de rechten van hun kameraden mogen vergrijpen. Willy Bader, de kameroudste van het toegangsblok onder wiens leiding pater Titus zich oefent in de elementaire praktijken van het kampleven, is wellicht de beste van al de honderden kuddedrijvers die hier rondlopen. Een klein, pittig kereltje, intelligent en beschaafd, die op een kwade dag de zijde van het

communisme koos en nu al negen jaren voor die misdaad boet. Een vriend van pastoors, paters en dominees, kan men de afvallige christen niet noemen, maar hij blijft correct en heeft gevoel voor de rechten van het menselijk zelfbewustzijn. Maar Willy kan van het toegangsblok geen rusthuis voor oudjes en invaliden maken. Het rusthuis is overigens dicht bij de hand. Maar niemand, die daar graag in verpleging wordt genomen, want het beruchte proefstation rekruteert daaruit zijn kandidaten voor het invalidentransport en wat dat betekent, heeft nog zelden iemand naverteld. Meestal kunnen ze reeds na enkele dagen “durch's Kamin” hun hemelvaart vieren.
Titus Brandsma blijft dus maar liever bij Willy Bader, al moet hij als doodzieke ook werk verrichten dat zelfs onder normale omstandigheden te zwaar voor hem zou zijn geweest.
De dienstorders, waaraan hij zich heeft te gewennen, zijn een moeilijke opgave. Hij kan geen Onzevader meer onthouden en moet nu zijn geest aftobben met het aanleren van de officiële aanmeldings-formules, voor het geval hij een bezoek zou willen afleggen bij lager-commandant Hoffmann, die alleen maar voor zijn S.S.-mannen te spreken is, of bij lagerführer Redwitz, die in volmaakte graad de kunst verstaat van de inspectie der troepen op de appelplaats, maar van wiens gemoedelijke omgangsvormen geen der gevangenen weet heeft. “Schutzhaftling Titus Brandsma, Hollander, 30492, meldet sich ge-horsamst zur Stelle!” Und so weiter. Hij moet zich de onderscheiden dienstrangen in het geheugen prenten, die er liggen tussen het opperheerschap van de S.S.-Reichsführer en de handlangerspost van de gewone Schütze. Hij moet ook meedoen met de koorzang. Streng op de maat. En vooral niet denken, dat het maar een aardigheid is. Wat de S.S.-ers zingen is steeds van bloedige ernst, al ligt er ter bevrediging van het gemoed wel eens een laagje romantiek overheen. En wat de eigen zangnummers van de gevangenen betreft: het Dachaulied werd gedicht en getoonzet in een trant, die zelfs het hart van de criminelen aanspreekt. Prachtige vertolking van de eigen zorgen en idealen van de kampgemeenschap! En liederen als dat van “die Moorsoldaten” of van “die blauen Dragonen” werden in alle Duitse concentratiekampen ingevoerd, omdat zij zo onmiddellijk getuigen van de eerlijke wil om ooit eens bruikbare leden te worden van de nieuwe maatschappij.
Er is voor deze wereldvreemde mensen zo ontzettend veel te leren! De ingewikkelde techniek bijvoorbeeld van de “Bettenbau” en, niet te vergeten: de nauwkeurige opvolging van de militaire commando's “Halt!” en “Vorwarts, Marsch!” Uren aaneen in de blokstraat stilstaan, terwijl de anderen marcheren, of zélf meemarcheren, langzaam en in versnelde pas, terwijl de anderen toekijken, hoe de sandalen van je voeten schieten. “Donnerwetter, was machst du jetzt wieder, du blöder Hund?” Maakt overigens niet zoveel uit. Na drie slagen met de knuppel gaat het al beter. Wie niet roerloos op zijn plaats blijft staan, wordt wel weer in de rij gestompt, en wie het marstempo niet kan bijhouden, komt onder de zweep tot nieuwe bezieling. En dan die vermoeiende diensten binnenshuis met het onzinnige gepoets van al die dingen, die volmaakt smetteloos zijn omdat zij er de tijd niet voor kregen onder de schrobber, de bezem, de boender, het schuurpapier, de dweil, de poetslap en de stofdoek vandaan te komen. Het ergste van alles is echter dat onmogelijk gesleur met de soep- en koffietonnen. Over de honderd kilo's wegen ze. Huis aan huisbediening over de gehele lengte van de lagerstraat. Twee levende lijken, die zo'n gloeiende “Kübel” moeten torsen, en tien dikgegeten porders, die er met de vuist en de laars de vaart in houden. Titus Brandsma geeft toch maar de voorkeur aan een vreedzamere liefdedienst. En in plaats van het lied van de Moorsoldaten zingt hij liever het Adoro te.
Tot de laatste dag van de Junimaand houdt hij het in het toegangsblok uit. Het had ook geen uur langer moeten duren, meent hij, anders was hij er bij neergevallen.
Met een twijfelachtig punt voor vlijt en vorderingen wordt hij tot volwaardig kampbewoner gepromoveerd. Hij mag zijn intrek nemen in zaal III van de acht en twintigste barak. Die ligt als op één na de laatste aan de linkerkant van de lagerstraat, in de geestelijke buurt, tussen de Duitse en de Poolse bloks, die respectievelijk onder de nummers 26 en 30 geboekstaafd staan. Als hier in Dachau niet alles abnormaal was, zou men de buurt, waar de geestelijken wonen, iets bijzon-ders kunnen noemen. Ongeveer twaalfhonderd katholieke priesters en religieuzen leven hier met een vijftigtal

protestantse predikanten in enclave en onder het handtastelijk toezicht van vijf communistische deugnieten, stuk voor stuk koene knapen die zonder enige ontroering bloed en tranen kunnen zien. De twee, waar pater Titus het overtuigendst mee te doen krijgt, zijn blokoudste Fritz Becker, een gebannen S.A.-man, die de liederlijkheid zelf is, en kameroudste Walter Thiel, niet zó erg maar toch zo wreed, dat geen van de gevangenen hem naar zijn verleden heeft durven vragen.
Overigens brengt de eerste kennismaking met barak 28 ook haar prettige gewaarwordingen met zich mee.
Zo zijn daar vele landgenoten, die de komst van pater Titus in de vrije barak met enige spanning hebben tegemoet gezien: de wereldgeestelijken Keuller, van Lierop, Wuyster, Rothkrans, Lemmens en Jansen; de reguliere priesters van Gestel S.J., van Genuchten O.F.M., Othmarus O.M.Cap. en.... Titus' eigen confrater, broeder Rafaël Tijhuis. De goede man kan nog steeds niet begrijpen, waaraan hij zijn langdurige verpleging op kosten van de Duitse staat eigenlijk te danken heeft. Jaren geleden werd hij als portier van de Karmel in Mainz gearresteerd en voor de rechtbank geleid onder de beschuldiging, dat hij de eer van het Duitse volk op laaghartige wijze zou hebben aangerand. In een onderschepte brief, welke aan de pastoor van Aalsmeer was gericht, stond namelijk te lezen dat het in Mainz moeilijk werd om aan boter te komen. En dat uitgerekend in het jaar, waarin Hermann Göring hoog van de daken had verkondigd: “Wir haben Fett genug!” Eis en uitspraak: 18 maanden gevangenisstraf. Verschillende gevangenissen heeft hij in die 18 maanden leren kennen. Nu goed drie maanden geleden werd hij ontslagen, zijn straftijd was om, maar onder de gevangenispoort stond iemand klaar om hem op te vangen en naar Dachau over te brengen. Vóór zijn arrestatie was broeder Rafaël een kerel als een eik. Hij is het nu niet meer. Sagosoep met puntjes groente en een klein hompje vochtig tufbrood kunnen een lichaam, waarmede je zware arbeid hebt te verrichten, niet lang op peil houden. Broeder Rafaël was indertijd ook een man, die geestelijk een duwtje kon verdragen. En dat is hij gebleven. Het is zijn kracht en pater Titus teert daarop mee nu hij aan de laatste etappe van zijn kruisweg is begonnen.
Het leven is hier ontzettend hard, harder nog dan in het toegangsblok. Hetzelfde slechte eten, maar zwaardere koeliearbeid en meer geraas en geransel.
Als de gevangenen 's morgens vóór dag en dauw hun stijve ledematen van de brits lichten, bidden de bewakers hun zonderling morgengebed: een godslasterlijke litanie van vloeken, scheldwoorden en verwensingen. Terwijl dat gedonder blijft voortdreunen, moeten de slaven in minder dan geen tijd vier noodzakelijke bezigheden volbrengen: zich wassen, zich aankleden, het ontbijt nuttigen en het bed opmaken. “Raus!” en “Antreten!” klinken als kanonschoten en drijven de mannen militairement naar de appelplaats. Een half uur model staan en zich opstellen voor het arbeidscommando. Van zes tot half twaalf op karwei in buitendienst. Tegen het middaguur terug: grondige revisie van de “Bettenbau”, waarna staand diner met muzikale begeleiding: krijssolo's en geroffel van laarzen en bezemstelen. Opnieuw naar het werk tot zeven uur in de avond. Taptoe op de appèlplaats. Weer of geen weer: “Stehen bleiben, Ihr ungesitteten Schweine!” Soms uren achter elkaar. Daarna in straffe maat terug naar 28. En maar zingen. Laatste instructie in de blokstraat. Tien minuten voor wassen en boenen en twee minuten voor staand souper. Inspectie van huid en kleding op de man. Eindelijk naar de zalige brits, waar je veilig de beurse plekken op je lichaam kunt aftasten, aan de gegeselde Jezus denken, voor je familie en je vrienden bidden en de volgende dag afwachten, die naar alle waarschijnlijkheid wel van dezelfde makelij zal wezen.
Short-story van een etmaal, dat vol is van het drukkendste leed en eeuwen schijnt te duren.
Tegen deze barre ellende helpt vloeken noch zuchten. Het enige wat men kan doen is: clandestien de hemel om kracht smeken en verder het onnozele beetje krachteloos voeder, dat je dagelijks wordt voorgezet, tot het laatste splintertje toe uitkauwen en nakauwen. Dat doet pater Titus ook. Hij is ook mens. Als hij zijn soepkom leeg heeft, prikt hij met zijn tong de laatste groene vlekjes van de binnenkant, en wanneer hij op zijn beurt bij de gamellendienst is ingedeeld, veegt hij met een stuk gevouwen papier de onzichtbare restjes, die in de ketel zijn blijven nakleven, bijeen tot een smakelijk streepje extravoeding. Zo heeft hij het in Amersfoort geleerd. Kees Höppener en Lambert Meertens

hebben hem er al eens om uitgelachen: “Foei, ome Titus, dat jij óók al zo vleselijk bent!” Maar Onze Lieve Heer heeft dorst geleden en van de azijn geproefd, laat Titus Brandsma honger hebben en schilfertjes groente vergaren.
Op zondag 12 juli mag nummer 30492 een brief naar huis schrijven. Het wordt geen documentair rapport over de belevenissen in het kamp, slechts een korte vragenlijst in verband met de jongste verhoudingen in Friesland, de toestand van zijn zieke medebroeders en het getal van de nieuw binnengekomen novicen. En verder het geruststellend bericht, dat niemand reden heeft om zich over het lot van de afzender ongerust te maken. “Mir geht es gut. Es heisst sich wieder neuen Zustanden anpassen, und das gelingt mit Gottes Hilfe auch hier. Der liebe Herr-Gott wird auch weiter helfen.” Van de ellende, die hij doormaakt, en de vreugde, die hij beleeft, geen woord. Van het eerste mag de buitenwereld niets weten, en het tweede is contrabande.
Ja, er is ook vreugde.
In blok 26 hebben de Duitse priesters sinds kort hun eigen huiskapel. De heilige Missen, die daar worden opgedragen, zijn taboe voor de gevangenen uit de overige vijf en twintig woonbarakken, maar zelfs een attent iemand als blokoudste Becker kan niet op alle plaatsen tegelijk zijn en Walter Thiel schijnt er geen flauw vermoeden van te hebben, onder welke eenvoudige tekenen de Lieve Heer tot zijn goede dienstknechten wil naderen. Om beurten zoeken de Pallottijner Dr. Joseph Kentenich uit Schönstadt, dom Maurus Mönch uit Trier, Richard Schneider, Georg Schelling, Aloïs Theyssen en Dr. Hans Garis heel de lange dag af naar het geschikte ogenblik om ongemerkt - bij het passeren in de blokstraat bijvoorbeeld, of tijdens de voorbereidingen tot de afmars op de appelplaats - aan een van de Nederlanders het Ons-Heer over te reiken. Titus Brandsma is er geestelijk niet meer toe in staat om aan dit omzichtige liefdewerk mee te doen, maar de anderen spelen het wel klaar en zo ontvangt Titus, regelmatiger nog dan in de gevangenis van Kleef, uit de hand van pater Othmarus of van broeder Rafaël het goddelijk Viaticum.
Er zijn in Dachau meer dingen, waar Titus vreugde aan beleeft. Aan de voorzichtige raad van de Limburgse pastoor Keuller, die hij zich tot biechtvader heeft gekozen. Aan de assistentie van broeder Rafaël, die hem iedere morgen het gebed van de Karmelmadonna voorbidt, dat Titus zo moeilijk kan onthouden en waarvan hij telkens de troostende inhoud opnieuw ontdekt. Aan de hartelijkheid vooral van de vijf Poolse confraters, die in barak 30 zijn ondergebracht. Ja, dat doet je hart goed: zomaar in het concentratiekamp een vertrouwde kring van eigen medebroeders aan te treffen! Indien de Carmelitaanse kloosterregel hier niet tot in het onherkenbare was ontwricht en verruwd, zou men van een echt convent kunnen spreken met prior Hilarius Januszewski uit Krakau aan het hoofd en drie paters, en een frater-theologant als onderdanen, 's Morgens, als elkeen in de weer is om bij het gegrom van “de beer” startklaar te zijn voor de ochtendparade, gaat pater Titus in gezelschap van de broeder even bij de Polen buurten. Het is wel een gewaagde onderneming, maar in de zenuwachtige drukte bij de waskraantjes en rond de bedden zien de oppassers niet verder dan hun armen en benen lang zijn, en tenslotte maakt voor een ter dood veroordeelde een pak slaag meer of minder niet zo heel veel uit. Het onderhoud kan nooit langer dan vijf minuten duren. Maar wat kun je, als het moet, in korte tijd ontzettend veel bespreken! In één gesprek kun je een mismoedige er van overtuigen, dat in augustus de oorlog vast en zeker ten einde zal zijn. En tien gesprekken zijn voldoende voorbereiding op een eenvoudige professie in de derde orde van Karmel. Na veertien dagen verblijf in de vrije barak neemt pater Titus een seculiere geestelijke, die sinds lang een grote verering had voor de Karmel madonna, door simpele handoplegging midden in de drukte van de lagerstraat de geloften af. “Als U nu met augustus vrij komt en U gaat naar Polen terug, dan moet U het daar maar eens plechtig overdoen”, zegt Titus. Tadeusz Zielinski lacht, terwijl hij zijn schouders optrekt: “Dank U vriendelijk Pater. Maar het zal wel niet nodig zijn, denk ik”.
Titus Brandsma beleeft ook moeilijke uren.
Met zijn benen is het een hopeloos geval. Ze worden afzichtelijk dik van het water en geven pater Titus een gevoel of hij loden laarzen draagt. Het erge is, dat nu beide voeten vol etterende wonden zijn. Dat doet pijn en maakt de klompschoenen tot helse folterwerktuigen. Vier keer per dag moet

Titus, zingend en in gemeten draf, met deze voeten de lange afstand van het kamp naar boerderij “Liebhof” afleggen. Het veld, waarop het arbeidscommando in deze tijd van het jaar te werk is gesteld, ligt iets meer dan een kilometer van het kamp vandaan, maar de moorsoldaten hebben een half uur nodig om het te bereiken. De omweg door de S.S.-wijk, over de “Eicke-Platz” en de “Strasze der S.S.”, biedt hun een prettig uitzicht op het vrije leven der goedwilligen en heeft bovendien het voordeel, dat de vrouwen en de liefjes van de Totenkopfofficieren zich een behoorlijk beeld kunnen vormen van wat de kampgemeenschap onder goede leiding in het belang van het derde Rijk kan presteren. Het is moeilijk uit te maken, welke inspanning van pater Titus de zwaarste pijnen vergt: tien uur lang staande onkruid wieden en zware korven zand versjouwen of twee uur marcheren op zieke voeten. Bij het eerste kan niemand hem behulpzaam zijn, want er is een capo, die scherp toeziet, en capo's zijn in de regel onverbiddelijke lieden. Met de wandeling is het iets anders. Als geen stokslagen hard genoeg blijken aan te komen om de “Kretiner” uit Holland de vlugge cadans van de Duitse looppas bij te brengen, mogen zijn Poolse confraters, prior Januszewski en pater Urbanski, pater Titus onder de arm nemen en letterlijk met zich meesleuren. Januszewski en Urbanski zijn zelf ook wandelende skeletten, maar zij helpen Titus graag, want zij weten, wat lijden is en wat een broederdienst kan betekenen. Alleen is hiermede het euvel van de wegrottende voeten niet verholpen. Een bezoek aan de dagelijkse ambulancedienst in het revier haalt niets uit. IJzersmeden, houthakkers en bankwerkers nemen de verpleging waar en het gaat daar maar van: “Der Nachste!” - “Schnauz dicht, du verdammtes Aas!” - “Wird sich besser'n!” - “Der Nachste!”. Dan doet broeder Rafaël het beter. Die zet pater Titus in een veilige minuut op de trottoirband neer, zuivert de wonden met een stuk papier en omwikkelt de voeten met lapjes stof uit een versleten handdoek, die iemand anders voor hem “georganiseerd” heeft. Als de schoen te eng is en de voet er inderhaast moet worden in gewrongen, kreunt Titus even. “Erg veel pijn?” - “Neen, dank U, broertje. Wat doet me dat goed! Kijk eens, nu ben ik het heertje weer!”. De mannen van het blokpersoneel zijn geen vriendelijke heren. Wil je eens een verstandig praatje met hen aanknopen, dan lachen ze je in het gezicht uit en verkondigen theorieën die nog voor geen duivel zijn om aan te horen. Wanneer er tenminste niets ergers gebeurt! Titus Brandsma was nog geen week in 28, toen hij zijn eerste kastijding reeds te pakken had. Tegen een onduidelijk voorschrift in was hij door de verkeerde deur naar buiten gesukkeld. De kameroudste kan zoiets eenvoudig niet zien. Het maakt hem nerveus, windt hem op en gunt hem geen rust vooraleer hij de misdadiger platuit voor zich op de grond heeft liggen. Brandsma is een van de lastigste typen, waar hij mee te maken heeft. Altijd een onschuldig gezicht en steeds opnieuw een andere stommiteit. Als hij nog kreupelt van de schoppen tegen zijn benen en onderlijf, omdat het met zijn “Bettenbau” niet in orde was, haalt hij de ergerlijke streek uit om tijdens de “Stubendienst” naar binnen te gaan onder het voorwendsel dat hij iets in zijn kastje heeft laten liggen. In dit uur heeft niemand in de zaal iets te halen. Of het moest een pak ransel zijn. “Was ist los, Brandsma?”

“Ich hatte meine Brille vergessen, Herr Stubenalteste.” “Ich werde dich verdammt vergessen lemen, du Blöder, du Blöder!” De stokslagen roffelen op Brandsma's arme hoofd. Walter Thiel rust niet vóór hij het slachtoffer bewegingloos op de grond heeft liggen. Als het eindelijk genoeg is en pater Titus, bloedend uit neus en lippen en tastend naar zijn bril die hij niet vinden kan, moeizaam opkrabbelt, komt een van zijn vrienden voorzichtig naar hem toe om te informeren, of het erg veel pijn gedaan heeft. “Neen, dank U, helemaal niet erg, hoor. Het is maar goed, dat U niet in mijn plaats die bril bent gaan halen, anders had U die slaag gekregen. Jammer van die kapotte bril. Ik kan werkelijk niet zonder.” Ligt het aan zijn zwakke ogen, dat hij 's avonds in het gedrang rond de gamellen en bij de kraantjes niet meer kan meekomen? Of is het de onmacht van zijn afgetobde lichaam, dat al doodmoe was toen het in de vroege morgen op karwei moest gaan? Of zou het misschien de verzwakking zijn van de geest, die het in zo'n uitgeteerd lijf niet lang meer zal kunnen uithouden?

's Avonds, voordat de mannen naar de slaapzaal gaan, is er wel eens “Fusz Kontrolle”.

Zwerende voeten zijn moeilijk kraakschoon te krijgen en Titus Brandsma heeft naast zijn moeite met de voeten nog andere zorgen in het meest tumultueuze gedeelte van de zwoegende dag. Hij heeft van broeder Rafaël de heilige Hostie overgenomen en zal haar voor de nacht bewaren om morgenvroeg de communie uit te reiken langs de bedden. De Lieve Heer zal er in deze omstandigheden wel genoegen mee nemen, dat men Hem een nutteloos geworden brillendoos tot tabernakel geeft. Pater Titus heeft niet gerekend op de inspectie van de voeten. Dat kan gevaarlijk worden. Voor zichzelf en voor Onze Lieve Heer. Voor Onze Lieve Heer vooral. Want wie de controlepost wil passeren, mag zelfs geen noodverband of pleister bij zich dragen. Omdat hij niets beters weet, steekt pater Titus het kostbare Kleinood onder de oksel van zijn linkerarm. Na zoveel anderen, die er ongestraft zijn doorgekomen, zal het hem ook wel gelukken, denkt hij.
Maar de kameroudste is een secuur iemand. Hij ontdekt op de voeten van nummer 30492 een vlekje en wijst hem terug voor een nader onderzoek. Dat valt noodlottig uit. “Du dreckiger Schweinhund, ich werde dich Sauberkeit lernen!” Als de knuppel geheven wordt, houdt Titus de linkerarm pal tegen de zijde geklemd, terwijl hij met de rechterhand zijn hoofd tracht te beschermen. Het duurt lang voor het delirium van de kameroudste is uitgewoed. De slagen zijn niet bij te houden. Titus Brandsma tuimelt en rolt over de vloer maar laat zich de brillendoos niet ontglippen. Als de razende Roeland wegens tijdnood het volgende slachtoffer onder handen neemt, tilt broeder Rafaël zijn confrater op met alweer diezelfde barmhartige maar overbodige vraag: “Heeft Walter U erg veel pijn gedaan, pater Titus?” Titus Brandsma is te zeer met zijn gedachten bij Onze Lieve Heer geweest om aan pijn te kunnen denken. “Neen, broerke, pijn heb ik niet gehad. Ik wist immers Wie ik bij me had. Laten we nu samen het Adoro te bidden. Maar voorzichtig, anders krijgt U ze ook nog. Let even op de deur, dan zal ik U de zegen geven met het Allerheiligste. Zo is het goed. Wel te rusten, hoor, en tot morgen vroeg. Over mij hoef je je geen zorgen te maken!”
Titus Brandsma sukkelt naar zijn brits, bidt in stilte het avondgebed, maar kan niet slapen. Van negen tot half zes mediteert hij over de geseling van Christus en bidt wel duizend Weesgegroetjes aan een rozenkrans van geknoopt touw, die hij desnoods in zijn mond kan verbergen.
“Hoe is de nacht geweest, pater Titus?”
“Uitstekend hoor, dank U! Omdat Onze Lieve Heer mij gisteravond zo goed beschermd heeft, heb ik maar nachtwake bij Hem gehouden!” Met grote gelatenheid draagt pater Titus zijn moeilijk lot. Er komt geen klacht over zijn lippen en nog steeds is hij zijn minzame en gulle lach niet verleerd; zelfs niet nu zijn gezicht onder de dagelijkse vuistslagen geheel verbloedde en onherkenbaar is geworden. Zijn stem verbleekte en zijn natuurlijke beweeglijkheid verstarde zienderogen, maar hij is de goede vriend van iedereen gebleven en houdt niet op zijn beulen vriendelijk en van harte te bejegenen. Bij Fritz Becker en Waker Thiel komen dergelijke plichtplegingen verkeerd aan; het brengt hen uit hun gewone doen en dwingt tot vermanning en verweer. Voor de overige gevangenen weet zijn apostelhart zich, ook zonder de ondersteuning van het bevallige gebaar en melodieuze woord, gemakkelijker verstaanbaar te maken. Het spreekt de taal van de liefde, welke slechts behagen schept in God en in de goede dingen van zijn natuur. Zelf geestelijk onaantastbaar en genietend van een innerlijke vreugde, waarvoor de mensen geen geëigende naam hebben, bezweert pater Titus zijn lotgenoten ter wille van de onvergankelijke goederen de kortstondige tegenslagen te vergeten en wekt hij de vertwijfelden op tot de zelftucht en de offermoed van de martelaren aller tijden, die niets duchtten omdat zij alles te verwachten hadden.
Naarmate de lichamelijke krachten hem ontvlieden en zijn ledematen tot op het been verdorren, wordt zijn geest sterker geboeid door het schouwspel van de veroordeelde, gescholden, geslagen, vermoorde en verrezen Christus. Aan zulke taferelen kan een goed christen zich stichten en sterken. “Nada te turbe!” - Laat u door niets verontrusten! God is met ons. Wat kan ons nog overkomen? Staande voor de geestelijke pijnen en zintuiglijke noden van de stervende Heiland, kunnen wij met het minste tevreden en met het ergste getroost zijn.
De capo van het Liebhofcommando begint ook al humeurig te worden.

Hij had al eerder kunnen ontdekken, dat in de huid van nummer 30492 niet de hardheid en de kracht schuilen om er zware polderdiensten mee te verrichten. Hij kon ook weten, dat de handen van Titus Brandsma te vaak het weerloze hoofd hebben moeten beschermen om nu nog zware lasten te kunnen beuren. Op een druilerige morgen in zijn derde werkweek waagt Titus het zijn gekneusde handen te omwikkelen met een paar vodden die een medelijdende makker hem heimelijk heeft toegestopt: overblijfselen van wat eens gebreide handschoenen moeten zijn geweest. Dat maakt het tillen al iets lichter en weert de prikken van de koude regen in het open vlees. Als pater Titus ook maar vijf meter ver voor zich uit kon zien, zou hij aan de waarschuwende bewegingen van zijn naaste buurman kunnen bemerken, dat het signaal op onveilig staat. De capo is namelijk in de buurt en heeft de boosdoener op heterdaad betrapt. Hij komt op pater Titus af, wijst op zijn beschermde handen en constateert filosofisch, dat er op de kruidenvelden van Liebhof slechts plaats is voor flinke kerels die hun vijf geboden durven gebruiken, niet voor weekdieren van mensen die bij tij en ontij glacés dragen. Daarom wordt nummer 30492 uit de rij genomen en buiten de akkers gebracht tot voor de gereedschapsloods, waar een S.S.-er klaar staat om het geval verder af te wikkelen.

Titus Brandsma wordt niet geslagen. Welke heer zou zulk een nietig en weerloos wezentje kunnen slaan? Hij krijgt slechts een tik op de schouder en een voorzichtig duwtje in de holte van zijn knie ten teken dat hij voor straf moet neerknielen en in die houding volharden totdat tegen half twaalf de aftocht wordt gefloten. Dat zijn vier lange uren in de koude modder, terwijl de ene regenwolk na de andere komt aanschuiven. Waaraan denkt pater Titus al die tijd? Wij kunnen het alleen maar gissen. Zeker is, dat hij zich reeds na enkele minuten zorgen maakt over een opkomende verkoudheid, want de hoestbuien volgen elkander in versneld tempo op en iedere keer wordt het pijnlijker en benauwender. Zware hoest is vooral ongemakkelijk, wanneer al de tanden los in de mond staan. Dat hebben de mannen van het blokpersoneel hem aangedaan. De Lieve Heer moge het hun vergeven hebben!
's Avonds onder het appel, dat verschrikkelijk lang duurt, voelt pater Titus zich, misschien voor het eerst in zijn leven, werkelijk ziek. “Kunt U het nog uithouden?” vraagt een bezorgde stem naast hem. “Neen, niet al te best,” zegt Titus, “maar laten we het er nog maar eens een uurtje van nemen; we hebben er de tijd voor.” De volgende morgen kan hij niet meer. De hoestaanvallen hebben het laatste restje van zijn fysieke weerstand lam gestoten. Hij tast naar ruimte en snakt naar adem. Half versuft, maar goed begrijpend dat de ellende voor hem bijna ten einde is, laat hij zich door zijn vrienden overtuigen om toch maar naar het revier te gaan. Daar kan hij tenminste blijven liggen. Wat daar verder met hem gaat gebeuren, kan moeilijk erger zijn dat hetgeen hem in de vrije woonbarak te wachten staat.
Nagestaard door zijn treurende kameraden maakt pater Titus zijn laatste wandeling door de lagerstraat. Er is geen mens die de overtuiging heeft, dat hij het nog langer dan enige dagen zal uithouden. Dat gelooft ook dominee Overduin niet, een van de nieuwelingen die toevallig voor het toegangsblok staat en met veel deernis moet aanschouwen, hoe alweer een stumper hijgend naar de Quarantaine strompelt om zich daar een hoekje uit te zoeken waar hij sterven kan. “Professor Brandsma, bent U het? Hoe is het er mee? En waar gaat het naar toe?”
“Kijk nu toch eens aan! Vriend Overduin, is U ook al hier? Ik ga naar de ziekenbarak; er is haast bij. Wacht eens: ik heb, geloof ik, nog iets bij me, dat ik beter aan U kan geven. Een plukje tabak. U kunt daar nog plezier aan hebben, ik niet meer. Het beste, hoor!” In het revier vindt pater Titus voor zijn machteloze en pijnlijke ledematen eindelijk de rust, waarnaar hij al wekenlang heeft uitgezien zonder haar hier te durven verwachten. Neen, hij mag over de behandeling niet klagen. Het verplegend personeel moge voor het merendeel onbevoegd zijn, men kan niet zeggen dat het onvriendelijk is. Althans voor hém niet. Het doet en laat wat de Lagerarzt goedvindt en verbiedt. Die is bepaald clement voor deze zieke. Titus Brandsma mag gerust van de voorhanden geneesmiddelen gebruiken; het zal hem weinig baten. En hij behoeft niet te worden “abgespritzt”; hij is zo verstandig voor zijn eigen dood te zorgen. Onder deze omstandigheden is God zijn getrouwe dienstknecht toch wel zeer

genadig. Het blijkt, dat niet al de communistische oppassers bruten zijn, en er is zelfs een voorbeeldige katholieke verpleger, die Fritz Kür heet en eens de privésecretaris van Dr. Brüning was. Hij heeft in de barak van de Duitse geestelijken veel goede vrienden en onder dezen doet Gerard Maaszhanser niets liever dan aan Fritz het Ons Heer in handen geven om het behoedzaam als Tarsicius in de Krankenbau rond te brengen aan de zieken die er om vragen. Zo smaakt pater Titus nog onverhoopt het geluk de heilige Communie te mogen ontvangen. Zelfs komt de goede pater Joseph Kentenich hem het heilig Oliesel toedienen. Titus Brandsma kan nu rustig gaan sterven.
Dat het niet lang meer kan duren, weet iedereen die even komt luisteren naar het zwakke reutelen van zijn stem. Het kruis zal spoedig van hem worden weggenomen. De ademhaling wordt met het uur moeilijker en iedere hoestbui brengt hem een seizoen dichter bij de dood.
Na vier dagen verpleging verliest hij het bewustzijn en op zondagmiddag 26 juli om twee uur mag de ziekenwacht naar de leider van het transportcommando seinen, dat het lijk van nummer 30492 kan worden afgehaald. Titus Brandsma heeft zijn taak onder ons volbracht!
Kan het na de geschiedenis van dit leven, dat één indrukwekkende symbiose is geweest van goddelijke goedgunstigheid en menselijke dankbaarheid, nog zin hebben te verhalen, wat er verder met het stoffelijk overschot van pater Titus is geschied? In welke van de zes ovens het door de vlammen werd verteerd en in welk van de vele grafkuilen achter het crematorium zijn as werd gemengd onder de verbrande resten van duizenden lotgenoten, wier uitgemergelde en dikwijls zwaar verminkte lichamen evenals het zijne werden uitgedragen door “das Tor” met het in ijzer gegoten opschrift “Arbeit macht frei”?
Titus zelf heeft voor dergelijke zaken nooit veel belangstelling aan de dag gelegd.
Zij hebben zo weinig te betekenen. Het zijn mislukte vernederingen, die mensen elkander postuum trachten aan te doen; honderdmaal onbelangrijker nog dan de spontane en plichtmatige vriendelijkheden, waarmede mensen elkander gedurende het leven plegen te eren. Een ridderkruis bijvoorbeeld, zoals professor Brandsma op Koninginnedag 1939 werd opgespeld. Of een massale toeloop van handdrukkende vrienden, zoals hij bij gelegenheid van zijn veertigjarig professiefeest er een beleefde.
Zijn staat van dienst moet klaarblijkelijk in het licht van hogere waarden en met andere maatstaven worden gemeten. Is het conventionele lofspraak, goedkope bidprentjeswijsheid, wanneer wij met zijn medestrijders die Scheveningen, Amersfoort, Kleef en Dachau hebben overleefd, de nagedachtenis van Titus Brandsma eren als de herinnering aan een van de allerbesten onder ons? Staat zijn geestelijk portret niet zuiver getekend in de Galatenbrief, waar Sint Paulus een opsomming geeft van de karakteristieken van het in God geborgen leven, die hij de vruchten van de geest noemt? Liefde, blijdschap en vrede; lankmoedigheid, welwillendheid en goedhartigheid; betrouwbaarheid, zachtmoedigheid en gematigdheid: - pater Titus had ze alle negen. En in een haast bovenmenselijke graad. Hij is gestorven, zoals hij heeft geleefd.
Hetgeen hij op de achtste dag van zijn Karmelretraite aan anderen ter godvruchtige overweging voorhield, was voor hemzelf een beginsel-verklaring, waarnaar hij zich reeds in zijn jeugd gemakkelijk had leren schikken: “Wij moeten het leven nemen als een kruisweg, maar blij en vol moed het kruis op de schouders nemen, omdat Christus het door zijn voorbeeld en genade licht heeft gemaakt; ons hoeden voor gedruktheid bij wat ons ook overkomt.”
Blij, vol moed en onbekommerd om de lichamelijke en zintuiglijke smarten, die ooit zijn deel zouden kunnen zijn, is Titus Brandsma altijd geweest. Een bovennatuurlijke inschikkelijkheid was hem tot een tweede natuur geworden. Om Christus' wille en ter aanvulling van wat aan de boete van anderen ontbreekt, kan de getuige Gods veel verdragen. Wie als lotgenoot van de Verlosser met Hem in liefde het lijden verduurt, mag als zijn feestgenoot met Hem ook de vreugde delen. Dit leven vindt zijn verklaring niet in zichzelf. Het is slechts een aanloop op de eeuwigheid. De edelmoedige, die in de macht van de liefde gelooft en zich traint in de zware oefeningen die zij voorschrijft, kan op de startlijn niet als een dilettant ineenstorten. Hij zal de overkant bereiken en daar voor eeuwig gelukkig zijn, want het erfdeel van de sterken is de hemel. “De hemel!” juicht de retraiteleider in de peroratie

van zijn sluitingsrede. “Nog een korte worsteling, nog enkele jaren van strijd en zelfbeheersing die, mits goed opgevat, niets hards hebben.”
Hoe wreed en onontkoombaar zijn martyrium ook mag zijn geweest, wij kunnen het niet anders zien dan als de schone voleinding van de imitatio Christi. Pater Titus is graag met Christus gestorven omdat hij graag met Hem leefde. “Il est mort réellement heureux d'avoir été traite comme Ie Christ flagellé”, zegt een van de kroongetuigen.[159] De trouwe dienaar van God en de mensen die, zodra zijn liefde op vreemd jachtterrein dreigde te verdwalen, niet zelf de weg uitkoos maar zich onvoorwaardelijk en onherroepelijk gewonnen gaf aan de leiding van de heilige Geest die dikwijls hoge eisen stelt, mocht zich niet aan het strijdgewoel onttrekken in het uur, waarop die Geest zijn diensten vroeg voor Kerk en Vaderland. De heldhaftige zwoeger, die velen graag een alarmloze levensavond hadden toegewenst, moest wel in de volle wapenrusting van de miles Christi ten onder gaan. Het op Christus geïnspireerde leven van professor Dr. Titus Brandsma had waarlijk niet overtuigender bezegeld kunnen zijn dan met de dood achter prikkeldraad en stenen wallen.

[159] L. de Coninck S.J. in Nouvelle Revue Théologique '45, blz. 446.

BIJLAGEN

BIJLAGE I

ACTE VAN UITERSTE WILSBESCHIKKING VAN DE HOOGEERWAARDE HOOG-GELEERDE PATER PROFESSOR DOCTOR ANNO SJOERD BRANDSMA, WONENDE TE NIJMEGEN. VERLEDEN TE NIJMEGEN D.D. 8 OCTOBER 1938.*

Heden de achtste October negentienhonderd acht en dertig verscheen voor mij, Franciscus Henricus Gerhardus Josephus Wolters, notaris ter standplaats Nijmegen, de Hoogeerwaarde Hooggeleerde Pater Doctor Anno Sjoerd Brandsma, Hoogleraar aan de Rooms Katholieke Universiteit te Nijmegen, wonende aldaar aan dï Doddendaal 8, volgens zijn verklaring geboren te Ugoklooster gemeente Wonseradeel, de drie en twintigste februari achttienhonderd een en tachtig,
die genegen zijnde bij uiterste wil te beschikken te dien einde aan mij, notaris, buiten tegenwoordigheid der getuigen, zijn wil zakelijk heeft opgegeven, waarvan ik het opstel heb gereed gemaakt en in geschrift doen brengen.
En heeft de verschenen persoon verklaard:
“Ave Maria.”
“In de naam des Heren uit ik als mijn laatste wil:
Ten eerste, dat ik herroep alle vroeger door mij gemaakte uiterste wilsbeschikkingen.
Ten tweede, dat ik met voorbijzien van alle titels en onderscheidingen als eerste en hoogste beschouw, het voorrecht te bezitten opgenomen te zijn en de geloften te hebben mogen afleggen in de Orde der Broeders van Onze Lieve Vrouw van de Berg Karmel en daarin tot de priesterlijke waardigheid te zijn verheven, en dienovereenkomstig wens te worden begraven in het kleed der Orde op < en der kerkhoven van de Orde op de wijze der anderen zonder enige luister op titel van andere waardigheden.
Alwat ik bezat stond ik af aan de Orde. Al wat op een of andere titel of rechtstsgrond te mijnen name staat óf rechtens mij persoonlijk nog toekomt, vermaak ik bij deze aan de stichting “Carmel” te Nijmegen, die ik tot erfgename benoem en die daarover beschikke volgens de aanwijzingen van de tijdelijke Prior Provinciaal van de Nederlandse Provincie der Carmelieten.
Ik vraag vergiffenis voor alle ergernis en leed door mij gegeven of veroorzaakt en beveel mij in het gebed van allen, die de goedheid hebben mij te gedenkern. Ik dank allen, die goed voor mij waren, en bid God het hun te vergelden. Ik verenig mij in mijn dood met de dood van mijn Verlosser en stel mij met Maria onder de voeten van het kruis mijns Heren.”
“Misericordias Domini in aeternum cantabo.”
Alvorens de voorlezing dezer uiterste wilsbeschikking is geschied heb ik, notaris, de verschenen persoon verzocht zijn wil nader zakelijk in tegenwoordigheid .Ier na te noemen getuigen op te geven, hetgeen hij heeft gedaan, zoals hiervoor is gemeld.
Daarna heb ik, notaris, de bovenstaande uiterste wilsbeschikking aan de verschenen persoon voorgelezen en hem vervolgens afgevraagd of het voorgelezene zijn uiterste wil bevat, waarop hij toestemmend heeft geantwoord.
Welke voorlezing, afvraging en antwoord heeft plaats gehad in tegenwoordigheid der na te noemen getuigen.

BIJLAGE I

De verschenen persoon is aan mij, notaris, bekend.
Waarvan Acte in Minute opgemaakt en verleden te Nijmegen ten kantore van mij, notaris, op de datum in het hoofd dezer gemeld, in tegenwoordigheid van Mejuffrouw Maria Magdalena Haustein, steno-typiste, en de Heer Carolus Antonius Maria Gerardus van Oosterhout, notarisklerk, beiden wonende te Nijmegen als getuigen.
En heeft de verschenen persoon met de getuigen en mij, notaris, onmiddel-lijk na de algehele voorlezing deze acte ondertekend. A. Sj. Brandsma - M. Haustein - C. van Oosterhout - F. Wolters.

** P. Titus had als professor aan de Universiteit een gesalarieerde rijksbetrekking. Daar de Nederlandse Staat de kloostergemeenschap waartoe de religieus behoort niet zonder meer als erfgenaam erkent, was het gewenst een testament te maken.*

BIJLAGE II
OORKONDEN BETREFFENDE DE ZIEKTE EN HET OVERLIJDEN VAN PROFESSOR DR. TITUS BRANDSMA.

A. DE OFFICIËLE LEICHENSCHAUSCHEIN, OPGEMAAKT DOOR LAGER-ARZT JÄGER.

Monat: juli. Jahr: 1942. Sterbeort: Konz. Lager Dachau.
Wohnort: Nijmegen, Holland, Doddendaal 8. Name: BRANDSMA, Anno Titus. Beruf: Geistlicher. Familienstand: Ledig. Alter: 61 Jahre, 5 Monate. Religion: R.-Kath.
Tag und Stunde des Todes: 26 juli 1942 2 Uhr 00 Min. Dauer der Stat. Behpidlung: 18,7 - 26,7,1942. Name der Krankheit: Darmkatarrh. Begleitungskrankheiten: Odeme. Todesursache: Versagen von Herz und Kreislauf.
Nach wessen Angabe: Dr. Jager S.S.Hauptscharführer des Res.
Tag und Stunde der Leichenschau: 26 juli '42, 10 Uhr 15 Min.
Zulassige Beerdigungszeit: Sofort.
Der diensthabende Arzt:
Gez. Jager S.S.-Hauptscharführer d. Res.

B. KET OFFICIËLE DOODSBERICHT VOOR DE LAGERCOMMANDANT, TER DOORZENDING AAN AFDELING D. III VAN HET S.S.-FÜHRUNGSHAUPT-AMT TE ORANIENBURG.

K. L. Dachau, Dachau den 26 juli 1942
- Lagerarzt -
S/Az: 14 f.L/7, 42 Jä/Mö.

Betreff: Schutzhaftling Nr. 30492 BRANDSMA, Anno Titus, geb. am 23/2/81 in Wonseradeel.

An die Kommandantur des K. L. Dachau

Der Schutzhaftling Nr. 30492 BRANDSMA, Anno Titus, geb. am 23/2/81 in Wonseradeel, Holland, ist am 26 juli 1942 verstorben.
B. wurde am 18/7/42 wegen Darmkatarrh und Odeme in den Haftlings-krankenbau aufgenommen. Odematöse Schwellung an beiden Füszen. Bei starkem I urchfall verschlechtert sich der Zustand wesentlich. In den Nachtstunden des 25/7/42 wird er bewusstlos und verstirbt am 26/7/42 um 2 Uhr.
Eintritt des Todes am 26 juli 1942 2 Uhr.
Todesursache: Versagen von Herz und Kreislauf bei Darmkatarrh.
Nachrichtlich an den Der Lagerarzt Konz. Lager Dachau
Chef des Amtes D.III Gez. Rascher
Oranienburg. S.S. Hauptsturmführer d. Res.

C. DOODSBERICHT, OPGENOMEN DOOR HET STANDESAMT DACHAU.
STERBEURKUNDE

Standesamt Dachau II Nr 2742/1942
Der Geistliche Anno BRANDSMA, katholisch, wohnhaft in Nijmegen, Doddendaal 8, ist am 26 juli 1942 um 2 Uhr 00 Minuten in Dachau verstorben.
Der Verstorbene war geboren am 23 Februar 1881 in Wonseradeel.
Der Verstorbene war nicht verheiratet. Zegel: Standesbeamter in Dachau II.
Dachau den 30 juli 1942
Der Standesbeamte (handtekening onleesbaar)

D. HET BERICHT VAN PATER TITUS' DOOD AAN DE FAMILIE IN BOLSWARD.

Konzentrationslager Dachau Dachau 3/K den 5 August 1942
Kommandantur Abt. II
Herrn M. J. de Boer
Ugoklooster, Post Bolsward,
Kreis Friesland.

Ihr Schwager Anno Brandsma, geb. 23, 2, 81 zu Wonseradeel, ist am 26, 7, 42 an den Folgen von Darmkatarrh im hiesigen Krankenhaus verstorben.
Die Leiche wurde am 29,7,42 im staatlichen Krematorium eingeaschert. Der Totenschein ist anliegend beigefügt.
Der Lagerkommandant K L.D. (handtekening onleesbaar) S.S.-Obersturmbannführer

BIJLAGE III

CONDOLEANTIEBRIEF VAN ZIJNE HOOGWAARDIGE EXCELLENTIE MONSEIGNEUR DR. JOHANNES DE JONG, AARTSBISSCHOP VAN UTRECHT.

AARTSBISDOM
UTRECHT UTRECHT, 6 Aug. '42

Zeereerwaarde Pater Prior,

Met het tragisch overlijden van Uwen Confrater, Pater Brandsma, betuig ik U en Uwe Orde mijn oprechte deelname.
Hij was een heilig kloosterling en priester en een man van zeer grote verdiensten op velerlei gebied, een initiatiefnemer tot vele goede dingen. Ook mij persoonlijk was hij steeds ter wille, waarvoor ik hem steeds dankbaar ben. Hij heeft zijn leven voor de Kerk geofferd. God zal hem de eeuwige beloning daarvoor niet onthouden. Met gevoelens van oprechte deelname
Uw dw. in Chr°
w-g- J- de Jong

BIJLAGE IV

CONDOLEANTIEBRIEF VAN HARE MAJESTEIT KONINGIN WILHELMINA.
PALEIS NOORDEINDE 's GRAVENHAGE, 4 november 1946

Mevrouw G. de Boer-Brandsma, Ugoklooster, gem. WONSERADEEL,
Het is mij alsnog een behoefte om U, als oudste zuster van wijlen Professor Dr. Anno Sjoerd Brandsma, zowel als Uw beide andere zusters en Uw broeder Mijn hartelijke deelneming te betuigen bij het verlies van deze grote en oprechte Vaderlander.
Als Rooms Katholiek Priester en Hoogleraar aan de Universiteit te Nijmegen heeft hij niet geaarzeld aan allen, die hem om raad vroegen, van meet af aan duidelijk het godsdienstige en vaderlandse standpunt voor ogen te houden. Zelfs toen hij reeds in de gevangenis gezet was, liet hij niet na zijn standpunt ten opzichte van de Nationaalsocialistische levensbeschouwing op papier te zetten. Tevens bracht hij zijn innerlijke geestelijke kracht op schrift: een getuigenis, die toen en thans nog voor velen van hoge waarde is.
Met zijn overlijden in het concentratiekamp te Dachau is een groot Vaderlander en voor U allen een zeer dierbaar familielid van ons heengegaan. Moge zijn onverschrokken voorbeeld van trouw en rechtschapenheid voor ons allen een voortdurende steun in het leven blijven.
w.g. WILHELMINA.

BIJLAGE V
GETUIGENISSEN VAN MEDEGEVANGENEN IN HET DURCHGANGSLAGER TE AMERSFOORT EN HET CONCENTRATIEKAMP TE DACHAU.

Katholieken:

Kapelaan Meertens: “Wat Kees Höppener en ik vooral in pater Titus waardeerden, was de bovennatuurlijke zekerheid waarmede hij al de dingen van dit leven beoordeelde. Hij leefde van uur tot uur in een innig verkeer met God en was toch niet wereldvreemd. Integendeel: hij was mens met de mensen, had de goede dingen in de natuur oprecht lief en verdroeg om hogere motieven de narigheden die hem overkwamen.”
Rector Höppener: “Zijn meest opvallende eigenschappen waren wel de gelijkmatigheid en het sterk kinderlijk vertrouwen op God. Zo mopperde hij nooit over het hongermaaltje., Als Onze Lieve Heer vijf broden en twee vissen voldoende vindt, dan is het ook voldoende!' Psychisch was pater Titus sterk, blij en optimistisch. Een bovennatuurlijk optimisme. Eenvoudig niet klein te krijgen. Hij vond het heerlijk voor Christus te mogen lijden. Iedere wraakgedachte was hem vreemd. Pater Titus kon ook ten opzichte van zijn belagers rustig zijn Onze Vader bidden. De katholieken zeiden: .Hadden wij er zo maar meer!' de andersdenkenden:, Waren alle katholieken maar zo!'.”
Kapelaan Jansen: “Toen pater Titus in Dachau kwam, zag hij er onderkomen uit. Dat werd daar natuurlijk nog erger. De ‘Kretiner' uit Holland is in de korte tijd die hij bij ons was dikwijls geslagen, dat zijn gezicht vol bloed stond. Maar hij hield er de moed in en was geestelijk eenvoudig niet murw te krijgen.”
Pastoor Kuyper: “De eminente tweeënzestig-jarige professor Titus Brandsma, een man met een gouden hart en een edel karakter, was een van de velen, die zijn schoon leven liet in Dachau.”
*Broeder Raphaë*l: “Pater Titus hield er bij iedereen de moed in. Altijd zei hij: ‘Nog even volhouden, vrienden, met augustus zijn we vrij!' Hij bad veel en als hem iets overkwam, dat hem pijn moest doen, lachte hij er gemakkelijk overheen. ‘Als Onze Lieve Heer het wil, is het goed, broertje!' Vooral voor zijn Poolse confraters is hij een grote steun geweest. Jammer, dat het maar zo kort heeft mogen duren.”
Pater van Genuchten O.F.M.: “Ik dank God, dat ik deze blijde en zonnige figuur heb mogen kennen. Toen professor Brandsma bij ons kwam, was Dachau een hel zoals misschien nooit daarvoor of daarna. Zijn kort verblijf in Dachau was een waar martyrium. En toch bleef hij altijd opgewekt en blij, een voorbeeld en zelfs een steun voor ons allen. Ik zal professor Brandsma nooit vergeten en ik hoop, dat hij mij ook niet vergeet!”
Pater Othmarus O.M.Cap.: “Eenvoudig en onopvallend leefde hij tussen de ongeveer twaalfhonderd priesters van Dachau. Een eeuwige glimlach vol geduld en innerlijke rust, een glimlach van mystieke gelatenheid in alle lijden, dat hij dragen moest. Hij werd zó mishandeld, dat letterlijk zijn tanden los in zijn mond stonden. Hij vergold dat alles met het gebed van Christus:, Heer vergeef het hun!' Nooit hoorde ik of iemand anders een klacht van hem. Hij was een heilige.”
L. de Coninck S.J.: “Le chef de bloc du 28 était un ancien S.A. Pour quelle ignomie a-t-il été enfermé, nous ne l'avons pas su. Mais je n'ai jamais connu un seul jour oü eet homme ne se soit pas acharné avec une violence de sadique sur l'un d'entre nous. Le Carme hollandais, Ie reverend Père Brandsma, professeur a l'Université de Nimègue, n'a pas résisté deux rnois aux bastonnades que lui infligeait cette brute a tout propos. Il est mort réellement heureux d'avoir été traite comme Ie Christ flagellé.”
P. Verhulst: “Pater Titus kende geen haatgevoelens, was een en al liefde. Daarbij toonde hij geen voorkeur. Wij gingen ook wel naar andere geestelijken, wanneer wij in moeilijkheden zaten, maar toch het liefst naar hem. Toen ik thuis kwam, heb ik direct tegen mijn moeder gezegd:, Titus Brandsma, dat is een heilige. Die wordt, dunkt me, vroeg of laat nog wel eens heilig verklaard'.”
H. van Rooy: “Pater Titus kon het met iedereen goed vinden. Ook, en ik zou haast zeggen: vooral, met andersdenkenden. De niet-practiserende katholieken liep hij letterlijk achterna. Een pracht-kerel!”
N. Bogaarts: “Pater Titus hield zich uitstekend; hij was veerkrachtig en opgewekt. Zijn verhouding met de medegevangenen was buitengewoon goed. Allen waren zij zeer op hem gesteld. Er ging een goede invloed van hem uit. Als ik het zo mag noemen: pater Titus was socialer dan al de anderen. Geen priester of dominee kon het zó goed als hij met zijn medemensen vinden. Wat hebben wij ontzettend veel vreugde beleefd aan zijn goede hart!”
Th. van Mierlo: “Professor Brandsma was fysiek zeer zwak maar geestelijk een van de allersterksten. Hij stond psychisch volkomen boven zijn lichamelijk lijden; ik heb hem bijvoorbeeld nooit neerslachtig gezien. Zonder uitzondering hebben we allemaal veel van

hem gehouden, vooral om zijn natuurlijke en beminnelijke omgang. Haat of afkeer kende hij niet, noch ongeduld noch hardheid. Nooit heb ik iets opgemerkt wat hem als fout zou kunnen worden aangerekend."
Mr Blaisse: "Wij, Amsterdamse gijzelaars, konden pater Titus niet onze barakgenoot noemen. Dat neemt niet weg, dat de goede man ons dikwijls met een bezoek kwam vereren waarop wij erg gesteld waren, ook de vele niet-katholieken. Dat was nu de heiligheid in levenden lijve, niet gemaakt, kinderachtig, bedillend of ongezellig voor anderen. Ja, op pater Titus kunnen wij allemaal trots zijn: zo iemand ontmoet je maar één keer in je hele leven."

Andersdenkenden:

Dr. Geerling: "Professor Titus Brandsma was een zeer rustige, evenwichtige en hulpvaardige man die het fysiek, gezien zijn leeftijd, wel zwaar had, maar die nooit neerslachtig was."
Dr. Ronge: "Zelf ben ik van de Lutherse gezindte, maar ik moet zeggen dat ik in mijn leven nog met weinig mensen omgang heb gehad, die zoveel indruk op mij hebben gemaakt als de katholieke priester, pater Titus Brandsma. In Amersfoort waren mensen van allerlei staat en standing, maar pater Titus verstond de kunst om allen tot zijn vriend te maken. Hij was hartelijk voor iedereen, stond voor iedereen klaar, ook voor de andersdenkenden, zelfs voor de communisten. Hij was vooral indrukwekkend om zijn geestelijke onaantastbaarheid. Ik begreep onmiddellijk met iemand te doen te hebben, die in het gewone leven ver boven de gewone maat moest uitsteken."
Professor Borst: "Ik kende professor Brandsma reeds van vroeger en had een grote vriendschap en bewondering voor hem. Wanneer ik maar even de tijd kon vinden, ging ik met hem praten. Professor Brandsma was steeds opgewekt en wist deze opgewektheid ook op zijn omgeving over te dragen. Hij interesseerde zich voor alle mogelijke problemen en kwam niet in het minst onder de indruk van de terreurmethoden, waarmede men ons daar geestelijk en lichamelijk probeerde klein te krijgen."
Professor Romein: "Alles wat ik vóór me zie is een ingevallen hongervale kop met grijs haar boven een tenger lichaampje. Belangrijk is dat hij, en enkele anderen, ondanks alles nog de energie hadden lezingen te houden, en bij Brandsma was de bron van die energie zeker wel de behoefte, zijn medeslachtoffers iets te geven om hun gedachten af te leiden van de ellende in henzelf en om hen heen."
I. P. A. van Voorst van Beest: "Pater Titus was een hoogst beschaafde, fijnbesnaarde, prachtige en sympathieke mens. Hij was een pracht-figuur, die bij ons allen, van welk geloof wij ook waren, in hoog aanzien stond. Een man met een immer opgewekt humeur. Deze persoon vergeten wij nimmer!"
Dr. Gunning: "Deze stille, diepe natuur bracht ons nader tot de rooms-katholieke mystiek. Voor ons blijft hij leven als de vrome katholiek, die door zijn voorbeeld velen ten zegen was."
Dominee Overduin: "Nog denk ik aan Professor Dr. Titus Brandsma van Nijmegen, onze oprecht vrome broeder in Christus. Naar het lichaam afgemat en uitgeleefd, mager en met dikke benen van het water, naar de geest ongebroken, altijd vriendelijk en blijmoedig in den Heere."